

UNIVERZITA KARLOVA V PRAHE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA PRACOVNÉHO PRÁVA A PRÁVA SOCIÁLNEHO ZABEZPEČENIA

**Vývoj a komparácia právnej úpravy sociálneho poistenia v Českej
a Slovenskej republike**

Development and Comparison of Legal Regulations Concerning
the Social Insurance Systems in the Czech and Slovak Republics

Dizertačná práca

2014

Autor: Mgr. Lucia Kvočáková

Školiteľ: Doc. JUDr. Margerita Vysokajová, CSc.

Prehlasujem, že som dizertačnú prácu na tému „*Vývoj a komparácia právnej úpravy sociálneho poistenia v Českej a Slovenskej republike*“ spracovala sama. Všetky pramene a zdroje informácií, ktoré som použila k napísaniu tejto práce, boli citované v poznámkach pod čiarou a sú uvedené v zozname použitých prameňov a literatúry.

V Prahe dňa 7. júla 2014

Na tomto mieste by som sa rada poďakovala mojej vedúcej dizertačnej práce Doc. JUDr. Margerite Vysokajovej, CSc. za jej podporu a cenné rady pri vedení dizertačnej práce. Poďakovať by som sa chcela aj pani Mgr. Kataríne Švehlovej z Knižnice Výskumného ústavu práce a sociálnych vecí za trpezlivú pomoc pri vyhľadávaní literatúry a v neposlednom rade by som sa chcela poďakovať mojej sestre Hedvige Geffertovej za pomoc pri korektúre textu predkladanej práce.

Anotácia

Dizertačná práca sa zaoberá vývojom právnej úpravy sociálneho poistenia od obdobia prvej československej republiky až po súčasnosť. Sledovať vývoj sociálneho poistenia začína v období Rakúsko – Uhorskej monarchie, kedy bolo prvý krát zavedené verejnoprávne sociálne poistenie. Na túto právnu úpravu po prvej svetovej vojne nadviazalo novovzniknuté Československo, ktorého právna úprava sociálneho poistenia bola stavovsky diferencovaná. Smer vývoja sa zmenil s nástupom komunizmu, kedy sa začalo presadzovať sociálne zabezpečenia podľa sovietskeho modelu a bol opustený poisťovací princíp. Dôchodkové zabezpečenie a zdravotníctvo bolo zoštátnené a nemocenské poistenie bolo zverené do rúk odborového hnutia. Po páde komunistického režimu v roku 1989 musela byť prevedená reforma, ktorej cieľom malo byť zmiernenie dopadu ekonomickej reformy. Práca sa ďalej tiež zaoberá vývojom sociálneho poistenia v období po rozdelení spoločného štátu. Analyzuje vývoj sociálneho poistenia v Českej republike a v Slovenskej republike po roku 1993, pričom v tomto období sa sústreďuje predovšetkým na dôchodkové poistenie. Následne porovnáva dôchodkové reformy, ktoré boli prevedené v oboch štátoch.

Kľúčové slová: sociálne poistenie, vývoj právnej úpravy, dôchodková reforma, Česká republika, Slovenská republika

Abstract

The dissertation presented pertains to the development of legal regulations concerning the social insurance systems from the period of the First Czechoslovak Republic up to the present. It traces the historical evolution of these systems starting with the Austro–Hungarian Empire, where mandatory public insurance was first established. After World War I the legal regulations continued in the newly formed state of Czechoslovakia, with professionally differentiated social security contributions. This trend changed with the advent of communism, when a new national security scheme according to the Soviet model was enforced and the insurance principle abandoned. The health care and pension systems were nationalised and taken over by trade unionists. On the collapse of the communist regime in 1989 a drastic reform had to be introduced in order to mitigate the impact of the ongoing economic reforms. The dissertation also pertains to the development of the welfare system after the dissolution of Czechoslovakia and analyses the social security systems in the succession states, the Czech and Slovak Republics, after 1993. Here, the emphasis is laid on the retirement pension plans and the comparison of the pension reforms implemented in both countries.

Key words: social insurance, development of legal regulations, pension reform, Czech republic, Slovak republic

Obsah

Úvod.....	9
1. Vývoj sociálneho poistenia v Rakúsko - Uhorsku.....	11
2. Obdobie prvej Československej republiky	15
2.1 Poistenie zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby	16
2.1.1 Osobný rozsah poistenia	18
2.1.2 Organizačná štruktúra	18
2.1.3 Nemocenské poistenie – dávkový systém	20
2.1.4 Invalidné a starobné poistenie – dávkový systém.....	22
2.2 Nemocenské poistenie verejných zamestnancov	25
2.3 Banícke poistenie	28
2.4 Penzijné poistenie súkromných zamestnancov vo vyšších službách.....	32
2.4.1 „Stará“ úprava penzijného poistenia.....	32
2.4.2 „Nová“ úprava penzijného poistenia	35
2.5 Úrazové poistenie zamestnancov	39
2.6 Poistenie v nezamestnanosti - gentský systém	44
2.6.1 Reforma gentského systému a podporná štátna starostlivosť v období hospodárskej krízy	48
2.7 Poistenie osôb samostatne hospodáriacich	50
2.8 Záver	51
3. Obdobie druhej svetovej vojny a povojnové obdobie do roku 1948	53
3.1 Obdobie druhej svetovej vojny	53
3.2 Obdobie rokov 1945 – 1948	55
3.3 Záver	64
4. Obdobie rokov 1948 - 1989	64
4.1 Národné poistenie	65
4.1.1 Osobný rozsah národného poistenia	68
4.1.2 Nemocenské poistenie	72

4.1.3 Dôchodkové poistenie.....	77
4.1.4 Zvláštne druhy poistenia	84
4.1.5 Úhrada.....	86
4.1.6 Organizácia národného poistenia.....	88
4.2 Prebudovanie národného poistenia	89
4.3 Dokončenie procesu prestavby národného poistenia v rokoch 1953 – 1956.....	97
4.3.1 Prestavba nemocenského poistenia zamestnancov	97
4.3.2 Dôchodkové zabezpečenie.....	102
4.3.3 Nemocenské poistenie a dôchodkové zabezpečenie družstevných roľníkov	105
4.4 Obdobie po roku 1960	109
4.4.1 Dôchodkové zabezpečenie.....	109
4.4.2 Sociálne zabezpečenie družstevných roľníkov	113
4.4.3 Dôchodkové poistenie jednotlivo hospodáriacich roľníkov a iných osôb samostatne hospodáriacich	116
4.5 Obdobie normalizácie v rokoch 1969 - 1989.....	117
4.5.1 Právna úprava sociálneho zabezpečenia z roku 1975	117
4.5.2 Právna úprava sociálneho zabezpečenia z roku 1988.....	120
4.6 Záver	122
5. Obdobie rokov 1989 – 1992	123
5.1 Sociálna reforma	123
5.2 Zdravotnícka reforma	128
5.3 Záver	130
6. Vývoj sociálneho poistenia v Českej republike po roku 1993.....	131
6.1. Nemocenské poistenie	132
6.2 Úrazové poistenie	135
6.3 Zdravotné poistenie.....	136

6.4 Dôchodkový systém.....	138
6.4.1 Dôchodkové poistenie.....	139
6.4.2 Penzijné pripoistenie so štátnym príspevkom.....	143
6.5 Dôchodková reforma v Českej republike	145
6.5.1 Prvá etapa dôchodkovej reformy	147
6.5.2 Malá dôchodková reforma	149
6.5.3 Veľká dôchodková reforma	152
7. Vývoj sociálneho poistenia v Slovenskej republike po roku 1993.....	158
7.1 Nemocenské a dôchodkové poistenie	159
7.1.1 Nemocenské poistenie	160
7.1.2 Dôchodkové poistenie.....	161
7.1.3 Doplnkové dôchodkové poistenie zamestnancov	162
7.2 Zdravotné poistenie.....	163
8. Reforma sociálneho zabezpečenia v Slovenskej republike	165
8.1 Nemocenské poistenie	166
8.2 Úrazové poistenie	168
8.3 Poistenie v nezamestnanosti	169
8.4 Garančné poistenie.....	170
8.5 Dôchodkový systém a dôchodková reforma.....	170
8.5.1 Právna úprava I. piliera - zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení.....	171
8.5.2 Právna úprava II. piliera - zákon č. 43/2004 Z.z. o starobnom dôchodkovom sporení.....	177
8.5.3 Právna úprava III. piliera - zákon č. 650/2004 Z.z. o doplnkovom dôchodkovom sporení a o zmene a doplnení niektorých zákonov	179
9. Porovnanie dôchodkových reforiem Slovenskej a Českej republiky	180
9.1 Stav pred reformou	180
9.2 Porovnanie koncepcií dôchodkových reforiem Českej republiky a Slovenskej republiky	181

9.3 Porovnanie I. piliera.....	183
9.4 Porovnanie II. piliera	183
9.5 Porovnanie III. piliera	186
10. Vzťah českého a slovenského práva sociálneho zabezpečenia k právu Európskej únie - koordinácia systémov sociálneho zabezpečenia.....	187
10.1 Princípy koordinácie	190
10.1.1 Princíp rovného zaobchádzania a prípad Landtová	190
10.1.2 Princíp aplikácie právneho poriadku jediného štátu	197
10.1.3 Princíp sčítania dôb.....	200
10.2 Pôsobnosť koordináčnych nariadení.....	201
10.2.1 Územná pôsobnosť	201
10.2.2 Osobná pôsobnosť	202
10.2.3 Vecná pôsobnosť	203
10.3 Pravidlá koordinácie sociálneho zabezpečenia pri vybraných sociálnych udalostiach	204
10.3.1 Dávky v nemoci	204
10.3.2 Dávky v starobe	208
10.3.3. Predchádzanie súbehu dávok	211
10.4 Záver	212
Záver	214
Zhrnutie.....	219
Summary.....	221
Prílohy.....	223
Zoznam použitých prameňov a literatúry	251

Úvod

Predkladaná dizertačná práca sa venuje téme vývoja a komparácie právnej úpravy sociálneho poistenia v Českej a Slovenskej republike. Ide o tému, ktorou sa zaoberám dlhodobejšie, ostatne vývoju právnej úpravy sociálneho zabezpečenia, a v jeho rámci aj sociálneho poistenia, som sa venovala aj vo svojej diplomovej práci. Vtedy šlo však „len“ o vývoj legislatívy sociálneho zabezpečenia v období prvej republiky.

Cieľom tejto práce je podať ucelený obraz vývoja právnej úpravy sociálneho poistenia od počiatkov jeho vývoja v 19. storočí až do súčasnosti a poukázať na fakt, že napriek spoločnému historickému vývoju, spoločným tradíciám v oblasti sociálneho poistenia sa môže vývoj dvoch štátov, ktoré kedysi tvorili jeden štátoprávny celok uberať rozličnými smermi, tak ako sa to najvýraznejšie prejavilo najmä v oblasti dôchodkového poistenia a v dôchodkových reformách prevedených v oboch krajinách. Ide o tému skutočne rozsiahlu o čom svedčí aj rozsah predkladanej dizertačnej práce.

Práca je rozdelená do desiatich kapitol, pričom každá z nich sa postupne zaoberá deskripciou a sekundárnou analýzou vývoja právnej úpravy sociálneho poistenia v jednotlivých obdobiach na území v súčasnosti vymedzenom dvoma samostatnými republikami, Českou a Slovenskou republikou.

Prvá kapitola naznačuje vývoj právnej úpravy pred skúmaným obdobím. Venuje sa obdobiu Rakúsko – Uhorskej monarchie, kde boli v 80 – tých rokoch 19. storočia položené základy sociálneho poistenia. Právna úprava, ktorá na predlitavskom území po prvý krát zaviedla povinné verejnoprávne poistenie bola súčasťou tzv. Taafeho reformy. Zavedenie povinného poistenia v tej dobe je vlastne „produktom“ postupujúcej industrializácie sprevádzanej koncepciou liberalizmu s jeho heslom „*laissez-faire, laissez-passer*“, ktorej dôsledkom bolo prehlbovanie sociálnych rozdielov medzi ľuďmi. To a vzrástajúca sa sila robotníckeho hnutia viedla k uplatneniu bismarckovskej politiky „cukru a biča“ zavedením povinného verejnoprávneho poistenia, ktoré na jednej strane malo riešiť sociálne situácie zamestnancov, ale malo tiež ukľudniť politickú situáciu a oslabiť robotnícke hnutie, nehovoriac o zoštátnení svojpomocných nemocenských pokladníc, z ktorých boli mnohé akcie robotníckeho hnutia financované.¹

Druhá kapitola sa venuje vývoju právnej úpravy sociálneho poistenia v období prvej republiky, ktorá prebrala legislatívu Rakúsko – Uhorska, čím zdedila organizačne roztrieštený stavovsky diferencovaný systém sociálneho poistenia. Je treba podotknúť, že Československo bolo v tom období v rámci sociálnej politiky, ktorej súčasťou je aj sociálne poistenie, svetovou špičkou, a mnoho krajín sa inšpirovalo československou legislatívou v tejto oblasti. Významným počínom v tomto období bolo prijatie zákona o poistení zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby, ktorý bol na svoju dobu veľmi pokrokový. Táto kapitola sa zaoberá právnou úpravou všetkých stavovsky diferencovaných systémov sociálneho poistenia vrátane tzv. gentského systému, teda poistenia v nezamestnanosti.

Tretia kapitola rozoberá právnou úpravu sociálneho poistenia v čase neslobody

¹ Vid' ŠTANGOVÁ, Věra. Vznik a vývoj práva sociálního zabezpečení : Vznik a vývoj moderních forem sociálního zabezpečení. In TRÖSTER, Petr, et al. *Právo sociálního zabezpečení*. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 2002. s. 26-28. ISBN 80-7179-669-7. s. 21.

počas druhej svetovej vojny a povojnové obdobie do roku 1948. V tomto čase sa šírili aj myšlienky národného poistenia s orientáciou na minimálny štandard zabezpečenia pre všetkých, britského ekonóma lorda Beveridga. Tento trend vyústil v povojnovom Československu do prijatia zákona o národnom poistení, významného medzníka vo vývoji sociálneho poistenia, ktorým bola vytvorená jednotná sústava sociálneho poistenia.

Tento úspech však nemal dlhé trvanie, keďže po roku 1948 bol smer dovtedajšieho vývoja zvrátený a začal sa orientovať na sovietsky model sociálneho zabezpečenia. Vývoju legislatívy v tomto období sa venuje štvrtá kapitola tejto dizertačnej práce. Šlo o obdobie kedy bol postupne opustený poisťovací princíp v prospech štátom financovaného sociálneho zabezpečenia využívaného tiež ako nástroj sociálnej preferencie, či perzekúcie voči určitým kategóriám osôb.

Piata kapitola sa venuje transformačnému obdobiu po páde komunistického režimu v roku 1989 až do doby rozdelenia spoločného štátu na dve samostatné republiky v roku 1993, kedy bolo nevyhnutné sa vysporiadať s dedičstvom minulého režimu nielen v oblasti sociálneho poistenia a previesť ekonomickú a sociálnu reformu. Sociálno-poisťovacia legislatíva v tomto období je typická predovšetkým snahou o znovuzavedenie poisťovacieho princípu a snahou prispôsobiť sociálny systém novým podmienkam.

Nasledujúce dve kapitoly sa už venujú vývoju sociálneho poistenia v Českej a Slovenskej republike, ktoré vznikli rozdelením federácie v roku 1993. V týchto kapitolách sa práca bližšie venuje predovšetkým právnej úprave dôchodkového poistenia a analýze dôchodkových reforiem v oboch štátoch, keďže ide o komplexnú tému v súčasnej dobe veľmi aktuálnu a diskutovanú. Vývoj ostatných systémov sociálneho poistenia v oboch štátoch sa už len pre úplnosť deskribuje.

Každá z predkladaných kapitol obsahuje aj čiastkový záver hodnotiaci právnú úpravu daného obdobia. Výnimkou sú len dve kapitoly o vývoji právnej úpravy sociálneho poistenia v Českej a Slovenskej republike po roku 1993. Deviata kapitola tejto práce je totižto venovaná komparácii a zhodnoteniu dôchodkových reforiem, ktoré prebehli v Slovenskej a Českej republike s poukazom na negatíva a možné vzájomné inšpirácie pre oba štáty, a teda tvorí záver k predchádzajúcim dvom kapitolám.

K záveru práce bola ešte po istej úvahe pripojená aj kapitola o vzťahu českého a slovenského práva sociálneho zabezpečenia k právu Európskej únie, respektíve o koordinácii systémov sociálneho zabezpečenia. Ide o kapitolu, ktorá už bola publikovaná v rámci projektu špecifického vysokoškolského výskumu č. 262 405, a ktorá svojím spôsobom úzko súvisí s vývojom v oblasti sociálneho poistenia, respektíve celého sociálneho zabezpečenia v rámci členstva Českej a Slovenskej republiky v Európskej únii.

Text práce bol ukončený ku dňu 4.júla 2014.

1. Vývoj sociálneho poistenia v Rakúsko - Uhorsku

Hlavným predpokladom pre vzniku moderného sociálneho štátu bola reakcia na nepriaznivé dopady procesu modernizácie, ktorého dôležitou súčasťou bolo aj vytvorenie moderného trhu práce. To bolo postavené na základe osvietenských reforiem Jozefa II., ktorých časťou bol aj tzv. patent o zrušení nevoľníctva z 1. novembra roku 1781, ktorý zrušil nevoľníctvo v rakúskej časti monarchie. V Uhorsku bolo nevoľníctvo zrušené v 22. augusta 1785. Týmto bolo zrušené administratívne pripútanie poddaných k pôde, ktoré im umožnilo odchádzať do miest, vďaka čomu priemysel rástol ohromnou rýchlosťou.² Vytvorenie moderného trhu práce však bolo dokonané až o niečo neskôr, a to jednak zrušením poddanstva, teda roboty, v roku 1848³, a tiež uzákonením slobody podnikania, v rakúskej časti monarchie v roku 1859, v uhorskej časti monarchie v roku 1872.⁴

V spomínanom období však štát riešil sociálne problémy len okrajovo, a to najmä rôznymi správnymi aktmi. Zabezpečoval vojenských vyslúžilcov, vdovy, siroty a štátnych zamestnancov. O chudobných sa v tomto čase starala vrchnosť alebo cirkev, neskôr tento záväzok na seba prevzali obce. V tomto období tiež začali byť na území Rakúsko -Uhorska na základe spolkových zákonov zakladané spolkové nemocenské pokladnice. Upravoval ich zákon č. 253/1852 r. z., o spolkoch a neskôr zákon č.134/1867 r. z., o práve spolčovacom.

Ešte pred tým však existovali určité opatrenia, ktoré nariaďovali podnikateľom, aby v prípade choroby zabezpečovali robotníkom určité zaistenie. Boli to napríklad: Dekrét dvorskej kancelárie z roku 1837, ktorý nariaďoval továrnikom, živnostníkom a obchodníkom platiť za robotníkov a pomocníkov stravné v nemocnici po dobu štyroch týždňov, ďalej obecný bankský zákon č. 146/1854 r. z., ktorý nariaďoval majiteľom baní, aby na podporu svojich robotníkov buď zriadili vo svojom podniku samostatnú bratskú pokladnicu alebo sa za týmto účelom spojili s inými zamestnávateľmi a tiež živnostenský poriadok č. 227/1859 r. z., ktorý podobnú povinnosť ako bankský zákon, nariaďoval závodom, ktoré zamestnávali v spoločných dielňach viac ako 20 robotníkov. Zákon č. 39/1883 r.z., ktorým sa mení a doplňuje poriadok živnostenský uložil povinnosť spoločenstvám⁵ zriaďovať pokladnice pre chorých, prípadne pristúpiť k niektorej už zriadenej pokladnici pre chorých.⁶ Povinnosť prispievať do týchto pokladníc mali všetci držitelia živností, ktorí náležali k spoločenstvu, a tiež všetci ich pomocníci (okrem učedníkov).

Tieto opatrenia však boli nedostatočné a potreba zákonnej úpravy sa stávala stále naliehavejšou. Prevládal názor, že nie je možné sa uspokojiť len s miernením

²² MALÝ, Karel, et al. Dějiny českého a československého práva do roku 1945 . 2. upr. vyd. Praha : LINDE, 1999. 672 s. ISBN 80-7201-167-7. s. 149.

³ V rakúskej časti monarchie sa tak stalo zákonom o zrušení poddanstva zo 7. septembra 1848 a v Uhorsku zákonnými článkami č. 9/1848 a č. 11/1848.

⁴ RÁKOSNÍK, Jakub a TOMĚŠ, Igor. Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8. s. 51.

⁵ Spoločenstvá boli zriaďované medzi tými, ktorí prevádzkovali rovnaké alebo príbuzné živnosti v tej istej obci alebo v susedných obciach. Držitelia živností boli ich členmi, ich pomocní robotníci boli príslušníkmi spoločenstva.

⁶ ŠTANGOVÁ, Věra. Vznik a vývoj práva sociálního zabezpečení : Vznik a vývoj moderních forem sociálního zabezpečení. In TRÖSTER, Petr, et al. *Právo sociálního zabezpečení*. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 2002. s. 26-28. ISBN 80-7179-669-7. s. 26.

hospodárskych následkov, ale je potrebné im predchádzať. Dôležitým momentom bolo menovanie konzervatívneho kabinetu Eduarda Taafeho. Podľa konzervatívcov totižto bolo hlavnou úlohou štátnej sociálnej politiky jednak odstraňovanie negatívnych dôsledkov tržného hospodárstva, a tiež oslabenie silnejúceho socialistického hnutia prostredníctvom splnenia niektorých jeho dôležitých požiadavkov.⁷

Môžeme povedať, že na základe takýchto úvah vznikla sociálna politika, ktorej výsledkom je sociálne zákonodarstvo. To sa vyvíjalo dvoma smermi. Jedným bolo tzv. zákonodarstvo ochranné, ktoré malo za úlohu chrániť zamestnanca pri práci a jej výkone a tiež chrániť ho aj voči zamestnávateľovi. Druhým smerom zas bola ochrana zamestnanca v prípade nezavinenej nemožnosti zárobku, teda zákonodarstvo sociálne poisťovacie.⁸

Poisťovací systém v Rakúsko – Uhorsku bol najviac ovplyvnený Bismarckovou reformou v Nemecku, ktorá zaviedla povinné nemocenské, úrazové a starobné a invalidné poistenie.⁹ Na území Predlitavska¹⁰ bolo zavedené obligatórne poistenie, ktoré bolo súčasťou tzv. Taafeho reformy. Tieto zákony boli prijímané postupne od roku 1888. Ako prvý bol v roku 1888 prijatý zákon č. 1/1888 r. z., o úrazovom poistení robotníkov. Osobný rozsah zahŕňal robotníkov a výkonných úradníkov predovšetkým v továrňach a hutiach, ale zahŕňal aj podniky charakterizované nebezpečnosťou prevádzky a používaním strojov.¹¹ Značným nedostatkom zákona bolo, že do obobného rozsahu nezahrnul poľnohospodárskych robotníkov. V lesnom a poľnom odvetví sa poistenie vzťahovalo len na robotníkov pracujúcich so strojmi. Keďže však zákon ďalej stanovoval, že keď neprebíha prevádzka celoročne, čo v podstate bol prípad práce so strojmi v poľnohospodárstve, tak sa berú do úvahy len počet pracovných dní počas prevádzky. Z toho teda vyplýva, že ak aj boli robotníci v poľnohospodárstve poistení vďaka práci so strojmi, boli poistení len počas krátkeho obdobia v roku, kedy so strojmi pracovali. Počas trvajúcej pracovnej neschopnosti v dôsledku pracovného úrazu mala osoba nárok na dôchodok vo výške 60% ročného zárobku. V prípade čiastočnej pracovnej neschopnosti v dôsledku pracovného úrazu mal zranený počas trvania pracovnej neschopnosti nárok na pomerný dôchodok, ktorý sa určoval podľa toho nakoľko ostal zranený schopný zárobku, výmera však nesmela prekročiť 50% ročného zárobku. V prípade smrti robotníka dôsledkom pracovného úrazu mali pozostalí nárok na úradu pohrebných nákladov (maximálne však 25 zlatých) a na dôchodok. Tento dôchodok činil pre vdovu aj vdovca 20% ročného zárobku zomrelého, pre jednostranné manželské siroty až do 15. roku veku 15% ročného zárobku zomrelého,

⁷ RÁKOSNÍK, Jakub a TOMEŠ, Igor. Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8. s. 66.

⁸ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří.* [online]. 25. 8. 2003 , 3. 11. 2009 [cit. 2012-11-27]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/cgi-bin/win/eknih/1920ns/ps/tisky/t4186_06.htm>.

⁹ V nemecku bolo uzákonené povinné nemocenské poistenie v roku 1883, úrazové poistenie v roku 1884 a starobné a invalidné poistenie v roku 1889. Tieto zákony sa stali základom tzv. Bismarckovho modelu sociálneho poistenia, ktorý ovplyvnil nielen poistenie v Rakúsko – Uhorsku, ale aj v iných krajinách Európy. Cit. podľa: ŠTANGOVÁ, Věra. Vznik a vývoj práva sociálního zabezpečení : Vznik a vývoj moderních forem sociálního zabezpečení. In TRÖSTER, Petr, et al. *Právo sociálního zabezpečení*. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 2002. s. 26-28. ISBN 80-7179-669-7. s. 22.

¹⁰ Predlitavsko bol neoficiálny názov jednej z dvoch častí Rakúsko – Uhorska v rokoch 1867 – 1918. Od druhej časti, Zalitavska, ho oddeľovala rieka Litava. Do tej to oblasti spadalo aj územie Čiech, Moravy a Sliezska.

¹¹ Bližšie vid' Kapitola 2.5 Úrazové poistenie zamestnancov.

a ak šlo o obojstrannú sirotu, tak 20% ročného zárobku zomrelého. Pre nemanželské siroty to bolo 10% zárobku zomrelého až do ich dokonaného 15. roku života. Dohromady tieto dôchodky, vdovský/vdovecký a sirotské, nesmeli presiahnúť 50% ročného zárobku zomrelého. Ak sa tak stalo, pomerne sa znižovali.

Potom nasledoval zákon č. 33/1888 r. z., o nemocenskom poistení robotníkov. Podľa uvedeného zákona bolo toto poistenie povinné, ale nárok na dávky mali len poistenci, nevzťahoval sa aj na ich rodinných príslušníkov. Zákon stanovoval, že nemocensky poistení sú všetci robotníci a výkonní úradníci, ktorí sú povinne poistení podľa zákona o úrazovom poistení. Poistenie sa tiež vzťahovalo na robotníkov a výkonných úradníkov zamestnaných v baniach na vyhradené nerasty, podnikov spravovaných podľa živnostenského poriadku, zamestnancov železníc a zamestnancov v odvetví vnútrozemskej plavby.¹² Zákon, tak isto ako zákon o úrazovom poistení, nezahŕnul do osobného rozsahu poľnohospodárskych robotníkov a výkonných úradníkov. Vyhradil túto úpravu zvláštnym zemským zákonom. Avšak ešte v roku 1913 konštatoval Lev Winter, že ani jeden zemský snem nepreviedol nemocenské poistenie poľnohospodárskych robotníkov.¹³ Poistenci mali nárok na dávky peňažné a vecné. Z vecných dávok mal poistenec nárok na bezplatné lekárske ošetrovanie, lieky a liečebné pomôcky, ošetrovanie v nemocnici a tiež doprava do nemocnice. Poistené ženy mali taktiež nárok na bezplatnú pomoc pri pôrode. Na nemocenské mal poistenec nárok od prvého dňa nemoci, avšak za podmienky, že choroba trvala viac ako tri dni, a to počas trvania choroby. Ak nemoc trvala, nemocenské muselo byť vyplácané najmenej 20 týždňov, maximálne však jeden rok.¹⁴ Nárok na najmenej polovicu nemocenského mal poistenec počas pobytu v nemocnici, ak mal príbuzných, ktorí naňho boli odkázaní výživou. Výška nemocenského činila 60% dennej mzdy obvyklej v príslušnom súdnom okrese. Po pôrode mali poistenkyne nárok na štvortýždňovú peňažnú podporu vo výške dávok nemocenského poistenia. V prípade úmrtia poistenca mali pozostalí nárok na pohrebné vo výške dvadsaťnásobku dennej mzdy obvyklej v príslušnom súdnom okrese (maximálne však 50 zlatých).

Ďalším zákonom prijatým v rámci Taafeho reformy bol zákon č.127/1889 r. z., o bratských pokladniciach podľa už vyššie spomínaného všeobecného banského zákona č.146/1854 r. z. , ktorý zaviedol, že bratské pokladnice, ktoré boli rozdelené na dva správne oddiely - na pokladnicu nemocenskú a pokladnicu zaopatrovaciu – už všeobecným baníckym zákonom, mali zvlášť účtovať príjmy a výdaje nemocenského poistenia, a zvlášť príjmy a výdaje poistenia provízneho. Toto rozdelenie bolo zavedené z toho dôvodu, že baníci boli zahrnutí do osobného rozsahu zákona č. 33/1888 r.z., o nemocenskom poistení robotníkov, tak ako bolo popísané vyššie, avšak zákon č. 1/1888 r.z., o úrazovom poistení robotníkov sa ich netýkal. V prípade úrazu s následkom trvalej pracovnej neschopnosti mohli získať nárok na invalidnú rentu, avšak tá bola v porovnaní s robotníckou omnoho nižšia.¹⁵

¹² Zákonné úrazové poistenie železničiarov bolo zavedené až v roku 1894. Vid' kapitola 2.5 Úrazové poistenie zamestnancov.

¹³ RÁKOSNÍK, Jakub a TOMEŠ, Igor. Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8. s. 73.

¹⁴ Zákon stanovoval minimálnu dĺžku vyplácania nemocenského v prípade trvania choroby, avšak ak bola nemocenské pokladnica majetnejšia, mohla nemocenské poskytovať po dlhšiu dobu (maximálne však spomínaný jeden rok) a aj vo vyššej výmere.

¹⁵ RÁKOSNÍK, Jakub a TOMEŠ, Igor. Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8. s. 69.

Týmito troma zákonmi bolo zavedené povinné verejnoprávne poistenie v rakúskej časti monarchie. Poistné platili poistenci aj zamestnávateľa. Posledným zákonom v tejto oblasti bol zákon č. 1/1907 r. z., o penzijnom poistení zriadencov v službách súkromných a niektorých zriadencov v službách verejných, ktorý sa stal účinným až v roku 1909.¹⁶ Taktiež sa pracovalo na návrhu zákona o penzijnom poistení robotníkov, ale tento návrh nebol dokončený a tým pádom nebolo starobné a invalidné poistenie robotníkov zavedené až do roku 1918.¹⁷ V platnosti ostalo aj zabezpečenie verejných zamestnancov, a to prostredníctvom zákona o penzijnom (províznom) zaopatrení verejných zamestnancov. Toto zaopatrenie však československá dobová odborná literatúra do pojmu „sociálne poistenie“ nezahrňovala. Pokladala ho síce vo svojej podstate za poistenie, avšak nie za sociálne poistenie v zmysle československého právneho poriadku.¹⁸

Na území Zálitavska, ktoré zahŕňalo územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi, však platilo zákonodarstvo iné. Zákonný článok č. XIV/1891 zaviedol nemocenské poistenie továrnych robotníkov. V rámci tohto poistenia opäť existovalo veľké množstvo, okolo štyristo, nemocenských pokladníc, čoho dôsledkom bola nestabilita a neschopnosť plniť niektorých pokladníc plniť povinnosti stanovené zákonom.¹⁹ Preto boli zákonným článkom č. XIX/1907 zrušené továrenské pokladnice, pokladnice súkromných spolkov a pokladnice priemyselných zborov a počet okresných a závodných pokladníc sa znížil na približne dvesto. Tento zákonný článok zaviedol povinné nemocenské a úrazové poistenie v priemyselných a obchodných podnikoch nad 20 zamestnancov. V oblasti nemocenského a úrazového poistenia poľnohospodárskych robotníkov a čelade sa aplikoval zákonný článok č. XVI/1900 (niekoľkokrát novelizovaný, naposledy v roku 1913). Tento zákonný článok zaviedol dobrovoľné poistenie poľnohospodárskych robotníkov. V prípade, že títo robotníci pracovali so strojmi bolo poistenie, podobne ako v Predlitavsku, obligatórne. Nositeľom tohto robotníckeho poistenia bola Krajinská pokladnica pre podporu v nemoci a poistenia pre prípad úrazu v Budapešti. Priemyselní a obchodní zamestnanci mali vlastné nemocenské a úrazové poistenie, upravené zákonným článkom č. XIX/1907, novelizovaným zákonným článkom č. VII/1917. Keďže Taafeho reformy, ktorých súčasťou bol aj spomínaný zákon č. 127/1889 r. z. sa týkali iba rakúskej časti monarchie, na území Zálitavska platila pôvodná úprava podľa všeobecného banského zákona č. 146/1854 r. z. až do zjednotenia banického poistenia počas prvej republiky.²⁰

Čo sa týka organizačnej štruktúry, tá sa v monarchii sformovala, resp. centralizovala, pomerne neskoro. Ústredným orgánom bolo Ministerstvo sociálnej starostlivosti, zriadené 7. októbra 1917, teda v čase prvej svetovej vojny. Tá kládla obrovské nároky na mobilizáciu ekonomického potenciálu krajiny, čo bolo dôvodom k stále väčšej centralizácii riadenia ekonomiky administratívnymi metódami. Toto obdobie bolo po ekonomickej stránke obrovskou záťažou. Z tohto dôvodu štátne zásahy neustále rástli. Štát rozdeľoval zdroje, nahrádzal normálny pracovný trh pracovnou povinnosťou, kontroloval ceny, úvery, zahraničný obchod a pod. Tieto štátne zásahy

¹⁶ Vid' Kapitola 2.4 Penzijné poisteniesúkromných zamestnancov vo vyšších službách.

¹⁷ ŠTANGOVÁ, Věra. Vznik a vývoj práva sociálního zabezpečení : Vznik a vývoj moderních forem sociálního zabezpečení. In TRÖSTER, Petr, et al. *Právo sociálního zabezpečení*. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 2002. s. 26-28. ISBN 80-7179-669-7. s. 2

¹⁸ PREIS, František. *Československé sociální pojištění*. Praha, 1933. 243 s. str. 6.

¹⁹ RÁKOSNÍK, Jakub a TOMĚŠ, Igor. *Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992*. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8. s. 75.

²⁰ Vid' Kapitola 2.3 Banické poistenie.

a narastajúca centralizácia mali samozrejme vplyv aj na sociálnu oblasť, o čom svedčí koniec koncov aj zriadenie samotného Ministerstva sociálnej starostlivosti s radom špecifických činností.²¹

2. Obdobie prvej Československej republiky

Československá republika po svojom vzniku dňa 28. októbra 1918 stanovila zákonom č. 11/1918 Zb. z. a n., o zriadení samostatného štátu československého, že „*veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti*“²². Týmto zákonom právny poriadok prvej republiky, takže aj sociálne zákonodarstvo, nadviazal na predchádzajúcu legislatívu. Od svojho vzniku bol teda tvorený čiastočne právnymi normami prevzatými z Rakúsko – Uhorskej monarchie a čiastočne právnymi normami novovzniknutými.²³

Z predchádzajúcej kapitoly vyplýva, že napriek základom moderného sociálneho poistenia položeným v rakúskej časti rakúsko – uhorskej monarchie, ktoré boli súčasťou Taafeho reformy, zdedila novovzniknutá republika aj všetky nedostatky a problémy dovtedajšej právnej úpravy. Sociálne poistenie v tej dobe bolo stavovsky diferencované, čo znamená, že pre rôzne sociálne triedy spoločnosti boli vytvorené v podstate samostatné systémy poistenia. To prebrala aj prvá republika, počas ktorej existoval samostatný systém robotníckeho úrazového poistenia, baníckeho poistenia, penzijného poistenia súkromných zamestnancov vo vyšších službách, ku ktorým sa pridalo poistenie robotnícke pre prípad nemoci, invalidity a staroby a nemocenské poistenie verejných zamestnancov. K týmto sa malo pripojiť aj poistenie osôb samostatne hospodáriacich, avšak zákon upravujúci toto poistenie nikdy nenadobudol účinnosť. Už z tohoto vymenovania je jasné, že sociálne poistenie trpelo počas prvej republiky značnou roztrieštenosťou, ktorú sa však napriek mnohým snahám nepodarilo počas jej trvania odstrániť.

Československá republika nadviazala na rakúsko – uhorskú monarchiu nielen legislatívne, ale aj prevzatím organizačnej štruktúry. Stalo sa tak už spomínaným tzv. recepčným zákonom č. 11/1918 Zb. z. a n., o zriadení samostatného štátu československého, v ktorom sa uvádza, že všetky samosprávne, štátne a župné úrady a štátne, zemské, okresné a obecné ústavy mali úradovať a jednať podľa doposiaľ platných zákonov a nariadení, s tým že mali byť podriadené Národnému výboru.²⁴ Päť dní na to, dňa 2. novembra 1918 bol prijatý zákon, ktorým sa zriaďovali najvyššie štátne

²¹ DEYL, Zdeněk. *Sociální vývoj Československa 1918 - 1938*. 1. vyd. Praha : Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985. 224 s.

²² Čl. 2 zákona č. 11/1918 Zb. z. a n., o zriadení samostatného štátu československého.

²³ KINDL, Vladimír. O pôvodných rakouských právnych predpisoch, ktoré se dnom 28. října 1918 staly součástí československého právního řádu, a o jejich vyhlásování. *Právní fórum*. 2008, roč. 5, č. 8, s. 1-12. Příloha časopisu.

²⁴ Národný výbor bol fakticky najvyšším orgánom českej domácej politickej reprezentácie vytvoreným 13. júla 1918, ktorý vyhlásil samostatný československý štát a vydal jeho prvý zákon. Plnil funkciu najvyššieho zákonodarného a správneho orgánu prvej republiky až do 13. novembra 1918, kedy schválil dočasnú ústavu. Na jej základe bol premenený na Revolučné národné zhromaždenie, ktoré 14. novembra 1918 predalo výkonnú moc prvej československej vláde.

úradu. Tento zákon výslovne ponechával v platnosti všetky predchádzajúce ríšske zákony a tiež ponechával v platnosti všetky zákony a nariadenia, ktoré vymedzovali pôsobnosť Ministerstva sociálnej starostlivosti v bývalom Rakúsko – Uhorsku. Na základe tohto zákona bolo Ministerstvo sociálnej starostlivosti zriadené dňa 15. novembra 1918 a ministrom sociálnej starostlivosti sa stal sociálny demokrat dr. Lev Winter.²⁵

Ministerstvo sociálnej starostlivosti v prvej republike tvorili prezídium a tri odbory: 1. starostlivosť o mládež, 2. starostlivosť o invalidov, starostlivosť bytová a družstevníctvo, 3. ochrana robotníkov, sprostredkovanie práce, živnostenská inšpekcia a sociálne poistenie. Do jeho pôsobnosti spadala teda tiež sociálna starostlivosť. Tá zahŕňala predovšetkým vrstvy obyvateľstva, ktoré si obživu nemohli zaobstaráť vlastnou prácou, išlo najmä o deti a starých ľudí.

2.1 Poistenie zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby

Nemocenské, invalidné a starobné poistenie bolo upravené zákonmi č. 221/1924 Zb. z. a n., č. 187/1928 Zb. z. a n. a č. 112/1934 Zb. z. a n. Pred týmito zákonmi existovali štyri druhy poistenia nesamostatne zárobkovo činných osôb. Bolo to poistenie nemocenské, úrazové, poistenie u bratských pokladníc, čo bolo nemocenské, invalidné a starobné poistenie baníkov a penzijné poistenie, teda invalidné a starobné poistenie úradníkov a zriadencov. Zákonom č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby sa k týmto poisteniam pričlenilo invalidné a starobné poistenie robotníkov, ktoré sa organizačne spojilo s poistením nemocenským. Nemocenské poistenie však naďalej zostalo finančne oddelené.

Zákon č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby, ktorý bol vyhlásený dňa 30. októbra 1924, môžeme v tejto oblasti považovať za najvýznamnejší. Tento predpis bol na svoju dobu a najmä v porovnaní s okolitými štátmi veľmi pokrokový. Zaviedol robotnícke poistenie pre prípad nemoci, invalidity a staroby a v oblasti sociálneho zabezpečenia znamenal zásadný prelom. Tento zákon môžeme taktiež pokladať za veľký úspech demokracie, pretože politickej reprezentácii sa pred osemdesiatimi rokmi podarilo to, čo nám v dnešnej dobe pripadá takmer nemožné. Politici dospeli ku konsenzu. Tento zákon bol a je pokladaný za spoločné dielo. Toto sa dá skutočne pokladať za úspech, napriek tomu, že cesta k dohode o návrhu tohto zákona nebola jednoduchá, a už vôbec nie krátka. Avšak treba podotknúť, že zákon bol síce konsenzom, ale konsenzom vládnej koalície, aj keď si to všetci jej členovia veľmi pochvalovali ako dôkaz lojality všetkých piatich strán združených vo vládnej väčšine. Okrem toho nie je možné zastrieť ani to, že išlo o poistenie, ktoré prenášalo značné bremeno na budúcu generáciu.²⁶

S prvým návrhom, ktorý mal riešiť sociálne poistenie, vypracovaným prvým ministrom sociálnej starostlivosti Levom Winterom, prišiel poslanec Johanis už v roku 1920 (tlač č. 647), v dobe keď sa nielen politická, ale aj sociálna situácia v štáte trochu ustálila. Bolo to obdobie, kedy sa podarilo zjednotiť a zaviesť sociálnu právnu úpravu pochádzajúcu ešte z monarchie na celé územie Československa, pretože niektoré

²⁵ DEYL, Zdeněk. *Sociální vývoj Československa 1918 - 1938*. 1. vyd. Praha : Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985. 224 s.

²⁶ DEYL, Zdeněk. *Sociální vývoj Československa 1918 - 1938*. 1. vyd. Praha : Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985. 224 s.

sociálne predpisy platili pôvodne len na území Predlitavska, takže po vytvorení nového štátu bolo potrebné úpravu na území Čiech, Slovenska a Podkarpatskej Rusi unifikovať.

Keďže vznikali mnohé spory, poslanecká rozprava sa preťahovala a v podstate nikam nevedla. Preto bola v roku 1921 prerušená. Poslanecká snemovňa sa zhodla na tom, že poverí vytvorením nového návrhu špeciálnu komisiu zloženú z odborníkov na danú problematiku, ktorá sa prvý krát stretla 21. marca 1921. Medzitým podala svoj vlastný návrh každá politická strana. Návrhy nového zákona boli postupne predložené poslancom Laubem (tlač č. 2260 z roku 1921), Slavičkom (tlač č. 3417 z rok 1922), Hajnom (tlač č. 3792 z roku 1922), Staňkom (tlač č. 3858 z roku 1922) a Horákom (tlač č. 3988 z roku 1922).²⁷

Vytvorením komisie bolo poverené Ministerstvo sociálnej starostlivosti. Bola menovaná vtedajším ministrom sociálnej starostlivosti Dr. Gruberom. Ústrednú úlohu v nej zohrával Dr. Schönbaum, riaditeľ všeobecnej penzijnej poisťovne a súčasne profesor matematicko – fyzikálnej fakulty Karlovej univerzity. Okrem toho sa prác na návrhu zúčastnili tiež poslanec a bývalý minister sociálnej starostlivosti Lev Winter, Dr. Jan Gallas a Dr. Emil Hendrich zo Všeobecnej penzijnej poisťovne, Dr. Bedřich Odstrčil z Úrazovej poisťovne a Jan Brabec z Ministerstva sociálnej starostlivosti. Všetko vtedajšie špičky v oblasti sociálnej politiky. Komisia sa schádzala denne a spracovala v rámci možností všetky podané návrhy. V máji 1923 bola schopná predložiť nový návrh zákona. Ten viedol k ďalším diskusiám trvajúcim rok a pol. Po celom tomto dlhom procese sa dospelo ku kompromisu a mohol byť konečne prijatý zákon č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby.

Zákon bol postavený na niekoľkých zásadách. Prvou z nich bolo, že invalidný a starobný dôchodok vytváral dohromady jeden celok, a to ako finančný, tak aj rizikový. Z tohto celku boli vyplácané peňažné dávky starobného a invalidného dôchodku. Druhou bolo dosiahnutie určitého veku, konkrétne veku 65 rokov (pre mužov aj pre ženy), na to aby osobe prináležal nárok na výplatu starobného dôchodku, ak opustila zamestnanie.²⁸ Ak poistenec poberal starobných dôchodok, nebolo prekážkou, že vykonával povinne poistené práce alebo služby, ak nezarábal ani polovicu toho, čo zarábal zamestnanec toho istého oboru s podobným výcvikom.²⁹

Ďalšia zásada sa týkala invalidného dôchodku. Ten bol priznávaný osobám, ktorých zárobková schopnosť poklesla aspoň o dve tretiny. Posledná zásada obsahovala podmienky pre výplatu dôchodku. Tou bolo jednak splnenie minimálnej doby poistenia, tzv. čakacej doby, ktorá činila 150 príspevkových týždňov a tiež podmienka, aby poistný prípad nastal počas trvania poistenia alebo aspoň v tzv. ochrannej lehote, ktorá trvala ešte rok po zániku poistenia.³⁰

Tento zákon tiež obmedzil nielen niektoré dávky nemocenského poistenia, ale aj

²⁷ Tisky je možné nájsť na stránke www.psp.cz.

²⁸ HOLUB, Martin. Historie vývoje sociálního a zdravotního pojištění na našem území. *Fórum sociální politiky* [online]. 2008, roč. 2, č. 3 [cit. 2009-12-09], s. 26-27. Dostupný z WWW: <http://www.vupsv.cz/sites/File/forum_socialni_politiky/Casopis_FSP_3_2008.pdf>. ISSN 1802-5854.

²⁹ MUSIL, Libor. *Chudoba a československý stát mezi dvěma světovými válkami*. SPFFBU, Brno : Filosofická fakulta MU Brno, 1995, G36, G36s. 23-44. ISSN 80-0231-512-2. 1995.

³⁰ MUSIL, Libor. *Chudoba a československý stát mezi dvěma světovými válkami*. SPFFBU, Brno : Filosofická fakulta MU Brno, 1995, G36, G36s. 23-44. ISSN 80-0231-512-2. 1995.

relatívnu karenčnú dobu.³¹ Šlo o trojdňovú čakaciu dobu, ktorá znamenala, že poistenec dostal dávky nemocenského poistenia len v prípade, že nemoc trvala dlhšie ako tri dni, ale už od prvého dňa nemoci. Zákon miesto nej zaviedol karenčnú dobu absolútnu. Dávky nemocenského poistenia náležali až od štvrtého dňa pracovnej neschopnosti.³² Výnimkou však bolo, že pokiaľ nemoc trvala dlhšie ako 14 dní, doplácali sa dávky nemocenského poistenia za prvý deň nemoci, takže sa u chorôb trvajúcich dlhšie ako 14 dní znižovala čakacia doba na dva dni.³³

Čo sa týka poistného, to bolo hradené spolovice zamestnancom a spolovice zamestnávateľom.

2.1.1 Osobný rozsah poistenia

Okruh poistencov starobného a invalidného poistenia sa v podstate kryl s okruhom poistencov nemocenského poistenia. Do poistenia bol zahrnutý každý na území Československa, kto bol v pracovnom, služobnom alebo učňovskom pomere a súčasne nevykonával túto prácu ako zamestnanie príležitostné alebo vedľajšie.

Z pôsobnosti zákona boli vyňatí iba štátni a verejní zamestnanci, avšak len vtedy, ak v prípade nemoci mali nárok na dávky aspoň vo výške dávok, aké zákon priznával zamestnancom súkromným, a to po dobu aspoň jedného roku. Z invalidného a starobného poistenia nemohli byť vylúčení, ak dávky, na ktoré mali nárok neboli aspoň rovnocenné s dávkami, na ktoré mali nárok osoby spadajúce do pôsobnosti zákona.

Okrem toho boli z invalidného a starobného poistenia vylúčené aj osoby, ktoré by do poistenia vstúpili až po dokonaní 60. roku života, a to z toho dôvodu, že by príliš zaťažovali ostatných poistencov.

Poistenie sa tiež nevzťahovalo na osoby samostatne zárobkovo činné. Ako uvádza dôvodová správa k vládnemu návrhu tohto zákona bolo to preto, že pomery osôb nesamostatne a samostatne zárobkovo činných sú z poisťovacieho hľadiska rozdielne. Preto malo byť poistenie osôb samostatne zárobkovo činných organizačne aj finančne oddelené od poistenia zamestnancov a malo byť upravené samostatným zákonom.

2.1.2 Organizačná štruktúra

Pre invalidné a starobné poistenie bola vytvorená iba centrálna inštitúcia – Ústredná sociálna poisťovňa so sídlom v Prahe, ktorá mala združovať všetkých

³¹ HOLUB, Martin. Historie vývoje sociálního a zdravotního pojištění na našem území. *Fórum sociální politiky* [online]. 2008, roč. 2, č. 3 [cit. 2009-12-09], s. 26-27. Dostupný z WWW: <http://www.vupsv.cz/sites/File/forum_socialni_politiky/Casopis_FSP_3_2008.pdf>. ISSN 1802-5854.

³² HOLUB, Martin. Historie vývoje sociálního a zdravotního pojištění na našem území. *Fórum sociální politiky* [online]. 2008, roč. 2, č. 3 [cit. 2009-12-09], s. 26-27. Dostupný z WWW: <http://www.vupsv.cz/sites/File/forum_socialni_politiky/Casopis_FSP_3_2008.pdf>. ISSN 1802-5854.

³³ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona kterým se propůjčuje vládnímu nařízení ze dne 15. června 1934, č. 112 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, platnost zákona.* [online]. 25. 8. 2003, 3. 11. 2009 [cit. 2009-12-11]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/cgi-bin/win/eknih/1929ns/ps/tisky/t2690_01.htm>.

poistencov invalidného a starobného poistenia na území republiky. Agenda invalidného a starobného poistenia na miestnej úrovni a celkový kontakt s poistencami bol prenesený na už existujúce nemocenské pokladnice, pretože okruh poistencov sa v podstate prekrýval. Takýmto spôsobom sa ušetrilo, ale aj tak bola potrebná určitá reorganizácia.

Nemocenské poisťovne boli povinné prijímať prihlášky, zmeny a odhlášky poistencov a predpisovať, vyberať a vymáhať poistné. Okrem toho mali vykonávať pomoc a služby pri liečebnej starostlivosti Ústrednej sociálnej poisťovne, obstarávať kontrolu poistencov a dôchodcov, vyplácať niektoré dávky a pod. Ústredná sociálna poisťovňa bola oprávnená prenášať na nemocenské poisťovne ďalšie úlohy v rámci starobného a invalidného poistenia, ktoré nemocenské poisťovne boli povinné prijať. Okrem toho zákon nemocenské poisťovne zmocňoval k určitému obmedzovaniu alebo zvyšovaniu jednotlivých dávok prostredníctvom svojich stanov, a to v konkrétnych zákonom stanovených prípadoch. Stanovami mohlo byť napríklad stanovené, že dávka nemocenského sa môže čiastočne alebo úplne obmedziť, ak si poistenci zavinili nemoc účasťou na bitke alebo ich nemoc bola bezprostredným následkom opilstva. Zvyšovať dávky nemocenského poistenia mohli jednotlivé nemocenské poisťovne stanovami buď všeobecne v jednotlivých mzdových triedach alebo potom u konkrétnych skupín poistencov na základe dĺžky nemoci (možnosť zvýšenia dávky o 10%, ak nemoc trvá viac ako 13 týždňov, o 20% , ak nemoc trvá 26 týždňov alebo o 30%, ak nemoc trvá 39 týždňov), poprípade na základe toho, či bol poistenec ženatý/vydatá, či na základe počtosti rodiny (zvýšenie dávok pri poistencoch starajúcich sa o štvor- a viacčlennú rodinu).³⁴ Súčasne mala Ústredná poisťovňa právomoc uložiť všetkým nemocenským poisťovňam v určitom správnom obvode, aby zaviedli vyššie dávky. V týchto prípadoch však bola povinná niest' polovicu nákladov.

Pre obvod politického úradu I. stolice boli zriadené tzv. okresné poisťovne, ktoré mali byť vytvorené z nemocenských poisťovní. Dohľad nad nemocenským poistením sa preniesol z politickej správy I. a II. stolice na Ústrednú sociálnu poisťovňu, čím sa dohľad nad nemocenským, starobným a invalidným poistením spojil. Ústredná sociálna poisťovňa zas podliehala dozoru Ministerstva sociálnej starostlivosti.

Novinkou zákona bolo tiež vytvorenie špeciálneho poisťovacieho súdnictva. To malo rozhodovaciu právomoc v oblasti poisťovacích dávok, ale aj v oblasti všetkých ostatných otázok týkajúcich sa sociálneho poistenia. Pôvodne riešili otázky rôznych odvetví sociálneho poistenia rozhodcovské súdy, ale ich nevýhodou bolo, že sa proti ich nálezom nebolo možné odvolať. Rozhodcovské súdy nemocenských pokladníc okrem toho mali za predsedu súdu osobu bez právnického vzdelania. Preto zákon zriadil pre nemocenské poistenie rozhodcovské súdy, kde predsedom musel byť človek s právnickým vzdelaním a bolo možné sa proti nálezom týchto súdov odvolať k poisťovacím súdom. Tieto súdy boli zriadené v Prahe, Brne a Bratislave a rozhodovali v prvej inštancii. Odvolať sa alebo podať sťažnosť bolo možné k Vrchnému poisťovaciemu súdu, ktorý bol pričlenený k Najvyššiemu správnomu súdu. Okrem vyššie uvedeného spadalo do jeho kompetencie ešte vybavovanie sťažností na výnosy Ministerstva sociálnej starostlivosti ako dozorného orgánu nad Ústrednou sociálnou poisťovňou, sporné otázky úrazového a penzijného poistenia a tiež aj poistenia u bratských pokladníc.

K poisťovacím súdom boli pripojené aj rozhodcovské súdy úrazových poisťovní,

³⁴ Vid' §104 a §105 zákona č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby.

Všeobecného penzijného ústavu a bratských pokladníc, avšak tieto inštitúcie mali vlastných prísediacich. Týmto sa organizačná štruktúra súdnictva v rôznych odvetviach sociálneho poistenia prepojila, vďaka čomu bolo možné zjednotiť aj judikatúru. Do poisťovacieho súdnictva boli zapojení aj zástupcovia poistencov a zamestnávateľov. Zúčastňovali sa napríklad rozhodovania o poistných dávkach alebo o poistnej povinnosti. Boli tiež povolávaní do senátov vrchného poisťovacieho súdu, ktorý mal tým pádom dva typy senátov – trojčlenné, zložené zo sudcov z povolania, a päťčlenné, ktoré tvorili traja sudcovia zo povolania, zamestnávateľ a poistenec. Trojčlenné senáty rozhodovali o odvolaniach proti poisťovacím súdom, v ktorých rozhodoval sám predseda, päťčlenné senáty rozhodovali o všetkých ostatných odvolaniach.

2.1.3 Nemocenské poistenie – dávkový systém

Z nemocenského poistenia sa poskytovali tri typy dávok: pomoc v nemoci, pomoc v materstve a pohrebné. Súčasťou dávok nemocenského poistenia, s výnimkou pohrebného, v období prvej ČSR boli aj dávky, ktoré my v súčasnosti zaraďujeme medzi dávky zdravotného poistenia. To znamená, že dávky prvorepublikového nemocenského poistenia mali buď peňažitú podobu alebo podobu naturálnu, teda vo forme lekárskeho ošetrovania, liekov, terapeutických pomôcok, lekárskej pomoci pri pôrode a pomoci pôrodnej asistentky.

Peňažitá pomoc v nemoci sa poskytovala vo forme nemocenského, a to od štvrtého dňa pracovnej neschopnosti, maximálne však jeden rok. Ako už bolo vyššie spomenuté, týmto zákon pre pomoc v nemoci zaviedol absolútnu karenčnú dobu. Pôvodná úprava relatívnej karenčnej doby, teda vyplácanie dávky od prvého dňa nemoci v prípadoch, keď nemoc trvá dlhšie ako tri dni, v praxi zjavne viedla k „predlžovaniu choroby“ zo strany poistencov, a teda k istej forme zneužívania dávok. Absolútna karenčná doba znamenala vyplácanie dávky pomoci v nemoci až od štvrtého dňa pracovnej neschopnosti, maximálne však jeden rok.

Pomoc v materstve, okrem už vyššie spomenutej pomoci pôrodnej asistentky, eventuálne lekárskej pomoci, zahŕňala aj peňažitú dávku vo výške nemocenského šesť týždňov pred pôrodom a šesť týždňov po pôrode. Ak po pôrode matka sama svoje dieťa kojila, mala nárok aj na príspevok za kojenie, a to po dobu 12 týždňov po pôrode.

Pohrebné prináležalo príslušníkom rodiny poistenca, ak zabezpečili pohreb. Predstavovalo tridsaťnásobok strednej dennej mzdy poistenca, ak poistenec zomrel skôr, ako uplynulo šesť mesiacov odo dňa kedy vyčerpal svoj nárok na nemocenské. Minimálne pohrebné bolo 150 Kč. V prípade úmrtia príslušníka rodiny poistenca mal poistenec tiež nárok na pohrebné, aj keď to nikdy nesmelo byť vyššie ako by bolo poistné za samotného poistenca. Výška pohrebného za príslušníka rodiny bola odstupňovaná podľa veku zomrelého. Za dieťa do dvoch rokov bolo pohrebné 60 Kč, za dieťa od dvoch do štrnástich rokov predstavovalo pohrebné 180 Kč a za príslušníka rodiny staršieho ako štrnásť rokov bolo pohrebné 250 Kč.

Oproti predchádzajúcej úprave zákon zlepšil aj dávky poskytované rodinným príslušníkom poistenca³⁵. Dovtedy bolo rodinným príslušníkom poskytované len

³⁵ Za príslušníkov rodiny považoval zákon osoby žijúce v spoločnej domácnosti s poistencom, ak sú prevažne odkázané výživou na jeho mzdu a nemajú nárok na poistnú dávku z vlastného poistenia – manžel/manželka, deti manželské aj nemanželské, nevlastné deti, osvojenci a chovanci, všetci do 17. roku

lekárske ošetrovanie, lieky a pohrebné. Nový zákon k týmto dávkam pripájal vyššie popisovanú podporu v tehotenstve a v šestonedelí a tiež prémie za kojenie. Tie náležali aj nepoisteným manželkám a družkám poistencov.

Poistenci boli rozdelení do desiatich mzdových tried. Najnižšia bola charakterizovaná stredným denným zárobkom 4 Kč, najvyššia mzdová trieda stredným denným zárobkom 36 Kč. V najnižšej mzdovej triede sa poskytovalo nemocenské 2,70 Kč denne, v najvyššej mzdovej triede predstavovalo denné nemocenské 24 Kč denne.³⁶

Výšku poistného stanovovala Ústredná sociálne poisťovňa, avšak nesmelo prekročiť 5% strednej dennej mzdy. V prípade potreby mohla Ústredná poisťovňa prechodne sadzbu poistného na nemocenské poistenie zvýšiť aj nad zákonnú hranicu 5% strednej dennej mzdy. To sa v praxi aj bežne dialo, najmä v krízových rokoch. Problémom však bolo, že z prechodného zvýšenia poistného sa stalo väčšinou trvalé. To samozrejme nebola ideálna situácia a vyžadovala si zmenu zákonnej úpravy vedúcej k určitému finančnému „ozdraveniu“ nemocenského poistenia, ale bez ďalšieho zvyšovania poistného na nemocenské poistenie, ktoré by už pre poistencov počas hospodárskej krízy nemuselo byť únosné.

Novela č. 187/1928 Zb. z. a n. zaviedla, okrem iného, aj povinnosť platiť poistné aj za nedele, tzn. od jej účinnosti sa poistné platilo za celých sedem dní v týždni. Prejavila sa tak snaha zvýšiť príjmy nemocenských poisťovní. Taktiež zmenila príliš komplikované ustanovenie o karenčnej dobe. Naďalej ostala absolútnou, ale znížila sa na dva dni.³⁷

Veľmi neblaho do hospodárenia poisťovní zasiahol rok 1929. Prišla veľká chrípková epidémia vystupňovaná tuhými mrazmi a preto nemocenské poisťovne v prvom polroku 1929 utrpeli veľké straty. Zlepšenie zamestnanosti behom roku 1929 čiastočne straty z prvého polroku síce zmiernilo, ale nie dostatočne. Situácia sa trochu ustálila v priebehu roka 1930, avšak to už nedokázalo zabrániť neustálemu zvyšovaniu sadzieb poistného.³⁸ Do týchto pomerov samozrejme zasahovala ešte aj hospodárska kríza, takže situácia sa naďalej zhoršovala. Problémom už nebolo len zvyšovanie poistného ale aj narastajúca nezamestnanosť a tiež mzdový pokles. Dôsledkom toho bol nielen celkový pokles poistencov, ale aj zmeny počtu poistencov v jednotlivých mzdových triedach, a to v neprospech poisťovní. To znamená, že zatiaľ čo vo vyšších mzdových triedach počet poistencov klesal, v nižších sa ich počet zvyšoval.³⁹ Táto

života, a ďalej staršie deti, vnuci, súrodenci, rodičia, starí rodičia, svokrovci, ktorí s poistencom žili v spoločnej domácnosti aspoň šesť mesiacov predtým než nastal poistný prípad.

³⁶ Vid' tabuľka č.1 a tabuľka č. 2 v Prílohách.

³⁷ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona kterým se propůjčuje vládnímu nařízení ze dne 15. června 1934, č. 112 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, platnost zákona.* [online]. 25. 8. 2003 , 3. 11. 2009 [cit. 2009-12-11]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/cgi-bin/win/eknih/1929ns/ps/tisky/t2690_01.htm>.

³⁸ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona kterým se propůjčuje vládnímu nařízení ze dne 15. června 1934, č. 112 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, platnost zákona.* [online]. 25. 8. 2003 , 3. 11. 2009 [cit. 2009-12-11]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/cgi-bin/win/eknih/1929ns/ps/tisky/t2690_01.htm>.

³⁹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona kterým se propůjčuje vládnímu nařízení ze dne 15. června 1934, č. 112 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, platnost zákona.* [online]. 25. 8. 2003 , 3. 11. 2009 [cit. 2009-12-11]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/cgi-bin/win/eknih/1929ns/ps/tisky/t2690_01.htm>.

situácia si teda vyžadovala zmenu zákona. K tej došlo novelou č. 112/1934 Zb. z. a n., ktorá bola „provedena pod heslem sanace nemocenského pojištění“⁴⁰. Prostredníctvom nej bol v rámci zníženia nákladov obmedzený okruh rodinných príslušníkov - boli vylúčení starí rodičia, svokrovci a súrodenci. Došlo aj k zníženiu peňažitých dávok poskytovaných v materstve, avšak nie k plošnému, ale len u jednotlivých nemocenských poisťovní, u ktorých bolo vymeriavané poistné vyššie ako 5,5% zo strednej dennej mzdy.

Keďže, ako konštatuje dôvodová správa k zákonu, vyššie uvedené opatrenia by nevedli k dostatočnému ozdraveniu nemocenského poistenia, bolo nevyhnutné znížiť aj nemocenské. K tomu došlo jednak prostredníctvom predĺženia karenčnej doby opäť na tri dni, a tiež prostredníctvom zníženia dávok nemocenského, avšak tak ako v prípade peňažitých dávok v materstve, nie všeobecne, ale len v prípade poisťovní, ktoré vymeriavali poistné vyššie ako 4,8% strednej dennej mzdy (nemocenské poisťovne so sídlom vo Veľkej Prahe⁴¹ vtedy, ak vymeriavali poistné vyššie ako 5% strednej dennej mzdy)⁴². Tieto poisťovne mali poskytovať znížené nemocenské po dobu prvých štrnástich dní nemoci. U poisťovní, ktoré mali stanovené poistné vyššie ako 5, 5 % sa poskytovalo znížené nemocenské po dobu až 90 dní.

2.1.4 Invalidné a starobné poistenie – dávkový systém

V rámci invalidného a starobného poistenia sa poskytovali dávky starobného a invalidného dôchodku, vychovávacích príplatkov k týmto dôchodkom, vdovský a vdovecký dôchodok, sirotsky dôchodok a odbytné.

V prípade tohto poistenia mala osoba, ktorá mala o poistenie záujem, povinnosť po nástupe do zamestnania podať prihlášku k tomuto poisteniu, a to do troch dní od nástupu do práce. Tým vznikalo poistenie odo dňa vstupu do zamestnania. Pokiaľ by bola podaná prihláška neskôr, predchádzajúce obdobie mohlo byť do poistenia započítané, len ak nepresahovalo obdobie 6 týždňov a bolo zaňho dodatočne uhradené poistné. Samozrejme podmienkou bolo, aby poistný prípad nenastal ešte pred podaním prihlášky. V tomto sa invalidné a starobné poistenie líšilo od poistenia nemocenského a úrazového, ktoré vznikalo zo zákona súčasne so vstupom do zamestnania.

Podľa dôvodovej správy k vládnemu návrhu zákona bolo dôvodom k zavedeniu prihlasovacej povinnosti najmä to, že výška starobného a invalidného dôchodku závisela na dĺžke doby poistenia a na mzdových triedach, v ktorých bol poistený v danej dobe zaradený. Preto, ak by poistenie vznikalo priamo zo zákona, bolo by nutné pre zistenie základu pre výpočet výšky dôchodku dodatočne preverovať, akú mzdu, v akom zamestnaní mal. Preto sa z dôvodu administratívnej náročnosti zvolil model prihlasovania sa k poisteniu.

⁴⁰ VYDRA, Vladimír. Aktuální problémy dělnického nemocenského pojištění. In: . *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, s. 44-66.

⁴¹ Hlavné mesto Praha, teda tzv. Veľká Praha vznikla 1.1.1922. Vytvorená bola zákonom č. 114/1920 Zb. z. a n., ktorým sa susedné obce a osady zlučujú s Prahou.

⁴² *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona kterým se propůjčuje vládnímu nařízení ze dne 15. června 1934, č. 112 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, platnost zákona.* [online]. 25. 8. 2003, 3. 11. 2009 [cit. 2013-10-03]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/cgi-bin/win/eknih/1929ns/ps/tisky/t2690_01.htm>.

Zákon zaviedol aj tzv. čakaciu dobu, čo znamenalo, že nárok na dávky nevznikal hneď prihlásením sa do systému poistenia, ale až po uplynutí určitej doby. Čakacou dobou podľa zákona bolo 150 týždňov, počas ktorých bolo platené poistné. Ak by táto čakacia doba nebola stanovená, mohlo by dochádzať k zneužívaniu poistenia tým spôsobom, že by sa osoba mohla prihlásiť k poisteniu tesne pred invaliditou, smrťou alebo odchodom do dôchodku a mala by rovnaký nárok na dávky ako poistenci pliaci poistné omnoho dlhšiu dobu. Výplata takýchto dávok by bola teda na úkor ostatných poistených. Okrem toho muselo spadať aspoň 13 týždňov do povinného poistenia posledných 2 rokov pred uplatnením nároku na dávku. Výška dávky závisela na dĺžke doby strávenej v poistení a na výške zaplateného poistného. Každý jeden príspevkový týždeň totižto zvyšoval dávku dôchodku o určitú čiastku, tzv. čiastku zvyšovaciu.

Výšky všetkých dôchodkových dávok sa vypočítavali podľa dôchodku invalidného. Ten sa skladal z troch častí, a to zo základnej čiastky, z čiastok zvyšovacích a zo štátneho príspevku vo výške 500 Kč ročne⁴³. Základná čiastka činila 500 korún a bola rovnaká vo všetkých mzdových triedach. Čiastky zvyšovacie činili jednu pätinu z už zaplateného poistného. Okrem toho k invalidnému a starobnému dôchodku patrilo príspevkovo na výchovu vo výške jednej desatiny dôchodku na každé dieťa do 17 rokov. Výška starobného dôchodku bola taká istá ako dôchodok invalidný, vdovský/vdovecký dôchodok činil polovicu dôchodku, ktorý poberal zosnulý poistenec poprípade, na ktorý mal nárok v čase svojej smrti. Sirotský dôchodok činil jednu pätinu invalidného alebo starobného dôchodku, na ktorý mal nárok alebo ktorý poberal poistenec v dobe svojej smrti, ak šlo o jednostranne osirelé dieťa. Dieťa obojstranne osirelé poberalo dôchodok vo výške dvoch pätín.

V starobnom a invalidnom poistení boli vytvorené len 4 mzdové triedy, ktoré boli vytvorené zlúčením mzdových tried nemocenského poistenia. V triede A (I. – III. mzdová trieda nemocenského poistenia) s dennou mzdou do 14 Kč bolo týždenné poistné 4,30 Kč. V triede B (IV. – V. mzdová trieda nemocenského poistenia) s dennou mzdou 14 – 22 Kč bolo týždenné poistné 5,70 Kč. V triede C (VI. – VII. mzdová trieda nemocenského poistenia) s týždennou mzdou 22 – 28,50 Kč predstavovalo týždenné poistné 7,10 Kč a v triede D (VIII. – X. mzdová trieda nemocenského poistenia) s dennou mzdou nad 28,50 Kč bolo týždenné poistné 8,80 Kč.

Novela č. 187/1928 Zb. z. a n. vytvorila 5 mzdových tried. Tie boli vytvorené zlúčením desiatich mzdových tried nemocenského poistenia. V najnižšej triede Aa predstavovalo poistné 0,38 Kč a v najvyššej triede D bolo poistné 1,20 Kč. Novela tiež upravila základnú čiastku, ktorú zvýšila na 550 Kč. Čiastky zvyšovacie tvorili za každý týždeň získaný v najnižšej triede Aa 0,60 Kč a za každý týždeň získaný v najvyššej triede D 1,75 Kč.⁴⁴

Pri nároku na invalidný dôchodok sa za invalidného považoval poistenec, ktorý z dôvodu nemoci alebo inej telesnej či duševnej vady nebol schopný svojou prácou, primeranou jeho silám, schopnosti, výcviku a doterajšiemu povolaniu, zarobiť ani

⁴³ Túto sumu činil štátny príspevok pri dôchodku starobnom a invalidnom, avšak pri ostatných dávkach už bol nižší. Pri vdovskom a vdoveckom dôchodku bol štátny príspevok 250 Kč, pri dôchodku jednostranne osiroteneho dieťa činil 100 Kč a pri dôchodku obojstranne osiroteneho dieťa 200 Kč. Štátny príspevok sa neposkytoval k odbytnému a k vychovávacím príplatkom. Úhrn príspevkov nesmel prevyšovať 500 Kč.

⁴⁴ MUSIL, Libor. *Chudoba a československý štát medzi dvoma svetovými vojnami*. SPFFBU, Brno : Filozofická fakulta MU Brno, 1995, G36, G36s. 23-44. ISSN 80-0231-512-2. 1995.

tretinu toho, čo obyčajne zarábala zdravý zamestnanec v tom istom obvode, s podobným výcvikom. Na dôchodok starobný mali nárok poistenci od 65. roku veku života, ak nevykonával povinne poistenú činnosť podľa tohto zákona. Výkon práce nebránil poberaniu starobného dôchodku iba v tom prípade, že poistenec nezarábala ani tretinu toho, čo poistenec toho istého odboru s podobným výcvikom v tom istom obvode obvykle zarábala. Na dôchodok vdovský mala nárok vdova po poistencovi, ak ten mal v čase svojho úmrtia nárok na starobný alebo invalidný dôchodok, poprípade takýto dôchodok už poberal. Tento nárok mala vdova, iba ak bola v čase jeho smrti invalidná alebo sa stala invalidnou neskôr. Vdovci boli z nášho pohľadu v tejto dobe diskriminovaní, pretože na rozdiel od vdov mal vdovec na vdovecký dôchodok nárok iba, ak zosnulá poistenkyňa zo svojho zárobku úplne alebo prevažne vyživovala rodinu a súčasne bol vdovec invalidný. Toto obmedzenie však bolo dobovo príznačné, keďže v tomto období bol v drvivej väčšine prípadov živiteľom rodiny muž. Nárok na dôchodok strácala vdova i vdovec v prípade rozvodu, rozluky, či neplatnosti manželstva, pri zavinení smrti manžela, alebo keď bolo manželstvo uzatvorené v dobe, keď poistenec už poberal invalidný, či starobný dôchodok. Čo sa týka podmienky invalidity vdovy/vdovca, z dôvodovej správy k vládnemu návrhu zákona je zjavné, že takáto prax bola vtedy v oblasti sociálneho poistenia bežná, dokonca že mnohé krajiny takúto dávku zavedenú vôbec nemali. Na sirotsky dôchodok mali nárok deti mladšie ako 17 rokov, v prípade úmrtia poisteného otca alebo poistenej matky, ak tento zomrelý rodič požíval invalidný alebo starobný dôchodok alebo mal naňho v čase svojej smrti nárok. Na tento dôchodok mali nárok nielen deti manželské, nemanželské a adoptované, ale aj zverenci a tiež vnuci poistenca. Išlo o snahu sociálne zabezpečiť po smrti poistenca nielen vlastné deti, ale aj deti, ktoré síce neboli s poistencom v priamom príbuzenskom vzťahu, ale boli naňho odkázané výživou. Sirotsky dôchodok sa poskytoval až do dokonaného 17. roku života. Dĺžka vyplácania tejto dávky je v dôvodovej správe k vládnemu návrhu zákona odôvodnená tým, že deti sa väčšinou stávajú zárobkovo činnými až v sedemnástich rokoch, pretože do štrnástich rokov chodia do školy a potom tri roky strávia ešte ako uční. V prípade úmrtia poistenca mali jeho pozostalí⁴⁵ nárok na tzv. odbytné. Ak zomrel poistenec skôr ako uplynula čakacia doba, tak jeho pozostalí mali nárok na odbytné vo výške ročného invalidného dôchodku, na ktorý by mal poistenec nárok po uplynutí doby čakacej v mzdovej triede, v ktorej bol poistený v dobe svojej smrti. Ak smrť poistenca nastala po uplynutí čakacej doby, mali pozostalí (ale len v prípade, že nemali nárok na vdovský/vdovecký dôchodok) nárok na odbytné vo výške dôchodku, ktorý zomrelý poberal alebo, na ktorý mal nárok.

V rámci invalidného a starobného dôchodku sa okrem peňažných dávok poskytovala aj lekárska starostlivosť, ktorú prevádzala Ústredná sociálna poisťovňa, ktorá invalidných alebo invaliditou ohrozených poistencov mohla umiestňovať do nemocníc, sanatórií alebo kúpeľov. Okrem toho ju zákon oprávňoval k venovaniu finančných čiastok na potieranie vtedy veľmi rozšírených chorôb, ako bola napr. tuberkulóza.

Poistenci mali tiež možnosť poistiť sa na vyššie dávky, aby si zaistili prémie

⁴⁵ Pozostalými sa rozumeli manžel, deti, rodičia a súrodenci zomrelého, pričom manžel mal vždy prednosť pred deťmi, deti pred rodičmi a rodičia pred súrodencami. Pri rodičoch a súrodencoch bol ešte podmienka spoločného života v jednej domácnosti s poistencom po dobu najmenej pol roka pred jeho smrťou. Taktiež na poistenca museli byť odkázaní výživou.

k zákonným dávkam. Toto poistenie malo byť odvádzané na zvláštne oddelenie Ústrednej sociálnej poisťovne.

2.2 Nemocenské poistenie verejných zamestnancov

Pôvodne sa na verejných zamestnancov, t. j. úradníkov štátnych, zemských, obecných a úradníkov verejných fondov zamestnaných v úrade, v súvislosti s poistením nevzťahoval žiaden zákon. Bolo to najmä z toho dôvodu, že úradníci mali zaručené neskrátené vyplácanie služného počas nemoci a preto sa nepovažovalo za potrebné poskytovať im v týchto prípadoch zvláštnu ochranu. V čase Rakúsko – Uhorska podľa zákona z 30. marca 1888, č. 33/1888 r. z., o nemocenskom poistení robotníkov boli štátni úradníci z pôsobnosti zákona vyňatí. Taktiež už prvorepublikový zákon z 15. mája 1919, č. 268/1919 Zb. z. a n., teda zákon, ktorým sa menili ustanovenia zákona o nemocenskom poistení robotníkov, sa vyslovil, že poistná povinnosť sa nevzťahuje na zriadencov, ktorí sú ustanovení so stálym služným v službách štátu, zeme, župy, okresu, municipálneho mesta, obce alebo verejného fondu, pokiaľ títo zriadení majú v prípade onemocnenia nárok na služné od svojho zamestnávateľa aspoň po dobu jedného roku.

Potreba nemocenského poistenia verejných zamestnancov sa ukazovala ešte pred vznikom republiky a najviac sa prejavovala v samotnom konaní štátnych úradníkov. Podľa dôvodovej správy k vládnemu návrhu zákona o nemocenskom poistení verejných zamestnancov totižto, keď v roku 1892 zákon č. 202/1892 r. z., o tzv. zapísaných pokladniciach pomocných umožnil, aby spolky majúce za účel poisťovať svojich členov zápisom do registra zemskej politickej správy rozšírili svoju pôsobnosť na poisťovanie pre prípad nemoci podľa nemocenského zákona (č. 33/1888 r. z., o nemocenskom poistení robotníkov), využili túto možnosť najmä úradníci bez ohľadu na výšku platu a sociálne postavenie. Tí sa stávali členmi aj napriek tomu, že väčšina z nich mala pri chorobe zaručené vyplácanie služného po dlhšiu dobu než vyýadoval nemocenský zákon, a to aj v znení z roku 1917.⁴⁶

Zákon bol potrebný najmä z toho dôvodu, že verejní zamestnanci síce počas choroby poberali plné služné, ale neboli zabezpečené ich rodiny a okrem toho ak im počas nemoci vznikli mimoriadne výdaje ako napríklad za lieky, či lekársku starostlivosť, mohli to úradníci hradiť iba zo služného, na ktoré mali nárok.

Kvôli všetkým vyššie uvedeným dôvodom bol prijatý v roku 1925 zákon č. 221/1925 Zb. z. a n., o nemocenskom poistení verejných zamestnancov. Vzťahoval sa na civilných zamestnancov v službe štátu, štátnych podnikov a verejných fondov spravovaných štátom, príslušníkov četníctva, učiteľov obecných a meštianskych škôl, zamestnancov zemí, okresov, obcí a fondov a ústavov nimi spravovaných a ďalej na osoby, ktorým tieto inštitúcie vyplácajú odpočívne alebo zaopatrovacie požitky, zamestnancov korporácií vyhlásených za rovnocenných zamestnancom štátu a iných územných zväzkov, duchovných cirkví a náboženských spoločností, ktorí vykonávali

⁴⁶ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o nemocenském pojištění státních zaměstnanců.* [online]. 25. 8. 2003 , 3. 11. 2009 [cit. 2009-12-17]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/tisky/t1062_01.htm>.

úkony verejnej duchovnej správy alebo požívali požitky odpočívne alebo zaopatrovacie.⁴⁷

V prípade týchto verejných zamestnancov však nešlo úplne o poistné pre prípad nemoci v pravom slova zmysle. Nemali totiž nárok na nemocenské ako náhradu za ušlú mzdu, pretože poberali neskrátené služné po celú dobu choroby. Nemocenské poistenie sa obmedzovalo iba na vecné dávky. Verejní zamestnanci a ich rodinní príslušníci teda mali nárok iba na lekársku starostlivosť, ktorá zahŕňala aj pomoc pri pôrode, potrebné liečivá a terapeutické pomôcky. Poistenci si ošetrojúceho lekára mohli slobodne zvoliť a mali nárok na úhradu nákladov liečenia aj v prípadoch, keď sa nechali ošetriť lekárom, ktorý nemal s Liečebným fondom verejných zamestnancov uzatvorenú zmluvu. Lekárske ošetrovanie malo byť pôvodne financované vždy za prípad onemocnenia, a to bez ohľadu na počet návštev pacienta. O tomto variante sa vyjadruje aj dôvodová správa k zákonu č. 221/1925 Zb. z. a n., o nemocenskom poistení verejných zamestnancov. Tu však došlo k zmene ešte pred účinnosťou zákona. Obava, že lekári by sa snažili na základe vyššie uvedeného spôsobu financovania pri ochorení poistenca znížiť počet ordinácií na čo najnižší počet, čo by mohlo viesť k zníženiu kvality ošetrovania a celkovo k zníženiu úrovne lekárskej služby, viedla ku zavedeniu financovania za každú návštevu.⁴⁸ To však malo presne opačný efekt a týmito opatreniami „zejména pak ve spojení s ustanovením naprosté svobodné volby lékařské, jsou ovšem velmi ulehčeny všechny možnosti nadužívání a zneužívání dobrodíní zákona o nemocenskom pojištění“⁴⁹, ako konštatuje Dr. Kotek. To sa v praxi skutočne aj dialo, čo dokazuje nielen to, že Liečebný fond verejných zamestnancov mal najväčší počet zmluvných lekárov (pri počte asi 320 000 poistencov to bolo v roku 1935 o 3 000 lekárov viac než lekárov, ktorí mali zmluvu s 300 robotníckymi nemocenskými poisťovňami s približne 2 miliónmi poistencov), ale aj neúmerne každoročné zvyšovanie nákladov na lekárske ošetrovanie a lieky (napr. v roku 1931, ktorý v rámci zdravia poistencov nebol nepriaznivý, a kedy počet poistencov stúpol len nepatrne, sa v porovnaní s predchádzajúcim rokom zvýšili náklady na lekárske ošetrovanie o 4 milióny Kč a náklady na lieky o 3,4 milióny Kč), čím sa značne oslabovala finančná stabilita Liečebného fondu verejných zamestnancov.⁵⁰

Poistné predstavovalo 2% zo stálych požitkov služobných, odpočívnych alebo zaopatrovacích a hradil ho spolovice zamestnávateľ a spolovice zamestnanec. Súčasne však bola stanovená minimálna a maximálna hranica poistného. Minimálne poistné bolo 16 Kč za mesiac, zatiaľ čo maximálne poistené činilo 50 Kč na mesiac. Teda v tomto prípade šlo o určitú diskrimináciu, kedy zamestnanci s nižším platom ako 800 Kč na mesiac platili viac ako 2% a poistenci s mesačným platom vyšším ako 2 500 Kč platili mesačne menej než 2%.

⁴⁷ MUSIL, Libor. *Chudoba a československý stát mezi dvěma světovými válkami*. SPFFBU, Brno : Filosofická fakulta MU Brno, 1995, G36, G36s. 23-44. ISSN 80-0231-512-2. 1995.

⁴⁸ KOTEK, Josef. Aktuální problémy nemocenského pojištění veřejných zaměstnanců. SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY. *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, 67 - 82.

⁴⁹ KOTEK, Josef. Aktuální problémy nemocenského pojištění veřejných zaměstnanců. SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY. *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, 67 - 82.

⁵⁰ KOTEK, Josef. Aktuální problémy nemocenského pojištění veřejných zaměstnanců. SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY. *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, 67 - 82.

V porovnaní s robotníckym poistením⁵¹ bolo poistné stanovené pomerne nízko. Pravdepodobne sa vychádzalo z vedomia, že verejným zamestnancom sú určené len vecné dávky a nie aj peňažité. A aj keď sa už v prvých rokoch fungovania Liečebného fondu verejných zamestnancov ukázalo ako nedostatočné, nebolo napriek niekoľkým pokusom štátnej správy zvýšené, ale problém sa riešil formou značných príplatkov na poistenie.⁵² V prípade poistného nebola problémom len jeho nízka sadzba, ale aj nemožnosť kontroly odvádzania poistného. Liečebný fond verejných zamestnancov nemal možnosť kontroly mzdových záznamov, tak ako napríklad nositeľ robotníckeho nemocenského poistenia, respektíve mal túto možnosť len u zamestnancov samosprávy a u verejných inštitúcií, ktoré boli postavené na roveň núteným územným zväzkom a ich zamestnancov. Pri ostatných poistencoch štátna správa Liečebnému fondu verejných zamestnancov iba oznámila, za koľko zamestnancov je poistné platené. Liečebný fond nemal možnosť si overiť, či dostal poistné za všetkých zamestnancov a zo všetkých ich požitkov, z ktorých malo byť vymerané.⁵³

V organizačnom usporiadaní sa prejavovala opäť istá roztrieštenosť, a to z toho dôvodu, že toto poistenie neprevádzal len jeden ústav. Hlavným ústavom bol Liečebný fond verejných zamestnancov. Tam boli poistení všetci verejní zamestnanci a tiež verejní penzisti. Okrem tohto hlavného ústavu však fungovali pri prevádzaní tohto poistenia ešte ďalšie tri inštitúcie. Šlo o Nemocenskú pokladnicu štátnych dráh, ktorá okrem toho, že poistovala zamestnancov štátnych dráh podliehajúcich zákonu o robotníckom poistení, poistovala aj zamestnancov železníc, ktorí by inak boli poistení v Liečebnom fonde verejných zamestnancov. V roku 1935 mala približne 183 000 takýchto zamestnancov. Ďalšou „náhradnou“ inštitúciou prevádzajúcou nemocenské poistenie verejných zamestnancov bol Liečebný fond poštových zamestnancov. Ten mal v roku 1935 asi 64 000 poistencov. Posledným tretím takýmto ústavom bola Kňazská nemocenská pokladnica v Píerove, ktorá poistovala v roku 1935 približne 6 000 rímskokatolíckych a gréckokatolíckych duchovných vykonávajúcich verejnú duchovnú správu. Opäť z údajov z roku 1935 vieme, že celkovo sa poistenie dotýkalo až 600 000 poistencov.⁵⁴

Liečebný fond verejných zamestnancov bol ústredným orgánom tohto poistenia a nemal žiadne miestne orgány. Funkciu miestnych orgánov totiž plnili tzv. miestne zbory pridružené k okresným úradom. To znamená, že agendu nemocenského poistenia verejných zamestnancov vykonávali okresné úrady na účet Liečebného fondu verejných zamestnancov. Toto usporiadanie síce nebolo finančne náročné, avšak tento klad prevažovala veľká nevýhoda znižujúca efektivitu, spočívajúca v tom, že poverení úradníci na okresných úradoch nepodliehali priamemu vplyvu Liečebného fondu. De

⁵¹ Poistné bolo spravidla 5, 5 % stredného zárobku. Poistenci boli zaradení do desiatich mzdových tried. Najnižšia bola charakterizovaná stredným denným zárobkom 4 Kč, najvyššia mzdová trieda stredným denným zárobkom 36 Kč. V najnižšej platovej triede sa platilo poistné vo výške 2, 70 Kč denne, v najvyššej platovej triede činilo denné poistné 24 Kč.

⁵² KOTEK, Josef. Aktuální problémy nemocenského pojištění veřejných zaměstnanců. SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY. *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, 67 - 82.

⁵³ KOTEK, Josef. Aktuální problémy nemocenského pojištění veřejných zaměstnanců. SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY. *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, 67 - 82.

⁵⁴ KOTEK, Josef. Aktuální problémy nemocenského pojištění veřejných zaměstnanců. SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY. *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, 67 - 82.

lege ferenda sa javila ako žiaduca zmena zákona v tomto smere a vyriešenie hierarchickej nadradenosti Liečebného fondu nad úradníkmi vykonávajúcimi fondovú agendu. Drahším, ale možno jednoduchším riešením by bolo zriadenie samostatných oblastných úradov. Ako však vyplýva z prednášky doktora Josefa Koteka prednesenej v rámci Cyklu prednášok usporiadaných Ústavom Československej republiky v zime 1936 – 1937, ani po desiatich rokoch účinnosti zákona a fungovaní Liečebného fondu verejných zamestnancov, nebolo rozhodnuté, či by fond mal žiadať od zákonodarcu zmenu zákona v tomto smere.⁵⁵

2.3 Banícke poistenie

Banícke poistenie bolo jedným z najstarších poistení na území Československa. Už v stredoveku existovali banícke bratstvá organizované ťažiarimi k zabezpečeniu svojich členov a k podpore pozostalých členov rodiny, ktoré mali za úlohu zabezpečiť baníkov pre prípad nemoci alebo úrazu. Neskôr vznikali za rovnakým účelom tzv. bratské pokladnice. Do pokladníc prispievali nielen baníci, ale aj ťažiari. Prvá zmienka o baníckej pokladnici pochádza z roku 1527.⁵⁶ Zákomom bolo banícke poistenie prvý krát na našom území upravené v roku 1854, tzv. všeobecným baníckym zákonom č. 146/1854 r.z., ktorý ukladal povinnosť zriaďovať bratské pokladnice zabezpečujúce baníkov ako nemocensky, tak aj provízne.⁵⁷ K novej úprave potom došlo až v roku 1889, zákonom z 28. júla 1889, č. 127/1889 r. z., o bratských pokladniciach. Na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi však ostal v platnosti naďalej všeobecný bankský zákon, a to až do vzniku novej Československej republiky.⁵⁸

Jednotne pre celú prvú republiku bolo poistenie baníkov upravené zákonom č. 242/1922 Zb. z. a n., o bratských pokladniciach, ktorý nadobudol účinnosť v októbri 1924. Ešte pred tým, v roku 1919, bolo zákonom č. 207/1919 z. z. a n. prenesené banícke úrazové poistenie na úrazové poisťovne.⁵⁹

Jedným z hlavných dôvodov oddeleného poistenia baníkov bolo to, že namáhavé povolanie si vyžadovalo nižšiu vekovú hranicu pre starobný dôchodok ako to bolo u ostatných pracovných profesií. Čo sa týka výšky dávok, ktoré boli vyššie ako dávky robotníckeho poistenia, mali na to vplyv najmä špecifiká baníckeho povolania a tiež výsledky hnutia, ktoré baníci vyvinuli po skončení vojny.⁶⁰

Nová úprava bola potrebná nielen kvôli tomu, že zákon z roku 1889 bol už vzhľadom k novým pomerom zastaraný, ale aj kvôli zjednoteniu poistenia, keďže na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi bolo poistenie baníkov upravené už spomínaným

⁵⁵ KOTEK, Josef. Aktuální problémy nemocenského pojištění veřejných zaměstnanců. SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY. *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, 67 - 82.

⁵⁶ ŠTANGOVÁ, Věra. Vznik a vývoj práva sociálního zabezpečení. TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 25-45. ISBN 978-80-7400-322-6.

⁵⁷ Pod pojmom provízia sa rozumeli všetky druhy dôchodkov, teda starobný, invalidný, vdovský a sirotský.

⁵⁸ ZELENKA, Antonín. Pojištění horníků na provisi. SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY. *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, s. 227-234.

⁵⁹ Podrobnejšie rozpracované v kapitole o Úrazovom poistení.

⁶⁰ DEYL, Zdeněk. *Sociální vývoj Československa 1918 - 1938*. 1. vyd. Praha : Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985. 224 s. Str. 87

všeobecným banským zákonom. Teda úprava bola zastaraná, nedostatočná a roztrieštená. Pred prijatím zákona č. 242/1922 Zb. z. a n., o bratských pokladniciach, došlo po vojne ešte k dvom čiastkovým úpravám dôchodkov, keďže kúpna sila peňazí klesla natoľko, že bolo nevyhnutné zvýšiť nominálne nízke dôchodky.⁶¹ K prvej úprave došlo v roku 1919, zákonom č. 608/1919 Zb. z. a n., o dočasnom zvýšení zaopatrovacích plátov baníckych, ktorý ako už z názvu zákona vyplýva zaviedol drahotné prídavky k dôchodkom. Druhej úpravy sa baníci dočkali v roku 1921. Zákomom č. 248/1921 Zb. z. a n., o ďalšom dočasnom zvýšení zaopatrovacích plátov baníckych boli zvýšené drahotné prídavky o 100% s platnosťou pre celé územie štátu. Táto úprava však nebola veľmi šťastná a medzi poistencami vyvolávala značnú nespokojnosť. Jej dôsledkom sa totižto dôchodcovia rozdelili do dvoch skupín s rôznymi nárokmi, na starodôchodcov a novodôchodcov, podľa toho, či podali žiadosť o dôchodok pred 1. júlom 1919, alebo po ňom. Nároky starodôchodcov boli omnoho nižšie ako nároky novodôchodcov. Tým, ktorí podali žiadosť o dôchodok pred 1. júlom 1919 sa dôchodok zvýšil asi štvornásobne, tým ktorí podali žiadosť po tomto dátume sa zvýšil asi päť a pol násobne.⁶²

Náprava bola zjednaná až vyššie spomínaným zákonom č. 242/1922 Zb. z. a n., o bratských pokladniciach, ktorý bol prijatý dňa 11. júla 1922. Ten zrušil dovtedajšie delenie na starodôchodcov a novodôchodcov a zaviedol rovnosť medzi členmi.⁶³ Na to, aby táto rovnosť bola možná, bolo potrebné vyrovnať sa s roztrieštenosťou malých bratských pokladníc. Bolo nevyhnutné ich zlúčiť do väčších celkov, ktoré by prevádzali nemocenské poistenie a tiež bolo nutné vytvoriť jeden centrálny ústav, ktorý by bol nositeľom poistenia provízneho. Tak bola zriadená Ústredná bratská pokladnica.⁶⁴ K zlúčeniu došlo aj na úseku nemocenského poistenia. Bolo vytvorených len osem revírnych bratských pokladníc, z toho päť pre Čechy, dve pre Moravu a Sliezske a jedna pre Slovensko a Podkarpatskú Rus.⁶⁵

Bratské pokladnice boli poisťovne, ktoré poskytovali poistenie výhradne osobám zamestnaným v baníctve a príslušníkom ich rodín. Poskytovali svojim členom a ich rodinným príslušníkom nemocenské poistenie. Okrem toho svojim členom poskytovali poistenie starobné a invalidné a poistenie manželkám a deťom členov pre prípad úmrtia člena, a to či už aktívneho alebo penzionovaného. Boli rozdelené na dve správne oddelenia podľa dvoch druhov poistenia, ktoré poskytovali, teda na nemocenskú pokladnicu a zaopatrovaciu pokladnicu.

Nemocenské poistenie zákon odkazoval na ustanovenia zákonov o nemocenskom poistení robotníkov. Výška príspevkov bola stanovená podľa predpokladaných výdajov. Pokiaľ bolo nevyhnuté stanoviť vyššie sadzby poistného ako

⁶¹ ZELENKA, Antonín. Pojištění horníků na provisi. SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY. *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, s. 227-234.

⁶² Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o pojištění u báňských bratských pokladen. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky: Digitální repozitář* [online]. [cit. 2013-03-16]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t0503_01.htm

⁶³ DEYL, Zdeněk. *Sociální vývoj Československa 1918 - 1938*. 1. vyd. Praha : Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985. 224 s. Str. 87

⁶⁴ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o pojištění u báňských bratských pokladen. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky: Digitální repozitář* [online]. [cit. 2013-03-16]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t0503_01.htm

⁶⁵ ZELENKA, Antonín. Pojištění horníků na provisi. SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY. *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, s. 227-234.

pripúšťali zákony o nemocenskom poistení zamestnancov, teda vyššie ako 5, 5 % strednej dennej mzdy, boli určené vládny nariadením. Poistné bolo hradené spolovice zamestnancom a spolovice zamestnávateľom.⁶⁶

Predmetom poistenia pri zaopatrovacej pokladnici bolo poistenie invalidné, starobné, vdovské, sirotské, poprípade tzv. dôchodok vychovávaci a tiež drahotné prídavky k týmto dôchodkom. Dôchodok vychovávaci bol vlastne príplatok s starobnému, alebo invalidnému dôchodku, pokiaľ sa dôchodca staral o dieťa alebo deti. Súčet týchto príplatkov však nesmel presahovať 50% základnej dôchodkovej časti. Drahotný príplatok bol príplatok, ktorý mohol byť stanovami povolený na určitý čas v dobe neobyčajnej všeobecnej drahoty.

Na invalidný dôchodok mal nárok každý poistenec bez ohľadu na vek pokiaľ nebol schopný vykonávať svoju dovtedajšiu prácu. Členovia, ktorí boli 35 rokov zamestnaní v podniku povinne poistenom u bratskej pokladnice a dosiahli 55. rok života a členovia, ktorí dosiahli 60. rok života a boli 15 rokov členmi bratskej pokladnice, mali nárok na invalidný dôchodok, ktorý im náležal aj bez preukazu neschopnosti k povolaniu ako dôchodok starobný. Dôchodok, invalidný aj starobný, sa skladal zo základnej čiastky 900 Kč a čiastok zvyšovacích. Zvyšovanie dôchodku začínalo po uplynutí čakacej doby, teda po piatich rokoch a činilo najmenej 8 Kč za každý dokončený príspevkový mesiac.

Po smrti člena sa poskytoval dôchodok vdovám a sirotám. Vdovám prináležal na určitú dobu alebo až do opätovného vydaja dôchodok vdovský, ktorý sa prinajmenšom musel rovnať polovici dôchodku, ktorý by prináležal zosnulému manželovi. Sirote do 16. roku života prináležala štvrtina dôchodku, a pokiaľ stratil aj druhého rodiča, tak polovica dôchodku, ktorý by inak prináležal zosnulému poistenému rodičovi. Siroty, ktoré boli telesne alebo duševne postihnuté, a z tohto dôvodu boli práce neschopné, mali nárok na dôchodok aj po dokonaní 16. roku života. Pokiaľ dieťa osirelo a obaja jeho rodičia boli poistení v bratskej pokladnici, vymeral sa mu dôchodok podľa nárokov vyššie poisteného rodiča. Sirotský dôchodok sa priznával nielen manželským a legitímnym deťom, ale aj deťom nemanželským. Dôchodky vdovy a detí dohromady nesmeli presiahnuť tri štvrtiny dávky, ktorá by prislúchala zosnulému členovi.

Pokiaľ sa vdova znova vydala, pokladnica jej poskytla jednorazovú čiastku, tzv. odbytné, vo výške trojnásobku jej ročného dôchodku. Vdovy nemali nárok na dôchodok, ak sa vydali za člena požívajúceho províziu už v čase svadby. Okrem toho nemali nárok na vdovský dôchodok ani vdovy, ktoré boli v čase úmrtia s poisteným rozvedené vlastnou vinou alebo súdne rozlúčené a tiež vdovy, ktoré boli odsúdené trestným súdom, že úmyselným konaním zavinili manželovu smrť alebo boli spolupáchateľkami tohto trestného činu.

V porovnaní s robotníckym poistením mali baníci niekoľko výrazných výhod. Predovšetkým šlo o poskytovanie bezpodmienečného vdovského dôchodku. Ako bolo uvedené v kapitole o poistení robotníckom, vdova po poistencovi podľa zákona č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby, mala nárok na vdovský dôchodok iba v prípade, že bola invalidná alebo sa stala invalidnou neskôr. Toto obmedzenie teda pre banícke poistenie neplatilo. Ďalšou nespornou výhodou bolo posudzovanie invalidity podľa neschopnosti k baníckemu povolaniu a nie podľa neschopnosti k práci všeobecne.

⁶⁶ MUSIL, Libor. *Chudoba a československý štát medzi dvoma svetovými vojnami*. SPFFBU, Brno : Filozofická fakulta MU Brno, 1995, G36, G36s. 23-44. ISSN 80-0231-512-2. 1995.

Najväčším nedostatkom zákona č. 242/1922 Zb. z. a n., o bratských pokladniciach, ako spomína doktor Zelenka vo svojej prednáške, ale aj dôvodová správa k novele tohto zákona z roku 1936, bolo, že zákon neupravil otázku príspevkov. Táto úprava bola ponechaná na nariadenie. Vládne nariadenie z roku 1923 rozvrhlo príspevky len na prvý rok účinnosti zákona a ponechalo na ministra verejných prác⁶⁷, aby určil spôsob stanovenia ďalších príspevkov. Od 1. februára bol vybraný príspevok 87 Kč na mesiac. Z toho zamestnanec prispieval 33 Kč a zamestnávateľ 54 Kč. Keďže pri stanovovaní tohto poplatku sa nemyslelo už na poskytované dôchodky, nebol tento príspevok dostačujúci.⁶⁸ Z toho všetkého nám vyplýva, že systém banického poistenia nebol už od počiatku finančne vyrovnaný, čo sa samozrejme neskôr prejavilo v zadlženosti Ústrednej bratskej poisťovne. Keď k tomu pristúpila hospodárska kríza v tridsiatych rokoch, bola Ústredná banská poisťovňa v katastrofálnom finančnom stave. Vypĺacanie dôchodkov bolo možné len preto, že pôvodne štát preberal záruky na pôžičky poskytnuté Ústrednej banskej pokladnici a neskôr dokonca sám dopĺňal potrebné financie.⁶⁹ Zmena bola nevyhnutná.

Tá nastala prijatím zákona č. 200/1936 Zb. z. a n., o poistení u banských bratských pokladníc. Účelom tejto novely bola čisto sanácia provízneho poistenia. Preto aj zmeny v nemocenskom poistení boli úplne minimálne. Ozdravenie sa nedialo prostredníctvom zníženia dôchodkov, čo by sa asi stretlo s veľkým nepochopením zo strany poistených baníkov. Zákon dokonca vyslovene stanovil, že dôchodky už poberané sa nemali znížiť, a že dôchodky budúce nesmeli byť nižšie ako dôchodky podľa predchádzajúceho zákona, teda podľa zákona č. 242/1922 Zb. z. a n., o bratských pokladniciach. Taktiež nároky na dôchodky boli touto novelou rozšírené. Došlo k zavedeniu vychovávacieho príspevku, tak ako v prípade dôchodkov v odvetví robotníckeho poistenia. Okrem toho bol tiež zvýšený vek detí, do ktorého majú ešte nárok na sirotský dôchodok, z pôvodných 16. rokov na 17. rokov. Ďalej došlo k skráteniu čakacej doby na 24 príspevkových mesiacov a tiež k zavedeniu odbytného v prípade úmrtia v čakacej dobe. Celkovo sa zákon v oblasti provízneho poistenia snažil pripodobniť systému dôchodkového a invalidného poistenia robotníkov. Z uvedeného je zrejme, že výška dávok zostala nezmenená a nárok na dávky sa dokonca rozšíril.

Sanácia mala byť uskutočnená prostredníctvom zvýšenia príjmov Ústrednej bratskej pokladnice. K tomu malo dôjsť prostredníctvom niekoľkých sanačných príspevkov a tzv. podnikateľskej prirážky. Sanačný príspevok sa dotýkal nielen podnikateľov, teda ťažiarov, a poistencov, ale bol poskytovaný tiež zo strany štátu. Štát prispieval čiastkou 90 miliónov Kč ročne. Táto suma v sebe zahŕňala už aj štátny príspevok k dôchodkom. Okrem toho štát samotný na seba prevzal povinnosť uhradiť pôžičky Ústrednej štátnej poisťovne, za ktoré sa zaručil a tiež jej odpustil priame pôžičky, ktoré poskytol. Sanačný príspevok od podnikateľov predstavoval 2,5% zo mzdy smerodajnej pre úrazové poistenie. Tento sanačný príspevok sa vymeriaval

⁶⁷ Minister verejných prác vykonával dozor nad Ústrednou bratskou pokladnicou.

⁶⁸ Porovnaj ZELEŇKA, Antonín. Pojištění horníků na provisi. SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY. *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, s. 227-234 a tiež Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o pojištění u báňských bratských pokladen. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky: Digitální repozitář* [online]. [cit. 2013-03-16]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t0503_01.htm

⁶⁹ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o pojištění u báňských bratských pokladen. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky: Digitální repozitář* [online]. [cit. 2013-03-16]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t0503_01.htm

z miezd všetkých zamestnancov podniku, nielen tých, ktorí boli poistení v Ústrednej bratskej poisťovni. Poistenci sa na sanácii podieľali príspevkom vo výške 1% zo svojej mzdy. Okrem toho zákon zaviedol tzv. sanačnú prirážku k cenám uhlia. A aby to nepoškodilo domácu ťažbu a nezvýhodnilo zahraničný import, platila sa táto prirážka, nielen za doma vyťažené uhlie, ale aj za uhlie dovezené zo zahraničia, ak podliehalo uhoľnej dani. Za metrák⁷⁰ hnedého uhlia a hnedouhoľných brikiet sa platilo 15 halierov, za metrák kamenného uhlia a kamennouhoľných brikiet a buliet sa platila prirážka 25 halierov a za metrák koksu 30 halierov.

Podnikateľská prirážka sa platila k pravidelným mesačným príspevkom. Tie sa platili vo výške 66 Kč mesačne. Polovicu z tejto sumy platil zamestnanec a polovicu zamestnávateľ, teda podnikateľ. K tomu príspevku sa mu pripočítavala prirážka vo výške 21 Kč. Touto prirážkou sa príspevok dorovnával do výšky 87 Kč, teda do výšky príspevkov stanovených pred sanáciou baníckeho poistenia.

Zákon stanovoval výšku sanačných príspevkov na najbližších 10 rokov, s výnimkou sanačnej dávky z uhlia, ktorej platnosť nebola obmedzená. Po desiatich rokoch mala byť zavedená nová právna úprava prostredníctvom vládneho nariadenia na základe poistne matematického skúšania finančnej rovnováhy Ústrednej bratskej poisťovne. Z už spomínanej prednášky doktora Zelenku vyplýva, že bolo predpokladané, že banícke poistenie by mohlo byť ozdravené v priebehu 25 rokov, pričom desaťročná doba, na ktorú boli stanovené sanačné príspevky, sa považovala za dobu dostatočnú na to, aby mohla byť zavedená nová úprava celého poistenia, s ktorou sa do budúcna počítalo.⁷¹

2.4 Penzijné poistenie súkromných zamestnancov vo vyšších službách

V období prvej republiky bola právna úprava penzijného poistenia rozdelená na „starú“ a „novú“. Toto rozdelenie bolo vtedy všeobecne známe a používané. Dôvodom tohto rozdelenia bol zákon č. 26/1929 Zb. z. a n., o penzijnom poistení zamestnancov vo vyšších službách, ktorý zmenil celý nárokový systém predchádzajúcich penzijných zákonov a celkovo priniesol nové riešenia po všetkých stránkach. Preto bol označovaný ako nový penzijný zákon, zatiaľ čo starým penzijným zákonom sa rozumel pôvodný zákon č. 1/1907 Zb. z. a n., o penzijnom poistení zriadencov v službách súkromných a niektorých zriadencov v službách verejných a jeho novely z roku 1919 a 1920.⁷²

2.4.1 „Stará“ úprava penzijného poistenia

⁷⁰ metrák = 100 Kg

⁷¹ZELENKA, Antonín. Pojištění horníků na provisi. SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY. *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, s. 227-234. s. 232.

⁷²DEYL, Zdeněk. *Sociální vývoj Československa 1918 - 1938*. 1. vyd. Praha : Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985. 224 s.

Povinné penzijné poistenie bolo zavedené ešte v Rakúsko – Uhorsku, a to zákonom zo dňa 16. decembra 1906, č. 1/1907 r. z., o penzijnom poistení zriadencov v službách súkromných a niektorých zriadencov v službách verejných, ktorý nadobudol účinnosť 1. januára roku 1909. Zaviedol poistnú povinnosť pre úradníkov a zamestnancov, ktorí vykonávali prevažne duševnú prácu, pokiaľ ich ročný služobný zárobok činil aspoň 600 K ročne a v danej skupine povolání bola obvyklou mesačná výplata služného. Poistenci boli podľa výšky svojich ročných príjmov zo služného rozdelení do šiestich tried. Najvyššiu, šiestu triedu, tvorili príjmy zo služného nad 3000 Kč ročne. Poistenci boli povinní platiť tzv. prémie, z ktorých sa hromadila prémiová rezerva. Prémie boli stanovené pevnou čiastkou vo výške 12% dolnej hranice príslušnej triedy služného.⁷³ V prvých štyroch triedach služného platil zamestnávateľ dve tretiny prémie a zamestnanec jednu tretinu, vo vyšších triedach platil každý z nich polovicu prémie. Ak však poistencov ročný započítateľný príjem prekročoval 7200 K platil celú čiastku prémie sám poistenec. Po 480 príspevkových mesiacoch už poistenec platiť prémie nemusel. Poistenie bolo povinné zo zákona, teda nebolo potrebné podávať prihlášku a vznikalo vstupom do zamestnania poistne povinného.⁷⁴ Zákon umožňoval poistencovi splniť si svoju poistnú povinnosť uzatvorením náhradnej zmluvy v náhradnom ústave⁷⁵.

Podmienkou pre uznanie náhradného ústavu ako nositeľa zákonného poistenia však nebolo priznanie priaznivejších dávok svojím členom. Ak náhradný ústav priznával priaznivejšie dávky ako hlavný nositeľ poistenia, šlo svojou podstatou vlastne o penzijné nadlepenie pre poistencov. Následkom tejto úpravy však došlo k roztriešteniu poistenia na mnoho malých nositeľov poistenia.

Dávkami boli dôchodok invalidný, dôchodok starobný, dôchodok vdovský a príspevky na výchovu. Nárok na dôchodok bol viazaný na desaťročnú čakaciu dobu. Táto podmienka sa odpúšťala len v prípade, že poistný prípad nastal v dôsledku úrazu súvisiaceho so službou.

Invalidný dôchodok prináležal bez ohľadu na vek tomu, kto nebol schopný zárobku. Za takého sa považoval ten, kto pre duševnú alebo telesnú vadu nemohol naďalej vykonávať dovtedajšie povolanie. Invalidný dôchodok sa skladal z čiastky základnej, prislúchajúcej z poistenia nadobudnutého do dokončenia čakacej doby a z čiastok zvyšovacích plynúcich z poistnej doby po uplynutí čakacej doby.

Základná čiastka sa vymeriavala podľa triedy služného, do ktorej poistený patril posledný mesiac čakacej doby a činila jednu štvrtinu prémie, ktorá by mu bola platená, ak by bol po celú čakaciu dobu poistený v tejto poslednej triede. Zvyšovacie čiastky tvorili jednu osminu prémie splatných po uplynutí čakacej doby.

Okrem toho sa invalidný dôchodok priznával ako dôchodok starobný, teda bez preukazu pracovnej neschopnosti, po 480-tich príspevkových mesiacoch, a to aj v tom prípade, že poistený ostal naďalej v zamestnaní.

⁷³ V I. triede služného 6 K, v II. triede služného 9 K, v III. triede služného 12 K, v IV. triede služného 18 K, v V. triede služného 24 K, v VI. triede služného 30 K.

⁷⁴ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách. . In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky: Digitální repozitář* [online]. [cit. 2013-03-20]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t1706_08.htm.

⁷⁵ Za náhradné ústavy sa považovali penzijné ústavy, provízne pokladne a podobné pokladne, a tiež už zriadené zapísané pomocné pokladne. Podmienkou bolo, že nároky členov a ich pozostalých sa museli aspoň rovnať zákonným dávkam a príspevkami členov týchto náhradných ústavov mohli prekračovať zákonom stanovenú výmeru prémie len v takom pomere, v akom boli pozitívky náhradného ústavu vyššie než tie stanovené zákonom.

Vdovský dôchodok bol tvorený polovicou invalidného dôchodku. Príspevok na výchovu pre jednostranne osirotené dieťa bol vypočítaný ako jedna tretina základnej čiastky invalidného dôchodku, pre obojstranne osirotené dieťa ako dve tretiny základnej čiastky invalidného dôchodku zosnulého rodiča. V prípade, že poistený zomrel skôr ako dokončil povinnú čakaciu dobu, náležala vdove, resp. jeho deťom jednorazová čiastka, tzv. odbytné, a to vo výške dvojnásobnej základnej čiastky invalidného dôchodku.

V súlade so zákonom bol zriadený Všeobecný penzijný ústav pre zriadencov vo Viedni, ktorý mal desať zemských úradov, z toho na území budúceho Československa ich bolo päť. Keďže zákon, ako bolo vyššie spomenuté, dovoľoval, aby poistná povinnosť bola splnená u náhradných ústavov, vzniklo ich postupne veľké množstvo, čo spôsobovalo neprehľadnosť a roztrieštenosť poistenia.

Tento zákon bol dvakrát novelizovaný. Prvý krát ešte za monarchie 25. júna 1914, a to cisárskym nariadením č. 138/1914 r. z. a druhý krát už za prvej republiky dňa 5. februára 1920 novelou č. 89/1920 Zb. z. a n.

Prvá novela skrátila čakaciu dobu na 5 rokov. Po tejto päťročnej dobe mal poistený nárok na dve tretiny čiastky, ktorá by mu náležala po desiatich rokoch. Tiež zlepšovala podmienky nároku na starobný dôchodok. Mužom sa priznával od 70. roku života, ženám od 65. roku života. Ženám sa priznával starobný dôchodok bezpodmienečne už po 420-tich príspevkových mesiacoch, pokiaľ dosiahli 55. roku svojho života.

Novela sa dotkla aj organizácie poistenia, čo malo zmierniť prílišnú roztrieštenosť. Viazala totiž vznik nových náhradných ústavov na podmienku, že hodnota nárokov, ktoré náhradné ústavy poskytovali svojim členom a ich pozostalým, musela aspoň o jednu pätinu prevyšovať hodnotu nárokov u Všeobecného penzijného ústavu.

Po vzniku Československa prišla na rad druhá novela. Pôvodne bola novela táto novela z roku 1920 zamýšľaná ako krátkodobá, preto bola už po chvíli nedostatočná, najmä kvôli poklesu kúpnej sily peňazí. Tá rozšírila okruh poistencov o nové kategórie zamestnancov, najmä orgány nižšieho dozoru a obchodných pomocníkov. Pripojila nových desať tried služného. Najvyššiu triedu tvorili príjmy zo služného nad 9000 Kč. V dávkovej časti zmenila ustanovenie o výpočte základnej sumy, zvýšenie redukovaných dôchodkov medzi piatym a desiatym rokom, zavedenie príplatkov na výchovu k starobnému a invalidnému dôchodku, zavedenie pohrebného a pripustenie preventívnej lekárskej starostlivosti. Okrem toho po organizačnej stránke, keďže mala byť len krátkodobým riešením, takže tam nebola snaha o nejakú komplexnejšiu úpravu organizácie, tak sa aspoň pokúsila o zabránenie ďalšieho trieštenia. To sa stalo prostredníctvom znemožnenia zakladať nové náhradné ústavy. Tiež sprísnila ustanovenia pre ďalšie trvanie už existujúcich náhradných ústavov a úplne zrušila náhradné zmluvy.

Po vzniku prvej republiky bol dňa 20. decembra 1918 vydaný zákon č. 2/1918 Zb. z. a n., ktorým bol vytvorený Všeobecný penzijný ústav v Prahe, ktorý prevzal pôsobnosť Všeobecného penzijného ústavu pre zriadencov vo Viedni pre územie Československa.

Na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi zákonné povinné poistenie neexistovalo a preto bolo na tomto území zavedené zákonom zo dňa 21. decembra 1921, č. 484/1921 Zb. z. a n. a vládnym nariadením z 19. januára 1923, č. 16/1923 Zb. z. a n., s účinnosťou od 1. januára 1922. Ďalej bol na tomto území zriadený Zemský úrad Všeobecného penzijného ústavu v Bratislave.

Z dôvodu už spomínaného poklesu kúpnej sily peňazí bolo neskôr vydané

vládne nariadenie č. 342/1920 Zb. z. a n. a tiež aj zákon č. 299/1921 Zb. z. a n., o drahotných prídavkoch. Tie však mali byť opäť len dočasným opatrením, pretože sa čakalo na nový zákon. Ale práce na reformnom návrhu zákona sa medzitým predlžovali, a nový zákon vstúpil do platnosti až roku 1929.

2.4.2 „Nová“ úprava penzijného poistenia

Na návrhu zákona pracovala už od roku 1923 komisia zložená zo zástupcov zamestnávateľských a zamestnaneckých organizácií, členov prezídia a riaditeľstva Všeobecného penzijného ústavu a niekoľkých ďalších odborníkov.⁷⁶

Nový zákon č. 26/1929 Zb. z. a n., o penzijnom poistení zamestnancov vo vyšších službách zmenil celý nárokový systém predchádzajúcich penzijných zákonov a priniesol po všetkých stránkach nové riešenia. Novelizovaný zákon s novou definíciou poistnej povinnosti a so začlenením niektorých nových kategórií zamestnancov zvýšil najmä nároky z poistenia a odstránil tak problém, ktorý nevyriešili novelty zákona z rokov 1914 a 1920.⁷⁷

Pod povinné poistenie spadali úradníci, súkromní učitelia, kancelárski zamestnanci, zamestnanci redakcií, zamestnanci stálych divadiel, stálych hudobných zborov, lekári a zubní technici, obchodní pomocníci, zamestnanci zamestnaní kresličskými alebo umeleckými prácami, osoby vykonávajúce dozor v lesníckych alebo poľnohospodárskych prácach, obchodní a poisťovací zástupcovia a okrem toho každá osoba zamestnaná na základe zmluvného pomeru služobných prácami prevažne duševnými.⁷⁸ Vo všetkých prípadoch muselo ísť o hlavnú zárobkovú činnosť.⁷⁹

Rozšírenie okruhu poistených osôb vykonávajúcich prácu za nie veľmi vysoké služné pôžitky a tiež vzrastajúce percento žien medzi poistencami spôsobilo nárast poistencov, ktorí v nižších triedach služného neboli len dočasne na začiatku svojej kariéry, ale ostávali tam dlhodobo. Keď vezmeme do úvahy, že šlo o triedy pasívne, tak pri porovnaní ich dôchodkov s dôchodkami poistencov vo vyšších služných triedach poistencov, mali tieto triedy nárok na dôchodok tvorený vyšším percentom služných požitkov. Už vtedy sa javilo potrebné upraviť pomer medzi výškou služobných požitkov a výškou dôchodkov v najnižších štyroch triedach.⁸⁰

Predmetom poistenia boli starobný a invalidný dôchodok, dôchodok pre pozostalých, teda pre vdovca/vdovu, siroty a rodičov zosnulého poisteného, výbavné, jednorazové odbytné, pohrebné a nemocenské ošetrovanie dôchodcov. Čakacia doba ostala päť rokov (60 príspevkových mesiacov). Starobný dôchodok prináležal po

⁷⁶ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách. [online]. 25. 8. 2003 , 3. 11. 2009 [cit. 2009-12-16]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t1706_01.htm>.

⁷⁷ DEYL, Zdeněk. *Sociální vývoj Československa 1918 - 1938*. 1. vyd. Praha : Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985. 224 s.

⁷⁸ Vymenovanie je len príkladné. Pre taxatívne vymedzenie vid' bližšie zákon č. zákon č. 26/1929 Zb. z. a n., o penzijnom poistení zamestnancov vo vyšších službách

⁷⁹ Za hlavnú zárobkovú činnosť bola považovaná činnosť, z ktorej danej osobe plynul vyšší príjem.

⁸⁰ GALLAS, Jan. Problémy pensijního pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách. *SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY. Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, s. 21-31.

uplynutí čakacej doby mužským poistencom od 65. roku života a ženským poistencom od 60. roku života. Ak však poistenci dosiahli zákonom stanovený počet príspevkových mesiacov, mali nárok na dôchodok pred dosiahnutím tohto veku. Šlo o dôchodok vo výške a na miesto invalidného dôchodku, na ktorý mal poistenec nárok po 480 príspevkových mesiacoch a po tom čo dosiahol 60 rokov. U poistenkýň to bolo 55 rokov.

Zákon znížil počet tried služného zo 16 na 11 a zvýšil maximum započítateľných požitkov z dovtedajších 9000 Kč na 42 000 Kč, teda na štrnásťnásobok predvojnového základu 3000 Kč.⁸¹ Základná čiastka dôchodku bola 3600 Kč ročne. Zvyšovacie čiastky počítané za príspevkový mesiac činili od 2 Kč v prvej triede do 50 Kč v poslednej.⁸² Poistné hradil spolovice zamestnanec a spolovice zamestnávateľ. To bolo odstupňované podľa jednotlivých tried mesačne od 12 Kč v prvej triede do 250 Kč v triede poslednej.⁸³

V porovnaní s robotníckym poistením bolo teda poistenie úradníkov výhodnejšie. Nepochybne bola aj zdravotná starostlivosť, a okrem toho aj iné výhody, ako napr. fond pre podporu nezamestnaných, ktorý umožňoval členom mimoriadne podpory. Niektoré veľké závody poskytovali určité vylepšenia k všeobecne stanoveným dávkam buď vo forme nadácií, alebo jednorazovými peňažnými príspevkami do fondov pokladníc poisťovacích inštitúcií.⁸⁴ To sa prejavovalo aj v snahe určitých okruhov zamestnancov, tzv. hraničných kategóriách zamestnancov, považovaných skôr za robotníckych zamestnancov, o poistenie v systéme penzijného poistenia súkromných zamestnancov. Z toho vyplýva, že pomer poistnej povinnosti k poskytovaným dávkam bol pre zamestnancov omnoho atraktívnejší ako napríklad poistenie robotnícke.

Vo svetle hospodárskej krízy sa výhodou ukázal aj finančný systém, na ktorom bolo penzijné poistenie vybudované, a to z toho dôvodu, že sa po jej príchode neotriasol úplne v základoch, tak ako napríklad systém banického poistenia. Samozrejme aj tu si kríza vyžiadala svoje obete vo forme poklesu príjmov a zvýšenia výdavkov oproti očakávaným príjmom a výdavkom. Okrem toho, a tak ako u ostatných druhov poistenia, sa prejavil spomalený rast počtu poistencov a najmä pokles mnohých poistencov do nižších pasívnych tried. Po stránke dávkovej sa kríza prejavila predovšetkým v nadpriemernom vzraste počtu dôchodkov.^{85, 86} Ako upozorňuje Dr. Gallas vo svojej prednáške z roku 1936, k niektorým z týchto dôsledkov by bolo došlo postupom času tak či tak, aj keď samozrejme nie tak rýchlo a nie v takej razantnej forme. Každopádne však by si dané javy - presuny poistencov medzi jednotlivými triedami na základe veku pohlavia či služobných požitkov ako dôsledok znižovania

⁸¹ Vid' tabuľka č. 3 v Prílohách.

⁸² Vid' tabuľka č. 4 v Prílohách.

⁸³ Vid' tabuľka č. 5 v Prílohách.

⁸⁴ DEYL, Zdeněk. *Sociální vývoj Československa 1918 - 1938*. 1. vyd. Praha : Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985. 224 s.

⁸⁵ Do roku 1929 vzrastal počet povinných poistencov priemerne o 20 000 ročne. V priebehu rokov 1930 – 1935, teda počas krízy, vzrástol priemerný počet poistencov len o 41 000, tzn. o 7 000 ročne. V prvých štyroch triedach (z toho prvé tri boli pasívne) bolo v roku 1929, 45,7% poistencov. V roku 1935 už 55,9% poistencov. Čo sa týka počtu dôchodkov v rokoch 1930 – 1935 priznal Všeobecný penzijný ústav o 5687 viac invalidných dôchodkov a o 5514 viac starobných dôchodkov než bolo predpokladané.

⁸⁶ GALLAS, Jan. Problémy pensijního pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách. *SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKE REPUBLIKY. Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, s. 21-31.

úmrtnosti a predĺžovania priemernej dĺžky ľudského života, vyžadovali časom určité zmeny zákonných ustanovení.⁸⁷

Ďalším problémom penzijného poistenia súkromných zamestnancov bolo, že nevyriešil úplne otázku osôb pracujúcich a poberajúcich služné už pred účinnosťou zákona č. 26/1928 Zb. z. a n. Týmto osobám sa započítavali len roky odslúžené potom, čo zákon nadobudol účinnosť. Šlo o doby zamestnania ležiace pred 1. januárom 1909, pre veľké skupiny poistencov pred 1. októbrom 1914 a 1. júlom 1920 a pre všetkých poistencov na Slovensku a Podkarpatskej Rusi pred 1. januárom 1922.⁸⁸

Tento jav viedol k tomu, že mnoho starších ľudí, ktorí by inak už dávno opustili zamestnanie a poberali dávku starobného dôchodku, ostávali v práci, pretože výška ich starobného dôchodku sa javila príliš nízka v porovnaní s poberaným služným. Tento jav mal aj ďalší dôsledok, a to taký, že v podstate nedošlo v zamestnaniach ku generačnému striedaniu. Dobovo to bolo vnímané ako obrovský nedostatok a predpokladalo sa, že zvýšením dôchodkových dávok by sa značné množstvo starších ľudí rozhodlo odísť zo zamestnania a podať žiadosť o starobný dôchodok, čo by malo, podľa predpokladov, uľaviť pracovnému trhu v čase hospodárskej krízy a stúpajúcej nezamestnanosti.⁸⁹

Všetky tieto dôvody, respektíve určité nedostatky zákona č. 26/1929 Zb. z. a n., o penzijnom poistení zamestnancov vo vyšších službách, ktoré vyplývali najmä z toho, že bol prijatý pomerne neskoro, viedli k jeho doplneniu, respektíve k jeho prvej novelizácii. K tej došlo zákonom č. 125/1931 Zb. z. a n., o zvýšení dávok penzijného poistenia súkromných zamestnancov vo vyšších službách, zodpovedajúcim započítaniu polovici nepoistenej doby služobnej. Prostredníctvom tohto zákona, išlo vlastne len o jedno ustanovenie - §177 a), teda došlo, ako už napovedá jeho názov, k zvýšeniu dávok v miere, ktorá by zodpovedala započítaniu časti doby služobného pomeru. Zásadné v tomto prípade je, že nešlo o započítanie tejto doby, čo by spôsobilo napríklad skrátenie čakacích dôb.

Zákon zvyšoval nielen starobné a invalidné dávky, ale všetky dávky, ktoré sa vymeriavali na základe starobného a invalidného dôchodku. Pre zvýšenie dávok sa brala do úvahy len doba služobného pomeru, ktorý by zakladal poistnú povinnosť, keby v dobe jeho trvania platili právne predpisy zákona č. 26/1929 Zb. z. a n. Dôvodová správa tento fakt zdôrazňuje a dodáva, že nemohlo ísť napríklad o zvýšenie dávok o čiastky zodpovedajúce započítaniu polovice doby robotníckeho pracovného pomeru⁹⁰, pretože tým by došlo k prekročeniu cieľa zákona, ktorým bolo poskytnutie určitej

⁸⁷ GALLAS, Jan. Problémy pensijního pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách. SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKE REPUBLIKY. *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, s. 21-31.

⁸⁸ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o zvýšení dávek pensijního pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách, odpovídajícím započtení poloviny nepojištěné doby služební [online]. [cit. 2013-03-29]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t1191_01.htm>.

⁸⁹ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o zvýšení dávek pensijního pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách, odpovídajícím započtení poloviny nepojištěné doby služební [online]. [cit. 2013-03-29]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t1191_01.htm>.

⁹⁰ Určité ťažkosti sa očakávali len u skupín poistencov, ktorí pred účinnosťou zákona č. 26/1929 Zb. z. a n. spadali pod poistenie robotnícke a do okruhu poistencov penzijne poistených sa dostali až s účinnosťou tohto zákona, ktorý rozšíril okruh povinne poistených osôb. Šlo odhadom asi o 8% všetkých poistencov.

výhody osobám, ktoré boli od počiatku účinnosti zákona č. 26/1929 Zb. z. a n. penzijné poistené.⁹¹

Samozrejme každé zvyšovanie dávok vyvoláva otázky ako získať prostriedky na financovanie takéhoto opatrenia. V tomto prípade, keďže Všeobecný penzijný ústav nedisponoval prostriedkami na úhradu takéhoto opatrenia, malo byť zvýšenie dávok financované prostredníctvom prirážky k poistnému. Pričom zákon počítal s tým, že k opätovnej finančnej rovnováhe Všeobecného penzijného ústavu dôjde v priebehu 40 rokov. Išlo o ustanovenie prechodné, čo vyplýva aj z jeho zaradenia medzi Ustanovenia záverečné a prechodné za §177.

Táto novela bola svojím spôsobom konštruktívnym, a dá sa povedať veľmi šikovným riešením hneď niekoľkých problémov. Zjednodušene povedané, zvýšenie dôchodkov týmto spôsobom pre starších zamestnancov zatriktívnilo odchod do dôchodku, ktorí takto uvoľnili v čase značne vysokej nezamestnanosti pracovné miesta pre mladšiu generáciu, ktorá následne prostredníctvom zvýšeného poistného financovala zvýšené dôchodkové dávky dôchodcom, ktorí im uvoľnili miesta. Samozrejme len z polovice, keďže druhú polovicu poistného bol povinný platiť zamestnávateľ.

Ďalším problémom, ktorý bolo časom potrebné riešiť novelou, bola trvalá nezamestnanosť starších poistencov. Ak totižto starší zamestnanci stratili zamestnanie, mali problém sa znova uplatniť v zamestnaní novom, a to najmä po 50. roku života. To bolo u súkromných zamestnancov omnoho výraznejšie ako napríklad u robotníkov, ktorí s uplatnením v staršom veku nemali až také problémy. Nositeľ poistenia, teda Všeobecný penzijný ústav, oprávnený poskytovať podporu v nezamestnanosti nezamestnaným osobám, ktoré až do skončenia posledného služobného pomeru boli uňho poistené. Zásady a podmienky poskytovania podpory v nezamestnanosti určoval samotný Všeobecný penzijný ústav so súhlasom ministerstva sociálnej starostlivosti. Podpora v nezamestnanosti bola vyplácaná po šiestich mesiacoch nezamestnanosti a vyplácala sa po dobu šesť mesiacov. Skúsenosťou však bolo, že 75% súkromných zamestnancov, ktorí v staršom veku stratili prácu, nenachádzali miesto pred vyčerpaním podpory, teda boli nezamestnaní dlhšie ako rok.⁹² Tento problém mala riešiť novela penzijného zákona č. 117/1934 Zb. z. a n., ktorým sa menia a doplňujú niektoré ustanovenia zákona o penzijnom poistení súkromných zamestnancov vo vyšších službách. Táto novela zaviedla tzv. sociálny dôchodok, ktorý náležal za určitých podmienok mužom od 56 rokov a ženám od 54 rokov po najmenej jednoročnej nezamestnanosti a po ďalšiu dobu trvania tejto nezamestnanosti. Aby tento dôchodok nebol zneužívaný, bola stanovená podmienka splnenia dlhšej čakacej doby ako v prípade starobného dôchodku. Zákon požadoval minimálne 120 príspevkových mesiacov pre vznik nároku na sociálny dôchodok, čo bol dvojnásobok čakacej doby pre nárok na starobný dôchodok. Zavedenie a vyplácanie sociálneho dôchodku bolo financované z prostriedkov ušetrených odstránením bezpodmienečného starobného dôchodku. Dôvodová správa k druhej novele penzijného zákona tento krok vysvetľuje

⁹¹ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o zvýšení dávek pensijního pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách, odpovídajícím započtení poloviny nepojištěné doby služební [online]. [cit. 2013-03-29]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t1191_01.htm>.

⁹² GALLAS, Jan. Problémy pensijního pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách. SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY. *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, s. 21-31.

ako spôsob dosiahnutia skutočného pravého cieľa penzijného poistenia, ktorým bolo poskytovanie náhrady príjmu z dôvodu zániku zdroja obživy rodiny, teda služného.⁹³

2.5 Úrazové poistenie zamestnancov

Dobová odborná literatúra charakterizovala toto poistenie takto: „*Úrazové pojištění dělnické jest veřejným, v sociálním směru modifikovaným, odpovědnostním pojištěním (pojištěním proti povinnému ručení) podniku proti škodám na životě a na zdraví, jež utrpí dělníci zaměstnaní při podniku. [...] Veřejnoprávní charakter jeví se věcně v tom, že pojištění nastáva ipso jure, následkem čehož má zraněný nárok na odškodnění podnikového úrazu vždy, i když podnik nebyl k pojištění přihlášen, i když pojištění nebylo zapláceno. Povaha odpovědnostního pojištění je v sociálním směru modifikovaná tím, že nárok na dávky není vázan na důkaz viny, a že i vlastní zavinění (kromě úmyslu) nevylučuje odškodnění.*“⁹⁴

V prvej republike bolo úrazové poistenie upravené štyrmi hlavnými zákonmi:

1. na území Československa spadajúceho v období monarchie pod územie Predlitavska s výnimkou Hlučínska platil zákon č. 1/1888 r. z., o úrazovom poistení zamestnancov z 28. decembra 1887 s účinnosťou od 1. marca 1888;
2. na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi platil uhorský zákonný článok č. XIX/1907, o poistení priemyslových a obchodných zamestnancov pre prípad nemoci a úrazu;
3. na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi tiež platil uhorský zákonný článok č. XVI/1900 o úrazovom poistení strojovej práce poľnohospodárskej čel'ade a prijednaného robotníctva;
4. na území Hlučínska platil ríškonemecký úrazový zákon.⁹⁵

Všetky tieto zákony pochádzali ešte z čias monarchie a boli do československého právneho poriadku prevzaté. Z toho vyplýva opäť, tak ako u niektorých vyššie popisovaných zákonov o jednotlivých druhoch sociálneho poistenia, niekoľko organizačných aj materiálnych problémov, ktorými sa po vzniku republiky bolo potrebné zaoberať.

Zákon č. 1/1888 r. z. bol niekoľkokrát novelizovaný už počas monarchie. Šlo najmä o novelu č. 168/1894 r. z. zo dňa 20. júla 1894, ktorá poistenie rozširovala, a to predovšetkým na všetky železničné podniky. Ďalej novela zo dňa 8. februára 1909, č. 29/1909 r. z., o povinnom vedení mzdových záznamov, novela č. 25/1913 r. z. z 11. februára 1913, ktorá rozširovala úrazové poistenie na podniky námornej plavby a námorného rybárstva. Ďalšou v poradí bola novela č. 363/1917 r. z. zo dňa 21. augusta

⁹³ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona jímž se mění a doplňují některá ustanovení zákona o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách. [cit. 2013-03-29]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t2580_01.htm>.

⁹⁴ TRNKA, František. Reforma úrazového pojištění dělnického. SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY. *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, s. 211-226.

⁹⁵ TRNKA, František. Reforma úrazového pojištění dělnického. SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY. *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, s. 211-226.

1917, ktorá upravovala poistné dávky a nakoniec to bola novela č. 523/1917 r. z. z 30. decembra 1917. Tá rozšírila úrazovú poistnú povinnosť na všetky banícke podniky.⁹⁶

Už len z vyššie vymenovaného výpočtu rôznych úrazových zákonov platných na území je zjavné, že od začiatku bola najväčším problémom úrazového poistenia, presne tak ako u ostatných druhov poistenia, jeho roztrieštenosť. Ďalším problémom bola úprava úrazového poistenia baníkov a zamestnancov železničných dráh a tiež jeho organizácia. Pre baníkov totižto existoval len jediný nositeľ úrazového poistenia a ten mal sídlo vo Viedni. Keďže pre Slovensko a Podkarpatskú Rus v čase monarchie dokonca v tejto oblasti platili iné zákony a hlavný nositeľ poistenia mal sídlo v Pešti, bolo potrebné sa od týchto centier odpútať. Preto bolo poistenie baníkov prevedené z Viedne na československé úrazové poisťovne a úrazové poistenie zamestnancov dráh bolo prenesené z Odborovej úrazovej poisťovne rakúskych železníc vo Viedni na správy príslušných železničných podnikov v Československej republike, a to zákonom č. 207/1919 Zb. z. a n., ktorým sa menili zákony o úrazovom poistení robotníkov, z 10. apríla 1919. Pre Slovensko a Podkarpatskú Rus bolo úrazové poistenie (a tiež nemocenské poistenie) prevedené z Pešti vládnym nariadením č. 516/1919 Zb. z. a n., o zriadení Zemskej úradovne pre robotnícke poistenie v Bratislave, zo dňa 23. septembra 1919.⁹⁷ Ako najvyšší orgán správy úrazového poistenia pôsobila v Čechách Úrazová robotnícka poisťovňa pre Čechy a Moravu.⁹⁸

Úpravu úrazového poistenia baníkov pôvodne vyhradzoval zákon č. 1/1888 r. z., o úrazovom poistení zamestnancov zvláštnemu zákonu. Týmto zvláštnym zákonom bol najprv zákon č. 146/1854 r. z., všeobecný banícky zákon, neskôr zákon č. 127/1889 r. z., o bratských pokladniciach. V porovnaní so zákonom č. 1/1888 r. z., bola však úprava baníckeho úrazového poistenia horšia a nedostačujúca. Zákon č. 1/1888 r. z., totiž zamestnancom poskytoval omnoho viac a omnoho vyššiu podporu v prípade úrazu než zákon č. 127/1889 r. z., o bratských pokladniciach. Cisárskym nariadením č. 80/1914 r.z., o úrazovom poistení baníkov boli ustanovenia zákona o úrazovom poistení zamestnancov rozšírené aj na robotníkov a úradníkov podliehajúcich dozoru baníckych úradov. Zmeny boli prijaté do tohto nariadenia len vtedy, ak sa týkali špecifických baníckych pomerov alebo ak boli zlepšením zákona o úrazovom poistení. Toto nariadenie bolo s určitými malými zmenami neskôr vydané ako zákon č. 523/1917 r. z., o úrazovom poistení baníkov.⁹⁹ Nanovo bolo úrazové poistenie baníkov upravené až po vzniku Československa, a to už spomínanou novelou č. 207/1919 Zb. z. a n., ktorou sa menili zákony o úrazovom poistení robotníkov. Tá zrušila zákon č. 532/1917 r.z., o úrazovom poistení baníkov.

⁹⁶ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří. [online]. 25. 8. 2003 , 3. 11. 2009 [cit. 2009-12-28]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t4186_01.htm >.

⁹⁷ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří. [online]. 25. 8. 2003 , 3. 11. 2009 [cit. 2009-12-28]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t4186_01.htm >.

⁹⁸ ADAMOVA, Karolína. Sociální zákonodárství. In MALÝ, Karel, et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. upr. vyd. Praha : LINDE, 1999. s. 332-337. ISBN 80-7201-167-7.

⁹⁹ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o pojištění dělníků, utrpí-li úraz. [online]. [cit. 2013-04-16]. Dostupný z WWW: <http://www.snemovna.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0491_02.htm >.

V roku 1932 bol prijatý zákon č. 99/1932 Zb. z. a n., o odškodnení chorôb z povolania, ktorý stanovoval analogické použitie ustanovení vyššie spomínaných právnych predpisov o úrazovom poistení platných na území Československa aj na choroby z povolania. Za tieto boli považované choroby v prílohe tohto zákona, ak boli spôsobené pri výkone zamestnania v podniku toho druhu, ktorý bol uvedený v prílohe pri danej chorobe.

V rovnakom postavení ako baníci sa v prípade úrazového poistenia nachádzali aj železniční zriadenci. Zákon č. 1/1888 r. z., o úrazovom poistení zamestnancov železničných zriadencov takisto vyňal zo svojej pôsobnosti. V prípade úrazu mali teda tieto osoby nárok voči správe podniku, ktorý ich zamestnával len podľa zákona č. 27/1869 r. z., o povinnom ručení dráh. Poistná povinnosť zákona č. 1/1888 r. z., o úrazovom poistení zamestnancov bola rozšírená na všetky podniky železníc až zákonom č. 168/1894 r. z., z 20. júla 1894.

Úrazovému poisteniu, na rozdiel od ostatných druhov poistenia, podliehal podnik ako súhrn technických zariadení. Preto neexistovalo individuálne hlásenie sa robotníkov k poistnému.¹⁰⁰ Zákon č. 1/1888 r. z., o úrazovom poistení zamestnancov sa teda vzťahoval na robotníkov a výkonných úradníkov v továrňach, hutách, lodeničiach, skladiskách a lomoch. Zákon sa vzťahoval tiež na robotníkov a zriadencov v živnostenských stavebných podnikoch, podnikoch na traskaviny (a tiež podniky, kde sa traskaviny používali) a ďalej na podniky, kde sa využívali parné kotle alebo prístroje poháňané živelnou silou, či zvieratami. Okrem spomínaných rozšírení osobného rozsahu úrazového poistenia o baníkov a železničných zriadencov bolo poistenie rozšírené aj v roku 1913. Stalo sa tak novelou č. 25/1913 r. z. z 11. februára 1913, ktorá rozširovala úrazové poistenie na podniky námornej plavby a námorného rybárstva.

Okrem vyššie popísaných úloh sa nová republika musela vyrovnáť aj s klesajúcou hodnotou peňazí, ktorá sa začala počas vojny a pokračovala aj po nej. Preto bolo potrebné priamo úmerne drahote zvýšiť aj dávky poistenia. V prípade úrazového poistenia sa tak stalo už spomínaným zákonom č. 207/1919 Zb. z. a n., z 10. apríla 1919 a zákonom č. 300/1921 Zb. z. a n., o zmene niektorých ustanovení zákona o úrazovom poistení robotníkov z 12. augusta 1921, ktorými bol najvyšší ročný započítateľný zárobok zvýšený na 6000 Kč, neskôr na 12 000 Kč (pôvodne predstavoval najvyšší započítateľný ročný pracovný zárobok 3600 K). Ďalej tak spravili zákony o drahotných prídavkoch k úrazovým dôchodkom č. 606/1919 Zb. z. a n. z 29. októbra 1919 a č. 481/1921 Zb. z. a n. z dňa 21. decembra 1921. Ich pôsobnosť bola nariadeniami predĺžovaná až do roku 1923.¹⁰¹ Výška maximálneho ročného započítateľného príspevku v kombinácii s dôchodkom vo výške dvoch tretín ročného zárobku pri úplnej neschopnosti pracovať bola dôvodom k mnohým sťažnostiam, najmä zo strany kvalifikovaných pracovníkov, ktorí ročne zarábali viac ako 12 000 Kč. Tí boli v prípade pracovného úrazu diskriminovaní, keďže na rozdiel od pracovníkov zarábajúcich ročne menej ako 12 000 Kč, ktorí v prípade pracovného úrazu prichádzali o jednu tretinu zárobku, prichádzali pracovníci zarábajúci ročne viac ako 12 000 Kč v prípade

¹⁰⁰ TRNKA, František. Reforma úrazového pojištění dělnického. SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKE REPUBLIKY. *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, s. 211-226.

¹⁰¹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří.* [online]. 25. 8. 2003 , 3. 11. 2009 [cit. 2009-12-28]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t4186_01.htm>.

pracovného úrazu o čiastku vo výške jednej tretiny zárobku navýšenú o rozdiel medzi skutočným zárobkom a maximálnym započítateľným zárobkom. De lege ferenda sa v tridsiatych rokoch navrhovalo postupovať progresívne – čím väčšia percentuálna strata by bola na pracovnej výkonnosti, tým väčší by bol prídavok k percentu dôchodku a tým väčšia započítateľná časť zárobku nad 12 000 Kč.¹⁰² Tento návrh sa síce javí ako spravodlivý, ale ak vezmeme do úvahy, že výška poistného sa nestanovovala podľa výšky zárobku jednotlivých zamestnancov, ale na základe zaradenia podniku do nebezpečenskej triedy podľa rizika úrazu, tak by vo výsledku zamestnanci s lepším zárobkom dostávali síce v prípade pracovného úrazu dôchodok prispôsobený výške ich zárobku pred úrazom, avšak odvádzalo by sa za nich rovnaké poistné ako za zamestnancov zarábajúcich menej ako 12 000 Kč ročne, takže v konečnom dôsledku by tento vyšší úrazový dôchodok šiel na úkor zamestnancov s nižším zárobkom ako 12 000 Kč ročne.

Vyššie uvedený zákon č. 1/1888 r. z., o úrazovom poistení robotníkov, v znení neskorších predpisov, rozdeľoval podniky, kde pracovali zamestnanci, na ktorých sa zákon vzťahoval, do dvanástich tzv. „nebezpečenských tried“ a do dvoch špeciálnych tried s malým rizikom. Poisťovňa zaradila každý takýto podnik do jednej z tried a určila percento nebezpečenstva. Na základe takéhoto zaradenia poisťovňa určovala stupeň rizika úrazu a podľa toho stanovila podniku tzv. „príspevkovú tarifu“. Z tejto tarify sa potom odvodzovalo poistné, ktoré platil za všetkých svojich zamestnancov zamestnávateľ.¹⁰³

V prípade pracovného úrazu sa zamestnancovi poskytovala náhrada škody vo forme dôchodku, ktorý mu bol vyplácaný v období jeho pracovnej neschopnosti. Vyplácanie dôchodku sa začínalo piatym týždňom po úraze. Úrazový dôchodok sa vypočítaval zo zárobku, ktorý mal zranený v podniku, v ktorom ku zraneniu došlo, posledný rok pred úrazom.

Ak išlo o úplnú neschopnosť, tak dôchodok predstavoval dve tretiny ročného pracovného zárobku. Ak išlo o neschopnosť čiastočnú, výška dôchodku sa vymeriavala v pomere podľa zmenšenej pracovnej spôsobilosti.¹⁰⁴

V období prvej republiky sa v porovnaní s ustanoveniami platnými v čase monarchie značne zjednodušilo aj konanie. Opäť sa tak stalo už niekoľkokrát spomínanou novelou č. 207/1919 Zb. z. a n. Pôvodne každý podnikateľ oznamoval úraz svojho zamestnanca dvojmo u okresného politického úradu. Tieto politické úrady teda slúžili ako podateľne poisťovní. Novela č. 207/1919 Zb. z. a n. proces zjednodušila, urýchlila a zabránila oneskorovaniu informácií, kedy sa v praxi stávalo, že úrazová poisťovňa sa o úraze dozvedela oneskorene. Táto novela stanovila, že pracovný úraz mal podnikateľ oznámiť prostredníctvom jedného vyhotovenia priamo úrazovej poisťovni. K urýchleniu konania tiež prispelo ustanovenie upravujúce vyšetrowanie úrazov. Pôvodne musel politický úrad vyšetrowať každý oznámený úraz ex officio. Novela toto ustanovenie nahradila a zaviedla vyšetrowanie všetkých okolností úrazu

¹⁰²¹⁰² TRNKA, František. Reforma úrazového pojištění dělnického. SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKE REPUBLIKY. *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, s. 211-226.

¹⁰³ MUSIL, Libor. *Chudoba a československý stát mezi dvěma světovými válkami*. SPFFBU, Brno : Filosofická fakulta MU Brno, 1995, G36, G36s. 23-44. ISSN 80-0231-512-2. 1995.

¹⁰⁴ MUSIL, Libor. *Chudoba a československý stát mezi dvěma světovými válkami*. SPFFBU, Brno : Filosofická fakulta MU Brno, 1995, G36, G36s. 23-44. ISSN 80-0231-512-2. 1995.

a nároku politickým úradom len na žiadosť úrazovej poisťovne.¹⁰⁵

Niektoré ustanovenia praxou overené a zaužívané prebrala novela č. 207/1919 Zb. z. a n. zo zákona č. 532/1917 r.z., o úrazovom poistení baníkov, ktorý derogovala. Išlo predovšetkým o ustanovenia, ktoré umožňovali úrazovej poisťovni zveriť vyšetrovanie úrazov baníkov bratským pokladniciam, za čom bratským pokladniciam od úrazovej poisťovne prináležala úhrada nákladov a zvláštna odmena na základe dohody (v prípade, že úrazová poisťovňa a bratská pokladnica nedospeli k vzájomnej dohode o výške odmeny, určil ju minister sociálnej starostlivosti). Ďalej zákon umožňoval úrazovej poisťovni, aby liečenie banického zamestnanca v prípade potreby odňala bratskej pokladnici z dôvodu poskytnutia zvláštneho liečenia odborníkom. Ďalšie ustanovenie prevzaté zo zákona č. 532/1917 r.z., o úrazovom poistení baníkov dávalo právo úrazovej poisťovni nariadiť, aby bol zranený daný do liečebného ústavu, ak sa bránil alebo zdržoval liečbu. Taktiež mohla úrazová poisťovňa nariadiť, aby bol zranený na základe lekárskeho posudku poslaný na pozorovanie do liečebného ústavu.

Tiež úprava vzťahov robotníckych úrazových poisťovní k bratským pokladniciam bola do novely prevzatá zo zákona č. 532/1917 r.z., o úrazovom poistení baníkov. Išlo o nárok zamestnanca – baníka na tzv. invalidný zaopatrovací plat voči bratskej pokladnici. Ustanovenie prevzaté do zákona č. 207/1919 Zb. z. a n. stanovovalo, že nárok na tento invalidný zaopatrovací plat voči bratskej pokladnici odpočíva do tej výšky, do ktorej súčet úrazového dôchodku a tohto invalidného zaopatrovacieho platu prevyšuje dve tretiny ročného zárobku daného zamestnanca – baníka. Teda poistenec dostávala najprv úrazový dôchodok od úrazovej poisťovne, ktorý mu bratská pokladnica dopĺňala do dvoch tretín ročného zárobku, ktorý bol vzatý za základ výpočtu úrazového dôchodku.¹⁰⁶ Ak by dve tretiny ročného zárobku baníka prekračovali samotný invalidný zaopatrovací plat, odpočíval zaopatrovací plat do výšky úrazového dôchodku.^{107, 108}

¹⁰⁵ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona , o pojištění dělníků, utrpí-li úraz. [online]. [cit. 2013-04-16]. Dostupný z WWW: < http://www.snemovna.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0491_02.htm >.

¹⁰⁶ Důvodová správa k zákonu č. 207/1919 Zb. z a n. uvádza takýto príklad: Ak je ročný zárobok baníka 1200 Kč, úrazová poisťovňa mu priznala dôchodok vo výške 600 Kč a voči bratskej pokladnici má nárok na invalidný zaopatrovací plat vo výške 320 Kč ročne, má poistenec nárok na podľa spomínaných ustanovení nárok na dávky len vo výške dvoch tretín tohto zárobku, teda vo výške 800 Kč, a to tým spôsobom, že požíva úrazový dôchodok v plnej výške 600 Kč, ale z invalidného zaopatrovacieho platu len dávku vo výške 200 Kč, zatiaľ čo zvyšok zaopatrovacieho platu vo výške 120 Kč odpočíva, čiže poistenec nemá nárok na jeho vyplatenie.

¹⁰⁷ Důvodová správa k zákonu č. 207/1919 Zb. z a n. uvádza takýto príklad: Ak bol ročný zárobok baníka 600 Kč, invalidný zaopatrovací plat 480 Kč a úrazový dôchodok 200 Kč. ročne, bral by úrazový poistenec úrazový dôchodok vo výške 200 Kč a invalidný plat zaopatrovací vo výške 280 Kč, celkovo teda 480 Kč ročne. Nárok na 200 Kč z invalidného zaopatrovacieho platu, rovnajúci sa výške úrazového dôchodku by teda poistenec nemohol voči bratskej pokladnici uplatňovať.

¹⁰⁸ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona , o pojištění dělníků, utrpí-li úraz. [online]. [cit. 2013-04-16]. Dostupný z WWW: < http://www.snemovna.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0491_02.htm >.

2.6 Poistenie v nezamestnanosti - gentský systém

Po prvej svetovej vojne sa základné dokumenty, ktoré sa týkali budúcej organizácie československého štátu, problémami pracovného trhu podrobnejšie nezaoberali a prioritnou otázkou praktickej politiky bolo obstaranie potravín pre obyvateľstvo vôbec, nie len pre sociálne marginalizované skupiny či jednotlivcov.¹⁰⁹

Už v prvých týždňoch existencie novej republiky sa nezamestnaní, chudobní a hladujúci obyvatelia zúčastňovali na demonštráciách, ktoré sa spravidla označovali ako „ hladové pochody“. ¹¹⁰ Tieto demonštrácie neboli žiadnou novinkou, pretože prvé príznaky nedostatku potravín pocítilo Predlitavsko už v roku 1916. V závere vojny v roku 1918 boli najhlavnejšími problémami najmä bieda, hlad a choroby spolu s takmer každodennými stávkami a demonštráciami. Medzi ústredné problémy, ktoré boli dôvodom hromadnej nezamestnanosti po vojne patrila demobilizácia, rozsiahle obmedzovanie vojnovnej výroby a nedostatok výrobných surovín. Všetky tieto dôvody viedli prirodzene k potrebe novej právnej úpravy, ktorú pocíťovali všetky zložky spoločnosti.

Dňa 10. decembra 1918 bol prijatý zákon č. 63/1918 Zb. z. a n., o podpore v nezamestnanosti. Išlo o provizórne riešenie a jeho účinnosť bola obmedzená na dva mesiace. Predpokladalo sa, že po stabilizovaní povojnovej situácie bude nahradený poisťovacím systémom. Neustále predlžovanie účinnosti zákona spôsobovalo stále väčšiu neprehľadnosť v danej problematike, preto bol prijatý zákon č. 322/1921 Zb. z. a n., o podpore v nezamestnanosti. Tento zákon upravoval nielen systém podpôr v nezamestnanosti, ale aj núdzové práce, pracovnú povinnosť a tiež refundačný systém. Ale opäť šlo len o predpis provizórny. Čakalo sa na hospodársky vzostup, ktorý by umožnil uplatnenie poisťovacieho systému podľa gentského modelu.¹¹¹ Zákon č. 267/1921 Zb. z. a n., o štátnom príspevku k podpore v nezamestnanosti, teda poisťovací systém podľa gentského modelu, bol v tej dobe už schválený Národným zhromaždením, avšak ešte nebol účinný.

Starostlivosť o nezamestnaných sa prijatím zákona č. 267/1921 Zb. z. a n., o štátnom príspevku k podpore v nezamestnanosti presunula do subsystemu sociálneho poistenia. V období predchádzajúcom sa táto starostlivosť uplatňovala skrze podpory v nezamestnanosti, ktoré boli ustanovené ako dočasné opatrenie povojnovom markantnom zvýšení nezamestnanosti z dôvodov demobilizácie a prechodu na mierové hospodárstvo. Nový štát musel reagovať rýchlo, aby nedochádzalo k sociálnym nepokojom z dôvodu nezamestnanosti, čo by značne ohrozilo krehkú stabilitu nového formujúceho sa štátu.

Preto bol 10. decembra 1918 bol prijatý zákon č. 63/1918 Zb. z. a n., o podpore v nezamestnanosti. Zákon však bol považovaný len za provizórne riešenie a jeho platnosť bola obmedzená na dva mesiace, keďže podpora v nezamestnanosti bola

¹⁰⁹ RÁKOSNÍK, Jakub. Odvrátená tvár meziválečné prosperity : Nezamestnanosť v Československu v letech 1918 - 1938. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2008. 434 s. ISBN 978-80-246-1429-8.

¹¹⁰ RÁKOSNÍK, Jakub. Odvrátená tvár meziválečné prosperity : Nezamestnanosť v Československu v letech 1918 - 1938. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2008. 434 s. ISBN 978-80-246-1429-8.

¹¹¹ Tzv. gentský systém bol spôsob podpory v nezamestnanosti, kedy štát hradil odborom približne polovicu čiastky, ktorú vyplácali svojim nezamestnaným členom ako podporu v nezamestnanosti. Podrobnejšie sa touto problematikou zaoberá kapitola 2.5 Zákon o štátnom príspevku k podpore v nezamestnanosti – Gentský systém

považovaná, ako už bolo spomenuté vyššie, len za dočasné núdzové opatrenie pri prechode z vojnového hospodárstva na mierové. Očakávalo sa, že keď sa správne rozbehne výroba, a keď budú prekonané následky demobilizácie, tak podpora v nezamestnanosti nebude naďalej potrebná, a že po stabilizovaní povojnovej situácie bude nahradený poisťovacím systémom. Avšak k tomuto nakoniec došlo až v roku 1925.

Po prijatí uvedeného zákona bola výplata podpôr v nezamestnanosti bez väčších problémov vykonávaná len v českom vnútrozemí. Oblasť nemeckého pohraničia a oblasť Slovenska zvlášť zo začiatku spôsobovali veľké problémy. Na Slovensku zákon č. 63/1918 Zb. z. a n., o podpore v nezamestnanosti vôbec nebol prevedený, takže sa podpory v nezamestnanosti začali vyplácať až od februára 1919. Problém tkvel totižto v tom, že až do januára 1919 boli podpory v nezamestnanosti vyplácané maďarskými správnymi úradmi a maďarskými odborovými organizáciami. Táto situácia bola spôsobená povojnovými zmätkami typickými pre územie, kde sa z obrovskej Rakúsko – Uhorskej ríše utvárali nové štátne celky, zatiaľ čo porazené štáty čakali na výsledky versailleských vyjednaní, a tak budapeštianska vláda, aspoň formálne, nevyplácala podpory za účelom nejakej iredenty, ale jednoducho vyplácala podpory do Horného Uhorska, tak ako bola zvyknutá. Tieto podpory boli prirodzene zastavené po tom čo bolo Slovensko v roku 1919 postupne obsadené českým vojskom.¹¹²

Počas roku 1920 bolo stále zjavnejšie, že zákon č. 63/1918 Zb. z. a n., o podpore v nezamestnanosti a tiež prevádzacie predpisy k tomuto zákonu sú nevyhovujúce. Keďže sa počítalo s tým, že zákon bude účinný len dva mesiace, počas ktorých sa prekonajú problémy s demobilizáciou ako hlavným faktorom povojnovej nezamestnanosti, neustále predlžovanie účinnosti vyvolávalo nespokojnosť a spôsobovalo stále väčšiu neprehľadnosť v danej problematike. Z tohto dôvodu sa pristúpilo v auguste 1921 k prijatiu ďalšieho zákona o podporách v nezamestnanosti. Dôvodom bola aj výška vyplácaných podpôr v nezamestnanosti, ktorú postupujúca inflácia a zdražovanie stále znehodnocovala.¹¹³

Išlo o zákon č. 322/1921 Zb. z. a n., o podpore v nezamestnanosti. Tento zákon upravoval nielen systém podpôr v nezamestnanosti, ale aj núdzové práce, pracovnú povinnosť a tiež refundačný systém. Ale opäť šlo len o predpis provizórny. Čakalo sa na hospodársky vzostup, ktorý by umožnil uplatnenie poisťovacieho systému podľa gentského modelu.

V roku 1921 bol Národným zhromaždením schválený zákon č. 267/1921 Zb. z. a n., o štátnom príspevku k podpore v nezamestnanosti, tzv. gentský systém, čím sa starostlivosť o nezamestnaných dostala do sféry sociálneho poistenia. S jeho realizáciou sa však začalo až v apríli 1925. Dôvodom neustáleho odsúvania účinnosti zákona bol prudký vzrast nezamestnanosti v rokoch 1922 – 1923, ktorý bol dôsledkom deflačnej politiky ministra Aloisa Rašína.¹¹⁴ Nárast nezamestnanosti bol omnoho prudší ako v období po konci prvej svetovej vojny, takže realizácia gentského systému podpôr, kde

¹¹² RÁKOSNÍK, Jakub. *Odvrátená tvár meziválečné prosperity : Nezamestnanost v Československu v letech 1918 - 1938*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2008. 434 s. ISBN 978-80-246-1429-8.

¹¹³ RÁKOSNÍK, Jakub. *Odvrátená tvár meziválečné prosperity : Nezamestnanost v Československu v letech 1918 - 1938*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2008. 434 s. ISBN 978-80-246-1429-8.

¹¹⁴ VENCOVSKÝ, František. a kol. *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. 1. vyd. Praha: Bankovní institut, 1999, 594 s. ISBN 80-726-5030-0. str. 219.

časť podpory v nezamestnanosti vypláca odborová organizácia, by ohrozila ich finančnú stabilitu.¹¹⁵

Čakalo sa na priaznivejšie obdobie, ktoré prišlo až v roku 1925. Zákon nadobudol účinnosť v jarnom období, čo nebolo náhodné, ale vedené pragmatickou úvahou. V tejto dobe nezamestnanosť tradične klesala, a preto sa očakávalo, že počiatočné ťažkosti nebude ďalej zosilňovať rastúci počet klientov.¹¹⁶

Ako už bolo naznačené, gentský systém spočíval vo viazanosti štátnych príspevkov na podporu v nezamestnanosti poskytovanú odborovými organizáciami a taktiež vo výplate týchto príspevkov prostredníctvom odborových organizácií spolu s podporami nimi poskytovanými.¹¹⁷

Nárok na príspevok k podpore v nezamestnanosti mali všetci príslušníci Československej republiky, ktorí podliehali povinnému nemocenskému poisteniu a zároveň boli členmi odborovej organizácie zamestnancov, ktorá podľa svojich stanov poskytovala svojim členom podporu v nezamestnanosti. Rovnaký nárok na tento príspevok mali za rovnakých podmienok aj príslušníci cudzieho štátu, avšak podmienkou bola zásada vzájomnosti, tzn. že štát, ktorého príslušníkom bola osoba žiadajúca o podporu a príspevok k podpore, mal podobné opatrenie a zaobchádzal s príslušníkmi Československa ako so svojimi štátnymi príslušníkmi. Tieto výhody boli v nasledujúcich rokoch priznané napr. Rakúsku, Nemecku, Poľsku, Švajčiarsku a Bulharsku.¹¹⁸

Dôležitou podmienkou pre splnenie nároku na štátny príspevok bolo minimálne trojmesačné členstvo v odborovej organizácii predtým než osoba prišla o prácu, inak nezamestnaný nárok na príspevok nemal. Zákon z nároku na podporu vylučoval určité okruhy osôb.¹¹⁹ Jedným z týchto okruhov boli aj sezónni robotníci, v prípade ktorých však mohla byť stanovená výnimka. Zákon č. 267/1921 Zb. z. a n., o štátnom príspevku k podpore v nezamestnanosti totižto zmocňoval vládu k tomu, aby nariadením rozšírila pôsobnosť zákona aj na jednotlivé odbory sezónnych robotníkov, a aby pre nich stanovila zvláštne podmienky ohľadom vzniku nároku, trvania nároku a výšky štátneho príspevku.

Priznanie štátneho príspevku bolo tiež podmienené tým, že sa nezamestnaný ihneď po strate zamestnania márne hlásil o zamestnanie u verejnej alebo odborovej sprostredkovateľne (ktorá bola uznaná za rovnocennú verejnej sprostredkovateľni)

¹¹⁵ RÁKOSNÍK, Jakub a TOMEŠ, Igor. Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8, str. 96.

¹¹⁶ RÁKOSNÍK, Jakub. *Odvrácená tvář meziválečné prosperity : Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 - 1938*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2008. 434 s. ISBN 978-80-246-1429-8.

¹¹⁷ Gentský systém vznikol v roku 1900 v belgickom meste Gent. Šlo o model dobrovoľného poistenia vybudovaný na základe odborových organizácií, pričom predpokladom pre jeho fungovanie je silná odborové hnutie. Značne sa rozšíril už v predvojnovom období. Vid' RÁKOSNÍK, Jakub a TOMEŠ, Igor. Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8.

¹¹⁸ RÁKOSNÍK, Jakub. *Odvrácená tvář meziválečné prosperity : Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 - 1938*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2008. 434 s. ISBN 978-80-246-1429-8.

¹¹⁹ Nárok na príspevok k podpore v nezamestnanosti nemali osoby, ktoré nemali nárok na podporu v nezamestnanosti podľa stanov odborovej organizácie, osoby stávkujúce alebo z práce vylúčené po dobu stávky alebo výluky, osoby prepustené zo zamestnania vlastnou vinou, osoby, ktoré prácu opustili dobrovoľne bez zvláštnej príčiny. Nárok ďalej nemali osoby neschopné práce z dôvodu svojej telesnej alebo duševnej vlastnosti, osoby požívajúce nemocenské od niektorej nemocenskej pokladne, osoby majúce po dobu nezamestnanosti zabezpečenú nevyhnutnú výživu, tí, ktorí sa zdržujú mimo územia Československa a nakoniec tiež sezónni robotníci.

a súčasne sa prihlásil o podporu v nezamestnanosti. Po priznaní štátneho príspevku bol nezamestnaný povinný sa preukázať odborovej organizácii, že sa hlási minimálne trikrát týždenne vo verejnej sprostredkovateľni práce.

Ak nezamestnaný odmietol prácu, ktorú mu ponúkla verejná alebo odborová sprostredkovateľňa napriek tomu, že túto prácu mohol vykonávať bez toho, aby bola ohrozená jeho odborná výkonnosť, strácal nárok na štátny príspevok. Ale súčasne musela byť táto práca platená podľa mzdovej tarify alebo podľa sadzieb obvyklých v mieste výkonu práce. Podobne ako aj v predchádzajúcej právnej úprave o podporách v nezamestnanosti bola zavedená pracovná povinnosť vo verejnom záujme. Aby adresát podpory so štátnym príspevkom mohol pokračovať v jej poberaní, mal povinnosť prijať prácu, ktorú mu určila sprostredkovateľňa práce, a to na dobu úmernú týždennému štátnemu príspevku k podpore v nezamestnanosti. Samozrejme musela byť splnená podmienka primeranosti jeho odbornej výkonnosti a podmienka ohodnotenia práce podľa mzdovej tarify alebo podľa sadzieb obvyklých v mieste výkonu práce.

Nezamestnaný mal nárok poberať štátny príspevok k podpore v nezamestnanosti po dobu štyroch mesiacov v jednom roku, počítajúc odo dňa, v ktorom mu bol príspevok vyplatený ako za prvý deň nezamestnanosti alebo mal nárok poberať štátny príspevok nepretržite tri mesiace. Ak bol adresát štátneho príspevku k podpore k nezamestnanosti členom viacerých odborových organizácií, mal nárok na štátny príspevok k podpore v nezamestnanosti len od jednej z nich.

Výška poskytovaného štátneho príspevku sa rovnala výške podpory v nezamestnanosti poskytovanej odborovou organizáciou. Súčasne súčet podpory a štátneho príspevku nesmel prekročiť dve tretiny poslednej mzdy nezamestnaného. Ak súčet tieto dve tretiny prekročoval znižoval sa štátny príspevok o čiastku, ktorá dve tretiny poslednej mzdy nezamestnaného prevyšovala. Pri konečnom uvedení gentského systému do praxe v roku 1925 bolo stanovené vládny nariadením č. 3/1925 Zb. z. a n., že štátny príspevok k podpore v nezamestnanosti nesmie prevyšovať čiastku 12 korún denne.

Spomínané vládne nariadenie prelamovalo zásadu, že štátny príspevok sa rovná výške podpory, a to v prípade ženatých alebo vydatých členov odborovej organizácie, ktorí sa preukázali aspoň jednoročnou dobou členstva v odborovej organizácii¹²⁰ a slobodných členov, ktorí preukázali päťročnú dobu členstva v odborovej organizácii. Uvedené osoby mali nárok na štátny príspevok o polovicu väčší ako bola podpora organizácie. Keď sa v jednej rodine nachádzali dvaja členovia, na ktorých sa vzťahovali uvedené podmienky, získaval uvedené výhody len jeden z nich. V prípade, že jeden z nich bol zamestnaný a druhý nezamestnaný, tak získaval tento druhý len výhody ako slobodný nezamestnaný. Osoby, ktoré ovdoveli alebo boli rozvedené a nemali vo svojej starostlivosti deti sa posudzovali ako osoby slobodné.¹²¹ Platnosť tohto vládneho nariadenia sa mala skončiť 31. decembra 1926, ale postupne bola predĺžovaná až do 30. júna 1930.

Nárok na štátny príspevok náležal nezamestnanému odo dňa, kedy sa oňho hlásil. Podmienkou však bola nezamestnanosť aspoň osem dní.

Odborové organizácie poverené vyplácaním štátneho príspevku ministerstvom sociálnej starostlivosti, boli povinné zriadiť zvláštne fondy pre podpory. O priznaní, odoprení alebo zastavení podpory v nezamestnanosti rozhodoval výbor odborovej

¹²⁰ Podmienkou v tomto prípade bolo, že spolu s partnerom zdieľajú spoločnú domácnosť.

¹²¹ RÁKOSNÍK, Jakub. *Odvrátená tvár meziválečné prosperity : Nezamestnanosť v Československu v letech 1918 - 1938*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2008. 434 s. ISBN 978-80-246-1429-8.

organizácie. Proti tomuto rozhodnutiu sa ešte bolo možné odvolať. V praxi to vyzeralo tak, že nezamestnaný člen odborovej organizácie vyplnil členskú prihlášku, ktorá bola odoslaná do ústredia odborovej organizácie. V prípade, že ústredie nárok na podporu v nezamestnanosti schválilo bol o tomto nároku vyhotovený poukaz, ktorý bol zaslaný odborovej skupine do miesta bydliska nezamestnaného. Do tohto poukazu sa potom vyznačovala každá výplata podpory v nezamestnanosti. Po ukončení výplaty podpory v nezamestnanosti bol poukaz zasielaný naspäť do ústredia odborovej organizácie. Toto je však len schematický náčrt procedúry. V skutočnosti bol tento proces omnoho zložitejší. Komplikovalo ho najmä množstvo potvrdení, ktoré si nezamestnaný člen odborovej organizácie musel zaobstarať pre uplatnenie nároku. Išlo napríklad o potvrdenie od zamestnávateľa, nemocenskej pokladne, verejnoprávnej sprostredkovateľne a v prípade živel'ov rodiny aj potvrdenie obecného úradu o tom, že sú živel'ami rodiny.¹²²

Nevýhodou gentského systému bol v jeho počiatkoch fakt, že mnoho nezamestnaných členov odborov nespĺňalo podmienku dostatočne dlhej lehoty členstva, preto im podpora nemohla byť vyplácaná. Takisto výška vyplácaných podpôr v nezamestnanosti nedosahovala výšky podpôr v nezamestnanosti udeľovaných podľa predchádzajúceho právnej úpravy podpôr v nezamestnanosti. Výhodou zas bolo, že podpora v nezamestnanosti už nezávisela priamo na rozhodnutí Ministerstva sociálnej starostlivosti, či bude v tej ktorej oblasti vyplácať podpory v nezamestnanosti, tak ako tomu bolo v rokoch 1918 – 1925. Aj napriek týmto výhodám mal stav právnej úpravy nesporné nedostatky a preto sa už v druhej polovici 20. rokov ozývali mnohí, ktorí žiadali zavedenie obligatórneho poistenia.¹²³

2.6.1 Reforma gentského systému a podporná štátna starostlivosť v období hospodárskej krízy

Nástup Veľkej hospodárskej krízy v 30. rokoch otriasol celým svetom a Československo nebolo výnimkou. Gentský systém bol reformovaný už v jej počiatkoch, a to v roku 1930. V tomto období bola totižto pôvodná právna úprava nedostačujúca, pretože nezahŕňala všetkých nezamestnaných, ale len členov odborových organizácií. Z tohto dôvodu štát prišiel k reorganizácii štruktúry gentského systému a vytvoril ďalšie dva piliere starostlivosti o nezamestnaných. Boli nimi tzv. štátna stravovacia akcia, na základe ktorej boli medzi nezamestnanými rozdeľované potravinové poukazy, a produktívna starostlivosť, v rámci ktorej štát poskytoval príspevky na mzdy pri budovaní verejne prospešných stavieb.

Gentský systém bol novelizovaný 5. júna 1930 zákonom č. 74/1930 Zb. z. a n., ktorým sa menili niektoré ustanovenia pôvodného zákona č. 267/1921 Zb. z. a n., o štátnom príspevku k podpore nezamestnaných.

¹²² RÁKOSNÍK, Jakub. *Odvrátená tvár meziválečné prosperity : Nezamestnanost v Československu v letech 1918 - 1938*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2008. 434 s. ISBN 978-80-246-1429-8.

¹²³ RÁKOSNÍK, Jakub. *Odvrátená tvár meziválečné prosperity : Nezamestnanost v Československu v letech 1918 - 1938*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2008. 434 s. ISBN 978-80-246-1429-8.

Jednu z hlavných zmien bolo predĺženie podpornej lehoty a to až na 6 mesiacov¹²⁴ oproti pôvodným 4 mesiacom v jednom roku, resp. trom mesiacom nepretržitej nezamestnanosti. Táto zmena konečne vyhovelá dlhoročným požiadavkám na predĺženie tejto lehoty.

Ďalšou význačnou zmenou bola výška štátneho príspevku. Tá sa rovnala trojnásobku podpory v nezamestnanosti, ktorú podporovanému vyplácala odborová organizácia zo svojich peňazí. U ženatých členov a vydatých členiek po preukázaní aspoň jednoročného členstva v odborovej organizácii¹²⁵ a u slobodných členov alebo členiek po preukázaní aspoň päťročného členstva v odborovej organizácii činil štátny príspevok až štvornásobok organizačnej podpory. Vo vybraných prípadoch mohol minister sociálnej starostlivosti prisúdiť štvornásobný príspevok aj slobodným členom a členkám, ktorí sa starali o deti alebo o rodičov starších ako 65 rokov. V prípade starostlivosti o deti nesmeli poberať pravidelné alimenty. Reálne sa mohla vyskytnúť aj možnosť, že by zvýšený štátny príspevok náležal obom manželom. V takýchto prípadoch mohol príspevok vo zvýšenej miere dostávať len jeden z manželov a to ten, u ktorého by bol štátny príspevok vyšší.

V prípade, že v rodine bol nezamestnaný len jeden manžel a druhý bol zárobkovo činný alebo poberal dávky nemocenského poistenia, posudzoval sa manžel, čo do nároku na vyššiu výmeru štátneho príspevku, rovnako ako slobodní členovia odborovej organizácie. Ako slobodní členovia sa tiež posudzovali osoby ovdovelé, rozlúčené alebo rozvedené, ale to len v tom prípade, že sa nemuseli starať o deti z predchádzajúceho manželstva alebo o predchádzajúceho manžela/manželku.

Výšky podpory od odborovej organizácie nemohla klesnúť pod hranicu 0,75 Kč denne. Štátny príspevok zas nesmel prevyšovať hranicu 18 Kč na deň. Súčet podpory a štátneho príspevku nesmel dohromady prevyšovať dve tretiny poslednej mzdy nezamestnaného. Ak by táto eventualita nastala, znížil by sa štátny príspevok tak, aby výsledná suma splňovala dvojtretinovú hranicu.

Novela umožňovala, aby v prípade prechodného alebo horšie plateného zamestnania, ktoré netrvalo dlhšie ako tri mesiace, boli pri posudzovaní výšky mzdy použité údaje z predchádzajúceho lepšie plateného zamestnania. Toto ustanovenie obsahovala novela z toho dôvodu, že v čase hospodárskej krízy ľudia prijímali v dôsledku núdze rôzne dočasné, hoc aj horšie platené zamestnania.

Novela tiež znižovala lehotu potrebnú na to, aby nezamestnaný mal nárok na štátny príspevok z pôvodných osem dní, ktoré požadoval zákon č.267/1921 Zb. z. a n., o štátnom príspevku k podpore v nezamestnanosti, na sedem dní.

Osoby, ktoré nárok na podporu podľa stanov odborovej organizácie ešte nenadobudli alebo osoby, ktoré nárok na podporu a štátny príspevok už vyčerpali, mali v prípade mimoriadnej nezamestnanosti nárok na mimoriadnu podporu a štátny príspevok po dobu 13 týždňov v roku. Výška mimoriadnej podpory od odborovej organizácie nesmela byť nižšia než 0,25 Kč na deň a výška štátneho príspevku nesmela klesnúť pod 1,25 Kč na deň a v prípadoch ženatých členov a vydatých členiek popisovaných vyššie, nesmela klesnúť pod 2,25 Kč na deň. Ak bola podpora od organizácie vyššia ako 0,25 Kč, zvyšoval sa aj tento štátny príspevok (1,75 Kč, resp. 2,25 Kč) o trojnásobok, prípadne štvornásobok organizačnej podpory. Podmienkou

¹²⁴ Poprípade predĺženie podpornej lehoty na 26 týždňov, a to podľa toho či odborová organizácia vyplácala podporu v nezamestnanosti v týždenných alebo mesačných obdobiach.

¹²⁵ Podmienkou bol život manželov v spoločnej domácnosti alebo skutočné prispievanie z vlastných príjmov na výživu manžela.

však bola povinnosť hlásiť sa o prácu v príslušnej sprostredkovateľni práce a potvrdenie o tom, že mu príslušná sprostredkovateľňa nie je schopná obstaráť primerané zamestnanie.

Ustanovenie o mimoriadnych podporách malo veľký význam aj pre príslušníkov Československa žijúcich najmä v Nemecku a v Rakúsku z toho dôvodu, že vytvorilo podklad pre medzištátne zmluvy, ktoré im umožnili zúčastňovať sa podobných výhod poskytovaných cudzím zákonodarstvom nezamestnaným v prípade mimoriadnej nezamestnanosti. Išlo o nemecký a rakúsky zákon, ktoré boli spomenuté v predchádzajúcej podkapitole pri vládnej snahe o novelizáciu gentského systému z roku 1927.

Nezamestnanosť uznával vyhláškou za mimoriadnu minister sociálnej starostlivosti po dohode s ministrom financií, ministrom priemyslu, obchodu a živností a ministrom poľnohospodárstva, a to buď všeobecne, v niektorom odvetví zárobkovej činnosti alebo v niektorom územnom obvode.

2.7 Poistenie osôb samostatne hospodáriacich

Poistenie osôb samostatne hospodáriacich malo byť pôvodne spojené s poistením robotníckym, avšak sociálni demokrati sa neskôr začali vyslovovať proti tejto myšlienke a strany vládnej koalície prijali neskôr dohodu, aby robotnícke poistenie a poistenie osôb samostatne zárobkovo činných bolo zavedené súčasne. Dňa 10. júna 1925 bol síce prijatý zákon č. 148/1925 Zb. z. a n., o poistení osôb samostatne hospodáriacich pre prípad staroby a invalidity, ale tento zákon nikdy nenadobudol účinnosť.¹²⁶ Ako vyplýva z interpelácie smerovanej na ministra sociálnej starostlivosti, dôvodom, prečo tento zákon nenadobudol účinnosť, bol odpor určitých poľnohospodárskych kruhov.¹²⁷ Príprava tohto zákona nebola jednoduchá, pretože tvorcovia sa nemohli inšpirovať podobnými zákonmi z okolitých štátov. Poistenie osôb samostatne hospodáriacich bol prvým pokusom k sociálnemu zabezpečeniu týchto vrstiev pracujúcich, preto sa už od počiatku stretával s obrovskou nedôverou určitých kruhov.¹²⁸

Československá republika zvolila všeobecné poistenie samostatných osôb z toho dôvodu, aby hneď od začiatku nevznikali spory o poistenie, a tiež aby poistenie nebolo

¹²⁶ DEYL, Zdeněk. *Sociální vývoj Československa 1918 - 1938*. 1. vyd. Praha : Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985. 224 s.

¹²⁷ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Interpelace poslanců Netolického, Tykala a Kučery Felixe ministru sociální péče ve věci nemocenského, invalidního a starobního pojištění samostatně hospodářících*. [online]. 25. 8. 2003 , 3. 11. 2009 [cit. 2010-01-04]. Dostupný z WWW: <http://snemovna.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t0185_02.htm>

¹²⁸ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Zpráva I. výboru sociálně-politického, II. výboru rozpočtového o usnesení poslanecké sněmovny (tisk 2150) k vládnímu návrhu zákona o pojištění osob samostatně hospodářících pro případ invalidity a stáří*. [online]. 25. 8. 2003 , 3. 11. 2009 [cit. 2010-01-04]. Dostupný z WWW: <http://fenrir.psp.cz/cgi-bin/win/eknih/1920ns/se/tisky/t2153_00.htm>.

zaťažené zbytočnými správnyimi nákladmi. Poistenie malo zahŕňať osoby prevádzkujúce živnostenský podnik alebo podnik prevádzkovaný živnostenským spôsobom, ktorý bol podrobený všeobecnej zárobkovej dani a ďalej osoby zaoberajúce sa poľnohospodárskym spracovaním pôdy, ktorá bola podrobená pozemkovej dani. Ďalej sa malo vzťahovať, v prípadoch kedy vyššie uvedená činnosť bola prevádzkovaná verejnou obchodnou spoločnosťou alebo komanditnou spoločnosťou, na verejných spoločníkov a spoločníkov osobne ručiacich. Pri spoločnosti s ručením obmedzeným mali byť povinne poistení konatelia spoločnosti.

Tento zákon upravoval invalidné a starobné poistenie. Nemocenské poistenie bolo úplne vylúčené, pretože okruh osôb samostatne hospodáriacich nepociťoval potrebu tohto poistenia a to ani vtedy, ak by šlo len o dávky vo forme liekov a lekárskej starostlivosti. Podobne to bolo aj s poistením invalidným. Jeho potrebu tento okruh osôb tiež nijak výrazne nepociťoval, pretože ich pracovná neschopnosť nebola spojená s takými hmotnými následkami ako pracovná neschopnosť zamestnancov. Taktiež bola pracovná neschopnosť pri samostatne hospodáriacich osobách ťažko zistiteľná, čo zvyšovalo možnosť zneužitia tohto poistenia. Preto sa invalidné poistenie vzťahovalo len na prípady úplnej neschopnosti zárobku v povolání, ktorej následkom by bol pokles výnosu podniku pod polovicu výnosu za posledné tri roky. Pokiaľ by bola invalidita spôsobená chorobou z povolania, mala by osoba nárok na dávky vtedy, ak sa predpokladalo, že choroba bude vyžadovať pravidelné lekárske ošetrovanie po dobu dlhšiu ako jeden rok.

Ostatné dávky boli rovnaké ako v zákone č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby, ktorým som sa zaoberala v predchádzajúcej podkapitole. Poistné sa malo hradiť vo výške 22 Kč a pre hospodársky slabšie osoby mohlo byť nariadením vlády pre určitý územný obvod znížené na 12 Kč. Pokiaľ ide o organizáciu mala byť vytvorená Poisťovňa osôb samostatných, ktorá mala byť organizovaná rovnakým spôsobom ako Ústredná sociálna poisťovňa. Na miestnej úrovni mali byť vytvorené nové orgány, tzv. obvodné úradovne, ktoré mali byť pomocným orgánom poisťovne.

2.8 Záver

Azda najväčším úspechom na poli sociálneho poistenia v medzivojnovom období bolo prijatie zákona č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad choroby, invalidity a staroby, ktorý bol na svoju dobu a v porovnaní s okolitými krajinami pomerne pokrokový. Jeho význam spočíva predovšetkým v zjednotení vecného rozsahu. Tento zákon spojil dohromady do jedného systému poistenia, ktoré boli do tej doby upravované osobitne. Tieto poistenia zákon zjednotil aj po organizačnej stránke, čo samozrejme zjednodušovalo administratívu a znižovalo finančnú náročnosť systému. Jeho nevýhodou, čo však bolo dobovo príznačné, bolo obmedzenie osobného rozsahu tohoto poistenia len na robotníkov, čo znamená, že prekonanie stavovskej diferenciácie muselo vyčkať na zmenu uvažovania v tomto smere, ktorú podmienil aj nasledujúci historický vývoj.

V tridsiatych rokoch, v čase hospodárskej krízy, boli jednotlivé systémy sociálneho poistenia podrobené zaťažkávacej skúške z hľadiska financovania. Niektoré sa ocitli na pokraji finančného kolapsu, zatiaľčo na niektorých sa to takmer neprejavilo. Ak bol systém problematcky nastavený už pred hospodárskou krízou (nízke poistné), jeho problémy sa ešte viac prehĺbili. Tento problém malo napríklad banícke poistenie.

Prípadne sa fond poistného dostal de deficitu kvôli zníženiu úhrun vybraného poistného následkom odlivu poistencov z dôvodu rastúcej nezamestnanosti, tak ako sa to prejavilo na nemocenskom poistení zamestnancov. Ak boli systémy založené na dlhodobej kapitalizácii poistného, tak ako úrazové alebo starobné poistenie zamestnancov, na systéme financovania sa hospodárska kríza takmer neprejavila.¹²⁹

Je však nutné podotknúť, že vývoj sociálneho poistenia v prvej republike bol poznamenaný prevzatím zákonodarstva z Rakúsko Uhorskej monarchie, jeho triednym rozdelením. S tým sa snažilo vyrovnať po celý čas svojej existencie, pričom sa neustále snažilo o vytvorenie jednotného poistenia, ak aj nie v smere zjednotenia všetkých stavovsko diferencovaných typov poistenia, tak určite po stránke organizačnej, ako môžeme ilustrovať na príklade zákona č. 221/1924 Zb. z. a n. Neustále sa v parlamente objavovali návrhy na zlúčenie jednotlivých druhov poistenia, napríklad o pridružení penzijného poistenia zamestnancov vo vyšších službách k robotníckemu poisteniu. To sa samozrejme stretávalo s obrovskou nevôľou zo strany poistencov, keďže nechceli prísť o svoje výhody. Avšak zdržanliví boli aj odborníci, poukazujúci na rozličné potreby jednotlivých tried – robotníci chcú viac nemocenské, zatiaľ čo úradníci si potrpia na kvalitnú liečbu, čo bolo vcelku tendenčné a príznačné pre danú dobu, kde stavovsky diferencované myslenie ešte bolo pevne zakorenené z čias dlhého 19. storočia. Napriek volaniu po zjednotení, legislatíva skôr prehlbovala korporatívny predvojnový model, ktorý pretrval vlastne až do roku 1948.

Na ilustráciu najlepšie posluží názor dr. Jana Gallasa¹³⁰ v rámci jeho prednášky, ktorá bola súčasťou cyklu prednášok „*Současné problémy sociálního pojištění*“ usporiadaného na prelome rokov 1936 – 1937 Sociálnym ústavom Československej republiky: „*Jednotné pojištění pro veškeré vrstvy obyvatelstva musilo by se totiž nutně obmezit, zejména po stránce dávkové, na úpravu primitivní a tudíž nevyhovující značné části pojištěnců zvláště pak vrstvám s vyšším životním standardem. Pouze diferenciací pojištění je možno vyhověti rozdílným požadavkům, potřebám a poměrům jednotlivých skupin, což jedině činí sociální pojištění žádoucím také pro kruhy osob, které by při jednotné úpravě byly k němu buď netečny, neb je dokonce odmítaly.*“¹³¹

Búrili sa samozrejme len okruhy osôb, ktoré sa cítili byť spoločnosťou najviac znevýhodnené, teda robotníci. To je ostatne už záležitosť konca 19. storočia a vlastne svojím spôsobom aj jeden z dôvodov vzniku núteného, teda obligatorného, sociálneho poistenia v tej dobe. Vývoj prvorepublikového sociálneho poistenia by sa časom určite dopracoval k určitej jednotnosti, minimálne tej organizačnej, určitá diferencovanosť podľa tried by pravdepodobne ostala zachovaná, aj keď ideálne sa malo sociálne poistenie dopracovať k rozdeleniu len na samostatne hospodáriace osoby a nesamostatne hospodáriace osoby. Každopádne by to asi v mierových podmienkach trvalo dlhšiu dobu – druhá svetová vojna však bola katalyzátorom nových myšlienok a snáh.

¹²⁹ RÁKOSNÍK, Jakub a TOMEŠ, Igor. Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8. s. 102 – 103.

¹³⁰¹³⁰ Ján Gallas (1885 - 1968) – právnik, jeden z predných odborníkov na sociálne poistenie v období prvej republiky. Podieľal sa na formovaní zákona o sociálnom poistení a neskôr sa špecializoval na penzijné poistenie zamestnancov vo vyšších službách. Bol vrchným riaditeľom Všeobecného penzijného ústavu. Bol znalcom európskych systémov sociálneho poistenia. Zúčastnil sa aj tvorby národného poistenia. (Cit. podľa: TOMEŠ, Igor. Historický vývoj české sociální politiky. *Zlatý fond sociální politiky* [online]. 2011 [cit. 2014-06-08]. Dostupné z: <<http://praha.vupsv.cz/webisnt/zlatyfond.htm>>)

¹³¹ GALLAS, Jan. *Problémy pensijního pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937, 21 - 31. s. 22.

3. Obdobie druhej svetovej vojny a povojnové obdobie do roku 1948

Počas druhej svetovej vojny z dôvodu rozdelenia územia, kedy sa české zeme, v dôsledku Mníchovskej dohody z roku 1938, v značne zredukovanom stave dostali priamo do područia hitlerovského Nemecka ako tzv. Protektorát Čechy a Morava a z okliešteného územia Slovenska bola vytvorená klérofašistická Slovenská republika¹³², prebiehal vývoj oddelene. Z tohto dôvodu bola po skončení druhej svetovej vojny a po znovuoobnovení Československa situácia v právnej úprave sociálneho poistenia značne komplikovaná.

3.1 Obdobie druhej svetovej vojny

Na okupovanom území českých zemí zostali v platnosti predchádzajúce predpisy. V priebehu rokov 1939 až 1945 bolo predovšetkým kodifikované nemocenské poistenie súkromných zamestnancov vo vyšších službách, a to prostredníctvom vládneho nariadenia č. 365/1941 Zb, ktorých nemocenské poistenie bolo dovtedy upravené ešte zákonom č. 33/1888 r. z., o nemocenskom poistení robotníkov. Z tohto poistenia sa poskytovalo ošetrovanie v nemoci, dávka nemocenského od 43. dňa trvania dočasnej pracovnej neschopnosti, a to po dobu najviac 365 dní. Ak však poistenec nemal nárok na výplatu služobných požitkov v čase od počiatku trvania dočasnej pracovnej neschopnosti do 42. dňa dočasnej pracovnej neschopnosti, mal nárok na dávku nemocenského už od 4. dňa trvania dočasnej pracovnej neschopnosti. Výška nemocenského bola odstupňovaná podľa trinástich tried služného, do ktorých boli súkromní zamestnanci vo vyšších službách zaradení. Okrem toho bola poskytovaná starostlivosť o chrup a pomoc v materstve. Počas druhej svetovej vojny bola tiež zriadená Nemocenská poisťovňa súkromných zamestnancov v Prahe.¹³³

Upravené bolo tiež banícke poistenie. Stalo sa tak vládnym nariadením č. 70/1943 Zb., o poistení u bratských pokladníc, ktoré zrušilo dovtedajšie predpisy a vládnym nariadením č. 246/1944 Zb., o vybudovaní poistenia u bratských pokladníc. Tento zákon zlepšoval predovšetkým dávkovú časť. Dávky nielen zvýšil, ale vytvoril aj nové dávky. Okrem toho stanovoval výhodnejšie podmienky pre nárok na dávky.¹³⁴ Týmto nariadením bola odstránená dávka starobného dôchodku a namiesto nej bola zavedená tzv. starobná odmena, ktorú tvorila pevná čiastka 5400 K ročne. Nárok na ňu

¹³² Územie Podkarpatskej Rusi bolo najprv okupované Maďarskom a po druhej svetovej vojne pripojené k SSSR.

¹³³ TOMKOVÁ, Milada. Sociální zabezpečení. In Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V. (eds.) *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita Brno, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 9788021048447, str. 670 – 723. Přístupné na: <http://www.komunistickepravo.cz>

¹³⁴ JINDŘICH, Alois J. *Sociální (národní) pojištění: Díl II. část zvláštní*. Praha: Spolek poslucháčů vysoké školy politické a sociální, 1947. s. 3- 13

mal poistenec, ktorý dovŕšil 55 rokov, získal 300 príspevkových mesiacov, pričom z tejto doby musel aspoň 180 príspevkových mesiacov podstatne vykonávať banícke práce a zachovať si čakaťstvo, teda poistenie. Okrem toho bolo vyhláškou č. 195/1944 Zb. novelizované úrazové poistenie a vládny nariadením č. 316/1941 Zb. bolo novelizované poistenie penzijné. Poistenie robotníkov pre prípad nemoci, invalidity a staroby bolo novelizované hneď niekoľkokrát, pričom úplné znenie po zmenách bolo vyhlásené vyhláškou ministra hospodárstva a práce č. 12/1945 Zb., o úplnom znení zákona o poistení zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby.

Upravované v tom čase boli najmä mzdové triedy ako následok snahy vyrovnáť sa v dávkach s rastom cien a miezd. Celkovo šlo predovšetkým o prispôsobenie sociálneho poistenia vojnovým pomerom a tiež poisteniu nemeckému. Následkom týchto úprav došlo k určitému zhoršeniu v sociálnom poistení.

Na území Slovenska prebiehal, v dôsledku odtrhnutia a vytvorenia nového samostatného štátu, v týchto vojnových rokoch, vývoj oddelene. Bolo potrebné v prvom rade vytvoriť samostatné inštitúcie sociálneho poistenia, ktoré pred vojnou mali ústredne v Prahe. Preto bol zriadený Penzijný ústav súkromných úradníkov, ktorý nahradil bratislavskú úradovňu Všeobecného penzijného ústavu. Ďalej vznikol samostatný nositeľ nemocenského poistenia súkromných zamestnancov - Nemocenská poisťovňa súkromných úradníkov. V oblasti baníckeho poistenia bola vytvorená Revírna bratská pokladnica v Bratislave, ktorá prevzala pôsobnosť Ústrednej bratskej pokladnice v Prahe. Zo Zemskej úradovne pre poisťovanie robotníkov na Slovensku, ktorá prevádzala úrazové poistenie priemyslových a obchodných zamestnancov a zároveň vykonávala funkciu povinného zväzu nemocenských poisťovní, bola vytvorená Ústredná sociálna poisťovňa. Pri nemocenskom odbore tejto poisťovne bolo vytvorené zvláštne oddelenie, ktoré bolo poverené prevádzaním invalidného a starobného poistenia. Poistenie verejných zamestnancov ostalo organizačne zabezpečené, tak ako bolo pred vojnou, akurát sa Krajinský liečebný fond verejných zamestnancov pre Slovensko premenoval na Liečebný fond štátnych a verejných zamestnancov. Premenované boli aj okresné nemocenské poisťovne, a to na okresné sociálne poisťovne.

V januári 1941 boli zlúčené všetky ústavy, ktoré prevádzali robotnícke poistenie akéhokoľvek druhu do Robotníckej sociálnej poisťovne. Stalo sa tak nariadením s plnou mocou zákona č. 300/1940 Zb. z. Robotnícka sociálna poisťovňa vykonávala poistenie nemocenské, rentové (invalidné, starobné a provízne) a úrazové. Z okresných sociálnych poisťovní boli vytvorené miestne úradovne tejto poisťovne.

Následne bola zrušená nemocenská poisťovňa súkromných úradníkov. Výkon nemocenského poistenia súkromných zamestnancov vo vyšších službách bol presunutý na nemocenský odbor Penzijného ústavu súkromných úradníkov. V oblasti organizácie nemocenského poistenia verejných zamestnancov bol Liečebný fond pretvorený na Nemocenskú poisťovňu verejných zamestnancov. Prostredníctvom týchto reorganizačných opatrení boli tri okruhy sociálneho poistenia, pre robotníkov, pre súkromných a pre verejných úradníkov, pričom každý mal vlastného nositeľa poistenia.

K určitej zmene došlo na Slovensku aj po oslobodení. Slovenská národná rada vydala 14. marca 1945 nariadenie, ktorým síce obnovila okresné sociálne poisťovne ako samostatných nositeľov nemocenského poistenia podľa stavu v akom boli k 1. októbru 1938. Rozdielom oproti pôvodnému stavu však bolo to, že sa v týchto okresných sociálnych poisťovniach sústredilo nemocenské poistenie všetkých zamestnaneckých skupín, teda robotníkov, baníkov, súkromných a verejných zamestnancov. Už v tomto kroku môžeme badať budúce smerovanie sociálneho poistenia, prvotné snahy

o zjednotenie, zatiaľ len organizačné, ktoré bolo ostatne hojne diskutované už počas prvej republiky, a ku ktorému by prvá republika, nebyť rázneho prerušenia vývoja druhou svetovou vojnou, aj dospela.

Ďalej Slovenská národná rada tým istým nariadením tiež zrušila Robotnícku sociálnu poisťovňu so všetkými jej úradovňami, Penzijný ústav súkromných úradníkov a Nemocenskú poisťovňu verejných zamestnancov, a pre dôchodkové poistenie vytvorila Ústrednú sociálnu poisťovňu. Organizácia týchto nových nositeľov sociálneho poistenia bola obnovená analogicky podľa predpisov zákona č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby.

3.2 Obdobie rokov 1945 – 1948

Po skončení druhej svetovej vojny platilo kvôli rozkúskovaniu územia v Československu päť poisťovacích systémov. Oblasť na severe, ktoré boli na základe mníchovskej dohody pripojené k nemeckej ríši sa postupne začali radiť k nemeckému systému sociálneho poistenia. Južné oblasti sa zas odvtedy postupne podriaďovali poisťovaciemu systému bývalého Rakúska a južné Slovensko zas spadalo pod systém maďarský. Okrem toho tu bol poisťovací systém, respektíve celý zaopatrovací systém okliešteného Protektorátu a Slovenského štátu. Tieto vychádzali síce z rovnakého základu systému sociálneho poistenia prvej republiky, avšak v priebehu vojny sa z nich stali značne odlišné systémy.¹³⁵ Preto bolo potrebné opätovné znovuzjednotenie, odstránenie roztriešteného stavu sociálneho poistenia zapríčineného vojnovými podmienkami.

Prvé kroky týmto smerom boli uskutočnené na základe dekrétu prezidenta republiky č. 93/1945 Zb., o dočasných opatreniach v obore verejnoprávneho poistenia. Ten zmocňoval ministra ochrany práce a sociálnej starostlivosti po vypočutí Ústrednej rady odborov¹³⁶ vykonávať nutné opatrenia v ústavoch a zariadeniach slúžiacich sociálnemu poisteniu zamestnancov. Mohol predovšetkým stanovovať zánik právomoci dovtedajších správnych orgánov, odvolávať ich a ustanovovať zmocnencov pre správu týchto ústavov, menovať užšie správne zbory z radov poistencov. Okrem toho mohol vykonávať organizačné a správne opatrenia o správe sociálneho poistenia v pohraničí. Na základe tohto zmocnenia bola vydaná vyhláška č. 558/1945 Zb., ktorou bola prevedená organizácia sociálneho poistenia v pohraničí, organizácia nositeľov poistenia vo „vnútrozemí“. Ako spoločný orgán nositeľov sociálneho poistenia ako vo „vnútrozemí“, tak v pohraničí vzniklo Ústredie nositeľov poistenia.

¹³⁵ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětzace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. Fontes (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy). ISBN 978-807-3083-038, str. 193.

¹³⁶ Ústredná rada odborov vznikla v priebehu vojny ako vrcholný orgán ilegálneho revolučného odborového hnutia, ktorý sa formoval vo vnútri legálnych protektorátnych odborových ústrední. Podľa zákona č. 144/1946 Zb., o jednotnej odborovej organizácii sú Ústredná rada odborov v Prahe a na Slovensku Ústredie odborových zväzov považované za právnych predchodcov jednotnej odborovej organizácie – Revolučného odborového hnutia (ROH).

K zmenám nedošlo len na úrovni organizačnej. Dňa 1. novembra 1945 prebehla v znovuobnovenom Československu menová reforma, ktorej úlohou bolo znížiť objem peňazí v obehu a znovu zaviesť československú korunu. Tomuto a tiež povojnovým podmienkam sa museli prispôsobiť právne normy sociálneho poistenia. K zmenám došlo takmer vo všetkých oblastiach sociálneho poistenia.

Obdobie rokov 1945 – 1948 môžeme charakterizovať v rámci sociálneho poistenia ako obdobie konsolidácie právnych noriem, keďže počas druhej svetovej vojny sa vývoj noriem z dôvodu vytvorenia Slovenského štátu a Protektorátu Čechy a Morava uberal iným smerom. Z dôvodu znehodnotenia meny v dôsledku vojny vznikla tiež potreba upraviť výšku jednotlivých dávok. Všetky novely popřípade prijatie nových predpisov sa však uskutočňovali s myšlienkou na to, že čoskoro bude prijaté komplexné národné poistenie, takže mnohé právne predpisy boli na jednej strane len dočasné a značne improvizované, na druhej strane mnohé právne normy boli prijaté, aby vytvorili určitú základňu pre úpravu národného poistenia.

Najdôležitejšou úlohou po druhej svetovej vojne v oblasti sociálneho poistenia, ale v podstate v celej oblasti sociálneho zabezpečenia, bolo prijať také opatrenia, aby bolo zaistené bezproblémové pokračovanie vo vyplácaní dávok. Z tohto dôvodu bol prijatý dňa 29. septembra 1945 dekrét č. 93/1945 Zb., o dočasných opatreniach v obore verejnoprávneho sociálneho poistenia. Šlo o dekrét, ktorý zmocňoval ministra ochrany práce a sociálnej starostlivosti, aby po vypočutí Ústrednej rady odborov, prijímal nutné organizačné opatrenia v sociálne - poisťovacích ústavoch a zariadeniach. Predovšetkým mohol minister menovať zmocnencov pre dovtedajšie správne orgány a tiež prijímať opatrenia pre prevzatie a správu sociálneho poistenia pohraničných oblastí. Tento dekrét tiež zmocňoval ministra k dodatočnému schváleniu opatrení prijatých pred účinnosťou tohto dekrétu. Šlo predovšetkým o opatrenia Ústrednej rady odborov a opatrenia zmocnencov. Šlo svojou podstatou o dekrét zmocňovací, ktorý nijakým spôsobom neupravoval poisťné nároky.

Na území Slovenska bolo zas prijaté ešte 14. marca 1945 nariadenie Slovenskej národnej rady č. 11/1945 o dočasnej organizácii robotníkov (baníkov), súkromných zamestnancov vo vyšších službách a verejných zamestnancov. Týmto nariadením bola zrušená Robotnícka sociálna poisťovňa. Jej práva, záväzky aj majetok prešli na Ústrednú sociálnu poisťovňu.

V rámci povojnovej obnovy štátu bola dekrétom prezidenta republiky č. 88/1945 Zb. zavedená pracovná povinnosť. Preto bolo nevyhnutné upraviť sociálne poistenie osôb pridelených k práci. Bolo stanovené, že sociálne poistenie osôb pridelených k práci sa riadi predpismi o verejnoprávnom sociálnom poistení. Ministerstvo ochrany práce a sociálnej starostlivosti bolo tiež zmocnené, aby vyhláškou stanovilo podrobnosti. Na základe tohto zmocnenia bola vydaná vyhláška č. 148/1945 Zb., o sociálnom poistení osôb pridelených k práci.

V decembri 1945 boli zavedené prídavky na deti, ktorých spoločenský význam postupne stúpal a stal sa dôležitou pomocou pre rodiny s nezaopatrenými deťmi.¹³⁷ Ako uvádza dôvodová správa k tomuto zákonu, v dôsledku zvýšenia cenovej hladiny od 1. decembra 1945 došlo aj k zvýšeniu miezd. Toto zvýšenie však v sebe nezahrňalo náklady, ktoré následne mohli vzniknúť početným rodinám. Z tohto dôvodu boli zavedené rodinné prídavky. Prídavok bol poskytovaný na každé nezaopatrované dieťa do

¹³⁷ HOLUB, Martin. Historie vývoje sociálního a zdravotního pojištění na našem území. Fórum sociální politiky. 2008, roč. 2, č. 3. ISSN 1802-5854. Dostupné z: http://www.vupsv.cz/sites/File/forum_socialni_politiky/Casopis_FSP_3_2008.pdf

18 rokov v starostlivosti osôb, ktoré boli nemocensky poistené. Predstavovalo 150 Kčs mesačne pri nepretržitom nemocenskom poistení danej osoby po dobu najmenej 25 kalendárnych dní v mesiaci. Zákon bol novelizovaný začiatkom roka 1947 zákonom č. 58/1947 Zb., ktorý zmenil niektoré podmienky pre nárok na rodinný prídavok, ale predovšetkým prídavok zvýšil od druhého dieťaťa. Od účinnosti tohto zákona tak prídavok na dve deti predstavoval 350 Kčs mesačne. Na tri deti 600 Kčs a potom ďalej stúpala progresívne až po príspevok 3 600 Kčs mesačne na desať detí.¹³⁸ Na každé ďalšie dieťa sa táto čiastka zvyšovala o 500 Kč. Na tieto rodinné prídavky prispieval zamestnancovi zamestnávateľ 4% príspevkom, ktorý sa vymeriaval podľa zásad, podľa ktorých sa vymeriavalo poistné na nemocenské poistenie. _

V období bezprostredne nasledujúcom po konci druhej svetovej vojny bolo tiež nevyhnutné odškodniť jej obeť. V rámci sociálneho poistenia bolo odškodnenie upravené niekoľkými predpismi. Šlo predovšetkým o zákon č. 47/1946 Zb., o odstránení krivd a o niektorých ochranných opatreniach v obore verejnoprávneho sociálneho poistenia. Dôvodová správa k tomuto zákonu¹³⁹ uvádza, že s obnovením zvrchovanosti vznikla nutnosť odstrániť krivdy v oblasti sociálneho poistenia. Účelom zákona bola predovšetkým ochrana osôb, ktoré stratili slobodu dôsledkom národného, politického alebo rasového útlaku alebo boli činné v domácom, či zahraničnom odboji. Podľa tohto zákona sa započítavali doby obmedzenia osobnej slobody pre národný, politický alebo rasový útlak ako doby povinného poistenia. Ako doba povinného poistenia sa započítavala tiež doba činnosti v jednotkách domáceho odboja, v partizánskych oddieloch a v zahraničnom odboji. Započítavanie dôb sa týkalo aj nemocenského a úrazového poistenia. Čo sa týka čakacích dôb, tak ak nastala u osoby invalidita alebo smrť následkom účasti na boji za slobodu alebo následkom útlaku národného, politického alebo rasového, považovala sa čakacia doba za dokončenú. Zákon odstraňoval aj ujmy spôsobené osobám, ktoré boli nútené z dôvodu útlaku zmeniť nositeľa poistenia alebo, že mu z tohto dôvodu zaniklo pripoistenie alebo členstvo u nadlepšovacích zariadení. Tento zákon tiež upravil ochranu osôb povolaných k výkonu núdzových prác na príkaz bývalých ríšskych činiteľov, pričom toto povolanie sa považovalo za zvláštny druh útlaku a tieto doby poistenia sa považovali za zvláštne doby v dôchodkovom poistení. Ako doby povinného poistenia sa započítavali aj doby osôb povolaných k vojenskej službe alebo k zaisteniu liečebnej starostlivosti rodinným príslušníkom týchto osôb.

Ďalšou dôležitou právnou normou v oblasti sociálneho poistenia bol zákon č. 17/1947 Zb., o uznaní nárokov získaných u cudzozemských nositeľov sociálneho poistenia. Zákon sa vzťahoval na osoby, ktoré sa v súvislosti s tzv. presídľovacou akciou vrátili do Československa a bolo im udelené občianstvo na základe ústavného zákona č. 74/1946 Zb., o udelení štátneho občianstva krajanom vracajúcim sa do vlasti. Ďalej šlo o osoby optujúce pre Československo v súvislosti s odstúpením Zakarpatskej Ukrajiny Sovietskemu zväzu. Zákon sa vzťahoval aj na osoby vracajúce sa z emigrácie späť do Československa a taktiež na skupinu osôb nútených pracovať v čase neslobody¹⁴⁰ v okupovanom pohraničí, dôsledkom čoho boli poistení u cudzozemských

¹³⁸ Vid' tabuľka č. 6 v Prílohách.

¹³⁹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o odstranění krivd a o některých ochranných opatřeních v oboru veřejnoprávního sociálního pojištění..* [online]. [cit. 2013-04-13]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/tisky/t0095_00.htm>.

¹⁴⁰ Za dobu neslobody sa považovalo obdobie od 30. septembra 1938 do 4. mája 1945.

nositeľov poistenia. Zákon vlastne stanovil fikciu, že na spomínané skupiny osôb sa hľadí, akoby v danom období boli poistené podľa československého poistenia, a to bez ohľadu na to či v skutočnosti v cudzine boli alebo neboli poistené. Zákon vyslovene stanovoval, že nároky z neho prináležia len osobám štátne spoľahlivým a tiež vylučoval zo svojej pôsobnosti osoby, ktoré sa dobrovoľne prihlásili počas doby neslobody do zamestnania v nepriateľských štátoch. Tam však platila určitá výnimka, a to u osôb, ktoré by k tomu boli donútené okolnosťami hodnými zvláštneho zreteľa. Tento dodatok, ako uvádza dôvodová správa, bol do zákona vsunutý na prianie slovenského poverenictva sociálnej starostlivosti. Odôvodňovali to tým, že na Slovensku bola v čase neslobody vysoká nezamestnanosť, a mnohí sa pod hospodárskym a politickým tlakom hlásili do práce a boli posielaní do Nemecka. Hrozilo tiež, že bude Nemeckom zavedená všeobecná pracovná povinnosť, čo by vo výsledku znamenalo omnoho väčší nábor pracovných síl do Nemecka a nedostatok pracovných síl na Slovensku. Podľa dôvodovej správy, posielanie ľudí na práce do Nemecka umožnilo podstatné zníženie príslušníkov brannej moci a utvorenie tajných pracovných rezerv, čím sa vo výsledku prispelo k uskutočneniu Slovenského národného povstania.¹⁴¹ Doba poistenia, ktorá sa kryla s dobami upravenými už spomínaným zákonom č. 47/1946 Zb., o odstránení krívd a o niektorých ochranných opatreniach v odbor verejnoprávneho sociálneho poistenia alebo dekrétom č. 53/1945 Zb., o odčinení krívd československým verejným zamestnancom sa nezapočítavala.¹⁴² Teda tento zákon bol k uvedeným normám v podstate vo vzťahu subsidiarity.

V roku 1947 bol ešte prijatý zákon č. 46/1947 Zb., o odškodnení chorôb z povolania, ktorý bol zákonom zvláštnym k predpisom o úrazovom poistení, priniesol najmä zvýšenie ochrany zdravia a života poistenca ohrozeného chorobou z povolania alebo už postihnutého touto chorobou. Za choroby z povolania sa považovali choroby uvedené v zozname, ktorý bol prílohou tohto zákona, ak boli spôsobené výkonom zamestnania v poistenom podniku, ktorý bol uvedený v zozname chorôb z povolania pri tej ktorej nemoci.¹⁴³

Dalším okruhom prijímaných noriem v období rokov 1945 až 1948 boli normy zvyšujúce dávky sociálneho poistenia, predovšetkým dôchodky. Bolo totiž nutné reagovať na rast cenovej hladiny. V tomto období boli prijaté zákony upravujúce pravidlá sociálneho poistenia v súvislosti so spomínanou prebiehajúcou menovou reformou. Ako zdôrazňuje Jakub Rákosník, nešlo len o zvýšenie dôchodkových dávok, ale aj o zjednotenie pravidiel v jednotlivých triedach verejnoprávneho sociálneho poistenia. Robotníci totiž dovtedy požívali v porovnaní s ostatnými triedami sociálneho

¹⁴¹ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: *Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o uznání nároků získaných u cizozemských nositelů sociálního pojištění. [online]. [cit. 2013-12-02]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0319_02.htm>.

¹⁴² Šlo o dekrét, ktorý mal odškodniť verejných zamestnancov, ktorí boli v dobe neslobody poškodení na svojich právach a nárokoch zo služobného alebo penzijného pomeru, a to pre svoje politické chovanie, osobné vlastnosti alebo v súvislosti s politickými pomermi. Poistných dôb sa týkal §5 písm. h), ktorý škodou rozumel aj neuznanie doby strávené v československých légiách za služobnú dobu a jej úplné alebo čiastočné vylúčenie pri výmere odpočívnych platov. Náprava mala byť zjednaná podľa §6 odst. 1) bod 8., podľa ktorého sa malo služobné upraviť alebo vymerať nanovo, pričom doba strávená v československých légiách sa mala zhodnotiť podľa predpisov platných pred 30. septembrom 1938.

¹⁴³ Porov. JINDŘICH, Alois J. *Sociální (národní) pojištění: Díl II. část zvláštní*. Praha: Spolek poslucháčů vysoké školy politické a sociální, 1947. s. 3 – 13.

poistenia relatívne najnižšie dávky.¹⁴⁴ Ostatne na stavovskú diferencovanosť a rozdielne výšky dávok v jednotlivých triedach poistenia bolo už poukázané v predchádzajúcich kapitolách. Tento stav pretrval aj po druhej svetovej vojne.

Výška dôchodkov bola upravená dvoma zákonmi. Zákon č. 157/1945 Zb., o jednorázových prídavkoch k dôchodkom z verejnoprávneho poistenia poskytol jednorázový príplatok k dôchodkom, na ktorých výplatu bol nárok v decembri 1945. K invalidnému a starobnému dôchodku sa poskytol príplatok 1500 Kčs, k vdovskému/vdoveckému dôchodku sa poskytol prídavok 900 Kčs a k sirotskému dôchodku a k pozostalostným dôchodkom sa poskytol prídavok 600 Kčs. Zákon č. 156/1945 Zb. upravil výšku dôchodkov od 1. januára 1946. Od tohto dátumu sa poskytoval k starobnému dôchodku prídavok 500 Kčs, k vdovskému a vdoveckému dôchodku prídavok 300 Kčs a k dôchodku sirotskému, rodičovskému alebo iných pozostalých prídavok 200 Kčs. Zvýšiť dôchodky bolo nevyhnutné, keďže ich výška bola tak nízka, že by po zamýšľanom zvýšení cien nestačila ani na zaplatenie potravinového prídeltu, ako uvádza dôvodová správa k zákonu.¹⁴⁵ Väčšina robotníckych dôchodkov bola na spodnej úrovni, teda do 500 Kčs.¹⁴⁶ Dôchodky súkromných zamestnancov poistených vo Všeobecnom penzijnom ústave boli tradične o niečo vyššie.¹⁴⁷

Dôležitou právnou normou v tejto oblasti bol zákon č. 158/1945 Zb., o úprave a rozšírení tried vo verejnoprávnom sociálnom poistení. Tento zákon upravil jednotne počet tried a rozsah tried pre nemocenské poistenie všetkých stavov, teda v poistení robotníkov, baníkov a tiež zamestnancov.¹⁴⁸

Hranica započítateľného príjmu bola zvýšená na 60 000 Kčs ročne, a to pre všetky typy poistenia. Dovtedy bol pre robotníkov a baníkov ročný započítateľný zárobok maximálne 36 000 Kčs (pre nemocenské aj pre dôchodkové poistenie). Na Slovensku bol ročný započítateľný príjem nižší, 15 000 Kčs. V úradníckom nemocenskom poistení sa započítaval ročný príjem do 42 000 Kčs a v penzijnom poistení súkromných zamestnancov do 60 000 Kčs, na Slovensku len do výšky 42 000 Kčs. Toto zvýšenie hranice započítateľného príjmu umožnilo tiež určité zvýšenie dávok nemocenského poistenia. Čo sa týka dôchodkového poistenia, dôvodová správa k zákonu č. 158/1945 Zb., o úprave a rozšírení tried vo verejnoprávnom sociálnom poistení len odkazuje na právnú úpravu, ktorá má byť v súvislosti so zvýšením dôchodkových dávok prijatá, čím zdôvodňuje, že sa zvyšovacie čiastky v jednotlivých odvetviach dôchodkového poistenia nezmenili, len sa pripojili zvyšovacie čiastky v nových triedach.

Okrem jednotnej hornej hranice započítateľného príjmu, zákon tiež jednotne vymedzil rozsah tried vo všetkých odvetviach nemocenského poistenia, a to tak, že do zárobku 30 000 Kčs ročne predstavovalo rozpätie tried 3000 Kčs a nad 30 000 Kčs ročne predstavovalo rozpätie tried 6 000 Kčs.

¹⁴⁴ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětzace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. Fontes (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy). ISBN 978-807-3083-038, str. 247.

¹⁴⁵ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o přídavcích k důchodům z veřejnoprávního sociálního pojištění..* [online]. [cit. 2013-04-13]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/tisky/t0023_00.htm>.

¹⁴⁶ Vid' tabuľka č. 7 v Prílohách.

¹⁴⁷ Vid' tabuľka č. 8 v Prílohách.

¹⁴⁸ Vid' tabuľka č. 9 v Prílohách.

Okrem zvýšenia dávok bolo nevyhnutné tiež zjednotiť niektoré lehoty a podmienky vo verejnoprávnom dôchodkovom poistení, čo by vyriešilo rozdielnosť právnej úpravy na Slovensku a v českých zemiach spôsobenej vojnovým územným usporiadaním. Pôvodná prvorepubliková úprava ostala zachovaná na Slovensku. Na území Protektorátu Čechy a Morava boli počas vojny sociálno-poist'ovacie právne predpisy zjednotené najprv vládnym nariadením č. 95/1941 Zb., o zjednotení niektorých lehôt a podmienok v sociálnom poistení zo 4. júla 1940 a potom s účinnosťou od 1. apríla 1943 nahradené vládnym nariadením č. 87/1943 Zb., o zachovaní čakateľstva a o dobrovoľnom poistení v dôchodkovom poistení robotníkov a v dôchodkovom poistení súkromných zamestnancov vo vyšších službách z 29. marca 1943, ktoré, ako poukazuje dôvodová správa¹⁴⁹, prevzalo zložitú nemeckú právnu úpravu. K zjednoteniu došlo zákonom č. 18/1947 Zb., o zjednotení niektorých lehôt a podmienok vo verejnoprávnom dôchodkovom poistení z 30. januára 1947. Zákon zjednocoval predpisy o zachovaní a obnovení nárokov a tiež podmienky pre dobrovoľné pokračovanie v poistení, pričom vychádzal z pôvodnej prvorepublikovej úpravy, ktorú zjednotil podľa príkladu už spomínaného vládneho nariadenia č. 95/1941 Zb., o zjednotení niektorých lehôt a podmienok v sociálnom poistení. Tento zákon upravil ochrannú lehotu pre zachovanie nárokov z verejnoprávneho dôchodkového poistenia, ktorú stanovil na jednu štvrtinu započítateľnej príspevkovej doby, najmenej však 30 mesiacov. Zákon nerozlišoval, či ide o nároky z povinného poistenia alebo z dobrovoľného pokračovania v poistení. Zákon tiež predlžoval lehotu, počas ktorej trvali nároky z poistenia, pre osoby, ktoré sa do 12 mesiacov po vystúpení zo zamestnania, z ktorého boli povinne poistení, stali osobami samostatne zárobkovo činnými. Nároky z poistenia im zostali zachované aj po uplynutí ochrannej doby, a to po dobu výkonu samostatne zárobkovej činnosti, najviac však po dobu 60 mesiacov od prvého dňa mesiaca nasledujúceho po zániku poistenia. Čo sa týka obnovenia poistného, to sa vracalo späť k prvorepublikovej úprave a právo na dobrovoľné pokračovanie v poistení mali všetci poistenci, ktorí v povinnom poistení získali čakaciu dobu.

Po skončení vojny panoval v sociálnej oblasti všeobecný konsenzus o potrebe vytvorenia národného poistenia. Preto sa tesne po vojne pristupovalo v rámci sociálneho poistenia len k čiastkovým opatreniam a čakalo sa na prípravu komplexného návrhu zákona o národnom poistení. Do okruhu takýchto čiastkových opatrení patrí okrem vyššie popísaných noriem aj okruh predpisov, ktoré mali „pripraviť cestu“ národnému poisteniu. Tam patrí predovšetkým vyhláška ministra ochrany práce a sociálnej starostlivosti č. 64/1945 Zb., o úrazovom poistení poľnohospodárskych a lesných podnikov z 13. júna 1945. Vyhláška na základe čl. III, § 6 ods. 3 vládneho nariadenia č. 1/1944 Zb., o úrazovom poistení rozširuje platnosť úrazového poistenia robotníkov¹⁵⁰ aj na poľnohospodárske a lesné podniky. Vo svojej dobe bolo však toto riešenie považované vzhľadom k špecifikám poľnohospodárskej výroby za značne improvizované.¹⁵¹ Za týmto rozšírením osobnej pôsobnosti zákona bola snaha

¹⁴⁹ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o sjednocení některých lhůt a podmínek ve veřejnoprávním důchodovém pojištění.[online]. [cit. 2014-01-11]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0318_00.htm>.

¹⁵⁰ Zákon č. 1/1888 r.z. o úrazovom poistení robotníkov v znení upravenom vládnym napadením č. 1/1944 Zb., o úrazovom poistení .

¹⁵¹ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětzace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. Fontes (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy). ISBN 978-807-3083-038, str. 248.

o odstránenie triednej diferencovanosti sociálneho poistenia, typickej pre prvorepublikové sociálno-poist'ovacie zákonodarstvo. Avšak pri odstraňovaní týchto nedostatkov ostali opäť bez povšimnutia osoby samostatne zárobkovo činné.

Z okruhu zákonov tesne predchádzajúcich národnému poisteniu je najvýznamnejším zákon č. 44/1947 Zb., o baníckom penzijnom poistení. Keďže baníci mali byť, čo sa týka požitkov z poistenia, zvýhodnení oproti ostatným pracujúcim, bolo rozhodnuté, že penzijné poistenie baníkov bude upravené zvláštnym zákonom v rámci prvej etapy plánovaného národného poistenia. Zákon bol inšpirovaný, ako uvádza dôvodová správa, zásadami štátneho penzijného zaopatrenia v kombinácii s poistením súkromných zamestnancov vo vyšších službách.¹⁵² Dôvodom zvýhodnenia baníkov malo byť, podľa dôvodovej správy, udržanie a zaistenie osôb pracujúcich v baníctve, keďže ide o vysokorizikové povolanie.¹⁵³ Toto zvýhodnenie nebolo žiadnou novinkou. Historicky vzato, banícke povolanie stálo pri zrode sociálneho zabezpečenia¹⁵⁴ a v rámci sociálneho poistenia boli baníci zvýhodnení oproti napríklad robotníkom už počas prvej republiky.

Zákon ako základnú dávku, z ktorej sa odvodzovali ostatné, vymedzil invalidnú penziu. V rámci konštrukcie baníckej penzie mala byť vyjadrená odmena za prácu so zreteľom k dobe jej vykonávania, ďalej mala byť primerane rešpektovaná doterajšia životná úroveň poistenca a tiež mala byť zaručená primeraná najnižšia výmera penzie k zaisteniu minimálnych potrieb penzistov.¹⁵⁵ Invalidná penzia sa skladala z pevnej základnej čiastky, ktorú tvorilo 6000 Kč ročne, ďalej z pružnej základnej čiastky, ktorá bola vymeraná ako 14% priemerného ročného zárobku poistenca za posledných 240 kalendárnych mesiacov povinného poistenia¹⁵⁶ a u poistencov, ktorí získali aspoň 120 príspevkových mesiacov pri práci pod zemou ako 20% z tohto priemerného zárobku. Pružná základná čiastka mala zaistiť, spolu s pevnou základnou čiastkou, primeranú minimálnu výmeru penzie pre poistencov s kratšími príspevkovými dobami, a u poistencov s dlhšími príspevkovými dobami mala ovplyvniť výšku penzie so zreteľom k dosiahnutej životnej úrovni poistenca. Ďalej invalidnú penziu tvorili zvyšovacie čiastky, ktoré predstavovali 1,4% skutočného dosiahnutého zárobku, a ak pracoval poistenec pod zemou, tak 2% zárobku dosiahnutého pri práci pod zemou. Pri týchto zvyšovacích čiastkach bola stanovená maximálna hranica započítateľného mesačného zárobku, a tou bolo 6000 Kč. Zákon stanovoval aj minimálnu hranicu invalidnej penzie, a to na 14 400 Kč ročne, čím boli ošetrené prípady, ak by invalidita nastala tesne po uplynutí čakacej doby¹⁵⁷. Invalidná penzia sa ďalej zvyšovala

¹⁵² Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o hornickém pensijním pojištění.[online]. [cit. 2014-01-12]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0357_01.htm >.

¹⁵³ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o hornickém pensijním pojištění.[online]. [cit. 2014-01-12]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0357_01.htm >.

¹⁵⁴ Stredoveké banícke bratstvá – vid' kapitolu 2.3 Banícke poistenie.

¹⁵⁵ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o hornickém pensijním pojištění.[online]. [cit. 2014-01-12]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0357_01.htm >.

¹⁵⁶ Takáto dlhá doba, 20 rokov, bola zvolená, aby zachytávala pri veľmi dlhých príspevkových dobách ešte aj vysoké zárobky baníkov, keďže samozrejme pri takej náročnej práci dochádzalo časom k poklesu pracovnej výkonnosti, a tým aj k poklesu zárobku.

¹⁵⁷ Čakacia doba činila podľa 60 príspevkových mesiacov. Ak však získal poistenec do konca kalendárneho roku, v ktorom dovŕšil 45 rokov, 36 príspevkových mesiacov, považovala sa čakacia doba za ukončenú (§6 odst. 2).

o výchovné za každé dieťa, ktoré by malo po úmrtí poistenca nárok na sirotskú dávku. Výška takéhoto výchovného odpovedala výške rodinných prídavkov.¹⁵⁸

Pri stanovení podmienok nároku, tu zákon nadviazal na predchádzajúcu právnu úpravu. Podmienkou nároku bola neschopnosť vykonávať svoje povolanie kvôli svojmu zdravotnému stavu. Teda nie neschopnosť vykonávať prácu, ľubovoľné povolanie, ale neschopnosť vykonávať svoje (banícke) povolanie. Dôvodová správa takúto invaliditu nazýva stavovskou invaliditou. Pri posudzovaní invalidity však zákon rozlišuje medzi poistencami pracujúcimi pod zemou a poistencami pracujúcimi na povrchu. Poistenec pracujúci pod zemou bol taký, ktorý prácou pod zemou strávil aspoň 5 rokov alebo z celkovej doby od prvého vstupu do poistenia až po poistený prípad, strávil prácou pod zemou aspoň polovicu z tohto času. Takýto poistenec sa považoval za invalidného, ak nemohol kvôli svojmu zdravotnému stavu vykonávať práce svojho posledného alebo iného primeraného povolania pod zemou. U pracovníkov na povrchu sa za invalidného považoval ten pracovník, ktorý kvôli svojmu zdravotnému stavu, nemohol vykonávať svoje doterajšie povolanie, ale ani iné povolanie, ktoré by bolo primerané tomu doterajšiemu, a to čo sa týka zdravotnej, pracovnej a sociálnej kvalifikácie.¹⁵⁹

Ďalšími dávkami bola starobná penzia, vdovská (vdovecká) penzia, sirotská penzia, penzia rodičov a iných pozostalých, príspevkov na svadbu, odbytné a liečebná starostlivosť. Starobná penzia bola týmto zákonom znovu obnovená, po tom čo bola na českom území počas okupácie zrušená a nahradená tzv. starobnou odmenou.¹⁶⁰ Podmienky nároku na dávku boli oproti prvorepublikovým sprísnené z dôvodu pracovnej mobilizácie. Nárok na starobnú penziu mal poistenec, ktorý dosiahol 55 rokov a pracoval pod zemou, a to buď 300 mesiacov alebo aspoň 180 mesiacov, avšak v tomto prípade musel byť v baníctve zamestnaný aspoň 420 mesiacov. Oproti prvorepublikovej úprave, kde podmienka práce pod zemou neplatila a nárok mal poistenec, ktorý dosiahol 55 rokov a získal 360 príspevkových mesiacov alebo dosiahol 60 rokov a získal 180 príspevkových mesiacov. Ak išlo o poistenca, ktorý pod zemou nepracoval, mal nárok na starobnú penziu po dovŕšení 60 rokov a získaní 180 príspevkových mesiacov, z ktorých musel najmenej 120 získať v zamestnaní v baníctve. Starobná penzia sa poskytovala vo výške invalidnej penzie.

Vdovskú (vdoveckú) penziu môžeme rozdeliť opäť na podmienenú a nepodmienenú, od čoho sa odvíjala aj jej výška. Pri podmienenej mala vdova nárok na plnú vdovskú penziu, avšak iba ak bola invalidná, dosiahla 50. rok veku alebo sa starala aspoň o dve deti zomrelého poistenca, ktorým sa vyplácala sirotská penzia. Bez podmienok mala vdova nárok len na dávku zníženú na polovicu. Vdovská penzia sa skladala zo základnej čiastky a z čiastok zvyšovacích. Základná čiastka bola tak ako u invalidnej penzie, 6000 Kč ročne, pričom sa zvyšovala o polovicu pružnej základnej čiastky invalidnej penzie, na ktorú by mal poistenec nárok. Ďalšie zvyšovacie čiastky predstavovali polovicu zvyšovacích čiastok invalidnej penzie. Zákon ešte stanovoval, že ak sa vdova, ktorá nespĺňala podmienky na plnú vdovskú penziu starala o jedno dieťa

¹⁵⁸ Podľa zákona č. 154/1945 Zb., o rodinných prídavkoch niektorých osôb poistených pre prípad nemoci. V čase prijatia zákona o baníckom poistení to bolo 1800 Kč ročne za každé dieťa. Výchovné náležalo poistencovi do 18. roku veku dieťaťa. Ak bolo dieťa nespôsobilé k práci z dôvodu duševného alebo fyzického postihnutia, tak aj po dosiahnutí tejto vekovej hranice. Po prekročení 18. rokov dieťaťa náležalo výchovné poistencovi aj v prípade, že sa dieťa pripravovalo na svoje budúce povolanie a nemohlo sa samo živiť, a to až do 24. roku veku dieťaťa.

¹⁵⁹ Do tejto kategórie spadali aj poistenci, ktorí síce pracovali pod zemou, ale nespĺňali podmienku doby strávenej prácou pod zemou.

¹⁶⁰ Vid' podkapitolu 3.1 Obdobie druhej svetovej vojny.

poberajúce sirotskú penziu, tak sa tomuto dieťaťu vymerala penzia, tak ako keby bolo obojstrannou sirotou. Takýmto spôsobom sa suplovala vdovská penzia v plnej výmere. Robilo sa to z toho dôvodu, aby matky neboli s deťmi nútené odchádzať niekam inam za prácou. Vychádzalo sa z toho, že prílev nových baníkov sa vždy najlepšie zabezpečoval z baníckych rodín, preto tu bola snaha udržať rodiny s baníckymi deťmi v baníckych obvodoch.¹⁶¹ Zákon zaviedol aj penziu družiek, a to vo výške vdovskej penzie. Podmienkou bolo, že družka žila s poistencom v spoločnej domácnosti aspoň 10 rokov pred jeho smrťou a bola naňho prevažne odkázaná výživou, alebo s ním žila 3 roky, ale bola matkou dieťaťa, ktoré malo po zomrelom nárok na sirotskú penziu.

Na sirotskú penziu malo nárok dieťa zomrelého poistenca mladšie ako 18 rokov.¹⁶² V prípade, že šlo o jednostranne osirelé dieťa, tak sa mu poskytovala sirotská penzia vo výške polovice vdovskej penzie. Obojstranná sirota mala nárok na penziu vo výške vdovskej penzie.

Novozavedená bola aj penzia rodičov a iných pozostalých, a to podľa vzoru penzijného poistenia súkromných zamestnancov vo vyšších službách. Ak nebolo vyššie spomenutých pozostalých, mali na penziu nárok poistencovi rodičia, ktorí boli na poistenca prevažne odkázaní výživou, ak poberal poistenec v čase svojho úmrtia invalidný alebo starobný dôchodok alebo by naňho mal nárok. Táto dávka činila štvrtinu invalidnej penzie. Ak nebolo ani oprávnených rodičov, mala na penziu nárok dcéra alebo sestra poistenca, ktorá v dobe jeho úmrtia mala viac ako 40 rokov, bola naňho prevažne odkázaná výživou a po dobu najmenej 5 rokov pred jeho smrťou mu viedla domácnosť.

Pri príspevku na svadbu, zmenou oproti predchádzajúcej úprave bolo, že zákon prispieval jednotnou dávkou 2 000 Kčs poistenkyni aj poistencovi. Dovtedy mala nárok na výbavné len poistenkynia.

Na liečebnú starostlivosť, na rozdiel od predchádzajúcej úpravy, mal nárok nielen poistenec, ale aj jeho manželka a deti. Zdôvodňovalo sa to tým, že manželka poistenca mu udržuje domácnosť a vychováva banícke deti, zatiaľ čo u detí bola starostlivosť o tzv. banícky dorast na prvom mieste.¹⁶³

Pri financovaní poistného sa upustilo od prvorepublikového poisto-matematického riešenia s kapitalizáciou rezerv a prešlo sa na systém bežnej úhrady, teda priebežné financovanie.¹⁶⁴ Banícke poistenie sa financovalo prostredníctvom poistného, dávky z uhlia a štátnym príspevkom. Poistné bolo ponechané v dovtedajšej výške, teda 15% započítateľného zárobku, pričom poistenec platil 5% zárobku a zamestnávateľ 10% zárobku. Novinkou však bolo, že zákon túto sadzbu zaviedol aj na území Slovenska a tým poistné unifikoval. Dávka z uhlia bola zavedená už zákonom č. 200/1936 Zb., o poistení u banských bratských pokladníc, zákon č. 44/1947 Zb.,

¹⁶¹ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o hornickém pensijním pojištění.[online]. [cit. 2014-01-12]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0357_01.htm >.

¹⁶² Po dosiahnutí 18. roku malo osirelé dieťa nárok na výplatu sirotskej penzie, a bolo neschopné zárobku z dôvodu telesného alebo duševného postihnutia, alebo ak sa pripravovalo na svoje budúce povolanie, a to až do 24 rokov.

¹⁶³ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o hornickém pensijním pojištění.[online]. [cit. 2014-01-12]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0357_01.htm >.

¹⁶⁴ Vid' Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o hornickém pensijním pojištění.[online]. [cit. 2014-01-12]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0357_01.htm >.

o banickom penzijnom poistení opäť akurát unifikuje tento výber na celom území republiky.¹⁶⁵ Prípadný schodok mal byť hradený štátnym príspevkom. Príspevok sa mal určovať každoročne na podklade finančného plánu, ktorý zostavovala Ústredná bratská pokladnica, schvaľovalo ho ministerstvo sociálnej starostlivosti po dohode s ministerstvom financií. Súčasťou dôvodovej správy je aj vypracovaný odhad budúcich príjmov a výdajov nositeľov poistenia, kde je zaujímavé, že z roka na rok sa počítalo so stále vyšším štátnym príspevkom.¹⁶⁶

3.3 Záver

Ako vyplýva z tejto kapitoly v období druhej svetovej vojny v oblasti právnej úpravy sociálneho poistenia nedošlo k zásadným koncepčným zmenám. Napriek rozdeleniu Československa sa prvorepubliková právna úprava sociálneho poistenia využívala ako v Slovenskom štáte, tak aj na území Protektorátu Čechy a Morava. Z môjho pohľadu legislatíva v podstate stagnovala, koncepčné úpravy sa odkladali na mierové obdobie a legislatíva bola pozmeňovaná iba v prípade potreby adaptácie právnej úpravy rýchlo sa meniacim vojnovým podmienkam. Slovenský štát taktiež prebral prvorepublikovú právnu úpravu sociálneho poistenia, akurát že v rámci osamostatnenia musela byť vytvorená nová sieť inštitúcií, ktorá by zabezpečila výkon a prevádzanie sociálneho poistenia.

Z týchto dôvodov sa znovuobnovené Československo po skončení druhej svetovej vojny potýkalo s roztriešteným stavom sociálneho poistenia zapríčineného vojnovými podmienkami. Okrem potrebného znovuzjednotenia právnej úpravy sa začali prípravy na prijatie zákona o národnom poistení. Šlo o myšlienku zjednotenia sociálneho poistenia, ktorý by odstránil toľko kritizovanú stavovskú diferencovanosť prvorepublikovej právnej úpravy. Táto myšlienka sa rozvíjala už počas obdobia druhej svetovej vojny ako v zahraničnom, tak aj v domácom odboji, pričom zahraničný odboj čerpal inšpiráciu predovšetkým z programu národného poistenia vytvoreného britským ekonómom lordom Beveridgom, ktorý je v súčasnej odbornej literatúre známy ako Beveridgský model sociálneho zabezpečenia. Domáci odboj sa inšpiroval predovšetkým domácou tradíciou založenou najmä na myšlienke zjednotenia sociálneho poistenia. Ako bude prezentované v nasledujúcej kapitole právna úprava národného poistenia bola v podstate kombináciou oboch prístupov.

4. Obdobie rokov 1948 - 1989

Po februári 1948 sa vývoj sociálneho poistenia uberal úplne iným smerom ako v predchádzajúcom období. Po komunistickom prevrate sa totižto právna úprava, tak ako je pojednané v tejto kapitole, začala inšpirovať sovietským štátovým modelom sociálneho zabezpečenia. Celému tomuto vývoju však predchádza prijatie zákona

¹⁶⁵ Vid' podkapitolu 2.3 Banické poistenie.

¹⁶⁶ Vid' tabuľka č. 10 a 11 v Prílohách.

o národnom poistení, ktorý je významným medzníkom československého sociálneho poistenia.

4.1 Národné poistenie

Dňa 5. apríla 1945 bol v Košiciach schválený vládny program, ktorý určoval zásady budúcej politiky. Vyjadroval sa aj k sociálnej politike a tiež sociálnemu poisteniu, a to takto: „*Vláda se bude starat, aby všichni pracující byli zabezpečeni pro případ nezaměstnanosti, nemoci, úrazu, invalidity i staroby a aby tato péče byla postupně rozšířena i na osoby samostatně činné, pokud nemají jiných existenčních možností. V popředí sociální péče bude pak státi vydatná péče o matku a dítě. Výdaje na sociální pojištění všeho druhu budou napříště hrazeny v rámci celkového státního rozpočtu.*“¹⁶⁷ Ako vidieť, jedná sa o bod stručný a vcelku vágny, avšak aj z neho je možné vyčítať, čo bolo jedným z hlavných zámerov v rámci sociálneho poistenia de lege ferenda. Šlo najmä o potrebu zjednotiť sociálne poistenie. Stavovská diferenciácia bola naďalej považovaná za neprijateľnú. Košický vládny program deklaruje potrebu jednotného univerzálneho poistenia, ktoré by zahŕňalo všetkých pracujúcich, vrátane osôb samostatne zárobkovo činných, zjednoteného pod jednou správou. To ostatne nebola nová myšlienka. Idea, či dokonca potreba zjednotenia sociálneho poistenia bola deklarovaná už v období prvej republiky, na čo bolo poukázané už v predchádzajúcich kapitolách.¹⁶⁸

V košickom vládnom programe sa prejavil koncepcia, na ktorej počas druhej svetovej vojny pracoval ako domáci, tak aj zahraničný odboj v Londýne. V rámci domáceho odboja sa pracovalo s univerzalistickými teóriami vo forme zjednotenia robotníckeho poistenia s úradníckym poistením, v zahraničnom odboji sa ujala myšlienka národného poistenia inšpirovaného sociálnou doktrínou lorda Beveridga.^{169,170}

Závazok Košického vládneho programu mal byť naplnený v národnom poistení, ktorého právna úprava sa pripravovala od roku 1945. Ako zdôrazňuje profesor Tomeš, formulácie Košického vládneho programu síce boli silne prosovietské, avšak to sa najprv na predstavách českých politikov a odborníkov o národnom poistení neprejavilo.¹⁷¹ Po vojne sa na názore o potrebe prijatia národného poistenia zhodli všetky zložky vtedajšej politickej reprezentácie spolu aj s odbormi. Najviac aktívne pri jeho príprave boli práve odbory, ktoré už 25. júla vyhlásili Náčrt zásad národného poistenia, kde už vtedy boli deklarované zásady, na ktorých stál neskorší zákon č. 99/1948 Zb., o národnom poistení. Boli to zásada univerzality, zvýšenie dávok, ochrana pred hlavnými sociálnymi udalosťami a zjednodušenie administratívneho systému. Odbory tiež iniciovali vytvorenie troch pracovných skupín, ktoré mali pracovať na nemocenskom poistení, dôchodkovom poistení a na ich organizácii. Pôvodne však mala

¹⁶⁷ Cit. podľa ŠOLTĚS, Josef. Národní pojištění. In: *O národním pojištění*. Praha: Svoboda, 1946, s. 7-12.

¹⁶⁸ Vid' Kapitola 2. Obdobie prvej Československej republiky.

¹⁶⁹ IGOR, Tomeš. Národní pojištění: Významný milník naší sociální politiky. *Sociální politika*. 1998, č. 10, s. 6-9.

¹⁷⁰ V roku 1942 predložil ekonóm a politik lord William Beveridge britskej vláde svoj návrh modelu národného poistenia, tzv. Beveridgovu správu (*Social Insurance and Allied Services*).

¹⁷¹ IGOR, Tomeš. Národní pojištění: Významný milník naší sociální politiky. *Sociální politika*. 1998, č. 10, s. 6-9.

byť reforma sociálneho zabezpečenia realizovaná tromi zákonmi.¹⁷² Aj keď pri príprave osnovy zákona nepanovala úplná zhoda, predpokladalo sa, že zákon bude môcť byť prijatý v priebehu niekoľkých mesiacov. Osnova zákona o vybudovaní národného poistenia bola predložená koncom apríla 1946, pričom bola založená na princípe univerzality, centralizácie a uniformizácie - rovnostárskeho pojatia dávok.¹⁷³ Návrh zákona obsahoval preambulu deklarujúcu organizačné a vecné zjednotenie poistenia, ako aj rozšírenie osobnej pôsobnosti zákona na osoby samostatne zárobkovo činné a zvýšenie dávok. Keďže požiadavka organizačnej jednoty poistenia bola spočiatku považovaná za najdôležitejšiu, sústredil sa aj prvotný návrh na podrobnú úpravu organizácie národného poistenia. Neobsahoval však žiadnu konkrétnu úpravu okruhu osôb podliehajúcich zákonu, dávok alebo poistenia. V týchto prípadoch len odkazoval na ďalšie zákony, ktoré mali byť v rámci národného poistenia prijaté. Tento návrh bol svojho času pomerne dosť kritizovaný ako unáhlený. Predovšetkým médiá kládli otázku, prečo by mala byť prijatá podrobná organizácia národného poistenia ešte pred tým, než vôbec budú jasné celkové náklady na národné poistenie.¹⁷⁴ Osnova bola predložená ešte Dočasnému národnému zhromaždeniu. To ju však už nestihlo prerokovať¹⁷⁵, a napriek snahe niekoľkých poslancov novozvolených do Ústavodarného zhromaždenia, ktorí predložili návrh na urýchlenie príprav s vydaním osnovy o vybudovaní národného poistenia, upadol návrh tohto zákona do zabudnutia.¹⁷⁶

Ako bolo v úvode kapitoly už spomenuté, otázkami sociálneho poistenia sa po druhej svetovej vojne zaoberali predovšetkým odbory. Po voľbách do Ústavodarného národného zhromaždenia, jednotlivé politické strany Národnej fronty postupne zistili, aké dôležité otázky sa v rámci prípravy národného poistenia riešia – kontrola administratívneho aparátu poisťovní, požitky z poistenia vysokopříjmových skupín, či záujmy súkromných lekárov. Z tohto dôvodu sa zrazu z prípravy národného poistenia stal závažný politický problém, napriek predchádzajúcemu konsenzu všetkých politických strán. Politické strany neboli schopné sa zhodnúť na finálnom znení ani jedného z plánovaných zákonov. Vláda ich nakoniec začala preberať až začiatkom februára, kedy už udalosti, ktoré nakoniec viedli ku komunistickej diktatúre, začínali naberať spád.¹⁷⁷

Keď po februárovom prevrate, 10. marca 1948 predseda vlády Klement

¹⁷² HRACHOVÁ, Sandra: Social Security and National Insurance Act in Postwar Czechoslovakia, Prager wirtschafts- und soziale Mittelungen 13, 2011, str. 35 – 39. Cit. podľa RÁKOSNÍK, Jakub a TOMEŠ, Igor. Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8, str. 406.

¹⁷³ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sověťizace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. Fontes (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy). ISBN 978-807-3083-038, str. 250.

¹⁷⁴ RÁKOSNÍK, Jakub a TOMEŠ, Igor. Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8, str. 406.

¹⁷⁵ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Stenografické záznamy schůzí, PNS RČS 1945 – 1946, 49. schůze, 7. května 1946. [online]. [cit. 2013-01-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/049schuz/s049001.htm>>.

¹⁷⁶ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Návrh poslanců Skaunice, Sedláka, Hladkého a druhů ve věci urychlení příprav s vydáním osnovy o národním pojištění. [online]. [cit. 2013-01-30]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0145_00.htm>.

¹⁷⁷ RÁKOSNÍK, Jakub a TOMEŠ, Igor. Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8, str. 136-137.

Gottwald predniesol v parlamente programové prehlásenie vlády, uviedol okrem iného, že „*program vlády možno rozdeliť zhruba na tri časti: vláda chce za prvé uskutočniť ony najdôležitejšie časti vládneho programu z července roku 1946, ktoré dosiaľ splnené neboli. Vláda chce za druhé vteliť v čin ony požiadavky, ktoré boli vytyčené celostátnym sjezdom závodných rád a odborových organizácií dňa 22. února 1948, akož i sjezdom roľníckych komisií vo dňoch 28. a 29. února 1948. Za tretie musí vláda uskutočniť ony postuláty, ktoré vyplývajú z rozdrvení protivládneho reakčného spiknutia v únoru 1948.*“¹⁷⁸ Následne v prejave menoval tie dôležité časti vládneho programu, kde vyhlásil, že „*kromě velkého díla nové ústavy uzákoníme ještě před volbami národního pojištění, jedinečně v celom světě.*“¹⁷⁹ Z tohto prejavu je zjavné, že snaha prijať zákon o národnom poistení bola jednou z priorit, čím chcela politická reprezentácia preukázať vôľu plniť sľuby z obdobia pred prevratom.¹⁸⁰ Preto bol prijatý zákon, ktorého návrh už bol pripravený, a sovietsky model sociálneho poistenia sa na ňom ešte nijak neprejavil a napriek spolitizovaniu celej reformy sociálneho poistenia nebolo národné poistenie nijak závažne poznačené februárovým prevratom. Ako poukázal Rákosník, už len názov „národné poistenie“¹⁸¹ svedčí skôr o britskej než sovietskej inšpirácii, aj keď tento vplyv rečníci v parlamente pri schvaľovaní národného poistenia odmietali.¹⁸² Ako však tiež upozorňuje: „*...není zcela adekvátní považovat národní pojištění za prostou recepci britského vzoru.*“¹⁸³ Je potrebné vziať do úvahy, že univerzalistické plány sociálneho poistenia tu vznikali už v priebehu vojny, že po zjednotení sociálneho poistenia volali odborníci už v období prvej republiky, a tiež že československé národné poistenie sa s Beveridgovým plánom v niekoľkých bodoch rozchádzalo.¹⁸⁴ Po aprílovom prijatí zákona o národnom poistení bola 9. mája prijatá aj Ústava, ktorá výslovne zaručila sociálne práva občanov. Šlo konkrétne o článok III, ktorý deklaroval, že občanom má byť zaistené zaopatrenie pri nespôsobilosti k práci prostredníctvom národného poistenia, ako aj ustanovenie § 29, ktorý stanovoval právo občanov na liečebnú starostlivosť a na zaopatrenie v starobe, pri nespôsobilosti k práci a pri nemožnosti obživy.

¹⁷⁸ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Stenografické záznamy schůzí Ústavodarního národního shromáždění, období 1946 – 1948, 94. schůze, 10. března 1948. [online]. [cit. 2014-02-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/094schuz/s094002.htm>>.*

¹⁷⁹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Stenografické záznamy schůzí Ústavodarního národního shromáždění, období 1946 – 1948, 94. schůze, 10. března 1948. [online]. [cit. 2014-02-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/094schuz/s094002.htm>>.*

¹⁸⁰ KALINOVÁ, Lenka. Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969. Praha: Academia, 2007, 363 p. ISBN 80-200-1536-1, str. 114.

¹⁸¹ Národné poistenie bolo v Británii už od roku 1911 upravené zákonom National Insurance Act. Na tento zákon nadviazal aj zákon s rovnakým názvom z roku 1946.

¹⁸² *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Stenografické záznamy schůzí Ústavodarního národního shromáždění, období 1946 – 1948, 103. schůze, 14. dubna 1948. [online]. [cit. 2014-03-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/103schuz/s103001.htm>>.*

¹⁸³ RÁKOSNÍK, Jakub a TOMEŠ, Igor. Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8, str. 139.

¹⁸⁴ Pre podrobné porovnanie viď RÁKOSNÍK, Jakub a TOMEŠ, Igor. Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8, str. 139.

4.1.1 Osobný rozsah národného poistenia

Ako už bolo niekoľkokrát v tejto kapitole napísané, jednou z najdôležitejších požiadaviek pri príprave návrhu zákona o národnom poistení bola požiadavka poistenia všetkých pracujúcich vrátane osôb samostatne zárobkovo činných podľa zásady univerzality. Zákon č. 99/1948 Zb. o národnom poistení, ktorý upravoval nemocenské aj dôchodkové poistenie, sa teda vzťahoval na približne 95% štátnych občanov, ako to upozorňuje dôvodová správa k zákonu.¹⁸⁵

Osobný rozsah poistenia nebol v dôchodkovom a v nemocenskom poistení rovnaký. Poistenie vznikalo ipso iure, čo v predchádzajúcej právnej úprave bolo známe len z nemocenského poistenia zamestnancov podľa zákona č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby, v znení neskorších predpisov. Medzi dôchodkovo aj nemocensky poistených patrili zamestnanci, osoby samostatne zárobkovo činné a spolupracujúci členovia rodiny osoby samostatne zárobkovo činné. Len nemocensky poistení boli verejní zamestnanci, dôchodcovia a nezamestnaní. Zákon samozrejme obsahuje podrobné definície jednotlivých skupín poistencov.

Základná definícia zamestnanca sa odvíjala od tej, ktorú stanovil zákon č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby a takmer v ničom sa nelíšila.¹⁸⁶ Za zamestnancov zákon č. 99/1948 Zb. o národnom poistení považoval, ostatne tak isto ako aj predchádzajúca právna úprava, aj domácich robotníkov vykonávajúcich živnostenské práce na zákazku mimo dielňu zamestnávateľa. Za takýchto domácich robotníkov boli považované aj osoby, ktoré síce mali oprávnenie samostatne prevádzkovať živnosť, avšak vykonávali prevažne domácku prácu na zákazku bez cudzích pomocníkov a inak boli len menšou mierou samostatne zárobkovo činné. Okrem toho sa pre účely zákona považovali za zamestnancov aj tzv. zástupcovia na províziu, a to aj keby neboli v pracovnom pomere a aj vtedy, ak mali oprávnenie samostatne prevádzkovať zárobkovú činnosť a prevádzali ju ako svoju jedinú samostatnú zárobkovú činnosť a nemali žiadnych cudzích pomocníkov.

Osoby samostatne zárobkovo činné¹⁸⁷ definuje vyššie citovaný zákon ako podnikateľov a spolupodnikateľov¹⁸⁸, ktorí sú činní na území Československej republiky, pričom túto činnosť vykonávajú osobne a na vlastný vrub. Osobná činnosť je v dôvodovej správe k zákonu zvlášť zdôraznená, teda osobe samostatne zárobkovo činné nestačilo podnik len vlastníť. Pojem na vlastný vrub dôvodová správa objasňuje ako podnikanie charakterizované podnikateľským ziskom a tiež nesením

¹⁸⁵ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu.* Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění. [online]. [cit. 2014-02-19]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_12.htm>.

¹⁸⁶ Zamestnancami boli podľa tohto zákona osoby, ktoré v Československej republike pracovali na podklade súkromnoprávneho alebo verejnoprávneho pracovného (služobného) pomeru alebo na podklade pomeru učňovského (volontérskeho alebo praktikantskeho).

¹⁸⁷ Platný, avšak nikdy neúčinný prvorepublikový zákon č. 148/1925 Zb. z. a n. o poistení osôb samostatne hospodáriacich pre prípad invalidity a staroby ich ešte nazýva, ostatne ako naznačuje samotný názov, osobami samostatne hospodáriacimi. Osoba samostatne hospodáriacu definuje to, že je podrobená všeobecnej zárobkovej dani alebo pozemkovej dani.

¹⁸⁸ Teda nie osoby v námezdnom pracovnom pomere.

podnikateľského rizika.¹⁸⁹ Podnikatelia boli podľa definície následne rozdelení do troch skupín: na roľníkov, živnostníkov a prevádzkovateľov slobodných povolání.¹⁹⁰ Išlo len o demonštratívny výpočet, dôležité bolo, či osoba vykonávala prácu osobne a na vlastný vrub na území Československej republiky. Za spolupodnikateľov zákon pokladal spoločníkov podľa obchodného práva^{191,192} a tiež spoločníkov podľa občianskeho práva¹⁹³, pokiaľ nepodliehali poisteniu ako zamestnanci pre činnosť v podniku, v ktorom boli spolupodnikateľmi. Pojem spolupodnikateľa sa ustálil na základe bohatej judikatúry Najvyššieho správneho súdu. Za spolupodnikateľa bol pokladaná osoba, ktorá vykonávala podnikateľskú činnosť spolu s inou osobou, resp. osobami v pomere k práci alebo k dielu, ktoré má byť vykonané. Muselo pritom ísť o takú činnosť, ktorú osoba vyvíjala koordinovane s ostatnými, t.j. vedľa nich k dosiahnutiu podnikateľského, vo väčšine prípadov zárobkového účelu. Ďalším podstatným znakom spolupodnikateľa bolo, že výsledok podnikovej činnosti musel ísť na jeho vrub, to znamená, že dosiahnutý zisk alebo strata sa prejavil priamo v jeho majetku.¹⁹⁴

Spolu s osobami samostatne zárobkovo činnými boli povinne poistení aj ich spolupracujúci členovia rodiny, ak žili v spoločnej domácnosti s podnikateľom (spolupodnikateľom) a boli trvale činní v jeho podniku, čím nahrádzali inú cudziu pracovnú silu, ktorá by inak bola nevyhnutná. Ak by šlo o rodinný podnik, kde by spolupracovala celá rodina, tak by bola ako osoba samostatne zárobkovo činná poistený ten člen rodiny, ktorý by podnik spravoval, pričom zvyšní členovia rodiny by boli poistení ako spolupracujúci členovia rodiny. Pre prípad pochybností, kto z rodiny spravuje podnik, zákon vytvára vyvrátenú právnu domnienku, z dnešného pohľadu síce gendrovo diskriminačnú, v danom čase však zjavne zodpovedajúcu realite, ktorá určuje poradie jednotlivých členov rodiny: manžel, ovdovený manžel (manželka), najstarší člen rodiny. Táto právna domnienka bola prevzatá z vládneho nariadenia č. 29/1945 Zb. o sociálnom poistení poľnohospodárov.

Zaujímavé je, že manželka podnikateľa (spolupodnikateľa) alebo spolupracujúceho člena rodiny činná v podniku pod toto poistenie nespádala. Nárok na dávky poistenia mala ako rodinný príslušník¹⁹⁵ poistenca bez ohľadu na jej činnosť či

¹⁸⁹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění.* [online]. [cit. 2014-02-21]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_12.htm >.

¹⁹⁰ Zákon demonštratívne vypočítava povolania: lekári, advokáti, notári, lekárnici, civilní inžinieri, veterinári, súkromní učitelia, výtvarní umelci, hudobní skladatelia, spisovatelia, hudobníci a iní.

¹⁹¹ Verejní spoločníci verejnej obchodnej spoločnosti a osobne ručiaci spoločníci komanditnej spoločnosti a komanditnej spoločnosti na akcie a tiež konatelia spoločnosti s ručením obmedzeným.

¹⁹² V českých zemiach platil v tomto období zákon č. 1/1863 r.z. obecný zákonník obchodný, zatiaľčo na slovenskom území platil tzv. Uhorský obchodný zákonník, zákonný článok č. 37/1875 (obchodné právo v podstate so zhodným obsahom ako v českých zemiach, akurát obsiahnuté formálne v samostatnom zákonníku).

¹⁹³ V českých zemiach v tomto období platil ešte zákon č. 946/1811 Sb. zák. soud., obecný zákoník občanský (ABGB), na území Slovenska platilo ešte stále uhorské zvykové právo. Táto dvojkoľajnosť bola odstránená počas tzv. právnické dvojročnice v rokoch 1948 – 1950.

¹⁹⁴ Porov. nález Nss č. 810/44.

¹⁹⁵ Za rodinných príslušníkov zákon pokladal manžela (manželku), družku (druha), ak žila s poistencom v spoločnej domácnosti aspoň 6 mesiacov pred nápadom dávky, deti manželské aj nemanželské, pastorcov aj osvojencov do dokonaného 16. roku, deti vo veku od 16 do 25 rokov sústavne sa pripravujúce na budúce povolanie, deti bez obmedzenia veku, pokiaľ si pre telesnú alebo duševnú vadu nemohli vlastnou prácou zaopatriť výživu a pokiaľ na nich bolo vyplácané výchovné. Podmienkou pre túto skupinu osôb bolo, že s poistencom museli žiť v spoločnej domácnosti a nesmeli byť sami poistení podľa tohto zákona. Ďalšiu skupinu rodinných príslušníkov, ktorá okrem vyššie uvedených podmienok

nečinnosť v podniku, preto zákonodarca už nepovažoval za nutné stanovovať manželke poisťnú povinnosť pre prípadnú prácu v podnik. Ako rodinný príslušník mala nárok na dávky z nemocenského poistenia, s výnimkou dávky nemocenského. Z dôchodkového poistenia mala potom nárok na dôchodok manželky. Bez priameho poisteného teda bola pre prípad nemoci i staroby zabezpečená na základe poistenia svojho manžela. Dôvodom pre vylúčenie manželky z priameho poistenia bolo, podľa dôvodovej správy zákona, odľahčenie osoby samostatne zárobkovo činnnej od platenia poisteného nielen za seba, ale aj za svoju manželku. Zvlášť uľahčiť od tohto bremena chcel zákonodarca predovšetkým poľnohospodárom, u ktorých, ako uvádza dôvodová správa, je veľmi časté, že ich manželka nahrádza inú pracovnú silu, zatiaľ čo u iných podnikateľov ide skôr o výnimočnú situáciu. Ak by však podnikateľ, resp. jeho manželka predsa len mali záujem o priame poistenie, dôvodová správa odporúčala, aby manželia uzatvorili medzi sebou služobnú zmluvu, čím by manželka podnikateľa vykonávajúca prácu v jeho podniku bola povinne poistená ako zamestnanec.¹⁹⁶ Z povinného poistenia však nie je vyňatá družka podnikateľa (spolupodnikateľa) alebo spolupracujúceho člena rodiny, ktorá v prípade svojej činnosti v podniku je poistená ako spolupracujúci člen rodiny. Družka by spadala, tak isto ako aj manželka podnikateľa (spolupodnikateľa) alebo spolupracujúceho člena rodiny, do definície rodinného príslušníka, teda by mala nárok na dávky nemocenského poistenia (s výnimkou dávky nemocenského). Z dôchodkového poistenia by mala nárok na dôchodok družky, ktorý však na družku kladie na rozdiel od manželky ešte ďalšie podmienky¹⁹⁷, čím postavenie družky nie je úplne zrovnoprávnené s postavením manželky.

Do skupiny verejných zamestnancov spadali štátni zamestnanci, zamestnanci vzťahov územnej samosprávy, učitelia a duchovní kongruálnych cirkví¹⁹⁸ a náboženských spoločností a profesori diecéznych bohosloveckých učilíšť. Verejných zamestnancov podľa zákona o národnom poistení sa týkalo iba nemocenské poistenie, a to preto, že v rámci dôchodkového poistenia by nároky verejných zamestnancov nedosahovali takej úrovne penzijných nárokov ako pred prijatím zákona o národnom poistení. Preto boli z dôchodkového poistenia vyňatí a naďalej sa na nich vzťahoval zákon č. 103/1926 Zb. z. a n., o úprave platových a niektorých služobných pomerov štátnych zamestnancov, tzv. platový zákon v znení neskorších predpisov (dôležitá bola predovšetkým novela č. 144/1947 Zb., o zjednotení niektorých predpisov o platových a služobných pomeroch štátnych a iných verejných zamestnancov). Na učiteľov sa vzťahovali ustanovenia zákona č. 104/1926 Zb. z. a n., o úprave platových a služobných pomerov učiteľstva obecných a občianskych škôl a na duchovných sa vzťahovalo

musela spĺňať ešte podmienku prevažného odkázania na výživu od poistenca, tvorli rodičia, prarodičia, svokor,svokra (u nich neplatila podmienka spoločnej domácnosti), schovanci, súrodenci a vnuci za vyššie uvedených podmienok platných pre deti poistenca, pričom museli s poistencom žiť v spoločnej domácnosti minimálne 6 mesiacov pred nápadom dávky. Ďalej sem patrila rozvedená manželka (manžel), ak mal manžel voči nej vyživovaciu povinnosť (u nej neplatila podmienka spoločnej domácnosti).

¹⁹⁶ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění. [online]. [cit. 2014-02-21]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_12.htm>.

¹⁹⁷ Družka mala nárok na dôchodok družky v prípade, že žila s poistencom v spoločnej domácnosti aspoň 10 rokov do dňa smrti a bola výživou prevažne odkázaná na neho alebo žila s poistencom v spoločnej domácnosti aspoň tri roky do dňa jeho smrti a bola matkou jeho dieťaťa, ktoré by po ňom malo nárok na sirotčie dôchodok.

¹⁹⁸ Cirkvi, ktoré podľa štátneho zákonodarstva mali do 1.11.1949 nárok na kongruový doplatok (kongrua bolo výživné kňaza pracujúceho v duchovnej správe do r. 1949). Od konca 19. storočia to boli rímsko-, grécko- a arménsko - katolícka cirkev a cirkev pravoslávna.

vládne nariadenie č. 124/1928 Zb. z. a n., o úprave platov duchovenstva.

Dôchodcovia podliehali len nemocenskému poisteniu. Podmienkou bolo, že sa zdržiavali trvale na území Československej republiky a neboli v žiadnom pracovnom alebo služobnom pomere, ktorý by zakladal ich povinné poistenie ako zamestnancov alebo nesmeli vykonávať samostatne zárobkovú činnosť alebo byť spolupracujúcim členom rodiny takýchto osôb. Nemocensky poistení ako dôchodcovia boli osoby požívajúce dôchodok podľa predpisov o verejnoprávnom dôchodkovom poistení (teda podľa zákona o národnom poistení a zákonov platných pred ním)¹⁹⁹, taktiež sem spadali osoby požívajúce odpočívne (zaopatrujúce) platy z verejného penzijného poistenia, avšak s výnimkou požívateľov vojenských odpočívnych (zaopatrovacích) platov a ďalej osoby požívajúce zaopatrovacie požitky (a ich rodinní príslušníci) podľa zákona č. 130/1921 Zb. z. a n., ktorým sa upravujú zaopatrovacie požitkov bývalých zamestnancov na veľkom majetku pozemkovom, v znení dopĺňujúcich predpisov a podľa zákona č. 16/1947 Zb., o umiestnení a inom zaopatrení zamestnancov na skonfiškovanom poľnohospodárskom majetku a ich rodinných príslušníkov. Toto ustanovenie bolo reakciou na potrebu zabezpečiť dávky nemocenského poistenia zamestnancom (a ich rodinným príslušníkom), ktorí odišli na odpočinok s nárokom na dôchodok v dôsledku likvidácie veľkých pozemkových majetkov v rámci prvej a druhej pozemkovej reformy²⁰⁰.

Nemocenské poistenie nezamestnaných bolo viazané na dobu požívania podpory v nezamestnanosti.

Národnému poisteniu vôbec nepodliehali iba vojenský gážisti, teda rotmajstri a dôstojníci z povolania. Taktiež požívatelia vojenských odpočívnych (zaopatrovacích platov) nepodliehali, v tomto prípade, nemocenskému poisteniu podľa zákona o národnom poistení. Dôvodom, podľa dôvodovej správy, bolo vylúčenie možnosti vyzradenia vojenského tajomstva.²⁰¹ Týchto osôb sa týkala samostatná právna úprava podľa zákona č. 236/1948 Zb., o vojenskej nemocenskej starostlivosti.

Naopak vyňatí z národného poistenia boli cudzokrajní zamestnanci pracujúci pre cudzie zastupiteľské úrady majúce sídlo na území Československej republiky alebo pre medzinárodné organizácie, inštitúcie a orgány. To sa týkalo aj cudzokrajných osôb požívajúcich práva exterritoriality. Vylúčení tiež boli prechodní zamestnanci u zamestnávateľa, ktorý nemal na území Československej republiky trvalé bydlisko alebo prevádzku. Vylúčenie z poistenia pri absencii trvalého bydliska alebo prevádzky platilo aj pre osoby samostatne zárobkovo činné. Vylúčení boli aj príležitostní zamestnanci, pričom za príležitostné zákon pokladal náhodné alebo ojedinelé zamestnanie alebo službu, ktorá u toho istého zamestnávateľa netrvalo dlhšie ako

¹⁹⁹ Pod toto ustanovenie spadali dôchodcovia Ústrednej sociálnej poisťovne a Fondu pre invalidné a starobné poistenie poštových zamestnancov, poistených dovtedy pre prípad nemoci podľa vlád. nar. č. 99/1942 Zb.; dôchodcovia Všeobecného penzijného ústavu a penzijných ústavov náhradných poistených dovtedy pre prípad nemoci podľa vlád. nar. č. 365/1941 Zb.; banícki provizionisti a požívatelia baníckych penzií, dovtedy nemocensky poistení podľa vlád. nar. 70/1943 Zb.; osoby požívajúce dôchodok podľa úrazového zákona pokiaľ ich pracovná schopnosť bola úrazom znížená aspoň o polovicu; dôchodcovia podľa obdobných predpisov platných na Slovensku; osoby požívajúce dôchodok už podľa tohto zákona a to aj sociálny dôchodok; osoby požívajúce štátnu starobnú podporu podľa zákona č. 43/1929 Zb. v znení zákona č. 155/1945 Zb. a podľa nariadenia č. 107/1945 Zb. n. SNR mali odo dňa účinnosti nárok na sociálny dôchodok a preto boli taktiež poistení pre prípad nemoci.

²⁰⁰ Prvá pozemková reforma prebehla v rokoch 1919 – 1938 a druhá v rokoch 1945 – 1948.

²⁰¹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění.* [online]. [cit. 2014-02-21]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_12.htm>.

sedem dní. Ak by však osoby vykonávali práce striedavo pre viacerých zamestnávateľov, nebolo by možné takúto prácu pokladať za príležitostné zamestnanie a takáto osoba by podliehala poisteniu zo všetkých svojich zamestnaní.

4.1.2 Nemocenské poistenie

Z nemocenského poistenia sa tak, ako v predchádzajúcej právnej úprave poskytovali dávky vecné a dávky peňažité. Keďže predchádzajúca úprava, popísaná v predošlých kapitolách, bola značne roztrieštená, aj jej úroveň bola pre rôzne skupiny poistencov rôzna. V prípade národného poistenia sa úroveň vecných dávok, teda priameho poskytovania liečenia, liekov a zdravotnej starostlivosti zaviedla pre všetkých poistencov na takej úrovni, na akej boli vecné dávky poskytované z nemocenského poistenia súkromných zamestnancov vo vyšších službách²⁰², teda z dovtedy najlepšieho možného nemocenského poistenia. K nemocenskému poisteniu je potrebné ešte podotknúť, že pre osoby samostatne zárobkovo činné a spolupracujúcich členov rodiny malo nadobudnúť účinnosť až od 1. januára 1950. Oficiálnym dôvodom, na ktorý poukazuje dôvodová správa bolo veľké množstvo nových poistencov, keďže každý poistenec a jeho rodinní príslušníci mal nárok na dávky nemocenského poistenia vzhľadom na zásadu poistenia ipso iure od prvého dňa účinnosti zákona, ktorí by lekári a nemocnice nemuseli zvládnuť.²⁰³ Ako bude popísané nižšie, nemocenské poistenie osôb samostatne zárobkovo činných nakoniec nebolo realizované v plnom rozsahu, keďže už na konci roka 1949 (29. decembra 1949) s účinnosťou od 1. januára 1950 bola tzv. malou novelou národného poistenia odsunutá účinnosť nemocenského poistenia osôb samostatne zárobkovo činných a spolupracujúcich členov rodiny na neurčito.

Vecnými dávkami nemocenského poistenia bolo ošetrovanie v nemoci a zvláštna liečebná starostlivosť. Do tejto skupiny spadalo mimoústavné ošetrovanie²⁰⁴, ústavné ošetrovanie²⁰⁵, zvláštna liečebná starostlivosť²⁰⁶ a výpomoc v rodine²⁰⁷. Ďalšou skupinou vecných dávok z nemocenského poistenia bola pomoc v materstve. Tam opäť spadalo mimoústavné a ústavné ošetrovanie a ďalej detská výbava. Medzi vecné dávky sa ďalej zaradovali starostlivosť o chrup, pomoc pri zmrzačení, zohyzdení a telesných

²⁰² Vid' Kapitola 3.1 Obdobie druhej svetovej vojny.

²⁰³ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu.* Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění. [online]. [cit. 2014-03-06]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_17.htm>.

²⁰⁴ Mimoústavné ošetrovanie zahŕňalo bezplatné lekárske ošetrovanie, lieky, liečenie, terapeutické a ortopedické pomôcky pre poistencov a ich rodinných príslušníkov.

²⁰⁵ V rámci ústavného ošetrovania mali poistenci aj ich rodinní príslušníci nárok na miesto a ošetrovanie (v rozsahu mimoústavného ošetrovania) vo verejných nemocniciach, pôrodniciach, či iných verejných liečebných alebo ošetrovacích ústavoch. Fakultatívne mohla poisťovňa poskytnúť poistencom tiež ústavné ošetrovanie v neverejných liečebných a ošetrovacích ústavoch, či univerzitných klinikách.

²⁰⁶ Miesto ústavného alebo mimoústavného ošetrovania sa v prípade potreby poskytovalo ošetrovanie v sanatóriách, kúpeľoch, ozdravovniach a iných liečebných ústavoch.

²⁰⁷ Výpomoc v rodine mohla byť poskytnutá poistenkyňi alebo rodinnej príslušníčke, ktorá sa sama starala o domácnosť alebo sa starala o domácnosť poistenca a starala sa pritom aspoň o jedno dieťa, ak bola pre nemoc alebo materstvo v ústavnom ošetrovaní alebo bola pripútaná na lôžko. Výpomoc mohla byť poskytnutá najskôr od pätnásteho dňa po tom čo nastali skutočnosti odôvodňujúce nárok, pričom sa poskytovala po dobu max. 365 dní.

vadách a tiež pomoc proti neplodnosti. Zákon vecné dávky iba vymedzil, spôsob poskytovania týchto dávok a povinnosti poistencov, zamestnávateľov, lekárov a ostatných činiteľov zdravotnej služby v dávkovom konaní nechal na liečebný poriadok, ktorý mal byť vydaný Ústrednou národnou poisťovňou po vypočutí jednotnej odborovej organizácie, vrcholných záujmových organizácií a po schválení ministerstvom sociálnej starostlivosti a ministerstvom zdravotníctva. Stalo sa tak 17. septembra 1948, kedy bol prijatý Liečebný poriadok podľa uznesenia správnej komisie Ústrednej národnej poisťovne.

Zákon o národnom poistení pomerne vágne stanovoval, že na určitý spôsob liečenia alebo ústavného ošetrovania nemá poistenec alebo jeho rodinný príslušník nárok, čo sa však nijak nedotýkalo ich obligatórneho nároku na mimoústavné ošetrovanie, ktoré muselo odpovedať súčasnému stavu a úrovni lekárskej vedy a lekárskeho zariadení a muselo byť hodnotné a účelné. Z toho vyplýva, že poistenec ani jeho rodinný príslušník nemal právny nárok na nadštandardné ošetrovanie, ktoré by presahovalo definíciu mimoústavného ošetrovania. Na druhej strane však poistenec mal právo na slobodnú voľbu lekára. Aj tá však mala určité obmedzenie. Šlo o tzv. organizovanú slobodnú voľbu lekára. To znamená, že poistenec si síce mohol lekára slobodne zvoliť, avšak len zo zoznamu zmluvných lekárov poisťovne. Poisťovňa mohla prostredníctvom spomínaného lekárskeho poriadku túto voľbu dokonca obmedziť len na okruh lekárov prevádzajúcich prax v určitom obvode alebo mohla podmieniť zmenu lekára behom trvania jednej nemoci alebo počas trvania určitého časového obdobia svojim súhlasom.

Medzi peňažité dávky nemocenského poistenia patrilo nemocenské, peňažité dávky v materstve, podpory pri ústavnom ošetrovaní, výpomoc pri tuberkulóze, náhrada za výpomoc v rodine a pohrebné.

Základnou dávkou bolo nemocenské. Od tejto dávky sa odvíjali podmienky nároku, prípadne výška ostatných peňažitých dávok. Dávka nemocenského však neprináležala všetkým skupinám poistencov. Nárok na nemocenské nemali verejní zamestnanci, ktorí mali v prípade nemoci nárok na služobný plat aspoň po dobu jedného roku. Keďže im plat plynul aj v prípade nemoci, v ich prípade neexistovala potreba kompenzovať krátkodobú stratu zárobku a preto nebolo nutné tento okruh poistiť pre tento typ sociálnej udalosti. V rámci nemocenského poistenia si teda verejní zamestnanci zachovali predchádzajúce privilegované postavenie.

Keďže dávka nemocenského má nahradiť krátkodobý výpadok zárobku z dôvodu nemoci, nárok na dávku nemali ani dôchodcovia a nezamestnaní. Podmienky nároku na dávku – neschopnosť k práci z dôvodu nemoci, dĺžku podpornej doby, zásady pre jej počítanie aj výška nemocenského zákon upravoval rovnako pre všetky skupiny poistencov, ktoré mali na túto dávku nárok.

Nemocenské náležalo poistencovi odo dňa, kedy už nemal nárok na mzdu (služné, plat, služobné pôžitky), najneskôr však od štyridsiateho tretieho dňa nemoci. Podporná doba trvala počas celého trvania nemoci, maximálne však 365 dní. Poisteným robotníkom teda spravidla prináležalo nemocenské od prvého dňa pracovnej neschopnosti, zamestnancom vo vyšších službách spravidla až od 43. dňa trvania pracovnej neschopnosti.²⁰⁸ Napriek tomu, že ľudovo demokratický režim „vyhlásil vojnu“ pracovným absenciám, v tomto prípade sa priklonil k sociálnym dôvodom,

²⁰⁸ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění.* [online]. [cit. 2014-03-06]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_17.htm>.

keďže nulová karenčná doba skôr pracovnú absenciu podporuje.²⁰⁹

V prípade osôb samostatne zárobkovo činných sa bralo do úvahy, že jej príjem nezaniká a ani sa zo začiatku neznižuje, ak sú pracovne neschopné z dôvodu nemoci a preto dávka nemocenského prináležala osobám samostatne zárobkovo činným a tiež pomáhajúcim členom rodiny až od štyridsiateho tretieho dňa nemoci. Ak by však došlo k zastaveniu prevádzky podniku z dôvodu pracovnej neschopnosti osoby samostatne zárobkovo činnnej, tak by tejto osobe prináležala dávka nemocenského už od prvého dňa nemoci. Podporná doba aj v prípade podnikateľov bola 365 dní tak ako u zamestnancov.

Výška tejto dávky pre zamestnancov, osoby samostatne zárobkovo činné a pre spolupracujúcich členov rodiny bola odstupňovaná podľa výšky vymeriavacieho základu²¹⁰. Ten u zamestnancov zodpovedal priemeru príjmov, ktoré dosiahli pri týždenných, štrnásťdňových alebo dvadsaťosemdňových výplatách v posledných dvanástich týždňoch, a ak išlo o výplatu mesačnú, tak v posledných troch mesiacoch pred dňom onemocnenia, ktoré je spojené s neschopnosťou k práci. Nemocenské bolo stanovené v 24 stupňoch a jeho výška stúpala od 15 Kčs denne pri vymeriavacom základe do 6 000 Kčs ročne až do 159 Kčs denne pri vymeriavacom základe od 114 000 Kčs do 120 000 Kčs ročne.²¹¹

Zákon predpokladal aj prípady, kedy zamestnanec v prípade dočasnej pracovnej neschopnosti má nárok na výplatu mzdy alebo platu v dobe nemoci, avšak táto mu nie je skutočne vyplácaná. V takýchto prípadoch mu poisťovňa poskytla nemocenské už odo dňa, kedy mu mzda alebo plat neboli platené, avšak musela o tom vyrozumieť zamestnávateľa. Poisťovňa mala v takýchto prípadoch regresný nárok voči zamestnávateľovi a o náhrade rozhodovala výmerom.

V prípade materstva boli poskytované dva typy peňažitých dávok. Šlo jednak o pevne vymeranú čiastku pôrodného, ktoré sa poskytovalo, na rozdiel od predchádzajúcej úpravy, kedy táto dávka náležala len manželke, poistenkyňi alebo rodinnej príslušníčke vo výške 2 500 Kč na každé dieťa. Zákon však neuvádza, či sa

²⁰⁹ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětzace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. Fontes (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy). ISBN 978-807-3083-038. s. 328.

²¹⁰ Vymeriavacím základom pre dávky a poistené pre zamestnancov bol všetok príjem, ktorý dostávali za dohovorenu prácu. Okrem mzdy (služného, platu, služobných pôžitkov) tam patrili aj vychovávacie príspevky učňov, podiely na zisku, príbytočné, aktívne, funkčné a akokoľvek inak nazvané prídavky, premenlivé pôžitky (tantiémy, provízie a iné pôžitky závislé na obchodnom alebo pracovnom zárobku), diéty, avšak tie len z jednej tretiny, opakujúce sa odmeny avšak s výnimkou remunerácie (t.j. mimoriadnej peňažnej odmeny) a novoročnej odmeny, tiež iné pôžitky, ktoré zamestnanec dostával, a to aj v prípade, že to bolo len obvykle, od zamestnávateľa alebo tretej osoby miesto mzdy alebo vedľa nej, a tiež pôžitky naturálne. U verejných zamestnancov sa vymeriavací základ stanovoval vládny nariadením. U osôb samostatne zárobkovo činných s výnimkou poľnohospodárov bol príjem, stanovený príslušnou mzdovou vyhláškou pre zamestnanca tak odborne kvalifikovaného, že mohol zastupovať podnikateľa vo vedení podniku, zvýšený o jednu štvrtinu, najmenej však príjem najlepšie plateného zamestnanca podniku zvýšený o jednu štvrtinu. Ročný vymeriavací základ u poľnohospodárov stanovovalo Ministerstvo sociálnej starostlivosti v dohode s Ministerstvom poľnohospodárstva po vypočutí jednotnej odborovej organizácie a vrcholných záujmových organizácií poľnohospodárov vyhláškou v Úradnom liste. Určoval sa so zreteľom na rozlohu pozemku, výrobnú oblasť, bonitu a kultúru pôdy a spôsob hospodárenia. U spolupracujúcich členov rodiny sa za vymeriavací základ považoval príjem, ktorý náležal zamestnancovi, ktorého spolupracujúci člen rodiny nahradzoval, avšak tento príjem nesmel presahovať vymeriavací základ, podľa ktorého bol poistený podnikateľ.

²¹¹ Ak neschopnosť k práci trvala dlhšie ako 91 dní, dávka nemocenského sa zvyšovala po dobu trvania ďalšej neschopnosti o 10%. Ak neschopnosť k práci trvala dlhšie ako 182 dní, po dobu ďalšej neschopnosti sa nemocenské zvyšovalo o 15% pôvodného nemocenského.

táto dávka poskytne aj v prípade, že by sa dieťa narodilo mŕtve, avšak dôvodová správa áno. Príspevok prináležal za každé živé i mŕtvo narodené dieťa, a tiež pri predčasnom pôrode. Nepatril však pri potrate. Pôrodné sa poskytlo aj manželke alebo družke poistenca, ak ten zomrel v období 300 dní pred pôrodom. Dávka pôrodného mala nahradiť dovtedajšie jednorazové príspevky a príspevky za kojenie.²¹² Druhá peňažitá dávka, tzv. peňažitá pomoc v materstve sa poskytovala poistenkyni²¹³, ktorá bola v posledných dvoch rokoch pred pôrodom poistená aspoň 270 dní. Peňažitá pomoc v materstve sa poskytovala vo výške nemocenského za 18 týždňov, v ktorých došlo k pôrodu. Teda zákon nijak nevymedzoval koľko týždňov pred pôrodom môže začať poistenkyňa poberať dávku. Dôvodová správa uvádza, že ide o obdobie „*volně obemkající porod*“²¹⁴. Podmienkou bolo, aby poistenkyňa v tom čase nevykonávala práce, ktoré zakladajú povinné poistenie a tiež, aby nemala nárok na nemocenské alebo mzdu, keďže šlo o náhradu ušlého zárobku. Na tomto mieste je ešte vhodné upozorniť na zvlášť dlhú ochrannú lehotu šesť mesiacov, ktorá sa týkala poistekyň, ktoré pre tehotenstvo vystúpili zo zamestnania alebo prestali vykonávať činnosť, ktorá zakladala povinné poistenie pre osoby samostatne zárobkovo činné alebo pre spolupracujúce členky rodiny osôb samostatne zárobkovo činných. Okrem toho sa mohli v takýchto prípadoch poistekyne zaistiť ešte dobrovoľným pokračovaním v poistení.

Ďalšími dávkami nemocenského poistenia boli podpory pri ústavnom ošetrovaní. Šlo o jednu obligatórnu a jednu fakultatívnu dávku. V prípade obligatórnej dávky zákon vyslovene uvádza, že na ňu majú nárok rodinní príslušníci zamestnanca. Zákon teda vylúčil rodinných príslušníkov všetkých ostatných poistencov. Títo rodinní príslušníci zamestnanca mali nárok na dávku vo výške jeho nároku na nemocenské v dobe, kedy on bol ošetrovaný vo verejnom ústave²¹⁵. Ak by poistenec nemal žiadnych rodinných príslušníkov, tak v rovnakom prípade mal nárok na túto dávku sám, avšak už len vo výške polovice nemocenského. V tomto prípade bola stanovená maximálna hranica výšky tejto dávky. Šlo o 20 Kčs denne, pričom dávka mohla byť zvýšená liečebným poriadkom až na 30 Kčs denne. Od dávky nemocenského sa neodvíjala len výška tejto podpory, ale aj dĺžka jej poskytovania. Prináležala totižto od dňa a po dobu, počas ktorej by prináležalo ošetrovanému nemocenské.

Fakultatívna dávka sa poskytovala v prípadoch hodných zvláštneho zreteľa a s ohľadom na sociálne a hospodárske pomery rodiny. Poskytnutá mohla byť rodinným príslušníkom nielen zamestnancov, ale aj osôb samostatne zárobkovo činných a spolupracujúcich členov rodiny osôb samostatne zárobkovo činných, a to v dobe, počas ktorej boli vyššie spomenutí poistenci ošetrovaní v kúpeľoch alebo inom liečebnom ústave, než v ústave spomínanom v prípade obligatórnej dávky podpory pri ústavnom ošetrovaní. V prípade rodinných príslušníkov zamestnancov zákon túto dávku nazýva podporou. Tá mohla byť poskytnutá až do výšky nemocenského, na ktoré by mal poistenec nárok. Táto podpora bola zavedená na základe skúseností z robotníckeho

²¹² *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění. [online]. [cit. 2014-03-06]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_17.htm>.

²¹³ Na túto dávku mali nárok zamestnankyne, osoby samostatne zárobkovo činné, spolupracujúce členky rodiny a verejné zamestnankyne.

²¹⁴ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění. [online]. [cit. 2014-03-06]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_17.htm>.

²¹⁵ Vo verejnej nemocnici, verejnej pôrodnici alebo v inom ústave, o ktorom tak stanovil liečebný poriadok.

poistenia²¹⁶, kedy poistenci odmietali kúpeľné ošetrovanie alebo ošetrovanie v liečebnom ústave z dôvodu nemožnosti dostatočne zabezpečiť v období liečenia svoju rodinu.²¹⁷ V prípade rodinných príslušníkov osôb samostatne zárobkovo činných a spolupracujúcich členov rodiny osôb samostatne zárobkovo činných zákon dávku nazýva príspevkom a jeho možnú výšku dávky neuvádza. Určenie bližších podmienok a výšky príspevku (ale aj podpory) necháva na liečebný poriadok. Fakultatívnou peňažitou dávkou bola aj výpomoc pri ochorení na tuberkulózu, ktorá v tom čase ešte stále patrila k najrozšírenejším chorobám. Samotný zákon len uvádza možnosť takúto dávku chorým osobám poskytnúť, avšak podmienky a výšku takejto výpomoci necháva na liečebný poriadok. Dôvodová správa možnosť poskytovania tejto dávky zdôvodňuje hospodárskymi dôsledkami dĺžky trvania jej liečby. Dávka mala slúžiť v podstate ako doplnok vyššie spomínaných podpôr pri ústavnom ošetrovaní, pričom mohla byť poskytnutá podľa potreby jednorázovo alebo aj opakovane.

Miesto vecnej dávky výpomoci v rodine spomínanej vyššie, mohla byť fakultatívne poisťovňou poskytnutá peňažná náhrada. Vecná dávka výpomoci v rodine, teda platená činnosť cudzej osoby, ktorá mala dočasne nahradiť činnosť gazdinej v domácnosti, bola pokladaná za dávku základnú, avšak spočiatku po prijatí zákona mala byť dočasne poskytovaná prevažne peňažitá náhrada za výpomoc v rodine, a to do doby kým by bolo zabezpečené dostatočné množstvo vhodných pracovníkov pre výpomoc v rodine, ako uvádza dôvodová správa.²¹⁸ Základná sadzba dávky bola stanovená pevnou čiastkou 30 Kčs, avšak zákon umožnil aj jej zvýšenie o 10 Kčs za tretie a každé ďalšie dieťa do 14 rokov. Dávka však nesmela byť vyššia ako nemocenské, na ktoré by mal poistenec nárok.

Poslednou peňažitou dávkou nemocenského poistenia bolo pohrebné, ktoré bolo stanovené pevnými čiastkami. Ak poistencovi, ktorý zomrel v čase, kedy mal nárok na dávku nemocenského poistenia alebo do šiestich mesiacov od právoplatného zastavenia vyplácania nemocenského, prináležala oprávnenému pozostalému²¹⁹, ktorý zabezpečil pohreb, dávka vo výške 5 000 Kčs. Ak by pohreb zabezpečil na svoje náklady niekto iný ako oprávnený pozostalý bez toho, aby bol k tomu povinný na základe zmluvy alebo zákona, mal nárok na pohrebné len do výšky pohrebných nákladov, najviac však na 2500 Kčs. Ak by náklady na pohreb boli nižšie ako 2500 Kčs, mali oprávnení pozostalí nárok na rozdiel do čiastky 2500 Kčs, ale len v tom prípade, že so zomrelým žili v čase jeho úmrtia v spoločnej domácnosti. Ak pohreb zabezpečoval poistenec pre svojho rodinného príslušníka, mal nárok na pohrebné odstupňované podľa veku zomrelého. Ak mal zomrelý menej ako dva roky, prináležalo poistencovi pohrebné vo výške 500 Kčs, ak mal menej ako 14 rokov, prináležalo poistencovi pohrebné vo výške 1000 Kčs, inak prináležalo v čiastke 1300 Kčs. Ak zomrelou bola manželka alebo družka, prináležalo pohrebné vo výške 1500 Kčs.

²¹⁶ Vid' Kapitulu č. 2.1 Poistenie zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity alebo staroby.

²¹⁷ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění. [online]. [cit. 2014-03-10]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_17.htm>.

²¹⁸ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění. [online]. [cit. 2014-03-10]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_17.htm>.

²¹⁹ Pozostalými boli manžel (druh), manželka (družka), deti, rodičia, dedo alebo baba, súrodenci, svokor, svokra, zať a nevesta.

4.1.3 Dôchodkové poistenie

V dôchodkovom poistení v rámci národného poistenia boli odstránené niektoré dávky, iné naopak pribudli. Oproti predchádzajúcej úprave vypadol spomedzi dávok dôchodkového poistenia vdovecký dôchodok, a tiež dôchodky rodičov. Tieto boli vyradené preto, že zákon počítal s priamym poistením týchto osôb, a teda odvodené dôchodky sa považovali naďalej za nepotrebné. Medzi dávkami dôchodkového poistenia nebola ani dávka odbytného, ktorá však bola odstránená napríklad v robotníckom poistení už v roku 1944²²⁰. Dôvodová správa k zákonu o národnom poistení jej nezaradenie medzi dávky dôchodkového poistenia zdôvodňuje zmenou pojmu čakacej doby a tiež vznikom novej dávky – sociálneho dôchodku.²²¹ Novozavedenou dávkou boli aj dôchodok manželky, dôchodok družky a spomínaný sociálny dôchodok. Naopak dávky pôvodne patriace do systému dôchodkového poistenia, teda pohrebné a nemocenské ošetrovanie dôchodcov²²², boli preradené do systému nemocenského poistenia. Základnými dávkami boli, samozrejme tak ako predtým, starobný dôchodok, poprípade invalidný dôchodok, od ktorých sa ostatné dávky (s výnimkou výchovného) vymeriavali pomernou časťou. Úrazové poistenie ako samostatné odvetvie sociálneho poistenia, bolo zákonom o národnom poistení úplne zrušené. Zákon o národnom poistení ho zaradil pod poistenie dôchodkové. Dovtedajšie dávky úrazového poistenia nahradila dávka odškodnenia za pracovné úrazy. Ďalšími dávkami dôchodkového poistenia, ktoré upravovala už aj predchádzajúca právna úprava, bol vdovský a sirotsky dôchodok, a tiež výbavné.

Nárok na dávku starobného dôchodku mala osoba, ktorá splnila základnú podmienku pre vznik nároku na dávky, ktorá platila pre všetky dávky dôchodkového poistenia s výnimkou odškodnenia za pracovné úrazy a sociálneho dôchodku, ktoré vlastne koncepčne do dôchodkového poistenia nepatrili. Touto základnou podmienkou bolo splnenie čakacej doby aspoň štyroch rokov v posledných piatich rokoch pred nápadom dávky. Podmienku značne zmiereňovalo zavedenie tzv. náhradných dôv, ktoré sa kládli na roveň dobe poistenia v tom prípade, ak poistenec bol skutočne poistený aspoň jeden rok.²²³ Vtedy sa začal dlhodobý problém s touto dobovou zásadou započítavať ako dobu poistenia aj doby, ktoré neboli nikým hradené.

Okrem toho k vzniku nároku na starobný dôchodok bolo potrebné dosiahnutie dôchodkového veku 65 rokov, ktorý bol jednotný pre všetkých poistencov, mužov i ženy. Dôvodová správa k zákonu nazýva dosiahnutie určitého veku, teda starobu,

²²⁰ Stalo sa tak vládny nariadením č. 2/1944 Zb., o niektorých zmenách na poli poistenia zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby.

²²¹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění. [online]. [cit. 2014-03-11]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_13.htm >.

²²² Pohrebné bolo dávkou robotníckeho dôchodkového poistenia podľa zákona č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby. Pohrebné a nemocenské ošetrovanie dôchodcov boli dávkami dôchodkového poistenia podľa zákona č. 26/1929 Zb. z. a n., o penzijnom poistení zamestnancov vo vyšších službách.

²²³ Za náhradné doby sa považovala doba štúdia, doba vojenskej služby, doba nezavinenej nezamestnanosti, doba pracovnej neschopnosti, doba, po ktorú boli opakovane vyplácané opakujúce sa peňažité dávky národného poistenia, doba manželského súžitia poistenkyne, ktoré neskôr zaniklo smrťou, rozlukou alebo rozvodom a doba, počas ktorej sa poistenkyňa starala aspoň o dve deti do ôsmich rokov, ak tieto doby predchádzali jej povinnému poisteniu, ktoré trvalo aspoň jeden rok.

podmienkou osobnou, pričom pre nárok na starobný dôchodok zákon vyžaduje buď dosiahnutie spomínaného veku alebo kombináciu dosiahnutia určitého veku (60 rokov) a určitej doby poistenia (20 rokov). Okrem toho zákon k nároku na dávku vyžaduje ešte splnenie podmienky straty zárobku alebo zníženie zárobku aspoň na polovicu priemerného ročného zárobku²²⁴, pričom poistenec samozrejme nesmie poberať dávku invalidného dôchodku. Túto druhú podmienku označuje dôvodová správa ako podmienku hospodársky – sociálnu. Na tom, ktorá podmienka bude splnená skôr nezáležalo.²²⁵ Ide vlastne o podmienky dobre známe už z predchádzajúcej právnej úpravy, obsahuje ich ako zákon č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad choroby, invalidity a staroby, v znení neskorších predpisov, tak aj zákon č. 26/1929 Zb. z. a n., o penzijnom poistení zamestnancov vo vyšších službách, v znení neskorších predpisov.

Na invalidný dôchodok mal nárok poistenec, u ktorého ešte pred nápadom starobného dôchodku došlo následkom nepriaznivého zdravotného stavu k strate alebo podstatnému poklesu zárobku²²⁶, ktorý bol trvalý.²²⁷ Opäť ide o kombináciu vyššie spomínaných podmienok ako ich popisuje dôvodová správa²²⁸, osobnej (nepriaznivý zdravotný stav) a sociálnej (neexistencia alebo podstatné zníženie zárobku). Tu však už zákon, na rozdiel od starobného dôchodku, vyžaduje aj príčinnú súvislosť medzi oboma podmienkami. Rozdielom oproti predchádzajúcej právnej úprave je zmena definície invalidity. V predchádzajúcej právnej úprave bola invalidita definovaná nemožnosťou vykonávať určité povolanie. Zákon o národnom poistení mení túto „*potenciální definici invalidity*“²²⁹ a vyžaduje pre nárok na túto dávku faktickú neexistenciu zárobku alebo jeho podstatné zníženie. Táto zmena bola zdôvodnená príkladmi z praxe, kedy sa stávalo, že invalidná osoba pracovala a zarábala tak isto ako pred vznikom invalidity, a to či už na úkor svojho zdravia, alebo preto že si našla prácu ľahšiu a prispôbenú

²²⁴ Priemerným ročným zárobkom sa myslel ročný priemer vymeriavacích základov za posledných päť kalendárnych rokov pred nápadom dávky, po prípade za menší počet rokov, ak poistenie netrvalo tak dlho. Kalendárny rok prvého vstupu do poistenia a kalendárny rok pred rokom 1946 sa nepočítali. Ak bol posledný rok pred nápadom dávky alebo rok, v ktorom bola dávka napadnutá, zároveň rokom prvého vstupu do poistenia, stanovil sa priemerný ročný zárobok z celej doby poistenia. Ak bol ročný priemer zvyšovacích základov za posledných desať kalendárnych rokov, po prípade za menší počet rokov, ak netrvalo poistenie tak dlho, väčší ako priemer za posledných päť rokov, rozumel sa priemerným ročným zárobkom ročný priemer za túto dlhšiu dobu. K náhradným dobám sa pri výpočte priemerného ročného zárobku neprihliadalo. (§71 ods. 5).

²²⁵ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění.* [online]. [cit. 2014-03-13]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_12.htm>.

²²⁶ Stratou zárobku sa myslelo, ak bol poistenec nútený zanechať zárobkovú činnosť a nemohol vykonávať ani inú zárobkovú činnosť primeranú jeho dovtedajšiemu povolaniu. Podstatným poklesom zárobku sa myslelo, ak poistenec vo svojom povolaní alebo v inom zamestnaní, a ak nemôže vo svojom dovtedajšom zamestnaní ani v inom zamestnaní, primeranom jeho dovtedajšiemu povolaniu, zarobiť aspoň polovicu svojho priemerného ročného zárobku.

²²⁷ Za trvalý zákon o národnom poistení považoval stav, ktorý mal podľa poznatkov lekárskej vedy trvať pravdepodobne dlhšie ako jeden rok.

²²⁸ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění.* [online]. [cit. 2014-03-13]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_12.htm>.

²²⁹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění.* [online]. [cit. 2014-03-13]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_12.htm>.

svojej neschopnosti.²³⁰ Zákon o národnom poistení snahou o väčšiu logickosť definície tejto dávky a tiež snahou o odstránenie „plytvania“ dôchodkami, tak však zobral požívateľom invalidných dôchodkov možnosť integrácie a zlepšenia finančnej situácie prostredníctvom využitia svojho zvyškového pracovného potenciálu.

Výška starobného i invalidného dôchodku sa skladala, tak ako v predchádzajúcej právnej úprave z čiastky základnej a čiastok zvyšovacích. Oproti predchádzajúcej právnej úprave sa však zmenil princíp stanovenia týchto čiastok. Podľa predchádzajúcej právnej úpravy sa k pevnej základnej čiastke pripočítavala čiastka zvyšovacia, ktorej výška závisela na dĺžke poistenia a na príjme dosiahnutom poistencom v každom období poistenia. Podľa zákona o národnom poistení bola základná čiastka zložená z pevnej čiastky 8400 Kčs ročne a z 20% priemerného ročného zárobku. K nej sa pripočítavali zvyšovacie čiastky stanovené percentom z priemerného ročného zárobku za posledných 5 rokov, a ak to bolo pre poistenca výhodnejšie, tak za posledných 10 rokov. Tento počet bol stanovený jednak pevným minimálnym počtom percent, jednak závisel od dĺžky poistenia, a tiež od veku poistenca. Zvyšovacie čiastky teda za prvých 20 rokov poistenia predstavovali 0,4% priemerného ročného zárobku za každý rok. Zvyšovacie čiastky za ďalšiu dobu poistenia predstavovali 0,8% priemerného ročného zárobku. Za doby poistenia po 60. roku veku predstavovali ročné zvyšovacie čiastky 2% priemerného ročného zárobku. Úhrn týchto zvyšovacích čiastok mal byť najmenej 8% priemerného ročného zárobku. Ako pri starobnom, tak aj pri invalidnom dôchodku bola stanovená minimálna i maximálna hranica dávky. Najviac mala dávka predstavovať 85% priemerného ročného zárobku, najmenej však 9600 Kčs ročne. Z uvedeného nám teda vyplýva, že výška starobného dôchodku bola závislá skôr od výšky mzdy ako od doby poistenia. Z tohto vyplýval aj rast priznaných dôchodkov po roku 1948.²³¹

Zákon o národnom poistení zaviedol úplne novú dávku, a tou je dôchodok manželky. Zavedenie tohto dôchodku vyšlo z úvahy, že práca manželky poistenca v domácnosti je rovnocenná s výkonom akejkoľvek inej pracovnej činnosti podliehajúcej poisteniu, a že ide o „práci užitečnou pro národní celek a jeho životní úroveň“.²³² Strata schopnosti k takejto domácej práci mala byť teda hradená národným poistením. Išlo v podstate o zvláštny typ dávky, keďže priamy nárok na ňu mala manželka poistenca, bez toho, aby ona samotná bola poistenkyňou alebo by sa za ňu hradilo poistené. Súčasne sa táto dávka odvodzovala od poistného manžela. Manželka pracujúca v domácnosti bola vlastne sociálne zabezpečená z manželovho poistenia ako rodinný príslušník, avšak ešte pred smrťou poisteného manžela mala nárok aj na túto dávku. Tú vlastne môžeme rozdeliť na invalidný a starobný dôchodok. Podmienkou nároku na dávku bolo manželstvo s manželom – poistencom, ktoré trvalo aspoň jeden rok a v čase trvania manželstva z dôvodu nepriaznivého zdravotného stavu nemohla vykonávať obvyklé práce spojené s vedením domácnosti. Súčasne nesmela byť zárobkovo činná. Nárok na dávku by mala tiež v prípade, že by počas trvania manželstva dosiahla 65 rokov veku a súčasne nebola zárobkovo činná. Čo sa týka

²³⁰ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění. [online]. [cit. 2014-03-13]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_12.htm>.

²³¹ JEŘÁBKOVÁ, Ludmila a Miluše SALCMANOVÁ. *Vývoj důchodového zabezpečení v ČSSR (1930 - 1956)*. Praha: Státní úřad sociálního zabezpečení, 1965.

²³² Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění. [online]. [cit. 2014-03-13]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_12.htm>.

zárobkovej činnosti aj v tomto prípade, tak ako pri invalidnom dôchodku tu bolo pomerne striktné buď/alebo, teda nemožnosť súbehu zárobkovej činnosti s poberaním dávky. Zákon totižto vychádzal z typicky dobovej konštrukcie, že manželka vykonávajúca zárobkovú činnosť sa nemôže plne venovať všetkým prácam v domácnosti a tento nedostatok nahrádza svojím zárobkom.

Rovnaký nárok na dôchodok mala aj družka poistenca. Tá však okrem vyššie spomínaných podmienok musela splňať ešte ďalšie. Musela s poistencom žiť aspoň 10 rokov do jeho smrti v spoločnej domácnosti a byť výživou odkázaná prevažne na neho alebo žiť s poistencom aspoň tri roky do jeho smrti v spoločnej domácnosti a byť matkou jeho dieťaťa, ktoré by po poistencovi malo nárok na sirotský dôchodok. Výška oboch týchto dôchodkov bola stanovená pevnou čiastkou 6 000 Kčs ročne.

U vdovského dôchodku bolo nevyhnutné zjednotiť predchádzajúcu právnu úpravu, kde podľa zákona č. 26/1929 Zb. z. a n., o penzijnom poistení zamestnancov vo vyšších službách, v znení neskorších predpisov mali vdovy nárok na bezpodmienečný vdovský dôchodok a podľa zákona č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad choroby, invalidity a staroby, v znení neskorších predpisov bol nárok vdov na vdovský dôchodok podmienený ich invaliditou. Podľa oboch zákonov však nárok na vdovský dôchodok mala iba vdova po poistencovi, ktorý v čase svojej smrti požíval invalidný alebo starobný dôchodok alebo mal na jeden z týchto dôchodkov nárok. Táto podmienka však už v novej konštrukcii nároku na dávku podľa národného poistenia neplatila. Vdova po poistencovi, ktorej manželstvo s poistencom trvalo aspoň jeden rok²³³ mala bezpodmienečný nárok na vdovský dôchodok po dobu jedného roka. Po uplynutí tohto obdobia bol tento nárok podmienený určitými skutočnosťami – trvanie manželstva aspoň 15 rokov, invalidita vdovy, dosiahnutie veku 45 rokov, starostlivosť aspoň o jedno dieťa poistenca, na ktoré je nárok na výchovné.²³⁴ Dôchodok vdovy (družky) sa vymeriaval z poistencovho starobného, prípadne invalidného dôchodku bez zvyšovacích čiastok, teda výchovného a zvýšenia pre bezmocnosť. Výška tohto pozostalostného dôchodku tvorila 70% starobného (invalidného) dôchodku. Podľa predchádzajúcej právnej úpravy bol poskytovaný vdovský dôchodok vo výške polovice starobného (invalidného) dôchodku.²³⁵ Výnimkou bol vdovský dôchodok poskytovaný naďalej aj po období jedného roka z dôvodu trvania manželstva s poistencom po dobu aspoň 15 rokov. V tomto prípade dávka predstavovala len 50% starobného (invalidného) dôchodku poistenca.

Nárok na vdovský dôchodok mala aj žena, ktorej manželstvo s poistencom bolo rozvedené alebo rozlúčené, ak sa znova nevydala a poistenec mal voči nej vyživovaciu povinnosť. Ak takáto žena existovala vedľa vdovy, mali obe nárok na pomernú časť vdovského dôchodku podľa počtu rokov strávených s poistencom v manželstve. Tak isto to platilo aj vtedy, ak vedľa spomínanej ženy existovala družka.²³⁶ Ak družka existovala vedľa oprávnenej vdovy, mala nárok na 8400 Kčs ročne, čo bola minimálna hranica vdovského dôchodku stanovená zákonom.

²³³ Ak však manželstvo uzavrela po 60. roku veku poistenca tak mala nárok na vdovský dôchodok len vtedy, keď manželstvo trvalo aspoň dva roky. Podmienka sa vždy pokladala za splnenú, ak sa z manželstva narodilo dieťa alebo poistenec zomrel následkom úrazu.

²³⁴ Nárok zanikal odpadnutím podmienok. Ak však vdova požívala tento dôchodok aspoň 5 rokov, trval nárok aj po odpadnutí podmienok.

²³⁵ §116 zákona č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad choroby, invalidity a staroby a tiež §25 ods. 3 zákona č. 26/1929 Zb. z. a n., o penzijnom poistení zamestnancov vo vyšších službách.

²³⁶ Nárok sa podľa predchádzajúcich viet nekrátil iba vtedy, ak sa dôchodkyňa starala o poistencovo dieťa.

Sirotský dôchodok nebol v zákone o národnom poistení tiež ničím novým. Vymedzenie okruhu detí, ktoré mali nárok na sirotský dôchodok ostal rovnaký ako v predchádzajúcej právnej úprave, zmenili sa však podmienky nároku. Bezpodmienečný nárok malo obojstranne osirotené dieťa poistenca. Za určitých podmienok malo nárok na dávku aj dieťa jednostranne osirelé, a to v tom prípade, že sa oňho nestarala pozostalá vdova (družka), že bolo nemanželským dieťaťom poistenyne (dôchodkyne) alebo, ak bolo prevažne výživou odkázané na zárobok alebo dôchodok zomrelej manželskej matky. Tieto podmienky boli predovšetkým stanovené preto, aby nedošlo k situácii, že by vdova i sirota po poistencovi poberali dôchodok, čím by úhrn ich dôchodkov prevyšoval dôchodok zomrelého, ktorý buď požíval alebo by naňho mal nárok.²³⁷ Po nemanželskom otcovi by mala sirota nárok na dôchodok len v prípade, že došlo k súdnemu zisteniu otcovstva alebo ho poistenc (dôchodca) mimosúdne uznal. Nárok mali aj osirelí vnuci po poistencovi alebo poistenyne, ak na zomrelého boli prevažne odkázaní výživou. Nárok mali aj osirotení osvojenci a osirotené deti v pestúnskej starostlivosti, ak zmluva o osvojení bola uzatvorená aspoň pol roka pred osvojiteľovou smrťou alebo ak pestún dieťaťa poskytoval bezplatne výživu aspoň pol roka pred svojou smrťou a dieťa naňho bolo prevažne odkázané výživou. Sirotský dôchodok prináležal sirote do 16. roku veku, resp. do 25. roku veku života²³⁸. Výška sirotského dôchodku bola tvorená polovicou starobného (invalidného) dôchodku, avšak najmenej to bolo 6000 Kčs ročne.

Ku všetkým dôchodkom prináležali obligatórne po splnení podmienok zvýšenia zo skutkových dôchodkov, zvýšenie pre bezmocnosť a zvýšenie o výchovné na deti, ktoré spojilo dve dávky z predchádzajúcej právnej úpravy – príplatok na dieťa, ktorý prináležal len k dôchodku starobnému a invalidnému a sirotský dôchodok jednostranne osirotených detí, ktorý tvoril doplnok k sirotskému dôchodku, ktorý podľa zákona o národnom poistení prináležal bezpodmienečne len obojstranne osiroteným deťom.²³⁹ Výchovné sa poskytovalo v dvojakej výške – vo výške rodinných prídavkov podľa zákona č. 154/1945 Zb., o rodinných prídavkoch niektorých osôb poistených pre prípad nemoci²⁴⁰, k vdovskému dôchodku činilo však najmenej 300 Kčs mesačne na každé dieťa. Ak bol dôchodca natoľko bezmocný, že bolo potrebné, aby ho ošetrovala alebo obsluhovala iná osoba, mohol mu byť dôchodok zvýšený až o polovicu. Čo sa týka sirotského dôchodku, tak ten mohol byť zvýšený pre bezmocnosť až od siedmeho roku veku dieťaťa. Pre bezmocnosť dieťa bolo možné rovnakým spôsobom zvýšiť výchovné.

Posledné tri dávky, ako už na to bolo poukázané vyššie, vlastne koncepčne nezapadali do odvetvia dôchodkového poistenia. Ide o výbavné, dávku poskytovanú poistencovi, či dôchodcovi, ktorý vstúpil do manželstva. Táto dávka by zapadala skôr medzi rodinné prídavky upravené zákonom č. 154/1945 Zb., o rodinných prídavkoch niektorých osôb poistených pre prípad nemoci, ako na to poukazuje dôvodová správa,

²³⁷ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu.* Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění. [online]. [cit. 2014-03-15]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_18.htm>.

²³⁸ Do 25. roku bolo možné vyplácať sirotský dôchodok v prípade, že dieťa si nemohlo kvôli chorobe alebo kvôli telesnej či duševnej vade opatriť výživu alebo ak sa dieťa pripravovalo sústavne na životné povolanie štúdiom alebo iným školením, či výcvikom.

²³⁹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu.* Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění. [online]. [cit. 2014-03-16]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_18.htm>.

²⁴⁰ Za nezaopatrené dieťa sa zamestnancovi poskytovalo rodinný prídavok vo výške 150 Kčs za každý mesiac, v ktorom bol povinne poistený pre prípad nemoci aspoň 25 dní.

avšak keďže výbavné nebolo novou dávkou, ale dávkou prevzatou zo zákona č. 26/1929 Zb. z. a n., o penzijnom poistení zamestnancov vo vyšších službách, v znení neskorších predpisov, ostala tradične zaradená medzi dávky dôchodkového poistenia. Podmienky boli podobné, teda poistenie aspoň 5 rokov pred nápadom dávky, čo bola základná podmienka nároku aj na všetky vyššie uvedené dávky dôchodkového poistenia, a samozrejme vstup do manželstva. Výška dávky však bola na rozdiel od predchádzajúcej právnej úpravy stanovená pevnou čiastkou 5000 Kčs. Rozdielom oproti predchádzajúcej právnej úprave bolo aj to, že nárok mal poistenec (dôchodca), to znamená muž aj žena, zatiaľ čo v rámci penzijného poistenia zamestnancov vo vyšších službách mala nárok na výbavné iba poistenkyňa. Ak spĺňali podmienky nároku obaja manželia, náležala dávka manželke.

Odškodňovanie straty zárobkovej schopnosti spôsobenej pracovným úrazom alebo chorobou z povolania tvorilo predtým samostatné odvetvie úrazového poistenia. Pôvodne sa uvažovalo, že úrazové poistenie sa začlení do systému dôchodkového poistenia tým spôsobom, že by boli vytvorené dávky pre čiastočnú invaliditu spôsobenú úrazom a spôsobujúcu znížený zárobok. Tým, že úrazové poistenie odškodňovalo aj len čiastočnú ujmu na zárobku sa, okrem iného, líšilo od dôchodkového poistenia. K takémuto včleneniu však nedošlo a odškodňovanie pracovných úrazov²⁴¹ a chorôb z povolania²⁴² bolo v zákone o národnom poistení len podradené pod dôchodkové poistenie. Zákon o národnom poistení v podstate zachovával všetky hlavné zásady dovtedajšieho úrazového poistenia.²⁴³ Okruh osôb poistených pre prípad straty zárobkovej schopnosti v dôsledku pracovného úrazu alebo choroby z povolania bol zúžený len na zamestnancov a spolupracujúcich členov rodiny osôb samostatne zárobkovo činných. Následok úrazu, teda škoda, za ktorú sa poskytovalo odškodnenie, bola vymedzená ako smrť poistenca následkom úrazu, úplnou alebo čiastočnou stratou zárobkovej činnosti, pričom sa prihliadalo aj ku zohyzdeniu spôsobenému úrazom, čo bolo v rámci odškodňovania pracovných úrazov novum. V prípade pracovných úrazov sa na rozdiel od invalidity posudzovala nie skutočná neschopnosť k zárobku, ale na základe lekárskeho posudku sa hodnotila možná strata zárobkovej činnosti. Pri strate aspoň 10%, ale menej ako 20% zárobkovej schopnosti mal nárok poistenec na jednorazové úrazové odškodné. Ak však úrazom bola spôsobená strata zárobkovej schopnosti aspoň 20%, mal poistenec nárok na úrazový dôchodok. Ak bol poistenec následkom pracovného úrazu úplne zárobkovo neschopný mal nárok na plný úrazový dôchodok vo výške dvoch tretín priemerného ročného zárobku. Čiastočný úrazový dôchodok prináležal poistencovi, ktorí následkom pracovného úrazu boli čiastočne zárobkovo neschopní. Prináležal vo výške tej časti plného úrazového dôchodku, ktorá

²⁴¹ Zákon o národnom poistení definuje pracovný úraz ako úraz, ktorý utrpí poistenec pri výkone svojho zamestnania alebo v súvislosti s ním, počítajúc do toho aj cestu do a z práce, pokiaľ ju podstatne nepreruší z dôvodov nesúvisiacich so zamestnaním. Za pracovný úraz sa ďalej považoval aj úraz, ktorý utrpel poistenec pri výkonoch, ku ktorým bol prijatý mimo zamestnania zamestnávateľom alebo jeho menom alebo osobou nadriadenou poistencovi v pracovnom pomere a tiež úraz utrpený pri vzájomnom vypomáhaní pri poľnohospodárskych prácach, pri živelných pohromách alebo pri hromadnej pomoci v záujme celku.

²⁴² Za choroby z povolania sa podľa zákona o národnom poistení pokladali choroby uvedené v prílohe k zákonu o národnom poistení, ak boli spôsobené výkonom zamestnania v podnikoch, ktoré uvádzala príloha u jednotlivých chorôb.

²⁴³ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění.* [online]. [cit. 2014-03-19]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_12.htm>.

zodpovedala stupňu straty zárobkovej činnosti. Jednorazové úrazové odškodné predstavovalo trojnásobok ročného dôchodku vypočítaného tým istým spôsobom ako čiastočný úrazový dôchodok. V prípade, že následkom pracovného úrazu poistenc zomrel, prináležalo pozostalej vdove alebo družke jednorazové odškodné vo výške 50% priemerného ročného zárobku zomrelého. K tomu jej prináležalo na každé dieťa zomrelého, o ktoré sa starala jednorazové odškodné vo výške 10% priemerného ročného zárobku zomrelého. Okrem toho sa v prípade smrti poistenca v dôsledku pracovného úrazu zvyšoval vdovský dôchodok, dôchodok družky a sirotsky dôchodok o 5% plného úrazového dôchodku. K zvýšeniu dôchodkov, konkrétne starobného alebo invalidného, mohlo dôjsť aj v prípade súbehu týchto dávok s nárokom na úrazový dôchodok. V takýchto prípadoch dochádzalo k zvýšeniu starobného alebo invalidného dôchodku o 15% plného úrazového dôchodku, ak strata zárobkovej činnosti spôsobenej úrazom bola od 20% do 60%, ak bola od 60% do 80%, zvyšoval sa invalidný alebo starobný dôchodok o 25% plného úrazového dôchodku. Ak bola strata zárobkovej činnosti spôsobenej úrazom nad 80%, zvyšoval sa invalidný alebo starobný dôchodok o 40% plného úrazového dôchodku. Takéto zvýšenie malo svoju minimálnu i maximálnu hranicu. Takto zvýšený dôchodok nesmel byť nižší ako úrazový dôchodok (plný alebo čiastočný) a tiež nesmel presahovať 85% priemerného ročného zárobku, čo bola maximálna možná výmera starobného (invalidného) dôchodku vzhľadom k priemernému ročnému zárobku. U nižších stupňov straty zárobkovej činnosti (od 20% do 45%) umožňoval zákon o národnom poistení jednorazovú výplatu budúcich dôchodkových splátok, a to buď celkovo alebo čiastočne.

Novovzniknutou dávkou bol aj sociálny dôchodok. Napriek zaradeniu medzi dávky dôchodkového poistenia, svojou podstatou táto dávka bola skôr dávkou sociálnej starostlivosti. Nahradila úplne pôvodné inštitúcie sociálnej starostlivosti – štátnu starobnú podporu²⁴⁴, verejnú starostlivosť o chudobných, súkromnú charitu atď. Táto dávka bol určená osobám, ktoré pracovali ako zamestnanci alebo osoby samostatne zárobkovo činné, avšak už naďalej neboli schopné zárobku a napriek tomu nespĺňali podmienky na vznik nároku na niektorú z dávok dôchodkového poistenia, a to buď preto, že nemohli byť poistení podľa zákona o národnom poistení alebo boli ku dňu účinnosti tohto zákona už práce neschopní. Ďalšími podmienkami bolo buď dosiahnutie veku 65 rokov alebo invalidita a k tomu ešte potrebnosť. Zákon podrobne definoval aká osoba sa považuje za potrebnú.²⁴⁵ Nárok na sociálny dôchodok nemali osoby, ktoré nemohli dokázať, že pracovali ako zamestnanci alebo osoby samostatne zárobkovo činné. Fakultatívne však mohol byť týmto osobám priznaný sociálny dôchodok v prípadoch, kedy to bolo sociálne odôvodnené. Obligatórne prináležal dôchodok aj vdovám a obojstranným sirotám do 16 rokov za predpokladu, že spĺňali podmienky popísané vyššie. Výška sociálneho dôchodku bola stanovená pevnou čiastkou 8400 Kčs ročne, u sirôt to bolo 6 000 Kčs ročne. Ak mala osoba malý pravidelný príjem, ktorý ale

²⁴⁴ Podľa zákona č. 43/1929 Zb., o štátnych starobných podporách.

²⁴⁵ Za potrebnú sa považovala osoba, ktorá nemala príjmy, zabezpečujúce jej výživu z vlastného majetku alebo z iného prameňa alebo právneho nároku. K výmenku, ktorý sa poskytoval z hospodárstva, a to do 5 ha v repárskej oblasti, do 8 ha v obilninárskej oblasti, do 10 ha v zemiakarskej oblasti a do 15 ha v pastvinárskej oblasti, sa pri posudzovaní potrebnosti neprihliadalo, ak sa zriekol výmenkár plnenia výmenku nanajvýš do hodnoty dvoch tretín sociálneho dôchodku; toto zrieknutie môže byť vyjadrené tiež peňažitou úhradou. Tiež sa neprihliadalo k inej vyživovacej povinnosti podľa §154 občianskeho zákona poskytovanej osobami, ktorých príjem nedosahoval minima oprosteneho od dane. Pri posudzovaní potrebnosti sa prihliadalo tiež k zárobkovým, majetkovým, osobným a rodinným pomerom žiadateľa, a tiež k okolnosti, či je možné vydobýť pohľadávku z právneho nároku (§89).

nezabezpečoval dostatočne výživu, výmera sociálneho dôchodku bola znížená o tento príjem. Nesmela však klesnúť pod 3600 Kčs ročne. Pre manželskú dvojicu alebo pre osobu žijúcu s družkou, ak mali obaja nárok na dávku sociálneho dôchodku, predstavoval dôchodok 150% z čiastky 8 400 Kčs, teda 12 600 Kčs. Požívatelia štátnej starobnej podpory podľa predchádzajúcej právnej úpravy²⁴⁶ mali podľa zákona o národnom poistení automaticky nárok na sociálny dôchodok, pričom priznaním výplaty tohto dôchodku zanikla výplata štátnej starobnej podpory.

4.1.4 Zvláštne druhy poistenia

Pod pojem zvláštne druhy poistenia zákon o národnom poistení zahrnul jednak dva zvláštne druhy povinného dôchodkového poistenia odlišené od základného typu národného poistenia na základe výkonu určitého druhu zamestnania – poistenie baníkov a poistenie redaktorov. Pod tento pojem spadalo dôchodkové pripoistenie a tiež dobrovoľné nemocenské a dôchodkové pripoistenie.

Baníci si aj v rámci národného poistenia zachovali svoje tradične privilegované postavenie. Zákon o národnom poistení síce zrušil zákon č. 44/1947 Zb., o baníckom penzijnom poistení, avšak prebral, a tým zachoval výsady tohto zákona odôvodňujúc, že „alespoň nejdôležitejšie výhody, ktoré jim priniesl zákon o hornickém pojištění, je nutno považovati za jakési kolektivní „nabyté právo“ hornického stavu“²⁴⁷. Okruh osôb, ktoré sa pre účely národného poistenia považovali za baníkov bol v podstate prevzatý zo spomínaného zákona č. 44/1947 Zb., o baníckom penzijnom poistení. Bol však zúžený o zamestnancov čisto administratívnych služieb a zamestnancov závodov²⁴⁸, ktoré neslúžili priamo ťažbe alebo zušľachtovaniu nerastov a živíc. Podmienky nároku a výšky dávok u baníkov záviseli od toho či pracovali pod alebo nad zemou. Z tohto dôvodu zákon zmocňoval ministra sociálnej starostlivosti stanoviť bližšie, ktoré práce sa považujú za práce pod zemou, pričom sa malo prihliadať k dovtedy platným predpisom, v tomto prípade k vyhláske ministra sociálnej starostlivosti č. 951/1947 Ú.I.I, o baníckych prácach pod zemou. Taktiež podmienky nároku na starobný dôchodok boli v podstate zachované, tak ako ich stanovoval zákon č. 44/1947 Zb., o baníckom penzijnom poistení. Jedinou zmenou bolo rozšírenie základnej podmienky pre nárok na starobný dôchodok. Baník nesmel podľa zákona o národnom poistení pre splnenie podmienky nároku na starobný dôchodok nielen požívať invalidný dôchodok, ale okrem toho nesmel požívať ani „normálny“ starobný dôchodok podľa zákona o národnom poistení, ako bol popísaný vyššie.

Baníkom prináležali vyššie zvyšovacie čiastky k dôchodku než bežným poistencom. Za každý rok strávený v baníckom zamestnaní činila zvyšovacia čiastka 1,2% priemerného ročného zárobku za dobu strávenú prácou nad zemou a 2%

²⁴⁶ Šlo o zákon č. 43/1929 Zb., o štátnych starobných podporách a nariadenie slovenskej národnej rady č.107/1945 Zb. n. SNR, o dočasnej úprave štátnej starobnej podpory.

²⁴⁷ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění.* [online]. [cit. 2014-03-24]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_13.htm >.

²⁴⁸ Zákon o národnom poistení demonštratívne uvádza poľnohospodárske a hostinské závody, ozdravovne, zábavné a vzdelávacie podniky.

priemerného ročného zárobku za dobu strávenú v baníckom zamestnaní pod zemou (namiesto bežných 0,4%, resp. 0,8% priemerného ročného zárobku). Taktiež hranica minimálnej výšky starobného (invalidného) dôchodku bola vyššia ako pri bežnom starobnom (invalidnom) dôchodku. Minimálne starobný (invalidný) dôchodok bol stanovený na 14 400 Kčs, maximálne mohol starobný (invalidný) dôchodok činiť 90% priemerného ročného zárobku. Tieto čiastky zodpovedali prechádzajúcemu právnomu stavu podľa zákona č. 44/1947 Zb., o baníckom penzijnom poistení. Zákon o národnom poistení umožňoval, aby vláda nariadením stanovila výhody baníckeho poistenia, teda ďalšie zvyšovacie čiastky, aj na iné skupiny zamestnancov v zamestnaniach zvlášť namáhavých, nebezpečných alebo opomínaných, avšak v tomto prípade už na rozdiel od baníkov za zvláštnu úhradu.

Druhou skupinou s privilegovaným dôchodkovým poistením boli novinári. Pred prijatím zákona o národnom poistení bolo dôchodkové poistenie novinárov upravené provorepublikovým zákonom č. 26/1929 Zb. z. a n., o penzijnom poistení súkromných zamestnancov vo vyšších službách a na Slovensku nariadením č. 17/1946 Zb. n. SNR, o penzijnom poistení niektorých súkromných zamestnancov na vyššie dávky. K zavedeniu zvláštno penzijného poistenia pre novinárov svojho času viedlo niekoľko dôvodov. Predovšetkým to bola ich funkcia vo verejnom živote a zvláštnosť ich sociálneho postavenia, napríklad problémy ďalej umiestniť novinárov, ktorí stratili zamestnanie.²⁴⁹ Tieto dôvody uznal aj zákon o národnom poistení²⁵⁰, ktorý zmocňoval vládu, aby vydala nariadením budúcu úpravu, ktorá mala obsahovať ustanovenie o podmienkach pre priznanie dávok a o ich výmere, o úhrade, o oddelenom účtovaní a správe imania tohto poistenia a o zriadení poradného zboru. Vyššie nároky z tohto poistenia mali byť hradené, na rozdiel od baníkov, vyšším poistným. K vydaniu tohto nariadenia však nikdy nedošlo.

Zákon o národnom poistení upravoval aj inštitút pripoistenia, ktorý umožňoval zvýšiť si dávky alebo si poistiť dávky, ktoré zákon o národnom poistení nepriznával prostredníctvom uzatvorenia zvláštnych zmlúv. Na základe kolektívnej alebo individuálnej zmluvy sa mohli poistenci pripoistiť na dávky národného poistenia vo vyššej výmere alebo za iných podmienok, dôchodcovia na zvýšenie ich dôchodkov alebo dôchodkov ich pozostalých a osoby samostatne zárobkov činné na odškodnenie za pracovné úrazy. Pripoistenie sa teda delilo na kolektívne²⁵¹ a individuálne a muselo byť prevedené na základe vzájomnosti, a to v zvláštnom oddelení so samostatným účtovaním.

Posledným zvláštnym druhom poistenia bolo poistenie na podklade dobrovoľnosti. Dobrovoľné pokračovanie v poistení bolo upravené už aj

²⁴⁹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách.* [online]. [cit. 2014-03-24]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t1706_11.htm>.

²⁵⁰ *Vid' Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění.* [online]. [cit. 2014-03-24]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_13.htm>.

²⁵¹ Kolektívne pripoistenia bolo zjednávané buď pre určité skupiny poistencov, napríklad pre všetkých zamestnancov určitého zamestnávateľa alebo pre celé veľké skupiny poistencov (napríklad notárov, typografov atď.). V takomto prípade museli byť tieto veľké skupiny poistencov zastúpené príslušnými orgánmi jednotnej odborovej organizácie alebo vrcholných záujmových stavovských organizácií. Ak takéto zmluvy schválilo ministerstvo sociálnej starostlivosti a vecne príslušné ministerstvo, boli takéto zmluvy záväzné pre všetkých členov organizácie, pokiaľ je táto organizácia založená na dobrovoľnom členstve.

v predchádzajúcej právnej úprave, a to ako pre osoby, ktorým povinné poistenie zaniklo, tak aj pre osoby, ktoré povinnému poisteniu nepodliehali, a to ako v nemocenskom, tak aj v dôchodkovom poistení. Zákon o národnom poistení ponechal dobrovoľné pokračovanie v poistení v nemocenskom aj v dôchodkovom poistení. V dôchodkovom poistení však okruh poistencov obmedzil na dve skupiny osôb, ktoré by dôchodkovému poisteniu obligatórne nepodliehali, avšak ich poistenie zákon o národnom poistení považoval za odôvodnené.²⁵² Išlo o osoby činné vo verejnej správe, zastupiteľských zboroch alebo inak.²⁵³ Odmena za výkon ich funkcie sa pre účely poistenia pokladala za plat a poistné si hradil sám poistenec. Do druhej skupiny osôb spadali zamestnanci pracujúci v cudzine, ktorých mohol dobrovoľne poistiť ich tuzemský zamestnávateľ, avšak len so súhlasom Ústrednej národnej poisťovne. Ak tak učinil, musel za takéhoto zamestnanca odvádzať poistné. Pre tieto dobrovoľné druhy poistenia platili, ak zákon nestanovil inak, všeobecné ustanovenia o povinnom poistení.

4.1.5 Úhrada

Náklady národného poistenia boli hradené z niekoľkých zdrojov. Zákon o národnom poistení demonštratívne vypočítaval hlavné prostriedky na úhradu národného poistenia. Hlavným zdrojom príjmov národného poistenia bolo samozrejme poistné. To malo kryť prevažnú časť nákladov poistenia. Dôvodová správa uvádza 75% - 80% celkových potrieb.²⁵⁴ Poistné sa určovalo percentuálnou sadzbou z vymeriavacieho základu. Pre poistenie dôchodkové to bola jednotná sadzba 10% vymeriavacieho základu, pričom poistencom, ktorí mali nárok na odškodnenie za pracovné úrazy (zamestnanci a spolupracujúci členovia rodiny osôb samostatne zárobkovo činných) sa k tejto sadzbe pripočítaval úrazový príspevok vo výške 1% vymeriavacieho základu.

V prípade nemocenského poistenia sadzby poistného jednotné neboli a líšili sa podľa jednotlivých skupín poistencov. Rozdiel v sadzbách poistného súvisel predovšetkým s rozdielnym nárokom na dávku nemocenského. Verejní zamestnanci, ak mali v čase choroby nárok na služobný plat po dobu jedného roka, nemali nárok na dávku nemocenského. Poistné týchto verejných zamestnancov predstavovalo 5% z vymeriavacieho základu. U ostatných zamestnancov to bolo 6,8% z vymeriavacieho základu. Keďže osoby samostatne zárobkovo činné a ich spolupracujúci členovia rodiny mali mať na rozdiel od zamestnancov nárok na nemocenské až od štyridsiateho tretieho dňa trvania nemoci, malo ich poistné na nemocenské poistenie byť o niečo nižšie ako zamestnanecké – 6,7% z vymeriavacieho základu. Jednotná sadzba poistného by bola síce zjednodušovala administratívu, čím by bolo poistenie celkovo lacnejšie, avšak aj

²⁵² *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění.* [online]. [cit. 2014-03-24]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_13.htm>.

²⁵³ Tým sa myslelo napríklad v odborových organizáciách, odborových zväzoch, Jednotnom zväze českých poľnohospodárov, zväze remesla a obchodu, alebo činní ako volení členovia vo verejnej správe a v iných orgánoch, bez toho, aby boli v služobnom pomere.

²⁵⁴ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění.* [online]. [cit. 2014-03-21]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_20.htm>.

zjednotenie diferencovaných sadziieb pre celé územie Československa sa v porovnaní s predchádzajúcou roztrieštenou a administratívne náročnou právnou úpravou dá pokladať za značný progres. V prípade nemocenského poistenia zákon o národnom poistení zmocňoval vládu, aby v prípade potreby nariadením zvýšila sadzby poistného na nemocenské poistenie až o 0,5% vymeriavacieho základu. Dôvodová správa túto flexibilitu sadziieb poistného odôvodňovala tým, že nemocenské poistenie citlivo reaguje na zmenu hospodárskych pomerov.²⁵⁵ Sadzby poistného na nemocenské poistenie mohli byť aj znížené, a to ministrom sociálnej starostlivosti vyhláškou (po dohode s ministrom financií a najvyšším cenovým úradom a po vypočítaní Ústrednej národnej poisťovne, jednotnej odborovej organizácie a vrcholných záujmových organizácií). Poistné za zamestnanca hradil zo svojho v plnej výške zamestnávateľ, čo bola oproti predchádzajúcej právnej úprave, kde sa poistné delilo medzi zamestnanca a zamestnávateľa väčšinou rovným dielom, novinkou. Táto zmena však nebola uskutočnená hneď s účinnosťou zákona o národnom poistení, ale bolo stanovené prechodným ustanovením, že dočasne bude vládny nariadením na prechodnú dobu určený pomer medzi časťou poistného, ktoré mal zamestnávateľ hradiť zo svojho a časťou poistného, ktorá mala byť zamestnancovi zrážaná zo mzdy. Osoba samostatne zárobkovo činná platila poistné za seba a za spolupracujúcich členov rodiny.

Nemocenské poistenie dôchodcov a nezamestnaných bolo hradené tzv. úhrnkovými čiastkami. Úhrnkové čiastky za poistenie dôchodcov hradili zálohou dopredu platitelia odpočívnych a zaopatrovacích požitkov. Účinnosť tohto ustanovenia zákona o národnom poistení však mala stanoviť až vláda nariadením. Do tej doby sa poistné, obdobne ako v prípade zamestnávateľa a zamestnanca, malo deliť medzi platiteľov a príjemcov odpočívnych alebo zaopatrovacích plátov. Úhrnkové čiastky za poistenie nezamestnaných boli hradené z účelového imania pre včleňovanie do práce, čo bol príspevok vyberaný štátom a určený na starostlivosť o nezamestnaných. Výšku oboch úhrnkových čiastok každoročne určovalo ministerstvo sociálnej starostlivosti na návrh Ústrednej národnej poisťovne (v dohode s ministerstvom financií a príslušnými ministerstvami a po vypočítaní jednotnej odborovej organizácie a vrcholných záujmových organizácií).

Ďalším príjmom Ústrednej národnej poisťovne bol štátny príspevok ako pre dôchodkové, tak aj pre nemocenské poistenie. V rámci dôchodkového poistenia mala byť prostredníctvom príjmov zo štátneho príspevku vytvorená úhradová rezerva (na rozdiel od predchádzajúcej právnej úpravy už nie kapitálová rezerva odpovedajúca protihodnote získaných nárokov poistencov), ktorá mala slúžiť na vykrytie zvýšených nákladov na dôchodkové poistenie v prípade prechodných hospodárskych problémov. Preto zákon o národnom poistení stanovoval, že štátny príspevok sa má poskytovať v takej výške, aby do konca roku 1956 bola vytvorená rezerva, ktorá mala dosiahnuť trojnásobok výdajov na dávky z roku 1949. Po roku 1956 sa táto rezerva mala prostredníctvom štátneho príspevku už len udržiavať v dosiahnutej výške. Náklady nemocenského poistenia pred zavedením národného poistenia boli hradené výlučne z poistného. Zákon o národnom poistení však stanovoval štátny príspevok aj pre nemocenské poistenie. Štát uhradzoval Ústrednej národnej poisťovni polovicu nákladov za ošetrovanie vo verejných liečebných a ošetrovacích ústavoch. Okrem týchto vyššie

²⁵⁵ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění.* [online]. [cit. 2014-03-21]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_20.htm >.

spomenutých prostriedkov sa k úhrade nákladov národného poistenia využívali aj výnosy z majetku.

4.1.6 Organizácia národného poistenia

Jednou z najdôležitejších zmien, ktoré priniesol zákon o národnom poistení bola jednotná organizačná štruktúra národného poistenia. Organizačná nejednotnosť a roztrieštenosť, ktorej dôsledkom bola značná neprehľadnosť bola jedným z hlavných problémov predchádzajúcej právnej úpravy. Zákon o národnom poistení zaviedol jediného nositeľa poistenia pre celý štát a pre všetky odvetvia sociálneho poistenia. Bola ním Ústredná národná poisťovňa so sídlom v Prahe. Verejnoprávna korporácia, ktorá sa stala právnym nástupcom mnohých nositeľov poistenia v odbore penzijného, dôchodkového a nemocenského poistenia.²⁵⁶ Ústredná národná poisťovňa bola ústredňou, ktorá predovšetkým riadila, organizovala a jednotne upravovala činnosť všetkých zložiek národného poistenia, a taktiež vykonávala dohľad nad touto činnosťou. Zabezpečovala prevádzanie poistenia, jednotnú hospodársku správu, či jednotnú personálnu politiku. Jej územnými organizačnými zložkami boli národné poisťovne a okresné národné poisťovne, ktoré mali zabezpečovať bezprostredný styk s poistencami a inými zúčastnenými stranami.

Jednou z hlavných požiadaviek pri organizačnom zjednocovaní sociálneho poistenia bolo, aby novovzniknutý nositeľ poistenia bol spravovaný volenými zástupcami poistencov. Takýmto orgánom bol v prípade Ústrednej národnej poisťovne zbor delegátov, v prípade národných poisťovní správny zbor a v prípade okresných národných poisťovní správny výbor. Zbor delegátov sa skladal z členov správnych zborov národných poisťovní. Riadiacim a správnym orgánom bolo predstavenstvo, v ktorého čele stál predseda a dvaja miestopredsedovia volení spomedzi poistencov zborom delegátov.²⁵⁷ Výkonným orgánom bolo riaditeľstvo Ústrednej národnej poisťovne. Orgánom Ústrednej národnej poisťovne bola aj revízná komisia volená zborom delegátov z radov poistencov. Tá mala na starosti kontrolu hospodárenia Ústrednej národnej poisťovne. Zastupiteľskými orgánmi národných poisťovní boli správny zbor a revízná komisia, zatiaľ čo riaditeľstvo bolo orgánom úradníckym.

²⁵⁶ Dňom 1. júla 1948 sa zrušili títo nositelia poistenia: Ústredná sociálna poisťovňa v Prahe, Všeobecný penzijný ústav v Prahe, Ústredná bratská pokladnica v Prahe, Ústredná sociálna poisťovňa v Bratislave, Úrazové poisťovne v Prahe a v Brne, Náhradné ústavy penzijného poistenia, Penzijný ústav súkromných dráh v Brne a náhradné zariadenia podľa vládneho nariadenia č. 33/1933 Zb. a n., o penzijnom poistení zamestnancov súkromných dráh, nemocenské poisťovne v Českej a Moravskosliezскеj zemi podľa zákona č. 221/1924 Zb. z. a n. v znení neskorších predpisov, okresné sociálne poisťovne na Slovensku a Závodná nemocenská poisťovňa československej Dunajplavby v Bratislave, úradovne sociálneho poistenia v pohraničnom území, revírne bratské pokladnice, Nemocenská poisťovňa súkromných zamestnancov v Prahe, Liečebný fond verejných zamestnancov v Prahe, Liečebný fond poštových zamestnancov v Prahe, nemocenské poisťovne továrni na tabak, Nemocenská poisťovňa československých štátnych dráh v Prahe, Kňazská nemocenská pokladnica v Přerove, štátne zaopatrenie baníkov na Slovensku, Ústredný zväz nemocenských poisťovní v Prahe, Zväz penzijných ústavov v Prahe, Ústredie nositeľov poistenia.

²⁵⁷ Zastúpenie Slovenska bolo výslovne stanovené v zákone o národnom poistení. Slovensko malo nárok na jednu tretinu členov v predstavenstve. Taktiež zákon ustanovoval, že ak sa predsedom Ústrednej národnej poisťovne stal Čech, tak prvým miestopredsedom bol Slovák a naopak.

Najnižšou organizačnou zložkou boli okresné národné poisťovne, kde boli taktiež zastupiteľskými orgánmi správny zbor a revízna komisia a úradníckym, výkonným orgánom bolo riaditeľstvo.

Samostatný oddiel zákona o národnom poistení bol venovaný organizácii zdravotníckej služby. V otázkach zdravotnej starostlivosti mala byť najvyšším poradným orgánom Ústrednej národnej poisťovne Zdravotnícka rada skladajúca sa z profesorov lekárske fakúlt, odborníkov - lekárov činných vo verejnom zdravotníctve i v národnom poistení a aj z iných zdravotníckych pracovníkov národného poistenia. Tá mala dohliadať a riadiť prevádzanie zdravotnej starostlivosti v rámci národného poistenia. Keďže poisťovňa bola povinná zaistiť poistencom lekársku starostlivosť dával zákon o národnom poistení úradu udeľujúcemu osvedčenie k výkonu lekárskej praxe na návrh poisťovne právo uložiť lekárovi so samostatnou praxou, aby vykonával činnosť pre poisťovňu. Tejto povinnosti lekára zodpovedalo právo žiadať spomínaný úrad, aby uložil poisťovní, aby ho prijala do zmluvného pomeru. Keďže zákon o národnom poistení dával poistencom a ich rodinným príslušníkom právo na ústavné ošetrovanie vo verejnej nemocnici zodpovedala tomu povinnosť verejnej nemocnice prijať tieto osoby do ošetrovania. Poisťovňa sa mala zúčastňovať na správe všeobecných verejných nemocníc.

Sociálne poistenie síce bolo zjednotené organizačne a právne, avšak nemocenské a dôchodkové poistenie si zachovalo oddelené hospodárenie.

4.2 Prebudovanie národného poistenia

Po februári 1948 sa dôsledkom politických zmien začala spoločnosť razantne meniť. Zákony pripravované ešte pred prevratom a prijaté po februári 1948, vrátane zákona č. 99/1948 Zb., o národnom poistení, nezostali v platnosti dlho. Rozpor Tita so Stalinom a následný hospodársky bojkot Juhoslávie ukázal, že zvláštna, samostatná cesta k socializmu nie je možná. V novembri roku 1948 sa preto smerovanie hospodárskej i sociálnej politiky rázne zmenilo. Proces preberania sovietskeho modelu sa urýchlil, a to nie len v sociálnej oblasti, ale vlastne vo všetkých spoločenských oblastiach. V rámci sociálneho prerodu došlo predovšetkým k postupnému obmedzovaniu sociálnej politiky a k „triednemu“ ponímaniu sociálnej politiky, k centralizácii a zoštátneniu sociálneho poistenia a zdravotníctva. Rozhodujúce zmeny sa uskutočnili v rokoch 1950 – 1953.²⁵⁸

Výsledkom tejto zmeny smerovania bol zákon č. 102/1951 Zb., o prebudovaní národného poistenia, ktorému však predchádzali určité čiastkové zmeny, ktoré k prebudovaniu národného poistenia smerovali.

V oblasti sociálneho poistenia šlo predovšetkým o tzv. malú novelu národného poistenia, teda zákon č. 269/1949 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa zákon o národnom poistení s účinnosťou od 1. januára 1950. Najzásadnejšou zmenou bolo odloženie účinnosti nemocenského poistenia osôb samostatne zárobkovo činných a spolupracujúcich členov rodiny osôb samostatne zárobkovo činných na neurčito. Ustanovenie o účinnosti v tomto prípade zmocňuje vládu, nielen aby nariadením stanovila túto účinnosť, ale tiež jej umožňuje stanoviť túto účinnosť postupne pre

²⁵⁸ KALINOVÁ, Lenka. Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969. Praha: Academia, 2007, 363 p. ISBN 80-200-1536-1, str. 115, 126, 135.

jednotlivé skupiny poistencov, a tiež v podrobnostiach odchyľne od zákona upraviť spôsob, rozsah, podmienky a aj výšku poistného. Osobám samostatne zárobkovo činným a ich spolupracujúcim členom rodiny novela tiež obmedzila dávky z poistenia v prípade, že za nich nebolo zaplatené poistné, teda tým, ktorí dlhšiu dobu neplatili poistné, boli zadržané dávky invalidného alebo starobného dôchodku. Odložením účinnosti na „neurčito“ osoby samostatne zárobkovo činné vlastne stratili od roku 1950 vyhliadky na bezplatnú zdravotnú starostlivosť.

Až absurdne vyznieva dôvodová správa, kde je zjavná úplná zmena rétoriky a tiež odklon od odborného zdôvodnenia zákona: „...do ministerstva práce a sociálnej starostlivosti sa dostavila deputace českých zemědělců [...], která tlumočila ministru práce a sociální péče stanovisko českých zemědělců k otázce rozšíření národního nemocenského pojištění na osoby samostatně výdělečně činné a předložila mu rezoluci, v níž se uznává, že ne všichni zemědělci pochopili správně význam tohoto zákona a že značné procento jich zatím neplatí správně a včas pojistné. [...] v rezoluci se proto žádá, aby účinnost ustanovení o národním nemocenském pojištění byla odložena.“²⁵⁹ Okrem nedostatku platobnej morálky sa dôvodová správa odvoláva aj na nedostatočné vybavenie zdravotníckej služby a nedostatok lekárov, na čo sa však odvolávala už dôvodová správa k zákonu č. 99/1948 Zb., o národnom poistení, keď zdôvodňovala posunutie účinnosti nemocenského poistenia osôb samostatne zárobkovo činných na 1. január 1950.²⁶⁰ Slovanmi poslanca Bureša: „Zavedení nemocenského pojištění pro osoby samostatně hospodářící by za dnešní situace kádrové i materiální znamenalo pomoc a oběť, kterou by měli přinést námezdně pracující, jejichž podíl na léčebné péči by se musel zmenšit ve prospěch samostatně hospodářících.“²⁶¹ Z tohto je zrejmé ako sa „triedne hľadisko“ začalo uplatňovať v rámci sociálneho poistenia.

V obmedzenom rozsahu bolo postupne upravené nemocenské poistenie, a teda aj prístup k zdravotnej starostlivosti, iba členom vyšších typov JRD (III. a IV. typu).²⁶² Stalo sa tak vyhláškou Ministerstva práce a sociálnej starostlivosti č. 66/1951 Ú. I. I., o národnom poistení členov jednotných roľníckych družstiev so spoločným hospodárením (JRD III. a IV. typu). Nemocenské poistenie sa tak stalo vlastne jedným zo spôsobov zatriktívnenia vyšších typov JRD pri kolektivizácii poľnohospodárstva. Pre tieto osoby bolo zavedené dobrovoľné nemocenské poistenie. Záviselo na družstve, či svojich členov poistí. Ako uvádza Rákosník, v praxi väčšina JRD vyššieho typu túto možnosť

²⁵⁹ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k návrhu zákona, kterým se mění a doplňuje zákon o národním pojištění. [online]. [cit. 2014-04-03]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0396_01.htm>.

²⁶⁰ Vid' Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k návrhu zákona o národním pojištění. [online]. [cit. 2014-04-03]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1100_12.htm>.

²⁶¹ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Stenografické záznamy schůzí, NS RČS 1948 – 1954, 38. schůze, 19. prosince 1949. [online]. [cit. 2014-04-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/038schuz/s038009.htm>>.

²⁶² III. typ JRD charakterizovala spoločná rastlinná a živočíšna výroba. Odmena člena družstva bola založená na základe pracovných jednotiek vykonaných pre JRD. V tomto type JRD družstevníci ešte dostávali určitú malú časť finančných prostriedkov ako kompenzáciu za užívanie pôdy predanej do JRD. IV. typ JRD sa od III. typu odlišoval už len tým, že členovia boli odmeňovaní už len podľa práce vykonanej pre JRD bez ohľadu na vloženú pôdu. Cit. podľa: PRŮCHA, Václav a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, 2. díl, období 1945-1992. Brno : Doplněk, 2009. 600 s. ISBN 978-80-7239-228-5.

využila – už v roku 1951 to bolo skoro 80% týchto družstiev.²⁶³

K diskriminácii osôb samostatne zárobkovo činných došlo aj novým zákonom č. 90/1949 Zb., o rodinných prídavkoch, ktorý nahradil zákon č. 154/1945 Zb., o rodinných prídavkoch v znení zákona č. 58/1947 Zb., ktorým sa mení a doplňuje zákon zo dňa 13. decembra 1945, č. 154 Zb., o rodinných prídavkoch pre prípad nemoci. Ten vyslovene stanovil, že nárok na rodinné prídavky majú len zamestnanci povinne nemocensky poistení, zatiaľ čo podľa zákona z roku 1945 mali na rodinné prídavky nárok všetky osoby povinne nemocensky poistené.

V roku 1951 sa z Ministerstva práce a sociálnej starostlivosti stalo Ministerstvo pracovných síl. Stalo sa tak vládnym nariadením č. 74/1951 Zb., ktorým sa zriaďujú nové ministerstvá. Táto zmena bola v súlade s vtedajšími tendenciami k mobilizácii pracovných síl a predstavou, že hospodársky rozvoj bude mať za následok úplne vymiznutie sociálnych problémov.²⁶⁴

Všetky tieto opatrenia ukazujúce zmenu smeru v ústrety prebratiu sovietskeho modelu predchádzali zákonu č. 102/1951 Zb., o prebudovaní národného poistenia zo dňa 19. decembra 1951. Týmto zákonom vlastne bolo zlikvidované národné poistenie a zásady, na ktorých stálo boli úplne opustené. Podľa dôvodovej správy: „*Dosavadní dávková soustava trpí rovnostářstvím a není účinným nástrojem pro zvyšování produktivity práce a pro získávání a udržení zaměstnanců v nejdůležitějších výrobných odvětvích.*“²⁶⁵ Už prvý paragraf zákona, ktorý bol nazvaný „Účel zákona“ hlásal, že národné poistenie má predovšetkým podporovať výrobu, a to podľa vzoru Sovietskeho zväzu. Najväčšou zmenou uskutočnenou týmto zákonom bolo oddelenie nemocenského poistenia od poistenia dôchodkového. Správu nemocenského poistenia dostalo na starosť Revolučné odborové hnutie, vrcholným orgánom nemocenského poistenia sa tak stala Ústredná rada odborov, ktorá tiež prebrala pôsobnosť Ministerstva pracovných síl v obore nemocenského poistenia. Príjmy a výdaje nemocenského poistenia mali byť rozpočtované v štátnom rozpočte a Ústredná rada odborov mala s prostriedkami nemocenského poistenia hospodáriť oddelene od svojho imania, pričom vláde mala predkladať každoročne správu o nemocenskom poistení. Z tohto je zjavné, že napriek označeniu nemocenské „poistenie“, ktoré zákon zachoval, poisťavacie princípy sa úplne vytratil.

Dávky nemocenského poistenia sa podľa všetkých predchádzajúcich predpisov o nemocenskom poistení vždy delili na vecné dávky – teda vo všeobecnosti zdravotnú starostlivosť a peňažité dávky. V roku 1951 došlo k oddeleniu týchto vecných dávok a zdravotná starostlivosť bola upravená samostatným zákonom č. 103/1951 Zb., o jednotnej preventívnej a liečebnej starostlivosti. Národné poistenie stratilo na zdravotnú starostlivosť vplyv, pretože zdravotná starostlivosť sa dostala do pôsobnosti Ministerstva zdravotníctva a bola od roku 1953 plne financovaná zo štátneho rozpočtu.

Zákon č. 102/1951 Zb., o prebudovaní národného poistenia Ústrednej rade odborov uložil 3 úlohy: preniesť nemocenské poistenie na závody a odborové zväzy, prebudovať dávkovú sústavu nemocenského poistenia, a to tak, aby jeho dávky boli

²⁶³ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětzace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. Fontes (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy). ISBN 978-807-3083-038. s. 327.

²⁶⁴ KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969*. Praha: Academia, 2007, 363 p. ISBN 80-200-1536-1, str. 115, 126, 142.

²⁶⁵ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Důvodová zpráva k návrhu zákona o přebudování národního pojištění. [online]. [cit. 2014-04-04]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0596_00.htm>.

v súlade so záujmami výroby a so zásadou odmeny podľa zásluhy, a ďalej upraviť opravné konanie vo veciach dávkových takým spôsobom, aby o opravných prostriedkoch rozhodovali samotní pracujúci.

Rozsah, výšku, zásadné podmienky dávok, opravné konanie o dávkach a tiež sadzby poisteného mala Ústredná rada odborov upraviť predpismi, ktoré podliehali schváleniu vlády a mali byť predsedom vlády vyhlásené v Zbierke zákonov. Dňa 30. decembra 1953 bola prijatá vyhláška predsedu vlády č. 100/1953 Zb., ktorou sa uverejňuje opatrenie Ústrednej rady odborov o organizácii a prevádzaní nemocenského poistenia zamestnancov. Vyhláška zrušila, v zmysle zákona o prebudovaní národného poistenia, ktorý len všeobecne upravil, že predpisy, ktoré mu odporujú sa zrušujú, ustanovenia zákona č. 99/1948 Zb., o národnom poistení, ktoré upravovali organizáciu nemocenského poistenia, úhradu poistenia, konanie v nemocenskom poistení.

Ďalším základným predpisom pre prevádzanie nemocenského poistenia bola vyhláška Ústrednej rady odborov č. 135/1952 Ú.l., o prevádzaní nemocenského poistenia a o poskytovaní rodinných prídavkov v závodoch. Táto vyhláška stanovila, že peňažitými dávkami nemocenského poistenia sú: nemocenské a podpora pri ústavnom ošetrovaní, peňažitá pomoc v materstve, peňažitá náhrada za výpomoc v rodine, zvláštna výpomoc pri sociálnych chorobách, pohrebné, pôrodné a peňažitá náhrada za detské výbavičky, rodinné prídavky, mimoriadne podpory z imania rodinných prídavkov, podpory z podporného fondu nemocenského poistenia, náhrady za dopravu pri zvláštnej liečebnej starostlivosti, náhrady za liečenie v cudzine. Prvá spomínaná vyhláška (100/1953 Zb.) k tomu dodávala, že súčasťou nemocenského poistenia je aj poskytovanie rodinných prídavkov, výbavného, ktoré sa z dôchodkového poistenia presunulo do poistenia nemocenského a výberovej rekreácie Revolučného odborového hnutia. Ustanovenie, ktoré upravuje o akých dávkach rozhodujú odborové orgány pri prevádzaní nemocenského poistenia okrem všetkých menovaných ešte spomína dávku zvláštnej liečebnej starostlivosti. Túto dávku, keďže ide o dávku vecnú, upravuje zákon č. 103/1951 Zb., o jednotnej preventívnej a liečebnej starostlivosti, ktorým v podstate boli oddelené to čo bolo v predchádzajúcich právnych úpravách nemocenského poistenia považované za vecné dávky nemocenského poistenia, teda zdravotná starostlivosť od peňažitých dávok. Tento zákon ju síce upravuje, avšak jej prevádzanie zveruje orgánom prevádzajúcim nemocenské poistenie, ktoré pri plánovaní, organizovaní, riadení a kontrole tejto dávky odkazuje na predpisy o národnom poistení. V zmysle vyhlášky č. 100/1953 Zb., ktorou sa uverejňuje opatrenie Ústrednej rady odborov o organizácii a prevádzaní nemocenského poistenia zamestnancov môžeme za jedinú vecnú dávku, aj keď ju tak vyhláška nepomenúva, považovať výberovú rekreáciu Revolučného odborového hnutia. Tento príklad ukazuje ako sa „prebudovaním“ národného poistenia právna úprava roztrieštla natoľko, že bolo veľmi komplikované sa v nej orientovať. Taktiež určitý zmätok v pojmoch, zmeny ich obsahu, či neobratné zaobchádzanie s nimi, nijak neľahčovali následnú interpretáciu. Orientáciu tiež neľahčovalo, že zákon č. 102/1951 Zb., o prebudovaní národného poistenia obsahoval v podstate iba rámcové ustanovenia, pričom poskytoval rozsiahle zmocnenia k úprave prevádzacími predpismi.

Vyhláška predsedu vlády č. 100/1953 Zb., ktorou sa uverejňuje opatrenie Ústrednej rady odborov o organizácii a prevádzaní nemocenského poistenia zamestnancov ďalej tiež podrobne upravila organizáciu nemocenského poistenia, konanie v nemocenskom poistení a úhradu poistenia. Prevádzanie nemocenského poistenia v závode riadila závodná rada, pričom o dávkach rozhodoval orgán závodnej rady, komisia národného poistenia, prípadne dielenská komisia národného poistenia.

Činnosť závodných rád v odbore nemocenského poistenia riadil orgán odborového zväzu najbližšie vyšší nad závodnou radou. Ten rozhodoval aj o opravných prostriedkoch proti rozhodnutiam v dávkových veciach. Prevádzanie nemocenského poistenia v závodoch každého odboru riadil a kontroloval Ústredný výbor odborového zväzu. Vrcholným orgánom nemocenského poistenia bola Ústredná rada odborov. Osobitne bolo upravené prevádzanie nemocenského poistenia v malých závodoch²⁶⁶. Prevádzala ho krajská odborová rada, v ktorej obvode sa nachádzalo sídlo malého závodu.

Táto vyhláška bola raz novelizovaná. Vyhláška predsedu vlády č. 65/1955 Zb., ktorou sa uverejňuje opatrenie Ústrednej rady odborov o zmenách v organizácii a prevádzaní nemocenského poistenia zamestnancov zaradila do nemocenského poistenia aj výberové rekreácie školskej mládeže v pionierskych táboroch Revolučného odborového hnutia a výdavky nemocenského poistenia rozšírila o poskytovanie príspevku na diétne stravovanie zamestnancov v nočných sanatóriách a o výstavbu, vybavenie a stavebnú údržbu kultúrnych a telovýchovných zariadení Revolučného odborového hnutia. Ide o dávky a výdavky, ktoré s koncepciou nemocenského poistenia, tak ako sa historicky vyvinula už vlastne nemajú nič spoločné a napriek tomu, že pojem nemocenské poistenie sa naďalej používal, jeho obsah sa zmenil a už sa nezhodoval s obsahom tohto pojmu z predchádzajúcej právnej úpravy.

Poistné na nemocenské poistenie hradil závod. Tým sa však rozumela zamestnávateľská časť poistného, zamestnanecké príspevky na poistné boli zákonom č. 76/1952 Zb., o dani zo mzdy zahrnuté do dane zo mzdy, pričom mala byť v štátnom rozpočte každoročne vyčlenená čiastka na účely národného poistenia. Vládnym nariadením č. 109/1952 Zb., o úprave zamestnávateľskej časti poistného v národnom poistení zamestnancov bolo stanovené, že poistné zamestnávateľov sa zlučuje s príspevkom na rodinné prídavky a zamestnávateľskou časťou príspevku k účelovému imaniu pre včleňovanie do práce. Poistné sa určovalo percentnou sadzbou z úhrnu vymeriavacích základov²⁶⁷ všetkých zamestnancov jedného zamestnávateľa. V prípade zamestnancov, na ktorých sa vzťahoval zákon o rodinných prídavkoch bola sadzba 15%. U príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti to boli 3% a u ostatných zamestnancov 10%. Vyhláška bola raz novelizovaná, konkrétne vyhláškou č. 84/1953 Zb., o úprave poistného národného poistenia. Tá stanovila nové zamestnávateľské poistné sadzby: 10% u zamestnancov rozpočtových organizácií a hospodárskych a ostatných organizácií, ktorých hospodárske výsledky boli zahrnuté do štátneho rozpočtu, 3% u príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti a 15% u ostatných zamestnancov.

Dôchodkové poistenie bolo spojené so starostlivosťou o vojnových poškodencov a obeť vojny a fašistickej perzekúcie a tiež s penzijnými nadlepeniami. Táto zmena bola zastrešená aj zmenou pojmu na dôchodkové zabezpečenie. K prebudovaniu dôchodkového zabezpečenia zákon vytvoril Štátnu komisiu dôchodkového zabezpečenia²⁶⁸ (jej oblastným orgánom bola Slovenská komisia dôchodkového zabezpečenia) menovanú vládou, ktorá mala vláde predkladať návrhy na prebudovanie

²⁶⁶ Malým závodom sa rozumeli závody, v ktorých sa nevolila závodná rada.

²⁶⁷ Vymeriavacím základom pre poistné bola mzda za prácu podľa zákona č. 76/1952 Zb., o dani zo mzdy.

²⁶⁸ Prevahu v nej mali mať členovia Revolučného odborového hnutia, zastúpený mal byť tiež Jednotný zväz českých poľnohospodárov, Jednotný zväz slovenských roľníkov a Zväz protifašistických bojovníkov.

dôchodkového zabezpečenia po dávkovej aj organizačnej stránke a kontrolovať, či dôchodkové zabezpečenie plní svoje úlohy. Pre prevádzanie dôchodkového zabezpečenia bol zriadený Štátny úrad dôchodkového zabezpečenia so sídlom v Prahe (jeho oblasťným orgánom bol Slovenský štátny úrad dôchodkového zabezpečenia v Bratislave). Zákon o prebudovaní národného poistenia teda rovnako ako v prípade nemocenského poistenia aj tu obsahoval len široké zmocňovacie ustanovenia.

Pôsobnosť v niektorých veciach dôchodkového zabezpečenia, ktorú dovtedy vykonávali okresné národné poisťovne vo veciach dávok dôchodkového zabezpečenia a tiež vo veciach dôchodkového zabezpečenia členov jednotných roľníckych družstiev, osôb samostatne zárobkovo činných a spolupracujúcich členov ich rodín prešla na okresné národné výbory. Stanovilo tak vládne nariadenie č. 25/1953 Zb., o presune pôsobnosti v niektorých veciach dôchodkového zabezpečenia a nemocenského poistenia. Okresné národné výbory mali tiež prevádzať nemocenské poistenie dôchodcov, ktorí neboli v pracovnom pomere a členov jednotných roľníckych družstiev III. a IV. typu.

Dôchodkové poistenie²⁶⁹ členov jednotných roľníckych družstiev a osôb samostatne zárobkovo činných bolo upravené vládny nariadením č. 46/1952 Zb., o úprave národného dôchodkového poistenia členov jednotných roľníckych družstiev, osôb samostatne zárobkovo činných a spolupracujúcich členov rodín, podľa priemerného ročného vymeriavacieho základu a podľa dĺžky poistenia.²⁷⁰ Dôchodkové poistenie sa týmto stalo povinným a prestalo byť viazané na vznik a trvanie dobrovoľného poistenia nemocenského poistenia. Predchádzajúca právna úprava, teda zákon č. 269/1949 Zb. a vyhláška č. 66/1951 Zb., stanovovala pre vznik dôchodkového poistenia ako podmienku poistenie pre prípad nemoci.

Vládne nariadenie stanovovalo, že pre spomínaný okruh osôb, zjavný už z názvu vyhlášky, sa z dôchodkového poistenia poskytujú tieto dávky: starobný dôchodok, invalidný dôchodok, vdovský dôchodok, dôchodok pozostalej družky, sirotský dôchodok (ten prípadne až do dokonaného 25. roku veku), odškodnenie za pracovné úrazy, výchovné (taktiež prípadne až do dokonaného 25. roku veku), zvýšenie dôchodku (výchovného) pre bezmocnosť, zvýšenie dôchodku za každých 5 rokov práce v družstve (platilo len pre členov JRD III. a IV. typu), zvýšenie starobného dôchodku (platilo len pre členov JRD III. a IV. typu), dávky nemocenského poistenia dôchodcov.

Vládne nariadenie v úvodnom ustanovení výslovne uvádza, že jej cieľom je umožniť výhodnejšie dôchodkové zabezpečenie tým členom jednotných roľníckych družstiev, ktoré prešli k socialistickým formám poľnohospodárskej výroby. Šlo už o vyššie spomínané Jednotné roľnícke družstvá III. a IV. typu. Družstevník v týchto družstvách bol povinne poistený a mohol si uzatvorením zmluvy zvoliť svoje zaradenie do jednej zo šiestich zón, tzv. dôchodkových pásiem, podľa výšky starobného (invalidného) dôchodku, o aký mal záujem. Od toho sa potom odvíjala aj výška mesačného poistného, ktoré hradil družstevník, a ktoré vyberalo a zaňho odvádzalo družstvo.²⁷¹ Dôchodok sa zvyšoval za každých 5 rokov práce konanej v družstve o 5%.

²⁶⁹ Vyhláška používa pojem dôchodkové poistenie, ktorý sa v tomto prípade v zmysle zákona 102/1951 Zb., o prebudovaní národného poistenia už chápe ako súčasť širšieho pojmu dôchodkového zabezpečenia, kam zákon o prebudovaní národného poistenia zaradzuje okrem dôchodkového poistenia aj starostlivosť o vojnových poškodených a obeť vojny a fašistickej perzekúcie a tiež aj penzijné nadlepenie akejkoľvek povahy.

²⁷⁰ Vid' tabuľka č. 13 v Prílohách.

²⁷¹ Šlo o dôchodok v rozmedzí od 800 do 2000 Kčs mesačne s poistným 70 až 440 Kčs.

Za každý odpracovaný rok po vzniku nároku, ktorý družstevník neuplatnil sa mu starobný dôchodok zvyšoval o 15%. Podmienkou nároku bolo dosiahnutie veku 65 rokov.²⁷² Výhodou oproti členom JRD I. a II. typu a ostatným osobám samostatne zárobkovo činným bolo aj to, že títo družstevníci mali, na rozdiel od osôb samostatne zárobkovo činných a členov JRD I. a II. typu, nárok aj na tzv. čiastočný invalidný dôchodok.²⁷³

Na rozdiel od nich mali živnostníci, členovia JRD I. a II. typu a spolupracujúci členovia rodín dôchodok stanovený pevnou čiastkou podľa priemerného ročného vymeriavacieho základu a podľa dĺžky poistenia.²⁷⁴ Tento dôchodok bol nižší ako dôchodok družstevníkov JRD III. a IV. typu. Nárok naňho vznikal pri dosiahnutí 65 rokov len vtedy, ak osoba nebola schopná vykonávať samostatnú zárobkovú činnosť alebo túto činnosť zanechala so súhlasom národného výboru. Nároky na dávky dôchodkového poistenia sa mali pre spisovateľov, výtvarných umelcov, hudobných skladateľov a vedeckých pracovníkov posudzovať aj naďalej podľa zákona o národnom poistení. Táto vyhláška tiež zrušila dôchodok manželky členov jednotných roľníckych družstiev a osôb samostatne zárobkovo činných. Tiež bol touto vyhláškou zrušený nárok na sociálny dôchodok pre osoby samostatne zárobkovo činné a pre členov jednotných roľníckych družstiev alebo spolupracujúcich členov rodiny, ktorým by inak patril z dôvodu nezískania nároku na dôchodok z poistenia kvôli neplateniu poisteného alebo pre zavinené prerušenie pracovnej činnosti.

Prebudovanie národného poistenia sa dotklo aj penzijného nadlepšenia, ktoré sa stalo súčasťou dôchodkového zabezpečenia. Ešte pred prijatím zákona č. 99/1948 Zb., o národnom poistení boli nároky zo zákona č. 26/1929 Zb., o penzijnom poistení súkromných zamestnancov vo vyšších službách, v znení pozmeňujúcich a doplňujúcich predpisov prevedené na Všeobecný penzijný ústav a nároky z penzijného nadlepšenia podľa stanov náhradných ústavov prešli na príplatkové ústavy. Náhradné ústavy boli zrušené. Stalo sa tak zákonom č. 98/1948 Zb., o sústredení penzijného poistenia súkromných zamestnancov vo vyšších službách a o niektorých ďalších opatreniach v odbore verejnoprávneho sociálneho poistenia. Treba podotknúť, že na Slovensku náhradné penzijné ústavy neexistovali. Namiesto toho bolo zavedené penzijné poistenie niektorých súkromných zamestnancov na vyššie dávky. Toto poistenie bolo zavedené nariadením Slovenskej národnej rady č. 17/1946 Zb. n. SNR o penzijnom poistení niektorých súkromných zamestnancov na vyššie dávky.

Dôvodová správa k zákonu o prebudovaní národného poistenia uvádza, že v roku 1951 na území Čiech, Moravy a Sliezska pôsobilo 330 nadlepšovacích zariadení s celkovým počtom asi 200 000 poistencov, pričom ďalej konštatuje, že penzijné poistenie je prežitok kapitalizmu, ktorý zvýhodňuje úradníkov pred robotníkmi.²⁷⁵ Z tohto dôvodu síce zákon o prebudovaní národného poistenia ponechal na prechodnú

²⁷² V prípade poistenia trvajúceho apoň 20 rokov, stačilo pre nárok na starobný dôchodok dosiahnuť iba 60 rokov veku.

²⁷³ Ten náležal vo výške 60% dôchodku družstevníkovi, ktorý pre trvale nepriaznivý zdravotný stav nemohol odpracovať ani polovicu priemerného počtu pracovných jednotiek odpracovaných v dobe členstva v družstve, najdlhšie však v posledných troch kalendárnych rokoch, a v družstve aj naďalej podľa svojich schopností pracoval.

²⁷⁴ Vid' tabuľka číslo 14 v Prílohách.

²⁷⁵ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k návrhu zákona o přebudování národního pojištění.* [online]. [cit. 2014-04-09]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0596_00.htm>.

dobu nadlepšovacie zariadenia v činnosti, avšak podriadil ich Štátnemu úradu dôchodkového zabezpečenia. Pričom stanovil úlohu štátnej komisii dôchodkového zabezpečenia prebudovať urýchlene aj penzijné nadlepšenie. Penzijné nadlepšenie bolo teda niekoľkokrát upravené, najprv vyhláškou predsedu štátnej komisie dôchodkového zabezpečenia č. 50/1952 Ú.l., o niektorých dočasných opatreniach v obore penzijného nadlepšenia, ktorá stanovila, že nositelia penzijného nadlepšenia v likvidácii dočasne vykonávajú svoju pôsobnosť ako zmocnenci Štátneho úradu dôchodkového zabezpečenia (na Slovensku Slovenského úradu dôchodkového zabezpečenia) a následne vládnym nariadením č. 10/1953 Zb., o niektorých opatreniach v obore penzijného nadlepšenia, ktoré k 31. decembru 1952 zrušilo povinnosť platiť príspevky zariadeniam penzijného nadlepšenia. Penzijné nadlepšenie bolo nakoniec vládnym nariadením 18/1954 Zb., o úprave nárokov z doterajšieho penzijného nadlepšenia zrušené s odôvodnením, že nie je v súlade s princípmi socialistického dôchodkového zabezpečenia. Nároky z neho sa previedli do dôchodkového pripoistenia. Nároky z penzijného nadlepšenia, ktoré vznikli pred jeho zrušením boli obmedzené pevne stanovenými hranicami.

Zmeny sa okrem úradníkov, poľnohospodárov a osôb samostatne zárobkovo činných dotkli aj štátnych zamestnancov. Vládnym nariadením č. 101/1952 Zb., o úprave podmienok pre trvanie nárokov na niektoré dôchodky z dôchodkového zabezpečenia stanovilo, že trvanie nárokov v podobe odpočívnych plátov z verejného penzijného zaopatrenia sa pre osoby mladšie ako 60 rokov bude posudzovať podľa predpisov o národnom poistení.

Dobovo príznačná bola represia voči „triednym nepriateľom“, pričom výnimkou nebola ani oblasť sociálneho poistenia. Vládnym nariadením č. 22/1953 Zb., o úprave dôchodkov z dôchodkového zabezpečenia a zaopatrení osôb nepriateľských ľudovo demokratickému zriadeniu bola zastavená výplata dôchodkov z dôchodkového zabezpečenia osobám na dobu, na ktorú boli odsúdené k strate čestných občianskych práv preto, že trestným činom prejavili nepriateľstvo k ľudovo demokratickému poriadku. Vyhláška vyslovuje menuje tých, ktorých považuje za „triednych nepriateľov“, a ktorým preto znižuje na podklade uznesení rady okresného národného výboru starobný (invalidný) dôchodok, či vdovský dôchodok podľa okolností prípadu, a to prípadne až na výšku sociálneho dôchodku (700 Kčs). Boli to význační predstavitelia predchádzajúceho politického a hospodárskeho zriadenia²⁷⁶ a ich vdovy, a tiež tí, ktorí, ako hovorí vyhláška, horlivo slúžili predchádzajúcemu kapitalistickému poriadku²⁷⁷ a ich vdovy, ak tieto osoby prejavovali nepriateľský postoj k ľudovo demokratickému poriadku. Rada Krajského národného výboru sa dokonca mohla uznieť na to, že dôchodok bol takýmto osobám odobraný celkom, a to v prípadoch pokiaľ bolo o výživu týchto osôb postarané inak.

²⁷⁶ Toto nariadenie previedla vyhláška predsedu štátnej komisie dôchodkového zabezpečenia a ministra vnútra č. 119/1953 Ú.l., ktorou sa vydávajú smernice k prevedeniu vládneho nariadenia o úprave dôchodkov z dôchodkového zabezpečenia a zaopatrenia osôb nepriateľských ľudovo demokratickému zriadeniu. Podľa tejto vyhlášky šlo o ministrov, význačných reakčných politikov, riaditeľov, členov správnych rád a iných funkcionárov bánk a veľkých priemyslových a obchodných podnikov, vysokú byrokraciu atď.

²⁷⁷ Tu prevádzacia vyhláška č. 119/1953 Ú.l. demonštratívne vymenúva bývalých verejných zamestnancov, ktorí zastávali zodpovedné funkcie, predstaviteľov politicky významných spolkov a organizácií, žurnalistov, ktorí svojím jednaním prejavovali nepriateľstvo k ľudovo demokratickému poriadku.

4.3 Dokončenie procesu prestavby národného poistenia v rokoch 1953 – 1956

V roku 1953, 1. júna, prebehla menová reforma na základe zákona č. 41/1953 Zb., o peňažnej reforme, ktorej následkom obyvateľstvo prišlo o svoje úspory.²⁷⁸ Ďalším následkom bol ešte hlbší prepád životnej úrovne obyvateľstva, čo viedlo k stávkam a lokálnym nepokojom predovšetkým robotníkov, skupine obyvateľstva, ktorá dovtedy tvorila sociálnu oporu Komunistickej strane Československa. V rámci menovej reformy bol zrušený tiež prídelový lístkový systém, teda viazané hospodárstvo, ktorého dôsledkom zas boli problémy so zásobovaním spôsobené obmedzovaním spotrebného priemyslu v prospech ťažkého priemyslu a znížením produkcie poľnohospodárstva kvôli nútenej kolektivizácii.²⁷⁹ Vedenie strany si uvedomovalo nástrahy plynúce z tejto situácie, preto sa snažilo o zmiernenie sociálneho napätia.²⁸⁰

Snaha o sociálny zmier si vyžiadala zmenu sociálnej politiky. Jedným zo spôsobov malo byť aj urýchlené prevedenie sociálnej reformy prostredníctvom zákonov prijatých v roku 1956. Okrem toho došlo i k znižovaniu cien, zvyšovaniu pracovných príjmov a k vyplácaniu zvláštnych prídavkov dôchodcom a príjemcom rodinných prídavkov. Ako už bolo naznačené, počítalo sa prestavbou nemocenského poistenia a dôchodkového zabezpečenia.²⁸¹

4.3.1 Prestavba nemocenského poistenia zamestnancov

Sociálna reforma sa začala novou úpravou nemocenského poistenia zákonom č. 54/1956 Zb., o nemocenskom poistení zamestnancov, ktorým bol predovšetkým zmenený dávkový systém. Zákon znova rozdelil dávky nemocenského poistenia na vecné a peňažité, avšak zmenený obsah pojmu vecná dávka nemocenského poistenia ostal zachovaný ešte z predchádzajúcej právnej úpravy popísanej vyššie. Okrem týchto dvoch druhov dávok nemocenského poistenia zákon pridával ešte tretí, ktorým boli rodinné prídavky. Tie svojou povahou nemali s nemocenským poistením vlastne nič spoločné a boli teda do tohto zákona ako dávka nemocenského poistenia zaradené úplne nekonceptne.

Za vecné dávky nový zákon o nemocenskom poistení zamestnancov považoval kúpeľnú starostlivosť, výberovú rekreáciu Revolučného odborového hnutia a detskú rekreáciu Revolučného odborového hnutia.

²⁷⁸ V rámci menovej reformy sa menili staré peniaze za nové v pomere 5:1 pre hotovosť do 300 Kč. Vyššie čiastky sa menili v pomere 50:1.

²⁷⁹ V súvislosti s prechodom z viazaného trhu na trh voľný bolo vydané vládne nariadenie č. 42/1953 Zb., o opatreniach v obore miezd, dôchodkov a niektorých sociálnych dávok v súvislosti so zrušením lístkového systému zásobovania, ktoré zvyšovalo dôchodky z národného poistenia.

²⁸⁰ RÁKOSNÍK, Jakub a TOMĚŠ, Igor. Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8, str. 150 – 151.

²⁸¹ KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969*. Praha: Academia, 2007, 363 p. ISBN 80-200-1536-1, str. 205.

Dávkami peňažitými bolo nemocenské, novo zavedená podpora pri ošetrovaní člena rodiny, peňažitá pomoc v materstve, podpora pri narodení dieťaťa a pohrebné. Týmto zákonom došlo k dovŕšeniu snahy o úplné odstránenie rozdielov v dávkach nemocenského a peňažitej podpory v materstve medzi robotníkmi a úradníkmi a štátnymi zamestnancami. Záverečným ustanovením bol od 1. januára 1957 zrušený nárok na mzdu pri pracovnej neschopnosti pre nemoc alebo úraz, pri ošetrovaní člena rodiny, v tehotenstve a materstve. Dávka nemocenského sa poskytovala od prvého dňa dočasnej pracovnej neschopnosti. Dĺžka podpornej doby bola jeden rok, pričom pri novej pracovnej neschopnosti sa do podpornej doby započítavali aj predchádzajúce obdobia trvania dočasnej pracovnej neschopnosti, pokiaľ spadali do obdobia jedného roku pred vznikom novej pracovnej neschopnosti. Nemocenské sa stanovovalo z priemernej čistej dennej mzdy zamestnanca, maximálne však z čiastky 100 Kčs.²⁸² Keďže snahou bolo zabrániť fluktuácii zamestnancov, bola výška nemocenského odstupňovaná podľa dĺžky neprerušeného zamestnania v jednom podniku²⁸³ od 60% z čistej dennej mzdy pri neprerušenom zamestnaní v podniku do jedného roka až po 90% z čistej dennej mzdy pri neprerušenom zamestnaní v jednom podniku nad 10 rokov.²⁸⁴ Zákon nestanovoval žiadnu karenčnú dobu, avšak v prvých troch dňoch trvania dočasnej pracovnej neschopnosti sa poskytovalo nemocenské v nižšej výmere (neplatilo to v prípade prvých troch dní dočasnej pracovnej neschopnosti spôsobenej následkom pracovného úrazu).²⁸⁵ Takáto pomerne zhovievavá právna úprava mala za následok zvýšenú mieru pracovnej absencie z dôvodu pracovnej neschopnosti, čo dokazuje štatisticky zachytená úhrnná chorobnosť, ktorá bola v roku 1957 najvyššia od skončenia druhej svetovej vojny.²⁸⁶

Novou dávkou bola podpora pri ošetrovaní člena rodiny alebo pri starostlivosti o dieťa, ak jasle, škôlka alebo detský či poľnohospodársky útulok ostali zatvorené z hygienických alebo protiepidemiologických dôvodov, poprípade, ak dieťaťu bola nariadená karanténa. Dávka náležala vo výške nemocenského po dobu troch pracovných dní trvania popísaných skutočností za podmienky, že v rodine nebol nikto iný, kto by sa mohol o nemocného člena rodiny alebo dieťa starať, s možnosťou predĺženia výplaty dávky ešte o tri dni, ak by nebolo možné zabezpečiť v priebehu prvých troch dní potrebnú starostlivosť.

Peňažitá pomoc v materstve sa poskytovala po dobu 18 týždňov (4 týždne pred a 14 týždňov po pôrode). Podmienkou bolo, že zamestnankyňa bola v posledných dvoch rokoch pred pôrodom poistená aspoň 270 dní. Výška sa stanovovala rovnako ako pri dávke nemocenského, pričom percentná sadzba sa rovnako ako u nemocenského

²⁸² Čistá denná mzda zamestnanca sa vypočítavala zo zárobku dosiahnutého v posledných troch kalendárnych mesiacoch pred vznikom dočasnej pracovnej neschopnosti (alebo karantény) po odpočítaní dane zo mzdy.

²⁸³ Do neprerušeného zamestnania v jednom podniku sa započítavala aj doba výkonu základnej alebo obdobnej služby v ozbrojených silách, doba sústavnej prípravy na budúce povolanie, doba vedeckej ašpirantúry, ak zamestnanec po ich skočení nastúpil v predpísanej lehote do zamestnania.

²⁸⁴ Do jedného roka nepretržitého zamestnania v jednom podniku bola výška nemocenského 60% z čistej dennej mzdy, od jedného do piatich rokov to bolo 70%, od piatich do desiatich rokov to bolo 65%, nad desať rokov to bolo 90% z čistej dennej mzdy.

²⁸⁵ Do jedného roka nepretržitého zamestnania v jednom podniku to bolo 50% z čistej dennej mzdy, od jedného do piatich rokov to bolo 60%, od piatich do desiatich rokov to bolo 65% a pri nepretržitom zamestnaní nad 10 rokov to bolo 70% z čistej dennej mzdy.

²⁸⁶ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětské sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. Fontes (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy). ISBN 978-807-3083-038. s. 333.

zvyšovala s počtom rokov neprerušeneho zamestnania v rovnakom podniku.²⁸⁷

Rodinné prídavky na nezaopatrené deti boli podmienené odpracovanou dobou v predpísanom pracovnom úväzku²⁸⁸. Rodinné prídavky patrili iba za tie mesiace, kedy zamestnanec odpracoval dvadsať zmien. Výška rodinných prídavkov bola stanovená pevnými čiastkami a zvyšovala sa s počtom detí.²⁸⁹ Znevýhodnení boli zamestnanci, ktorí vlastnili pôdu s rozlohou nad 0,5 ha. Tým sa rodinné prídavky na nezaopatrené deti znižovali približne o polovicu.²⁹⁰ Zákon šiel dokonca tak ďaleko, že na roveň týchto zamestnancov postavil aj zamestnancov, ktorí s nimi žili v spoločnej domácnosti ako členovia rodiny.²⁹¹ Diskriminácia sa týkala aj zamestnancov, ktorí boli okrem toho členmi jednotných roľníckych družstiev. V prípade členstva v JRD I. alebo II. typu vtedy, ak vstúpili do družstva s poľnohospodárskou pôdou s výmerou väčšou ako 0,5 ha. V prípade členstva v JRD III. a IV. typu, ak ich záhumienok²⁹² presahoval výmeru stanov družstva. Stačilo dokonca, že zamestnanec s takýmto členom býval v spoločnej domácnosti ako člen rodiny, a to aj vtedy ak by manželka alebo iný člen rodiny boli členmi družstva.

Poistné bolo 10% za zamestnancov socialistického sektoru a 15% za zamestnancov sektoru súkromného. Hradil ho iba zamestnávateľ a vypočítavalo sa z úhrnu miezd všetkých zamestnancov daného zamestnávateľa. Opäť tu môžeme sledovať už spomínané vyprázdnenie pojmov, keď zákon ešte stále používa názov nemocenské poistenie, napriek tomu, že v podstate už ide skôr o nemocenské zabezpečenia ako poistenie.

V rámci organizácie nemocenského poistenia sa nič nezmenilo. Zákon prebral zmocňovacie ustanovenia zákona č. 102/1951 Zb., o prebudovaní národného poistenia pre Ústrednú radu odborov k vydávaniu opatrení (so súhlasom vlády) upravujúcim organizáciu, prevádzanie, hospodárenie nemocenského poistenia zamestnancov a povinnosti a zodpovednosť závodov a ich pracovníkov. Zákon pritom ponechal v platnosti vyhlášku č. 100/1953 Zb., ktorou sa uverejňuje opatrenie Ústrednej rady odborov o organizácii a prevádzaní nemocenského poistenia zamestnancov v znení vyhlášky č. 65/1955 Zb.

Zákon č. 54/1956 Zb., o nemocenskom poistení zamestnancov bol zrušený až zákonom č. 187/2006 Sb., o nemocenskom poistení. Bol teda účinný vyše päťdesiat rokov a bolo prijatých mnoho jeho noviel. Na tomto mieste sú uvedené tie, ktoré boli prijaté do roku 1989, teda do pádu komunistického režimu. Zákon č. 54/1956 Zb., o nemocenskom poistení zamestnancov bol novelizovaný týmito zákonmi:

²⁸⁷ Pri neprerušenom zamestnaní v jednom podniku do dvoch rokov to bolo 75% z čistej dennej mzdy, od dvoch rokov do piatich rokov to bolo 80% a nad päť rokov to bolo 90% z čistej dennej mzdy.

²⁸⁸ Pre priznanie rodinných prídavkov musel mať zamestnanec pracovný úväzok odpovedajúci pracovnej dobe stanovenej pre dané pracovné odvetvie.

²⁸⁹ 70 Kčs mesačne na jedno dieťa, 170 Kčs na dve deti, 310 Kčs na tri deti, 490 Kčs na štyri deti a na každé ďalšie dieťa sa rodinné prídavky zvyšovali o ďalších 220 Kčs mesačne.

²⁹⁰ 38 Kčs mesačne na jedno dieťa, 86 Kčs na dve deti, 144 Kčs na tri deti, 212 Kčs na štyri deti, 290 Kčs na päť detí, 378 Kčs na šesť detí, 476 Kčs na sedem detí a potom sa rodinné prídavky zvyšovali o 108 Kčs mesačne na každé ďalšie dieťa.

²⁹¹ Podľa vykonávacej vyhlášky Ústrednej rady odborov č. 74/1959 Ú.l., o poskytnutí prídavkov na deti v nemocenskom poistení zamestnancov mohol takýto zamestnanec bývať s takýmto roľníkom dosiahnuť rodinné prídavky v nezniženej výmere iba, ak by preukázal, že nemôže zohnať vlastný byt napriek tomu, že sa už o jeho pridelenie dlhšie snaží.

²⁹² V kolektivizovanom poľnohospodárstve sa takto nazývala pôda v užívaní roľníka.

1. Zákon č. **16/1959 Zb.**, ktorým sa mení a doplňuje zákon o nemocenskom poistení zamestnancov

- zvýšenie prídavkov na deti rodinám s tromi a viac deťmi, pričom zvýšenie bolo diferencované s prihliadnutím ku mzde živiťľa rodiny;

2. Zákon č. **58/1964 Zb.**, o zvýšení starostlivosti o tehotné ženy a matky

- zákon bol prijatý v súvislosti s plánovaným novým zákonníkom práce (zákon č. 65/1965 Zb., zákonník práce) a obsahoval aj niektoré pracovnoprávne úpravy, ktoré boli neskôr prevzaté do zákonníka práce (napr. právna úprava materskej dovolenky);

- novo upravil podmienky, dobu poskytovania a výšku peňažitej pomoci v materstve. Doba tejto dávky bola predĺžená na 22 týždňov (pre matky dvojčiat na 35 týždňov, pre osamelé ženy na 26 týždňov);

3. Zákon č. **67/1965 Zb.**, o niektorých zmenách v nemocenskom poistení

- zmeny súvisiace so súčasne prijatým Zákonníkom práce č. 65/1965 Zb., predovšetkým s úpravou prevádzania zamestnankýň, ktoré sú tehotné alebo sú v období deviatich mesiacov po pôrode a sú ohrozované nepriaznivými vplyvmi vykonávanej práce alebo pracovného prostredia, poprípade vplyvmi tkvejúcimi v ich osobe, na inú, pre nich vhodnú prácu. V súvislosti s tým bola zavedená nová dávka nemocenského poistenia - vyrovnávací príspevok v tehotenstve a materstve. Ten umožňoval vyrovať z prostriedkov nemocenského poistenia zníženie zárobku, ktoré bolo dôsledkom prípadného prevedenia zamestnankyne na inú prácu;

- nový spôsob zápočtu doby zamestnania, ktorá bola rozhodná pre sadzby nemocenského, podpory pri ošetrovaní člena rodiny a peňažitej podpory v materstve. Novo sa započítavali všetky doby zamestnania a doby postavené im na roveň, a nie len doby neprerušeného zamestnania v jednom podniku, ako to bolo podľa dovtedajšej právnej úpravy;

- dávka pri ošetrovaní člena rodiny bola rozšírená aj na niektoré ďalšie situácie v súlade s novou úpravou pracovného voľna pri ošetrovaní dieťaťa a starostlivosti oňho;

Týmto zmenám bolo potrebné prispôbiť aj úpravu nárokov družstevných roľníkov. Stalo sa tak zákonom č. 141/1965 Zb., o niektorých zmenách v sociálnom zabezpečení roľníkov;

4. Zákon č. **87/1968 Zb.**, o zmenách v nemocenskom poistení a v nemocenskej starostlivosti

- zvýšenie hornej hranice čistej dennej mzdy stanovenej pre výpočet nemocenského zo 100 Kčs na 150 Kčs;

- kvôli zjednodušeniu boli ustanovenia zákona č. 67/1965 Zb. boli prevedené do zákona 54/1956 Zb. a do nového zákona 88/1968 Zb., o predĺžení materskej dovolenky a o dávkach v materstve a o prídavkoch na deti z nemocenského poistenia, čím sa celý zákon 67/1965 Zb. zrušil

- zrušil podmienku neprerušeného zamestnania v jednej organizácii pri hodnotení doby zamestnania pre účely dávky nemocenského, novo sa mali pre účely nemocenského hodnotiť všetky zamestnania (táto podmienka bola zrušená aj pre nemocenské družstevných roľníkov novelou zákona č. 103/1964 Zb., zákonom č. 89/1968 Zb.,

ktorým sa mení a doplňuje zákon o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov a zákon o sociálnom zabezpečení);

5. Zákon č. **88/1968 Zb.**, o predĺžení materskej dovolenky a o dávkach v materstve a o prídavkoch na deti z nemocenského poistenia

- novelizoval aj zákonník práce (§157 ods. 1) - predĺženie materskej dovolenky na 26 týždňov, teda aj doba poskytovania peňažitej pomoci v materstve sa predĺžila z 22 na 26 týždňov;
- zjednotenie dovtedajšej rozdielnej sadzby peňažitej pomoci v materstve (odstupňovanej podľa získanej doby zamestnania a podľa poradia narodeného dieťaťa) na jednotnú sadzbu 90% čistej dennej mzdy pre všetky zamestnankyne;
- zvýšenie podpory pri narodení dieťaťa zo 650 Kčs na 1000 Kčs pre každé narodené dieťa;
- prídavky na deti poskytované z nemocenského poistenia sa zlúčili so zľavami poskytovanými na deti v dani zo mzdy, teda priame peňažité príspevky na deti sa zlúčili s nepriamou hmotnou podporou na deti. Výška prídavku na deti sa zjednotila pre všetky skupiny pracovníkov (teda diferenciacia podľa výšky príjmov a podľa toho či osoba bola užívateľom poľnohospodárskej pôdy sa zrušila);
- rozšíril sa pojem „nezaopatrené dieťa“, a to tým, že veková hranica sa zvýšila na 26 rokov a hranica vlastného príjmu dieťaťa sa zvýšila na 500 Kčs;

6. Zákonné opatrenie predsedníctva Federálneho zhromaždenia č. **8/1982 Zb.**, o zvýšení materského príspevku a o zmenách v nemocenskom zabezpečení;

- bolo zrušené krátenie dávky nemocenského na polovicu pri ústavnom ošetrovaní (alebo kúpeľnej starostlivosti mimo dovolenky na zotavenie) pre slobodných, ovdovelých alebo rozvedených zamestnancov, ktorí voči nikomu neplnili vyživovaciu povinnosť (obdobné ustanovenia boli súčasne vypustené zo zákona č. 103/1964 Zb., o zabezpečení družstevných roľníkov a zo zákona č. 32/1957 Zb., o nemocenskej starostlivosti v ozbrojených silách);

7. Zákon č. **73/1982 Zb.**, o zmenách zákona o sociálnom zabezpečení a predpisov o nemocenskom poistení

- novo upravil nemocenské poistenie zamestnancov v baníctve stanovením, že prostredníctvom vládnych nariadení majú byť doplnené príslušné zákony, ktoré mali zvýšiť najvyššiu hranicu čistej dennej mzdy, z ktorej sa vypočítavali dávky nemocenského poistenia a dávky na podporu pri ošetrovaní člena rodiny, pre vyrovnávací príspevok v tehotenstve a materstve a pre peňažitú pomoc v materstve zo 120 Kčs na 180 Kčs za deň;

8. Zákon č. **148/1983 Zb.**, o zjednotení sadzieb nemocenského

- zrušil odstupňovanie sadzieb výšky nemocenského podľa dĺžky doby zamestnania – výška nemocenského za prvé tri pracovné dni pracovnej neschopnosti činila 70% priemernej dennej pracovnej odmeny, od štvrtého dňa choroby činila 90% priemernej dennej pracovnej odmeny,
- týmto zákonom bol novelizovaný aj zákon č. 103/1964 Zb., o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov;

9. Zákon č. 109/1984 Zb., o zmenách v nemocenskom zabezpečení

- upravil výšku maximálnej čiastky, z ktorej sa stanovovala dávka nemocenského, zo 120 Kčs na 150 Kčs čistej dennej mzdy,
- táto zmena sa týkala aj zákona č. 103/1964 Zb., o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov;

10. Zákon č. 51/1987 Zb., o zmenách v nemocenskom zabezpečení

- predĺžil dobu poskytovania peňažitej podpory v materstve o 2 týždne, teda na 28 týždňov, pričom táto doba mala predĺžiť dobu poskytovania peňažitej podpory v materstve pred očakávaným pôrodom (teda zo 4 týždňov pred pôrodom na 6 týždňov pred pôrodom);
- peňažitá pomoc v materstve sa mala vo výnimočných prípadoch poskytnúť aj osamelému mužovi;
- doba poskytovania podpory pri ošetrovaní člena rodiny sa predĺžila z troch na päť pracovných dní;
- bola zrušená podmienka spoločnej domácnosti zamestnanca a ošetrovaného dieťaťa pre nárok na podporu pri ošetrovaní člena rodiny;
- táto úprava sa bola zavedená aj pre družstevných roľníkov (zákon č. 103/1964 Zb., o zabezpečení družstevných roľníkov a o zabezpečení matky a dieťaťa, v znení neskorších predpisov).

4.3.2 Dôchodkové zabezpečenie

Zákonom č. 55/1956 Zb., o sociálnom zabezpečení, účinnom od 1. januára 1957, došlo k zásadným zmenám v dôchodkovom zabezpečení. Zákon začal používať pojem sociálne zabezpečenie. Obsahom tohto pojmu, ako vymedzoval zákon, bolo dôchodkové zabezpečenie zamestnancov a príslušníkov ozbrojených síl, ktorí sa nezúčastňovali dôchodkového zaopatrenia podľa zvláštnych predpisov²⁹³, zabezpečenie dôchodcov v nemoci a sociálna starostlivosť.²⁹⁴ Ide o pojem s najväčšou pravdepodobnosťou prevzatý z ruštiny, s ktorým sa, ako vysvetľuje profesor Tomeš: „...poprvé v Evrope setkávame v programu Všeobecné komunistické strany (bolševiků) pro označení všeobsahujícího systému sociálních dávek pro všechny zaměstnance hrazených ze státních zdrojů...“²⁹⁵ V našom prostredí bol so zúženým obsahom rozšírený v pojednávanom období sovietskizácie práva a spoločnosti a napriek známemu

²⁹³ Zvláštnymi predpismi boli zákon č. 89/1952 Zb., o dôchodkovom zaopatrení príslušníkov ozbrojených síl, ktorý bol neskôr nahradený zákonom č. 33/1957 Zb., o sociálnom zaopatrení príslušníkov ozbrojených síl. Ten bol ešte novelizovaný zákonom č. 18/1959 Zb., o niektorých zmenách v sociálnom zaopatrení príslušníkov ozbrojených síl.

²⁹⁴ Z dôchodkového zabezpečenia zamestnancov sa poskytovali tieto dávky: dôchodky (starobný, invalidný a čiastočne invalidný, invalidný a čiastočne invalidný pri pracovnom úraze, vdovský, vdovecký, sirotský, dôchodok manželky, dôchodok za výsluhu rokov, osobný, sociálny – z toho sa stala dávka fakultatívna), výchovné k dôchodkom, zvýšenie dôchodkov pre bezmocnosť.

²⁹⁵ TOMEŠ, Igor. Předmět práva sociálního zabezpečení. TRÖSTER, Petr et al. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 1 - 17. Academia iuris. ISBN 9788074004735.

obsahu sa v odbornej literatúre môžeme stretnúť so zmätočnými definíciami.²⁹⁶ Zúženým obsahom je myslené to, že na našom území v tomto období všeobecne pojem sociálne zabezpečenie nebol „všeobsahujúci“, ale zahŕňal len dôchodkové zabezpečenie a sociálnu starostlivosť. Dá sa povedať, že spojením dôchodkového zabezpečenia so sociálnou starostlivosťou bola podstata sociálneho poistenia, tak ako historicky na našom území vyvinula, definitívne rozvrátená.

Zákon č. 55/1956 Zb., o sociálnom zabezpečení sa sústredil predovšetkým na úpravu starobného dôchodku. Zákon rozdelil zamestnancov do troch pracovných kategórií. Do I. pracovnej kategórie patrilo zamestnanie pod zemou v baniach a zamestnanie výkonných letcov, do II. kategórie patrili zamestnania vykonávané za zvlášť ťažkých pracovných podmienok²⁹⁷ a do III. pracovnej kategórie patrili všetky ostatné zamestnania. Samozrejme šlo o zvýhodnenie určitých skupín zamestnancov, pričom zamestnania zaradené do I. a II. pracovnej kategórie sa v praxi označovali tiež „zamestnania preferovaných kategórií“. Pomocou takéhoto systému preferencií bolo možné naviesť pracovníkov do potrebných odvetví.²⁹⁸ Podľa kategórií bola odstupňovaná výška starobného a invalidného dôchodku. Pri I. pracovnej kategórii to tiež znamenalo stanovenie nižšej vekovej hranice pre vznik nároku na starobný dôchodok ako bol všeobecný dôchodkový vek. Rozdelenie zamestnancov do kategórií bolo dôsledkom denivelizačného princípu zásluhovosti, zdôraznenie ktorého bolo vlastne jedným z dôvodov prijatia novej právnej úpravy.²⁹⁹ V svojej podstate však išlo o zvýhodňovanie určitých skupín zamestnancov, a teda o diskrimináciu zamestnancov zamestnaní nezaradených do preferovaných kategórií.

Podmienkou nároku na starobný dôchodok bolo, okrem dosiahnutia stanoveného dôchodkového veku, 60 rokov u mužov a 55 rokov u žien a zamestnancov I. pracovnej kategórie, aj potrebná doba trvania zamestnania – 20 rokov. Dôchodkový vek sa teda znížil, aj napriek tomu, že stredná dĺžka života sa neustále predlžovala. V porovnaní s rokom 1951 sa v roku 1957 predĺžila u mužov z 60,9 rokov na 66 rokov a u žien zo 65,5 roka na 71,07.³⁰⁰ Nárok na dôchodok mal aj zamestnanec, ktorý bol zamestnaný kratšie ako 20 rokov, minimálne sa však požadovalo 5 rokov zamestnania, a dosiahnutie veku aspoň 65 rokov. Základná výmera zamestnanca I. pracovnej kategórie predstavovala 60% priemerného ročného zárobku³⁰¹, u zamestnanca II. pracovnej kategórie to bolo 55% priemerného ročného zárobku a u zamestnanca III. pracovnej kategórie to bolo 50% priemerného ročného zárobku. Starobný dôchodok sa skladal aj

²⁹⁶ TOMEŠ, Igor. Předmět práva sociálního zabezpečení. TRÖSTER, Petr et al. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 1 - 17. Academia iuris. ISBN 9788074004735.

²⁹⁷ Zoznam zamestnaní zaradených do II. pracovnej kategórie bol uverejnený vyhláškou Štátneho úradu dôchodkového zabezpečenia č. 251/1956 Ú.l., ktorou sa vyhlasuje pre účely dôchodkového zabezpečenia zoznam zamestnaní zaradených do II. pracovnej kategórie.

²⁹⁸ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětzace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. Fontes (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy). ISBN 978-807-3083-038. s. 420.

²⁹⁹ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětzace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. Fontes (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy). ISBN 978-807-3083-038. s. 432.

³⁰⁰ FEDERÁLNÍ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historická statistická ročenka ČSSR*. Praha: SNTL - Nakladatelství technické literatury, Alfa, vydavatelství technické a ekonomickej literatury, 1985. s. 82.

³⁰¹ Priemerný ročný zárobok sa stanovoval z hrubého zárobku za posledných 10 kalendárnych rokov, prípadne za posledných 5 kalendárnych rokov, ak to bolo pre zamestnanca výhodnejšie. Do čiastky 24000 Kčs sa započítaval plne, nad túto čiastku, najviac však do 60000 Kčs, sa započítaval jednou tretinou.

z čiastok zvyšovacích, ktoré sa poskytovali za každý ďalší rok zamestnania nad všeobecne požadovanú dobu trvania zamestnania (20 rokov u I. a II. pracovnej kategórie a 25 rokov u III. pracovnej kategórie). V I. pracovnej kategórii sa od 21. roku zamestnania zvyšovala základná výmera starobného dôchodku za každý ďalší rok zamestnania o 2% priemerného ročného zárobku, v II. pracovnej kategórii to bolo o 1,5%, taktiež od 21. roku zamestnania a v III. pracovnej kategórii o 1% priemerného ročného zárobku od 26. roku zamestnania. Zákonom bola stanovená aj najvyššia a najnižšia výmera starobného a invalidného dôchodku, ktorá pre zamestnancov I. pracovnej kategórie predstavovala maximálne 90% priemerného ročného zárobku a u ostatných zamestnancov 85% priemerného ročného zárobku. U starobného dôchodku, ktorý prináležal zamestnancovi, ktorého doba zamestnania bola najmenej 20 rokov predstavovala najnižšia výmera 400 Kčs. Táto najnižšia výmera platila aj pre invalidné dôchodky. U starobného dôchodku, ktorý prináležal zamestnancovi, ktorého doba zamestnania bola menej ako 20 rokov (avšak najmenej 5 rokov) bola najnižšia výmera 300 Kčs. Dôchodky sa vypočítavali z hrubého zárobku, taktiež maximálna výmera, 90% resp. 85% priemerného ročného zárobku, sa vypočítavala z hrubého zárobku. Následkom toho dochádzalo k tomu, že dôchodky boli častokrát rovnaké alebo dokonca vyššie ako čistý pracovný príjem.

Okrem toho dôsledná závislosť výšky dôchodku na zárobku spôsobila, že niektoré dôchodky boli príliš nízke, zatiaľčo dôchodky odvodené z vysokých príjmov boli neúmerne vysoké. Z tohto dôvodu bolo zákonom č. 17/1959 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa zákon o sociálnom zabezpečení stanovené obmedzenie absolútnej maximálnej výmery dôchodkov. Tento zákon stanovil, že starobný a invalidný dôchodok nesmie presahovať u zamestnancov v I. pracovnej kategórii čiastku 2200 Kčs mesačne, u zamestnancov v II. pracovnej kategórii čiastku 1800 Kčs mesačne a u zamestnancov v III. pracovnej kategórii čiastku 1600 Kčs mesačne.³⁰²

Zákon v porovnaní s predchádzajúcou právnou úpravou značne zvýšil dôchodky. Ich priemerná výška, ktorá v roku 1956 bola 526 Kčs, dosahovala v roku 1957 už čiastku 636 Kčs.³⁰³ Je však potrebné podotknúť, že zákon vytvoril tým, že ponechal priznané dávky poskytované podľa dovtedajších predpisov vo výške v akej sa poskytovali ku dňu 31. decembra 1956, značný rozdiel medzi dôchodkami starodôchodcov a novodôchodcami, teda tými, ktorým boli dávky priznané už podľa nového zákona.

Zákon zaviedol dve nové dávky, a to dôchodok za výsluhu rokov a osobný dôchodok. Dôchodok za výsluhu rokov prináležal zamestnancom po určitej dobe zamestnania v zamestnaní, ktoré pre svoju zvláštnu povahu kladlo mimoriadne nároky na schopnosti a organizmus zamestnanca. Tento dôchodok sa priznával bez ohľadu na zdravotný stav a vek zamestnanca. Osobný dôchodok mal byť priznaný zvlášť zaslúžilým pracovníkom v obore hospodárstva, vedy, kultúry, správy a tiež v iných úsekoch verejnej činnosti. Priznaný mohol byť aj pozostalým po týchto osobách. Tento dôchodok nahrádzal iné dôchodky z dôchodkového zabezpečenia, či poistenia. Zákon uvádza, že podrobnosti môže stanoviť vláda. Išlo v podstate o zvýhodnený dôchodok, ktorý, ako je zjavné z ustanovenia, sa vymykal akýmkoľvek zákonným

³⁰² Tieto čiastky nesmel starobný a invalidný dôchodok presahovať spolu s akýmkoľvek dôchodkom z dôchodkového zabezpečenia (poistenia, zaopatrenia), a to vrátane dôchodkov z penzijného nadlepenia.

³⁰³ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětzace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. Fontes (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy). ISBN 978-807-3083-038. s. 431.

podmienkam.

Osobný dôchodok bol väčšinou priznávaný členom KSC, pracovníkom aparátu KSC, či v neskoršej dobe príslušníkom Ľudových milícií, či osobám, ktoré sa zaslúžili o budovanie socializmu. Pravidlá pre poskytovanie týchto osobných dôchodkov boli upravené len prostredníctvom uznesení vlády alebo ich určoval ústredný výbor KSC.³⁰⁴

Čo sa týka organizácie dôchodkového zabezpečenia, zákon zmenil názvy orgánov sociálneho zabezpečenia. Štátny úrad dôchodkového zabezpečenia sa premenoval na Štátny úrad sociálneho zabezpečenia, Slovenský úrad dôchodkového zabezpečenia sa premenoval na Slovenský úrad sociálneho zabezpečenia. Medzi orgány sociálneho zabezpečenia patrili aj výkonné orgány národných výborov, ktoré prevádzali sociálne zabezpečenie, zatiaľčo Štátny úrad sociálneho zabezpečenia, ktorý bol ústredným úradom, rozhodoval o dávkach dôchodkového zabezpečenia.

4.3.3 Nemocenské poistenie a dôchodkové zabezpečenie družstevných roľníkov

Nemocenské poistenie družstevníkov, teda členov jednotných roľníckych družstiev III. a IV. typu, bolo upravené vládny nariadením č. 56/1956 Zb., o nemocenskom a dôchodkovom poistení členov jednotných roľníckych družstiev a o dôchodkovom poistení jednotlivu hospodáriacich roľníkov a iných osôb samostatne hospodáriacich. Na základe tejto vyhlášky mohlo družstvo uzatvoriť s výkonným orgánom okresného národného výboru prevádzajúcim sociálne zabezpečenie zmluvu o nemocenskom poistení družstevníkov, ktorí neboli zamestnancami. Za podmienok stanovených v zmluve bola potom družstevníkom poskytovaná preventívna a liečebná starostlivosť, ako aj vecné a peňažité dávky uvedené v zmluve. Nemocenské poistenie teda bolo dobrovoľné.

V rámci dôchodkového zabezpečenia, družstevníci mali nárok na starobný dôchodok pri dosiahnutí 65 rokov veku, pričom bolo potrebné dosiahnuť minimálne 8 rokov doby poistenia pre mužov a 5 rokov poistenia pre ženy. Pre nárok na dôchodok nariadenie, tak ako predchádzajúca právna úprava stanovovalo aj podmienku ďalšej trvalej neschopnosti práce v družstve. Poprípade by nárok vznikol po splnení podmienok aj vtedy, ak by družstevník naďalej pracoval v družstve podľa svojich schopností. Dôchodkový vek sa znižoval na 60 rokov, pri splnení podmienky trvania poistenia aspoň 20 rokov. Všeobecnou podmienkou pre nárok na dávky bolo zaplatené poistné. Výška starobného a invalidného dôchodku bola určená pevnou čiastkou a družstevník si mohol zvoliť na akú čiastku sa poistí, teda dôchodkové pásmo, ktorých bolo šesť. Od toho sa potom odvíjala výška poistného, ktoré hradil družstevník.³⁰⁵ Za každý rok práce v družstve sa dôchodok, na ktorý bol družstevník poistený zvyšoval o 1%. V prípade trvalého zhoršenia zdravotného stavu mal družstevník nárok na invalidný dôchodok za podmienky, že takéto zhoršenie nastalo v čase trvania poistenia alebo do dvoch rokov po skončení poistenia (ochranná lehota). Ak družstevník naďalej pracoval v družstve podľa svojich schopností, mal nárok na čiastočný invalidný

³⁰⁴ TOMKOVÁ, Milada. Sociální zabezpečení. In Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V. (eds.) *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita Brno, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 9788021048447, str. 670 – 723. Přístupné na: <http://www.komunistickepravo.cz>

³⁰⁵ Starobný (invalidný) dôchodok vo výške 230 Kčs mesačne za 14 Kčs poistného mesačne, 270 Kčs za 26 Kčs poistného, 310 Kčs za 40 Kčs poistného, 350 Kčs za 54 Kčs poistného, 390 Kčs za 70 Kčs poistného, 440 Kčs za 88 Kčs poistného mesačne.

dôchodok vo výške 60% invalidného dôchodku. Kedy sa družstevník považoval za invalidného alebo čiastočne invalidného bolo stanovené vyhláškou Štátneho úradu sociálneho zabezpečenia č. 34/1962 Zb., o zásadách pre posudzovanie invalidity a čiastočnej invalidity pre účely dôchodkového zabezpečenia (poistenia). Podmienkou nároku bola aj potrebná doba poistenie odstupňovaná podľa veku.³⁰⁶

Jednotlivo hospodáriaci roľníci a ostatné osoby samostatne hospodáriace³⁰⁷, členovia jednotných roľníckych družstiev I. a II. typu a spolupracujúci členovia rodiny podľa tohto nariadenia poistení iba dôchodkovo. Nemocenské poistenie sa ich netýkalo. Z tohto dôvodu vládne nariadenie zaviedlo bezplatného ošetrovania detí osôb samostatne hospodáriacich v nemocnici. Týkalo sa to detí do 15 rokov. Ošetrovanie im bolo poskytované podľa predpisov o preventívnej a liečebnej starostlivosti. Nárok na bezplatnú preventívnu a liečebnú starostlivosť mali ešte aj jednotlivo hospodáriaci roľníci (kam sa vlastne počítali aj členovia jednotného roľníckeho družstva I. a II. typu), ich spolupracujúci členovia rodiny a rodinní príslušníci v prípade pracovného úrazu (choroby z povolania), pričom za pracovný úraz sa považoval úraz, ktorý sa stal v prevádzke poľnohospodárskeho závodu. V prípade pracovného úrazu mohol byť jednotlivo hospodáriacim roľníkom zvýšený invalidný dôchodok o 50 Kčs mesačne alebo im mohol byť poskytnutý, v prípade čiastočnej invalidity, čiastočný invalidný dôchodok vo výške 60% invalidného dôchodku spolu so zvýšením o 30 Kčs mesačne.

Na starobný dôchodok mali títo poistenci nárok po dosiahnutí 65 rokov veku (samozrejme po splnení všeobecnej podmienky zaplateného poistného), ak boli poistení aspoň 8 rokov. Znížená povinná doba poistenia sa v tomto prípade ženám z tejto skupiny poistencov na rozdiel od družstevníčiek neumožňovala. Ďalšou podmienkou bolo zanechanie zárobkovej činnosti so súhlasom výkonného orgánu miestneho národného výboru. V tomto prípade súbeh zárobkovej činnosti s poberaním dôchodku nebol podporovaný. Podmienka zanechania zárobkovej činnosti sa však nevyžadovala, ak osoba samostatne hospodáriaca dosiahla veku 70 rokov, v prípade ženy 65 rokov. Ak vezmeme do úvahy strednú dĺžku života na začiatku šesťdesiatych rokov na našom území, čo bolo pre mužov 67,2 rokov a pre ženy 72,8 rokov³⁰⁸ vyznieva takáto podmienka takmer až ironicky.

Výška dôchodku bola stanovená pevnou čiastkou podľa priemerného ročného vymeriavacieho základu³⁰⁹ a podľa dĺžky poistenia³¹⁰, tak isto ako podľa vládneho nariadenia č. 46/1952 Zb., o úprave národného dôchodkového poistenia členov jednotných roľníckych družstiev, osôb samostatne zárobkovo činných

³⁰⁶ Nad 20 rokov a do 22 rokov bol potrebnou dobou poistenia 1 rok, nad 22 do 24 rokov to boli 2 roky, nad 24 do 26 rokov to boli 3 roky, nad 26 do 28 rokov to boli 4 roky, nad 28 rokov to bolo 5 rokov. Ak sa stal družstevník invalidným pred 20 rokom veku postačila aj doba poistenia kratšia ako 1 rok. U družstevníkov nad 28 rokov sa doba poistenia zisťovala z posledných desiatich rokov počítaných späť od vzniku invalidity.

³⁰⁷ Vládne nariadenie demonštratívne menuje živnostníkov a súkromných učiteľov.

³⁰⁸ PRYOR, Frederic. *Public Expenditures in Communist and Capitalist Nations*. London: George Allen and Unwin Ltd., 1968. Citované podľa: RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětzace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. Fontes (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy). ISBN 978-807-3083-038. s. 323.

³⁰⁹ Ročný vymeriavací základ u jednotlivo hospodáriacich roľníkov stanovoval vyhláškou Štátny úrad sociálneho zabezpečenia so zreteľom na rozlohu pozemku, výrobnú oblasť, bonitu a kultúru pôdy a spôsob hospodárenia. U ostatných osôb samostatne hospodáriacich sa ročný vymeriavací základ určoval pevnými čiastkami so zreteľom na mzdu odborného zamestnanca v obdobnom postavení.

³¹⁰ Vid' tabuľka č. 13 v Prílohách.

a spolupracujúcich členov rodín, ktorá bola týmto vládny nariadením zrušená. Poistné, ktoré platila osoba samostatne hospodáriaca za seba aj za spolupracujúcich členov rodiny, predstavovalo 10% z vymeriavacieho základu za osoby samostatne hospodáriace a 11% z vymeriavacieho základu za poistenie spolupracujúcich členov rodiny. Za úhradu dávok preventívnej a liečebnej starostlivosti poskytovanej jednotlivo hospodáriacim roľníkom, spolupracujúcim členom ich rodín a rodinným príslušníkom pri pracovnom úraze sa platila prirážka k poistnému, čím sa vlastne vládny nariadení deklarovaná bezplatnosť preventívnej a liečebnej starostlivosti v týchto prípadoch vlastne poprela.

Vládne nariadenie počítalo so zakladaním sociálnych fondov družstiev, z prostriedkov ktorých sa mali zvyšovať dávky nemocenského a dôchodkového poistenia. Takýmto spôsobom sa mal zmenšiť rozdiel medzi dávkami zamestnancov a dávkami družstevníkov. Okrem výšky dávok bolo ďalšou nevýhodou, ktorá bola v danej dobe pocitovaná ako najväčšia, aj to, že družstevníci nemali na rozdiel do zamestnancov nárok na rodinné prídavky.³¹¹

V roku 1962 bol prijatý nový zákon, ktorý jednotne upravil sociálne zabezpečenie družstevných roľníkov, pričom z vládneho nariadenia č. 56/1956 Zb. ostali v platnosti len ustanovenia týkajúce sa jednotlivo hospodáriacich roľníkov a osôb samostatne hospodáriacich. Bol to zákon č. 32/1962 Zb., o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov, ktorý zjednotil právnu úpravu sociálneho zabezpečenia všetkých typov jednotných roľníckych družstiev, avšak podľa stupňa hospodárenia jednotného roľníckeho družstva bol určovaný rozsah dávok. Cieľom zákona bolo dotiahnuť úroveň sociálneho zabezpečenia družstevníkov na úroveň zamestnaneckého sociálneho zabezpečenia. Podľa tohto zákona mali byť zabezpečení všetci členovia jednotného roľníckeho družstva, teda aj členovia poberajúci starobný či invalidný dôchodok a aj tí, ktorí sa z dôvodu zamestnaneckého pomeru k družstvu zúčastňovali zamestnaneckého sociálneho zabezpečenia.³¹² Zákon upravoval zabezpečenie v nemoci, zabezpečenie matky a dieťaťa, dôchodkové zabezpečenie, zabezpečenie dôchodcov v nemoci a zahŕňal aj sociálnu starostlivosť, pričom odkazoval na všeobecnú úpravu zákona č. 55/1956 Zb., o sociálnom zabezpečení.

Zdravotná starostlivosť mala byť družstevníkom poskytovaná bezplatne a v takom rozsahu ako zamestnancom. Na základe tejto právnej úpravy prestalo byť nemocenské zabezpečenie pre družstevníkov dobrovoľné. Na dávky nemocenského a podporu pri ošetrovaní člena rodiny mali nárok len členovia družstva s vyššou úrovňou hospodárenia³¹³. Týmto družstevníkom sa poskytovalo nemocenské od prvého dňa pracovnej neschopnosti, pričom za prvých sedem dní sa poskytovalo nemocenské z prostriedkov sociálneho fondu družstva a od ôsmeho dňa hradil nemocenské štát. Roľníckym učňom, a to bez ohľadu na to, či pracovali v družstvách s vyššou úrovňou hospodárenia alebo nie, bolo nemocenské hradené od prvého dňa štátom. Ako vecná dávka nemocenského zabezpečenia sa pre všetkých členov družstiev poskytovala kúpeľná starostlivosť. Taktiež zákon zaviedol povinné poskytovanie dávky pohrebného,

³¹¹ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětzace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. Fontes (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy). ISBN 978-807-3083-038. s. 416.

³¹² V takýchto prípadoch pri súbahu dôchodkov náležal dôchodok len jeden, a to ten vyšší.

³¹³ Za družstvo s vyššou úrovňou hospodárenia tento zákon pokladal družstvo, ktoré dosiahlo vysokú úroveň výroby a hospodárenia, trvalo plnilo svoje povinnosti voči štátu, zaviedlo sústavu peňažného odmeňovania a hospodáril bez záhumienkov.

ktoré dovtedy bolo len fakultatívne poskytované pri prípadoch pracovného úrazu. Pri smrti družstevníka sa poskytovala vo výške 1000 Kč, pri úmrtí rodinného príslušníka bola táto dávka odstupňovaná podľa veku od 200 do 800 Kčs.³¹⁴ Zákon novo zaviedol pre družstevníkov peňažitú pomoc v materstve, ktorá sa poskytovala po dobu 18 týždňov obomýkajúcich pôrod. Taktiež prídavky na dieťa zo štátnych prostriedkov, ktoré zákon zaviedol, boli v oblasti sociálneho zabezpečenia družstevníkov nové. Družstevníci z družstiev s vyššou úrovňou hospodárenia mali na nich nárok bezpodmienečne v rovnakej výške a za rovnakých podmienok ako zamestnanci v pracovnom pomere. Avšak v prípade ostatných družstiev bolo podmienkou splnenie štátneho plánu nákupu v stanovených poľnohospodárskych výrobkoch, inak sa poskytovali v zníženej výmere a už bolo na danom družstve či ich dorovnávalo z prostriedkov sociálneho fondu. Poslednou dávkou zabezpečujúcou matku a dieťa bola jednorázová podpora pri narodení dieťaťa, ktorá bola zavedená už predchádzajúcou právnou úpravou, avšak tento zákon ju zvyšoval zo 150 Kčs na 650 Kčs.

Nárok na starobný dôchodok vznikol tak, ako pri predchádzajúcej právnej úprave pri dosiahnutí dôchodkového veku 60 rokov a súčasne pri splnení dĺžky pracovnej činnosti minimálne 20 rokov. Nárok tiež vznikol po dosiahnutí 65 rokov, ak dĺžka pracovnej činnosti bola minimálne 8 rokov u mužov a 5 rokov u žien. Základná výmera starobného dôchodku bola rozdelená do šiestich dôchodkových pásiem podľa výšky priemernej mesačnej pracovnej odmeny (započítavala sa aj hodnota naturálnych požitkov).³¹⁵ Za každý rok práce v družstve sa pripočítavalo k základnej výmere 1% jej výšky. Plný invalidný dôchodok sa poskytoval vo výške dôchodku starobného a čiastočný dôchodok sa poskytoval vo výške 60% plného invalidného dôchodku, pričom podmienkou výplaty tohto dôchodku bola práca na družstve podľa schopností daného družstevníka. Ostatné dávky dôchodkového zabezpečenia sa poskytovali za rovnakých podmienok ako podľa predchádzajúcej právnej úpravy.³¹⁶ Na rozdiel od dôchodkového zabezpečenia robotníkov však zákon nezaviedol dôchodok manželky.

Je potrebné zdôrazniť, že okrem používania iných pojmov ako bolo „nemocenské zabezpečenie“ alebo „dôchodkové zabezpečenie“ tu už nešlo o sociálne poistenie ani svojou podstatou. Ostatne poukazuje na to samotná dôvodová správa k zákonu.³¹⁷ Dávky poskytoval štát a družstvo a družstevníci neplatili poistné, ale len „prispievali“ na čiastočnú úhradu týchto dávok. Tento príspevok predstavoval 4% skutočných celkových peňažných výnosov družstva a odvádza ho družstvo.

³¹⁴ Zákon tiež rozšíril okruh rodinných príslušníkov tak, aby bol rovnaký ako v prípade zamestnancov v pracovnom pomere.

³¹⁵ Vid' tabuľku č. 15 v Prílohách.

³¹⁶ Podľa tohoto zákona sa z dôchodkového zabezpečenia okrem starobného dôchodku a invalidného a čiastočného invalidného dôchodku poskytovali ešte tieto dávky: vdovský dôchodok, vdovecký dôchodok, sirotský dôchodok, osobný dôchodok, sociálny dôchodok, pričom pri pracovnom úraze sa k invalidnému dôchodku alebo k čiastočnému invalidnému dôchodku poskytovalo výchovné a zvýšenie dôchodku pre bezmocnosť.

³¹⁷ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o sociálním zabezpečení družstevních rolníků.* [online]. [cit. 2014-04-09]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0086_04.htm>.

4.4 Obdobie po roku 1960

Prvá polovica šesťdesiatych rokov bola poznamenaná ekonomickým poklesom, kedy bola badateľná značná nerovnováha medzi ponukou a dopytom na trhu tovarov a služieb, zvýšenie zahraničného dlhu a zhoršovanie populačnej situácie.³¹⁸ Táto situácia bola dôsledkom predchádzajúceho obdobia, konkrétne ukončenia prídelového hospodárstva menovou reformou v roku 1953, tvrdej kolektivizácie, čo vyústilo k stratám v poľnohospodárstve, bezmedzného zbrojenia, čo si vyžiadalo podporu ťažkého priemyslu na úkor výroby spotrebného tovaru, ktorého čoskoro bolo nedostatok.³¹⁹ Rákosník z hľadiska vývoja sociálnej politiky delí obdobie šesťdesiatych rokov do troch etáp. Prvá podľa neho začína ešte v roku 1956 a je poznamenaná snahou o dokončenie započatej sovielizácie sociálneho štátu, pričom ju ukončuje rok 1964, kedy bol prijatý nižšie popísaný zákon č. 101/1964 Zb., o sociálnom zabezpečení, prípadne zákoníkom práce, teda zákonom č. 65/1965 Zb. Druhá etapa medzi rokmi 1965 až 1967 je poznamenaná kritikou spomínanej sovielizácie a predkladaním rôznych alternatívnych návrhov. Tretie obdobie je obdobie tzv. Pražskej jari, ktorou vrcholí celá dekáda.³²⁰

V júli roku 1960 bola prijatá nová socialistická Ústava, ústavný zákon č. 100/1960 Zb., ktorá obsahovala aj sociálne práva. Tie sa od Ústavy z roku 1948 v podstate nezmenili, avšak kde Ústava z roku 1948 hovorí, že právo na ochranu zdravia má každý, Ústava z roku 1960 ho priznáva už len pracujúcim. To isté sa týka práva na hmotné zabezpečenie v starobe a pri nespôsobilosti na prácu.

Od začiatku šesťdesiatych rokov sa situácia v Československu začala postupne uvoľňovať. Stále častejšie sa začali objavovať rôzne reformné návrhy. V sociálnej oblasti môžeme pripomenúť snahy o sociálnu reformu, ktorá by naviazala na myšlienky národného poistenia. V náväznosti na tieto snahy vznikol aj časopis *Národné poistenie*, ktorý sa vydáva dodnes.³²¹

4.4.1 Dôchodkové zabezpečenie

Zákon č. 101/1964 Zb., o sociálnom zabezpečení už v preambule deklaroval, že z dôchodkového zabezpečenia definitívne „*odstraňujú pozústatky dřívějších sociálně pojišťovacích kapitalistických systémů.*“ Vychádzal z uznesenia XII. zjazdu

³¹⁸ TOMKOVÁ, Milada. Sociální zabezpečení. In Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V. (eds.) *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita Brno, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 9788021048447, str. 670 – 723. Přístupné na: <<http://www.komunistickepravo.cz>>. s. 712.

³¹⁹ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sověťizace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. Fontes (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy). ISBN 978-807-3083-038. s. 153.

³²⁰ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sověťizace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. Fontes (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy). ISBN 978-807-3083-038. s. 153.

³²¹ Vid' TOMEŠ, Igor. Na počátku byly myšlenky národního pojištění. *Národní pojištění*. 1999, Jubilejní mimořádné číslo, s. 3 - 7.

Komunistické strany Československa. Nová právní úprava měla též odstranit nedostatky tej předcházející. Za jeden z hlavních nedostatků předcházející právní úpravy sa považovalo, že nedokázala dostatočne vzbudit zájem dôchodcov o pokračovanie v zamestnaní aj po splnení podmienok pre nárok na starobný dôchodok, čo viedlo k prudkému vzrastu počtu dôchodcov. Počet dôchodcov vzrástol z 1 945 000 v roku 1955 na 2 499 000 v roku 1963.³²² Zákon mal tiež odstrániť preceňovanie zásluhového hľadiska v konštrukcii dôchodkov.

Oproti predcházející právní úprave sa vecný ani osobný rozsah zákona nijak zvlášť nezmenil. Okruh osôb poistených podľa tohto zákona sa rozšíril o príslušníkov ozbrojených síl a príslušníkov bezpečnostných zborov z povolania a o členov ich rodín.³²³ Podľa predcházející právní úpravy o sociálnom zabezpečení boli poistení len príslušníci ozbrojených síl, ktorí sa neúčastnili dôchodkového zaopatrenia podľa zvláštnych predpisov. Taktiež rozsah sociálneho poistenia ostal v podstate nezmenený. Zahŕňal dôchodkové zabezpečenie, zabezpečenie členov rodiny osôb konajúcich službu v ozbrojených silách, zabezpečenie dôchodcov v nemoci a služby sociálneho poistenia. Tento pojem vystriedal pojem 'sociálna starostlivosť', avšak koncepcia ostala v podstate rovnaká.

Rozdelenie zamestnancov do pracovných kategórií, ktoré zaviedol zákon č. 55/1956 Zb., o sociálnom zabezpečení, ostalo zachované, aj keď I. kategória bola rozšírená. Novo tam boli zaradené zvlášť ťažké a zdraviu škodlivé práce v hutách alebo v ťažkých chemických prevádzkach, zamestnanie kesonárov a potápačov, zamestnania pri konečnom spracovaní rádioaktívnych surovín a zamestnania v baníctve vykonávané pod spodnou úrovňou nadložia a na skrývke v povrchových baniach (lomoch) na uhlie a na rádioaktívne suroviny.

Redefinovaná týmto zákonom bola doba zamestnania, do ktorých predcházejúca legislatíva zahŕňala aj doby poistenia nadobudnuté pred účinnosťou zákona č. 55/1956 Zb., o sociálnom zabezpečení podľa prechádzajúcich právnych predpisov. Pojdenávaný zákon č. 101/1964 Zb., o sociálnom zabezpečení tento systém poistených dôb definitívne opustil a pre vznik alebo výšku nároku požadoval odpracované doby, ktorých zápočet sa stanovil dňom vzniku Československého štátu. Týmto mal byť definitívne odstránený rozdiel medzi robotníckymi dôchodkami a dôchodkami úradníkov a štátnych zamestnancov. Okrem toho bola potrebná doba zamestnania pri nároku na starobný dôchodok predĺžená z 20 na 25 rokov. Toto predĺženie doby zamestnania malo byť vyrovnané započítaním aj nepoistených dôb, teda dôb náhradných, ktoré sa započítavali do doby zamestnania vtedy, ak zamestnanie trvalo aspoň jeden rok, pričom vykonávacia vyhláška Štátneho úradu sociálneho zabezpečenia č. 102/1964 Zb., ktorou sa vykonáva zákon o sociálnom zabezpečení stanovila, okrem iného, ktoré z náhradných dôb sa započítavajú jeden a pol alebo

³²² *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o sociálním zabezpečení.* [online]. [cit. 2014-05-06]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0193_06.htm>.

³²³ Zákon upravoval okrem toho dôchodkové poistenie zamestnancov v pracovnom pomere a im na roveň postavených pracujúcich – funkcionárov národných výborov, funkcionárov komisií ľudovej kontroly a štatistiky, sudcov, advokátov, študentov a vedeckých a umeleckých aspirantov, odbojárrov, umelcov. Pre prípad úrazu zabezpečoval dobrovoľných požiarnikov, dobrovoľných zdravotníkov československého červeného kríža, účastníkov organizovanej telesnej výchovy a ďalších pracovníkov, o ktorých to stanovili prevádzacie predpisy.

dvojnásobnej výške.³²⁴

Zmeny nastali aj v úprave dôchodkového veku. Všeobecná hranica 60 rokov u mužov ostala zachovaná za súčasného splnenia podmienky doby zamestnania po dobu 25 rokov. U zamestnancov I. pracovnej kategórie bol dôchodkový vek 55 rokov za podmienky, že v tejto kategórii odpracovali aspoň 20 rokov a ku dňu dosiahnutia dôchodkového veku toto zamestnanie trvalo. Výnimkou bolo zamestnanie v baníctve vykonávané pod spodnou úrovňou nadložia a na skrývke v povrchových baniach (lomoch) na uhlie a na rádioaktívne suroviny, kde bol dôchodkový vek stanovený na 58 rokov.³²⁵ U žien bola zavedená diferencovaná veková hranica pre vznik nároku na dôchodok odstupňovaná podľa počtu vychovaných detí. Pre ženu, ktorá vychovala päť a viac detí bol stanovený dôchodkový vek 53 rokov, pre ženu, ktorá vychovala tri alebo štyri deti bol stanovený dôchodkový vek 54 rokov. Ak žena vychovala dve deti získavala nárok na starobný dôchodok v 55 rokoch, ak vychovala jedno dieťa, tak v 56 rokoch, a ak nevychovala žiadne dieťa, tak v 57 rokoch.³²⁶ Takýmto spôsobom mali byť ocenené ženy, ktoré popri zamestnaní venovali starostlivosť aj deťom. Zákon teda značne zvýhodnil matky s deťmi, čím sa podstatne odchyľil od právnej úpravy z päťdesiatych rokov, kedy sa zamestnanosť žien veľmi podporovala.

Zvýšenie dôchodkového veku a tiež predĺženie požadovanej doby zamestnania mali za cieľ znížiť náklady na sociálne zabezpečenie, ktoré sa neúmerne zvyšovali. Od roku 1956, teda od poslednej sociálnej reformy, do roku 1964 sa náklady na sociálne zabezpečenie zvýšili. V oblasti nemocenských dávok a rodinných prídavkov sa zvýšili zo 5,2 miliardy na 8,6 miliardy. V oblasti zdravotnej starostlivosti stúpili náklady zo 4,6 miliardy na 6,3 miliardy. Náklady na dôchodkové zabezpečenie sa zvýšili takmer dvojnásobne, zo 7,5 miliárd na 14,7 miliárd Kčs.³²⁷

Výška starobného dôchodku ostala v porovnaní s predchádzajúcou úpravou nezmenená, avšak vypočítavať sa mala z priemerného mesačného zárobku, nie priemerného ročného zárobku ako predtým. Zákon novo zaviedol najvyššiu hranicu, ktorú dôchodok nesmel presiahnuť ku dňu vzniku nároku na starobný dôchodok. U zamestnancov III. pracovnej kategórie nesmel starobný dôchodok ku dňu vzniku nároku naň presahovať 60% priemerného mesačného zárobku, u zamestnancov II. pracovnej kategórie to bolo 70% priemerného mesačného zárobku. Pre zamestnancov preferovanje I. pracovnej kategórie toto obmedzenie neplatilo. Toto ustanovenie malo za úlohu usmerniť zamestnancov pri rozhodovaní o zotrvaní v zamestnaní po vzniku nároku na starobný dôchodok, ktoré bolo v tejto dobe žiadúce a podporované. Taktiež ustanovenie o zvýšení nároku na plný starobný dôchodok podporovalo pokračovanie v zamestnaní potenciálnych dôchodcov. Zamestnancovi, ktorý po vzniku nároku na

³²⁴ Za náhradnú dobu sa považovala doba služby v československých ozbrojených silách (pokiaľ táto služba nebola vykonávaná ako povolanie), doba odbojovej činnosti a väznenia z politických, národnostných alebo rasových dôvodov v dobe neslobody, doba počas, ktorej bola osoba nezamestnaná z dôvodu politického, národného alebo rasového útlaku v čase neslobody, doba počas, ktorej sa žena starala o dieťa vo veku do troch rokov (alebo o invalidného nezletilca, ktorý vyžadoval stálú starostlivosť a nebol umiestnený v ústave sociálnej starostlivosti), doba počas, ktorej mal zamestnanec nárok na peňažité dávky nemocenského poistenia poskytované miesto mzdy, doba odborného alebo politického školenia, doba prípravy na povolanie, ktorá sa prevádzala podľa predpisov o pracovnej rehabilitácii, doba poberania invalidného dôchodku, doba poberania čiastočného invalidného dôchodku, počas ktorej bol vyplácaný príspevok pred umiestnením do zamestnania.

³²⁵ Aj v tomto prípade musela byť splnená všeobecná podmienka doby zamestnania najmenej 25 rokov.

³²⁶ Samozrejme opäť za splnenia všeobecnej podmienky doby zamestnania najmenej 25 rokov.

³²⁷ RYS, Vladimír. *Česká sociální reforma: (sociologická studie)*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2003, 170 s. ISBN 80-246-0588-0. s. 19.

starobný dôchodok zotrval v zamestnaní, sa za každý ďalší rok zamestnania zvyšoval nárok na plný starobný dôchodok o 4% priemerného mesačného zárobku (pri neukončenom roku zamestnania o 1% priemerného mesačného zárobku za každé tri mesiace zamestnania). Najvyššia výmera starobného dôchodku spolu so zvýšením mohla včŕkaŕ činiť maximálne 90% čistého zárobku zamestnanca. Maximálna výmera dôchodkov v pevných čiastkach sa nezmenila (2 200 Kčs, 1 800 Kčs, 1 600 Kčs). Uznesenie XII. zjazdu Komunistickej strany Československa síce stanovené nižšie čiastky najvyššej výmery dôchodkov, konkrétne 2 000 Kčs, 1 600 Kčs a 1 400 Kčs, avšak počítalo sa, že tieto čiastky sa dosiahnu zdanením.³²⁸ Najnižšia hranica bola stanovená na 400 Kčs. Zákon zaviedol okrem plného starobného dôchodku aj tzv. pomerný starobný dôchodok, ktorý prináležal osobám, ktoré dosiahli dôchodkového veku, avšak nespĺnili podmienku doby zamestnania 25 rokov. V takomto prípade mali nárok na pomerný starobný dôchodok muži pri dosiahnutí veku 65 rokov a splnení podmienky doby zamestnania najmenej 10 rokov. U žien bola požadovaná doba zamestnania najmenej 20 rokov a dosiahnutie veku aspoň 60 rokov, ak vychovala jedno dieťa alebo 62 rokov, ak nevychovala ŕiadne deti. Pomerný starobný dôchodok predstavoval 2% priemerného mesačného zárobku za každý rok zamestnania.

Novinkou bolo, že dôchodok naďalej nesmel byť poskytovaný popri zamestnaní. Pri invalidnom a čiastočne invalidnom dôchodku ostali podmienky nároku zachované, zmenila sa konštrukcia výšky invalidného dôchodku, ktorá sa prísôsobila konštrukcii výšky starobného dôchodku. Základom pre výpočet invalidného dôchodku bola skutočne odpracovaná doba a doba določítaná od vzniku invalidity do 60. roku veku života u mužov a 57. roku veku života u žien. Ak súčet týchto dôb bol aspoň 25 rokov, alebo ak nastala invalidita následkom pracovného úrazu, bola základná výmera rovnaká ako u plného starobného dôchodku, pričom pri invalidite, ktorá vznikla následkom pracovného úrazu sa základná výmera zvyšovala o 10% priemerného mesačného zárobku. K základnej výmere sa pripočítavali za rovnakých podmienok rovnaké zvyšovacie čiastky ako pri starobnom dôchodku. Ak zamestnanec po sčítaní odpracovnaje doby a doby določítanej do dosiahnutia veku 60 rokov u mužov a 57 rokov u žien nedosiahol aspoň 25 rokov, predstavoval jeho invalidný dôchodok 2% priemerného mesačného zárobku za každý rok zamestnania a pripočítané doby. Touto konštrukciou výpočtu výšky invalidného dôchodku bola sledovaná snaha o zvýhodnenie zamestnancov, ktorý sa stanú invalidnými v produktívnom veku, ktorí mali podľa dôvodovej správy vyššie náklady na život ako tí, ktorí sa stanú invalidnými vo veku blížiacemu sa veku dôchodkovému.³²⁹ Čiastočný invalidný dôchodok predstavoval polovicu plného invalidného dôchodku. Zákon okrem toho umožňoval fakultatívne priznať invalidný dôchodok až do výšky 400 Kčs aj osobe, ktorá sa stala plne invalidnou v mladosti, a preto nemohla vôbec pracovať alebo nemohla pracovať počas doby potrebnej pre nárok na dôchodok a súčasne dosiahla vek 25 rokov.

K určitým zmenám sa pristúpilo aj v rámci úpravy vdovského dôchodku. Pri novej úprave sa vyšlo z predpokladu, že zamestnaná žena je zabezpečená pre prípad staroby a pre prípad pracovnej neschopnosti vlastným dôchodkom. Z tohto dôvodu bol

³²⁸ *Společná česko-slovenská digitálna parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o sociálním zabezpečení.* [online]. [cit. 2014-05-05]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0193_06.htm>.

³²⁹ *Společná česko-slovenská digitálna parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o sociálním zabezpečení.* [online]. [cit. 2014-05-05]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0193_06.htm>.

upravený súbeh vdovského dôchodku s príjmom zo zárobkovej činnosti, a to takým spôsobom, že ak mala vdova príjem zo zárobkovej činnosti, krátil sa jej vdovský dôchodok o polovicu čiastky, o ktorú súčet vdovského dôchodku a hrubého príjmu zo zárobkovej činnosti prevyšoval mesačne čiastku 1 600 Kčs, ak sa starala o dve deti, 1 400 Kčs ak sa starala o jedno dieťa a 1 200 Kčs, ak sa nestarala o žiadne dieťa. Bezdetná žena mala nárok na vdovský dôchodok iba, ak bola invalidná alebo dosiahla 50 rokov veku. Ak sa žena starala aspoň o tri deti, vdovský dôchodok sa vôbec nekrátil. Upravená bola aj výška vdovského dôchodku. Bola znížená na 60% dôchodku zomrelého (predtým 70% dôchodku zomrelého). Boli zavedené určité obmedzenia vdovského dôchodku. Nárok na túto dávku nenáležal, ak bolo manželstvo uzatvorené po 60. roku veku zamestnanca, či dôchodcu a netrvalo aspoň dva roky.³³⁰

Zvýšil sa však sirotský dôchodok jednostrane osirelého dieťaťa na 30% dôchodku zomrelého (predtým 25% dôchodku zomrelého). Zrušený bol dôchodok vdovecký (vyplácané dôchodky sa zmenili na invalidné) a dôchodok za výsluhu rokov. Zrušil sa tiež dôchodok družky, čo dôvodová správa k návrhu zákona zdôvodňuje tým, že sa stal nepraktický, pretože „vývojom socialistické spoločnosti se upravily vztahy mezi mužem a ženou tak, že jim nic nemůže bránit při déle trvajícím soužití v tom, aby uzavřeli sňatek“.³³¹ Výplata vdovského dôchodku sa tiež zastavila, ak vdova začala žiť v spoločnej domácnosti s druhom, čo sa však v praxi muselo veľmi ťažko dokazovať.

Ďalšou závažnou zmenou, ktorú zákon č. 101/1964 Zb., o sociálnom zabezpečení zaviedol bolo už spomínané zdanenie dôchodkov. Zdanené boli starobné a invalidné dôchodky a z nich odvodené dôchodky vdovské, a tiež osobné dôchodky. Táto zvláštna daň z dôchodku sa týkala dôchodkov, na ktoré nárok vznikol po 30. júni 1964, a ktoré presahovali 700 Kčs mesačne. V prípade, že dôchodcovi náležalo výchovné jedno dieťa, tak sa dôchodok danil, ak presahoval 900 Kč mesačne. Ak mu náležalo výchovné na dve deti, tak sa danil, ak presahoval 1 100 Kč mesačne. Zdanenie sa týkalo aj dôchodkov, ktoré boli priznané podľa predpisov o dôchodkovom zabezpečení platných od 1. januára 1957, teda podľa zákona č. 55/1956 Zb., o sociálnom zabezpečení.³³² Ak dôchodcovi náležalo výchovné na tri deti, jeho dôchodok sa nezdaňoval. Daň bola progresívna, od 1% do 12,5% dôchodku podľa jeho výšky.³³³

4.4.2 Sociálne zabezpečenie družstevných roľníkov

XII. zjazd Komunistickej strany Československa stanovil ako jeden z cieľov vyrovnanie úrovne poľnohospodárstva a priemyslu. Na základe uznesenia tohto zjazdu bol v oblasti sociálneho zabezpečenia družstevných roľníkov novelizovaný zákon č. 32/1962 Zb., o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov. Stalo sa tak zákonom č.

³³⁰ To však neplatilo, ak sa z manželstva alebo z predchádzajúceho súžitia narodilo dieťa, alebo ak smrť nastala následkom úrazu.

³³¹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu.* Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o sociálnom zabezpečení. [online]. [cit. 2014-05-05]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0193_07.htm>.

³³² Pred prijatím zákona č. 55/1956 Zb., o sociálnom zabezpečení totižto dávky a zaopatrovacie požitky podliehali dani zo mzdy. Zákon tieto dávky a zaopatrovacie požitky vyňal z d'anovej povinnosti.

³³³ Zvláštna daň z dôchodku sa vypočítavala podľa Prílohy č. 2 k vyhláske č. 102/1964 Zb., ktorou sa provádí zákon o sociálnom zabezpečení.

56/1964 Zb., ktorým sa mení zákon o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov.

Táto novela priznala nárok na dávku nemocenského a podpory pri ošetrovaní člena rodiny zo štátnych prostriedkov, na ktoré mali dovtedy nárok len členovia družstiev s vyššou úrovňou hospodárenia, aj ďalším skupinám osôb. Predovšetkým členom družstiev (všetkých), ktorí po vyučení zotrvali aj naďalej v družstve, ale aj absolventom vysokých alebo odborných škôl, ak vykonávali v družstve pracovnú činnosť zodpovedajúcu ich vzdelaniu. Poslednou skupinou osôb, ktorá získala nárok na nemocenské a podporu pri ošetrovaní člena rodiny boli zamestnanci v pracovnom pomere, ktorí získali podľa predpisov o dôchodkovom zabezpečení platných pre zamestnancov aspoň dobu potrebnú pre nárok na invalidný dôchodok a vstúpili do družstva najneskôr do troch mesiacov od skončenia pracovného pomeru.

Tak isto ako v prípade zamestnancov, aj v prípade zabezpečenia družstevných roľníkov bola predĺžená podporná doba pri dávke peňažitej podpory v materstve z 18 na 22 týždňov.³³⁴ Taktiež výška dávky bola upravená na takú úroveň, v akej poberali túto dávku zamestnankyne. Zákon tiež zaviedol nárok na prídavky na deti v podstate za rovnakých podmienok a v rovnakej výške ako pre zamestnancov v pracovnom pomere.

V rámci dôchodkového zabezpečenia členov družstiev novela rozšírila pôvodných šesť dôchodkových pásiem o ďalšie dve pásma, vo výške 500 a 560 Kčs pre všetkých družstevníkov a ďalšie pásmo vo výške 650 Kčs pre odborných pracovníkov družstiev.

Novela bola však účinná len tri mesiace (1. 4. 1964 – 1. 7. 1964), kedy bola zrušená novým zákonom o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov č. 103/1964 Zb., ktorý smerovanie, ktoré naznačila novela, dotiahnutie sociálneho zabezpečenia družstevných roľníkov nielen na úroveň zamestnaneckého sociálneho zabezpečenia, ale aj vyrovnanie úrovne sociálneho zabezpečenia aj medzi družstvami s vyššou úrovňou hospodárenia a tými ostatnými, otočila o stoosemdesiat stupňov. Zaujímavé je, že ako zákon č. 56/1964 Zb., ktorým sa mení zákon o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov, tak aj zákon č. 103/1964 Zb., o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov deklarujú, že vychádzajú z uznesenia XII. zjazdu Koministickej strany Československa.³³⁵

Podľa dôvodovej správy k vládnemu návrhu zákona č. 103/1964 Zb., o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov boli vyššie popísané snahy o zjednotenie zabezpečenia všetkých družstevníkov v predchádzajúcej právnej úprave jej nedostatkom. Podľa slov dôvodovej správy: „*Diferenciace nároků členů družstev s vyšší úrovni hospodaření oproti členům družstev ostatních není dosti výrazná.*“³³⁶

Zákon v oblasti nemocenského zabezpečenia a zabezpečenia matky s dieťaťom

³³⁴ V prípade zamestnancov sa tak stalo zákonom č. 58/1964 Zb., o zvýšení starostlivosti o tehotné ženy a matky. Vid' kapitolu 4.3.1 Prestavba nemocenského poistenia.

³³⁵ Vid' *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona ktorým se mění zákon o sociálním zabezpečení družstevních rolníků. [online]. [cit. 2014-05-07]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0184_02.htm> a *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o sociálním zabezpečení družstevních rolníků. [online]. [cit. 2014-05-07]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0194_06.htm>

³³⁶ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o sociálním zabezpečení. [online]. [cit. 2014-05-05]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0194_06.htm>.

prebral dovtedajšiu úpravu rozšírenú vyššie popisovanou novelou k zákonu č. 32/1962 Zb., o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov.

Najväčšie zmeny sa udiali v rámci dôchodkového zabezpečenia. V rámci dotahovania úrovne dôchodkového zabezpečenia družstevníkov, pri zachovaní diferenciácie medzi družstvami s vyššou úrovňou hospodárenia a ostatnými družstvami, boli pracovné činnosti vykonávané v družstve s vyššou úrovňou hospodárenia zaradené do pracovných kategórií vytvorených zamestnaneckým dôchodkovým zabezpečením podľa zákona č. 101/1964 Zb., o sociálnom zabezpečení. Do II. kategórie sa zaraďovali činnosti vykonávané za zvlášť obtiažných pracovných podmienok a do III. pracovnej kategórie boli zaradené všetky ostatné pracovné činnosti. Podmienky a rozsah výhod plynúci zo zaradenia do II. pracovnej kategórie sa riadil príslušnými ustanoveniami zákon č. 101/1964 Zb., o sociálnom zabezpečení. Na rozdiel od zamestnancov sa však doba poistenia hodnotila v prípade družstevníkov až od 1. októbra 1948, z čoho vyplynuli určité odchýlky od zamestnaneckej právnej úpravy pri konštrukcii starobného a invalidného dôchodku. Okrem obecných podmienok nároku na starobný dôchodok zhodných pre zamestnancov aj družstevníkov z družstiev s vyššou úrovňou hospodárenia (dôchodkový vek pre mužov/ženy, doba zamestnania/poistenia), mali spomínaní družstevníci nárok na plný starobný dôchodok, ak boli po 30. septembri 1948 dôchodkovo zabezpečení (poistení) ako členovia družstva alebo ako jednotlivo hospodáriaci roľníci aspoň 20 rokov, v dobe trvania dôchodkového zabezpečenia dosiahli vek aspoň 60 rokov a ich dôchodkové zabezpečenia (poistenie) ako družstevného roľníka trvalo bezprostredne pred vznikom nároku nepretržite aspoň päť rokov alebo boli dôchodkovo zabezpečení najmenej 15 rokov (ženy 10 rokov) a v dobe trvania sociálneho zabezpečenia dosiahli vek aspoň 65 rokov. Ak by sa po nich pre nárok na starobný dôchodok požadovalo bezpodmienečne 25 rokov pracovnej činnosti, tak ako po zamestnancoch, jednak by to značne zhoršilo dovtedajšiu právnu úpravu a tiež by to odsunulo nárok na starobný dôchodok prakticky až do roku 1973. Z takých istých dôvodov nebol tiež pre družstevníkov zavedený pomerný starobný dôchodok.³³⁷

Výška starobného dôchodku sa líšila podľa toho, či družstavník bol členom družstva s vyššou úrovňou hospodárenia alebo členom jedného z ostatných družstiev. Pre členov družstva s vyššou úrovňou hospodárenia platila rovnaká úprava výšky starobného dôchodku ako už vyššie popísaná u zamestnancov, zatiaľčo u ostatných družstavníkov ostali zachované dôchodkové pásma, bez zmeny, tak ako boli popísané vyššie v predchádzajúcej právnej úprave.

Invalidný dôchodok bol tiež upravený rovnako ako u zamestnancov v pracovnom pomere, avšak boli tu učitú odchýlky v podmienkach nároku na dávku. Členovi družstva s vyššou úrovňou hospodárenia patril v plnej výmere družstevníkovi, ktorý sa stal invalidným a doba jeho pracovnej činnosti, pričom sa dopočítavala doba od vzniku invalidity do dosiahnutia veku 60 rokov u mužov a 57 rokov u žien, predstavovala aspoň 25 rokov (vrátane doby zamestnania a náhradných dôb) alebo doba jeho roľníckej činnosti (so zápočtom niektorých náhradných dôb) s prípadným odpočtom doby od vzniku invalidity do dosiahnutia veku 60 rokov predstavuje aspoň 20 rokov. Výška invalidného dôchodku členov družstiev s vyššou úrovňou hospodárenia

³³⁷ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o sociálním zabezpečení družstevních rolníků. [online]. [cit. 2014-05-08]. Dostupný z WWW: <
http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0194_06.htm>*

bola upravená rovnako ako u zamestnancov. Ak člen družstva s vyššou úrovňou hospodárenia nespĺňal popísané podmienky, znižovala sa výška plného invalidného dôchodku za každý rok chýbajúci do 25 rokov pracovnej činnosti, alebo do 20 rokov roľníckej činnosti, o 2% priemernej mesačnej pracovnej odmeny. Išlo teda o pomerný invalidný dôchodok. Ten však nesmel byť nižší ako dôchodok členov družstiev, ktoré neboli uznané za družstvá s vyššou úrovňou hospodárenia. Členovia ostatných jednotných roľníckych družstiev mali nárok na invalidný dôchodok pri splnení všeobecne požadovanej potrebnej doby.

Vyššie popisovaná úprava pre členov družstiev s vyššou úrovňou hospodárenia, ktorá sa v podstate zhodovala s právnou úpravou dôchodkového zabezpečenia zamestnancov sa však týkala len nevelkého množstva družstiev. V roku 1964 bolo len asi 6% z celkového počtu družstiev družstvami s vyššou úrovňou hospodárenia.³³⁸

Keďže zákon bol účinný až do roku 1993, bol samozrejme mnohokrát novelizovaný. Novelty tohto zákona až do pádu komunistického režimu sú pojednané v súvislosti s úpravou nemocenského poistenia zamestnancov.³³⁹

4.4.3 Dôchodkové poistenie jednotlivo hospodáriacich roľníkov a iných osôb samostatne hospodáriacich

Dôchodkové poistenie jednotlivo hospodáriacich roľníkov a iných osôb samostatne hospodáriacich upravila, na rozdiel od predchádzajúcej právnej úpravy, ktorá zahŕňala aj členov jednotných roľníckych družstiev, samostatná vyhláška Štátneho úradu sociálneho zabezpečenia č. 105/1964 Zb., o dôchodkovom poistení jednotlivo hospodáriacich roľníkov a iných osôb samostatne hospodáriacich a o poskytovaní zaopatrovacieho príspevku členom ich rodín.

Dôchodkový vek pri nároku na starobný dôchodok ostal síce oproti predchádzajúcej právnej úprave nezmenený, teda 65 rokov, avšak zvýšila sa potrebná doba poistenia pre vznik nároku, a to z 8 rokov na 15 rokov. Taktiež sa zvýšilo poistné, a to za jednotlivo hospodáriaceho roľníka z 10% na 10,8% jeho vymeriavacieho základu a za spolupracujúcich členov rodiny z 11% na 11,4% ich vymeriavacieho základu. Na druhej strane sa však vôbec nezmenila výška starobného dôchodku. V porovnaní so zamestnancami a členmi jednotných roľníckych družstiev bol priemerný dôchodok jednotlivo hospodáriacich roľníkov skutočne nízky. Priemerná výška starobného dôchodku priznaného v roku 1965 predstavovala zo zabezpečenia zamestnancov 780 Kčs a zo zabezpečenia členov jednotných roľníckych družstiev 456 Kčs. Zo zabezpečenia jednotlivo hospodáriacich roľníkov predstavovala priemerná výška starobného dôchodku 299 Kčs.³⁴⁰

³³⁸ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o sociálním zabezpečení.* [online]. [cit. 2014-05-12]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1971fs/tisky/t0100_10.htm>.

³³⁹ Vid' kapitola 4.3.1. Prestavba nemocenského poistenia zamestnancov.

³⁴⁰ TOMKOVÁ, Milada. Sociální zabezpečení. In Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V. (eds.) *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita Brno, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 9788021048447, str. 670 – 723. Přístupné na: <<http://www.komunistickepravo.cz>>. str. 715.

4.5 Obdobie normalizácie v rokoch 1969 - 1989

Ústavným zákonom č. 143/1968 Zb., o československej federácii došlo k rozdeleniu pôsobnosti medzi federáciu a republiky. Tento zákon stanovoval, že práca, mzdy a sociálna politika, okrem iného, spadajú do spoločnej pôsobnosti Československej socialistickej republiky a oboch republík, pričom v týchto oblastiach orgány Československej socialistickej republiky pôsobili v taxatívne vymenovaných prípadoch a v ostatných veciach pôsobili orgány Českej socialistickej republiky a Slovenskej socialistickej republiky. Zákon ďalej stanovil, že v oblasti práce, miezd a sociálnej politiky patrí do pôsobnosti Československej socialistickej republiky stanoviť jednotné zásady, okrem iného, aj dôchodkového a nemocenského zabezpečenia.

Zákomom č. 53/1968 Zb., o zmenách v organizácii a pôsobnosti niektorých ústredných orgánov bolo znovu vytvorené Ministerstvo práce a sociálnych vecí, na ktoré bola prenesená v oblasti sociálneho zabezpečenia pôsobnosť Štátneho úradu sociálneho zabezpečenia vo sfére jeho vykonávania, avšak s výnimkou právomoci rozhodovať o dávkach dôchodkového zabezpečenia, ktorá pripadla Správe dôchodkov v Prahe. Tá bola rozpočtovou organizáciou s právnou subjektivitou podriadenou ministerstvu. O dávkach dôchodkového zabezpečenia na Slovensku mala rozhodovať Správa dôchodkov v Bratislave. Zakrátko potom vznikli aj národné ministerstvá práce a sociálnych vecí.

4.5.1 Právna úprava sociálneho zabezpečenia z roku 1975

Zákon č. 121/1975 Zb., o sociálnom zabezpečení, účinný od 1. januára 1976, predovšetkým zjednotil dôchodkové zabezpečenie zamestnancov a členov jednotných roľníckych družstiev. Stalo sa tak najmä preto, že na rozdiel od roku 1964, kedy bolo 94% družstiev družstvami s nižšou úrovňou hospodárenia, ich v roku 1974 ostalo už len asi 30. Čo sa týka doby zamestnania, jej hodnotenie pre nárok na dávku ostalo diferencované, avšak umožnilo členom jednotných roľníckych družstiev hodnotiť dobu, kedy hospodárili ako jednotlivo hospodáriaci roľníci alebo spolupracujúci členovia rodiny v období od 9. mája 1945 do 30. septembra 1948, ako dobu zamestnania.

Najpalčivejšou otázkou, ktorú nová právna úprava chcela vyriešiť, bolo zvýšenie dôchodkov a odstránenie už vyššie popísaného problému nízkych dôchodkov napadnutých pred 1. januárom 1957 u zamestnancov (teda pred účinnosťou zákona č. 55/1956 Zb., o sociálnom zabezpečení) a pred 1. aprílom 1962 u členov jednotných roľníckych družstiev (teda pred účinnosťou zákona č. 32/1962 Zb., o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov). V neskorších právnych úpravách sociálneho zabezpečenia nedošlo ku komplexnému riešeniu, ale len k čiastkovým úpravám v rámci zvyšovania nízkych dôchodkov.³⁴¹ Z priloženej tabuľky je zjavné, že od roku 1956 síce

³⁴¹ Zákon č. 17/1959 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa zákon o sociálnom zabezpečení zvýšil prevažnú časť nízkych starobných a invalidných dôchodkov na 400 Kčs mesačne. Následne boli jednorázovo zvyšované nízke dôchodky v rokoch 1961, 1964, 1966, 1967 a 1968. Zákon č. 161/1968 Zb., o zvláštnom prídavku k dávkam, o zmenách v dôchodkovom zabezpečení účastníkov odboja a o niektorých ďalších zmenách v sociálnom zabezpečení upravil nízke dôchodky, ktoré boli jediným alebo hlavným zdrojom príjmu dôchodcu na 445 Kčs mesačne u jednotlivca a na 645 Kčs u dôchodcu, na ktorého dôchodok bol odkázaný rodinný príslušník alebo na 750 Kčs, ak poberala manželka dôchodok. Zákomom č. 71/1970

došlo k nárastu priemernej výšky dôchodkov zamestnancov, avšak že rozdiel medzi dôchodkami starodôchodcov a novodôchodcov napriek tomu ostal značný.³⁴² V prípade družstevníkov tento rozdiel nebol až taký markantný, pretože značnej časti týchto starodôchodcov sa týkali už popisované čiastkové úpravy nízkych dôchodkov. Dôchodky starodôchodcov boli potom zvýšené ešte raz, v roku 1971, zákonom č. 106/1971, Zb., o zvýšení dôchodkov starodôchodcov a niektorých nízkych dôchodkov v sociálnom zabezpečení.

Dôležitou zmenou bolo tiež zrušenie zvláštnej dane z dôchodku, ktorá sa dotýkala osôb s vyššími príjmami, teda predovšetkým odborných pracovníkov. Týmto krokom sa mala zvýšiť výmera takmer v 90% novopriznaných invalidných a starobných dôchodkov. Zvýšenie sa už javilo ako nevyhnuté, keďže priznané priemerné starobné dôchodky vo vzťahu k priemerným čistým mzdám behom dvanástich rokov klesli zo 72% v roku 1960 na 62,2% v roku 1973.³⁴³ Taktiež bola zvýšená maximálna a minimálna výmera starobného a invalidného dôchodku. Najvyššia výmera starobného dôchodku v pevných čiastkach bola stanovená ku dňu vzniku nároku na dôchodok. Maximálna výmera v pevných čiastkach pre zamestnancov, ktorí boli zamestnaní v I. pracovnej kategórii aspoň 20 rokov (a zamestnanie v tejto kategórii trvalo aj ku dňu vzniku nároku na dôchodok), bola 2 500 Kčs a pre zamestnancov, ktorí boli aspoň 20 rokov zamestnaní v II. pracovnej kategórii (a zamestnanie v tejto kategórii trvalo aj ku dňu vzniku nároku na dôchodok), to bolo 2 150 Kčs.³⁴⁴ Pre účastníkov odboja bola maximálna výmera dôchodku 3 000 Kčs. Tieto výmery sa mohli zvýšiť iba v tom prípade, že by šlo o zvýšenie starobného dôchodku za dobu ďalšieho zamestnania, ale ani v týchto prípadoch nesmela dávka spolu so zvýšením prekročiť 3 000 Kčs mesačne. Táto najvyššia výmera pre starobný dôchodok s jeho zvýšením za ďalšiu dobu zamestnania po vzniku nároku na tento dôchodok platila tiež, pokiaľ šlo o dôchodok zo zamestnania III. pracovnej kategórie. Najvyššia percentuálna výmera dôchodku spolu so zvýšením za ďalšie zamestnanie nesmela presiahnuť 90% čistého zárobku. U zamestnancov zamestnaných v III. pracovnej kategórii vyplývala najvyššia percentuálna výmera zo spôsobu výpočtu dôchodku. Najnižšia výmera stanovená pevnou čiastkou činila 400 Kčs.

V prípade starobného dôchodku sa podmienky nároku na dávku nezmenili. Nezmenila sa síce ani konštrukcia výšky tejto dávky, avšak tým, že zákon novo stanovil, že úhrn percent pripočítaných k základnej výmere zamestnancov II. a III. kategórie (50% a 55%) mohol dosiahnuť maximálne 20% priemerného mesačného zárobku, sa prakticky výmera starobného dôchodku zvýšila na 70% priemerného mesačného zárobku v III. pracovnej kategórii a na 75% priemerného mesačného

Zb., o úprave niektorých nízkych dôchodkov a o ďalších zmenách v sociálnom zabezpečení boli upravené dôchodky, ktoré boli jediným zdrojom príjmu dôchodcu na 500 Kčs mesačne, a ak bol na dôchodok dôchodcu odkázaný tiež rodinný príslušník, na 850 Kčs mesačne. Tieto úpravy minimálnych dôchodkov sa dotkli aj určitej časti dôchodkov starodôchodcov. Vid' *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o zvýšení důchodů starodůchodců a některých nízkých důchodů v sociálním zabezpečení. [online]. [cit. 2014-05-14]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1969fs/tisky/t0081_01.htm>.

³⁴² Vid' tabuľku č. 16 v Prílohách.

³⁴³ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o sociálním zabezpečení. [online]. [cit. 2014-05-14]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1969fs/tisky/t0081_01.htm>.

³⁴⁴ Táto výmera sa týkala aj zamestnancov zamestnaných minimálne 20 rokov v I. pracovnej kategórii, ktorí však nespĺňali podmienky nároku na starobný dôchodok z I. pracovnej kategórie.

zárobku v II. pracovnej kategórii.³⁴⁵ Toto obmedzenie neplatilo pre zamestnancov, ktorí boli aspoň 20 rokov zamestnaní v I. pracovnej kategórii. Horná hranica plného starobného dôchodku zo zamestnania III. pracovnej kategórii ku dňu vzniku nároku na dávku bola vlastne vymedzená celkovou možnosťou doby zamestnania. Bolo možné získať dobu zamestnania 42 rokov, ak počítame od 18. roku veku života do 60. roku veku života. Základná výmera starobného dôchodku pre zamestnanca III. pracovnej kategórie bola 50%. Od 26. roku zamestnania sa zamestnancovi v III. pracovnej kategórii pripočítavalo 1% priemerného mesačného zárobku za každý rok zamestnania. Teda do 60. roku veku života mohol zamestnanec získať k základnej výmere zvyšovaciu čiastku 17% priemerného mesačného zárobku. Hornou hranicou plného starobného dôchodku ku dňu vzniku nároku na starobný dôchodok bolo prakticky 67% priemerného mesačného zárobku. Taktiež maximálna výmera dôchodku v pevnej čiastke pre zamestnancov v zamestnaniach III. pracovnej kategórie ku dňu vzniku nároku na starobný dôchodok nebola stanovená, ale vyplývala z najvyššej percentuálnej výmery dôchodku ku dňu vzniku nároku na dávku, čo bolo 67% priemerného mesačného zárobku, a z najvyššieho možného priemerného mesačného zárobku, čo predstavovalo 3 000 Kčs mesačne.³⁴⁶ Ak teda zamestnanec získal celú dobu zamestnania v zamestnaní III. pracovnej kategórie mohol činiť maximálny starobný dôchodok najviac 2010 Kčs mesačne (67% z 3 000 Kčs).³⁴⁷

Právna úprava invalidného dôchodku ostala taktiež nezmenená oproti predchádzajúcej právnej úprave. Zmenené bolo však, tak ako v prípade starobného dôchodku, obmedzenie zvýšenia k základnej výmere invalidných dôchodkov u dôchodkov zo zamestnania II. a III. pracovnej kategórie na maximálne 20% priemerného mesačného zárobku. Taktiež maximálna výmera invalidného dôchodku stanovená pevnými čiastkami bola upravená rovnako ako pri starobnom dôchodku. Invalidný dôchodok pre tzv. invalidov z mladosti³⁴⁸ bol zavedený týmto dôchodkom ako obligatórna dávka a jeho výmera bola zvýšená na 500 Kčs mesačne s možnosťou zvýšenia v prípadoch hodných zreteľa až o 200 Kčs mesačne.

Zákon taktiež znovuzaviedol dávku dôchodku za výsluhu rokov, ktorý bol transformovaný zákonom č. 101/1964 Zb., o sociálnom zabezpečení na starobný alebo invalidný dôchodok, a zaviedol novú dávku čiastočného dôchodku za výsluhu rokov.

V prípade vdovského dôchodku nová právna úprava upustila od ustanovení, ktoré obmedzovali vdovské dôchodky v prípadoch, keď manželstvo bolo uzatvorené po 60. roku veku zamestnanca (dôchodcu) a netrvalo aspoň dva roky, alebo o zastavení

³⁴⁵ Podľa predchádzajúcej právnej úpravy sa k základnej výmere starobného dôchodku pripočítavalo za každý rok zamestnania určité percento priemerného mesačného zárobku až do výšky 70% priemerného mesačného zárobku, ak zamestnanec pracoval aspoň 20 rokov v II. pracovnej kategórii a do výšky 60% priemerného mesačného zárobku v ostatných prípadoch. Pre zamestnancov, ktorí boli aspoň 20 rokov zamestnaní v I. pracovnej kategórii toto obmedzenie neplatilo. Vid' kapitola 5.4.1 Dôchodkové zabezpečenie.

³⁴⁶ Zákon stanovoval, že ak prevyšoval priemerný mesačný zárobok, vypočítaný z hrubých zárobkov za posledných 10, respektíve 5 kalendárnych rokov pred rokom, v ktorom vznikol nárok na dôchodok, 2000 Kčs, počítala sa čiastka 2000 Kčs v plnej výške a z čiastky presahujúcej 2000 Kčs jedna tretina, maximálne však čiastka 1000 Kčs.

³⁴⁷ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu.* Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o sociálnom zabezpečení. [online]. [cit. 2014-05-17]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1971fs/tisky/t0100_12.htm>.

³⁴⁸ Šlo o občanov, ktorí sa stali plne invalidnými pred dovŕšením veku rozhodného pre skončenie povinnej školskej dochádzky a nemohol byť preto zamestnaný vôbec alebo po dobu potrebnú pre nárok na dôchodok a dosiať vek 26 rokov.

výplaty vdovského dôchodku, ak vdova žila v spoločnej domácnosti s druhom. Zvýšený bol sirotský dôchodok aj dôchodok sociálny. Zvýšenie dôchodku pre bezmocnosť sa stalo obligatórnou dávkou.

4.5.2 Právna úprava sociálneho zabezpečenia z roku 1988

Ukázalo sa, že problémy s nízkymi dôchodkami sa nevyriešili ani predchádzajúcou právnou úpravou. Pretrval problém v prípade vyplácaných dôchodkov, kedy neustále vzrastali rozdiely medzi dôchodkami priznanými v rozličných obdobiach, a to napriek rade opatrení, ktoré tieto dôchodky zvyšovali. Dôvodová správa uvádza, že priemerná výška starobného dôchodku priznaného do roku 1965 predstavovala 1182 Kčs mesačne, starobný dôchodok priznaný medzi rokmi 1971 až 1975 predstavoval priemerne 1302 Kčs mesačne, ak bol priznaný v roku 1976 činil 1350 Kčs mesačne, z roku 1980 to bolo 1471 Kčs mesačne a priemerný starobný dôchodok priznaný v roku 1986 bol 1643 Kčs mesačne.³⁴⁹ Problémom tiež bola redukcia zárobkov, teda stanovenie maximálnej hranice zárobku, z ktorého sa tento dôchodok vymeriava. Kvôli tomu klesala v prípade vyšších zárobkov úroveň dôchodkov vo vzťahu ku mzde.³⁵⁰ Táto hranica bola stanovená už zákonom č. 55/1956 Zb., o sociálnom zabezpečení, avšak v tej dobe sa redukcia zárobkov týkala len neveľkého množstva osôb, zatiaľčo v roku 1988 sa redukcia zárobku týkala už 80% pracujúcich.^{351, 352} Rozhodnutie vyriešiť predovšetkým tieto dlhodobé pretrvávajúce nedostatky právnej úpravy padlo na XVII. zjazde Komunistickej strany Československa. Úpravy dôchodkového zabezpečenia mali prebehnúť v troch etapách. Prvá etapa mala prebehnúť od 1. októbra a počas nej mali byť zvýšené najnižšie dôchodky, ktoré sú jediným zdrojom príjmov. Stalo sa tak zákonom č. 53/1987 Zb., o zvýšení dôchodkov, ktoré sú jediným zdrojom príjmu. Tento zákon zvýšil dôchodky, ktoré sú jediným zdrojom príjmu na 1000 Kčs pre jednotlivca a na 1700 Kčs, ak bol na tento dôchodok odkázaný tiež rodinný príslušník dôchodcu. Druhá etapa mala prebehnúť od 1. októbra 1988. Počas nej mali byť zvýšené všetky dôchodky a zároveň malo byť posilnené zásluhové hľadisko pri vymeriavaní nových dôchodkov. Táto druhá etapa bola realizovaná už spomenutým zákonom č. 100/1988 Zb., o sociálnom zabezpečení, ktorý novelizoval zákon č. 121/1975 Zb., o sociálnom zabezpečení. Počítalo sa ešte s tretiou etapou, ktorá mala prebehnúť v roku 1990 a mala upraviť prispôsobovanie dôchodkov v závislosti na vývoji miezd.³⁵³ K tomu však už kvôli zmene režimu nedošlo a zmeny sa uberali iným smerom.

Zákon č. 100/1988 Zb., o sociálnom zabezpečení predovšetkým upravil výpočet priemerného mesačného zárobku a zmiernil redukciu zárobkov. V porovnaní

³⁴⁹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu.* Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o sociálním zabezpečení. [online]. [cit. 2014-05-19]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0074_08.htm>.

³⁵⁰ Vid' tabuľka č. 17 v Prílohách.

³⁵¹ Vid' tabuľka č. 18 v Prílohách.

³⁵² *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu.* Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o sociálním zabezpečení. [online]. [cit. 2014-05-19]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0074_08.htm>.

³⁵³ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu.* Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o sociálním zabezpečení. [online]. [cit. 2014-05-19]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0074_08.htm>.

s predchádzajúcou úpravou, kedy bolo možné zvoliť dĺžku rozhodného obdobia, z ktorého sa zisťoval priemerný mesačný zárobok, buď posledných desať rokov alebo päť rokov pred rokom, v ktorom vznikol nárok na dôchodok, a to podľa toho čo bolo pre zamestnanca výhodnejšie. Nová úprava stanovila rozhodné obdobie na desať po sebe nasledujúcich rokov pred rokom, v ktorom vznikol nárok na dôchodok, do ktorého spadá deň skončenia zamestnania, pokiaľ zamestnanec pokračoval v pracovnej činnosti aj po vzniku nároku na starobný dôchodok. Tieto dva „momenty“ určujúce počiatok behu rozhodného obdobia poznala už aj predchádzajúca právna úprava. Nový zákon k tomu pridal výhodu tzv. stop – zárobku, ktorú dovtedy využívali len baníci pracujúci pod zemou v hlbinných baniach, aj pre zamestnancov, ktorí odpracovali v zamestnaní I. alebo II. pracovnej kategórie aspoň 20 rokov. V tomto prípade mali títo zamestnanci nárok na stanovenie počiatku behu rozhodného desať ročného obdobia na moment desať rokov pred rokom, v ktorom skončili pracovnú činnosť v zamestnaní zaradenom do preferovanej pracovnej kategórie, čím získali výhodu stanovenia priemerného mesačného zárobku z ich najvyšších príjmov. Na žiadosť občana mohlo byť prihliadnuté aj k rozhodnému obdobiu pred rokom, v ktorom bol občan uvoľnený v súvislosti s prevádzaním racionalizačných a organizačných opatrení. Za priemerný mesačný zárobok sa považoval priemer hrubých zárobkov dosiahnutý v piatich zárobkovo najlepších kalendárnych rokoch v popísanom rozhodnom období. Tieto roky nemuseli za sebou nasledovať, čím sa mali vylúčiť z rozhodného obdobia doby s nižším, prípadne žiadnym príjmom. Čo sa týka redukčných hraníc, tie boli zvýšené. Priemerný mesačný zárobok do 2500 Kčs mesačne sa započítaval v plnej výške. Z čiastky nad 2500 Kčs do 6000 Kčs sa započítavala jedna tretina, z čiastky nad 6000 Kčs do 10 000 Kčs sa započítavala jedna desatina a k čiastke nad 10000 Kčs sa neprihliadalo. Maximálny vymeriavací základ bol takto zvýšený z 3000 Kčs na 4067 Kčs. Touto novou úpravou redukčných hraníc sa malo zabrániť nivelizáciám dôchodkov a mal byť posilnený zásluhový princíp.

V súvislosti s úpravou redukcie priemerného mesačného zárobku boli upravené aj maximálne hranice dôchodkov v pevných čiastkach. Maximálna hranica, do akej mohol byť dôchodok vymeraný ku dňu vzniku nároku sa pre zamestnancov v zamestnaniach I. pracovnej kategórie zvýšila z 2560 Kčs na 3250 Kčs mesačne, pri II. pracovnej kategórii sa zvýšila z 2210 Kčs na 2900 Kčs a v III. pracovnej kategórii sa zvýšila z 2160 Kčs na 2900 Kčs mesačne. Zvýšené bolo tiež absolútne maximum dôchodku, ktoré mohol dôchodok vrátane zvýšenia za ďalšiu prácu po vzniku nároku na starobný dôchodok dosiahnuť, a to z 3060 Kčs na 3800 Kčs. Najnižšia výmera starobného a invalidného dôchodku bola zvýšená zo 400 Kčs na 550 Kčs. Zvýšené boli tiež percentné maximá. Maximum priemerného mesačného zárobku, ktoré mohlo byť pri pokračovaní v pracovnej činnosti po vzniku nároku na starobný dôchodok pripočítané k základnej výmere starobného dôchodku, bolo zvýšené z 20% na 25% priemerného mesačného zárobku, a ak šlo o osobu, ktorá bola zamestnaná aspoň 10 rokov v zamestnaní I. pracovnej kategórie, tak až na 30% priemerného mesačného zárobku.

4.6 Záver

Obdobie rokov 1948 až 1989, ktoré pojednávala táto kapitola nebolo obdobím jednoliatym a ťažko sa charakterizuje len niekoľkými vetami. Na jeho počiatku stálo prijatie významného zákona o národnom poistení, ktoré sa považuje za medzník vo vývoji sociálneho poistenia na našom území. Išlo v mnohých smeroch o výnimočný počin v oblasti sociálneho zabezpečenia. Napriek tomu, že po februári 1948, keď bol urýchlene odhlasovaný si zásluhu na jeho príprave privlastnila komunistická vláda, pravdou ostáva, že základné myšlienky o univerzalistickom sociálnom poistení sa šírili už počas druhej svetovej vojny a po vojne sa ihneď začali prípravy na jeho prijatie. Jeho význam spočíva predovšetkým v univerzalite jeho osobného rozsahu, kedy zákon pokrýval všetky kategórie pracujúcich, a to vrátane osôb samostatne zárobkovo činných a tiež v zjednotení jednotlivých dávkových sústav. Stavovská diferenciacia bola teda konečne odstránená. Z môjho pohľadu bolo prijatie tohto zákona vlastne zavŕšením predchádzajúceho vývoja sociálneho poistenia siahajúceho až do obdobia prvej republiky. Napriek tomu však bola úprava národného poistenia zaradená do tejto a nie do predchádzajúcej kapitoly, pretože je zároveň počiatkom vývoja ďalšieho.

Nasledujúci vývoj právnej úpravy sociálneho poistenia sa začal odvíjať od postupného „prebudovania“ národného poistenia na sovietsky paternalistický model, ktorý opustil základný princíp poistenia v prospech štátneho paternalistického zabezpečenia. Dôchodkové zabezpečenie a zdravotníctvo boli zoštátnené a správa nemocenského poistenia bola zverená do rúk odborového hnutia. Zoštátnené bolo aj financovanie celého sociálneho zabezpečenia, keďže zamestnanecké príspevky boli zahrnuté do dane zo mzdy a zamestnávateľské príspevky hradil závod.

V roku 1956 zas boli vytvorené pracovné kategórie a bol zavedený osobný dôchodok, ktorý sa väčšinou priznával členom KSČ, pracovníkom aparátu KSČ, či v neskoršej dobe príslušníkom Ľudových milícií, či osobám, ktoré sa zaslúžili o budovanie socializmu. Na druhej strane určité osoby boli v rámci, teraz už nie sociálneho poistenia, ale sociálneho zabezpečenia, úmyselne znevýhodňované. Takto sa sociálne zabezpečenie stalo nástrojom preferencie, či perzekúcie určitých kategórií osôb. Ostatne znova boli vytvorené určité kategórie osôb, u ktorých sa podmienky nároku na dávky líšili, čo vlastne v tomto smere znamenalo určitý návrat k bismarckovskému modelu diferenciacie.³⁵⁴ Z uvedeného vyplýva, že vývoj právnej úpravy „sociálneho poistenia“ v tomto období sa vlastne ani nedá charakterizovať ako krok späť, ale skôr ako krok mimo – mimo tradíciu československého sociálneho poistenia.

Keďže dávky boli nastavené omnoho štedrejšie ako si štát mohol „dovoliť“, vzostup nákladov na sociálne zabezpečenie začal byť výrazný už v šesťdesiatych rokoch. Z tohto dôvodu musela byť prevedená ďalšia sociálne reforma. Tá mala predovšetkým znížiť náklady na sociálne zabezpečenie. V rámci týchto opatrení

³⁵⁴ Na to už ostatne upozornil Rákosník vo svojej práci: RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětzace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. Fontes (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy). ISBN 978-807-3083-038.

zaviedol pomerne nepopulárne opatrenia, akými bolo zdanenie dôchodkov a zákaz súbehu dôchodkov a príjmu zo zamestnania. Tieto „úsporné“ opatrenia však boli následne zrušené novým zákonom z roku 1975, ktorý okrem toho priniesol tiež určité zjednotenie znova roztriešteného systému, keďže zjednotil dôchodkové zabezpečenie zamestnancov a členov jednotných roľníckych družstiev. V tomto období pretrvával problém nízkych dôchodkov, respektíve neschopnosť systému prispôbiť rast dôchodkov vývoju miezd a životných nákladov. Z tohto dôvodu bolo rozhodnuté o úprave dôchodkového zabezpečenia v troch etapách, z ktorých boli uskutočnené len dve, pretože z dôvodu pádu komunistického režimu v roku 1989 sa tretia etapa už nestihla uskutočniť.

Z môjho pohľadu boli zásadnými nedostatkami komunistického systému sociálneho zabezpečenia najmä nerešpektovanie zodpovednosti občana za svoju budúcnosť, neprehľadnosť celého systému a tiež jeho nepružnosť, keďže neexistoval systém valorizácie dôchodkov, neviazanosť dôchodkov na skutočnú ekonomickú aktivitu občana a tiež finančná nákladnosť systému. Taktiež prijímanie nového zákona o sociálnom zabezpečení takmer každých desať rokov svedčila o neschopnosti prijať udržateľnú právnu úpravu celého systému.

5. Obdobie rokov 1989 – 1992

Po páde socialistického režimu bolo jasné, že okrem ekonomickej reformy bude nevyhnutné aj prevedenie reformy sociálnej, ktorá sa naplno rozbehla po menovaní vlády v decembri roku 1989. Bol vytvorený tzv. Scenár sociálnej reformy, ktorý jednak zhrnul vývoj v predchádzajúcom režime a poukázal na jeho nedostatky a následne vytyčoval potrebné zmeny, ktoré by mali prebehnúť a stanovoval jednotlivé úlohy sociálnej reformy. Scenár sociálnej reformy neobsahoval reformu zdravotníctva, keďže zdravotníctvo nebolo v kompetencii federácie, ale v kompetencií oboch národných republík.³⁵⁵ Scenár sociálnej reformy sledoval tri hlavné ciele. Bola to pluralizácia, privatizácia a demokratizácia, pričom tieto ciele mali byť dosiahnuté prostredníctvom štyroch základných programových okruhov v sociálnej oblasti: politiky zamestnanosti, politiky v oblasti pracovných príjmov, rodinnej politiky a politiky sociálneho zabezpečenia.³⁵⁶

5.1 Sociálna reforma

Scenár bol zameraný nielen na bezprostredné dopady ekonomickej reformy, ale snažil sa o ucelenú širšiu koncepciu sociálnej reformy. Keďže predpokladal v dôsledku ekonomickej reformy zníženie reálnych príjmov, zmenu štruktúry, zníženie osobnej spotreby a zníženie životnej úrovne, podnietil aj vybudovanie tzv. záchranej sociálnej siete, ktorá bolo charakteristická pre túto úvodnú etapu sociálnej reformy. Šlo

³⁵⁵ RÁKOSNÍK, Jakub a TOMEŠ, Igor. Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8. s. 204.

³⁵⁶ TOMEŠ, Igor. Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost: výběr z přednášek přednesených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Vyd. 1. Praha: Sociopress, 1996, 213 s. ISBN 80-902-2600-0.s.186.

v podstate o súbor právnych noriem, ktoré mali občanom zaručiť minimálnu úroveň pomoci v určitých, štátom uznaných sociálnych situáciách.³⁵⁷ Bol preto prijatý zákon č. 463/1991 Zb., o životnom minime a zákon č. 482/1991 Zb., o sociálnej potrebnosti. Politikou sociálneho zabezpečenia sa zaoberala posledná kapitola Scenáru sociálnej reformy, kde hlavným cieľom bol návrat k sociálnemu poisteniu a financovanie oddelené od štátneho rozpočtu. Mal byť vytvorený jednotný verejnoprávny systém poskytujúci obligatórne zdravotné, nemocenské a dôchodkové poistenie, štátnu sociálnu podporu, sociálnu pomoc a doplnkové pripoistenie.³⁵⁸ V tej sa konštatovalo, že bude potrebné napraviť negatíva predchádzajúceho režimu, ktoré zapríčinilo napríklad zoštatnenie zdravotníctva, či národného poistenia.³⁵⁹ Scenár sociálnej reformy výstižne zhodnotil Vladimír Rys: „[...] má bezmála akademickú povahu tím, že nebere v potaz možné negatívne reakcie rôznych myšlienkových proudů. Byl ovšem psán v době, kdy politické postoje, zejména v sociálních věcech, nebyly ještě vyhraněny a kdy se dalo předpokládat, že za určitých podmínek by mohl „předhoniť“ dozrávání politických stanovisek a stát se všeobecně přijatelným národním scénářem. V žádném případě však nemůže být pochyby o tom – a text dokumentu to nijak nezastírá -, že zde běží o model, který se v odborné literatuře nazývá „sociálnědemokratický“ a který vědomě navazuje na tradici předválečného sociálního myšlení.“³⁶⁰

Ešte pred prijatím Scenáru sociálnej reformy bolo prijatých niekoľko zákonov, ktoré mali riešiť najpálčivejšie problémy. Šlo predovšetkým o zákon č. 110/1990 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 100/1988 Zb., o sociálnom zabezpečení a zákon č. 54/1956 Zb., o nemocenskom poistení zamestnancov. Tento zákon novelizoval nevyhovujúce diskriminačné ustanovenia v súvislosti so zákonom o súkromnom podnikaní občanov č. 105/1990 Zb., ktorý novo upravil možnosť podnikania, vymedzil jeho rozsah a umožnil súkromným podnikateľom zamestnávať iné osoby. Z toho vyplynula potreba upraviť nemocenské a dôchodkové poistenie súkromných podnikateľov a iných osôb samostatne zárobkovo činných, kedy boli odstránené rozdiely medzi dovtedajším poistením osôb samostatne zárobkovo činných a ostatných občanov. Sadzbu poistného pre osoby samostatne zárobkovo činné zákon stanovil na 25% vymeriavacieho základu, ktorý predstavoval minimálne 400 Kčs mesačne. Keďže v predchádzajúcom režime boli umelci na rozdiel od roľníkov oslobodení od platenia príspevku, bol tento zákon z ich strany prijatý s veľkou nevôľou. Z tohto dôvodu bolo ich poistenie dočasne znížené najprv na 5% a neskôr na 10% vymeriavacieho základu.³⁶¹ Tento zákon tiež zrušil inštitút osobného dôchodku zvýhodňujúceho komunistických činiteľov. Týmto osobám sa dôchodok zmenil na ten dôchodok, ktorý podľa predpisov platných pred 1. aprílom 1990 nahradzoval, a to vo výške, v akej sa k tomuto dňu poskytoval.

³⁵⁷ KREBS, Vojtěch. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Formulace doporučení MPSV v oblasti sociálního pilíře udržitelného rozvoje vycházejících z mezinárodní komparace*. Praha, 2005. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2902/Zaverecna_zprava_2005.pdf>. s.16.

³⁵⁸ RÁKOSNÍK, Jakub a TOMEŠ, Igor. *Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992*. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8. s. 203.

³⁵⁹ Text bol uverejnený v Hospodářských novinách 4. septembra 1990 a v mesačníku Federálneho ministerstva práce a sociálnych vecí Sociální politika č. 5/1990.

³⁶⁰ RYS, Vladimír. *Česká sociální reforma: (sociologická studie)*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2003, 170 s. ISBN 80-246-0588-0. s. 31

³⁶¹ RYS, Vladimír. *Česká sociální reforma: (sociologická studie)*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2003, 170 s. ISBN 80-246-0588-0. s. 33.

Ďalším zákonom prijatým v tomto období bol zákon č. 180/1990 Zb., o zmenách predpisov o nemocenskom a sociálnom zabezpečení a materskom príspevku a niektorých ďalších predpisov. Tento zákon sa týkal predovšetkým organizácie nemocenského poistenia. Dovtedy spravovalo nemocenské poistenie, a tiež rodinné dávky, Revolučné odborové hnutie. Tento spôsob organizácie nemocenského poistenia bol zavedený už zákonom č. 102/1951 Zb., o prebudovaní národného poistenia a neskôr ho prebral aj zákon č. 54/1956 Zb., o nemocenskom poistení zamestnancov. Novela preto previedla správu nemocenského poistenia spolu s rodinnými dávkami od odborových orgánov na sústavu štátnych orgánov. Právomoc vydávať všeobecne záväzné právne predpisy v nemocenskom poistení prešla na Federálne ministerstvo práce a sociálnych vecí. Prijatie potrebnej právnej úpravy, ktorá mala vymedzovať sústavu príslušných štátnych orgánov prevádzajúcich sociálne zabezpečenie a tiež ich právomoc pri rozhodovaní o dávkach, prenechal na obe republiky. Česká národná rada preto prijala zákon č. 210/1990 Zb., o zmenách v pôsobnosti orgánov Českej republiky v sociálnom zabezpečení a o zmene zákona č. 20/1966 Zb., o starostlivosti o zdravie ľudu. Ten stanovoval, že orgánmi štátnej správy Českej republiky na úseku sociálneho zabezpečenia sú Ministerstvo práce a sociálnych vecí Českej republiky, Česká správa sociálneho zabezpečenia, okresné správy sociálneho zabezpečenia, národné výbory a vo veciach stanovených zákonom o sociálnom zabezpečení to bolo aj Ministerstvo vnútra českej republiky a Ministerstvo spravodlivosti českej republiky. Slovenská národná rada tak uskutočnila zákonom č. 543/1990 Zb., o štátnej správe sociálneho zabezpečenia, ktorý stanovil, že orgánmi štátnej správy sociálneho zabezpečenia sú Ministerstvo práce a sociálnych vecí Slovenskej republiky, Slovenská správa sociálneho zabezpečenia, okresné správy sociálneho zabezpečenia, krajské úrady a okresné úrady a tiež Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky a Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky vo veciach ustenovaných zákonom o sociálnom zabezpečení.

Dôležitým krokom bolo aj zavedenie valorizácie dôchodkov. Prvé zvýšenie bolo vykonané nariadením Českej a Slovenskej Federatívnej republiky č. 231/1990 Zb., o zvýšení vyplácaných dôchodkov a hraníc nízkych dôchodkov, ktoré sú jediným zdrojom príjmu. Dôchodky sa zvýšili od októbra 1990, a to rozdielne podľa roku priznania dôchodku.³⁶² Toto rozdielne zvýšenie malo súčasne riešiť aj rôzne úrovne dôchodkov priznávaných v rôznych obdobiach spôsobené už vyššie popísaným problémom zavádzania vyšších dôchodkov jednotlivými predchádzajúcimi reformami, avšak bez spätnej pôsobnosti. Znova zvýšené dôchodky boli aj zákonom č. 46/1991 Zb., o zvyšovaní dôchodkov. Tento zákon súčasne stanovil podmienky a spôsob pravidelného zvyšovania dôchodkov. Pri tom sa prihliadalo k rastu životných nákladov a k vývoju miezd. Dôchodky sa od marca 1991 zvýšili o 8%, avšak u dôchodkov priznaných do 31. decembra 1978 sa k tomuto zvýšeniu pripočítavali ďalšie 3%, u dôchodkov priznaných od 1. januára 1979 do 31. decembra 1985 sa pripočítavali ďalšie 2% a u dôchodkov priznaných od 1. januára 1986 do 30. septembra 1988 ďalšie 1%. Keďže zákon č. 46/1991 Zb., o zvyšovaní dôchodkov stanovil, že dôchodky sa majú opätovne zvýšiť, ak od posledného zvýšenia dôchodkov dosiahne rast životných nákladov apoň 10% alebo rast priemernej mzdy aspoň 5%, prebehla ďalšia valorizácia, a to ešte v tom istom roku zákonom č. 246/1991 Zb., o druhom zvýšení dôchodkov

³⁶² Ak bol dôchodok priznaný do 31. decembra 1975 zvyšoval sa o 10%, ak bol priznaný v období medzi rokmi 1976 a 1978 zvyšoval sa o 7%, ak bol priznaný v období medzi rokmi 1979 a 1981 zvyšoval sa dôchodok o 6%, ak bol priznaný v období medzi rokmi 1982 a 1984 zvýšil sa o 5% , a ak bol priznaný od 1. januára 1985 do 30. septembra 1988 zvýšil sa o 4%.

v roku 1991, ktorý zvýšil dôchodky o pevné čiastky.³⁶³ K tej istej situácii došlo aj v roku 1992, kedy boli dôchodky zvýšené zákonom č. 116/1992 Zb., o zvýšení dôchodkov v roku 1992.³⁶⁴ V roku 1992 bol ešte prijatý aj zákon o zvýšení dôchodkov v nasledujúcom roku, konkrétne šlo o zákon Českej národnej rady č. 547/1992 Zb., o zvýšení dôchodkov v roku 1993.

Na základe Scénara sociálnej reformy bola vypracovaná Nová koncepcia sociálneho poistenia, ktorá bola schválená federálnou vládou 28. marca 1991, a z ktorej neskôr boli vytvorené Zásady zákona o sociálnom poistení. Sociálne poistenie malo byť jednou zo zložiek nového systému inštitúcií sociálnej politiky vedľa dávok štátnej pomoci, sociálnej starostlivosti, zabezpečenia v nezamestnanosti a základnej zdravotnej starostlivosti. Odstránenie pracovných kategórií malo byť riešené prostredníctvom podnikového pripoistenia. Pracovné kategórie boli odstránené zákonom č. 235/1992 Zb., o zrušení pracovných kategórií a o niektorých ďalších zmenách v sociálnom zabezpečení s účinnosťou od 1. júna 1992. Nárok na dávky mal byť do budúca úmerný dĺžke a výške platenia príspevku na sociálne poistenie. Ďalej tiež mali byť odstránené započítateľné náhradné doby, za ktoré sa neplatili príspevky a odstrániť sa mal aj súbeh mzdy a dôchodku. Dôchodok mal byť koncipovaný ako dvojzložková dávka. Prvou zložkou mala byť základná pevná čiastka zodpovedajúca minimálnym existenčným nákladom. Druhá zložka, percentuálna čiastka, mala byť odvodená z doby a výšky poistného a prispôbovaná mzdovému vývoju. Taktiež mal byť zjednotený dôchodkový vek mužov a žien.³⁶⁵

Významným krokom v tomto období bolo aj sformulovanie sociálnych práv v ústavnom zákone č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. Listina uznala sociálne práva v súlade s medzinárodnými dokumentmi, ku ktorým sa Česká a Slovenská Federatívna Republika prihlásila alebo ich nanovo ratifikovala (Pakt o ekonomických, sociálnych a kultúrnych právach, Dohovor o právach dieťaťa, Európska sociálna charta).^{366, 367}

Po voľbách v júni 1992 bolo na základe dohody uzatvorenej medzi Václavom Klausom a Vladimírom Mečiarom rozhodnuté o rozdelení Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky na dva samostatné štáty. V tomto období sa stihol ešte prijať zákon Českej národnej rady č. 589/1992 Zb., o poistnom na sociálne zabezpečenie

³⁶³ Ak šlo o dôchodok starobný, invalidný alebo za výsluhu rokov, zvyšoval sa o 110 Kčs, ak šlo o dôchodok vdovský, zvyšoval sa o 66 Kčs, ak šlo o dôchodok čiastočne invalidný alebo o dôchodok sirotský obojstranne osiroteného dieťaťa zvyšoval sa o 55 Kčs, ak šlo o sirotský dôchodok jednostranne osirelého dieťaťa, zvyšoval sa o 33 Kčs.

³⁶⁴ Ak bol dôchodok priznaný do 31. decembra 1975 zvyšoval sa o 290 Kčs mesačne, ak bol priznaný v období medzi rokmi 1976 a 1979 zvyšoval sa o 240 Kčs mesačne, ak bol priznaný v období medzi rokmi 1980 a 1982 zvyšoval sa o 200 Kčs mesačne, ak bol priznaný v období medzi rokmi 1983 a 1985 zvýšil sa o 170 Kčs, ak bol priznaný v období medzi od 1. októbra 1988 a 31. decembrom 1989 zvýšil sa o 70 Kčs, ak bol priznaný v roku 1990 zvýšil sa o 50 Kčs, a ak bol priznaný v roku 1991, zvýšil sa o 30 Kčs.

³⁶⁵ Návrh zásad zákona o sociálnom pojištění. *Sociální politika*. 1991, roč. 17, č. 11, 4 - 6. s. 4.

³⁶⁶ TOMES, Igor a Kristina KOLDINSKÁ. *Sociální právo Evropské unie*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2003, xvi, 267 s. Právnické učebnice. ISBN 80-717-9831-2. s. 19.

³⁶⁷ Listina základných práv a slobôd bola neskôr, po rozdelení spoločného štátu, prevzatá do ústavného poriadku Českej republiky ako ústavný zákon č. 2/1993 Zb., Listina základných práv a slobôd. Na Slovensku sa taktiež Listina základných práv a slobôd po rozdelení štátu stala súčasťou ústavného poriadku. Základné ľudské práva sú však súčasne aj súčasťou Ústavy Slovenskej republiky, takže Slovensko má v podstate „duplicitnú“ úpravu základných práv a slobôd.

a príspevku na štátnu politiku zamestnanosti s účinnosťou od 1. januára 1993 na území Českej republiky. Tento zákon zaviedol potrebnú zmenu financovania sociálneho zabezpečenia a zmenil predchádzajúce paternalistické financovanie plne kryté z prostriedkov štátneho rozpočtu. Zákon ustanovoval, v návaznosti na novú daňovú sústavu, od 1. januára 1993 zavedenie poistného na dôchodkové a nemocenské poistenie a príspevku na štátnu politiku zamestnanosti, ktoré malo byť platené zamestnancami, zamestnávateľmi³⁶⁸ a osobami samostatne zárobkovo činnými. Z poistného mali byť hradené dávky starobného, vdovského, vdoveckého, sirotského, invalidného, čiastočného invalidného dôchodku, dôchodku za výsluhu rokov, ďalej nemocenské, podpora pri ošetrovaní člena rodiny, peňažitá pomoc v materstve a vyrovnávací príspevok v tehotenstve a materstve. Ostatné výdaje dôchodkového poistenia, nemocenského poistenia a štátne dávky mali byť hradené zo štátneho rozpočtu.³⁶⁹ Výška poistného bola stanovená percentuálnou sadzbou z vymeriavacieho základu zisteného za rozhodné obdobie. Pre zamestnancov bola sadzba stanovená na 9% vymeriavacieho základu³⁷⁰, z toho 1,2% na nemocenské poistenie, 6,8% na dôchodkové zabezpečenie a 1% na štátnu politiku zamestnanosti. Pre zamestnávateľov poistné predstavovalo 27% vymeriavacieho základu³⁷¹, z toho 3,6% na nemocenské poistenie, 20,4% na dôchodkové zabezpečenie a 3% na štátnu politiku zamestnanosti. U osôb samostatne zárobkovo činných a spolupracujúcich osôb to bolo 36% vymeriavacieho základu³⁷², z toho 4,8% na nemocenské poistenie, 27,2% na dôchodkové zabezpečenie a 4% na štátnu politiku zamestnanosti. Za zamestnanca je platcom poistného zamestnávateľ a poistné mu zrážal zo mzdy. Sadzby poistného sa samozrejme častokrát menili. V súčasnosti sú sadzby poistného stanovené pre zamestnávateľov 25% z vymeriavacieho základu, z toho 2,3% na nemocenské poistenie, 21,5% na dôchodkové

³⁶⁸ Zákon rozlišuje medzi organizáciami, teda právnickými či fyzickými osobami, ktoré zamestnávali viac ako 25 zamestnancov, alebo síce menej, avšak evidenciu miezd pre nich viedla iná organizácia a medzi malými organizáciami, teda právnickými alebo fyzickými osobami, ktoré zamestnávali aspoň jedného zamestnanca.

³⁶⁹ Z dôchodkového zabezpečenia šlo o výdaje za uchádzačov o zamestnanie, za občanov poberajúcich rodičovský príspevok a za občanov konajúcich základnú vojenskú a civilnú službu, výdaje na zvyšovanie dôchodkov, ktoré sú jediným zdrojom príjmov, výdaje na sociálne dôchodky a dôchodky do zahraničia, na zvýšenie dôchodkov v dôsledku zhodnotenia doby odbojovej činnosti a rehabilitácie osôb, výchovné k dôchodkom, pohrebné a podporu pri narodení dôchodcovho dieťaťa. V nemocenskom poistení šlo o prídavky na deti, podporu pri narodení dieťaťa a pohrebné. Pri štátnych dávkach sa jednalo o štátny vyrovnávací príspevok dôchodcom a na deti, rodičovský príspevok a zaopatrovací príspevok. Vid': *Spoločná česko-slovenská digitálna parlamentná knižnica: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti. [online]. [cit. 2014-06-13]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1992cnr/tisky/t0062_02.htm>.

³⁷⁰ Vymeriavacím základom pre poistné u zamestnanca bol príjem zo závislej práce znížený o niekoľko položiek, ktoré sa nezahŕňali do základu pre nemocenské. Vid' §5 ods. 1 písm. a). Rozhodným obdobím, za ktorý sa zisťoval vymeriavací základ bol jeden kalendárny mesiac.

³⁷¹ Vymeriavacím základom pre zamestnávateľa bol súhrn vymeriavacích základov jeho zamestnancov. Rozhodným obdobím, za ktorý sa zisťoval vymeriavací základ bol taktiež jeden kalendárny mesiac.

³⁷² Vymeriavacím základom pre osoby samostatne zárobkovo činné bola čiastka, ktorú si táto osoba sama určila, nesmela však byť nižšia ako polovica príjmov zo samostatnej zárobkovej činnosti po odpočítaní výdajov vynaložených na jeho dosiahnutie, zaistenie a udržanie pripadajúceho na jeden kalendárny mesiac. Vymeriavací základ spolupracujúcich osôb bola čiastka, ktorú určila osoba samostatne zárobkovo činná, nie však menej ako polovica podielu spolupracujúcej osoby na spoločných príjmoch po odpočítaní výdajov vynaložených na ich dosiahnutie, zaistenie a udržanie pripadajúceho priemerná na jeden kalendárny mesiac. Rozhodným obdobím pri stanovení poistného na jednotlivé kalendárne mesiace pre tieto osoby bolo obdobie od 1. augusta nasledujúceho kalendárneho roka do 31. júla ďalšieho roka.

poistenie a 1,2% na štátnu politiku zamestnanosti. Zamestnávateľ, ktorý má priemerný mesačný počet zamestnancov nižší ako 26 má možnosť sa „pripoistiť“ a platiť poistené 26% z vymeriavacieho základu, pričom sa vlastne zvýši sadzba nemocenského poistenia na 3,3%. V takomto prípade si môže z odvádzaného poistného odpočítať polovicu čiastky, ktorú v kalendárnom mesiaci, za ktorý poistné platí, zúčtoval všetkým svojim zamestnancom na náhrade mzdy pri dočasnej pracovnej neschopnosti, či nariadenej karanténe. Pre zamestnancov je sadzba poistného v súčasnosti stanovená podľa toho či sa jedná o účastníka II. piliera alebo nie. Ak je teda zamestnanec účastný II. piliera je sadzba poisteného stanovená na 3,5% z vymeriavacieho základu a na 6,5% z vymeriavacieho základu, ak sa zamestnanec II. piliera nezúčastňuje. Pre osoby samostatne zárobkovo činné, ktoré sa zúčastňujú II. piliera je sadzba poistného stanovená na 26,2% z vymeriavacieho základu, z toho 25% na dôchodkové poistenie a 1,2% na štátnu politiku zamestnanosti. Ak sa osoba samostatne zárobkovo činná nezúčastňuje II. piliera je sadzba poistného stanovená na 29,2% z vymeriavacieho základu, z toho 28% na dôchodkové poistenie a 1,2% na štátnu politiku zamestnanosti. Ak sa osoba samostatne zárobkovo činná zúčastňuje nemocenského poistenia je povinná odvádzat' 2,3% z vymeriavacieho základu. Pre osoby dobrovoľne sa zúčastňujúce dôchodkového poistenia je sadzba stanovená na 28% z vymeriavacieho základu, ak sa nezúčastňuje II. piliera a 30% z vymeriavacieho základu, ak sa II. piliera zúčastňuje. Pre zahraničných zamestnancov je sadzba poistného stanovená na 2,3 % z vymeriavacieho základu.

5.2 Zdravotnícka reforma

Ako bolo už vyššie uvedené, zdravotníctvo spadalo do kompetencie národných republík, avšak zdravotnícke reformy oboch republík mali mnoho spoločného:

- realizácia povinného zdravotného poistenia;
- prevod štátneho vlastníctva jednotiek zdravotnej starostlivosti buď do vlastníctva obcí alebo privatizácia štátneho majetku;
- odstránenie centralizovaného systému zdravotnej starostlivosti;
- zavedenie slobodnej voľby lekára a jednotky zdravotnej starostlivosti;
- zámer zlepšiť sociálne a ekonomické postavenie lekárov a ostatných pracovníkov zdravotnej starostlivosti.³⁷³

Reforma zdravotníctva síce v tomto období nebola prioritou, avšak České ministerstvo zdravotníctva plánovalo uskutočniť reformné kroky. Návrh Nového systému zdravotnej starostlivosti bol v druhej verzii schválený českou vládou ako uznesenie vlády Českej republiky č. 339/1990.³⁷⁴ Tento scenár zdravotníckej reformy videl hlavné nedostatky zdravotníckeho systému v nepružnosti hierarchických vzťahov, neznalosti moderného riadenia inštitúcií, nedostatku ekonomických podnetov a chýbajúcej kontroly kvality úkonov.³⁷⁵ Týmto uznesením bol teda schválený nový

³⁷³ RADÍČOVÁ, Iveta a Martin POTŮČEK. Porovnanie vývoja českej a slovenskej sociálnej politiky po roku 1989. *Sociální studia*. 1998, roč. 3, č. 3. Dostupné z: <<http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080319132024.pdf>>. s. 144.

³⁷⁴ RÁKOSNÍK, Jakub a TOMEŠ, Igor. Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8. s. 208.

³⁷⁵ RYS, Vladimír. *Česká sociální reforma: (sociologická studie)*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2003, 170 s. ISBN 80-246-0588-0. s. 36.

system zdravotnej starostlivosti. Pre zdravotnícku reformu malo veľký význam najmä prijatie troch zákonov. Šlo o zákon Českej národnej rady č. 548/1991 Zb., ktorým sa mení a doplňuje zákon č. 20/1966 Zb., o starostlivosti o zdravie ľudu, v znení zákona Českej národnej rady č. 210/1990 Zb. a zákona Českej národnej rady č. 425/1990 Zb. Nevyhnutnou súčasťou zdravotníckej reformy malo byť aj zavedenie všeobecného zdravotného poistenia, preto druhým dôležitým zákonom bol zákon Českej národnej rady č. 550/1991 Zb., o všeobecnom zdravotnom poistení. Ako bolo opísané v predchádzajúcich kapitolách dávky zdravotnej starostlivosti boli najprv súčasťou dávok nemocenského poistenia (od roku 1888), neskôr v roku 1953 bola zdravotná starostlivosť oddelená od nemocenského poistenia a začala byť plne financovaná zo štátneho rozpočtu. Týmto zákonom bolo teda realizované samostatné zdravotné poistenie, ktoré sa malo postupne zavádzať v priebehu roka 1992 v rámci Českej republiky. V roku 1992 sa ešte počítalo s financovaním zdravotníctva plne zo štátneho rozpočtu, keďže platenie zamestnávateľských a zamestnaneckých príspevkov muselo počkať na reformu daňového systému, ktorá bola uskutočnená na začiatku roka 1993. Preto aj stanovenie sadzby poistného bolo odsunuté na rok 1993.

Z hľadiska osobného rozsahu, zdravotne poistení boli občania Českej a Slovenskej Federatívnej republiky s trvalým pobytom na území Českej republiky, a taktiež tí občania, ktorí boli na území Českej republiky v pracovnom alebo podobnom pomere. Zdravotne poistení boli tiež cudzí štátni príslušníci, ktorí boli na území Českej republiky v pracovnom alebo podobnom pomere. Pričom zákon stanovoval aj platcov poistného, ktorými boli poistenci, zamestnávatelia a štát, ktorý hradil poistné za určité kategórie ľudí.³⁷⁶ Poistné za zamestnanca mal hradiť z jednej tretiny zamestnanec a z dvoch tretín zamestnávateľ. Zákon ďalej zaručil poistencom právo na slobodnú voľbu lekára a zdravotníckeho zariadenia. Slobodnú voľbu mohol poistenec uplatniť aj pri výbere zdravotnej poisťovne, keďže zákon, na základe princípu plurality poisťovacích inštitúcií, okrem Všeobecnej zdravotnej poisťovne uzákonil aj zriaďovanie rezortných, oborových, podnikových a ďalších poisťovní, ktorých vznik a činnosť mala byť upravená zvláštnymi zákonmi.

Tretím dôležitým zákonom prijatým v tomto období bol zákon Českej národnej rady č. 551/1991 Zb., o Všeobecnej zdravotnej poisťovni. Všeobecná zdravotná poisťovňa Českej republiky bola zriadená od 1. januára 1992. Ešte predtým bola k 1. septembru 1991 zriadená Správa všeobecného zdravotného poistenia ako rozpočtová organizácia Ministerstva zdravotníctva Českej republiky, ktorá mala vytvoriť inštitucionálne a organizačné predpoklady pre vznik Všeobecnej zdravotnej poisťovne. Správa všeobecného zdravotného poistenia zanikla ku dňu účinnosti zákona č. 551/1991 Zb., o Všeobecnej zdravotnej poisťovni.³⁷⁷ Od roku 1993 malo byť hlavným príjmom Všeobecnej zdravotnej poisťovne poistné. Okrem toho mala poisťovňa získavať finančné prostriedky aj z niekoľkých ďalších zdrojov, ktorými mali byť príjmy zo

³⁷⁶ Štát hradil zdravotné poistné za nezaopatrené deti, požívateľov dôchodkov, príjemcov rodičovského príspevku, osoby na materskej a ďalšej materskej dovolenke, uchádzačov o zamestnanie, osoby poberajúce dávky sociálnej starostlivosti z dôvodu sociálnej potrebnosti, osoby starajúce sa o prevažne alebo úplne bezmocnú osobu alebo o dlhodobu zdravotne ťažko postihnuté dieťa, osoby konajúce základnú (náhradnú) službu v ozbrojených silách alebo civilnú službu, osoby vo väzbe, osoby vo výkone trestu odňatia slobody, pokiaľ neboli zárobkovo činné.

³⁷⁷ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu.* Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o Všeobecné zdravotní pojišťovně České republiky. [online]. [cit. 2014-06-16]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1990cnr/tisky/t0477_02.htm>.

sankcií uložených organizáciám podľa zákona českej národnej rady č. 550/1991 Zb., o všeobecnom zdravotnom poistení, ďalej dary, príspevky štátu, obcí, popri prípade podnikov a príjmy vyplývajúce z finančných operácií Všeobecnej zdravotnej poisťovne. Organizačnú štruktúru Všeobecnej zdravotnej poisťovne tvorilo ústredie, pobočky a úradovne, ktoré boli detašovanými pracoviskami pobočiek.

Vyššie uvedené zákony boli značne improvizované. Ako konštatuje Vladimír Rys: „*Je zřejmé, že vláda zmeškala příležitost vyhlásit přechodná zařízení, která mohla umožnit řádnou přípravu nové soustavy v klidnějším ovzduší.*“³⁷⁸

Keďže pluralitu zdravotného poistenia presadili predovšetkým veľké podniky, ako napríklad Škoda Plzeň, ktoré mali zdravotné služby častokrát lepšie vybavené ako verejné zdravotnícke zariadenia a chceli si túto svoju lepšiu zdravotnú starostlivosť udržať, bol na základe zákona o všeobecnom zdravotnom poistení prijatý zákon Českej národnej rady č. 280/1992 Zb., o rezortných, oborových, podnikových a ďalších zdravotných poisťovniach.³⁷⁹ Tieto tzv. zamestnanecké poisťovne mohli na rozdiel od Všeobecnej zdravotnej poisťovne hradiť svojim poistencom aj výkony z oblasti závodnej preventívnej a špecifickej zdravotnej starostlivosti. Tieto mali byť hradené z finančných prostriedkov od zamestnávateľov, ktoré zamestnanecká poisťovňa obdržala.

V novembri 1990 vláda Slovenskej republiky schválila Návrh reformy štruktúry, riadenia a financovania zdravotníctva Slovenskej republiky a konštatovala potrebu reformy zdravotníctva na Slovensku. Tá sa mala uskutočniť v niekoľkých etapách s cieľovým riešením po roku 1992.³⁸⁰ Na Slovensku bolo zdravotníctvo až do roku 1993 naďalej financované zo štátneho rozpočtu prostredníctvom daní. Zdroje zo štátneho rozpočtu rozdeľovalo sedem Regionálnych zdravotníckych finančných správ, ktoré boli vytvorené v roku 1990 a v roku 1992 boli zmenené na pobočky Ústavu pre zavedenie zdravotného poistenia. Agendu tohto ústavu prebrala po svojom zriadení v roku 1993 Správa fondu zdravotného poistenia Národnej poisťovne.³⁸¹ Tá bola založená zákonom č. 7/1993 Z.z. o zriadení Národnej poisťovne a o financovaní zdravotného poistenia, nemocenského poistenia a dôchodkového poistenia.

5.3 Záver

Daňou za nekrvavú zmenu režimu bola nevyhnutnosť prevzatia socialistickej legislatívy, v mnohých ohľadoch nespravodlivej, s nutnosťou postupnej reformy. To platí aj o sfére sociálneho zabezpečenia, kde sa na sociálnej reforme začalo pracovať už od začiatku roka 1989 na Federálnom ministerstve práce a sociálnych vecí. Prvé kroky mali predovšetkým reagovať a kompenzovať negatívne sociálne dopady nevyhnutnej

³⁷⁸ RYS, Vladimír. *Česká sociální reforma: (sociologická studie)*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2003, 170 s. ISBN 80-246-0588-0. s. 50.

³⁷⁹ RÁKOSNÍK, Jakub a TOMEŠ, Igor. Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8. s. 209.

³⁸⁰ Spoločná česko-slovenská digitálna parlamentná knižnica: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona Slovenskej národnej rady, ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré predpisy v oblasti zdravotníctva. [online]. [cit. 2014-06-16]. Dostupný z: <<http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=4305>>.

³⁸¹ GLOVA, Jozef a Beáta GAVUROVÁ. Vybrané aspekty systémov zdravotnej starostlivosti. *GRANT Journal* [online]. 2013, roč. 2, č. 2, 16 - 24 [cit. 2014-07-05]. Dostupné z: <<http://www.grantjournal.com/issue/0202/PDF/0202glova.pdf>>. s.17.

ekonomickej reformy. Preto v počiatočných štádiách bolo prioritou vytvoriť tzv. sociálnu záchrannú sieť, ako bola vyššie popísaná, vďaka ktorej sa podarilo čeliť sociálnemu napätiu. Vytvorenie tejto sociálnej záchranej siete a prispôsobenie sociálnych príjmov rastúcim životným nákladom bolo dobovo príznačné a malo reagovať na aktuálnu špecifickú situáciu transformácie štátu. Nevyhnutná bola komplexná sociálna reforma, ktorej prvé verzie, ako uvádza Vladimír Rys: "...kolovali na ministerstvu už od jara 1990."³⁸² Avšak návrhy sa neustále pozmeňovali a upravovali bez toho, aby sa dostali do parlamentu. Tento stav trval až do zániku Federácie, s ktorou zaniklo samozrejme aj Federálne ministerstvo práce a sociálnych vecí. Ako bolo vyššie popísané, v tomto období sa podarilo aspoň odstrániť diskrimináciu osôb samostatne zárobkovo činných v sociálnom zabezpečení a tiež odstrániť socialistický prežitok preferencií určitých kategórií osôb v dôchodkovom zabezpečení. Bola upravená organizácia nemocenského poistenia a tiež poistné na sociálne zabezpečenie. Mnohé plánované zmeny však už neboli uskutočnené, predovšetkým nebol prijatý plánovaný nový zákon o sociálnom zabezpečení. Dňa 31. decembra 1992 prestala existovať Česká a Slovenská Federatívna republika a s ňou aj Federálne ministerstvo práce a sociálnych vecí. Ostali po nej dva nástupnícke štáty so svojimi národnými ministerstvami, ktoré prebrali agendu bývalého federálneho ministerstva. Začínalo sa odznova a každá republika šla v oblasti sociálneho poistenia, a nielen tam, svojím smerom. Čo sa týka zdravotníctva, to spadalo do pôsobnosti národných ministerstiev zdravotníctva už pred rokom 1992, takže reformy boli oddelené už od počiatku. Ako bolo poukázané vyššie reformy zdravotníctva oboch národných republík mali mnoho spoločného, avšak zatiaľ čo Česká republika prijala mnohé dôležité zákony už v tomto období, Slovenská republika v tomto období prijímala čiastkové opatrenia a uskutočnenie reformy zdravotníctva plánovala až po roku 1992.

6. Vývoj sociálneho poistenia v Českej republike po roku 1993

Sociálnu reformu v Českej republike môžeme rozdeliť do troch etáp. Do prvej etapy môžeme zaradiť obdobie 1989 až 1992, teda ešte obdobie spoločného štátu. Druhá etapa pre Českú republiku začala po rozdelení Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky v roku 1993. V oblasti sociálneho poistenia bola zavŕšená prijatím nižšie popísaného zákona č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení.^{383, 384} Pred tým však bol prijatý ešte jeden dôležitý zákon pre túto etapu, zákon č. 42/1994 Zb., o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom a o zmenách niektorých zákonov súvisiacich s jeho zavedením. Týmto dvoma zákonmi bol v Českej republike vytvorený systém založený na dvoch pilieroch – základnom povinnom systéme dôchodkového poistenia

³⁸² RYS, Vladimír. *Česká sociální reforma: (sociologická studie)*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2003, 170 s. ISBN 80-246-0588-0. s. 36.

³⁸³ V rámci celého systému sociálneho zabezpečenia bolo v tejto etape sociálnej reformy dôležité ešte aj prijatie zákona č. 117/1995 Zb., o štátnej sociálnej podpore.

³⁸⁴ ŠTANGOVÁ, Věra. Vznik a vývoj práva sociálního zabezpečení. TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C.H. Beck, 2013, 19 - 27. Academia iuris. ISBN 9788074004735. s. 25.

a dobrovoľnom penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom.³⁸⁵ Z teoretického hľadiska, prvý pilier je povinná všeobecná a štátom organizovaná základňa dôchodkového systému, druhý pilier je založený na kolektívnom zabezpečení prostredníctvom zamestnávateľov a tretí pilier znamená individuálne zabezpečenie občanov formou životného poistenia, či účasti v investičných fondoch. Samozrejme dôchodkové poistenie podľa zákona č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení spadá do prvého piliera a penzijné pripoistenie so štátnym príspevkom spadá do piliera tretieho, avšak keďže pripúšťa aj možnosť zamestnávateľa podieľať sa na penzijnom pripoistení svojich zamestnancov, má aj určité prvky druhého piliera. Pre úplnosť dodajme, že druhý a tretí pilier dohromady tvoria doplnkové dôchodkové systémy, ktoré sú nadstavbou základného systému.³⁸⁶

Kapitola pojednáva aj o ostatných systémoch sociálneho poistenia, obmedzuje sa však len na popis ich právnej úpravy, keďže sa podrobnejšie venuje predovšetkým vývoju dôchodkového systému v tomto období.

6.1. Nemocenské poistenie

Právna úprava nemocenského poistenia bola v Českej republike až do roku 2009 značne roztrieštená. Aplikovali sa právne predpisy platné už pred rokom 1989, ktoré napriek mnohým novelizáciám boli už nevyhovujúce a v mnohom poplatné dobe, v ktorej vznikli. Nemocenské poistenie zamestnancov bolo upravené zákonom č. 54/1956 Zb., o nemocenskom poistení zamestnancov a zákonom č. 88/1968 Zb., o predĺžení materskej dovolenky a dávkách v materstve a o prídavkoch na deti z nemocenského poistenia. Nemocenské poistenie príslušníkov ozbrojených zložiek bolo upravené zákonom č. 32/1957 Zb., o nemocenskej starostlivosti v ozbrojených silách. Nemocenské poistenie osôb samostatne zárobkovo činných zas upravoval zákon č. 100/1988 Zb., o sociálnom zabezpečení a taktiež odsúdené osoby mali nemocenské poistenie upravené osobitným predpisom, a to konkrétne vyhláškou č. 141/1958 Ú.l. o nemocenskom poistení a dôchodkovom zabezpečení odsúdených.³⁸⁷

Bolo teda potrebné prijatie komplexnej právnej úpravy, ktorá by zjednotila systém nemocenského poistenia. Stalo sa tak až zákonom č. 187/2006 Zb., o nemocenskom poistení, ktorého prijatie však nebolo bez problémov, keďže ho najprv prezident nepodpísal s poukazom na to, že je príliš korporativistický, keď sa snaží zainteresovať zamestnávateľa na finančnom zabezpečení zamestnanca v dobe trvania dočasnej pracovnej neschopnosti alebo karantény³⁸⁸ a potom bola jeho účinnosť odložená. Najprv sa tak stalo zákonom č. 585/2006 Zb., ktorý nadobudnutie právnej účinnosti posunul na 1. január 2008 a potom zákonom č. 261/2007 Zb., ktorý účinnosť

³⁸⁵ DOSTAL, Jaroslav. Důchodové pojištění v České republice. *Právo a zaměstnání*. 1997, III., 7-8, 26 - 27.

³⁸⁶ PŘIB, Jan. Doplnkové důchodové systémy. TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C.H. Beck, 2013, 227 - 255. Academia iuris. ISBN 9788074004735. s. 227.

³⁸⁷ ZEMANOVÁ, Jana. Nemocenské pojištění. TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C.H. Beck, 2013, 106 - 130. Academia iuris. ISBN 9788074004735. s. 106.

³⁸⁸ Vid' Stanovisko prezidenta republiky, ktorým vrátil Poslaneckej snemovni zákon o nemocenskom poistení (tlač č. 1005/7).

zákona posunul až na 1. januára 2009.

Povinne nemocensky poistení podľa zákona o nemocenskom poistení sú zamestnanci.³⁸⁹ Dobrovoľne nemocensky poistiť sa môžu jednak osoby samostatne zárobkovo činné³⁹⁰ a tiež zahraniční zamestnanci, ktorých zákon definuje ako zamestnanca zahraničného zamestnávateľa, ak je činný v Českej republike v prospech zahraničného zamestnávateľa.³⁹¹ Podmienkou účasti na nemocenskom poistení pôvodne bol výkon činnosti na území Českej republiky, trvanie zamestnania aspoň 15 kalendárnych dní a dosiahnutie rozhodného príjmu, ktorý od 1. januára 2012 predstavuje 2 500 Kč (nariadenie vlády č. 410/2011 Zb., o zvýšení čiastky rozhodnej pre účasť zamestnancov na nemocenskom poistení). Podmienka trvania zamestnania po dobu aspoň 15 kalendárnych dní a podmienky účasti na nemocenskom poistení pre krátkodobé zamestnania, teda také ktoré trvali kratšiu dobu ako 15 kalendárnych dní,³⁹² boli zrušené zákonným opatrením Senátu č. 344/2013 Zb., o zmene daňových zákonov v súvislosti s rekodifikáciou súkromného práva a o zmene niektorých zákonov. Zvláštne podmienky účasti zamestnancov na nemocenskom poistení sú stanovené ešte pri výkone tzv. zamestnania malého rozsahu, teda zamestnania, v ktorom je splnená podmienka výkonu zamestnania na území Českej republiky, avšak nie je splnená podmienka rozhodného príjmu. V takýchto prípadoch je zamestnanec nemocensky poistený iba v tých kalendárnych mesiacoch, v ktorých dosiahol aspoň príjem v príslušnej rozhodnej výške. Podmienkou účasti osôb samostatne zárobkovo činných na nemocenskom poistení je okrem výkonu samostatne zárobkovej činnosti na území Českej republiky, alebo mimo Českej republiky, avšak na základe oprávnení vyplývajúcich z právnych predpisov Českej republiky a súčasne si podala prihlášku k účasti na poistení na predpísanom tlačíve.

Z nemocenského poistenia sa poskytujú štyri druhy peňažitých dávok, a to konkrétne nemocenské, peňažitá pomoc v materstve, ošetrovné a vyrovnávací príspevok v tehotenstve a materstve. Najčastejšie poskytovanou dávkou je samozrejme dávka nemocenského, ktorého úprava sa oproti predchádzajúcej právnej úprave značne zmenila. Nárok na nemocenské vznikne poistencovi, ktorý bol uznaný dočasne práce neschopným, alebo ktorému bola nariadená karanténa, ak táto dočasná pracovná neschopnosť alebo nariadená karanténa trvá viac ako 14 kalendárnych dní. V období od začiatku roka 2012 do konca roka 2013 musela dočasná pracovná neschopnosť alebo nariadená karanténa pre nárok na dávku nemocenského trvať viac ako 21 dní. Po dobu

³⁸⁹ Vid' § 5 zákona č. 187/2006 Zb., o nemocenskom poistení. Zákonom č. 365/2011 Zb., ktorým sa mení zákon č. 262/2006 Zb., zákonník práce, v znení neskorších predpisov, a ďalšie súvisiace zákony bol s účinnosťou od 1. januára 2012 okruh poistených osôb rozšírený o zamestnancov činných na základe dohody o prevedení práce, to za podmienky, že vykonávajú zamestnanie na území Českej republiky a bol im zúčtovaný započítateľný príjem v čiastke vyššej ako 10 000 Kč. Zákonom č. 470/2011 Zb., ktorým sa mení zákon č. 187/2006 Zb., o nemocenskom poistení, v znení neskorších predpisov, a niektoré ďalšie zákony bol zas taktiež s účinnosťou od 1. januára 2012 okruh poistených osôb rozšírený o spoločníkov a jednatel'ov spoločností s ručením obmedzeným, komanditistov komanditných spoločností, členov družstiev činných v orgánoch družstva, pokiaľ u týchto členov družstva výkonom činnosti v orgáne družstva nebola splnená podmienka pracovného vzťahu k družstvu.

³⁹⁰ Osoby samostatne zárobkovo činné majú z nemocenského poistenia nárok iba na dávku nemocenského a peňažitej podpory v materstve.

³⁹¹ Zahraničným zamestnávateľom sa rozumie zamestnávateľ, ktorého sídlo je na území štátu, s ktorým Česká republika neuzavrela medzinárodnú zmluvu o sociálnom zabezpečení.

³⁹² Krátkodobé zamestnanie zakladalo účasť na nemocenskom poistení vtedy, ak sa opakovalo u toho istého zamestnávateľa do 6 mesiacov od skončenia predchádzajúceho zamestnania, ak bol zjednaný započítateľný rozhodný príjem, teda v súčasnosti 2 500 Kč..

prvých štrnástich dní dočasnej pracovnej neschopnosti alebo nariadenej karantény prináleží zamestnancovi náhrada mzdy podľa zákonníka práce (zákon č. 262/2006 Zb.), pričom za prvé tri dni pracovnej neschopnosti náhrada mzdy neprináleží. Nemocenské sa teda poskytuje až od 15. dňa trvania dočasnej pracovnej neschopnosti a poskytuje sa po dobu trvania dočasnej pracovnej neschopnosti alebo nariadenej karantény, maximálne však po dobu 380 kalendárnych dní. V prípade osôb samostatne zárobkovo činných pre nárok na nemocenské ešte platí podmienka, že sa musia zúčastňovať dobrovoľného nemocenského poistenia aspoň po dobu troch mesiacov bezprestredne predchádzajúcich dňu vzniku dočasnej pracovnej neschopnosti. Ochranná lehota v prípade uplatňovania nároku na nemocenské sa v porovnaní s predchádzajúcou úpravou značne znížila, konkrétne zo 42 kalendárnych dní na 7 kalendárnych dní, počas ktorých nemocenské prináleží, ak k vzniku dočasnej pracovnej neschopnosti, či nariadeniu karantény došlo po zániku nemocenského poistenia. Výška nemocenského bola v priebehu času niekoľkokrát menená. Pôvodne bola určená ako 69% z denného vymeriavacieho základu, neskôr zákon č. 261/2007 Zb., o stabilizácii verejných rozpočtov, ktorý okrem iného novelizoval aj zákon o nemocenskom poistení stanovil, že výška nemocenského predstavuje 60% denného vymeriavacieho základu do 30. kalendárneho dňa trvania dočasnej pracovnej neschopnosti (karantény), od 31. do 60. dňa trvania dočasnej pracovnej neschopnosti (karantény) predstavuje výška nemocenského 66% denného vymeriavacieho základu a od 61. dňa trvania dočasnej pracovnej neschopnosti (karantény) predstavuje výška nemocenského 72% denného vymeriavacieho základu. Zákon č. 305/2008 Zb., k tomu doplnil, že výška nemocenského predstavuje 100% denného vymeriavacieho základu po celú dobu trvania dočasnej pracovnej neschopnosti (karantény), v prípadoch kedy bol poistenec dočasne pracovne neschopný v dôsledku toho, že sa podieľal na záchranných prácach vo verejnom záujme ako člen jednotky Zboru dobrovoľných hasičov obce. Zákon č. 362/2009 Zb., ktorým sa menia niektoré zákony v súvislosti s návrhom zákona o štátnom rozpočte Českej republiky na rok 2010 v rámci úsporných opatrení stanovil výšku nemocenského v období od začiatku do konca roka 2010 na 60% denného vymeriavacieho základu. Zákonom č. 347/2010 Zb., ktorým sa menia niektoré zákony v súvislosti s úspornými opatreniami v pôsobnosti Ministerstva práce a sociálnych vecí a neskôr zákonom č. 364/2011 Zb., ktorým sa menia niektoré zákony v súvislosti s úspornými opatreniami v pôsobnosti Ministerstva práce a sociálnych vecí bola výška nemocenského stanovená na súčasných 60% vymeriavacieho základu.

Pre nárok na peňažitú pomoc v materstve bola z prechádzajúcej právnej úpravy zachovaná podmienka účasti poistenca na poistení aspoň po dobu 270 kalendárnych dní v posledných dvoch rokoch pred nástupom na peňažitú pomoc v materstve. Nástup na peňažitú pomoc v materstve nastáva dňom, ktorý si poistenkyňa určí v období od začiatku 8. do začiatku 6. týždňa pred očakávaným dňom pôrodu a podporná doba je 28 týždňov (u poistenkýň, ktoré zároveň porodili dve a viac detí predstavuje podporná doba 37 týždňov). U poistenca, ktorý prevzal dieťa do starostlivosti predstavuje podporná doba 22 týždňov. Na peňažitú pomoc v materstve má nárok aj poistenec, ktorý sa o dieťa stará a je otcom dieťaťa alebo manželom ženy, ktorá dieťa porodila a uzavrel s matkou dieťaťa písomnú dohodu. Takto sa môže otec dieťaťa, či manžel poistenkyne, ktorá dieťa porodila s matkou dieťaťa striedať, pričom množstvo striedaní nie je obmedzené a zákon ho umožňuje od 7. týždňa odo dňa pôrodu. Od 1. januára 2012 bola novelou zákona o nemocenskom poistení zákonom č. 470/2011 Zb. zavedená ešte jedna podmienka pre otca dieťaťa alebo manžela ženy, ktorá dieťa porodila, ktorý sa s matkou strieda v starostlivosti o dieťa, a to konkrétne, že sa bude starať o dieťa

najmenej 7 kalendárnych dní idúcich po sebe. Výška peňažitej podpory v materstve predstavuje 70% denného vymeriavacieho základu.

Vyrovňavací príspevok v tehotenstve a materstve sa poskytuje tým zamestnankyniam, ktoré boli z dôvodu tehotenstva, materstva alebo kojenia prevedené na inú prácu a dôsledkom toho majú nižší príjem ako predtým. Výška vyrovnávacieho príspevku sa stanovuje ako rozdiel medzi denným vymeriavacím základom zisteným ku dňu prevedenia zamestnankyne na inú prácu a priemerom jej započítateľných príjmov pripadajúcich na jeden kalendárny deň v jednotlivých kalendárnych mesiacoch po tomto prevedení.

Dávka ošetrovného sa v podstate oproti predchádzajúcej úprave veľmi nezmenila, nárok na ňu má zamestnanec, ktorý nemôže pracovať pretože sa musí starať o chorého člena domácnosti alebo sa musí starať o zdravé dieťa do 10 rokov, pretože školské alebo detské zariadenie bolo uzatvorené, dieťaťu bola nariadená karanténa alebo osoba, ktorá sa o ňu inak stará sama ochorela. Podporná doba u ošetrovného je maximálne 9 kalendárnych dní, u osamelého rodiča, ktorý má v starostlivosti aspoň jedno dieťa do 16 rokov, ktoré ešte neukončilo povinnú školskú dochádzku je podporná doba 16 kalendárnych dní. Výška ošetrovného predstavuje 60% denného vymeriavacieho základu.

6.2 Úrazové poistenie

V rámci sociálneho poistenia boli pracovné úrazy a choroby z povolania odškodňované do roku 1956 ešte na základe zákona č. 99/1948 Zb., o národnom poistení. V roku 1956 bol prijatý zákon č. 58/1956 Zb., o náhrade škody za pracovné úrazy a o náhrade nákladov liečebnej starostlivosti a dávok nemocenského poistenia a dôchodkového zabezpečenia. Ten bol neskôr nahradený zákonom č. 150/1961 Zb., o náhradách pri úrazoch a chorobách z povolania, no a tento zákon bol zas nahradený v roku 1965 zákonom č. 30/1965 Zb., o odškodňovaní pracovných úrazov a chorôb z povolania. Táto úprava bola následne prevzatá do zákona č. 65/1965 Zb., Zákonníka práce.³⁹³ Novelou Zákonníka práce, ktorú previedol zákon č. 37/1993 Zb., o zmenách v nemocenskom a sociálnom zabezpečení a niektorých pracovnoprávných predpisov, bolo do Zákonníka práce vložené ustanovenie zakladajúce systém zákonného poistenia zodpovednosti zamestnávateľa za škodu pri pracovnom úraze alebo chorobe z povolania.³⁹⁴ Tá zaviedla zákonné poistenie zamestnávateľov zamestnávajúcich aspoň jedného zamestnanca pre prípad zodpovednosti za škodu spôsobenú pracovným úrazom alebo chorobou z povolania u Českej pojišťovny a.s. alebo u Kooperatívy pojišťovny, a.s. Zamestnávatelia sa teda poistovali zo zákona u komerčných poisťovní, ale toto zákonné poistenie bolo koncipované ako neziskové.³⁹⁵

³⁹³ TRÖSTER, Petr. Úrazové pojištění. TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C.H. Beck, 2013, 131 - 141. Academia iuris. ISBN 9788074004735. s. 132.

³⁹⁴ Podrobnejšiu úpravu obsahovala vyhláška ministerstva financií č. 125/1993 Zb., ktoru sa stanovujú podmienky a sadzby zákonného poistenia zodpovednosti zamestnávateľa za škodu pri pracovnom úraze alebo chorobe z povolania.

³⁹⁵ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o úrazovém pojištění. [online]. [cit. 2014-06-30]. Dostupný z WWW: < <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=4&CT=1156&CT1=0>>.

V roku 2006 bol prijatý zákon č. 266/2006 Zb., o úrazovom poistení, ktorým má byť zavedené úrazové poistenie ako zákonné sociálne poistenie, ktoré má byť spravované Českou správou sociálneho zabezpečenia. Ide o zmenu systémovú, ktorá prenesie zodpovednosť za prevádzanie úrazového poistenia na štát. Tento zákon znamená opustenie systému odškodňovania pracovných úrazov a chorôb z povolania a tiež koncepcie náhrad za stratu na zárobku. Taktiež zákon ruší objektívnu zodpovednosť zamestnávateľov za škody spôsobené pracovnými úrazmi alebo chorobami z povolania a zavádza dávkový systém, z ktorého by sa poskytovali tieto dávky: úrazový príplatok, úrazové vyrovnanie, úrazová renta, bolestné, príspevok za sťaženie spoločenského uplatnenia, náhrada nákladov spojených s liečením, náhrada nákladov spojených s pohrebom, jednorazový príspevok pozostalému, úrazová renta pozostalého.

Účinnosť tohto zákona bola už niekoľkokrát odložená, naposledy zákonom č. 463/2012 Zb., ktorým sa mení zákon č. 266/2006 Zb., o úrazovom poistení zamestnancov, v znení neskorších predpisov, a ďalšie súvisiace zákony, ktorým bola účinnosť tohto zákona posunutá na 1. január 2015. V súčasnosti je však v legislatívnom procese novela zákona o úrazovom poistení (tlač č. 100), ktorá má opätovne posunúť účinnosť zákona o úrazovom poistení na 1. január 2016. Návrh zákona bol 20.6.2014 schválený Poslaneckou snemovňou a bol postúpený Senátu.

V tom istom roku ako bol prijatý zákon o úrazovom poistení bol prijatý s účinnosťou od 1. januára 2007 aj nový Zákonník práce, zákon č. 262/2006 Zb. Kvôli posunutej účinnosti zákona o úrazovom poistení je súčasná úprava zodpovednosti zamestnávateľa za škodu pri pracovných úrazoch a chorobách z povolania zahrnutá do prechodných ustanovení zákonníka práce, ktorý prevzal úpravu vyššie popisovaného zákonného poistenia zodpovednosti zamestnávateľa za škodu pri pracovných úrazoch a chorobách z povolania. Podľa tejto právnej úpravy za škodu spôsobenú zamestnancovi pracovným úrazom zodpovedá zamestnávateľ, u ktorého bol zamestnanec v dobe pracovného úrazu v pracovnom pomere. Za škodu spôsobenú zamestnancovi chorobou z povolania zodpovedá zamestnávateľ, u ktorého zamestnanec pracoval naposledy pred jej zistením v pracovnom pomere za podmienok, za ktorých vzniká choroba z povolania, ktorá ho postihla.

Zamestnancovi, ktorý utrpel pracovný úraz, alebo u ktorého bola zistená choroba z povolania vzniká nárok na náhradu za stratu zárobku, za bolesť a sťaženie spoločenského uplatnenia, za účelne vynaložené náklady spojené s liečením a za vecnú škodu. Ak zamestnanec dôsledkom pracovného úrazu alebo choroby z povolania zomrel, tak sa pozostalým hradia účelne vynaložené náklady spojené s liečením zamestnanca, primerané náklady spojené s pohrebom, náklady na výživu pozostalých, jednorazové odškodnenie pozostalých a vecná škoda.

6.3 Zdravotné poistenie

Ako bolo už uvedené v kapitole o zdravotníckej reforme po roku 1989 prevedenej v Českej republike, vtedy prijaté zákony boli dosť improvizované. Preto bol v roku 1997 prijatý zákon č. 48/1997 Zb., o verejnom zdravotnom poistení a o zmene a doplnení niektorých súvisiacich zákonov s účinnosťou od 1. apríla 1997, ktorý však ako konštatuje dôvodová správa k návrhu tohto zákona nemá ambíciu priniesť nový

koncepčný návrh, ale skôr len upraviť matériu, ktorá je roztrúsená v podzákonných predpisoch a v Zdravotnom poriadku právnym predpisom so silou zákona.³⁹⁶ Tento zákon reagoval na nález Ústavného súdu zo dňa 10. júla 1996 uverejneného v Zbierke zákonov pod č. 206/1996 Zb. Ten zrušil niektoré ustanovenia zákona Českej národnej rady č. 550/1991 Zb., o všeobecnom zdravotnom poistení v znení neskorších predpisov a zákona č. 20/1966 Zb., o starostlivosti o zdravie ľudu, v znení neskorších predpisov, Zdravotný poriadok vydaný nariadením vlády Českej republiky č. 216/1992 Zb., v znení neskorších predpisov, vyhlášku Ministerstva zdravotníctva Českej republiky č. 467/1992 Zb., o zdravotnej starostlivosti poskytovanej za úhradu, v znení neskorších predpisov, vyhlášku Ministerstva zdravotníctva Českej republiky č. 462/1992 Zb., o úhrade liečiv a prostriedkov zdravotníckej techniky, v znení neskorších predpisov. Zákonom o všeobecnom zdravotnom poistení bolo vytýkané, že sám nedefinuje presnými normatívnymi znakmi obsah a rozsah plnej alebo čiastočne hradenej zdravotnej starostlivosti, ale že toto rozlíšenie ponecháva na úpravu podzákonným predpisom.³⁹⁷

Osobný rozsah verejného zdravotného poistenia bol v podstate prevzatý z predchádzajúcej právnej úpravy. Zahŕňa osoby, ktoré majú na území Českej republiky trvalý pobyt a tiež osoby, ktoré na území Českej republiky trvalý pobyt nemajú, pokiaľ sú zamestnancami zamestnávateľa, ktorý má sídlo na území Českej republiky. Platcami poistného na verejné zdravotné poistenia sú zamestnanci v pracovnom pomere, ktorí sa zúčastňujú na nemocenskom poistení, osoby samostatne zárobkovo činné, a tiež osoby, ktoré majú na území Českej republiky trvalý pobyt, nie sú ani zamestnancami ani osobami samostatne zárobkovo činnými a ani za nich poistné neplatí štát. Platcami poistného na verejné zdravotné poistenie sú tiež zamestnávateľia a štát, ktorý platí poistné za určité kategórie osôb. Väčšinou ide o sociálne slabšie osoby a tiež nezaopatrené deti. Výšku a spôsob platenia poistného stanovuje zákon č. 592/1992 Zb., o poistnom na všeobecné zdravotné poistenie, pričom poistné hradí z jednej tretiny zamestnanec a z dvoch tretín zamestnávateľ.

Poistenec má právo na výber zdravotnej poisťovne, na výber lekára a zdravotníckeho zariadenia, na výber dopravnej služby, na zdravotnú starostlivosť bez priamej úhrady v rozsahu a za podmienok stanovených zákonom o verejnom zdravotnom poistení a tiež majú právo podieľať sa na kontrole poskytnutej zdravotnej starostlivosti hradenej zdravotným poistením.

Zdravotné poistenie je prevádzané jednak Všeobecnou zdravotnou poisťovňou, ktorá je upravená už spomínaným zákonom Českej národnej rady č. 551/1991 Zb., o Všeobecnej zdravotnej poisťovni Českej republiky v znení neskorších predpisov a tiež rezortnými, oborovými, podnikovými a ďalšími zdravotnými poisťovňami.³⁹⁸ Tie sú upravené tiež už spomínaným zákonom Českej národnej rady č. 280/1992 Zb. o rezortných, oborových, podnikových a ďalších zamestnaneckých zdravotných poisťovniach, v znení neskorších predpisov. Vonkajšiu kontrolu zdravotných poisťovní

³⁹⁶ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu.* Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o všeobecném zdravotním pojištění . [online]. [cit. 2014-06-30]. Dostupný z WWW: < <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/tisky/t009800a.htm>>.

³⁹⁷ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu.* Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o všeobecném zdravotním pojištění . [online]. [cit. 2014-06-30]. Dostupný z WWW: < <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/tisky/t009800a.htm>>.

³⁹⁸ V súčasnosti funguje v Českej republike okrem Všeobecnej zdravotnej poisťovne ešte šesť ďalších zdravotných poisťovní: Vojenská zdravotná poisťovňa ČR, Česká priemyslová zdravotná poisťovňa, Oborová zdravotná poisťovňa zamestnancov bánk, poisťovní a stavebníctva, Zamestnanecká poisťovňa Škoda, Zdravotná poisťovňa ministerstva vnútra ČR a Revírna bratská pokladnica, zdravotná poisťovňa.

prevádza Ministerstvo zdravotníctva v súčinnosti s Ministerstvom financií. Zdravotné poisťovne uzatvárajú s poskytovateľmi zdravotných služieb zmluvy o poskytovaní a úhrade hrazených služieb. Zdravotná starostlivosť je ako vecná dávka poskytovaná formou ambulantnej starostlivosti, jednodennej starostlivosti, lôžkovej starostlivosti a zdravotnej starostlivosti poskytovanej vo vlastnom sociálnom prostredí pacienta.

V roku 2012 prebehla reforma zdravotníctva, ktorá bola prevedená s účinnosťou od 1. apríla 2012 zákonom č. 372/2011 Zb., o zdravotných službách a podmienkach ich poskytovania, zákonom č. 373/2011 Zb., o špecifických zdravotných službách, zákonom č. 374/2011 Zb., o zdravotníckej záchrannej službe, a tiež zákonom č. 369/2011 Zb., ktorým sa mení zákon č. 48/1997 Zb., o verejnom zdravotnom poistení a o zmene a doplnení niektorých súvisiacich zákonov, v znení neskorších predpisov, a niektoré ďalšie zákony. Táto reforma priniesla predovšetkým lepšiu informovanosť pacienta, právo pacienta prijať či odmietnuť zákrok, nárok pacienta na podrobnú a zrozumiteľnú informáciu o prevádzanom výkone a jeho následkoch, slobodný a informovaný súhlas pacienta s poskytnutím zdravotných služieb, možnosť pacienta účinnejšie sa sťažovať, v prípade čerpania nadšandardnej starostlivosti nárok pacienta na úhradu od zdravotnej poisťovne do výšky hrazeného štandardu, povinnosť zdravotných poisťovní zaistiť miestne a časovo dostupnú starostlivosť, riešenie problematiky eticky zložitých oblastí medicíny, stanovenie počtu a rozmiestnenia výjazdových základní tak, aby miesto udalosti bolo dosiahnuteľné v dojazdovej dobe do 20 minút.³⁹⁹

6.4 Dôchodkový systém

Keďže v predchádzajúcom transformačnom období došlo v oblasti dôchodkového zabezpečenia len k niekoľkým vyššie popísaným čiastkovým reformným krokom, bolo nevyhnutné prikrčiť ku komplexnej reforme systému. Bol prijatý zákon č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení, ktorým bol vytvorený základný povinný priebežne financovaný systém poistenia. Ešte pred týmto zákonom bol prijatý tiež zákon č. 42/1994 Zb., o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom a o zmenách niektorých zákonov súvisiacich s jeho zavedením, ktorým bol vytvorený dobrovoľný doplnkový systém pripoistenia. V rámci všeobecnej teórie o systéme dôchodkového zabezpečenia bola týmito zákonmi zavedená v dôchodkovom systéme viacpilierovosť, pričom bol vytvorený I. a III. pilier. Táto teória rozdeľuje dôchodkový systém na tri časti. I. pilier je základný, povinný a organizovaný štátom. II. a III. pilier predstavujú doplnkové dôchodkové systémy a do verejnoprávnej úpravy sociálneho zabezpečenia prinášajú istý súkromnoprávny prvok. II. pilier je založený na kolektívnej schéme zabezpečenia prostredníctvom zamestnávateľov. III pilier je individuálnym zabezpečením osôb na princípe osobného sporenia.⁴⁰⁰

³⁹⁹ TRÖSTER, Petr. TRÖSTER, Petr. *Právo sociálneho zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C.H. Beck, 2013, 95 - 104. Academia iuris. ISBN 9788074004735. s. 102.

⁴⁰⁰ PŘIB, Jan. Doplnkové důchodové systémy. TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C.H. Beck, 2013, 227 - 255. Academia iuris. ISBN 9788074004735. s. 227.

6.4.1 Dôchodkové poistenie

Ešte predtým, než bola prijatá nová právna úprava dôchodkového poistenia, boli dôchodky znova niekoľkokrát valorizované. V období rokov 1990 až 1995 boli dôchodky valorizované celkovo desaťkrát. Valorizácie prijaté do roku 1992 boli spomenuté v predchádzajúcej kapitole. Ďalšie boli uskutočnené zákonom č. 255/1993 Zb., o druhom zvýšení dôchodkov v roku 1993 a zvýšení dôchodkov priznaných v roku 1994, zákonom č. 41/1994 Zb., o zvýšení dôchodkov, ktoré sú jediným zdrojom príjmu, a sociálnych dôchodkov, zákonom č. 183/1994 Zb., o zvýšení vyplácaných dôchodkov a dôchodkov priznávaných v roku 1994 a v roku 1995 a zákonom č. 76/1995 Zb., o zvýšení vyplácaných dôchodkov a dôchodkov priznávaných v roku 1995.

Dovtedajšia sústava nevyhovovala z niekoľkých základných dôvodov. Predovšetkým bol systém príliš statický, a tak nebol schopný dostatočne reagovať na ekonomický vývoj. Konštrukcia výpočtu dôchodkov sa nezmenila od roku 1988, pričom problémom bolo stanovenie hraníc, maximálnej výšky dôchodku a redukcie zárobkov rozhodných pre výpočet dôchodkov, v pevných čiastkach, pričom zákon neumožňoval ich zvýšenie v závislosti na vývoji ekonomickej situácie.⁴⁰¹ Systém dôchodkového zabezpečenia bol tiež kompletne nepripravený na budúci demografický vývoj, predovšetkým na starnutie obyvateľstva. Ďalšími nedostatkami, ktoré uvádza dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona o dôchodkovom poistení, sú neexistencia ochrany proti zneužívaniu systému, nemožnosť prenosu nadobudnutých nárokov do iných zemí, nedostatok priestoru pre rozhodovanie o odchode do starobného dôchodku podľa individuálnych možností a schopností, a nezohľadnenie celoživotnej úrovne pracovných príjmov vo výške dôchodku.⁴⁰² Jaroslav Dostal sa pri vypočítavaní nedostatkov dôchodkového systému zhoduje s prvými dvoma nedostatkami a k nim pridáva, že systém obsahuje prvky, ktoré doňho nepatria a patria buď do systému štátnej sociálnej podpory, ako výchovné na deti alebo zvýšenie dávky pre bezmocnosť, alebo do systému sociálnej pomoci, ako napríklad dôchodok manželky, sociálny dôchodok, alebo dôchodok ako jediný zdroj príjmu.⁴⁰³

Zákon č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení s účinnosťou od 1. januára 1996 vytvoril povinný, jednotný štátom garantovaný, priebežne financovaný dôchodkový systém založený na sociálnej solidarite s pomerne vysokou príjmovou redistribúciou, kedy poistné sa platí z celých príjmov, ale príjmy pre výpočet dávok sú redukované, takže úroveň dôchodkov klesá s rastúcim príjmom.⁴⁰⁴

Zákon novo definoval osobný rozsah poistenia v tom zmysle, že dôchodkové poistenie zaviedol ako jednotné a povinné pre všetky zárobkovo činné osoby na území Českej republiky. Vecný rozsah poistenia bol stanovený tak, že z dôchodkového poistenia sa poskytovali dávky starobného dôchodku, invalidného dôchodku (plného a

⁴⁰¹ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o důchodovém pojištění. [online]. [cit. 2014-06-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.psp.cz/eknih/1993ps/tisky/t157400d.htm>>.

⁴⁰² Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o důchodovém pojištění. [online]. [cit. 2014-06-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.psp.cz/eknih/1993ps/tisky/t157400d.htm>>.

⁴⁰³ DOSTAL, Jaroslav. *Transformace sociálního systému České republiky: Důchodové pojištění : Teze přednášky pro Parlament České republiky (předneseno 29. 9. 1993)*. 1. vyd. Praha: Naše beseda, 1994, 40 s. ISBN 80-855-2909-2.

⁴⁰⁴ DOSTAL, Jaroslav. Důchodové pojištění v České republice. *Právo a zaměstnání*. 1997, III., 7-8, 26 - 31.

čiastočného) a pozostalostné dôchodky, teda vdovský dôchodok, opätovne zavedený vdovecký dôchodok, poskytovaný za rovnakých podmienok ako vdovský dôchodok, čím bola odstránená diskriminácia na základe pohlavia a sirotský dôchodok. Inštitút zvyšovania nízkych dôchodkov, ktoré sú jediným zdrojom príjmu bol zrušený, pričom už priznávané zvýšenie sa zlúčilo s dôchodkom. Zvýšenie dôchodkov pre bezmocnosť bolo na prechodné obdobie ponechané v systéme sociálneho zabezpečenia, v zákone č. 100/1988 Zb., až do času kým bola prevedená jeho transformácia. Stalo sa tak až prijatím zákona č. 108/2006 Zb., o sociálnych službách s účinnosťou od 1. januára 2007, kedy bolo zvýšenie dôchodku pre bezmocnosť nahradené príspevkom na starostlivosť. Zvyšné dávky poskytované z predchádzajúceho systému dôchodkového zabezpečenia boli postupne premenené na niektorý zo základných, vyššie vymenovaných dôchodkov.

Zákon sprísnil aj podmienky nároku na jednotlivé dôchodkové dávky. Pri zachovaní dovtedajších podmienok nároku na dávky by bolo ohrozené financovanie celého dôchodkového systému. Bolo zavedené postupné zvyšovanie vekovej hranice pre nárok na starobný dôchodok. Východiskovým dôchodkovým vekom bolo 60 rokov u mužov a 53 – 57 rokov pre ženy, podľa počtu vychovaných detí⁴⁰⁵. To platilo pre poistencov, ktorí dosiahli tento uvedený vek do 31. decembra 1995. Pre poistencov, ktorí tento vek dosiahli v období od 1. januára 1996 do 31. decembra 2006 sa mala veková hranica postupne zvyšovať o dva mesiace za rok u mužov a o štyri mesiace za rok u žien z doby po 31. decembri 1995 až do obdobia, kedy títo poistenci dosiahli vyššie spomínaný východiskový dôchodkový vek. Od začiatku roka 2007 mala byť dosiahnutá hranica dôchodkového veku u mužov 62 rokov a u žien 57 – 61 rokov podľa počtu vychovaných detí⁴⁰⁶, teda za 12 rokov sa mal dôchodkový vek u mužov celkovo zvýšiť o dva roky a u žien o 4 roky. O zrovnoprávnení postavenia mužov a žien v dôchodkovej oblasti, čo bol už vtedy medzinárodný trend, sa vtedy ešte neuvažovalo. Dôvodová správa hovorí v tomto smere len o „zblížovaní“ mužských a ženských hraníc dôchodkového veku.⁴⁰⁷

Potrebnú dobu poistenia zákon stanovoval na 25 rokov. Parametrické zmeny museli prebiehať postupne, náhla zmena by sa pravdepodobne v spoločnosti nestretla s pochopením, čo by mohlo celkovo ohroziť transformáciu v dôchodkovom zabezpečení. Zákon však rozšíril možnosť predčasného odchodu do dôchodku a umožnil tiež odchod do dôchodku odložiť. Doba odloženia dôchodku nebola zákonom nijak limitovaná. Možnosť predčasného odchodu do dôchodku bola zavedená zákonom č. 39/1994 Zb., o predčasnom poskytovaní starobného dôchodku a o zmene zákonov na úseku zamestnanosti. Podľa tohto zákona mal nárok na predčasne poskytovaný dôchodok občan, ktorý splnil kumulatívne podmienky doby zamestnania aspoň 25 rokov, po skončení zamestnania vedenie v evidencii uchádzačov o zamestnanie na úrade práce najmenej 180 kalendárnych dní a nanajvýš dva roky do dosiahnutia dôchodkového veku. Výmera takéhoto starobného dôchodku sa prechodne znižovala o 1% priemerného mesačného zárobku za každých započatých 90 kalendárnych dní odo

⁴⁰⁵ Dôchodkový vek pre ženy bol 53 rokov, ak vychovali aspoň päť detí, 54 rokov, ak vychovali tri alebo štyri deti, 55 rokov, ak vychovali dve deti, 56 rokov, ak vychovali jedno dieťa alebo 57 rokov.

⁴⁰⁶ Dôchodkový vek pre ženy bol 57 rokov, ak vychovali aspoň päť detí, 58 rokov, ak vychovali tri alebo štyri deti, 59 rokov, ak vychovali dve deti, 60 rokov, ak vychovali jedno dieťa alebo 61 rokov.

⁴⁰⁷ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o důchodovém pojištění.* [online]. [cit. 2014-06-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.psp.cz/eknih/1993ps/tisky/t157400d.htm>>.

dňa, kedy bol priznaný takýto dôchodok až do dosiahnutia dôchodkového veku.⁴⁰⁸ Zákon č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení v podstate prebral túto úpravu a okrem toho umožnil predčasný odchod do dôchodku aj poistencom, ktorí splnili dobu poistenia 25 rokov a do dôchodkového veku im chýbali nanajvýš tri roky. V tomto prípade sa výmera dôchodku znižovala trvale o 0,6% výpočtového základu za každých započatých 90 kalendárnych dní skoršieho odchodu do dôchodku.

Rozdelenie invalidného dôchodku na plný a čiastočný ostalo zachované. Plný dôchodok bol však zákonom novo definovaný. Na rozdiel od predchádzajúcej právnej úpravy bola plná invalidita definovaná nie ako dlhodobá strata alebo pokles schopnosti sústavnej zárobkovej činnosti, ale ako trvalá strata alebo pokles schopnosti zárobkovej činnosti. Na rozdiel od predchádzajúcich štyroch možností plnej invalidity bola táto právna úprava zjednodušená len na dve možnosti. Bolo upustené od tzv. stavovskej invalidity⁴⁰⁹ a tiež sa upustilo od uznávania plnej invalidity preto, že by výkon zamestnania vážne zhoršil zdravotný stav osoby. Zákon o dôchodkovom poistení teda za plne invalidnú osobu pokladá toho, u koho schopnosť sústavnej zárobkovej činnosti poklesla najmenej o 66%⁴¹⁰ alebo toho, kto je sústavnú zárobkovú činnosť schopný z dôvodu zdravotného postihnutia vykonávať len za mimoriadnych podmienok.

Pre nárok na vdovský dôchodok boli sprísnené podmienky. Bezpodmienečný nárok na vdovský dôchodok po dobu jedného roka ostal zachovaný, sprísnil sa však podmienky pre poskytovanie podmieňného vdovského dôchodku. Po uplynutí jedného roka mala vdova nárok na vdovský dôchodok, iba ak sa starala o nezaopatrené dieťa, ťažko zdravotne postihnuté nepľnoleté dieťa alebo bezmocné pľnoleté dieťa, bola plne invalidná alebo dosiahla vek 55 rokov alebo dôchodkový vek, ak bol dôchodkový vek nižší. Pri vdoveckom dôchodku platili rovnaké podmienky s výnimkou podmienky veku pre podmieňný vdovecký dôchodok. U mužov sa požadovalo dosiahnutie veku 58 rokov.

Najrozsiahlejšie zmeny však boli uskutočnené v rámci dávkovej formuly. Zákon zaviedol dvojjložkovú konštrukciu dôchodkov, pri ktorej bol dôchodok zložený zo základnej výmery a z percentuálnej výmery, ktorej výška závisela na výške zárobku osoby a na dobe poistenia. Výška základnej výmery bola stanovená na 680 Kč mesačne a bola rovnaká pre novo priznané aj vypácané dôchodky. Výška percentuálnej výmery predstavovala 1,5% výpočtového základu za každý celý rok doby poistenia získanej do vzniku nároku na dôchodok. Ak poistenec pokračoval v zárobkovej činnosti aj po vzniku nároku na dôchodok bez toho, aby poberal starobný alebo plný invalidný dôchodok, zvyšovala sa mu percentuálna výmera o 1% výpočtového základu za každých 90 kalendárnych dní tejto zárobkovej činnosti. Výpočtový základ, teda príjem rozhodný pre výpočet dôchodkov bol taktiež novo definovaný. Výpočtový základ mal

⁴⁰⁸ Predčasný odchod do dôchodku bol zavedený ako reakcia na zvyšujúci sa počet mimoriadne poskytovaných starobných dôchodkov pred dovŕšením veku potrebného pre vznik nároku na starobný dôchodok podľa zákona č. 100/1988 Zb., o sociálnom zabezpečení, ktorý bol zamýšľaný pre mimoriadne situácie pracovníkov uvoľňovaných zo zamestnania z organizačných dôvodov v rámci prestavby národného hospodárstva. Po roku 1989, v zmenených podmienkach zvyšujúcej sa nezamestnanosti ako dôsledku ekonomickej reformy, sa počet týchto mimoriadnych dôchodkov neúnostne zvyšoval.

⁴⁰⁹ Tzv. stavovská invalidita znamenala, že osoba síce bola schopná vykonávať sústavné zamestnanie, ale len také ktoré bolo úplne neprimerané jeho predchádzajúcim schopnostiam a spoločenskému významu jeho predchádzajúceho povolania.

⁴¹⁰ Vládny návrh zákona o dôchodkovom poistení počítal pôvodne s poklesom schopnosti sústavnej zárobkovej činnosti až o 80%.

byť počítaný ako priemer indexovaných príjmov⁴¹¹ za rozhodné obdobie. V porovnaní s predchádzajúcou právnou úpravou sa malo postupne predĺžiť obdobie, z ktorého sa príjmy počítajú. Postupne sa behom dvadsiatich rokov malo predĺžiť z desať rokov na tridsať rokov. Rozhodné obdobie sa stanovovalo z obdobia pred dosiahnutím dôchodkového veku. Dôchodok sa tak vypočítaval z mesačného priemerného príjmu, tzv. osobného vymeriavacieho základu. Tento mesačný priemerný príjem sa stanovoval z príjmov dosiahnutých v rozhodnom období, z ktorého bolo odvádzané poistné, pričom sa pri stanovovaní tohto mesačného priemerného príjmu niektoré zákonom stanovené doby vylučovali.⁴¹² V rámci solidarity bol vyšší príjem redukovaný. Osobný vymeriavací základ nepresahujúci hranicu 5000 Kč sa pre výpočet dôchodku zohľadnil plne. Ak osobný vymeriavací základ presahoval 5000 Kč, tak sa čiastka 5000 Kč počítala v plnej výške, z čiastky nad 5000 Kč do 10000 Kč sa počítalo 30% a z čiastky nad 10000 Kč sa počítalo 10%. Úprava týchto hraníc bola dynamická, to znamená, že hranice mali byť zvyšované nariadeniami vlády, tak aby vývoj vyplácaných dôchodkov a novo priznaných dôchodkov bol v súlade.⁴¹³ Dôležité je tiež, že bola zrušená maximálna hranica dôchodkov.

Ostatné dávky dôchodkového poistenia boli taktiež dvojzložkové, pričom základná výmera bola stanovená v rovnakej výške 680 Kč pre všetky tieto dávky. Percentuálna výmera plného invalidného dôchodku bola rovnaká ako u dôchodku starobného, teda 1,5% výpočtového základu za každý celý rok doby poistenia. V rámci solidarity ostalo z predchádzajúcej právnej úpravy zachované započítavanie aj tzv. dopočítanej doby pre výšku percentuálnej výmery.⁴¹⁴

Výška percentuálnej výmery čiastočného invalidného dôchodku predstavovala za každý celý rok doby poistenia 0,75% výpočtového základu. V tomto prípade bola stanovená aj minimálna hranica percentuálnej výmery, a to konkrétne na 385 Kč mesačne. Pri pozostalostných dôchodkoch sa samozrejme percentuálna výmera odvodzovala od dôchodkov priamych. Percentuálna výmera vdovského a vdoveckého dôchodku predstavovala 50% percentuálnej výmery starobného alebo plného invalidného dôchodku, na ktorú mal manžel/manželka nárok v dobe smrti. Ak v čase smrti zomrelý nespĺňal podmienku doby poistenia pre nárok na starobný alebo plný invalidný dôchodok predstavovala percentuálna výmera vdovského/vdoveckého dôchodku 50% percentuálnej výmery čiastočného invalidného dôchodku zomrelého. Percentuálna výmera sirotského dôchodku predstavovala 40% percentuálnej výmery starobného alebo plného invalidného dôchodku. Podobne ako u vdovského/vdoveckého dôchodku v prípade, že zomrelý nedosiahol potrebnú dobu poistenia v čase smrti, predstavovala percentuálna výmera sirotského dôchodku 40% percentuálnej výmery čiastočného invalidného dôchodku, na ktorý by mal zomrelý nárok.

Zákon o dôchodkovom poistení tiež zaviedol systém valorizácií vyplácaných dôchodkov. Dôchodky sa zvyšovali nariadeniami vlády vtedy, ak od predchádzajúceho zvýšenia vzrástol index spotrebiteľských cien aspoň o 5%. Ak v období po sebe idúcich dvoch kalendárnych rokov vzrástla reálna mzda, mali sa dôchodky zvýšiť ešte navyše

⁴¹¹ Príjmy boli indexované podľa vývoja priemernej mzdy na úroveň roku predchádzajúceho o dva kalendárne roky rok odchodu do dôchodku.

⁴¹² Ide o doby, počas ktorých poistenec z objektívnych dôvodov, ktoré zákon uznáva, nedosahuje príjmy, ktoré by boli zahrnuté do vymeriavacieho základu. Napr. doba poberania nemocenského.

⁴¹³ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o důchodovém pojištění.* [online]. [cit. 2014-06-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.psp.cz/eknih/1993ps/tisky/t157400d.htm>>.

⁴¹⁴ Doba odo dňa vzniku nároku na plný invalidný dôchodok do dosiahnutia dôchodkového veku.

o jednu tretiu nárastu reálnej mzdy. Avšak zákon umožňoval vláde zvýšiť vyplácané dôchodky aj o viac. Tak sa stalo napríklad v roku 1996. Pri 18% raste miezd a 9% raste cien boli dôchodky zvýšené pri prvej valorizácii o 13% a pri druhej valorizácii o 8%.⁴¹⁵

Súčasne so zákonom o dôchodkovom poistení bol zavedený zvláštny účet dôchodkového poistenia ako súčasť štátnych finančných aktív. Príjmy a výdaje dôchodkového poistenia mali naďalej ostať súčasťou príjmov a výdajov štátneho rozpočtu. Na zvláštnom účte dôchodkového poistenia mali byť vedené prostriedky, ktoré vznikli ako rozdiel medzi príjmami z poistného na dôchodkové poistenie a výdajmi na dávky dôchodkového poistenia a jeho správu. Tieto prostriedky mali a mohli byť použité buď len na zvýšenie dávok alebo na úhradu záporného salda bilancie príjmov a výdajov z minulého obdobia, aj to len so súhlasom Poslaneckej snemovne Parlamentu.⁴¹⁶ Výhodou zriadenia tohto účtu bolo, že predtým sa kladný rozdiel medzi príjmami a výdajmi dôchodkového poistenia „strácal“ v štátnom rozpočte, zatiaľčo takto mohol byť účelovo využitý. Zvláštny účet dôchodkového poistenia bol v roku 2008 zrušený a zákon č. 26/2008 Zb., ktorým sa mení zákon č. 218/2000 Zb., o rozpočtových pravidlách a o zmene niektorých súvisiacich zákonov, v znení neskorších predpisov, a ďalšie súvisiace zákony ustanovil, že súčasťou štátnych aktív je Zvláštny účet rezervy pre dôchodkovú reformu, na ktorý Ministerstvo financií v každom roku, v ktorom príjmy z poistného na dôchodkové poistenie preyšujú výdaje prevádza tento čistku vo výške tohto rozdielu medzi príjmami a výdajmi. Prostriedky na tomto účte sa využívajú na dôchodkovú reformu. Od roku 2009 je však saldo dôchodkového účtu záporné.⁴¹⁷

6.4.2 Penzijné pripoistenie so štátnym príspevkom

Zákon č. 42/1994 Zb., o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom a o zmenách niektorých zákonov súvisiacich s jeho zavedením definoval penzijné pripoistenie ako zhromažďovanie peňažných prostriedkov od účastníkov penzijného pripoistenia a štátu poskytnutých v prospech účastníkov, nakladanie s týmito prostriedkami a vyplácanie dávok penzijného pripoistenia. Toto pripoistenie bolo zverené penzijným fondom, ktoré jediné ho mohli vykonávať.⁴¹⁸ Ide o rámcový zákon, ktorý nastavuje základné pravidlá fungovania systému, definuje typy dávok a vymedzuje právomoci štátneho dozoru.

Penzijné pripoistenie bolo dobrovoľným systémom vyjadrujúcim osobnú zodpovednosť účastníkov za svoju budúcnosť, kde vznikal vzťah medzi účastníkom tohto pripoistenia a penzijným fondom na základe individuálnej zmluvy. Zákonná úprava tohto pripoistenia, na rozdiel od komerčného poistenia, zaručovala, že prevažnú časť zisku z hospodárskej činnosti penzijného fondu bolo možné použiť len v prospech účastníkov penzijného pripoistenia buď na zvýšenie dávok, či zníženie príspevkov alebo

⁴¹⁵ DOSTAL, Jaroslav. Důchodové pojištění v České republice. *Právo a zaměstnání*. 1997, III., 7-8, 26 - 31. s. 28.

⁴¹⁶ VOŘÍŠEK, Vladimír a Jan PŘIB. Financování sociálního zabezpečení. TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C.H. Beck, 2013, 77 - 94. Academia iuris. ISBN 9788074004735. s. 86.

⁴¹⁷ Vid' tabuľka č. 19 v Prílohách.

⁴¹⁸ Vid' §1 zákona č. 42/1994 Zb., o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom a o zmenách niektorých zákonov súvisiacich s jeho zavedením.

ako investície pre ďalší rozvoj fondu. Systém penzijného pripoistenia podporoval štát a reguloval ho prostredníctvom zákona a štátneho dozoru, avšak negarantoval ho, teda neručil za jeho solventnosť.⁴¹⁹

Zákon stanovuje, že účastníkom penzijného pripoistenia mohla byť fyzická osoba staršia ako 18 rokov s trvalým pobytom na území Českej republiky. Z toho vyplýva, že podmienkami pre účasť v systéme penzijného pripoistenia nebola ani účasť na dôchodkovom poistení ani zamestnanie. Po vstupe Českej republiky do Európskej únie 1.mája 2004 bola prijatá novela, zákon č. 36/2004 Zb., ktorá zaviedla, že účastníkom penzijného pripoistenia so štátnym príspevkom môže byť aj fyzická osoba staršia ako 18 rokov s bydliskom na území iného členského štátu Európskej únie. V tomto prípade bola daná podmienka účasti na dôchodkovom poistení alebo verejnom zdravotnom poistení.

Penzijné fondy, ktoré jediné mohli vykonávať penzijné pripoistenie, mohli byť založené iba ako akciové spoločnosti a ich vznik aj zánik bol viazaný na povolenie Ministerstva financií. Penzijný fond musel mať štatút a penzijný plán, ktoré obsahovali napríklad informácie o druhu príspevkov a poskytovaných dávok, či o spôsobe nakladania s prostriedkami penzijného fondu. Penzijné pripoistenie bolo koncipované ako príspevkovo definované (defined contribution), na rozdiel od základného dôchodkového poistenia, ktoré bolo dávkovo definované (defined benefit).

Druhy dávok poskytované z penzijného pripoistenia boli stanovené zákonom. Šlo o penzie⁴²⁰ (pravidelná výplata peňažnej čiastky po stanovenú dobu), jednorazové vyrovnanie⁴²¹ a odbytné⁴²². Tieto dávky sa vyplácali na základe žiadosti.

Ako už napovedá názov zákona, štát poskytoval zo štátneho rozpočtu v prospech účastníkov štátne príspevky. Výška štátneho príspevku bola odstupňovaná podľa mesačnej výšky príspevku účastníka, pričom zákon stanovoval najnižší možný príspevok účastníka na 100 Kč. V tom prípade prináležal štátny príspevok 40 Kč. Maximálna hranica príspevku nebola stanovená, avšak maximálny štátny príspevok bol 120 Kč, vtedy ak príspevok účastníka predstavoval 500 Kč a viac.⁴²³ Ako nepriamu formu podpory zo strany štátu boli zavedené aj daňové zvýhodnenia. Dávky z penzijného pripoistenia mohli byť zdanené len v tej časti dávky, ktorá bola vytvorená výnosmi z hospodárenia penzijného fondu a nie príspevkami účastníkov penzijného

⁴¹⁹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu.* Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom a o zmenách niektorých zákonov súvisiacich s jeho zavedením. [online]. [cit. 2014-06-20]. Dostupný z WWW: < http://www.psp.cz/eknih/1993ps/tisky/t060400.htm#_d >.

⁴²⁰ Podľa stanovenia podmienky nároku bolo možné z penzijného pripoistenia poskytovať starobné penzie (podmienkou nároku bolo dosiahnutie veku stanoveného penzijným plánom), invalidné penzie (podmienkou nároku bolo priznanie invalidného dôchodku z dôchodkového zabezpečenia/poistenia), výsluhové penzie (podmienkou nároku bolo dosiahnutie doby penzijného pripoistenia stanovenej penzijným plánom), pozostalostné penzie (podmienkou nároku bola smrť účastníka).

⁴²¹ Jednorazové vyrovanie náležalo účastníkovi miesto penzie za podmienok stanovených penzijným plánom alebo v prípade ukončenia trvalého pobytu na území Českej republiky.

⁴²² Odbytné náležalo účastníkovi pri zániku penzijného pripoistenia výpoveďou alebo dohodou, ak zaplatil príspevky aspoň za 12 kalendárnych mesiacov alebo fyzickej osobe určenej zmluvou, ak účastník zomrel a nebola mu vyplácaná penzia alebo vyplatené jednorazové vyrovnanie.

⁴²³ Pri výške príspevku účastníka v rozmedzí od 100 Kč do 199 Kč činil štátny príspevok 40 Kč, pri príspevku účastníka v rozmedzí 200 Kč až 299 Kč činil štátny príspevok 72 Kč, pri príspevku účastníka v rozmedzí 300 Kč až 399 Kč činil štátny príspevok 96 Kč, pri príspevku účastníka v rozmedzí 400 Kč až 499 Kč činil štátny príspevok 112 Kč a pri príspevku účastníka 500 Kč a viac činil štátny príspevok 120 Kč.

pripostenia alebo štátnymi príspevkami. Táto časť dávky, ktorá bola zdaniteľná sa danila zvýhodnenou daňovou sadzbou.

Zákon stanovoval, že za účastníka mohla platiť príspevok alebo jeho časť iná osoba. Za účastníka mohol teda príspevky platiť aj jeho zamestnávateľ, ktorý si potom mohol do svojich výdajov zahrnúť celú čiastku, ktorú zaplatil penzijnej spoločnosti na penzijné pripoistenie svojich zamestnancov.⁴²⁴

Zákon č. 42/1994 Zb., o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom a o zmenách niektorých zákonov súvisiacich s jeho zavedením bol mnohokrát novelizovaný. Za zásadnú novelu môžeme považovať zákon č. 170/1999 Zb., ktorým sa mení zákon č. 42/1994 Zb. o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom a o zmenách niektorých zákonov súvisiacich s jeho zavedením, v znení neskorších predpisov, a zákon č. 586/1992 Zb., o daniach z príjmu, v znení neskorších predpisov. Touto novelou bolo penzijné poistenie zatraktívnené, a to vďaka zvýšeniu štátnych príspevkov o 25% a ďalším daňovým úľavám. Táto novela okrem toho priniesla sprísnenie pravidiel pre hospodárenie s peniazmi klientov a zvýšenie právomocí štátneho dozoru. Novela splnila svoj účel, keďže počet účastníkov penzijného pripoistenia začal narastať. V roku 1999 pred prijatím novely mal systém penzijného pripoistenia 1,8 milióna účastníkov, zatiaľčo už v prvom polroku roku 2000 dosiahol 2,4 milióna účastníkov a do roku 2009 narástol na 4,4 milióna účastníkov, čo sú približne dve tretiny práceschopných osôb.⁴²⁵

6.5 Dôchodková reforma v Českej republike

Zákon č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení v podstate úspešne transformoval dôchodkové zabezpečenia predchádzajúcej právnej úpravy na dôchodkové poistenie a zakotvil mnohé zásadné opatrenia, ako napríklad postupné zvyšovanie vekovej hranice pre nárok na starobný dôchodok, či zmena konštrukcie výpočtu dôchodkov, ktoré zastaraný systém zdynamizovali a pokúsili sa aspoň čiastočne reagovať na zhoršujúci sa demografický vývoj. Prijatím zákona č. 42/1994 Zb., o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom a o zmenách niektorých zákonov súvisiacich s jeho zavedením bolo dovŕšené vytvorenie dôchodkového systému založeného na dvoch pilieroch – povinnom základnom priebežne financovanom dôchodkovom poistení, kde sa uplatňuje sociálna solidarita a dobrovoľnom penzijnom pripoistení financovanom kapitálovo a založenom na individuálnom sporení účastníkov tohto pripoistenia.

Z dlhodobého hľadiska neboli všetky tieto opatrenia dostačujúce a bolo jasné, že je základný systém z dôvodu svojej dávkovej „štedrosti“, ktorú ale nebol schopný finančne kryť a z dôvodu prognóz stárnutia populácie a súčasne klesajúcej pôrodnosti, neudržateľný. Demografický vývoj, ktorý sa prejaví značným nárastom osôb vo vyšších vekových kategóriách by mal kulminovať okolo roku 2050.⁴²⁶ Postupne sa totiž

⁴²⁴ PŘIB, Jan. Doplnkové důchodové systémy. TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C.H. Beck, 2013, 227 - 255. Academia iuris. ISBN 9788074004735. s. 237.

⁴²⁵ PŘIB, Jan. Doplnkové důchodové systémy. TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C.H. Beck, 2013, 227 - 255. Academia iuris. ISBN 9788074004735. s. 233.

⁴²⁶ *Závěrečná zpráva: Výkonný tým.* Praha, 2005. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf

populačne silná generácia 70. rokov, tzv. Husákových detí⁴²⁷, bude prechádzať do vyšších vekových skupín, čo vyvolá pokles v nižších vekových skupinách. Medzi rokmi 2005 a 2025 sa počet osôb vo vekovej skupine 15 – 39 rokov zníži o približne 850 tisíc osôb. Potom už bude nasledovať len mierny pokles, ktorý bude čiastočne a dočasne kompenzovaný rastom vo vekovej skupine 40 – 64 rokov, medzi rokmi 2005 a 2025 vzrastie približne o 150 tisíc osôb, pričom celkový počet osôb v ekonomicky aktívnom veku 15 – 64 rokov bude klesať. Medzi rokmi 2035 až 2055 dôjde k významnému poklesu počtu osôb aj vo vekovej skupine 40 – 64 rokov, a to zhruba o 70 tisíc osôb.⁴²⁸

Preto bol v jari roku 2004 vytvorený tzv. Tím expertov, ktorý tvorili delegáti jednotlivých politických strán zastúpených v Poslaneckej snemovni Parlamentu, zástupca predsedu vlády, ministra práce a sociálnych vecí a ministra financií. Ich úlohou bola príprava dôchodkovej reformy. Taktiež bol vytvorený aj tzv. Výkonný tím, známy aj ako „Bezděkova komise“, pod vedením Vladimíra Bezděka,⁴²⁹ ktorý v júni 2005 predložil Záverečnú správu, ktorá zhodnotila návrhy dôchodkovej reformy jednotlivých politických strán a pripravila odborné materiály týkajúce sa dôchodkového systému.⁴³⁰ Záverečná správa konštatovala, že dovtedajší dôchodkový systém je finančne neudržateľný, a že z dlhodobého hľadiska vytvára ročné deficity vo výške 4 – 5 % hrubého domáceho produktu. Z uvedených dôvodov preto len parametrické zmeny dovtedajšieho systému nestačili. Záverečná správa tiež konštatuje, že ideálny dôchodkový systém neexistuje, a preto rozhodnutie o ďalšej podobe dôchodkového systému musí mať politický charakter.⁴³¹

Na základe Záverečnej správy Výkonného tímu bol vytvorený návrh Dohody politických strán o ďalšom pokračovaní dôchodkovej reformy. Keďže sa blížili voľby do Poslaneckej snemovne v roku 2006, Dohoda nakoniec nebola podpísaná.⁴³² Stalo sa tak predovšetkým kvôli nezhodám o zvyšovaní dôchodkového veku až na 65 rokov. Dohoda obsahovala návrh vytvorenia fondu dôchodkovej reformy, podpory dobrovoľných dôchodkových schém a s parametrickými zmenami.⁴³³

Po voľbách a ustavení novej vlády bolo v januári 2007 prijaté Programové prehlásenie vlády, v ktorom sa vláda zaviazala, že nadviaže na dovtedajšiu dohodu politických strán o nutnosti reformovať dôchodkový systém, a že do legislatívnej podoby rozpracuje hlavné parametre dôchodkovej reformy, pričom cieľom malo byť zaistenie dlhohodobej finančnej stability dôchodkového systému a posilnenie väzby medzigeneračnej solidarity, zvýšenia individuálnej zodpovednosti a podpory rodín

⁴²⁷ Ako dôvod tejto populačnej vlny sa udáva silná propolulačná štátna politika, čo môže byť jeden z dôvodov, avšak je potrebné si uvedomiť, že ide o obdobie, kedy začínala mať deti populačne silná generácia povojnového „babyboom-u“. (Vid': RÁKOSNÍK, Jakub a TOMEŠ, Igor. Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8).

⁴²⁸ Vid' tabuľka č. 20 v Prílohách.

⁴²⁹ Ustanovenie Tímu expertov a pracovnej skupiny pod vedením koordinátora, ktorú mal vykonávať Vladimír Bezděk bolo schválené uznesením vlády č. 656/2004.

⁴³⁰ Vláda Záverečnú správu zobrala na vedomie uznesením vlády č. 1243/2004.

⁴³¹ *Závěrečná zpráva: Výkonný tým.* Praha, 2005. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf

⁴³² KRÁL, Jiří. 15 let českého sociálního pojištění. In: *Vývojové trendy důchodových reform v Evropě: Les tendances de développement des réformes des pensions en Europe.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2010, 37 - 44. Sborník (Univerzita Karlova), č. 46. ISBN 9788087146347.

⁴³³ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Vývoj důchodového systému v ČR.* Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/18251/vyvoj.pdf>

s deťmi.⁴³⁴ Programové prehlásenie vlády predpokladalo priebeh dôchodkovej reformy v troch etapách:

1. etapa – prvú etapu mali tvoriť parametrické zmeny základného priebežne financovaného systému. Najmä sa malo pokračovať so zvyšovaním dôchodkového veku na 65 rokov a dĺžka doby poistenia mala byť predĺžená na 35 rokov.
2. etapa – druhá etapa mala byť zameraná na problematiku financovania základného dôchodkového poistenia, kde mal byť vytvorený rezervný dôchodkový fond a mala byť zriadená samostatná kapitola štátneho rozpočtu pre financovanie dôchodkového poistenia. Riešená mala byť aj problematika dobrovoľného penzijného pripoistenia so štátnym príspevkom. Predovšetkým mal byť oddelený majetok akcionárov a klientov v systéme penzijného pripoistenia.
3. etapa – tretia etapa uvažovala s vytvorením dobrovoľného sporiaceho piliera dôchodkového systému, s možnosťou vyviazania sa (opt - out) zo základného systému dôchodkového poistenia do súkromného systému.⁴³⁵

6.5.1 Prvá etapa dôchodkovej reformy

Ako už bolo vyššie naznačené, prvú etapu dôchodkovej reformy podľa Programového prehlásenia vlády z roku 2007, mali tvoriť predovšetkým parametrické zmeny základného priebežne financovaného systému dôchodkového poistenia, teda I. piliera. Malo ísť predovšetkým o tieto zmeny:

- pokračovanie vo zvyšovaní dôchodkového veku až na 65 rokov,
- predlžovanie minimálnej dĺžky doby poistenia na 35 rokov,
- zavedenia maximálneho vymeriavacieho základu pre poistné,
- zavedenie pásma pružného veku pre odchod do dôchodku.⁴³⁶

V auguste roku 2008 bol prijatý zákon č. 306/2008 Zb., ktorým sa mení zákon č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení, v znení neskorších predpisov, zákon č. 582/1991 Zb., o organizácii a prevádzaní sociálneho zabezpečenia, v znení neskorších predpisov, a niektoré ďalšie zákony. Tento zákon s účinnosťou do 1. januára 2010 predstavuje prvú etapu dôchodkovej reformy, ktorej opatrenia zlepšili a zaručili stabilitu dôchodkového systému až do roku 2035. V prípade neprijatia týchto zmien by bolo možné udržať stabilitu len do roku 2020.⁴³⁷

Parametrické zmeny prevedené zákonom sa týkali výdajovej strany základného dôchodkového poistenia, pričom zmeny sa dotkli dôb poistenia, náhradných dôb poistenia, podmienok nároku na výplatu dôchodku a zmeny definície invalidity.

Tento zákon zaviedol postupné predlžovanie doby poistenia potrebnej pre vznik

⁴³⁴ Programové prehlásenie vlády zo 17.1.2007. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20780>.

⁴³⁵ Programové prehlásenie vlády zo 17.1.2007. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20780>.

⁴³⁶ Programové prehlásenie vlády zo 17.1.2007. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20780>.

⁴³⁷ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Vývoj důchodového systému v ČR*. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/18251/vyvoj.pdf>

nároku na dôchodok, a to z 25 rokov potrebných pre nárok na starobný dôchodok pri dosiahnutí dôchodkového veku v roku 2010 postupne na 35 rokov pri dosiahnutí dôchodkového veku po roku 2018 vrátane náhradných dôb poistenia alebo na 30 rokov bez náhradných dôb poistenia. Zákon tiež zaviedol, že náhradné doby poistenia⁴³⁸, sa do doby poistenia potrebné pre vznik nároku na starobný dôchodok započítavajú len v rozsahu 80%. Výnimkou je doba základnej vojenskej služby, starostlivosť o dieťa a starostlivosť o bezmocnú alebo závislú osobu. Tieto náhradné doby sa hodnotia v plnom rozsahu. Obmedzenie náhradných dôb poistenia bolo nevyhnutné, keďže významne zasahujú do finančnej bilancie základného dôchodkového poistenia. Ich rozsah je totiž značný a tvorili asi štvrtinu zo všetkých započítavaných dôb poistenia.⁴³⁹ Okrem toho doba štúdia na strednej, vyššej odbornej a vysokej škole získaná po účinnosti tohto zákona sa naďalej nemala považovať za náhradnú dobu poistenia, s výnimkou posudzovania nároku na invalidné dôchodky.

Zákon tiež stanovil pokračovanie vo zvyšovaní vekovej hranice pre odchod do dôchodku, ktoré má pokračovať až do dosiahnutia hranice 65 rokov u mužov poistencov. Túto istú vekovú hranicu má dosiahnuť aj dôchodkový vek žien, ktoré nemali deti alebo vychovali jedno dieťa. U žien, ktoré vychovali viac ako jedno dieťa sa dôchodkový vek má dostať na hranicu 62 až 64 rokov, podľa počtu vychovaných detí.⁴⁴⁰ Tieto vekové hranice pre odchod do starobného dôchodku platia pre poistencov narodených po roku 1968. U poistencov narodených medzi rokmi 1936 až 1968 sa dôchodkový vek stanovuje s pripočítaním určitého počtu kalendárnych mesiacov, ktorých počet stanovuje príloha citovaného zákona.⁴⁴¹

Ďalej zákon zjednotil dovtedajšie vekové hranice pre ženy a mužov na podmienený nárok na vdovský, respektíve vdovecký dôchodok. Dovtedy bol tento vek u žien 55 rokov a u mužov 58 rokov. Tento zákon ho stanovil pre vdovy i vdovcov na vek o štyri roky nižší ako činí dôchodkový vek pre mužov rovnakého dátumu narodenia.

Významnou zmenou bolo nové vymedzenie invalidity. Plná a čiastočná invalidita bola zrušená a bola zavedená trojstupňová invalidita. Výška invalidného dôchodku teda závisí od zisteného stupňa invalidity. Prvý stupeň invalidity je vymedzený poklesom pracovnej schopnosti poistenca z dôvodu dlhodobu nepriaznivého zdravotného stavu najmenej o 35% a najviac o 49%. Ak poistencovi preto klesne pracovná schopnosť najmenej o 50% najviac však o 69%, jedná sa o invaliditu druhého stupňa. A ak poistencovi poklesne pracovná schopnosť najmenej o 70%, jedná sa o invaliditu tretieho stupňa. Okrem toho bolo stanovené, že plný invalidný dôchodok sa pri dosiahnutí veku 65 rokov premení na starobný dôchodok v rovnakej výške.

⁴³⁸ Náhradnými dobami poistenia sú doby, ktoré sú účasťou na poistení, ale nie sú kryté zárobkovou činnosťou poistenca, avšak poistenec spĺňa podmienky, s ktorými zákon o dôchodkovom poistení spája účasť na poistení v ostaných prípadoch (napríklad štúdium, vedenie v evidencii uchádzačov o zamestnanie na úrade práce, starostlivosť o dieťa, starostlivosť o bezmocnú osobu, resp. osobu závislú na starostlivosti inej osoby, poberanie plného invalidného dôchodku a ďalšie). Neplatí sa za nich poistné.

⁴³⁹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. [online]. [cit. 2014-06-25]. Dostupný z WWW: < <http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=5&t=435>>.

⁴⁴⁰ Dôchodkový vek pre ženy, ktoré vychovali štyri deti je stanovený na 62 rokov, pre ženy, ktoré vychovali 3 deti je 63 rokov a pre ženy, ktoré vychovali dve deti je 64 rokov.

⁴⁴¹ Vid' tabuľka č. 21 v Prílohách.

Zákon tiež umožnil zvyšovať percentuálnu výmeru starobného dôchodku pri výkone zárobkovej činnosti po vzniku nároku na starobný dôchodok aj pri súbežnom poberaní plného alebo polovičného starobného dôchodku. Percentuálna výmera starobného dôchodku za dobu zárobkovej činnosti po vzniku nároku na starobný dôchodok pri súbežnom poberaní tohto dôchodku v plnej výške sa zvyšuje o 0,4% výpočtového základu za každých 360 kalendárnych dní zárobkovej činnosti. Pri poberaní starobného dôchodku v polovičnej výške sa percentuálna výmera zvyšuje o 1,5% za každých 180 kalendárnych dní.

Pôvodne zákon č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení podmieňoval súbeh nároku na výplatu starobného dôchodku a príjmu zo zárobkovej činnosti zjednaním pracovneprávneho vzťahu najviac na dobu jedného roka. Táto podmienka bola zákonom č. 306/2008 Zb. zrušená.

6.5.2 Malá dôchodková reforma

V roku 2010 bolo nálezom Ústavného súdu s účinnosťou od 30.9.2011 vyhláseným pod č. 135/2010 Zb., zrušené ustanovenie § 15 zákona č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení. Toto ustanovenie upravovalo spôsob redukcie osobného vymeriavacieho základu. Ústavný súd v náleze konštatoval, že: „...konstrukce uvedená v § 15, zakotvující dvě redukční hranice ve stávajících výších za existence systému odvodů do důchodového pojištění bez efektivního „zastropování“, vytváří výrazné disproporce mezi výší příspěvku do pojistného systému, výší příjmů a výší přiznané důchodové dávky u části pojištěnců, čímž porušuje ustanovení čl. 1 a čl. 3 odst. 1 Listiny. Nadto do této konstrukce zasahují postupy exekutivy podle ustanovení § 107 odst. 2 zákona č. 155/1995 Sb., na jehož základě může vláda (z hlediska operativnosti žádoucím způsobem) zvyšovat tzv. redukční hranice, avšak zákonodárce přenesl podle aktuální právní úpravy na vládu oprávnění modifikovat výši redukčních hranic bez potřebných limitů, resp. kritérií, jež v dřívější právní úpravě neabsentovala. Odhlédnout přitom nemohl Ústavní soud ani od skutečnosti, že celá složitá konstrukce důchodového systému je natolik netransparentní, že je pro své adresáty de facto zcela nesrozumitelná; pro většinu pojištěnců se tak vypočítaná výše důchodové dávky stává neverifikovatelnou.“

Ústavný súd konštatoval, že dovtedajšia konštrukcia dôchodkového systému negarantovala dostatočne ústavne zaručené právo na primerané hmotné zabezpečenie, a že vedie k nerovnosti medzi rôznymi skupinami poistencov. Vo vzťahu k predchádzajúcemu zárobku predstavoval starobný dôchodok pri nízkopríjmových osobách s príjmom na úrovni 70% priemernej mzdy v roku 2007 55,2%, u osôb s priemerným príjmom (na úrovni 100% celoštátneho priemeru) predstavoval starobný dôchodok v roku 2007 44% mzdy. Avšak u vysokopríjmových osôb, s predchádzajúcim príjmom na úrovni 300% celoštátneho priemeru, predstavoval ich starobný dôchodok v roku 2007 iba 19% mzdy.⁴⁴²

Odôvodnenie nálezu Ústavného súdu však nezobralo do úvahy všeobecnú charakteristiku priebežne financovaného dávkovo definovaného dôchodkového systému, akým je aj systém dôchodkového poistenia v Českej republike, v ktorých je

⁴⁴² Nález Pl. ÚS 8/07. Podrobnejšie vid' tabuľka č. 22 v Prílohách.

princíp solidarity (intergeneračná a intrageneračná) omnoho silnejší ako princíp zásluhovosti, ktorý zas dominuje v príspevkovo definovaných systémoch. Preto v dávkovo definovaných dôchodkových systémoch je z dôvodu uplatnenia princípu solidarity náhradový pomer vyšší u osôb s nižšími príjmami ako u osôb s príjmami vyššími. Ostatne takto argumentovalo aj Ministerstvo práce a sociálnych vecí, ktoré bolo účastníkom konania pred Ústavným súdom. Zdôraznilo, že dôležitou zložkou intrageneračnej solidarity je solidarita príjmová, ktorá vedie k vyššej miere náhrady preddôchodkových príjmov u osôb s dlhodobo nízkymi príjmami s tým, že so zvyšujúcimi sa príjmami miera náhrady klesá. Princíp solidarity tak zabraňuje sociálnemu vylúčeniu niektorých skupín obyvateľstva a ich ohrozenie chudobou. K problematike náhradového pomeru Ministerstvo práce a sociálnych vecí uvádza, že v každom štáte závisí na mnohých faktoroch⁴⁴³, a že s prihliadnutím k týmto faktorom v Českej republike konštrukcia výšky dôchodkov a náhradový pomer zodpovedajú sociálne – ekonomickej a politickej realite, a že nie sú len prejavom ľubovôle zákonodárcu, ktorý by poistencom s vyššími príjmami nechcel dopriať vyššie dôchodky.⁴⁴⁴ Zaujímavé v tejto veci je odlišné stanovisko Sudcu Ústavného súdu Jana Musila, ktorý odkazuje na iné nálezy Ústavného súdu, kde sa objavujú tézy ako napríklad, že „...obsahem této povinnosti státu je zajistit subjektům těchto práv jistý minimální sociální standard, a nikoliv adekvátní životní standard v souladu s jejich požadavky, jak je těmito subjekty někdy mylně vnímáno a požadováno“⁴⁴⁵, a že: „zásah Ústavního soudu v analogických věcech by mohl přicházet do úvahy toliko v případech flagrantní svévole, libovůle a nerozumnosti zákonodárce“⁴⁴⁶. Podľa neho je nález v rozpore s týmito právnymi názormi. Odchylné stanovisko mal aj sudca Jiří Nykodým, ktorý zas poukazuje na fakt, že Ústavný súd vo svojom náleze Pl. ÚS 12/94 zo dňa 12. apríla 1995 prijal stanovisko, že pomer solidarity a ekvivalencie v systéme sociálneho zabezpečenia je vyhradený zákonodarcovi, a že to v pojednávanom náleze popiera.

Nevyhnutnosť reakcie na nález Ústavného súdu odštartovala tzv. Malú dôchodkovú reformu. Zákonom č. 220/2011 Zb., ktorým sa mení zákon č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení, v znení neskorších predpisov, a niektoré ďalšie zákony boli stanovené pravidlá určenia výšky redukčných hraníc s väzbou na priemernú mzdu. Prvá redukčná hranica bola stanovená na úrovni 44% priemernej mzdy. Predtým boli redukčné hranice stanovené pevnými čiastkami. Prvá redukčná hranica na 11 000 Kč a druhá redukčná hranica na 28 200 Kč.⁴⁴⁷ Stanovenie prvej redukčnej hranice na 44% vlastne zodpovedalo percentuálne výške redukčnej hranice, tak ako bola nastavená predtým. Druhá redukčná hranica bola stanovená ako 400% priemernej mzdy, čím sa zvýšila oproti pôvodnému nastaveniu druhej redukčnej hranice štvornásobne. Čiastka osobného vymeriavacieho základu sa započítava do prvej redukčnej hranice, tak ako

⁴⁴³ Jedná sa o bilanciu príjmov a výdajov dôchodkového systému, sadzby poistného na dôchodkové poistenie, celkovú mieru daňového a odvodového zaťaženia obyvateľov a zamestnávateľov, rozsah podpory doplnkových dôchodkových systémov, historický vývoj dôchodkového systému, rozsah dôchodkovo poistených osôb a okruh poplatníkov poistného na dôchodkové poistenie, význam príjmov dôchodkového poistenia pre finančné zaistenie obyvateľstva a celkovú úlohu dôchodkového systému v spoločnosti.

⁴⁴⁴ Vid' predpis č. 135/2010 Zb., Nález Ústavného súdu zo dňa 23. marca 2010 vo veci návrhu na zrušenie § 15 zákona č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení.

⁴⁴⁵ Bod 60 nálezu Ústavného súdu sp. zn. Pl. ÚS 2/08 zo dňa 23. apríla 2008.

⁴⁴⁶ Právna veta nálezu sp. zn. Pl. ÚS 1/08 zo dňa 20. mája 2008.

⁴⁴⁷ Tieto hranice stanovovala vláda nariadením na základe ustanovenia § 107 ods. 2 zákona č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení.

predtým, v plnej výške. Z čiastky nad prvou hranicou a do druhej hranice sa počíta 26% osobného vymeriavacieho základu. Oproti predchádzajúcemu stavu došlo k zníženiu zápočtu osobného vymeriavacieho základu medzi prvou a druhou redukčnou hranicou z 30% . K čiastkam nad druhú redukčnú hranicu sa oproti predchádzajúcej úprave, kedy sa prihliadalo k 10% osobného vymeriavacieho základu nad túto hranicu, neprihliada vôbec. Takáto úprava redukčných hraníc sa dotkla „strednepríjmových“ osôb, teda osôb s príjmami medzi prvou a druhou redukčnou hranicou, kde došlo k poklesu náhradového pomeru⁴⁴⁸ o 3%. To sa týkalo asi 70% poistencov, avšak dôvodová správa uvádza, že ich úroveň dôchodkov neklesne natoľko, aby bola ohrozená ich životná úroveň. U nízkopríjmových skupín osôb, ktoré tvoria asi 10% poistencov ostal náhradový pomer zachovaný a u vysokopríjmových osôb vzrástol z 29% na 36%. Ako dôvodí dôvodová správa táto úprava má zvýšiť princíp ekvivalencie a súčasne zachovať solidaritu.⁴⁴⁹

Týmto zákonom bola na priemernú mzdu naviazaná aj základná výmera dôchodkov, ktorá bola predtým určená pevnou čiastkou. Táto novela zákona o dôchodkovom poistení ju stanovila ako 9% priemernej mzdy, pričom takto stanovená základná výmera vlastne zodpovedala základnej výmere dôchodku v roku 2011. Okrem toho bolo ešte predĺžené rozhodné obdobie pre výpočet osobného vymeriavacieho základu z pôvodnej hranice 30 rokov na celoživotné rozhodné obdobie.

Táto novela priniesla aj ďalšie parametrické zmeny, predovšetkým pokračovanie v zvyšovaní dôchodkového veku. Bolo zavedené zvyšovanie dôchodkového veku o dva mesiace ročne u mužov, a to aj po dosiahnutí dôchodkového veku 65 rokov, teda až do „nekonečna“. U žien narodených po roku 1956 sa zrýchlilo zvyšovanie dôchodkového veku zo štyroch mesiacov na šesť mesiacov každý rok, pričom pri tomto tempe bude dôchodkový vek mužov a žien zjednotený v roku 2041 pre osoby narodené v roku 1975, ktorých dôchodkový vek činí 66 rokov a 8 mesiacov. Od tohto momentu bude zvyšovanie dôchodkového veku prebiehať rovnako u mužov aj u žien o dva mesiace ročne.⁴⁵⁰

Okrem vyššie uvedených zmien zákon tiež zaviedol zmenu stanovenia percentuálnej výmery u predčasných dôchodkov, ktorá sa snažila znížiť atraktivnosť tohto inštitútu a udržať tak osoby čo najdlhšie na trhu práce. V období od 361. kalendárneho dňa do 720. kalendárneho dňa predčasného odchodu do starobného dôchodku sa percentuálna sadzba zníženia percentuálnej výmery zmenila z 0,9% na 1,2% výpočtového základu. Taktiež sa sprísnila podmienka na nárok na vdovský a vdovecký dôchodok v tom zmysle, že sa zrušila výplata jednorázovej čiastky pri zániku nároku na tento dôchodok z dôvodu uzatvorenia nového manželstva. Taktiež lehota pre možnosť opätovného vzniku nároku na vdovský alebo vdovecký dôchodok, pokiaľ dôjde znova k splneniu zákonom stanovených podmienok, sa počínajúc rokom 2012 znížila z piatich rokov na dva roky. Boli tiež stanovené nové podmienky zvyšovania dôchodkov. Vláda už naďalej nezvyšuje dôchodky nariadením a nemá už naďalej mať možnosť voliť výšku zvýšenia dôchodkov. Tie sa zvyšujú vyhláškou na

⁴⁴⁸ Náhradový pomer – podiel priemerného starobného dôchodku a priemernej hrubej mzdy, ktorý určuje priemerné zníženie príjmov občana po odchode do dôchodku.

⁴⁴⁹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony [online]. [cit. 2014-06-25]. Dostupný z WWW: < <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=277&CT1=0>>.

⁴⁵⁰ Vid' tabuľka 22.

základe zákonom stanovených podmienok. Pravidlá zvyšovania dôchodkov sú nastavené vo vzťahu k spotrebiteľským cenám a reálnym mzdám. Zvyšovanie dôchodkov zodpovedá rastu indexu spotrebiteľských cien a jednej tretine rastu reálnych miezd.

6.5.3 Veľká dôchodková reforma

V januári roku 2010 bol na popud ministra financií a ministra práce a sociálnych vecí vytvorený Poradný expertný zbor ministrov financií a práce a sociálnych vecí (PES), znova pod vedení Vladimíra Bezděka, preto nazývaný aj II. Bezděkova komisia. Jej cieľom bolo nadviazať na prácu prvej Bezděkovej komisie z rokov 2004 – 2005 a doporučiť budúcej vláde smerovanie reformy dôchodkového systému. Tento tím v júni 2010 vydal Záverečnú správu, ktorá pre priebežne financovaný základný systém dôchodkového poistenia doporučila pokračovať v zvyšovaní dôchodkového veku. V súvislosti s tým navrhla uvažovať o zavedení možnosti zamestnávateľských penzijných plánov pre rizikové zamestnania v doplnkových dôchodkových systémoch hradených z prostriedkov zamestnávateľov, eventuálne poistencov. Od roku 2015 tiež navrhovala zrušiť doživotnú výplatu vdovských a vdoveckých dôchodkov, ktorých koncept považuje za prežitý a finančne nákladný, čo by sa však nemalo dotknúť dôchodkov priznaných do tej doby. Taktiež navrhovala znížiť poistnú sadzbu 28% o 5 percentých bodov na 23%. Toto zníženie malo byť kompenzované zjednotením sadzieb DPH na úrovni 19%. Z týchto daňových zdrojov malo byť financované poistné na financovanie náhradných dôb poistenia. Taktiež podporil plán na vytvorenie jedného inkasného miesta, kam by sa zjednotil výber daní a poistného. Poradný expertný zbor sa tiež zhodol na potrebe vytvorenia fondového druhého piliera, z dôvodu väčšej diverzifikácie a zvýšenia ekvivalencie dôchodkového systému ako celku. Poradný expertný zbor predložil dve varianty. Väčšinová varianta zahŕňala vytvorenie druhého piliera, kam by šli 3% z 23% sadzby poistného, teda do prvého piliera by plynulo 20% hrubej mzdy. Účasť v druhom pilieri by bol povinná pre všetky osoby mladšie ako 40 rokov. Menšinová varianta navrhovala prevádzkovanie druhého piliera reformovanými penzijnými fondami. Priama podpora štátu by dosahovala 3% poistného za predpokladu, že účastník by sporil minimálne takou istou čiastkou. Vstup do druhého piliera by bol dobrovoľný, po vstupe by však už účastník bol povinný zotrvať v tomto pilieri.⁴⁵¹

Na základe tejto správy boli vypracované a 6. apríla aj vládou schválené Hlavné princípy pokračovania dôchodkovej reformy, avšak vláda sa nakoniec v legislatívnom návrhu dôchodkovej reformy značne odklonila od doporučení Poradného expertného zboru ministrov financií a práce a sociálnych vecí a v prípade druhého piliera miesto povinnej účasti zvolila umiernenejšiu formu opt – out.

Na základe týchto princípov bol prijatý zákon č. 426/2011 Zb., o dôchodkovom sporení. Je potrebné uviesť, že návrh tohto zákona bol pred a v priebehu legislatívneho procesu sprevádzaný masívnou antikampaňou zo strany opozície, teda je jasné, že jeho prijatie nebolo v žiadnom prípade založené na konsenze skrz celé politické spektrum, čo je v prípade právnej úpravy s dlhodobým dopadom, žiadúce. Najsilnejšia opozičná

⁴⁵¹ Záverečná správa PES. Praha 2010. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/8896/2010_06_03_Zaverecna_zprava_final_cistopis.pdf

strana (ČSSD) vyhlásila, že v prípade víťazstva v najbližších parlamentných voľbách spraví všetko pre zrušenie II. piliera, ktorý tento zákon zaviedol. V priebehu legislatívneho procesu bol zákon zamietnutý Senátom Parlamentu ČR, keď Poslanecká snemovňa zotrvala na pôvodnom návrhu zákona, prezident zákon nepodpísal a musel ho podpísať premiér. Dôchodková reforma a predovšetkým II. pilier však nenašli dôveru ani u verejnosti. Z prieskumu Ipsos z roku 2011 vyplynulo, že 74% obyvateľov Českej republiky nesúhlasilo s II. pilierom dôchodkového systému.⁴⁵² Po jeho zavedení vstúpilo do 1. júla 2013 do II. piliera len 75 tisíc ľudí, namiesto očakávaného pol milióna⁴⁵³ V súčasnej dobe sa v II. pilieri nachádza približne 85 tisíc klientov.

Tento zákon, ako už bolo vyššie napísané, zaviedol s účinnosťou od 1. januára fondovo financovaný, príspevkovo definovaný II. pilier s formou opt-out, teda možnosťou čiastočne sa vyviazať zo systému dôchodkového poistenia v prospech dôchodkového sporenia. Zákon dôchodkové sporenie definuje ako zhromažďovanie a umiestňovanie prostriedkov účastníka dôchodkového sporenia do dôchodkových fondov obhospodarovaných penzijnými spoločnosťami a prevod prostriedkov účastníka.

Vstup do II. piliera je dobrovoľný, avšak po vstupe sú účastníci viazaní povinnosťou zotrvať v tomto pilieri. Táto dobrovoľná účasť je založená na zmluve o dôchodkovom sporení uzatvorenej medzi fyzickou osobou, staršou ako 18 rokov a penzijnou spoločnosťou. Účasť na dôchodkovom sporení je však obmedzená jednak vekom a tiež dobou. Vekovou hranicou pre účasť na dôchodkovom sporení je 35 rokov, fyzická osoba môže vstúpiť do druhého piliera do konca kalendárneho roku, v ktorom dosiahla 35 rokov. Vstúpiť do II. piliera mohli aj osoby staršie ako 35 rokov, avšak len do šiestich mesiacov od 1. januára 2013 alebo ešte majú možnosť vstúpiť do II. piliera do šiestich mesiacov od dňa, kedy sa po 1. januári 2013 prvý krát stali poplatníkmi poistného na dôchodkové poistenie. Účastníkmi sa však už nemôžu stať osoby, ktorým už bol priznaný starobný dôchodok zo systému dôchodkového poistenia.

V prvej, tzv. fáze akumulácie finančných prostriedkov⁴⁵⁴, vykonávajú investičnú správu penzijné spoločnosti⁴⁵⁵, ktoré tiež spravujú doplnkové dôchodkové sporenie. Účastník uzatvára zmluvu o dôchodkovom sporení s penzijnou spoločnosťou a táto zmluva je následne zaregistrovaná Centrálnym registrom zmlúv.⁴⁵⁶ Penzijné spoločnosti sú upravené zákonom č. 427/2011 Zb., o doplnkovom penzijnom sporení. Ide o akciové spoločnosti, ktoré môžu vykonávať doplnkové dôchodkové sporenie a dôchodkové sporenie. Môžu vzniknúť len na základe povolenia Českej národnej banky a k vykonávaniu dôchodkového sporenia potrebujú tiež povolenie Českej národnej banky k vytváraniu dôchodkových fondov. Každá z týchto penzijných spoločností musí povinne ponúkať štyri fondy – fond štátnych dlhopisov, konzervatívny, vyvážený a dynamický fond. Tie sa líšia predovšetkým investičnými limitmi stanovenými

⁴⁵² IPSOS. *Důchodová reforma: Názory populace ČR*. 2011. Dostupné z: <http://img.ct24.cz/multimedia/documents/31/3018/301718.pdf>

⁴⁵³ LOUŽEK, Marek. *Důchodová reforma*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2013, 77 s. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 10/2013. ISBN 978-808-6729-923. s. 51.

⁴⁵⁴ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o důchodové spoření.[online]. [cit. 2014-06-25]. Dostupný z WWW: < <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=412&CT1=0>>.

⁴⁵⁵ Ide predovšetkým o transformované penzijné fondy, ktoré už boli popísané v stati o penzijním pripoistení so štátnym príspevkom. Zákon však nevyklúčil možnosť vstupu nových subjektov.

⁴⁵⁶ Centrálny register zmlúv bol zákonom o dôchodkovom sporení zriadený ako informačný systém verejnej správy. Spravuje a prevádza ho Generálne finančné riaditeľstvo.

zákonom a výškou investičného rizika. Pre jeden z týchto fondov sa účastník dôchodkového sporenia rozhodne, čím si vlastne volí stratégiu svojho sporenia. Tú môže počas celej fázy akumulácie finančných prostriedkov meniť. Meniť môže tiež penzijnú spoločnosť.

Druhá, tzv. výplatná fáza nastáva dňom, od ktorého je účastníkovi priznaný starobný dôchodok z dôchodkového poistenia. Týmto dňom účastníkovi dôchodkového sporenia vzniká nárok na prevod jeho usparených prostriedkov na úhradu jednorazového poistného na poistenie dôchodku. Účastník uzatvorí poistnú zmluvu o poistení dôchodku s vybranou životnou poisťovňou, ktorá sa taktiež registruje v Centrálnom registri zmlúv a penzijná spoločnosť jeho usparené finančné prostriedky prevedie do tejto poisťovne ako jednorazový vklad na ním zvolené poistenie dôchodku. Z poistnej zmluvy o poistení dôchodku vzniká nárok na doživotný starobný dôchodok, doživotný starobný dôchodok so zjednanou výplatou pozostalostného dôchodku po dobu troch rokov, starobný dôchodok na dobu 20 rokov a sirotský dôchodok na dobu 5 rokov. Nárok na doživotný dôchodok má iba účastník a v tomto prípade jeho usparené finančné prostriedky nie sú predmetom dedičstva. Na druhý typ dôchodku má nárok účastník dôchodkového sporenia a po jeho smrti po dobu troch rokov osoba, ktorú určil v poistnej zmluve na poistenie dôchodku. Nárok na starobný dôchodok na dobu 20 rokov má účastník, avšak v prípade jeho smrti pred uplynutím tejto doby sa tieto finančné prostriedky stávajú predmetom dedičstva. Na posledný typ dôchodku má nárok neplnoletá osoba, pokiaľ je dedičom po účastníkovi sporenia. Tie prostriedky účastníka sporenia, ktoré zodpovedajú dedičskému podielu tejto neplnoletej osoby sa použijú na úhradu jednorazového poistného na úhradu sirotského dôchodku. V prípade úmrtia účastníka ešte počas trvania zmluvy o dôchodkovom sporení sa finančné prostriedky účastníka stávajú predmetom dedičstva.

Dôchodcovi, ktorý sa účastnil dôchodkového sporenia bude teda starobný dôchodok vyplácaný Českou správou sociálneho zabezpečenia z I. piliera a životnou poisťovňou z II. piliera.

Účastník dôchodkového sporenia sa z dôchodkového poistenia čiastočne vyviazuje tým spôsobom, že 3% vymeriavacieho základu z celkovej sadzby poistného na sociálne poistenie sa odvádzajú do druhého piliera, s tým, že účastník sa zaväzuje prispieť na dôchodkové sporenie ešte 2% navyše z vlastných finančných prostriedkov, teda dohromady je príspevok na dôchodkové sporenie 5%. Platba na dôchodkové sporenie je upravená zákonom č. 428/2011 Zb., ktorým sa menia niektoré zákony v súvislosti s prijatím zákona o dôchodkovom sporení a zákona o doplnkovom penzijnom sporení, ktorý okrem iného novelizuje zákon č. 589/1992 Zb., o poistnom na sociálne zabezpečenie a príspevku na štátnu politiku zamestnanosti. Podľa tohto zákona osoba zúčastnená na dôchodkovom sporení má o 2% vyššiu sadzbu poistného na dôchodkové poistenie⁴⁵⁷ ako osoba, ktorá sa dôchodkového sporenia nezúčastňuje. Z tohto poistného má byť 5% prevádzaných v prospech II. piliera. Táto právna úprava však počítala so zriadením jedného inkasného miesta k 1. januáru 2013 a s ďalšími

⁴⁵⁷ U zamestnanca tak platba poistného mala predstavovať 8,5% z vymeriavacieho základu, z toho 3,5% na dôchodkové poistenie a 5% na dôchodkové sporenie, u osoby samostatne zárobkovo činnnej mala predstavovať poistná sadzba tiež 8,5% z vymeriavacieho základu, z toho 3,5% na dôchodkové poistenie a 5% na dôchodkové sporenie. V prípade osôb samostatne zárobkovo činných sa počítalo so zmenou výšky ich vymeriavacieho základu. Sadzba pre osoby dobrovoľne zúčastnené na dôchodkovom poistení mala byť 30% z vymeriavacieho základu, z toho bolo 25% na dôchodkové poistenie a 5% na dôchodkové sporenie.

zmenami v daňových predpisoch. Jedno inkasné miesto má byť nová sústava orgánov štátnej správy, ktoré by mali vyberať všetky príjmy verejných rozpočtov, teda všetkých daní, ciel, sociálneho a zdravotného poistenia na jeden účet, ktorého zriadenie je momentálne odsunutú na 1. január 2015.⁴⁵⁸ Z tohto dôvodu je posunutá účinnosť na 1. januára 2015 aj u zákona č. 428/2011 Zb., ktorým sa menia niektoré zákony v súvislosti s prijatím zákona o dôchodkovom sporení a zákona o doplnkovom penzijnom sporení.⁴⁵⁹

Z tohto dôvodu, aby dôchodkové sporenie mohlo začať fungovať od 1. januára 2013 aj bez existencie jedného inkasného miesta, bol prijatý zákon č. 397/2012 Zb., o poistnom na dôchodkové sporenie. Poistné na dôchodkové sporenie má povinnosť platiť každý účastník dôchodkového sporenia. Ak sa zamestnanec stane účastníkom dôchodkového sporenia má oznamovaciu povinnosť voči platcovi poistného, teda zamestnávateľovi, o svojej účasti na dôchodkovom sporení.

Poistné sa vypočíta ako súčin základu poistného na dôchodkové sporenie a sadzby poistného na dôchodkové sporenie.

Základ poistného na dôchodkové sporenie vychádza vlastne z vymeriavacieho základu poistného na sociálne zabezpečenie a štátnu politiku zamestnanosti. Je definovaný ako súčet čiastkového základu poistného zo závislej činnosti a čiastkového základu poistného zo samostatnej zárobkovej činnosti. Týmto ustanovením sa má vylúčiť to, aby sa súčasťou základu poistného na dôchodkové sporenie stal vymeriavací základ pripadajúci na dobrovoľnú účasť na dôchodkovom poistení.⁴⁶⁰ Čiastkovým základom poistného zo závislej činnosti je súčet vymeriavacích základov zamestnanca pre poistné na dôchodkové poistenie za rozhodné obdobie, ktorým je kalendárny rok. Z čoho plynie, že vymeriavacie základy za mesiac sú pre I. a II. pilier totožné. Dielčím základom poistného zo samostatnej zárobkovej činnosti je vymeriavací základ osoby samostatne zárobkovo činnnej pre poistné na dôchodkové poistenie.

Sadzba poistného, ako už bolo spomenuté vyššie, je 5%. V prípade zamestnancov sa poistné odvádza vo forme mesačných záloh na poistné. V súvislosti s prijatím zákona o poistnom na dôchodkové sporenie bol prijatý aj zákon č. 399/2012 Zb., o zmene zákonov v súvislosti s prijatím zákona o poistnom na dôchodkové sporenie, ktorý novelizuje zákon č. 589/1992 Zb., o poistnom na sociálne zabezpečenie a príspevku na politiku zamestnanosti. U zamestnancov, ktorí sú účastníkmi dôchodkového sporenia, predstavuje sadzba poistného na dôchodkové poistenie 3,5 % z vymeriavacieho základu a u zamestnancov, ktorí nie sú účastníkmi dôchodkového sporenia predstavuje sadzba poistného na dôchodkové poistenie 6,5% z vymeriavacieho základu. U osôb samostatne zárobkovo činných, ktoré sú účastníkmi dôchodkového sporenia aspoň po časť kalendárneho roka predstavuje sadzba poistného na dôchodkové poistenie a príspevku na štátnu politiku zamestnanosti 26,2% z vymeriavacieho základu a u osôb samostatne zárobkovo činných, ktoré nie sú ani po časť kalendárneho roka účastníkmi dôchodkového sporenia predstavuje sadzba poistného na dôchodkové

⁴⁵⁸ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o pojistném na důchodové spoření.*[online]. [cit. 2014-06-25]. Dostupný z WWW: < <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=6&T=692>>.

⁴⁵⁹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o pojistném na důchodové spoření.*[online]. [cit. 2014-06-25]. Dostupný z WWW: < <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=6&T=692>>.

⁴⁶⁰ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o pojistném na důchodové spoření.*[online]. [cit. 2014-06-25]. Dostupný z WWW: < <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=6&T=692>>.

poistenie a príspevku na štátnu politiku zamestnanosti 29,2% z vymeriavacieho základu.

Správu poisťného na dôchodkové sporenie vykonávajú Finančné správy Českej republiky a pri správe poisťného sa postupuje podľa daňového poriadku. Poisťné na dôchodkové sporenie sa teda neodváža spolu s poisťným na sociálne zabezpečenie, čo je pre platcov poisťného pomerne komplikované. Je však potrebné vziať do úvahy, že toto malo byť len dočasné riešenie pokiaľ nebude zavedené jedno inkasné miesto.

Súčasťou veľkej dôchodkovej reformy bola aj nová úprava III. piliera. Prijatím zákona č. 427/2011 Zb., o doplnkovom penzijnom sporení bolo s účinnosťou od 1. januára 2013 nahradené doterajšie penzijné pripoistenie so štátnym príspevkom podľa zákona č. 42/1994 Zb., o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom a o zmenách niektorých zákonov súvisiacich s jeho zavedením. Tento zákon predovšetkým uzatvoril systém penzijného pripoistenia a zaviedol nový finančný produkt – doplnkové penzijné sporenie. Zmluvu o penzijnom pripoistení bolo možné uzatvoriť iba do 30. novembra 2012, po tomto dátume to už možné nebolo. Penzijné fondy boli transformované na penzijné spoločnosti a prostriedky účastníkov penzijného pripoistenia sú vyčlenené do tzv. transformovaného fondu. Jedou z hlavných zmien tohto zákona bolo oddelenie majetku penzijných fondov a účastníkov penzijného pripoistenia, čo vlastne bolo plánované už od roku 2007, kedy vláda v svojom Programovom prehlásení ohlásila zámer uskutočniť dôchodkovú reformu v troch etapách, pričom toto malo byť súčasťou druhej etapy dôchodkovej reformy, ktorá už nebola uskutočnená, pretože sa vývoj uberal iným smerom, aby sa predišlo možnosti „vytunelovania“ fondov. Dôležitou zmenou v porovnaní s penzijným pripoistením so štátnym príspevkom je zrušenie garancie nezáporného výnosu pre účastnícke fondy⁴⁶¹, to znamená že zákon už nezaručuje, že hodnota nimi našporených peňazí nemôže klesnúť, čo pre účastníkov penzijného pripoistenia so štátnym príspevkom samozrejme bola výhoda, keďže sa im úspory zhodnocovali bez rizika, avšak penzijné fondy nemohli investovať riskantnejšie, čo znamenalo nižšie výnosy pre účastníkov penzijného pripoistenia so štátnym príspevkom.

Keďže sa mal systém penzijného pripoistenia uzatvoriť, zvýšil sa značne v roku 2012 počet účastníkov penzijného pripoistenia až na finálny počet 5,1 milióna osôb, ktoré chceli využiť výhody dovtedajšieho penzijného pripoistenia, ktoré spočívajú vo vyššie popísanej garancii nezáporného výnosu a v možnosti zjednania výsluhovej penzie, ktorá umožňuje čerpať prostriedky z penzijného pripoistenia už po 15 rokoch platenia príspevku na penzijné pripoistenie.⁴⁶²

Z doplnkového penzijného sporenia sa poskytuje niekoľko dávok, ktoré vypláca penzijná spoločnosť. Sú to starobné penzie na určenú dobu⁴⁶³, invalidné penzie⁴⁶⁴ na

⁴⁶¹ Fondy, do ktorých sa umiestňujú finančné prostriedky účastníkov penzijného sporenia.

⁴⁶² PŘIB, Jan. Doplnkové důchodové systémy. TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C.H. Beck, 2013, 227 - 255. Academia iuris. ISBN 9788074004735. s. 234.

⁴⁶³ Podmienkou nároku na penziu na určenú dobu je, aby účastník penzijného sporenia dosiahol vek, ktorý je o päť rokov nižší ako dôchodkový vek stanovený zákonom o dôchodkovom poistení (u žien sa neberie do úvahy počet vychovaných detí), a tiež trvanie sporiacej doby aspoň 60 kalendárnych mesiacov.

⁴⁶⁴ Podmienkou nároku na invalidnú penziu na určenú dobu je, aby účastník penzijného sporenia poberal z dôchodkového poistenia invalidný dôchodok pre invaliditu tretieho stupňa, a aby jeho sporiaca doba trvala aspoň 36 kalendárnych mesiacov.

určenú dobu, jednorázové vyrovnanie⁴⁶⁵ a odbytné⁴⁶⁶. Okrem toho sa z doplnkového penzijného sporenia poskytuje úhrada jednorázového poistného pre doživotnú penziu a úhrada jednorázového poistného pre penziu na presne stanovenú dobu s presne stanovenou výškou dôchodku. Tieto dávky vypláca poisťovňa, s ktorou účastník doplnkového penzijného sporenia uzatvorí poistnú zmluvu, na základe ktorej penzijná spoločnosť uhradí na účet poisťovne jednorázové poistné. Okrem toho zákon tiež zaviedol možnosť predčasného čerpania nasporených prostriedkov, a to formou tzv. preddôchodkov⁴⁶⁷. Z začať čerpať nasporené prostriedky je možné už 5 rokov pred dosiahnutím dôchodkového veku stanoveného pre mužov. Podmienkou je, že mesačná splátka preddôchodku musí byť každý mesiac minimálne 30% priemernej mzdy, pričom preddôchodok nesmie byť pozastavený alebo prerušený a jeho výplata nesmie klesať. To znamená, že pri čerpaní preddôchodku je potrebné mať v doplnkovom penzijnom sporení nasporenú takú čiastku, ktorá by tomu zodpovedala. Ďalšou podmienkou je dodržanie minimálnej sporiacej doby 5 rokov. Minimálna doba výplaty preddôchodku sú dva roky. Výhoda takéhoto predčasného čerpania prostriedkov z doplnkového penzijného sporenia je najmä v prípade straty zamestnania v preddôchodkovom veku. Osoba čerpajúca preddôchodok zo systému doplnkového penzijného sporenia tak nie je nútená využiť predčasný dôchodok zo systému dôchodkového poistenia, teda si zachová nárok na nekrátený dôchodok z tohto systému, aj keď doba čerpania preddôchodku je pre účely stanovenia osobného vymeriavacieho základu v systéme dôchodkového poistenia považovaná za vylúčenú dobu, teda sa pri výpočte výšky starobného dôchodku zo systému dôchodkového poistenia neberie do úvahy. V prípade čerpania preddôchodku tiež osoba nemusí platiť poistné na zdravotné poistenie, pretože to za ňu platí štát.

Tak isto ako v prípade penzijného pripoistenia podľa zákona č. 42/1994 Zb., o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom a o zmenách niektorých zákonov súvisiacich s jeho zavedením v znení neskorších predpisov podporuje štát doplnkové penzijné sporenie ako priamo – štátnym príspevkom, tak aj nepriamo – daňovými výhodami. Výšku príspevku na svoje sporenie si účastník určuje sám, avšak príspevok nesmie byť nižší ako 100 Kč na kalendárny mesiac. Výška príspevku nie je obmedzená maximálnou hranicou. Výška príspevkov štátu je odstupňovaná podľa výšky príspevkov účastníka. Do úvahy sa berú príspevky účastníka od 300 Kč do 1 000 Kč za kalendárny mesiac.⁴⁶⁸ Daňové výhody tkvejú v možnosti odpočítať si platbu príspevkov na doplnkové penzijné sporenie od základu dane z príjmu v zdaňovacom období. Čiastka,

⁴⁶⁵ Podmienkou nároku na jednorázové vyrovnanie je dosiahnutie dôchodkového veku podľa zákona o dôchodkovom poistení a trvanie sporiacej doby aspoň 60 kalendárnych mesiacov. Toto jednorázové vyrovnanie náleží buď účastníkovi penzijného sporenia alebo inej určenej osobe, ak účastník zomrel po dni, ku ktorému mu vznikol nárok na niektorú dávku doplnkového penzijného sporenia s výnimkou odbytného a pred vyplatením tejto dávky alebo pokiaľ účastník zomrel a starobná alebo invalidná penzia na určenú dobu mu už bola vyplácaná. Jednorázové vyrovnanie sa stáva predmetom dedičstva pokiaľ účastník zomre a neurčil žiadnu osobu.

⁴⁶⁶ Nárok na odbytné vzniká účastníkovi, ak jeho doplnkové penzijné sporenie zanikne výpoveďou alebo na základe dohody a pokiaľ jeho sporiaca doba trvala aspoň 24 kalendárnych mesiacov. Odbytné tiež náleží určenej osobe, pokiaľ účastník zomrel a nevznikol mu nárok na inú dávku doplnkového penzijného sporenia, ak však účastník neurčil žiadnu osobu, tak sa odbytné stáva predmetom dedičstva.

⁴⁶⁷ Preddôchodok nie je samostatnou dávkou dôchodkového sporenia. Tento pojem zákon nepoužíva, ide iba o zaužívané označenie možnosti čerpať nasporené prostriedky pred dosiahnutím dôchodkového veku.

⁴⁶⁸ Ak je výška mesačného príspevku účastníka 300 až 999 Kč, prispieva štát účastníkovi 90 Kč a 20% z čiastky presahujúcej 300 Kč. Ak je príspevok účastníka 1000 Kč a viac, tak prispieva štát vo výške 230 Kč.

ktorú je možné takto odpočítať sa rovná úhrnu príspevkov na doplnkové penzijné sporenie zaplatených v zdaňovacom období zníženému o 12 000 Kč. Na doplnkové penzijné sporenie môže svojmu zamestnancovi prispievať aj zamestnávateľ, a to buď za neho môže platiť celý príspevok alebo jeho časť. Na čiastku, ktorú prispieva zamestnávateľ sa však neposkytuje štátny príspevok

7. Vývoj sociálneho poistenia v Slovenskej republike po roku 1993

„Vývoj transformácie nemocenského poistenia (zabezpečenia) a dôchodkového zabezpečenia sa v podmienkach samostatnej Slovenskej republiky koncentroval predovšetkým na finančné a inštitucionálne zabezpečenie. Rozhodujúcou skutočnosťou, ktorá podmienila vývoj príprav transformácie existujúceho systému štátneho sociálneho zabezpečenia na systém verejnoprávneho sociálneho poistenia, bola komplexná daňová reforma uskutočnená k 1. januáru 1993.“⁴⁶⁹

Vyššie spomínaný federálny Scenár sociálnej reformy počítal s vytvorením jedinej inštitúcie, ktorá by spravovala nemocenské, dôchodkové a aj zdravotné poistenie. Takúto inštitúciu sa podarilo zaviesť iba na Slovensku.⁴⁷⁰ V roku 1993 bola zákonom č. 7/1993 Z.z. o zriadení Národnej poisťovne a o financovaní zdravotného poistenia, nemocenského poistenia a dôchodkového poistenia, ako napovedá názov, zriadená Národná poisťovňa so sídlom v Bratislave, ktorá mala byť nositeľom zdravotného, nemocenského a dôchodkového poistenia, pre ktoré vytvorila Fond zdravotného poistenia na financovanie zdravotnej starostlivosti, Fond nemocenského poistenia a Fond dôchodkového poistenia na financovanie dávok poskytovaných z týchto poistení. Prostriedky fondov sa mohli použiť len na zákonom stanovené účely. Zákon teda vytvoril organizačnú štruktúru, kde výkonnými orgánmi ústrednej Národnej poisťovne boli regionálne národné poisťovne. Zákon stanovil druhy dávok poskytovaných z jednotlivých poistení, pričom rozsah a podmienky ich poskytovania mali byť upravené osobitnými právnymi predpismi. Dočasne ponechal v platnosti predchádzajúcu právnu úpravu. Pre nemocenské poistenie to bol zákon č. 54/1956 Zb., o nemocenskom poistení zamestnancov, v znení neskorších predpisov. Pre dôchodkové poistenie to bol zákon č. 100/1988 Zb., o sociálnom zabezpečení, v znení neskorších predpisov. Pre úpravu zdravotnej starostlivosti ponechal v platnosti zákon č. 20/1966 Zb., o starostlivosti o zdravie ľudu v znení neskorších predpisov. Okrem toho mal byť prijatý nový zákon o zdravotnom poistení a tiež o hospodárení jednotlivých fondov. Zaujímavé je, že v prípade nemocenského a dôchodkového poistenia sa plánovala len „rozsiahla novelizácia“ dovtedajších právnych predpisov a nie nová komplexná úprava.⁴⁷¹

⁴⁶⁹ MATLÁK, Ján, Helena BARANCOVÁ a Zuzana MACKOVÁ. *Právo sociálneho zabezpečenia*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1995, 172 s. Učebné texty Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. ISBN 80-716-0012-1. s. 39.

⁴⁷⁰ RADIČOVÁ, Iveta a Martin POTŮČEK. Porovnanie vývoja českej a slovenskej sociálnej politiky po roku 1989. *Sociální studia*. 1998, roč. 3, č. 3. Dostupné z: <<http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080319132024.pdf>>. s. 121.

⁴⁷¹ *Spoločná česko-slovenská digitálna parlamentná knižnica: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona o zriadení Národnej poisťovne a o financovaní

Ako konštatuje Ján Matlák, takéto skoré zriadenie Národnej poisťovne, spomalilo transformačné kroky v rámci celého sociálneho zabezpečenia a tiež práce na novom systéme sociálneho poistenia. Kritické taktiež bolo spojenie výkonu zdravotného poistenia s výkonom nemocenského a dôchodkového poistenia.⁴⁷² Dôvodová správa sa v tomto smere odvoláva na koncepcie zákona č. 99/1948 Zb., o národnom poistení, avšak ignoruje fakt, že v časoch národného poistenia bola zdravotná starostlivosť na základe prirodzeného vývoja súčasťou nemocenského poistenia, zatiaľčo v roku 1993 mala za sebou zdravotná starostlivosť 40 rokov vývoja oddeleného od nemocenského poistenia.

Popísané spojenie zdravotného poistenia s nemocenským a dôchodkovým poistením viedlo čoskoro k nefunkčnosti Národnej poisťovne, čo viedlo v roku 1994 k prijatiu dvoch zákonov, zákona č. 274/1994 Z.z. o Sociálnej poisťovni a zákona č. 273/1994 Z.z. o zdravotnom poistení, financovaní zdravotného poistenia, o zriadení Všeobecnej zdravotnej poisťovne a o zriaďovaní rezortných, odvetvových, podnikových a občianskych zdravotných poisťovní.

7.1 Nemocenské a dôchodkové poistenie

Prvým spomínaným zákonom bola 1. novembra 1994 zriadená Sociálna poisťovňa ako verejnoprávna inštitúcia, ktorá mala vykonávať nemocenské a dôchodkové poistenie.

Zákon o Sociálnej poisťovni upravil aj poistné, ktoré mali prispievať zamestnanci, zamestnávatelia a osoby samostatne zárobkovo činné s ich spolupracujúcimi osobami do fondov poisťovne, ktoré tvorili rozpočet Sociálnej poisťovne, čím bolo financovanie dôchodkového a nemocenského poistenia oddelené od štátneho rozpočtu. Rozpočet Sociálnej poisťovne bol rozdelený na základný fond nemocenského poistenia, základný fond dôchodkového zabezpečenia, správny fond a rezervný fond. Do týchto verejných fondov mal povinnosť prispievať aj štát, a to za určité zákonom stanovené kategórie osôb.⁴⁷³ Sadzba poistného bola stanovená pre zamestnancov na 1,4% vymeriavacieho základu⁴⁷⁴ na nemocenské poistenie a 5,9% vymeriavacieho základu na dôchodkové zabezpečenie. Samostatne zárobkovo činná osoba a spolupracujúca osoba mala platiť poistné vo výške 5,8% vymeriavacieho

zdravotného poistenia, nemocenského poistenia a dôchodkového poistenia. [online]. [cit. 2014-06-20]. Dostupný z WWW: < <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=75580> >.

⁴⁷² MATLÁK, Ján, Helena BARANCOVÁ a Zuzana MACKOVÁ.. *Právo sociálneho zabezpečenia*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1995, 172 s. Učebné texty Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. ISBN 80-716-0012-1. s. 39

⁴⁷³ Poistné na nemocenské poistenie platil štát za žiakov stredných škôl a študentov vysokých škôl, ak boli nezaopatrenými deťmi a za uchádzačov o zamestnanie. Poistné na dôchodkové zabezpečenie štát platil okrem prvých dvoch menovaných aj za osoby, starajúce sa o deti do troch rokov alebo o deti dlhodobo ťažko zdravotne postihnuté, osoby starajúce sa o blízku osobu, ktorá je prevažne alebo úplne bezvládna, osoby poberajúce invalidný dôchodok, a to až do dosiahnutia veku potrebného na vznik nároku na starobný dôchodok a za vojakov v základnej vojenskej službe.

⁴⁷⁴ Vymeriavacím základom pre zamestnancov bol jeho príjem podliehajúci dani z príjmov, príjem nepodliehajúci dani z príjmov, ale len preto, že tak stanovujú predpisy zamedzujúce dvojitému zdaneniu, alebo že nedosahuje zdaniteľnú výšku a tiež náhrady mzdy za dovolenku, za rozhodné obdobie, teda kalendárny mesiac.

základu na nemocenské poistenie a 26,5% vymeriavacieho základu⁴⁷⁵ na dôchodkové zabezpečenie. Zamestnávateľ platil poistné vo výške 4,4% na nemocenské poistenie a 20,6% na dôchodkové zabezpečenie z úhrnu vymeriavacích základov svojich zamestnancov. V prípade, že zamestnávateľ zamestnával viac ako štvrtinu občanov so zmenenou pracovnou schopnosťou alebo zamestnával osobu s ťažším zdravotným postihnutím platil poistné vo výške 1,1% na nemocenské poistenie a 5,3% na dôchodkové zabezpečenie z úhrnu vymeriavacích základov týchto osôb. Sadzba poisteného na nemocenské poistenie pre štát, ktorý platil poistné za určité kategórie osôb, bola 0,8% z minimálnej mzdy.⁴⁷⁶ Na dôchodkové zabezpečenie platil štát poistné 26,5% minimálnej mzdy. V roku 2000 zákon č. 467/2000 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 274/1994 Z.z. o Sociálnej poisťovni v znení neskorších predpisov stanovil povinnosť platiť poistné na nemocenské poistenie a dôchodkové zabezpečenie aj Národnému úradu práce za uchádzačov o zamestnanie poberajúcich hmotné zabezpečenie.

7.1.1 Nemocenské poistenie

Ako už bolo uvedené vyššie zákon č. 274/1994 Z.z. o Sociálnej poisťovni síce oddelil financovanie nemocenského poistenia a zaviedol povinné poistné na nemocenské poistenie, avšak hmotnoprávna úprava nemocenského poistenia ostala v podobe, v akej ju zaviedol zákon č. 54/1956 Zb. o nemocenskom poistení zamestnancov, čím v podstate ostala zachovaná prevaha zabezpečovacieho princípu nad poisťovacím princípom. Takmer bez zmeny ostala úprava vecného aj osobného rozsahu, podmienok nároku na dávky, spôsobu ich výpočtu a limitov.⁴⁷⁷ Tento zákon platil na Slovensku až do reformy sociálneho zabezpečenia v roku 2004, kedy bol zrušený zákonom č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení.

Od roku 1993 bol niekoľkokrát novelizovaný, avšak jedinou významnejšou zmenou bolo presunutie niektorých nesystémových dávok do systému štátnej sociálnej podpory. Takto bola zákonom č. 193/1994 Z.z. o prídavkoch na deti a o príplatku k prídavkom na deti odstránená zo systému nemocenského poistenia a do systému štátnej sociálnej podpory prevedená dávka rodinných prídavkov. Zákom č. 235/1998 Z.z. o príspevku pri narodení dieťaťa o príspevku rodičom, ktorým sa súčasne narodili tri deti alebo viac detí alebo ktorým sa v priebehu dvoch rokov opakovane narodili dvojčatá a ktorým sa menia ďalšie zákony bol zrušená podpora pri narodení dieťaťa a dávky menované v názve zákona sa stali súčasťou štátnej sociálnej podpory, tak isto ako príspevok na pohreb, ktorý bol ako dávka nemocenského poistenia pod názvom pohrebné zrušený zákonom č. 238/1998 Z.z. o príspevku na pohreb.

⁴⁷⁵ Vymeriavacím základom osoby samostatne zárobkovo činnnej je čiastka, ktorú si sama určila, pričom to nemohla byť čiastka nižšia ako minimálna mzda.

⁴⁷⁶ Podľa nariadenia vlády Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky č. 53/1992 Zb. o minimálnej mzde v znení nariadenia vlády Slovenskej republiky č. 645 /1992 Zb. a nariadenia vlády Slovenskej republiky č. 248/1993 Z. z.

⁴⁷⁷ MATLÁK, Ján, Helena BARANCOVÁ a Zuzana MACKOVÁ.. *Právo sociálneho zabezpečenia*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1995, 172 s. Učebné texty Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. ISBN 80-716-0012-1. s. 40.

7.1.2 Dôchodkové poistenie

Ako už bolo vyššie uvedené, na území Slovenskej republiky ostal po rozdelení Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky platný zákon č. 100/1988 Zb., o sociálnom zabezpečení upravujúci podmienky nároku na dávky dôchodkového zabezpečenia⁴⁷⁸. Na Slovensku platili pracovné kategórie až do dôchodkovej reformy v roku 2004. Ako už bolo vyššie napísané pracovné kategórie preferujúce určité povolania boli zrušené federálnou novelou zákona o sociálnom zabezpečení. Stalo sa tak zákonom č. 235/1992 Zb., o zrušení pracovných kategórií a o niektorých ďalších zmenách v sociálnom zabezpečení, podľa ktorého sa zamestnanie vykonávané po 31. decembri 1992 malo pre účely dôchodkového zabezpečenia považovať za zamestnanie III. pracovnej kategórie. Po vzniku Slovenskej republiky však bol už vo februári prijatý zákon č. 59/1993 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 100/1988 Zb., o sociálnom zabezpečení v znení neskorších predpisov. S účinnosťou od 17. marca 1993 posunula zrušenie pracovných kategórií o rok. Takéto posúvanie zrušenia pracovných kategórií sa potom dialo až do roku 1999. Stalo sa tak týmito novelami zákona o sociálnom zabezpečení: zákon č. 71/1994 Z.z., zákon č. 365/1994 Z.z., zákon č. 308/1995 Z.z., zákon č. 376/1996 Z.z., zákon č. 376/1997 Z.z., zákon č. 355/1999 Z.z. Avšak nároky vyplývajúce zo zaradenia do zamestnaní do I. a II. kategórie sa však budú priznávať až do 31. decembra 2023. Zrušenie týchto ustanovení narážalo jednak na odpor odborov a tiež na alibizmus vtedajšej vlády. Odbory odmietali toto zrušenie bez toho, aby boli zlepšené podmienky práce v odvetviach priemyslu, ktoré ničia zdravie a celkovo negatívne vplyvajú na fyzický stav človeka (baníctvo, hutníctvo). Vláda sa zas so zrušením pracovných kategórií neponáhľala, pretože ako poukazuje Radičová a Potůček vo svojej práci, pracovné kategórie a pomerne nízka hranica dôchodkového veku, ktorá ostala zachovaná bezo zmeny, umožňujú odchádzať osobám pomerne skoro do dôchodku. Dalo by sa povedať, predčasne, čo vlastne: „...na jednej strane môže vylepšiť oficiálnu mieru nezamestnanosti a na druhej strane nezaťažuje priamo štátny rozpočet, keďže dôchodky sú „samofinancované“ z príspevkov ekonomicky aktívnej časti populácie a zamestnávateľov.“⁴⁷⁹

Keďže legislatívnym základom dôchodkového zabezpečenia bol až do roku 2004 zákon č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení, ktorý neobsahoval systém valorizácie dôchodkov, boli dôchodky až do roku 2004 každoročne zvyšované zákonom. Od roku 1993 do roku 2003 boli dôchodky zvýšené celkovo dvanásťkrát (zákon č. 97/1993 Z.z., zákon č. 285/1993 Z.z., zákon č. 195/1994 Z.z., zákon č. 135/1995 Z.z., zákon č. 110/1996 Z.z., zákon č. 376/1996 Z.z., zákon č. 132/1998 Z.z., zákon č. 107/1999 Z.z., zákon č. 233/2000 Z.z., zákon č. 385/2001 Z.z., zákon č. 306/2002 Z.z., zákon č. 222/2003 Z.z.).

Okrem vyššie spomínaných zmien môžeme zahrnúť medzi významnejšie novely aj:

1. Zákon č. **194/1994 Z.z.**, ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré predpisy v oblasti sociálneho zabezpečenia

⁴⁷⁸ Napriek zavedenému poistnému princípu ostali v tomto období zachované pojmy z prechádzajúcej právnej úpravy, teda sa hovorí o dôchodkovom zabezpečení a v zákone č. 274/1994 Z.z. o Sociálnej poisťovni vzniká dokonca oxymoron „poistné na dôchodkové zabezpečenie“.

⁴⁷⁹ RADIČOVÁ, Iveta a Martin POTŮČEK. Porovnanie vývoja českej a slovenskej sociálnej politiky po roku 1989. *Sociální studia*. 1998, roč. 3, č. 3. Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080319132024.pdf>. s. 122.

- vymedzil okruh samostatne zárobkovo činných osôb a spolupracujúcich osôb, novo ustanovil podmienky nároku na čiastočný invalidný dôchodok⁴⁸⁰ a zaviedol povinnú účasť týchto osôb na nemocenskom a dôchodkovom poistení;

2. Zákon č. **344/1999 Z.z.**, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení v znení neskorších predpisov
- zrušil mimoriadne poskytovanie starobného dôchodku;

3. Zákon č. **446/2000 Z.z.**, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení v znení neskorších predpisov
- zaviedol povinnú účasť samostatne zárobkovo činných osôb na nemocenskom poistení a dôchodkovom zabezpečení až od určitej výšky príjmu zo samostatnej zárobkovej činnosti, konkrétne od príjmu vyššieho ako 100 000 Sk ročne.

7.1.3 Doplnkové dôchodkové poistenie zamestnancov

Doplnkové poistenie bolo na Slovensku zavedené s účinnosťou od 1. júla 1996 zákonom č. 123/1996 Z.z. o doplnkovom dôchodkovom poistení zamestnancov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Na rozdiel od Českej republiky, kde sa penzijne pripoistiť mohli všetci občania, dobrovoľne doplnkovo poistení na Slovensku mohli byť len zamestnanci (s výnimkou zamestnancov rozpočtových organizácií a príspevkových organizácií), teda bolo založené výlučne na zamestnávateľsko – zamestnaneckom princípe. Doplnkové poistenie vykonávali doplnkové dôchodkové poisťovne. Tie mohli byť zriaďované na základe povolenia zamestnávateľmi, organizáciami zamestnávateľov alebo odbormi. Doplnkové poistenie mohlo byť realizované buď na základe zamestnávateľskej zmluvy alebo zamestnaneckej zmluvy. Zamestnávateľskú zmluvu uzatváral zamestnávateľ s doplnkovou dôchodkovou poisťovňou, v ktorej sa zaviazal platiť príspevky za svojich zamestnancov.⁴⁸¹ Za zamestnancov, ktorí vykonávali práce zaradené na základe rozhodnutia príslušného orgánu na ochranu zdravia ľudí do kategória 3 alebo 4 bol zamestnávateľ povinný prispievať na doplnkové dôchodkové poistenie najmenej vo výške 2% z vymeriavacieho základu zamestnanca.

Zamestnaneckú zmluvu uzatváral zamestnanec s doplnkovou dôchodkovou poisťovňou, v ktorej sa zaviazal platiť príspevky doplnkovej dôchodkovej poisťovni a doplnková dôchodková poisťovňa sa zaviazala platiť mu dávky. Každá doplnková dôchodková poisťovňa musela mať tzv. dávkový plán s definovanými príspevkami, ktorý bol súčasťou zamestnávateľskej aj zamestnaneckej zmluvy. Ten upravoval jednotlivé druhy dávok a podmienky nároku na ne, spôsob platenia a odvádzania

⁴⁸⁰ Pri definícii čiastočnej invalidity sa vyšlo z dlhodobu nepriaznivého zdravotného stavu a ostávajúcich pracovných schopností, ktoré umožňujú výkon sústavného zamestnania, ale len v obmedzenom rozsahu v porovnaní so zdravými osobami. Za čiastočne invalidnú sa teda považovala osoba, ktorá pre dlhodobu nepriaznivý zdravotný stav jej telesné alebo duševné schopnosti nedosahujú polovicu schopností na výkon sústavného zamestnania u zdravých občanov, alebo je schopná vykonávať doterajšie alebo iné sústavné zamestnanie len za osobitne uľahčených pracovných podmienok stanovených právnym predpisom, alebo má značne sťažené všeobecné životné podmienky.

⁴⁸¹ Ak zamestnávateľ túto doplnkovú dôchodkovú poisťovňu zriadil, tak mal zo zákona povinnosť s ňou uzatvoriť zamestnávateľskú zmluvu. V prípade, že ju nezriadil nemal povinnosť, ale len možnosť uzatvoriť s doplnkovou dôchodkovou poisťovňou zmluvu.

príspevkov atď.

Z doplnkového dôchodkového poistenia sa poskytoval doplnkový starobný dôchodok, jednorazové vyrovnanie a odstupné. Fakultatívne mohol byť poskytovaný aj výsluhový dôchodok, doplnkový invalidný dôchodok a pozostalostný dôchodok. Štát podporoval toto doplnkové poistenie nepriamo, cez daňové zvýhodnenia, ktoré poskytoval zamestnávateľom aj zamestnancom, ak sa účastníci doplnkového dôchodkového poistenia. Pre zamestnávateľa príspevky platené za zamestnancov boli do výšky 3% úhrnu vyplatených miezd poistencov súčasťou nákladov zamestnávateľa na dosiahnutie, zabezpečenie a udržanie príjmov podľa zákona č. 286/1992 Zb. o daniach z príjmov v znení neskorších predpisov. Príspevky na doplnkové dôchodkové poistenie platené zamestnancami im znižovali základ dane. Doplnkové dôchodkové poistenie podliehalo štátnemu dozoru Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny a Ministerstva financií.

Týmto zákonom bol na Slovenku zavedený III. dobrovoľný, fondový, príspevkovo definovaný pilier. Do roku 2000 sa do III. piliera zapojilo 182 tisíc poistencov. Potom sa tento počet v priebehu troch nasledujúcich rokov približne zdvojnásobil.⁴⁸² Systém doplnkového dôchodkového poistenia sa stal atraktívnejším vďaka zákonu č. 366/1999 Z.z. o daniach z príjmov, ktorý novelizoval aj zákon o doplnkovom dôchodkovom poistení a priniesol daňové úľavy na príspevky od zamestnancov aj zamestnávateľov. Poistenci si tak mohli znížiť základ dane, ak prispievali na doplnkové dôchodkové poistenie vo výške 10% ročného príjmu, maximálne však 24 000 Sk. Zamestnávateľa si zas mohli zahrnúť do nákladov príspevky na poistenie do výšky 3% úhrnu zúčtovaných miezd poistencov. Zákom č. 409/2000 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 123/1996 Z. z. o doplnkovom dôchodkovom poistení zamestnancov a o zmene a doplnení niektorých zákonov bol III. pilier otvorený aj pre poistencov, ktorým zamestnávateľ neprispieval na doplnkové dôchodkové poistenie a tiež pre osoby samostatne zárobkovo činné, čím sa vedľa zamestnávateľsko-zamestnaneckého princípu zaviedla aj možnosť individuálnej účasti na doplnkovom dôchodkovom poistení. Zákom č. 551/2003 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 312/2001 Z. z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov bol III. pilier sprístupnený aj pre štátnych zamestnancov.

7.2 Zdravotné poistenie

Ako už bolo vyššie spomínané spojenie zdravotného poistenia s nemocenským a dôchodkovým poistením v roku 1993 viedlo k nefunkčnosti Národnej poisťovne, a preto bol v roku 1994 prijatý zákon č. 273/1994 Z.z. o zdravotnom poistení, financovaní zdravotného poistenia, o zriadení Všeobecnej zdravotnej poisťovne a o zriaďovaní rezortných, odvetvových, podnikových a občianskych zdravotných poisťovní, čím bol zavedený systém verejného zdravotného poistenia založený na pluralite zdravotných poisťovní.

⁴⁸² GOLIAŠ, Peter. INEKO. *Dôchodkový systém - vývoj po 1.1.2011*. 2012, 14 s. Dostupné z: <file:///C:/Users/Kvo%C4%8Dka/Downloads/Dochoodkovy%20system%20-%20vyvoj%20po%201.1.2011.pdf>. s. 2.

Keďže v oblasti poskytovania zdravotnej starostlivosti pretrvávali systémové nedostatky, toky finančných prostriedkov boli neprehľadné a zvyšovala sa zadlženosť zdravotných poisťovní a tiež zdravotníckych zariadení, bolo potrebné prijať kvalitatívne novú právnu úpravu, ktorá by spomínané problémy riešila.⁴⁸³

Spomínaná právna úprava platila až do konca roku 2004. Dňa 1. januára 2005 nadobudol účinnosť zákon č. 580/2004 Z.z. o zdravotnom poistení a o zmene a doplnení zákona č. 95/2002 Z. z. o poisťovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Ten rozčlenil zdravotné poistenie na dva základné druhy, a to na verejné zdravotné poistenie a individuálne zdravotné poistenie. Verejné zdravotné poistenie je povinné a na jeho základe sa poisťencom poskytuje zdravotná starostlivosť v rozsahu stanovenom zákonom č. 577/2004 Z.z. o rozsahu zdravotnej starostlivosti uhrádzanej na základe verejného zdravotného poistenia a o úhradách za služby súvisiace s poskytovaním zdravotnej starostlivosti. Do rámca zdravotnej starostlivosti sú zahrnuté aj lieky a zdravotnícke pomôcky. Na základe dobrovoľného individuálneho zdravotného poistenia sa poisťencom poskytuje zdravotná starostlivosť v rozsahu určenom v zmluve. To dáva poisťencom širší rozsah zdravotného poistenia. Spolu s týmto zákonom bol prijatý aj zákon č. 581/2004 Z.z. o zdravotných poisťovniach, dohľade nad zdravotnou starostlivosťou a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.⁴⁸⁴ Cieľom novej právnej úpravy bolo predovšetkým zabezpečiť väčšiu angažovanosť a zodpovednosť zdravotných poisťovní pri vymáhaní poisťného na verejné zdravotné poistenie. Zákon mal vytvoriť predpoklady pre to, aby sa zdravotné poisťovne správali zodpovedne, umožnil im v prípade dobrého hospodárenia vytvárať zisk, avšak v prípade zlého hospodárenia mali zaniknúť, preto boli zdravotné poisťovne transformované na akciové spoločnosti. Štát sa už naďalej nemal podieľať na sanácii dlhov zdravotných poisťovní.⁴⁸⁵ Dal sa priestor trhovému mechanizmu pod reguláciou zo strany štátu. Už spomínaným zákonom č. 581/2004 Z.z. o zdravotných poisťovniach, dohľade nad zdravotnou starostlivosťou a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov bol zriadený Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou.

Osobný rozsah verejného zdravotného poistenia zahŕňa s určitými výnimkami všetky osoby, ktoré majú trvalý pobyt na území Slovenskej republiky. Verejné zdravotné poistenie sa vzťahuje aj na osoby, ktoré síce trvalý pobyt na území Slovenskej republiky nemajú, ale sú zamestnané u zamestnávateľa, ktorý má sídlo na území Slovenskej republiky, vykonávajú samostatne zárobkovú činnosť na území Slovenskej republiky, sú azylantmi, zahraničnými študentmi na škole v Slovenskej republike, maloletými cudzincami bez zákonného zástupcu a poskytuje sa im

⁴⁸³ *Spoločná česko-slovenská digitálna parlamentná knižnica: Dokumenty českého a slovenského parlamentu.* Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona o zdravotnom poistení a o zmene a doplnení zákona č. 95/2002 Z. z. o poisťovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov. [online]. [cit. 2014-06-20]. Dostupný z WWW: < <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=136015> >.

⁴⁸⁴ Po viacerých odchodoch z trhu fungujú na Slovensku od roku 2010 tri zdravotné poisťovne. Ide o štátnu Všeobecnú zdravotnú poisťovňu, tá je so svojim 64,4% podielom poisťencov dominantná, a dve súkromné zdravotné poisťovne - Dôvera a Union. Vid': ZACHAR, Dušan. INEKO. *Zdravotnícky systém v SR: (2012 - 2013).* 2013, 40 s. Dostupné z: <file:///C:/Users/Kvo%C4%8Dka/Downloads/Zdravotn%C3%ADcky%20syst%C3%A9m%20v%20SR%20%20(2012-2013).pdf>. s. 3.

⁴⁸⁵ *Spoločná česko-slovenská digitálna parlamentná knižnica: Dokumenty českého a slovenského parlamentu.* Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona o zdravotnom poistení a o zmene a doplnení zákona č. 95/2002 Z. z. o poisťovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov. [online]. [cit. 2014-06-20]. Dostupný z WWW: < <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=136015> >.

starostlivosť v zariadení sociálnych služieb, cudzincami zaistenými na území Slovenskej republiky, vo väzbe alebo vo výkone trestu odňatia slobody.

Platiteľmi poistného sú zamestnanec, samostatne zárobkovo činná osoba, zamestnávateľ a za niektorých poistencov aj štát⁴⁸⁶. Poistenci majú právo na slobodný výber zdravotnej poisťovne, lekára aj zdravotníckeho zariadenia.

Po nástupe novej vlády Róberta Fica v roku 2006 bolo mnoho reformných opatrení zrušených. Napríklad akcionári zdravotných poisťovní si už naďalej nemohli vyplácať vytvorený zisk. V roku 2010 sa vláda opäť vystriedala a navrátila sa k pôvodným reformným zámerom. Zdravotné poisťovne opäť získali právo vyplácať si zisk, nemocnice mali byť transformované na akciové spoločnosti. Čo sa opätovne zmenilo po predčasných voľbách v roku 2012, kedy sa opätovne dostala k moci vláda Róberta Fica, ktorá posilnila vplyv štátu na zdravotníctvo a opäť zrušila niektoré prvky reformy zdravotníctva. Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou stratil svoju nezávislosť, keďže jeho predsedu je možné odvolať v podstate z akéhokoľvek dôvodu. Transformácia nemocníc na obchodné spoločnosti bola zastavená. Okrem toho má vláda víziu zavedenia unitárneho systému s jedinou štátnou zdravotnou poisťovňou.⁴⁸⁷

Najväčším problémom zdravotníctva na Slovensku je jeho obrovská zadlženosť. Za hlavné dôvody tohto stavu sa považujú: „[...]mäkké rozpočtové obmedzenia v sektore zdravotníctva, nekryté zvyšovania plátov zdravotníckych pracovníkov, zákonný nárok na takmer neobmedzený rozsah zdravotnej starostlivosti hradenej z verejného zdravotného poistenia, poskytovanie starostlivosti bez jej krytia zdrojmi, nehospodárnosť, netransparentnosť, korupcia.“⁴⁸⁸

8. Reforma sociálneho zabezpečenia v Slovenskej republike

Reforma sociálneho poistenia, ktorej súčasťou bola aj dôchodková reforma, prebehla na Slovensku v porovnaní s ostatnými transformujúcimi sa krajinami bývalého „východného bloku“ pomerne neskoro, aj keď prípravné práce prebiehali podobne ako v Českej republike už od začiatku deväťdesiatych rokov. V auguste roku 2000 vláda Slovenskej republiky schválila Koncepciu reformy sociálneho poistenia v Slovenskej republike vypracovanú Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny. Koncepcia obsahovala nielen zásady reformy dôchodkového zabezpečenia, ale aj nemocenského a úrazového poistenia, pričom v rámci dôchodkového zabezpečenia uvažovala so zachovaním priebežného financovania systému. V súvislosti s touto koncepciou bol v auguste 2002 vládou schválený tiež Návrh legislatívneho zámeru na vypracovanie návrhu zákona o kapitalizačnom pilieri dôchodkového poistenia. Na základe toho bol prijatý zákon č. 413/2002 Z.z. o sociálnom poistení. Tento zákon zahŕňal novú úpravu nemocenského poistenia, transformáciu dôchodkového zabezpečenia na základné dôchodkové poistenie s priebežným financovaním, teda tzv. I. pilier a úrazové

⁴⁸⁶ Štát je platiteľom poistného za poistenica, ktorý nie je zamestnancom alebo osobou samostatne zárobkovo činnou, ak nemá príjem, ktorý podlieha dani z príjmu vyšší ako minimálna mzda.

⁴⁸⁷ ZACHAR, Dušan. INEKO. *Zdravotnícky systém v SR: (2012 - 2013)*. 2013, 40 s. Dostupné z: <file:///C:/Users/Kvo%C4%8Dka/Downloads/Zdravotn%C3%ADcky%20syst%C3%A9m%20v%20SR%20%20(2012-2013).pdf>. s. 2.

⁴⁸⁸ ZACHAR, Dušan. INEKO. *Zdravotníctvo v SR: (január 2011 – február 2012)*. 2012, 31 s. Dostupné z: <file:///C:/Users/Kvo%C4%8Dka/Downloads/Zdravotnictvo%20v%20SR%20-%20vyvoj%20po%201.1.2011.pdf>. s. 8

poistenie. Zákon tiež upravil výkon a organizáciu sociálneho poistenia a poistné na sociálne poistenie, a preto zrušil zákon č. 274/1994 Z.z. o Sociálnej poisťovni. Pôvodne mal nadobudnúť právnu účinnosť od 1. júla 2003, avšak zákonom č. 639/2002 Z.z. bola účinnosť zákona o sociálnom poistení posunutá na 1. január 2004. Účinnosť však tento zákon nikdy nenadobudol, pretože po parlamentných voľbách v októbri 2002 sa zmenilo vedenie Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny a bola vypracovaná nová Konceptia reformy dôchodkového zabezpečenia v Slovenskej republike, ktorá bola schválená vládou 2. apríla 2003. Následne bol na konci októbra 2003 prijatý zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení. Tento zákon upravuje nemocenské poistenie, dôchodkové poistenie, úrazové poistenie, garančné poistenie a poistenie v nezamestnanosti.

8.1 Nemocenské poistenie

Zákon o sociálnom poistení v porovnaní s dovtedajšou právnou úpravou zúžil osobný rozsah povinného nemocenského poistenia. Ako povinne poistených zákon zahŕňa zamestnancov⁴⁸⁹ vykonávajúcich prácu na území Slovenskej republiky alebo prácu mimo územia Slovenskej republiky na obdobie určené zamestnávateľom a osoby samostatne zárobkovo činné, ktorých príjem z podnikania a z inej samostatnej zárobkovej činnosti alebo výnos súvisiaci s podnikaním bol vyšší ako 12- násobok vymeriavacieho základu, ktorým je výška minimálnej mzdy. V porovnaní s predchádzajúcou právnou úpravou už zákon neobsahuje kategóriu spolupracujúcich osôb, takže tieto osoby sú naďalej poistené dobrovoľne. Ostatné osoby môžu byť poistené dobrovoľne po dovŕšení 16 rokov veku, ak majú na území Slovenskej republiky trvalý pobyt, povolenie na prechodný pobyt alebo povolenie na trvalý pobyt. Zákonom 521/2011 Z.z., ktorým sa dopĺňa zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov bol s účinnosťou od 1. februára 2012 zmenený rozsah dobrovoľného nemocenského poistenia. Táto novela pridala k predchádzajúcim podmienkam dobrovoľného nemocenského poistenia podmienku, že osoba môže byť dobrovoľne nemocensky poistená, ak nemá priznaný starobný dôchodok, predčasný starobný dôchodok alebo invalidný dôchodok z dôvodu poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 70%, nie je poberateľom invalidného dôchodku po dovŕšení dôchodkového veku a je súčasne dobrovoľne dôchodkovo poistená a dobrovoľne poistená v nezamestnanosti. Od 1. januára 2013 sa už pre dobrovoľné nemocenské poistenie nevyžaduje, aby osoba bola aj dobrovoľne poistená v nezamestnanosti. Túto zmenu zaviedol zákon č. 252/2012 Z.z., ktorým sa mení

⁴⁸⁹ Zamestnancom podľa zákona o sociálnom poistení je fyzická osoba v pracovnom pomere, fyzická osoba v štátnozamestnaneckom pomere, fyzická osoba v služobnom pomere, člen družstva, ktorý je v pracovnom vzťahu k družstvu, ústavný činiteľ a verejný ochranca práv, predseda vyššieho územného celku, starosta obce, starosta mestskej časti v Bratislave a v Košiciach, primátor mesta, poslanec vyššieho územného celku, poslanec obecného zastupiteľstva, poslanec mestského zastupiteľstva, poslanec miestneho zastupiteľstva mestskej časti v Bratislave a Košiciach, ktorí sú dlhodobo uvoľnení na výkon funkcie, doktorand v dennej forme doktorandského štúdia, pestún v zariadení pestúnskej starostlivosti, fyzická osoba vo výkone väzby a fyzická osoba vo výkone trestu odňatia slobody, ak sú zaradené do práce s výnimkou fyzickej osoby vo výkone trestu odňatia slobody zaradenej na výkon iných prospešných prác. Od 1. januára 2013 sa za zamestnanca pre účely nemocenského poistenia, dôchodkového poistenia a poistenia v nezamestnanosti považuje pri pravidelnom mesačnom príjme aj osoba vykonávajúca činnosť na základe dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru.

a dopĺňa zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.

Z nemocenského poistenia sa poskytujú dávky nemocenského, ošetrovného, vyrovnávacej dávky a materskej. V porovnaní s predchádzajúcou úpravou odpadla dávka kúpeľnej starostlivosti.

Výška nemocenského, ošetrovného a materskej bola stanovená na 55% denného vymeriavacieho základu⁴⁹⁰ a výška vyrovnávacej dávky je stanovená ako 55% rozdielu medzi pracovným príjmom ženy pred preradením na inú prácu a jej pracovným príjmom po preradení na inú prácu. V porovnaní s predchádzajúcou právnou úpravou tejto dávky ešte pod názvom vyrovnávací príspevok v tehotenstve a materstve⁴⁹¹ ide o značné sprísnenie, keďže podľa predchádzajúcej úpravy žene prináležal tento vyrovnávací príspevok vo výške celého rozdielu medzi príjmom pred preradením na inú prácu a príjmom po preradení na inú prácu.

Tento zákon zaviedol, že dávka nemocenského prináleží zamestnancovi, ktorý je dočasne práce neschopný až od jedenásteho dňa dočasnej pracovnej neschopnosti. Prvých desať dní dočasnej pracovnej neschopnosti prináleží zamestnancovi náhrada príjmu, ktorú mu poskytuje jeho zamestnávateľ podľa zákona č. 462/2003 Z.z. o náhrade príjmu pri dočasnej pracovnej neschopnosti zamestnanca a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Prvé tri dni mu prináleží náhrada príjmu vo výške 25% denného vymeriavacieho základu. Od štvrtého do desiateho dňa dočasnej pracovnej neschopnosti mu prináleží 55% denného vymeriavacieho základu.

Poistné na nemocenské poistenie zákon stanovil v rovnakej výške pre zamestnanca aj zamestnávateľa, konkrétne je to 1,4% vymeriavacieho základu. V porovnaní s predchádzajúcou právnou úpravou sa zamestnávateľovi znížila sadzba poistného z 4,4% na 1,4 %, teda sadzba poistného na nemocenské poistenie bola pre zamestnávateľa pomerne ústretová. Cieľom bolo vytvoriť zaujímavé podnikateľské prostredie.⁴⁹² Povinne poistená samostatne zárobkovo činná osoba odvádza poistné vo výške 4,4% z vymeriavacieho základu tak isto ako aj dobrovoľne poistená osoba. V tomto smere zákon zaviedol pravidlo, že poistená je len tá osoba, ktorá platí poistné. Z tohto dôvodu odpadla povinnosť štátu a Národného úradu práce platiť poistné za vybrané kategórie osôb.⁴⁹³

Dôležitou novelou v oblasti nemocenského poistenia je zákon č. 543/2010 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Týmto zákonom bola skrátaná príliš dlhá ochranná lehota zo 42 kalendárnych dní na 7 kalendárnych dní. Ochranná lehota poistenkyne, ktorej nemocenské poistenia zaniklo v období tehotenstva

⁴⁹⁰ Denný vymeriavací základ je podiel súčtu vymeriavacích základov na platenie poistného na nemocenské poistenie dosiahnutých poistencom v rozhodujúcom období a počtu dní rozhodujúceho obdobia. Rozhodujúcim obdobím je kalendárny rok predchádzajúci kalendárnemu roku, v ktorom vznikla dočasná pracovná neschopnosť, potreba ošetrovania fyzickej osoby alebo starostlivosti o dieťa, v ktorom došlo k preradeniu zamestnankyne na inú prácu alebo v ktorom vznikol nárok na materské. Podľa predchádzajúcej právnej úpravy sa nemocenské určovalo z priemernej čistej mzdy zamestnanca pripadajúcej na pracovný deň.

⁴⁹¹ Táto dávka bola zavedená novelou zákona č. 54/1956 Zb., o nemocenskom poistení zamestnancov, zákonom č. 180/1990 Zb., o zmenách predpisov v nemocenskom a sociálnom zabezpečení a materskom príspevku a niektorých ďalších predpisov.

⁴⁹² BARANCOVÁ, Helena. Reforma sociálneho zabezpečenia Slovenskej republiky. *Právo a zamestnaní*. 2004, X., č. 5, 15 - 21. s. 19.

⁴⁹³ BARANCOVÁ, Helena. Reforma sociálneho zabezpečenia Slovenskej republiky. *Právo a zamestnaní*. 2004, X., č. 5, 15 - 21. s. 19.

sa zas predĺžila zo šiestich mesiacov na osem mesiacov. Taktiež bolo zvýšené materské z 55% vymeriavacieho základu na 60% vymeriavacieho základu. Okrem toho sa tiež predĺžilo vyplácanie tejto dávky o šesť týždňov, z 28 týždňov na 34 týždňov. Vyššie spomínaným zákonom č. 521/2011 Z.z. bolo zvýšené materské zo 60% na 65% vymeriavacieho základu.

8.2 Úrazové poistenie

Pred reformou sociálneho zabezpečenia musel byť zamestnávateľ zamestnávajúci aspoň jedného zamestnanca podľa Zákonníka práce (zákon č. 311/2001 Z.z.) povinne poistený pre prípad zodpovednosti za škodu pri pracovnom úraze alebo pri chorobe z povolania, podobne ako v súčasnosti v Českej republike. Poistenie vykonáva od 1. apríla 2002 Sociálna poisťovňa, ktorá ho prevzala od komerčnej Slovenskej poisťovne.

S prijatím zákona č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení bolo zavedené povinné úrazové poistenie ako osobitné poistenie pre prípad poškodenia zdravia alebo úmrtia dôsledkom pracovného úrazu alebo choroby z povolania, a ktoré už nie je náhradou škody, ale má kompenzačný charakter. Povinne poistený je zamestnávateľ, pričom nárok na dávky z úrazového poistenia má jeho zamestnanec po splnení podmienok stanovených zákonom.

Z úrazového poistenia sa poskytujú dávky: úrazový príplatok, úrazová renta, jednorázové vyrovnánie, pozostalostná úrazová renta, jednorázové odškodnenie, pracovná rehabilitácia a rehabilitačné, rekvalifikácia a rekvalifikačné, náhrada za bolesť a náhrada za sťaženie spoločenského uplatnenia a náhrada nákladov spojených s pohrebom.

Poistné na úrazové poistenie je povinný platiť zamestnávateľ. Sadzba poistného na úrazové poistenie je určené v závislosti na zaradenie zamestnávateľa do jednej z desiatich nebezpečnostných tried. Tie sa určujú v závislosti od bezpečnostného rizika jednotlivých skupín ekonomickej činnosti podľa odvetvovej klasifikácie ekonomických činností. Zaradenie určuje Sociálna poisťovňa. Sadzba poistného sa teda pohybuje v rozmedzí 0,3% vymeriavacieho základu v prvej nebezpečnostnej triede do 2,1% vymeriavacieho základu v desiatej nebezpečnostnej triede.⁴⁹⁴ V prechodnom období do 31. decembra 2006 platil zamestnávateľ poistné na úrazové poistenie vo výške 0,8% z vymeriavacieho základu. Toto obdobie bolo nakoniec postupne predĺžené až do konca roku 2012.

Motivovať zamestnávateľov k zlepšovaniu bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci má možnosť ukladať zamestnávateľom prirážku k poistnému alebo poskytovať zľavu na poistnom, a to v závislosti od úrovne bezpečnostného rizika u zamestnávateľa, teda od početnosti a závažnosti pracovných úrazov a chorôb z povolania, pričom úroveň

⁴⁹⁴ V prvej nebezpečnostnej triede je stanovená sadzba poistného na úrazové poistenie na 0,3% z vymeriavacieho základu, v druhej nebezpečnostnej triede na 0,5% z vymeriavacieho základu, v tretej nebezpečnostnej triede 0,7% z vymeriavacieho základu, v štvrtej nebezpečnostnej triede 0,9% z vymeriavacieho základu, v piatej nebezpečnostnej triede 1,1% z vymeriavacieho základu, v šiestej nebezpečnostnej triede 1,3% z vymeriavacieho základu, v siedmej nebezpečnostnej triede 1,5% z vymeriavacieho základu, v ôsmej nebezpečnostnej triede 1,7% z vymeriavacieho základu, v deviatej nebezpečnostnej triede 1,9% z vymeriavacieho základu a v desiatej nebezpečnostnej triede 2,1% z vymeriavacieho základu.

bezpečnostného rizika sa určuje porovnaním s priemerným bezpečnostným rizikom zisteným za všetkých zamestnávateľov zaradených do rovnakej skupiny ekonomických činností. V spomínanom prechodnom období do konca roka 2006 s predĺžením až do konca roka 2012 sa prirážka ani zľava k poistnému neposkytovali.

8.3 Poistenie v nezamestnanosti

Zákonom č. 10/1993 Z.z. o Fonde zamestnanosti Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých ďalších zákonov bol vytvorený Fond zamestnanosti, ktorý okrem iného financoval hmotné zabezpečenie poskytovná uchádzačom o zamestnanie. Do tohto fondu boli povinní platiť príspevky zamestnanci, zamestnávatelia a osoby samostatne zárobkovo činné. Fond zamestnanosti bol zrušený zákonom č. 387/1995 Z.z. o zamestnanosti, ktorý zas zriadil Národný úrad práce. Ten mal zabezpečovať ústavné právo občanov na zamestnanie. Ten okrem iného vyberal príspevky na poistenie v nezamestnanosti a tiež vyplácal podporu v nezamestnanosti. Zákonom č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení sa poistenie v nezamestnanosti stalo súčasťou sociálneho poistenia a jeho vykonávanie prešlo na Sociálnu poisťovňu. Z poistenia v nezamestnanosti sa poskytuje dávka v nezamestnanosti, ktorá nahradila dovtedy poskytovnú podporu v nezamestnanosti.

Povinne poistený v nezamestnanosti je podľa zákona č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení zamestnanec, ktorý je povinne nemocensky poistený.⁴⁹⁵ Pre fyzické osoby po dovŕšení 16 roku veku, ktoré majú na území Slovenskej republiky trvalý pobyt, povolenie na prechodný pobyt alebo povolenie na trvalý pobyt je poistenie v nezamestnanosti fakultatívne. Nevzťahuje sa na osoby, ktorým sa vypláca starobný dôchodok. Zákonom 521/2011 Z.z., ktorým sa dopĺňa zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov bol s účinnosťou od 1. februára 2012 zmenený rozsah dobrovoľného poistenia v nezamestnanosti (tento zákon zmenil aj rozsah dobrovoľného nemocenského poistenia, ako už bolo popísané vyššie). Podľa tejto novely môže byť dobrovoľne v nezamestnanosti poistená len osoba, ktorá je súčasne dobrovoľne nemocensky a dôchodkovo poistená alebo samostatne zárobkovo činná osoba, ktorá má na území Slovenskej republiky trvalý pobyt, povolenie na prechodný pobyt alebo povolenie na trvalý pobyt a je povinne nemocensky a dôchodkovo poistená.

Nárok na dávku v nezamestnanosti mal poistenec, ktorý bol zaradený do evidencie nezamestnaných občanov hľadajúcich zamestnanie a v posledných štyroch rokoch pred zaradením do tejto evidencie bol poistený v nezamestnanosti najmenej tri roky. V tom období šlo o najtvrdšie formulovanú podmienku vzniku nároku na dávku v nezamestnanosti v porovnaní s právnymi úpravami členských krajín Európskej únie.⁴⁹⁶ Znova vzniknúť nárok na dávku v nezamestnanosti mohol poistencovi najskôr po uplynutí troch rokov odo dňa zániku nároku na túto dávku. V roku 2010 boli

⁴⁹⁵ S výnimkou zamestnanca podľa osobitného predpisu (napríklad zákon č. 312/2001 Z. z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov, zákon č. 154/2001 Z. z. o prokurátoroch a právnych čakateloch prokuratúry, zákon č. 315/2001 Z. z. o Hasičskom a záchrannom zbore), fyzickej osoby vo výkone väzby, ak je zaradená do práce, fyzickej osoby vo výkone trestu odňatia slobody, ak je zaradená do práce alebo je zaradená na výkon iných prospešných prác.

⁴⁹⁶ BARANCOVÁ, Helena. Reforma sociálneho poistenia Slovenskej republiky v európskom kontexte. *Právny obzor*. 2004, roč. 87, č. 6, 477 - 505. s. 500.

tieto podmienky nároku na dávku v nezamestnanosti zmiernené zákonom č. 52/2010 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 5/2005 Z.z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. S účinnosťou od 1. septembra má poistenec nárok na dávku v nezamestnanosti, ak v posledných troch rokoch pred zaradením do evidencie uchádzačov o zamestnanie získal dva roky poistenia v nezamestnanosti.

Výška dávky v nezamestnanosti predstavovala 50% denného vymeriavacieho základu, pričom denný vymeriavací základ sa určoval ako podiel súčtu vymeriavacích základov na platenie poistného na poistenie v nezamestnanosti dosiahnutých poistencom v troch rokoch predchádzajúcich dňu, v ktorom vznikol nárok na dávku v nezamestnanosti (rozhodné obdobie).

Poistné v nezamestnanosti mal povinnosť platiť ako zamestnanec, tak aj zamestnávateľ, a to v pomere 1:1. Sadzba pre oboch teda bola 1,4% z vymeriavacieho základu. Pre samostatne zárobkovo činnú osobu povinne nemocensky poistenú a dobrovoľne nemocensky poistenú osobu predstavovala sadzba 4,4% z vymeriavacieho základu.

8.4 Garančné poistenie

Garančné poistenie je poistenie pre pípád platobnej neschopnosti zamestnávateľa na uspokojenie nárokov zamestnanca. Obligatórne garančne poistený je zamestnávateľ s výnimkou rozpočtových a príspevkových organizácií. Z garančného poistenia sa poskytuje dávka garančného poistenia, na ktorú má nárok zamestnanec po splnení podmienok stanovených zákonom. Nárok zamestnancovi vzniká, ak sa jeho zamestnávateľ stal platobne neschopným.

Dávka garančného poistenia sa poskytuje v sume príslušného nároku zamestnanca znížená o poistné, ktoré je povinný platiť zamestnanec, ak platí príspevok na doplnkové dôchodkové poistenie, tak aj o tento príspevok a o preddavok na daň z príjmu alebo o daň z príjmu, avšak dávka sa poskytuje najviac v rozsahu troch mesiacov z posledných 18 mesiacov trvania pracovného pomeru, ktoré predchádzali začiatku platobnej neschopnosti zamestnávateľa alebo dňu skončenia pracovného pomeru z dôvodu platobnej neschopnosti zamestnávateľa. Maximálna hranica dávky garančného poistenia je stanovená ako trojnásobok jednej dvanástiny všeobecného vymeriavacieho základu určeného ku dňu vzniku platobnej neschopnosti zamestnávateľa.

Zamestnávateľ platí na garančné poistenie poistné vo výške 0,25% z vymeriavacieho základu.

8.5 Dôchodkový systém a dôchodková reforma

Ako už bolo popísané vyššie v roku 2003 vláda schválila Koncepciu reformy dôchodkového zabezpečenia v Slovenskej republike. Následne na to bol prijatý zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení. Na tento zákon nadviazal zákon č. 43/2004 Z.z. o starobnom dôchodkovom sporení. Tieto zákony spolu so zákonom č. 650/2004 Z.z. o doplnkovom dôchodkovom sporení a o zmene a doplnení niektorých zákonov založili

na Slovensku trojpilierový systém podľa modelu Svetovej banky. Slovenská dôchodková reforma bola uskutočnená podľa modelu Svetovej banky s prvkami chilského modelu dôchodkového poistenia.⁴⁹⁷ Trojpilierový model Svetovej banky je reformná stratégia, ktorú Svetová banka presadzovala od roku 1994, kedy ju publikovala v štúdiu „*Averting the Old – Age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth*“, kde Svetová banka doporučuje diverzifikáciu zabezpečenia v starobe. Podľa tejto štúdie má byť I. pilier priebežným systémom a má zabezpečovať minimálnu úroveň dôchodku pre každého a zaručiť ochranu v starobe pred upadnutím do chudoby. II. pilier má tvoriť povinný kapitalizačný systém. Ide vlastne o čiastočnú privatizáciu systému, ktorý má zabezpečiť dostatočnú výšku podielu dôchodkov na priemernej mzde. III. pilier má tvoriť dobrovoľný doplnkový pilier, systém doplnkového dôchodkového poistenia, s rôznymi daňovými zvýhodneniami a úľavami, ktoré majú ľudí motivovať k sporeniu, tak ako bol na Slovensku zavedený už v roku 1996.⁴⁹⁸ Z uvedeného vyplýva, že existujú dve teórie o trojpilierovom systéme. Podľa všeobecnej, ktorá už bola spomenutá, je II. pilier založený na princípe kolektívneho zabezpečenia prostredníctvom zamestnávateľov,⁴⁹⁹ na rozdiel povinného kapitalizačného II. piliera zavedeného na Slovensku podľa modelu Svetovej banky. Chilský model je pomerne radikálny. Ide o úplnú privatizáciu priebežného systému, ktorý je nahradený fondovým súkromne spravovaným systémom, pričom vstup do priebežného systému sa uzavrie.^{500, 501}

8.5.1 Právna úprava I. piliera - zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení

Zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení nadobudol účinnosť 1. januára 2004. Zákon upravuje systém nemocenského poistenia, dôchodkového poistenia, úrazového poistenia, systém poistenia v nezamestnanosti a garančné poistenie, teda poistenie pre prípad platobnej neschopnosti zamestnávateľa. V tejto subkapitole bude venovaná pozornosť systému dôchodkového poistenia, ktorý zákon rozdelil na starobné poistenie a invalidné poistenie, a to z dôvodu transparentnosti financovania systému.⁵⁰² V oblasti dôchodkového poistenia vytvoril tento zákon základný priebežne financovaný povinný systém, teda I. pilier.

Zo starobného poistenia sa poskytujú dávky starobného dôchodku a predčasného starobného dôchodku a pozostalostné dávky vdovského dôchodku, vdoveckého dôchodku a sirotského dôchodku. Z invalidného poistenia sa poskytujú dávky

⁴⁹⁷ BARANCOVÁ, Helena. Reforma sociálneho poistenia Slovenskej republiky v európskom kontexte. *Právny obzor*. 2004, roč. 87, č. 6, 477 - 505. s. 482.

⁴⁹⁸ Model Svetovej banky prijali mnohé krajiny, ktoré zaviedli povinné kapitalizačné piliere popri priebežných systémoch. Okrem Slovenska napríklad aj Poľsko a Maďarsko.

⁴⁹⁹ PŘIB, Jan. Doplnkové důchodové systémy. TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C.H. Beck, 2013, 227 - 255. Academia iuris. ISBN 9788074004735. s. 227.

⁵⁰⁰ Tento model funguje v Chile od roku 1980 a ďalej tiež v Mexiku, Bolívii a El Salvadore.

⁵⁰¹ THOMAY, Martin. NADÁCIA F.A.HAYEKA. *Koncepcia reformy dôchodkového systému*. Bratislava, 2002. Dostupné z: http://www.ineko.sk/reformy2003/menu_dochodky_koncepcia_fahayek.pdf. s. 31 – 33.

⁵⁰² *Spoločná česko-slovenská digitálna parlamentná knižnica: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona o sociálnom poistení. [online]. [cit. 2014-06-22]. Dostupný z WWW: < <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=135699> >.

invalidného dôchodku a taktiež pozostalostné dávky vdovského, vdoveckého dôchodku a sirotského dôchodku. Z vecného rozsahu bola konečne vypustená nesystémová dávka kúpeľnej starostlivosti, ktorá patrí do oblasti zdravotnej starostlivosti, a s ktorej vypustením sa počítalo už v roku 1992. Vypustený bol taktiež pomerný starobný dôchodok a čiastočný invalidný dôchodok.

Z hľadiska osobného rozsahu dôchodkového poistenia, povinne poistený je zamestnanec, ktorý je povinne nemocensky poistený, povinne nemocensky poistená samostatne zárobkovo činná osoba, občan Slovenskej republiky, ktorá sa osobne a celodenne stará o dieťa do troch rokov veku alebo o dieťa s dlhodobou nepriaznivým zdravotným stavom do siedmich rokov veku a na účely starobného poistenia fyzická osoba, ktorej sa vypláca invalidný dôchodok do dovŕšenia dôchodkového veku. Zákon tiež umožnil dobrovoľné dôchodkové poistenie fyzickým osobám od 16 rokov veku, ktoré na území Slovenskej republiky majú trvalý pobyt, povolenie na prechodný pobyt alebo povolenie na trvalý pobyt.

Z osobného rozsahu zákona sú vylúčení predstavitelia silových rezortov⁵⁰³, ktorých sociálne zabezpečenie je upravené zákonom č. 328/2002 Z.z. o sociálnom zabezpečení policajtov a vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Koncepcia reformy dôchodkového zabezpečenia predpokladala dôchodkový systém založený na princípe univerzality, avšak tým, že bol ponechaný osobitný dôchodkový systém pre silové rezorty spravovaný príslušnými ministerstvami, bolo od tohto princípu upustené. Poistenci v tomto dôchodkovom systéme dostávajú k príspevkom aj značné dotácie zo štátneho rozpočtu. Pracovné kategórie síce boli zrušené počnúc rokom 2000, ale zvýhodnenie určitých povolání pretrváva v týchto osobitných dôchodkových systémoch.

Nárok na dávku starobného dôchodku podľa zákona vzniká, ak bol poistenec dôchodkovo poistený najmenej 10 rokov a dovŕšil dôchodkový vek. Potrebná doba poistenia bola oproti dovtedy platnej právnej úprave znížená z 25 rokov na 10 rokov. V tomto smere bol zákon o sociálnom poistení novelizovaný zákonom č. 555/2007 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Touto novelou bol obdobie dôchodkového poistenia potrebné na nárok na starobný dôchodok z 10 rokov na 15 rokov.

Dôchodkový vek bol zvýšený a zákon ho stanovil na 62 rokov, čím zaviedol rovnaký dôchodkový vek pre mužov aj ženy. Zjednotením dôchodkového veku pre mužov a ženy bola implementovaná zásada rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami, ktorá bola stanovená Smernicou Rady Európskych Spoločenstiev č. 7 z roku 1979.⁵⁰⁴ Prechodné obdobie na predĺženie dôchodkového veku platilo pre mužov, ktorí v období od 1. januára 2004 do 31. decembra 2005 dovŕšili 60 rokov veku, ku ktorým sa v roku 2004 pripočítalo deväť kalendárnych mesiacov a v roku 2005 osemnásť kalendárnych mesiacov. Dôchodkový vek 62 rokov pre mužov sa začal uplatňovať od 1. júla 2007. U žien je toto prechodné obdobie dlhšie vzhľadom k diferenciacii dôchodkového veku podľa počtu vychovaných detí. Predlžovanie dôchodkového veku

⁵⁰³ Príslušníci Policajného zboru, Slovenskej informačnej služby, Národného bezpečnostného úradu, Zboru väzenskej a justičnej stráže, Železničnej polície, Hasičského a záchranného zboru, Horskej záchranej služby, colníkov, profesionálnych vojakov ozbrojených síl, vojakov mimoriadnej služby.

⁵⁰⁴ *Spoločná česko-slovenská digitálna parlamentná knižnica: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona o sociálnom poistení.* [online]. [cit. 2014-06-22]. Dostupný z WWW: < <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=135699> >.

sa teda týka žien, ktoré v období od 1. januára 2004 do 31. decembra 2014 dovŕšia dôchodkový vek podľa zákona č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení v znení neskorších predpisov⁵⁰⁵ diferencovaný podľa počtu vychovaných detí. K tomuto veku sa potom pripočíta určený počet kalendárnych mesiacov podľa toho, v ktorom kalendárnom roku 2004-2014 poistenkyňa dovŕši dôchodkový vek.⁵⁰⁶ Jednotný dôchodkový vek 62 rokov pre všetky ženy sa tak začne uplatňovať v roku 2023.

Výška, či ako hovorí zákon suma starobného dôchodku, sa vypočítava pomerne komplikovane. Určí sa ako súčin priemerného osobného mzdového bodu, obdobia dôchodkového poistenia získaného ku dňu vzniku nároku na starobný dôchodok a aktuálnej dôchodkovej hodnoty. Priemerný osobný mzdový bod, ktorý má lepšie odrážať zásluhovosť poistenca v rozhodnom období ako priemerný mesačný zárobok,⁵⁰⁷ sa určí ako podiel súčtu osobných mzdových bodov dosiahnutých v jednotlivých kalendárnych rokoch rozhodujúceho obdobia a obdobia dôchodkového poistenia v rozhodujúcom období, pričom osobný mzdový bod sa určuje ako podiel osobného vymeriavacieho základu a všeobecného vymeriavacieho základu. Osobný vymeriavací základ je úhrn vymeriavacích základov za kalendárny rok, z ktorých sa zaplatilo poistné na dôchodkové poistenie. Dôchodková hodnota bola stanovená v roku 2004 na 183,58 Sk a podlieha indexácii. Od roku 2006 ju určuje Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny opetrením, ktoré sa uverejňuje v Zbierke zákonov.⁵⁰⁸

Na predčasný starobný dôchodok mal poistenec nárok, ak bol dôchodkovo poistený najmenej 10 rokov a splnil ešte podmienku, že suma predčasného dôchodku ku dňu, od ktorého požiadal o jeho priznanie je vyššia ako 1,2 násobok životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu. Výška predčasného starobného dôchodku sa znižuje o 0,5% za každých začatých 30 dní od vzniku nároku na výplatu predčasného starobného dôchodku až do dovŕšenia dôchodkového veku. Poistenec, ktorému bol priznaný predčasný starobný dôchodok už nemá nárok na dôchodok starobný.

Podmienky na predčasný dôchodok boli sprísnené už spomínaným zákonom č. 555/2006 Z.z., ktorý novelizoval zákon o sociálnom poistení. Podmienka dôchodkového poistenia sa zvýšila z 10 na 15 rokov. Okrem toho bola pridaná podmienka, že poistencovi pre nárok na predčasný starobný dôchodok musia do dovŕšenia dôchodkového veku chýbať najviac dva roky. Vymenované podmienky a podmienka, že suma predčasného dôchodku ku dňu, od ktorého požiadal o jeho priznanie je vyššia ako 1,2 násobok životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu platili pre poistenca, ktorý sa nezúčastňoval II. piliera. Pre poistencov účastniacich sa súčasne II. piliera musela byť pre nárok na predčasný dôchodok suma predčasného dôchodku vyššia ako 0,6 násobok životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu.

Na druhej strane poistenec má možnosť odísť do dôchodku neskôr. V tomto prípade sa mu výška dôchodku zvyšuje o 0,5% za každých 30 dní dôchodkového poistenia získaných po vzniku nároku na starobný dôchodok bez poberania tohto dôchodku alebo jeho časti po dovŕšení dôchodkového veku.

⁵⁰⁵ §21 ods. 2 zákona č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení.

⁵⁰⁶ §65 ods. 4 – 8 zákona č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení.

⁵⁰⁷ *Spoločná česko-slovenská digitálna parlamentná knižnica: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona o sociálnom poistení.* [online]. [cit. 2014-06-22]. Dostupný z WWW: < <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=135699> >.

⁵⁰⁸ Za rok 2005 bola dôchodková hodnota 195,31 Sk, za rok 2006 214,68 Sk, za rok 2007 232, 51 Sk, za rok 2008 to bolo 249,14 Sk. Po prijatí Eura bola za rok 2009 dôchodková hodnota na 8,9955 Eur, za rok 2010 bola 9,2246 Eur, za rok 2011 bola dôchodková hodnota 9,5756 Eur, za rok 2012 to bolo 9,8182 Eur, za rok 2013 to bolo 10,0098 Eur. Na rok 2014 je dôchodková hodnota stanovená na 10,2524 Eur.

Zákon novo definoval invaliditu. Za invalidného sa považuje poistenec, ktorému dôsledkom dlhodobu nepriaznivého zdravotného stavu poklesla schopnosť vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 33% v porovnaní so zdravou osobou. Pre vznik nároku na invalidný dôchodok zákon vyžaduje ešte splnenie podmienky potrebnej doby poistenia. Pre poistencov do 22 rokov veku sa vyžaduje doba poistenia najmenej jeden rok. S každým rokom veku stúpa aj vyžadovaná doba poistenia pre vznik nároku na invalidný dôchodok o jeden rok. Hornou hranicou vyžadovanej doby poistenia pre vznik nároku na invalidný dôchodok je 5 rokov, ktoré sa vyžadujú u poistencov starších ako 28 rokov.

Pri určení výšky invalidného dôchodku sa zohľadňuje rozsah percentuálneho poklesu schopnosti poistenca vykonávať zárobkovú činnosť, a tiež skutočnosť, či poberateľ invalidného dôchodku vykonáva zárobkovú činnosť.⁵⁰⁹ Ako základná je upravená suma invalidného dôchodku pre poistenca, ktorý ma pokles schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť vyšší ako 66% a súčasne nevykonáva zárobkovú činnosť.⁵¹⁰ Ak takýto poberateľ dávky invalidného dôchodku vykonáva zárobkovú činnosť, znižuje sa jeho invalidný dôchodok o jednu tretinu. Suma invalidného dôchodku poistenca, ktorého pokles schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť je v rozsahu 34% až 66% sa určuje percentuálnym podielom poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť z invalidného dôchodku.⁵¹¹

V roku 2006 vydal Ústavný súd nález, ktorý bol uverejnený v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod číslom 460/2006 Z.z. a nadobudol účinnosť 19. júla 2006. Týmto nálezom Ústavný súd rozhodol, že právna úprava preskúmania trvania invalidity nie je v súlade s Ústavou Slovenskej republiky. Preskúvanie invalidity bolo založené na percentuálnom poklese schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť poistencov, ktorým bol priznaný invalidný alebo čiastočný invalidný dôchodok pred 1. januárom 2004. Na základe tohto nálezu Ústavného súdu bol prijatý zákon č. 529/2006 Z.z., ktorým sa dopĺňa zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov. Podľa tohoto zákona boli poistenci, ktorým bolo preskúmané trvanie invalidity podľa kritérií s určením percentuálneho poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť opätovne posúdení podľa definície invalidity upravenej zákonom účinným do 31. decembra 2003. Po tomto posúdení Sociálna poisťovňa rozhodla spätne o nároku na invalidný dôchodok alebo o zmene jeho sumy.⁵¹² Zákom č. 449/2008 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov zas boli stanovené s účinnosťou od roku 2010 nové miernejšie podmienky nároku na invalidný dôchodok. Zmiernila sa podmienka počtu rokov dôchodkového poistenia na vznik nároku na

⁵⁰⁹ *Spoločná česko-slovenská digitálna parlamentná knižnica: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona o sociálnom poistení.* [online]. [cit. 2014-06-22]. Dostupný z WWW: < <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=135699> >.

⁵¹⁰ Suma invalidného dôchodku sa určí ako súčin priemerného osobného mzdového bodu dôchodkového poistenia získaného ku dňu vzniku nároku na invalidný dôchodok do dovŕšenia dôchodkového veku a aktuálnej dôchodkovej hodnoty.

⁵¹¹ *Spoločná česko-slovenská digitálna parlamentná knižnica: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona o sociálnom poistení.* [online]. [cit. 2014-06-22]. Dostupný z WWW: < <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=135699> >.

⁵¹² *Spoločná česko-slovenská digitálna parlamentná knižnica: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona, ktorým sa dopĺňa zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.* [online]. [cit. 2014-06-22]. Dostupný z WWW: < <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=157702> >.

invalidný dôchodok⁵¹³ a tiež sa tento počet rokov dôchodkového poistenia začal zisťovať za celé obdobie pred vznikom invalidity, nie len z posledných desiatich rokov.

Na bezpodmienečný nárok na vdovský/vdovecký dôchodok má poistenkyňa/poistenec nárok po manželovi/manželke, ak bola splnená jedna z alternatívnych podmienok: ku dňu smrti bol/-a poberateľom starobného dôchodku, predčasného starobného dôchodku alebo invalidného dôchodku alebo ku dňu smrti splnil/-a podmienky nároku na starobný dôchodok alebo získal/-a počet rokov dôchodkového poistenia na nárok na invalidný dôchodok alebo zomrel/-a v dôsledku pracovného úrazu alebo choroby z povolania. Po uplynutí tohto obdobia môže vzniknúť podmienkový nárok na vdovský/vdovecký dôchodok, ak sa vdova/vdovec stará o nezaopatrené dieťa, je invalidná/-ý z dôvodu poklesu schopnosti vykonávať činnosť o viac ako 66% alebo dovŕšila dôchodkový vek. Výška vdovského/vdoveckého dôchodku je 60% starobného alebo invalidného dôchodku, na ktorý mal alebo by mal nárok zomrelý manžel/manželka ku dňu smrti.

Nárok na sirotsky dôchodok je podmienený nezaopatrenosťou dieťaťa a tiež tým, že zomrelý rodič ku dňu smrti bol poberateľom starobného dôchodku, predčasného starobného dôchodku alebo invalidného dôchodku alebo ku dňu smrti získal počet rokov dôchodkového poistenia na nárok na invalidný dôchodok alebo splnil podmienky nároku na starobný dôchodok alebo zomrel v dôsledku pracovného úrazu. Sirotsky dôchodok sa poskytuje vo výške 30% starobného alebo invalidného dôchodku, na ktorý mal alebo by mal zomrelý nárok.

Významnou zmenou v dôchodkovom poistení bolo zavedenie mechanizmu pravidelného zvyšovania dôchodkov. Tie sa zvyšujú o percento určené ako súčet polovice percenta medziročného rastu spotrebiteľských cien a polovice percenta medziročného rastu priemernej mzdy. V roku 2008 bol prijatý zákon č. 449/2008 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Tento zákon reagoval na nález Ústavného súdu uverejnený v Zbierke zákonov pod číslom 204/2008 Z.z. a upravil osobitný spôsob valorizácie, ktorou sa zvyšovali dôchodkové dávky a úrazové dávky v rokoch 2005 a 2006.⁵¹⁴ Ústavný súd namietol, že osobitným spôsobom valorizácie⁵¹⁵ bolo zasiahnuté do všeobecno upraveného mechanizmu zvyšovacieho mechanizmu. Preto na základe tejto novely zákona o sociálnom poistení rozhodla Sociálna poisťovňa o nových sumách dôchodkových a úrazových dávok s doplatkom. Novela zákona o sociálnom poistení, zákon č. 252/2012 Z.z. s účinnosťou od 1. januára zmenila spôsob valorizácie starobných dôchodkov. Od roku 2018 majú byť dôchodkové

⁵¹³ Od 1. januára 2010 je pre poistenca na nárok na invalidný dôchodok potrebné získať vo veku do 20 rokov menej ako 1 rok dôchodkového poistenia, vo veku nad 20 rokov do 24 rokov je potrebné získať najmenej 1 rok dôchodkového poistenia, vo veku nad 24 rokov do 28 rokov sa vyžaduje získanie najmenej 2 rokov dôchodkového poistenia, vo veku nad 28 rokov do 34 rokov je potrebné získať najmenej 5 rokov dôchodkového poistenia, vo veku nad 34 rokov do 40 rokov je potrebné získať najmenej 8 rokov dôchodkového poistenia, vo veku nad 40 rokov do 45 rokov je potrebné získať najmenej 10 rokov dôchodkového poistenia a vo veku nad 45 rokov je potrebné získať najmenej 15 rokov dôchodkového poistenia.

⁵¹⁴ Šlo o opatrenie Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky č. 167/2005 Z.z., ktorým sa ustanovuje percento zvýšenia dôchodkových dávok v roku 2006 a opatrenie Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky č. 229/2006 Z.z., ktorým sa ustanovuje percento zvýšenia dôchodkovej dávky v roku 2006.

⁵¹⁵ Osobitným spôsobom valorizácie sa myslí zvýšenie dôchodkov nižším percentom, ako ustanovoval valorizačný mechanizmus, zvýšenie dôchodkov o pevnú sumu, alebo ktorým dôchodok nebol zvýšený vôbec.

dávky valorizované v závislosti od medziročného rastu spotrebiteľských cien za domácnosti dôchodcov. V prechodnom období rokov 2013 až 2017 majú byť dôchodkové dávky zvyšované pevnou čiastkou v závislosti od medziročného rastu spotrebiteľských cien a medziročného rastu priemernej mesačnej mzdy z priemernej sumy príslušného dôchodku.

Poistné na dôchodkové poistenie zákon rozdelil na tri časti – poistné na starobné poistenie, poistné na invalidné poistenie a poistné do rezervného fondu. Poistné na starobné poistenie predstavuje pre zamestnanca 4% z vymeriavacieho základu⁵¹⁶, pre zamestnávateľa 16% z vymeriavacieho základu⁵¹⁷, pre povinne dôchodkovo poistenú samostatnú zárobkovo činnú osobu poistná sadzba predstavuje 20% z vymeriavacieho základu⁵¹⁸ a taká istá sadzba platí aj pre dobrovoľne dôchodkovo poistenú osobu⁵¹⁹ a pre štát⁵²⁰. Na invalidné poistenie je sadzba stanovená pre zamestnanca aj zamestnávateľa na 3% z vymeriavacieho základu a pre povinne dôchodkovo poistenú samostatne zárobkovo činnú osobu, dobrovoľne dôchodkovo poistenú osobu a pre štát je to 6% z vymeriavacieho základu. Poistné do rezervného fondu sú povinní platiť zamestnávateľa, povinne dôchodkovo poistené osoby samostatne zárobkovo činné a dobrovoľne dôchodkovo poistené osoby. Sazba poistného do rezervného fondu pre všetkých vymenovaných predstavuje 2,75% vymeriavacieho základu. V porovnaní s predchádzajúcou právnou úpravou sa celkové poistné na dôchodkové poistenie zvýšilo z 28% na 28,75%.

Po parlamentných voľbách v roku 2006, kedy sa k moci dostala opozícia na čele s Róbertom Ficom, ktorá ostro kritizovala dôchodkovú reformu, začala vláda uskutočňovať nesystémové kroky, ktoré narušajú koncepciu dôchodkovej reformy. Zákom č. 592/2006 Z.z. o poskytovaní vianočného príspevku niektorým poberateľom dôchodku a o doplnení niektorých zákonov bol zavedený tzv. vianočný príspevok k dôchodkom, ktoré v decembri kalendárneho roka nepresiahnu 60% priemernej mesačnej mzdy v hospodárstve. Vianočný príspevok je vyplácaný ako štátna sociálna dávka zo štátneho rozpočtu, čím bol v rámci dôchodkových dávok znova využitý zaopatrovací princíp, tak ako v dôchodkovom zabezpečení pred rokom 1989.

Závažnú zmenu priniesol zákon č. 252/2012 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov a ktorým sa

⁵¹⁶ Pre zamestnanca je vymeriavacím základom jeho príjem, ktorý podlieha dani z príjmov fyzických osôb, tiež ten príjem, ktorý nepodlieha dani z príjmov, ale len preto, že tak stanovujú právne predpisy o zamedzení dvojitého zdanenia a tiež náhrada mzdy za dovolenku na zotavenie, za sviatok, pri prekážkach v práci, plynúca z neplatného skončenia pracovného pomeru a tiež náhrada za pohotovosť. Má zákonom určenú minimálnu aj maximálnu hranicu.

⁵¹⁷ Vymeriavacím základom zamestnávateľa je vymariavací základ jeho zamestnanca. Má určenú maximálnu hranicu.

⁵¹⁸ Vymeriavacím základom osoby samostatne zárobkov činnnej je polovica pomernej časti základu dane z príjmov fyzických osôb dosiahnutých vykonávaním podnikania a inej samostatnej zárobkovej činnosti. Pomerná časť základu dane je časť pripadajúca na jeden kalendárny mesiac výkonu podnikania a inej samostatnej zárobkovej činnosti.

⁵¹⁹ Vymeriavacím základom osoby dobrovoľne dôchodkovo poistenej je suma, ktorú si sama určí, avšak je stanovená minimálna hranica.

⁵²⁰ Vymeriavací základ pre štát je v období od 1. januára do 30. júna kalendárneho roka 70 % jednej dvanástiny všeobecného vymeriavacieho základu, ktorý platil v kalendárnom roku, ktorý dva roky predchádza kalendárnemu roku, v ktorom platí poistné na starobné poistenie a invalidné poistenie, v období od 1. júla do 31. decembra kalendárneho roka 70 % jednej dvanástiny všeobecného vymeriavacieho základu, ktorý platil v kalendárnom roku, ktorý predchádza kalendárnemu roku, v ktorom platí poistné na starobné poistenie a invalidné poistenie.

menia a dopĺňajú niektoré zákony. Touto novelou boli zmenené sadzby poistného na dôchodkové poistenie a tiež sumy dôchodku v súvislosti so znížením sadzby príspevku na dôchodkové sporenie z 9% na 4%. Toto zníženie má platiť do konca roku 2016 a následne má byť príspevok na dôchodkové sporenie v období od roku 2017 do roku 2024 postupne zvyšovaný zo 4% na 6%. Z tohoto dôvodu bola upravená sadzba poistného na dôchodkové poistenie pre zamestnávateľa za zamestnanca, ktorý je sporiteľ, do konca roku 2016 bude predstavovať 10% z vymeriavacieho základu a potom sa bude od roku 2017 do roku 2024 postupne znižovať z 9,75% na 8% z vymeriavacieho základnu. Sadzba poistného pre povinne dôchodkovo poistenú osobu samostatne zárobkovo činnú, ktorá je sporiteľom, pre dobrovoľne dôchodkovo poistenú osobu, ktorá je sporiteľom, pre štát za kategórie fyzických osôb, za ktoré platí poistné štát, a ktoré sú sporitelia a pre Sociálnu poisťovňu, ktorá platí poistné za poberateľov úrazovej renty, a ktorí sú sporitelia bola stanovená do konca roku 2016 na 14% z vymeriavacieho základu. Od roku 2017 do roku 2024 sa má táto sadzba postupne znižovať z 13,75% na 12%.

8.5.2 Právna úprava II. piliera - zákon č. 43/2004 Z.z. o starobnom dôchodkovom sporení

Druhým zákonom, ktorým sa realizovala dôchodková reforma bol zákon č. 43/2004 Z.z. o starobnom dôchodkovom sporení s účinnosťou od 1. januára 2005. Tým bol na Slovensku založený povinný kapitalizačný II. pilier podľa modelu Svetovej banky.⁵²¹ Systém je príspevkovo definovaný a financovaný metódou fondovania. Cieľom zavedenia tohto kapitalizačného piliera bolo diverzifikáciou zdrojov financovania budúcich dôchodkov finančne stabilizovať I. pilier.⁵²² Zákon starobné sporenie definuje ako sporenie na osobný dôchodkový účet, ktorého účelom je spolu so starobným poistením podľa osobitného predpisu zabezpečiť príjem v starobe a pre prípad úmrtia.

Osobný rozsah zákona o dôchodkovom sporení vlastne kopíruje osobný rozsah sociálneho poistenia. Tak isto ako sociálnemu poisteniu, ani systému dôchodkového sporenia nepodliehajú poistenci silových rezortov, pre ktorých bol s účinnosťou od 1. júla 2002 zavedený osobitný systém sociálneho zabezpečenia zákonom č. 328/2002 Z.z. o sociálnom zabezpečení policajtov a vojakov a o zmene a dopnení niektorých zákonov. Zákon o dôchodkovom sporení stanovil, že dôchodkové sporenie je obligatórne pre všetky fyzické osoby, ktoré pred 1. januárom 2005 neboli poistené v Sociálnej poisťovni. Osobám, ktoré pred 1. januárom 2005 boli poistené v Sociálnej poisťovni, teda občania v ekonomicky aktívnom veku, zákon dal možnosť účastniť sa dôchodkového sporenia dobrovoľne. Tieto osoby sa museli rozhodnúť, či do II. piliera vstúpia, v období od 1. januára 2005 do 30. júna 2006, inak sa pre nich systém uzavrel. Rozhodnutie bolo nezvratné a po vstupe do II. piliera sa dôchodkové sporenie stalo pre takúto osobu povinné. Každá osoba, ktorá sa povinne alebo dobrovoľne zúčastňuje dôchodkového sporenia, sa povinne alebo dobrovoľne zúčastňuje aj dôchodkového poistenia. Vznik a zánik dôchodkového sporenia kopíruje vznik a zánik dôchodkového

⁵²¹ Vid' Kapitola 9. Porovnanie dôchodkových reforiem Slovenskej a Českej republiky.

⁵²² GOLIAŠ, Peter. INEKO. Zmeny v dôchodkovom systéme na Slovensku 2000 – 2010, 20 s. Dostupné z:<file:///C:/Users/Kvo% C4% 8Dka/Downloads/Zmeny% 20v% 20dochodkovom% 20systeme% 20SR% 202000-2010.pdf>. s. 5.

poistenia. Zavedenie II. piliera v rámci dôchodkovej reformy malo v čase jeho založenia značnú dôveru obyvateľstva. Svedčí o tom fakt, že z osôb ekonomicky aktívnych, ktoré sa v čase od 1. januára 2005 do 30. júna 2006 mohli rozhodnúť, či do II. piliera vstúpia, sa tak rozhodlo 1,5 milióna občanov, čo bolo v tom čase zhruba 60% ľudí v ekonomicky aktívnom veku.⁵²³

Dôchodkové sporenie vzniká na základe zmluvy o starobnom dôchodkovom sporení uzatvorenej medzi osobou povinne alebo dobrovoľne účastnou na dôchodkovom sporení, teda sporiteľom a dôchodkovou správcovskou spoločnosťou, súkromnou akciovou spoločnosťou.⁵²⁴ Účelom dôchodkovej správcovskej spoločnosti, ktorá vykonáva starobné dôchodkové sporenie je vytváranie a spravovanie dôchodkových fondov na základe povolenia od Úradu pre finančný trh. Dôchodková správcovská spoločnosť je povinná vytvoriť a spravovať jeden rastový dôchodkový fond, jeden vyvážený dôchodkový fond a jeden konzervatívny dôchodkový fond, ktoré sa líšia predovšetkým v miere rizika zhodnocovania majetku v dôchodkovom fonde. Miera rizika je navyššia v rastovom fonde a najnižšia vo fonde konzervatívnom.

Finančné prostriedky, ktoré účastníci prispievajú do II. piliera sa ukadajú na ich osobných účtoch. Majetok sporiteľov a majetok dôchodkových správcovských spoločností je oddelený. Usporené finančné prostriedky účastníkov dôchodkového sporenia sú pred dovŕšením dôchodkového veku sporiteľa predmetom dedenia. Po dovŕšení dôchodkového veku sú predmetom dedenia iba finančné prostriedky, ktoré zostanú na osobnom účte sporiteľa po zakúpení doživotného starobného dôchodku u životnej poisťovne. Sporiteľ sa môže rozhodnúť, že si kúpi u životnej poisťovne doživotný starobný dôchodok len vo výške 0,6 – násobku životného minima a zvyšné peniaze si z osobného účtu u dôchodkovej správcovskej spoločnosti vyberie podľa dohody s dôchodkovou správcovskou spoločnosťou. Ide o takzvaný programový výber.

Zo systému sa poskytujú dávky starobného dôchodku a predčasného starobného dôchodku, buď ako doživotný dôchodok alebo ako programový výber s doživotným dôchodkom. Okrem toho sa zo systému dôchodkového sporenia poskytujú pozostalostné dávky vdovského, vdoveckého a sirotského dôchodku. Taktiež môže byť sporiteľovi poskytnuté aj jednorazové vyrovnanie.

Príspevky na osobné dôchodkové účty za svojich zamestnancov platí a odvádza zamestnávateľ. Zamestnávateľ z percentuálnej sadzby dôchodkového poistenia za zamestnanca, platil a odvádzal 9% vymeriavacieho základu na osobný dôchodkový účet zamestnaca a 5% na dôchodkové poistenie do I. piliera.⁵²⁵ Osoby samostatne zárobkovo činné a osoby dobrovoľne dôchodkovo sporiace platia a odvádzajú príspevky samé za seba vo výške 9% vymeriavacieho základu na dôchodkové sporenie a 9% vymeriavacieho základu na dôchodkové poistenie. Medzi platiteľov dôchodkového sporenia patrí aj štát za určité zákonom určené kategórie občanov a Sociálna poisťovňa, ktorá platila príspevky za osoby poberajúce invalidný dôchodok podľa zákona o sociálnom poistení, a to dovŕšenia dôchodkového veku, ak tieto osoby boli pred vznikom nároku na invalidný dôchodok zúčastnení na starobnom dôchodkovom

⁵²³ GOLIAŠ, Peter. *INEKO. Dôchodkový systém - vývoj po 1.1.2011*. 2012, 14 s. Dostupné z: <file:///C:/Users/Kvo%C4%8Dka/Downloads/Dochodkovy%20system%20-%20vyvoj%20po%201.1.2011.pdf>. s. 1.

⁵²⁴ Licenciu získalo 8 spoločností. V súčasnosti funguje šesť súkromných dôchodkových správcovských spoločností. Je to AEGON, Allianz, AXA, ING, Poštová banka a VÚB Generali. Do 17. mája 2011 to bola aj ČSOB.

⁵²⁵ Zákomom č. 43/2004 Z.z. o odôchodkovom sporení boli novo upravené aj poistné sadzby dôchodkového poistenia pre osoby účastniace sa dôchodkového sporenia.

sporení. Štát aj Sociálna poisťovňa platili príspevky vo výške 9% vymeriavacieho základu na dôchodkové sporenie a 9% vymeriavacieho základu na dôchodkové poistenie. Tieto príspevky sa odvádzajú rovnako ako poistné na sociálne poistenie Sociálnej poisťovni. Pre poistencov, ktorí do II. piliera nevstúpili bola sadzba odvodu znížená z 20% na 18% vymeriavacieho základu. Sadzba poistného na starobné poistenie ostala pre zamestnanca vo výške 4% vymeriavacieho základu, pre zamestnávateľa s znížila z 16% na 14% vymeriavacieho základu.

Zákon tiež zaviedol, že účastníkovi dôchodkového sporenia sa po splnení podmienok na výplatu dôchodku z dôchodkového poistenia výška starobného dôchodku z dôchodkového poistenia za obdobie starobného dôchodkového sporenia zníži o polovicu pomernej sumy starobného dôchodku patriacej za obdobie starobného sporenia.

Závažnu zmenu priniesol zákon č. 252/2012 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony, ktorý u bol spomínaný vyššie v súvislosti so zmenou sadziieb dôchodkového poistenia. Touto novelou boli znížené sadzby príspevku na dôchodkové sporenie z 9% na 4%. Toto zníženie má platiť do konca roku 2016 a následne má byť príspevok na dôchodkové sporenie v období od roku 2017 do roku 2024 postupne zvyšovaný zo 4% na 6%.

8.5.3 Právna úprava III. piliera - zákon č. 650/2004 Z.z. o doplnkovom dôchodkovom sporení a o zmene a doplnení niektorých zákonov

V roku 2004 bol s účinnosťou od 1. januára 2005 schválený zákon č. 650/2004 Z.z. o doplnkovom dôchodkovom sporení a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý zreformoval dovtedajšiu právnu úpravu III. piliera.

Zákon predovšetkým transformoval doplnkové dôchodkové poisťovne, ktoré boli vlastne subjektami s osobitou právnou formou na doplnkové dôchodkové spoločnosti, ktoré sú akciovými spoločnosťami. S touto transformáciou bol tiež oddelený majetok sporiteľov od majetku doplnkových dôchodkových spoločností.

Oproti predchádzajúcej právnej úprave zákon tiež sprísnil podmienky na vyplácanie doplnkového starobného dôchodku. Jednak sa zvýšil minimálny vek potrebný pre nárok na výplatu doplnkového dôchodku z 50 na 55 rokov, a tiež sa predĺžila minimálna doba sporenia z 5 na 10 rokov.

Po splnení týchto podmienok mohol účastník doplnkového dôchodkového sporenia požiadať buď o výplatu doživotného doplnkového starobného dôchodku alebo päťročného dočasného dôchodku. Ak k výplatu doživotného doplnkového starobného dôchodku požiada ešte aj o výplatu jednorázového vyrovnania, na vyplácanie doživotného doplnkového starobného dôchodku sa použije suma, ktorá nesmie byť nižšia ako 50% hodnoty zostatku na osobnom účte ku dňu požiadania o vyplácanie tohto dôchodku. V prípade dočasného dôchodku sa použije na vyplácanie tohto dôchodku suma, ktorá nesmie byť nižšia ako 75% hodnoty zostatku na osobnom účte účastníka ku dňu požiadania o vyplácanie tohto dôchodku. Sporiteľ tiež môže uzatvoriť poistnú zmluvu s poisťovňou, u ktorej si za usparené finančné prostriedky kúpi doživotný doplnkový starobný dôchodok alebo doživotný doplnkový výsluhový dôchodok.

Doplnkové dôchodkové sporenie zachovalo daňové zvýhodnenie a zamestnanec si mohol, tak ako aj podľa predchádzajúcej právnej úpravy, príspevkami na doplnkové

dôchodkové sporenie znížiť základ dane, avšak odpočítať od základu dane si mohli príspevky v úhrne najviac 12 000 Sk, podľa predchádzajúcej právnej úpravy to bolo až 24 000 Sk.

Ďalšou zmenou, ktorú zákon zaviedol bola zmena štátneho dohľadu, ktorého roztrieštenosť sa mnohokrát kritizovala. Dohľad prešiel z Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny a Ministerstva financií na Úrad pre finančný trh.

S účinnosťou od 1. januára 2014 bol zákon o doplnkovom dôchodkovom sporení novelizovaný, a to konkrétne zákonom č. 318/2013 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 650/2004 Z. z. o doplnkovom dôchodkovom sporení a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov. Prijatím tohto zákona došlo k zásadným zmenám v podmienkach nároku na doplnkový starobný dôchodok a výsluhový dôchodok. Nárok na doplnkový starobný dôchodok vznikne účastníkovi doplnkového dôchodkového sporenia, vtedy ak mu vznikol nárok na predčasný starobný dôchodok z I. piliera alebo na riadny starobný dôchodok z I. piliera alebo dovŕšil vek 62 rokov. Ďalej je touto novelou zavedený nárok na čepranie dôchodkových dávok vo forme tzv. predčasného výberu, ktorý je možné vyplatiť iba raz v priebehu desiatich rokov trvania účastníckej zmluvy, pričom prvý krát môže byť vyplatený po desiatich rokoch odo dňa uzatvorenia tejto zmluvy. Účastník doplnkového dôchodkového sporenia má nárok na predčasný výber len tej sumy, ktorú sám uhradil na doplnkové dôchodkové sporenie a výnosov z nej. To znamená, že príspevky zamestnávateľa ostanú na účte účastníka doplnkového dôchodkového sporenia až pokiaľ nevznikne účastníkovi nárok na doplnkový starobný dôchodok.

9. Porovnanie dôchodkových reforiem Slovenskej a Českej republiky

9.1 Stav pred reformou

Vďaka spoločnej histórii od roku 1918 (s výnimkou rokov neslobody počas druhej svetovej vojny) mali Česká a Slovenská republika v momente rozdelenia spoločného štátu v roku 1993 rovnakú „štartovaciu čiaru“, samozrejme nielen na poli sociálneho poistenia. Spoločná legislatíva sa však čoskoro začala odlišovať. Oba novovzniknuté štáty ešte vychádzali zo Scenáru sociálnej reformy z roku 1990, ktorý predpokladal vytvorenie samostatnej verejnej inštitúcie, ktorá by spravovala dôchodkové, nemocenské a tiež zdravotné poistenie. To sa však uskutočnilo už len na Slovensku, kde bola najprv vytvorená v roku 1993 Národná poisťovňa, spravujúca nemocenské, dôchodkové aj zdravotné poistenie, a neskôr v roku 1995 Sociálna poisťovňa, spravujúca už iba dôchodkové a nemocenské poistenie v oddelených fondoch. Tým sa na Slovensku podarilo, na rozdiel od Českej republiky oddeliť financovanie sociálneho poistenia od štátneho rozpočtu. V Českej republike bolo v roku 1993 zavedené poistné ako zvláštna platba mimo daňový systém. Nemocenské a dôchodkové poistenie vykonáva Česká správa sociálneho zabezpečenia prostredníctvom okresných správ sociálneho zabezpečenia, podriadená Ministerstvu práce a sociálnych vecí a poistné je príjmom štátneho rozpočtu, aj keď poistné na dôchodkové poistenie je od roku 1996 vedené na samostatnom účte štátneho rozpočtu.

V Českej republike došlo k transformácii dôchodkového systému omnoho skôr ako na Slovensku. Stalo sa tak v rokoch 1994 – 1995 kedy bol vytvorený dvojpilierový systém, kde prvý pilier je tvorený priebežne financovaným a dávkovo definovaným dôchodkovým poistením, ktoré upravil zákon č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení. Okrem toho bol zákonom č. 42/1994 Zb., o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom a o zmenách niektorých zákonov súvisiacich s jeho zavedením vytvorený fondovo financovaný príspevkovo definovaný systém penzijného pripoistenia, teda III. pilier. Na Slovensku bol platný až do roku 2004, kedy prebehla dôchodková reforma zákon č. 100/1988 Zb., o sociálnom zabezpečení aj so všetkými jeho neduhmi v podobe diskriminácie formou zaradenia zamestnaní do pracovných kategórií, ktoré vytvárali odlišné podmienky pre nárok a výšku dôchodkov. Doplnkové poistenie, ktorým bol vytvorený III. pilier bolo zavedené v roku 1996 zákonom č. 123/1996 Z.z. o doplnkovom dôchodkovom poistení zamestancov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Na rozdiel od Českej republiky, kde sa penzijne pripoistiť môže v podstate každý bez podmienky účasti v I. pilieri, či podmienky zamestnania, na Slovensku sa mohli III. piliera účastniť iba zamestnanci.

V oboch krajinách sa potreba dôchodkovej reformy intenzívne diskutovala, ostatne ako bolo popísané v predchádzajúcich kapitolách. Zdôvodňovala sa najmä nepriaznivým demografickým vývojom, kde znižujúca sa pôrodnosť a predlžovanie dĺžky života ohrozujú finančnú udržateľnosť priebežne financovaných základných dôchodkových systémoch, ktoré sú založené na princípe sociálnej solidarity. Zvyšuje sa počet ľudí v postproduktívnom veku. Demografické prognózy ohlasujú, že na Slovensku by mala demografická kríza vrcholiť okolo roku 2055. Kým v roku 2002 na Slovensku pripadalo na jedného obyvateľa v postproduktívnom veku šesť obyvateľov v produktívnom veku, do roku 2055 sa tento pomer zníži na dvoch obyvateľov v produktívnom veku.⁵²⁶ Demografické prognózy pre Českú republiku odhadujú, že nepriaznivý demografický vývoj by mal kulminovať okolo roku 2050, kedy sa počet osôb strašiacich ako 60 rokov zvýši z 20% v roku 2005 na 40%.⁵²⁷

9.2 Porovnanie koncepcií dôchodkových reforiem Českej republiky a Slovenskej republiky

Reforma sociálneho zabezpečenia v Slovenskej republike, ktorej súčasťou bola aj dôchodková reforma bola prevedená už pred desiatimi rokmi, pričom troma ťažiskovými zákonmi, zákonom č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení, zákonom č. 43/2004 Z.z. o starobnom dôchodkovom sporení a o zmene niektorých zákonov a zákonom č. 650/2004 Z.z. o doplnkovom dôchodkovom sporení a o zmene a doplnení niektorých zákonov bol vytvorený trojpilierový systém. Ako už bolo vyššie popísané reforma prebehla podľa modelu Svetovej banky s prvkami chilského modelu dôchodkovej reformy. Ako mnoho autorov upozorňuje šlo pravdepodobne

⁵²⁶ RIEVAJOVÁ, Eva, Peter SIKÁ a Mária HUSÁKOVÁ. Dôchodkový systém v zmenených sociálno - ekonomických podmienkach vo väzbe na príjmovú situáciu dôchodcov. *Sociológia*. 2012, roč. 44, č. 4, 456 - 477. Dostupné z: <<http://www.sav.sk/journals/uploads/09101226Rievajov%C3%A1%20-%20OK.pdf>>. s. 466.

⁵²⁷ *Závěrečná zpráva: Výkonný tým.* Praha, 2005. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf>. s. 107.

o najradikálnejší a najliberálnejší prístup k reforme v Európe.⁵²⁸ Zo strany Medzinárodnej organizácie práce a Medzinárodnej spoločnosti pre sociálne zabezpečenie bol tento model v čase jeho zavedenia značne kritizovaný, najmä preto že negarantuje minimálne normy sociálneho zabezpečenia, ktoré zakotvil Dohovor Medzinárodnej organizácie práce č. 102, a ktorý ratifikovala aj Slovenská republika. Predovšetkým chýbala garancia minimálneho starobného dôchodku.⁵²⁹

Svetová banka po vydaní svojej publikácie, ktorá už bola vyššie spomínaná v súvislosti so Slovenskou republikou, „*Averting the Old Age Crisis and Promote Growth*“, ktorá sa na istý čas stala „bibliou“ dôchodkových reforiem, ponúkla pomoc pri príprave dôchodkovej reformy aj Českej republike. V deväťdesiatych rokoch boli vzťahy medzi Českou republikou a Svetovou bankou, ako priznala samotná Svetová banka, pomerne neštandardné. Česká republika si na rozdiel od iných krajín od Svetovej banky nepožičiavala finančné prostriedky, a tiež ako konštatuje Svetová banka vo svojom honotení: „*Česká republika sledovala svůj vlastní kurs vývoje vycházející z představy, že české odborné znalosti jsou odpovídající a dostačující pro rozpracování a realizaci transformace, a že externí finanční a poradenská pomoc není zapotřebí.*“⁵³⁰ V roku 2002 Svetová banka uverejnila dokument „*Czech Pension System: Challenges and Reform Options*“, v ktorom skúmala český dôchodkový systém a tiež rôzne alternatívy dôchodkovej reformy. Každopádne však dokument hodnotil: „*The Czech system is need of more fundamental reform, involving not only the public PAYG system, but also the private funded system.*“⁵³¹ („Český systém potrebuje zásadnejšiu reformu, zahŕňajúcu nielen verejný priebežne financovaný systém, ale aj súkromný fondový systém“). Avšak spolupráca Svetovej banky a Českej republiky mala len poradný charakter. Z toho jasne vyplýva, že Česká republika sa pri príprave dôchodkovej reformy vybrala vlastnou cestou. Ako bolo vyššie uvedené o dôchodkovej reforme sa dikutovalo od konca deväťdesiatych rokov a intenzívne sa na príprave začalo pracovať v roku 2004. V priebehu času sa pri výmene vlád a tiež pri nutnosti reagovať na aktuálne podmienky (napríklad na zrušenie § 15 zákona č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení nálezom Ústavného súdu vyhláseným pod č. 135/2010 Zb.) koncepcie menili, ostatne ako už bolo popísané v kapitole o českej dôchodkovej reforme, každopádne sa dá konštatovať, že Česká republika sa pri koncepcii dôchodkovej reformy spoliehala na vlastných odborníkov. Po roku 2010 však už aj odborníci zoskupení v Poradnom expertnom zbore ministrov financií a práce a sociálnych vecí (PES) doporučovali vytvorenie povinného fondového II. piliera,⁵³²

⁵²⁸ Vid' napr. BARANCOVÁ, Helena. Reforma sociálneho poistenia Slovenskej republiky v európskom kontexte. *Právny obzor*. 2004, roč. 87, č. 6, 477 - 505. alebo DEMEK, Peter. Koncepcie, zdroje a perspektívy dôchodovej reformy ve Slovenské republice. *Sociální reformy ve střední Evropě - cesta k novému modelu sociálního státu?*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011, 190 - 209. ISBN 9788087284148.

⁵²⁹ BARANCOVÁ, Helena. Reforma sociálneho poistenia Slovenskej republiky v európskom kontexte. *Právny obzor*. 2004, roč. 87, č. 6, 477 - 505. s. 480.

⁵³⁰ SVĚTOVÁ BANKA. *Hodnocení spolupráce České republiky a Světové banky 1998 - 2005*. Dostupné z: <<http://siteresources.worldbank.org/INTCZECH/Resources/evaluation-Czech-partnership-cz.pdf>>. s. 58.

⁵³¹ LASAGABASTER, Esperanza; ROCHA, Roberto; WIESE, Patrick. 2002. *Czech pension system : challenges and reform options*. Social Protection discussion paper series ; no. SP 0217. Washington, D.C. : The World Bank. Dostupné z:<<http://documents.worldbank.org/curated/en/2002/06/1977242/czech-pension-system-challenges-reform-options>>. s. 2.

⁵³² S vytvorením II. piliera síce počítala už aj Záverečná správa Bezděkovej komisie z roku 2005, avšak navrhovala verziu opt-out.

avšak vláda nakoniec zvolila omnoho umiernenějšíu verziu opt –out, predovšetkým kvôli obmedzeným rozpočtovým možnostiam.⁵³³

9.3 Porovnanie I. piliera

Ako už bolo popísané v predchádzajúcich kapitolách z všeobecného teoretického hľadiska môžeme systém dôchodkového zabezpečenia rozdeliť do troch častí – pilierov, kde I. pilier je základný, všeobecný, povinný a štátom organizovaný.⁵³⁴

V rámci reformy sociálneho zabezpečenia na Slovensku, ktorej súčasťou bola aj dôchodková reforma, upravil základný priebežne financovaný I. pilier zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení s účinnosťou od 1. januára 2004. Týmto zákonom bol posilnený poistný princíp, princíp zásluhovosti, avšak eliminoval princíp solidarity a univerzality.⁵³⁵ V rámci dôchodkovej reformy v Českej republike bol I. pilier reformovaný s účinnosťou od 1. januára 2010 už zákonom č. 306/2008 Zb., ktorým sa mení zákon č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení, v znení neskorších predpisov, zákon č. 582/1991 Zb., o organizácii a prevádzaní sociálneho zabezpečenia, v znení neskorších predpisov, a niektoré ďalšie zákony, ktorý predstavoval prvú etapu dôchodkovej reformy ešte podľa Programového prehásenia vlády z roku 2007, ktorý nadväzoval na prácu tzv. Bezděkovej komisie z rokov 2004 – 2005. Druhý krát do úpravy I. piliera zasiahla tzv. Malá dôchodková reforma, ktorá bola reakciou na nález Ústavného súdu vyhláseným pod č. 135/2010 Zb., ktorý zrušil dovtedajšiu úpravu redukčných hraníc osobného vymeriavacieho základu pri výpočte dôchodkov.

Reforma I. piliera na Slovensku podobne ako v Českej republike priniesla predovšetkým potrebné parametrické zmeny, na základe ktorých má byť do budúcnosti posilnená finančná stabilita priebežne financovaného systému, pričom Česká republika musela ešte navyše aj reagovať na spomínaný nález Ústavného súdu a upraviť redukčné hranice osobného vymeriavacieho základu takým spôsobom, aby bol posilnený princíp zásluhovosti.

9.4 Porovnanie II. piliera

Keďže dôchodková reforma na Slovensku bola prevedená už takmer pred desiatimi rokmi a reforma v Čechách len pred rokom, mala Česká republika pri sledovaní situácie na Slovensku možnosť sa poučiť z prípadných negatív a vyvarovať sa im, prípadne sa inšpirovať.

Ako už bolo popísané v kapitole o dôchodkovej reforme na Slovensku, zákonom č. 43/2004 Z.z. o starobnom dôchodkovom sporení bol s účinnosťou od 1. januára 2005 zavedený II. povinný kapitalizačný pilier dôchodkového sporenia. Systém je definovaný príspevkovo. Vstup do II. piliera bol povinný pre osoby, ktoré pred rokom 2005 neboli

⁵³³ LOUŽEK, Marek. *Důchodová reforma*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2013, 77 s. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 10/2013. ISBN 978-808-6729-923.

⁵³⁴ PŘIB, Jan. Doplnkové důchodové systémy. TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C.H. Beck, 2013, 227 - 255. Academia iuris. ISBN 9788074004735. s. 227.

⁵³⁵ BARANCOVÁ, Helena. Reforma sociálneho poistenia Slovenskej republiky v európskom kontexte. *Právny obzor*. 2004, roč. 87, č. 6, 477 - 505. s. 483.

poistené v Sociálnej poisťovni. Osobám ekonomicky aktívnym dal zákon šesťmesačnú lehotu na dobrovoľný vstup do II. piliera. Práve na základe počtu týchto osôb vieme posúdiť akú dôveru mala dôchodková reforma medzi obyvateľstvom. Do II. piliera, aj vďaka masívnej reklame, vstúpilo na Slovensku približne 60% ekonomicky aktívnych osôb, teda reforma sa, na rozdiel od Českej republiky tešila značnej dôvere.

Najväčším problémom zavedenia povinného kapitalizačného piliera sú tzv. transformačné náklady. Tie sú spojené s prechodom z priebežného systému financovania na kombinovaný, kedy presmerovaním časti poisťného do súkromných penzijných fondov bol znížený príjem Sociálnej poisťovne, a to až do roku 2014, kedy začali byť vyplácané prvé dôchodky z II. piliera.⁵³⁶ Dochádza k premene tzv. implicitného dlhu⁵³⁷ na explicitný. Tieto výpadky sú spôsobené tým, že časť poisťného je nasmerovaná do dôchodkových správcovkých spoločností, zatiaľčo až do roku 2014 sa všetky dôchodky vyplácali len z I. piliera. Po roku 2014 sa znížia výdavky Sociálnej poisťovne a prvým rokom, keď sa výpodok príjmov v I. pilieri vyrovná priaznivému efektu zo zníženia výdavkov I. piliera, bude až rok 2054. Do tohoto roku dosiahnu transformačné náklady úroveň asi 94% HDP (v cenách roku 2004).⁵³⁸ V súčasnosti je „zexplicitňovanie“ implicitného dlhu pomerne kritizované, pretože vytára výpadok verejných financií, ktorý popri nákladoch starnutia obyvateľstva predstavujú ďalší reálny finančný záväzok štátu.⁵³⁹ Dôchodková reforma bola súčasťou „prvej vlny“ dôchodkových reforiem, kedy prevládal názor, že zavedenie kapitalizačného II. piliera vyrieši finančnú neudržateľnosť priebežne financovaného systému. Ide o značnú nevýhodu II. piliera, ktorú by Česká republika do budúcnosti mohla zohľadniť, keďže síce II. kapitalizačný pilier zaviedla, aj keď v umiernennejšej forme opt-outu, uvažuje súčasná vláda už po roku fungovania II. piliera, ktorý sa nestretol s úspechom ani u verejnosti, o jeho ukončení. V máji bola ustanovená Odborná komisia pre dôchodkovú reformu na čele s Martinom Potůčkem, ktorá má: „...zhodnotit stav a vývojové trendy českého důchodového systému z pohledu demografie, sociologie a ekonomie a připravit návrhy na takové pokračování důchodové reformy, které stabilizují důchodový systém v dlouhodobé perspektivě, budou přijatelné napříč politickým spektrem a přijmou je i občané.“⁵⁴⁰ Odborná komisia sa má zamerať predovšetkým na tieto zmeny dôchodkového systému:

1. mechanizmus pravidelného hodnotenia nastavenia dôchodkového veku;
2. valorizačný mechanizmus, ktorý zaistí úmernú a dôstojnú výšku dôchodku po celú dobu jeho výplaty;
3. spôsob ukončenia systému dôchodkového sporenia (II.pilier);

⁵³⁶ RIEVAJOVÁ, Eva, Peter SIKÁ a Mária HUSÁKOVÁ. Dôchodkový systém v zmenených sociálno - ekonomických podmienkach vo väzbe na príjmovú situáciu dôchodcov. *Sociológia*. 2012, roč. 44, č. 4, 456 - 477. Dostupné z: <<http://www.sav.sk/journals/uploads/09101226Rievajov%C3%A1%20-%20OK.pdf>> s. 463.

⁵³⁷ Implicitný dlh je teoretický konštrukt, ktorý odkazuje na plánované záväzky vo forme v budúcnosti vyplácaných dôchodkov.

⁵³⁸ MINISTERSTVO FINANCIÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY. *Vplyv dôchodkového sporenia na verejné financie a občanov*. 2004. Dostupné z: <file:///C:/Users/Kvo%C4%8Dka/Downloads/ea_1_vplyv_dochodkoveho_sporenia_web.pdf>. s. 10.

⁵³⁹ DRAHOKOUPIL, Jan a Stefan DOMONKOS. Averting the funding-gap crisis: East European pension reforms after 2008. *Global Social Policy*. 2012, č. 3. Dostupné z: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2033353>. s. 5.

⁵⁴⁰ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNIICH VĚCÍ. *Poslání Odborné komise pro důchodovou reformu*. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/18125>.

4. nastavenie parametrov dôchodkového systému vedúcich k posilneniu princípu zásluhovosti bez negatívneho dopadu na životné podmienky dôchodcov;
5. zmeny parametrov doplnkových dôchodkových systémov s cieľom motivovať k vytváraniu dlhodobých úspor na starobu (III. pilier)
6. také transfery medzi občanmi, rodinami a štátom sprostredkované dôchodkovým systémom, ktoré zaistia vyvážené postavenie všetkých typov domácností.⁵⁴¹

Z uvedeného vyplýva, že s II. pilierom sa do budúcnosti nepočíta a do konca júla tohto roku (2014) má byť rozhodnuté o spôsobe jeho ukončenia.

Na Slovensku nastal v súvislosti s II. pilierom problém so zmenou vlády po parlamentných voľbách v roku 2006, kedy sa k moci dostala bývalá opozícia, ktorá dôchodkovú reformu a predovšetkým II. pilier podrobila neustálej kritike, a je potrebné podotknúť, že nie vždy založenej na faktoch. Od 1. januára 2008 zrušila povinnosť vstupu do II. piliera pre fyzické osoby, ktoré prvýkrát vstúpili na trh práce po 31. decembri 2007. Týmto sa ich povinný vstup do II. piliera zmenil na dobrovoľný, čím vlastne poprela koncepciu celej reformy, pretože, ak tieto osoby do II. piliera nevstúpia budú si v budúcnosti nárokovať plný dôchodok z I. piliera, čím sa do budúcnosti opäť znižuje jeho finančná udržateľnosť. V roku 2009 a 2010 sa podiel mladých ľudí vstupujúcich do II. piliera znížil na 13%.⁵⁴² Vláda taktiež umožnila v období od 1. januára 2008 do 30. júna 2008 výstup z II. piliera osobám, ktoré uzatvorili zmluvu o starobnom dôchodkovom sporení pred 1. januárom 2008 a ich návrat do I. piliera a súčasne umožnila dodatočný vstup do druhého piliera osobám, ktoré sa nezapojili do systému starobného dôchodkového sporenia do 31. decembra 2007. Finančné prostriedky osôb, ktoré z II. piliera vystúpili, usparené na ich osobných účtoch, boli prevedené späť do priebežne financovaného I. piliera, kde sa v podstate „rozplynuli“ v dôchodkovom fonde Sociálnej poisťovne. Ako oficiálny dôvod vláda uviedla, že chcela dať ľuďom možnosť prehodnotiť účasť v II. pilieri po tom čo sa časť fondov dostala do straty z dôvodu finančnej krízy, avšak faktom je, že táto „možnosť prehodnotenia“ bola uskutočnená na úkor budúcich generácií. Keďže bola súčasne predĺžená povinná minimálna doba sporenia z 10 na 15 rokov, vystúpili z II. piliera predovšetkým staršie osoby, pre ktoré sa týmto sporením stalo nevýhodné. Možnosť návratu do I. piliera využilo 106 tisíc ľudí, čo bolo približne 7% sporiteľov, zatiaľ čo možnosť dodatočného vstupu do II. piliera využilo 22 tisíc ľudí, čo je približne 1,5% sporiteľov. K druhému otvoreniu II. piliera došlo ešte v tom istom roku, od 15. novembra 2009 do 30. júna 2010, kedy II. pilier opustilo približne 66 tisíc osôb, čo sú 4% sporiteľov a vstúpilo doňho 15 tisíc osôb, čo je asi 1% sporiteľov.⁵⁴³ Tretíkrát bol II. pilier otvorený od 1. septembra 2012 do 31. januára 2013, kedy vystúpilo približne 80 tisíc sporiteľov.⁵⁴⁴ Ide o nesystémové kroky, ktoré nerešpektujú „nastavenie“ dôchodkovej reformy, a ktoré usparené finančné prostriedky sporiteľov využívajú na

⁵⁴¹ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNIICH VĚCÍ. *Poslání Odborné komise pro důchodovou reformu*. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/18125>.

⁵⁴² GOLIAŠ, Peter. INEKO. *Zmeny v dôchodkovom systéme na Slovensku 2000 – 2010*, 20 s. Dostupné z: <file:///C:/Users/Kvo%C4%8Dka/Downloads/Zmeny%20v%20dôchodkovom%20systeme%20SR%2000-2010.pdf>, s. 12.

⁵⁴³ GOLIAŠ, Peter. INEKO. *Zmeny v dôchodkovom systéme na Slovensku 2000 – 2010*, 20 s. Dostupné z: <file:///C:/Users/Kvo%C4%8Dka/Downloads/Zmeny%20v%20dôchodkovom%20systeme%20SR%2000-2010.pdf>, s. 12.

⁵⁴⁴ Z II. piliera vystúpilo viac ľudí, ako ministerstvo práce očakávalo. Nešlo o čísla, hovorí rezort. *Nový čas* [online]. 1.2.2013 [cit. 2014-06-30]. Dostupné z: <<http://www.cas.sk/clanok/242340/takmer-80-tisic-ludi-odislo-z-ii-piliera-neslo-nam-o-cisla-tvrdi-rezort.html>>.

zníženie deficitu verejných financií na úkor budúcich generácií.⁵⁴⁵ Takéto spolitizovanie dôchodkovej reformy a predovšetkým II. piliera mohla byť negatívnym príkladom pre Českú republiku, že „politický boj“ medzi koalíciou a opozíciou, najmä ak sa opozícia neskôr dostane k moci, môže dôchodkovej reforme uškodiť. Ako však bolo popísané vyššie „politický boj“ stál Českú republiku jednu neúspešnú dôchodkovú reformu.

9.5 Porovnanie III. piliera

Tretí pilier bol v Českej republike vytvorený už v roku 1994 zákonom č. 42/1994 Zb., o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom a o zmenách niektorých zákonov súvisiacich s jeho zavedením a na Slovensku v roku 1996 zákonom č. 123/1996 Z.z. o doplnkovom dôchodkovom poistení zamestancov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Oba piliere sa dajú charakterizovať ako dobrovoľné fondovo financované a príspevkovo definované. Najväčší rozdiel spočíval v osobnom rozsahu, kedy v Českej republike mohol byť pripoistený v podstate každý, kto dovŕšil 18 rokov veku, zatiaľčo na Slovensku sa toto pripoistenie týkalo iba zamestnancov. Obe krajiny poskytujú pri účasti v III. pilieri daňové zvýhodnenia,⁵⁴⁶ avšak len Česká republika k tomu poskytuje aj priamu podporu vo forme štátneho príspevku.

Na Slovensku po prevedení dôchodkovej reformy v roku 2004 bol prijatý zákon č. 650/2004 Z.z. o doplnkovom dôchodkovom sporení a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý III. pilier úplne zreformoval, tak ako bolo popísané v kapitole o dôchodkovej reforme na Slovensku. Otvorenie III. piliera aj pre osoby samostatne zárobkov činné, či štátnych zamestnancov sa uskutočnilo už novelami predchádzajúceho zákona č. 123/1996 Z.z. o doplnkovom dôchodkovom poistení zamestancov a o zmene a doplnení niektorých zákonov a nový zákon, čo zákon č. 650/2004 Z.z. o doplnkovom dôchodkovom sporení a o zmene a doplnení niektorých zákonov prebral. Najdôležitejšou zmenou bola transformácia doplnkových dôchodkových poisťovní na doplnkové dôchodkové spoločnosti. Spolu s touto transformáciou bolo oddelený majetok sporiteľov od majetku správcovskej spoločnosti.

V Českej republike bol III. pilier reformovaný zákonom č. 427/2011 Zb., o doplnkovom penzijnom sporení. Predovšetkým bolo uzatvorené penzijné pripoistenie a do budúca sa doňho už nedá vstupovať. Namiesto neho bolo zavedené doplnkové penzijné sporenie. Aj tu došlo k oddeleniu majetku klientov od majetku akcionárov a dôležitou zmenou tiež je zrušenie garancie nezáporného výnosu, čo umožňuje fondom realizovať rizikovejšie investície. Daňové zvýhodnenia a štátny príspevok ostali zachované, aj keď sa zmenilo ich nastavenie. Avšak ako vyplýva už z vyššie popísaných zámerov, Odborná komisia pre dôchodkovú reformu popísaných vyššie plánuje sa aj zmena parametrov III. piliera s cieľom motivovať vytváranie úspor na starobu.

⁵⁴⁵ Vid' napr. Ministerstvo financií očakáva o 361 miliónov eur nižšie príjmy, ako predpokladá schválený štátny rozpočet. *Nový Čas* [online]. 8.2.2013 [cit. 2014-06-30]. Dostupné z: <<http://www.cas.sk/clanok/242920/v-rozpocte-bude-chybat-361-milionov-dieru-ma-zaplatat-2-pilier.html>>.

⁵⁴⁶ Na Slovensku boli daňové zvýhodnenia po istú dobu zrušené, avšak poskytujú sa znova od 1. januára 2014.

10. Vzťah českého a slovenského práva sociálneho zabezpečenia k právu Európskej únie - koordinácia systémov sociálneho zabezpečenia⁵⁴⁷

Poskytnutie náležitej ochrany v oblasti sociálneho zabezpečenia prostredníctvom úijného práva je jednou zo základných požiadaviek pri využívaní jednej zo základných slobôd, a to právo voľného pohybu v oblasti spoločného trhu.⁵⁴⁸ To sa dotýka aj právnej úpravy sociálneho poistenia, respektíve celého sociálneho zabezpečenia v Českej a Slovenskej republike, ktoré vstúpili do Európskej únie v roku 2004. Keď sa občania Českej a Slovenskej republiky rozhodnú využiť svoje právo voľného pohybu a migrovať za prácou, budú konfrontovaní aj so systémami sociálneho zabezpečenia iných členských štátov, preto sa táto časť venuje najmä koordinačným nariadeniam v oblasti sociálneho zabezpečenia, princípom na ktorých sú postavené a ďalej v obmedzenej miere aj vybraným druhom sociálnych dávok. Na základe konkrétneho prípadu Landtová (C-399/09) bude poukázané na komplikovanosť vzťahov úijných, národných a bilaterálnej zmluvnej úpravy sociálneho zabezpečenia.

V Európe sa v súčasnosti uplatňujú štyri modely sociálneho zabezpečenia, ktoré sú si síce podobné technickými nástrojmi, avšak odlišujú sa doktrínami. Najviac rozdielov je možné pozorovať pri porovnávaní anglosaského liberálneho a nemeckého korporativistického sociálneho zabezpečenia. Veľká Británia uplatňuje doktrínu univerzalizmu, teda myšlienku, že ľudia majú byť zodpovední sami za seba a povinnosťou štátu je zabezpečiť len dôstojné životné minimum pre všetkých. Naopak Nemecko uplatňuje doktrínu korporatívnu, podľa ktorej štát vytvoril verejnoprávne sociálne poistenie, čím v podstate presunul zodpovednosť na zamestnávateľov. Oddelené je sociálne poistenie od sociálnej pomoci. Ďalšie dva modely kombinujú prvky dvoch vyššie uvedených modelov. Ide na jednej strane o škandinávsky model, kde je skombinované zabezpečenie dôstojného životného minima pre všetkých obyvateľov s povinným sociálnym poistením pre zamestnancov, a na druhej strane model niektorých postkomunistických štátov, kde bol „sovietsky model“ nahradený troj pilierovou sústavou. Trojpilierová sústava zahrňuje povinné základné sociálne poistenie nemeckého typu, ktoré však zaisťuje len základnú životnú úroveň, a povinné sporenie britského typu s možnosťou doplnkového poistenia.⁵⁴⁹ Ako je jasné z vyššie uvedeného, rozdiely v systémoch zabezpečenia jednotlivých členských štátov, ktoré sú podmienené historickým, politickým a predovšetkým ekonomickým vývojom v jednotlivých krajinách, by mohli obmedziť voľný pohyb pracovníkov, ktorý vyžaduje rovnaké zaobchádzanie a rovnaké príležitosti pre všetkých bez ohľadu na to, v ktorom členskom štáte pracujú.

Preto článok 48 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (bývalý článok 42 Zmluvy o ES) zaväzuje Európsky parlament a Radu k prijatiu takých opatrení v oblasti

⁵⁴⁷ Kapitola je upraveným príspevkom, ktorý bol publikovaný v rámci projektu špecifického vysokoškolského výskumu č. 262 405 ako KVOČÁKOVÁ, Lucia. In: KRÁL, Richard. *Volný pohyb pracovníků v EU v kontextu skončení přechodných opatření*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2012, 87 - 118. ISBN 9788087146521.

⁵⁴⁸ TRÖSTER, Petr. TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C.H. Beck, 2013, 47 -54. Academia iuris. ISBN 9788074004735.

⁵⁴⁹ KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální zabezpečení osob migrujících mezi státy EU*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2007, xvii, 229 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-807-1796-220.

sociálneho zabezpečenia, ktoré sú nevyhnutné k zaisteniu voľného pohybu pracovníkov. Bolo nevyhnutné prijať také opatrenia, ktoré by vyššie spomenuté rozdiely v systémoch sociálneho zabezpečenia ak už nie úplne odstránili, tak aspoň zmiernili takým spôsobom, aby toto právo bolo zaručené pre všetkých migrujúcich pracovníkov. Bola zvolená cesta koordinácie jednotlivých systémov sociálneho zabezpečenia, a to prostredníctvom niekoľkých rôznych nariadení prijatých postupne Radou EHS, neskôr Radou ES a nakoniec Radou ES a Európskym parlamentom.

Predtým sa objavili aj snahy o harmonizovanie sociálnych zabezpečení členských štátov, a to pôvodne v článku 117 Zmluvy EHS (1957). Pretože súčasťou Spoločenstva bolo v tej dobe iba šesť štátov⁵⁵⁰ a z toho päť štátov malo veľmi podobné systémy sociálneho poistenia, javila sa harmonizácia ako ideálna. Po pristúpení Veľkej Británie, Írska a škandinávskych krajín do ES sa situácia zmenila natoľko, že potreba ustúpiť od harmonizácie národných systémov sociálneho zabezpečenia bola evidentná. Bolo treba túto myšlienku „zmierniť“ a pristúpiť iba ku stanoveniu pravidiel pre členské štáty k zabezpečeniu rovného zachádzania so štátnymi príslušníkmi všetkých členských štátov. Táto požiadavka bola upravená článkom 51 Zmluvy EHS (1957) a stalo sa tak Nariadením Rady EHS č. 3/58 a č. 4/58 (vykonávacie nariadenie), ktoré vstúpilo do platnosti dňa 1. januára 1959⁵⁵¹, čím boli položené základy pre jedinečný systém koordinácie sociálneho zabezpečenia so silnou úlohou Európskeho súdneho dvora v oblasti interpretácie.

Vyššie uvedené nariadenia boli v sedemdesiatych rokoch nahradené Nariadením Rady EHS č. 1408/71 zo 14. júna 1971 o uplatňovaní systémov sociálneho zabezpečenia na zamestnané osoby a ich rodiny pohybujúce sa v rámci Spoločenstva⁵⁵² a Nariadením č. 574/72 zo dňa 21. marca 1972, ktorým sa stanovujú vykonávacie pravidla k nariadeniu EHS č. 1408/71 o uplatňovaní systémov sociálneho zabezpečenia na zamestnané osoby a ich rodiny pohybujúce sa v rámci Spoločenstva⁵⁵³. Tie sa aplikovali viac ako tridsať rokov a boli často kritizované pre svoju komplikovanosť a neprehľadnosť, čo sú vlastnosti právnych predpisov, ktoré vždy zapríčiňujú ich kontraproduktívnosť. Niekedy preto mohli skôr voľnému pohybu pracovníkov brániť než ich podporovať. Najväčším problémom bola interpretácia, to znamená, že Nariadenie 1408/71 často vyžadovalo výklad Európskym súdnym dvorom (súčasným Súdnym dvorom Európskej únie) a teda vznikalo množstvo judikatúry nevyhnutnej k správnej aplikácii Nariadenia 1408/71, čo samozrejme viedlo k ešte väčšej komplikovanosti. Ďalším z problémov boli mnohé výnimky z hlavných pravidiel. Kompromisy vznikajúce po dlhých vyjednávaniach členských štátov pri novelizáciách Nariadenia 1408/71 prinášali vždy nové výnimky a pravidla, ktoré len ďalej rozširovali text. Preto Európska komisia dňa 21. decembra 1998 publikovala žiadosť⁵⁵⁴ o nové, jednoduchšie a modernejšie koordinačné nariadenie, ktoré by nahradilo dovtedajšiu úpravu. Na základe toho bolo prijaté Nariadenie Európskeho Parlamentu a Rady (ES) 883/2004 zo dňa 29. apríla 2004 o koordinácii systémov sociálneho zabezpečenia⁵⁵⁵ a neskôr Nariadenie Európskeho Parlamentu a Rady (ES) č. 987/2009, ktorým sa

⁵⁵⁰ Belgicko, Francúzsko, Taliansko, Nemecko, Luxembursko, Holandsko

⁵⁵¹ TOMES, Igor a Kristina KOLDINSKÁ. *Sociálne právo Evropské unie*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2003, XVI, 267 s. Právnické učebnice. ISBN 80-717-9831-2.

⁵⁵² Ďalej len „Nariadenie 1408/71“.

⁵⁵³ Ďalej len „Vykonávacie nariadenie 574/72“.

⁵⁵⁴ COM (1998) 779 final.

⁵⁵⁵ Ďalej len „Nariadenie 883/2004“.

stanovia vykonávacie pravidlá k nariadeniu (ES) č. 883/2004 o koordinácii systémov sociálneho zabezpečenia^{556 557}.

Od 1. mája 2010 teda sociálne zabezpečenie osôb migrujúcich v rámci Európskej Únie upravuje Nariadenie 883/2004, ktoré nahradilo predchádzajúce Nariadenie 1408/71. Ako je zrejmé, Nariadenie 883/2004 bolo prijaté v roku 2004, avšak s jeho aplikáciou bolo potrebné počkať, pokiaľ nebude vypracované vykonávacie nariadenie. Práce na ňom trvali až 5 rokov, keď bolo konečne 16. septembra 2009 prijaté Vykonávacie nariadenie 987/2009, s účinnosťou taktiež od 1. mája 2010.

2.1 Voľný pohyb pracovníkov v kontexte práva sociálneho zabezpečenia

Voľný pohyb pracovníkov tvorí súčasť slobody voľného pohybu osôb, ktorá je jednou zo štyroch hlavných slobôd⁵⁵⁸ garantovaných článkom 26 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (bývalý článok 14 Zmluvy o ES). Jeho základ je tvorený článkom 45 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (bývalý článok 39 Zmluvy o ES), ktorý bol vykonaný dokumentom sekundárneho práva, a to konkrétne Nariadením Európskeho parlamentu a Rady (EU) č. 492/2011 zo dňa 5. apríla o voľnom pohybe pracovníkov v Únii.^{559 560} Táto kapitola sa preto v nadväznosti na to bude zaoberať skôr voľným pohybom pracovníkov v kontexte práva sociálneho zabezpečenia, a teda aj vzťahom medzi už zmienými Nariadeniami 492/2011 a 883/2004.

V oblasti sociálneho zabezpečenia zodpovedá právu na voľný pohyb najmä povinnosť členských štátov zachádzať s migrujúcimi pracovníkmi takým spôsobom ako s vlastnými štátnymi príslušníkmi, teda tak, aby im bolo umožnené pracovať kdekoľvek na území Európskej únie. Zaisťovanie voľného pohybu pracovníkov v rámci Európskej únie v sebe zahrňuje, podľa odseku 2 už vyššie spomínaného článku 45 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, taktiež zákaz akejkoľvek diskriminácie medzi pracovníkmi členských štátov na základe štátnej príslušnosti, pokiaľ ide o zamestnávanie, odmenu za prácu a iné pracovné podmienky. Nižšie uvedený prípad Landtová je však zaujímavou ilustráciou toho ako sa môže diskriminácia „vynoriť“ pri nedostatočnej kompatibilité únijnej a národnej úpravy sociálneho zabezpečenia.

Pokiaľ ide o vzťah medzi oboma nariadeniami, teda medzi Nariadením 492/2011 a Nariadením 883/2004, problém ich vzťahu najlepšie ilustruje prípad C-287/05 Hendrix. V tomto prípade Súdny dvor rozhodoval o prístupe k holandskej nepríspevkovej dávke pre zdravotne postihnutých mladých ľudí u osôb, ktoré nemajú bydlisko na území Holandska.⁵⁶¹ Súdny dvor posúdil tieto dávky ako sociálne výhody

⁵⁵⁶ Ďalej len „Vykonávacie nariadenie 987/2009“.

⁵⁵⁷ PENNING, Frans. Introduction: Regulation 883/2004 - the third coordination regulation in a row. *European Journal of Social Security*. 2009, Volume 11, Nos. 1-2, s. 3 - 7. ISSN 1388-2627.

⁵⁵⁸ Štyrmi základnými slobodami garantovanými článkom 26 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (bývalý článok 14 Zmluvy o ES) sú sloboda pohybu osôb, tovaru, služieb a kapitálu.

⁵⁵⁹ Ďalej len Nariadenie 492/2011.

⁵⁶⁰ Nariadenie 492/2011 nahradilo staršie Nariadenie Rady (EHS) č. 1612/68 z 15. Októbra 1968 o voľnom pohybe pracovníkov v Spoločenstve. Ku kodifikácii bolo pristúpené v záujme zrozumiteľnosti a prehľadnosti, pretože Nariadenie 1612/68 bolo niekedy+kokrát menené a doplňované.

⁵⁶¹ Tento prípad sa týkal holandského pohraničného pracovníka – pána Hendrixa, ktorý najskôr pracoval v Holandsku. Neskôr sa presťahoval do Belgicka, ale pracoval naďalej v Holandsku. Predtým než sa presťahoval, bola mu priznaná dávka pre zdravotne postihnutých ľudí z 24. apríla 1997 (Wajong), ktorá je na zozname prílohy IIa Nariadenia 1408/71 (súčasná príloha X Nariadenia 883/2004) ako neexportovateľná zvláštna nepríspevková dávka. V momente, keď sa pán Hendrix presťahoval do Belgicka, príslušná holandská inštitúcia mu prestala vyplácať dávku s odôvodnením, že dávka spadá do pôsobnosti uvedeného Nariadenia 1408/71. Avšak pán Hendrix bol naďalej pracovne činný v Holandsku, a preto bola Súdnemu dvoru položená predbežná otázka, či zastavenie tejto dávky nie je v rozpore

v zmysle Nariadenia Rady EHS č. 1612/68 zo dňa 15. októbra 1968 o voľnom pohybe pracovníkov v Spoločenstve⁵⁶² (súčasne platné Nariadenie 492/2011) a zároveň sa vyjadril, že spadajú do pôsobnosti Nariadenia 1408/71 (súčasne platné Nariadenie 883/2004) ako zvláštne nepríspevkové dávky uvedenej v prílohe Iia, a to v zmysle článku 4 ods. 2a Nariadenia 1408/71 (súčasná príloha X Nariadenia 883/2004), a teda sa na ne použije koordinačné pravidlo vyjadrené v článku 10a Nariadenia 1408/71. To znamená, že táto dávka nie je exportovateľná do iného členského štátu, teda je podmienená bydliskom na území štátu, ktorý dávku poskytuje. Súdny dvor rozhodol, že článok 39 Zmluvy o ES (súčasný článok 45 Zmluvy o fungovaní Európskej únie) a článok 7 Nariadenia 1612/68 (súčasný článok 7 Nariadenia 492/2011) musia byť vykladané tak, že nebránia vnútroštátnej úprave, ktorou sa vykonáva čl. 4 ods. 2a a článok 10a Nariadenia 1408/71 a ktorá stanoví, že zvláštna nepríspevková dávka uvedená v prílohe Iia tohto posledného uvedeného nariadenia môže byť priznaná iba osobám s bydliskom na území daného štátu.⁵⁶³

Z vyššie uvedeného môžeme vyvodit', že Nariadenie 883/2004 je v podstate lex specialis vo vzťahu k Nariadeniu 492/2011, a teda že ustanovenie čl. 7 ods. 2 Nariadenia 492/2011 o sociálnych výhodách môže byť aplikované iba na prípady neupravené Nariadením 883/2004.⁵⁶⁴ Avšak článok 7 ods. 2 Nariadenia 492/2011 môže byť použitý ako všeobecné ustanovenie sociálneho práva Európskej únie týkajúcej sa komplexne všetkých sociálnych dávok.⁵⁶⁵

10.1 Princípy koordinácie

Koordinácia sociálneho zabezpečenia, ktorá, ako už bolo uvedené, funguje v Európskej únii cez päťdesiat rokov, bola a je založená na štyroch základných princípoch: princíp rovného zaobchádzania, princíp aplikácie právneho poriadku jedného štátu, princíp sčítania dôb a princíp zachovania nadobudnutých práv.

10.1.1 Princíp rovného zaobchádzania a prípad Landtová

Článok 4 Nariadenia 883/2004 zaručuje migrujúcim pracovníkom rovnaké dávky a súčasne im stanovuje rovnaké povinnosti ako štátnym príslušníkom daného členského štátu, t.j. vylučuje akúkoľvek diskrimináciu z dôvodu štátnej príslušnosti.

Pod tento princíp spadá po novom taktiež článok 5 Nariadenia 883/2004 zavedený princíp rovného nakladania s dávkami, príjmami, skutočnosťami alebo udalosťami, inak nazývaný tiež „princíp asimilácie faktov“. K tomu došlo na základe judikatúry Európskeho súdneho dvora. Na základe tohto princípu sa dávkam či iným

s článkom 39 Zmluvy o ES (súčasný článok 45 Zmluvy o fungovaní Európskej únie), a teda aj s článkom 7 odst. 2 Nariadenia 1612/68 (súčasný článok 7 odst. 2 Nariadenie 492/2011).

⁵⁶² Ďalej len „Nariadenie 1612/68“.

⁵⁶³ *Annual European report : Free Movement of Workers.*, 2010. 102 s. Dostupné z WWW: <<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=475&langId=en>>.

⁵⁶⁴ KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální zabezpečení osob migrujících mezi státy EU*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2007, xvii, 229 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-807-1796-220.

⁵⁶⁵ *Annual European report : Free Movement of Workers.*, 2010. 102 s. Dostupné z WWW: <<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=475&langId=en>>.

príjmom, ktoré sú poskytované iným členským štátom, prisudzujú rovnaké právne účinky, ako by tieto dávky boli poskytované dotknutým členským štátom. Rovnako sa nazerá na skutočnosti, resp. udalosti, ktoré nastanú v inom štáte. Dotknutý štát má povinnosť prihliadať k nim, ako by nastali na jeho území. Tento princíp sa však zatiaľ formuje iba postupne. Samotné Nariadenie 883/2004 v preambule upozorňuje, že táto zásada by nemala byť v rozpore so zásadou sčítania dôb poistenia, zamestnania, samostatnej zárobkovej činnosti alebo bydliska podľa právnych predpisov iného členského štátu s tými dobami, ktoré boli získané podľa právnych predpisov iného členského štátu. Neprístupné je tiež, aby princíp asimilácie faktov pri posudzovaní skutočností, ktoré nastali v jednom v členskom štáte, založil príslušnosť iného členského štátu alebo umožnil použitie právnych predpisov iného členského štátu, alebo aby tento princíp viedol k objektívne nezodôvodneným výsledkom alebo k prípadom súbehu dávok rovnakého druhu za rovnakú dobu.

Princíp rovného zachádzania je riešený i v prípade Landtová, ktorý rozhodol Súdny dvor Európskej únie, a ktorý vyvolal rôzne reakcie ako v Českej, tak v Slovenskej republike, a ktorý poukazuje na to, aké problémy v oblasti odstraňovania diskriminácie môžu vzniknúť.

Prípade Landtová je iba vrcholom ľadovca problému, ktorý vznikol už dávno predtým, než vôbec Česká republika a Slovenská republika vstúpili do Európskej únie, v období rozdelenia ČSFR. Behom obdobia spoločného československého štátu, kedy existovala jednotná československá dôchodková sústava, bolo úplne irelevantné, na akom území kto pracoval, resp. na akom území bolo sídlo zamestnávateľa, všetci boli občanmi jedného štátu. Okamžikom rozdelenia štátu sa však táto otázka dostala do popredia, a to v súvislosti s uzatvorením zmluvy, ktorá mala usporiadať vzťahy medzi novovzniknutými štátmi v oblasti sociálneho zabezpečenia.

Bolo nutné reagovať na situáciu osôb, ktoré mali vzťah k obom štátom, teda bolo nutné vytvoriť koordinačné pravidlá. Nástupnícke štáty sa museli medzi sebou dohodnúť, na základe akého kritéria sa budú doby zamestnania získané behom existencie spoločného štátu, považovať za české alebo slovenské pre dôchodkové nároky, ktoré v budúcnosti vzniknú. V tomto smere panovali rôzne názory, pričom sa uvažovalo o štyroch možných kritériách pre budúce hodnotenie spoločných dôb pre dôchodkové nároky:

1. trvalý pobyt oprávnenej osoby ku dňu rozdelenia federácie;
2. aktuálny trvalý pobyt oprávnenej osoby ku dňu uplatnenia nároku;
3. miesto výkonu pracovnej činnosti v rámci Československa;
4. sídlo zamestnávateľa ku dňu rozdelenia ČSFR.⁵⁶⁶

Medzinárodná Zmluva medzi Českou a Slovenskou republikou o sociálnom zabezpečení bola uzatvorená dňa 29. októbra 1992⁵⁶⁷ a za kritérium pre určovanie použiteľného režimu a taktiež pre určovanie orgánu príslušného k priznaniu dávok sociálneho zabezpečenia bolo zvolené kritérium štátu sídla zamestnávateľa v okamihu rozdelenia federácie. Kritérium upravoval článok 20 Zmluvy medzi Českou a Slovenskou republikou o sociálnom zabezpečení, ktorý v odseku 1 stanovil, že: „*doby zabezpečenia získane pred dňom rozdelenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky*

⁵⁶⁶ MICHÁLKOVÁ, Božena. Problémy českých správních a soudních orgánů při interpretaci a aplikaci Česko - Slovenské smlouvy o sociálním zabezpečení. In *Vývojové trendy důchodových reform v Evropě*. [editori Štangová Věra; Tröster Petr] Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2010. s. 45 - 53. ISBN 978-80-87146-34-7.

⁵⁶⁷ V Českej republike zverejnená pod č. 228/1993 Sb.

sa považujú za doby zabezpečenia toho zmluvného štátu, na ktorého území mal zamestnávateľ občana sídlo ku dňu rozdelenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky alebo naposledy pred týmto dňom.“

Pozitívum tejto varianty bolo v tom, že pre priznanie dôchodku je možné považovať všetky federálne doby poistenia za vlastné.⁵⁶⁸ Avšak na základe zvoleného kritéria začali vznikať problémy už hneď po rozdelení ČSFR, čo ukazuje, že to nebolo veľmi vhodné riešenie. Ako nespravodlivosť to pociťovali najmä českí občania, ktorí na základe koordinačných pravidiel stanovených Zmluvou poberali dôchodkové dávky zo slovenského systému dôchodkového poistenia. Dôvodom nespokojnosti bola výška dávok, pretože po rozdelení ČSFR boli slovenské dôchodky omnoho nižšie, a to najmä kvôli horšej ekonomickej situácii, ktorá vtedy na Slovensku panovala. Rozdiely medzi dôchodkami potom ovplyvnil v roku 1996 aj novo prijatý zákon č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení, ktorý zmenil výpočet českých dôchodkov a rozdiel ešte prehĺbil.

Isté riešenie poskytol článok 26 Zmluvy, ktorý umožňoval riešiť tvrdosti, ktoré by sa vyskytli pri vykonávaní Zmluvy, a to na základe vzájomnej dohody medzi zmluvnými stranami. Na jeho základe začali ministerstva sociálnych vecí oboch štátov riešiť vzniknutú situáciu prostredníctvom tzv. mimoriadnych opatrení⁵⁶⁹ a tiež začal byť poskytovaný tzv. vyrovnávací príspevok, ktorým sa v podstate doplácá rozdiel medzi čiastkou, ktorú by dosahoval dôchodok vypočítaný podľa českých právnych predpisov a čiastkou, ktorá bola dotýčným osobám vyplácaná podľa Zmluvy.⁵⁷⁰

Prirodzene nie všetci českí občania mohli byť týmto spôsobom uspokojení. Následne vstúpil do hry v roku 2003 Ústavný súd, keď po prvýkrát rozhodol o ústavnej sťažnosti týkajúcej sa dorovnávania „slovenských“ dôchodkov, a to nálezom I. ÚS 405/02. Šlo o špecifický prípad predčasného dôchodku, ktorý ale slovenské právo sociálneho zabezpečenia ako dávku ešte neposkytovalo. Dôležité však je, že týmto svojím nálezom Ústavný súd prvýkrát formuloval svoj názor o porušení zákazu diskriminácie podľa článku 3 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd⁵⁷¹, a to v spojení s článkom 30 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd⁵⁷², a teda zdôraznil ústavný princíp rovnosti medzi občanmi Českej republiky. Týmto nálezom bola všeobecne stanovená podmienka pre poskytovanie vyrovnávacieho príspevku – podmienka trvalého pobytu na území Českej republiky bola stanovená nasledujúcim nálezom Ústavného súdu III. ÚS 252/04 z roku 2005 a potom neskôr ešte výslovne vyjadrená

⁵⁶⁸ MICHÁLKOVÁ, Božena. Problémy českých správních a soudních orgánů při interpretaci a aplikaci Česko - Slovenské smlouvy o sociálním zabezpečení. In *Vývojové trendy důchodových reforem v Evropě*. [editoři Štangová Věra; Tröster Petr] Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2010. s. 45 - 53. ISBN 978-80-87146-34-7.

⁵⁶⁹ Na žiadosť občana mohlo dôjsť k preneseniu príslušnosti k výplate zo štátu príslušného podľa čl. 20 Zmluvy na druhý zo zmluvných štátov.

⁵⁷⁰ MICHÁLKOVÁ, Božena. Problémy českých správních a soudních orgánů při interpretaci a aplikaci Česko - Slovenské smlouvy o sociálním zabezpečení. In *Vývojové trendy důchodových reforem v Evropě*. [editoři Štangová Věra; Tröster Petr] Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2010. s. 45 - 53. ISBN 978-80-87146-34-7.

⁵⁷¹ Článok 3 odst. 1 Listiny základných práv a slobôd: „Základné práva a slobody sa zaručujú všetkým bez rozdielu pohlavia, rasy, farby pleti, jazyka, viery a náboženstva, politického či iného zmýšľania, národného alebo sociálneho pôvodu, príslušnosti k národnostnej alebo etnickej menšiny, majetku, rodu alebo iného postavenia.“

⁵⁷² Článok 30 odst. 1 Listiny základných práv a slobôd: „Občania majú právo na primerané hmotné zabezpečenie v starobe a pri nespôsobilosti k práci, tak aj pri strate živiteľa.“

nálezmi IV. ÚS 301/05 a Pl. ÚS 4/06, ktoré explicitne vyjadrujú obidve podmienky.⁵⁷³

Medzitým sa však Česká republika stala súčasťou Európskej únie, čím sa na jej území začalo aplikovať v oblasti sociálneho zabezpečenia migrujúcich pracovníkov Nariadenie 1408/71, ktoré stanovilo, že nahradzuje ustanovenie medzinárodných zmlúv o sociálnom zabezpečení, avšak s určitými výnimkami. Článok 7 ods. 2. písm. c) stanovil, že určité ustanovenia dohovorov uvedených v Prílohe III Nariadenia 1408/71 sa budú naďalej aplikovať. Medzi tieto ustanovenia patril aj článok 20 Zmluvy medzi Českou a Slovenskou republikou o sociálnom zabezpečení.

Vtedy nastala situácia, kedy začal spor medzi Ústavným súdom a Najvyšším správny súdom a postupne narastal. Dôvodom bolo, že Ústavný súd svojimi nálezmi z roku 2009 a 2010⁵⁷⁴ prejavil vôľu uplatňovať naďalej svoje pravidlo, podľa ktorého je český nositeľ poistenia povinný započítavať doby zamestnania získane účastníkmi dôchodkového zabezpečenia bývalej ČSFR do 31.12.1992 v českom systéme dôchodkového poistenia vždy u skupiny účastníkov s českým štátnym občianstvom a trvalým pobytom na území Českej republiky, a to aj po vstupe Českej republiky do Európskej únie. Najvyšší správny súd sa ale domnieval, že názor Ústavného súdu nie je zlučiteľný s pravidlami koordinácie, predovšetkým s princípom rovného zachádzania, ktorý vylučuje akúkoľvek diskrimináciu z dôvodu štátnej príslušnosti⁵⁷⁵, preto sa v prípade pani Landtovej obrátil na Súdny dvor Európskej únie s predbežnými otázkami.

Pani Landtová, občianka Českej republiky s bydliskom na území Českej republiky, ktorá pracovala takmer 30 rokov na území bývalej Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, po rozdelení štátu pracovala na území Slovenska približne rok a následne si našla zamestnanie na území Českej republiky, sa vtedy ocitla vo vyššie spomínanej situácii. V roku 2006 bola pani Landtovej priznaná českou príslušnou inštitúciou⁵⁷⁶ čiastková dávka v starobe, pričom jej výška bola stanovená na základe článku 20 Zmluvy medzi Českou a Slovenskou republikou o sociálnom zabezpečení a doba poistenia, ktorú pani Landtová získala pred rozdelením Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky bola zhodnotená v slovenskom systéme sociálneho zabezpečenia, pretože jej zamestnávateľ mal sídlo na území Slovenskej republiky. Vo výsledku bola táto dávka nižšia než dávka, na ktorú by mala nárok, keby celú dobu poistenia získala v systéme sociálneho zabezpečenia Českej republiky. Príslušný súd rozhodol, že dávka v starobe musí byť pani Landtovej dorovnaná do výšky, na ktorú by mala nárok v prípade, že by celú dobu poistenia získala v systéme sociálneho zabezpečenia Českej republiky. Príslušný súd sa opierať o jeden z už spomínaných náleзов Ústavného súdu⁵⁷⁷, podľa neho platí, že pokiaľ štátny príslušník Českej republiky splňuje podmienky pre vznik nároku na dávku v starobe podľa vnútroštátnych predpisov a tento nárok je vyšší než nárok podľa zmluvy, je príslušná inštitúcia povinná zabezpečiť poberanie dávky vo výške, ktorá zodpovedá tomuto vyššiemu nároku. Pre tento postup bola stanovená podmienka českej štátnej príslušnosti a súčasne bydlisko žiadateľa na území Českej republiky.

Aplikácia princípu rovného zaobchádzania bola podstatou druhej predbežnej

⁵⁷³ KŘEPELKA, Filip . "Českoslovenští" důchodci před Soudním dvorem Evropské unie. *Národní pojištění*. 2011, roč. 42, č. 10, s. 37 - 39.

⁵⁷⁴ I. ÚS 1375/07 a III. ÚS 939/10.

⁵⁷⁵ Článok 3 Nariadenia 1408/71.

⁵⁷⁶ Česká správa sociálního zabezpečení.

⁵⁷⁷ Nález zo dňa 25. Januára 2005 sp. Zn. III. ÚS 252/04.

otázky. Táto otázka v podstate smerovala k tomu, či zmieňovaný nález Ústavného súdu vedie k diskriminácii nezlučiteľnej s článkom 12 ES⁵⁷⁸, podobne aj s článkom 3 ods. 1⁵⁷⁹ v spojení s článkom 10⁵⁸⁰ Nariadenia 1408/71, pričom cieľom zmieňovaného článku 3 ods. 1 Nariadenia 1408/71 je v súlade s primárnym právom EÚ, konkrétne s článkom 39 Zmluvy o ES (súčasný článok 45 Zmluvy o fungovaní Európskej únie), zaistiť v prospech osôb, na ktoré sa vzťahuje Nariadenie 1408/71, rovnosť v oblasti sociálneho zabezpečenia bez rozdielu štátnej príslušnosti odstránením celkovej diskriminácie v tomto ohľade vyplývajúcej z vnútroštátnych právnych predpisov členských štátov.⁵⁸¹ Súdny dvor EÚ konštatoval, že judikatúra Ústavného súdu je diskriminačná, a to priamo na základe štátnej príslušnosti a tiež nepriamo⁵⁸² z dôvodu podmienky bydliska. Súdny dvor vo svojom rozsudku konštatoval porušenie zásady rovného zaobchádzania a potrebu prijať takéto opatrenia na národnej úrovni, ktorá rovné zaobchádzanie obnoví, pričom prichádzajú do úvahy dve možnosti. Prvá z nich je rozšírenie výhod aj na skupinu osôb znevýhodnených uplatňovaním kritéria štátnej príslušnosti a kritéria bydliska. Druhou možnosťou je obmedzenie výhod osôb, ktoré boli predtým zvýhodnené, súčasne však konštatuje, že: „*Nicméně před přijetím takových opatření žádná norma práva Unie nevyžaduje, aby kategorie osob, které již mají nárok na takový vyrovnávací příspěvek v rámci sociálního zabezpečení, o jaký jde v původním řízení, byla o tento příspěvek připravena.*“⁵⁸³

Keby bola zvolená prvá možnosť a došlo by k naplneniu požiadavky Ústavného súdu v kontexte s požiadavkou Súdneho dvora, mohlo by to mať pre Českú republiku neúnosné ekonomické následky, pretože Česká republika by dorovnávala všetkým slovenským občanom časť ich dôchodkov za československé rozhodné doby do rovnakej výšky, ako požadoval Ústavný súd pre českých občanov.⁵⁸⁴ Keby sa pristúpilo k tejto možnosti určite by sa zdvihla vlna odporu vzhľadom k súčasnej európskej, ale vlastne aj svetovej ekonomickej situácii.

Preto v nadväznosti na rozhodnutie Súdneho dvora Európskej únie bol urýchlene pripravený návrh vnútroštátnej zákonnej úpravy. Ustanovenie narýchlo vložené do zákona č. 428/2011 Zb., ktorým sa menia niektoré zákony v súvislosti s prijatím zákona o dôchodkovom sporení a zákona o doplnkovom penzijnom sporení, ktorý novelizoval zákon č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení reflektovalo druhú možnosť, a teda všeobecne vyrovnávací príspevok vylučovalo. Voľba druhej možnosti bola zdôvodnená

⁵⁷⁸ „...je zakázaná akákoľvek diskriminácia na základe štátnej príslušnosti...“.

⁵⁷⁹ „S výhradou zvláštnych ustanovení tohto nariadenia majú osoby, na ne sa vzťahuje toto nariadenie, rovnaké práva a povinnosti podľa právnych predpisov ktoréhokoľvek členského štátu ako štátny príslušníci uvedeného štátu“.

⁵⁸⁰ „Ak nie je v tomto nariadení stanovené inak, [...] starobný [...] dávky [...] získané podľa právnych predpisov jedného alebo viacerých členských štátov nepodliehajú žiadnemu znižovaniu, úpravám, pozastaveniam, odňatiam [...] z dôvodu skutočnosti, že príjemca má bydlisko na území iného členského štátu, než v ktorom má sídlo inštitúcia príslušná pre ich vyplácanie.“

⁵⁸¹ Rozsudok súdneho dvora vo veci C-399/09 Landtová, bod 41, 42.

⁵⁸² Rozsudok popisuje nepriamu diskrimináciu ako bola definovaná v rozsudku vo veci C-332/05, Celozzi, bod 24: „Za nepriamo diskriminačné tak musia byť považované podmienky vnútroštátneho práva, ktoré sa síce uplatňujú nezávisle na štátnej príslušnosti, avšak dotýkajú sa predovšetkým alebo vo veľkej väčšine migrujúcich pracovníkov, ako aj podmienky, ktoré sa uplatnia bez rozdielu, ale ktoré môžu byť ľahšie splnené tuzemskými pracovníkmi než migrujúcimi pracovníkmi, alebo ďalej aj tie podmienky, ktoré by mohli pôsobiť najmä v neprospech migrujúcich pracovníkov.“

⁵⁸³ Rozsudok súdneho dvora vo veci C-399/09 Landtová, bod 53.

⁵⁸⁴ KŘEPELKA, Filip. "Českoslovenští" důchodci před Soudním dvorem Evropské unie. *Národní pojistění*. 2011, roč. 42, č. 10, s. 37 - 39.

najmä tým, že vyrovnávací príspevok by jednak „znovuotvoril už uzatvorenú problematiku delenia majetku bývalého spoločného štátu“⁵⁸⁵, a ďalej by taktiež zaťažil verejné rozpočty, pričom čiastka „by v súhrne mohla dosiahnuť 100 miliárd českých korún.“⁵⁸⁶ Prechodné ustanovenia ďalej stanovovali, že vyrovnávacie príspevky priznané ešte pred účinnosťou tohto zákona zostávajú nedotknuté, pokiaľ bude trvať nárok na dôchodok podľa predpisov Českej aj Slovenskej republiky.

V rovnakom zmysle rozhodol aj Najvyšší správny súd v prípade Landtová dňa 25. augusta 2011⁵⁸⁷, pričom zrušil rozsudok Mestského súdu v Prahe, ktorým bolo uložené Českej správe sociálneho zabezpečenia priznať pani Landtovej dorovnávací príspevok k jej čiastočnému starobnému dôchodku, a vrátil vec tomuto súdu na ďalšie konanie. Z toho vyplýva, že pani Landtovej vyrovnávací príspevok nepatrí, a to z toho dôvodu, že pani Landtovej vznikol nárok na starobný dôchodok až po vstupe Českej republiky do Európskej únie.⁵⁸⁸

Následne však Ústavný súd v náleze sp. zn. Pl. ÚS 5/12 označil rozsudok vo veci C-399/09 za akt ultra vires zo strany orgánov Európskej únie, pričom poukázal na to že Súdny dvor Európskej únie pri vydaní rozsudku prekročil svoje právomoci, pretože daná otázka má čisto vnútroštátny charakter a nespadá do pôsobnosti únijných koordinačných nariadení. Preto ústavný súd označil tiež prijaté ustanovenie zákona o dôchodkovom poistení za obsolentné a zotrval na svojom názore, že Česká republika má v takýchto prípadoch poskytovať k slovenskému a českému dôchodku doplatok.

Týmto nastala situácia kedy paralelne vedľa seba existovali dva protichodné názory na dorovnávanie tzv. česko – slovenských dôchodkov, názor Súdneho dvora Európskej únie a Ústavného súdu Českej republiky. V ďalšom prípade, ktorý sa dostal pred Najvyšší správny súd (6 Ads 18/2012), sa Najvyšší správny súd rozhodol opäť máji 2012 položiť Súdnu dvoru Európskej únie predbežné otázky.

Tento stav samozrejme narušal právnu istotu a z tohto dôvodu sa rozhodol zasiahnuť zákonodarca, ktorý zákonom č. 274/2013 Zb., ktorým sa mení zákon č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení, v znení neskorších predpisov, a zákon č. 582/1991 Zb., o organizácii a prevádzaní sociálneho zabezpečenia, v znení neskorších predpisov zrušil ustanovenie o neposkytovaní vyrovnávacieho príspevku a zaviedol tzv. dorovnávací prídavok, pričom tiež stanovil podmienky nároku na tento prídavok, do akej výšky sa poskytuje, jeho výpočet a tiež podmienky pre výplatu tohto dorovnaní. Podmienky nároku na dorovnávací prídavok, ako uvádza dôvodová správa k návrhu zákona, sa snažia čo najviac priblížiť požiadavkám, ktoré pre dorovnávanie stanovil Ústavný súd, avšak bez toho aby bolo použité kritérium českého štátneho občianstva. Podmienkou teda je, aby poistenec získal pred 1. januárom 1993 aspoň 25 rokov dôchodkového zabezpečenia (poistenia), za ktoré mu bol priznaný starobný dôchodok zo slovenského dôchodkového poistenia, ďalej aby získal najneskôr 31. decembra 1995

⁵⁸⁵ MPSV.CZ : *Sněmovna dnes přijala návrh zákona, který řeší dorovnávaní slovenských důchodů v souvislosti s rozhodnutím soudního dvora EU* [online]. 2011, poslední aktualizace 9.9. [cit. 2011-09-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/11358>>.

⁵⁸⁶ MPSV.CZ : *Sněmovna dnes přijala návrh zákona, který řeší dorovnávaní slovenských důchodů v souvislosti s rozhodnutím soudního dvora EU* [online]. 2011, poslední aktualizace 9.9. [cit. 2011-09-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/11358>>.

⁵⁸⁷ 3 Ads 130/2008 – 204.

⁵⁸⁸ *Najvyšší správní soud* [online]. 2011, 26.8.2011 [cit. 2011-11-19]. Najvyšší správny súd neuznal nároky na dorovnávací príspevok starobným dôchodcom. Dostupné z WWW: <http://www.nssoud.cz/Nejvyssi-spravni-soud-neuznal-naroky-na-dorovnavaci-prispevek-ke-starobnim-duchodum/art/720?tre_id=135>.

aspoň jeden rok poistenia v Českej republike, za ktorý bolo zaplatené poistné, a bol mu priznaný starobný dôchodok z českého dôchodkového poistenia, aby oba tieto starobné dôchodky boli k požadovanému dátumu dorovnania vyplácané, a aby dorovnanie činilo k požadovanému dátumu jeho priznania kladnú hodnotu.⁵⁸⁹ Ministerstvo práce a sociálnych vecí predpokladá, že v roku 2014 by dorovňavací príspevok mohlo získať 9 000 až 10 000 osôb. V tom prípade im štát celkovo vyplatí 3,8 miliardy korún. Najnákladnejším by mal byť rok 2020, kedy by vyplácaná suma mala stúpnuť až na 130 miliárd korún. Ministerstvo práce a sociálnych vecí tiež uvádza, že dôchodok zo Slovenska v súčasnosti v Českej republike dochádza 7 000 občanom, zatiaľ čo na Slovensko sa vypláca z Českej republiky takmer 25 000 dôchodkov.

Zaujímavé na celej kauze je, že ako Ústavný súd, tak aj Súdny dvor Európskej únie konštatovali diskrimináciu, pričom jediným, avšak zásadným rozdielom, bol ich uhol pohľadu. Zatiaľ čo Súdny dvor Európskej únie konštatoval diskrimináciu z pohľadu práva unijného, Ústavný súd konštatoval diskrimináciu logicky z pohľadu českého ústavného práva, pričom sa podľa môjho názoru snažil vyplniť medzeru vzniknutú neexistenciou akejkoľvek zákonnej úpravy, z ktorej by bolo zrejmé, komu vyrovnávací príspevok patrí a komu nie. A súčasne chcel zmierniť dôsledky, ktoré vyplynuli z uvedeného kritéria stanoveného článkom 20 Zmluvy, ktoré nie je úplne typické ako pre medzinárodné zmluvy o sociálnom zabezpečení, tak ani pre právo Európskej únie.

Ústavný súd však po vstupe Českej republiky do Európskej únie nevzal do úvahy nadnárodný charakter práva unijného, čo viedlo k vyostreniu sporu medzi ním a Najvyšším správnym súdom a rozdelilo odbornú verejnosť na dva tábory. Neurobil tak pravdepodobne preto, že bol presvedčený o správnosti svojho právneho názoru, ktorý vyplýval z tak špecifickej historickej udalosti, akou mierové rozdelenie ČSFR určite je, a ktorú právo Európskej únie nemôže obsiahnuť, avšak súčasne počíta s národnými špecifikami členských štátov a umožňuje im stanoviť si určité odchýlky alebo výnimky v odôvodnených špecifických situáciách.

Rozhodnutie Súdneho dvora Európskej únie nemuselo byť také aké bolo. Už v Stanovisku Generálneho advokáta Cruz Villalón k prípadu Landtová⁵⁹⁰ je niekoľkokrát zdôraznené, že nejde o to, aby bolo zamedzené každej diskriminácii na základe štátnej príslušnosti, ale o to zamedziť diskriminácii, ktorá nie je podložená špecifickými dôvodmi. Česká republika však neargumentovala žiadnymi špecifickými dôvodmi, aj keď sa v podstate mohla odvolať na špecifiká historickej udalosti rozdelenia ČSFR a zvláštne podmienky v oblasti sociálneho zabezpečenia, ktoré v dôsledku toho vznikli. Napriek tomu, že Generálny advokát Villalón vo svojom Stanovisku naznačuje, že rozhodnutie by mohlo byť iné, asi na to nebola vôľa, a to pravdepodobne z čisto praktických dôvodov, pretože Česká republika sa najskôr chcela vyhnúť ďalšiemu zaťažovaniu štátneho rozpočtu.

Preto je zaujímavá dohra celej kauzy, kedy bolo rozhodnuté o zavedení dorovňavacieho príspevku, pričom sa ustúpilo od pôvodných argumentov finančnej

⁵⁸⁹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu*. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů. [online]. [cit. 2014-07-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=905&CT1=0>>.

⁵⁹⁰ *Eur-Lex* [online]. 2011 [cit. 2011-12-01]. Stanovisko generálneho advokáta Cruz Villalón. Dostupné z WWW: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62009CC0399:CS:NOT>>.

záťaže takého dorovňovania pre štátny rozpočet, pretože: "... je evidentní, že zde dochází k problematické rozpornosti názorů Ústavního soudu a SD EU, která by při jejím dalším prohlubování mohla přinášet negativní důsledky v podobě narušení právní jistoty ve vztahu k ochraně některých ústavně zaručených práv či principů, zejména práva na přiměřené zabezpečení ve stáří či principu rovnosti občanů před zákonem a zákazu diskriminace; tato kauza přitom též poškozuje postavení ČR jakožto člena EU."⁵⁹¹

Tento případ poukazuje na princip rovného zaobchádzania a príkladmo ilustruje najmä komplikovanosť vzťahov únijných, národných a bilaterálnej zmluvnej úpravy sociálneho zabezpečenia a súčasne je i dobrým príkladom významu Súdneho dvora Európskej únie v tejto oblasti. Keď Súdny dvor interpretuje určité ustanovenia koordinačných nariadení, poprípade nejaké ustanovenia Zmluvy o fungovaní Európskej únie, ktoré ovplyvňujú koordinačné nariadenie, môže sa stať, ako v tomto prípade, že sa podľa neho zmenia národné právne predpisy. Teda nie len koordinačné nariadenia reagujú na vývoj národných právnych predpisov v oblasti sociálneho zabezpečenia, ale aj naopak, Súdny dvor Európskej únie prostredníctvom interpretácie koordinačných nariadení ovplyvňuje vývoj národných právnych predpisov v oblasti sociálneho zabezpečenia.

10.1.2 Princíp aplikácie právneho poriadku jediného štátu

Podstatou tohto princípu je určenie príslušnosti k právnym predpisom sociálneho zabezpečenia. Určitá osoba môže v určitom okamžiku spadať pod právne predpisy sociálneho zabezpečenia len jedného členského štátu. Príslušnosť k právnym predpisom sociálneho zabezpečenia sa určuje podľa hlavy II (článok 11 až 16) Nariadenia 883/2004. Rôzne systémy sociálneho poistenia v kombinácii s migráciou pracovníkov by totiž bez existencie tejto koordinačnej zásady mohli vyvolať nielen pozitívnu, ale aj negatívnu kolíziu národných právnych predpisov sociálneho zabezpečenia. To by v praxi viedlo buď k dvojitému poisteniu migrujúcich pracovníkov, pretože daná osoba by bývala v štáte s teritoriálnym systémom poistenia a pracovala v štáte so systémom poistenia závislým na zamestnaní (pozitívna kolízia), alebo by to viedlo k úplne opačnému výsledku. Osoba by bývala v štáte, v ktorom sú povinne poistení zamestnanci a pracovala by v štáte, kde sa poistenie odvodzuje plošne od bydliska (negatívna kolízia).

Tieto pravidlá sú teda vo svojej podstate kolíznymi normami určujúcimi, ktorí z právnych poriadkov upravujúcich sociálne zabezpečenie sa bude používať, a to na základe určitého hraničného určovateľa. Základným hraničným ukazovateľom pre určenie príslušných právnych predpisov je princíp *lex loci laboris*, teda princíp miesta výkonu práce.⁵⁹²

Základným ustanovením pri určovaní príslušnosti k právnym predpisom sociálneho zabezpečenia je teda článok 11 odst. 3 písm a) Nariadenia 883/2004. Ten

⁵⁹¹ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů*. [online]. [cit. 2014-07-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=905&CT1=0>>.

⁵⁹² PIKOROVÁ, Gabriela. Princíp jediného pojištění migrujících osob. *Právo a zaměstnání*. 2005, ročník XI., č. 2, s. 14 - 20. ISSN 1211-1139.

stanovuje, že sú príslušné právne predpisy štátu, kde je osoba zamestnaná (alebo kde je osoba samostatne zárobkovo činná). Úlohou tohto princípu nie je len spravodlivé rozdelenie nákladov (teda dávky poskytuje ten členský štát, ktorý zrážal príspevky), ale tiež snaha zabrániť narušovaniu voľnej súťaže rozdielnymi nákladmi práce v štáte, kde je práca vykonávaná. Taktiež má byť určitou prevenciou „dávkovej turistiky“.⁵⁹³

Samozrejme tak ako pri každom pravidle, aj tu platí mnoho výnimiek, pretože existuje mnoho situácií, kedy pomocou princípu *lex loci laboris* nie je možné jednoznačne určiť právny poriadok, ktorý je v danom prípade príslušný. Vtedy sa používa princíp *lex loci domicilii*, teda princíp štátu bydliska, prípadne princíp štátu sídla zamestnávateľa. Podstatou je, aby sa dosiahol logický a čo najpraktickejší výsledok.⁵⁹⁴

Na tomto mieste by najskôr bolo vhodné nepatrne odbočiť a objasniť pojem bydlisko. Už preambula Vykonávacieho nariadenia 987/2009 vyzýva členské štáty k spolupráci pri určovaní miesta bydliska migrujúcich osôb a súčasne odkazuje na článok stanovujúci kritéria pri určovaní bydliska v prípade sporu. Týmto článkom je článok 11 Vykonávacieho nariadenia 987/2009, ktorý stanovuje, že pri určovaní štátu bydliska je potrebné stanoviť „stred záujmu“ dotyčnej osoby, pričom sa do úvahy zoberú dĺžka a nepretržitost' ubytovania a osobná situácia danej osoby. Pri skúmaní osobnej situácie osoby sa vezme do úvahy vykonávaná činnosť (miesto obvyklého výkonu činnosti, stabilita činnosti, doba platnosti každej pracovnej zmluvy), rodinná situácia, vykonávanie akýchkoľvek nezárobkových činností, trvalosť bývania. Taktiež sa vezme do úvahy, v ktorom členskom štáte je osoba daňovým rezidentom a v prípade študentov aj zdroje ich príjmov. Táto definícia je logickým vyústením judikatúry Súdneho dvora Európskej únie⁵⁹⁵, ktorý v mnohých rozhodnutiach zdôraznil újinný rozmer pojmu „bydlisko“.⁵⁹⁶

Medzi výnimky z princípu *lex loci laboris* patrí napríklad výkon činnosti v dvoch alebo viacerých členských štátoch. Tu môže nastať niekoľko možností. Prvá z nich je súbeh dvoch zamestnaní. V tomto prípade je určujúce miesto bydliska⁵⁹⁷ podľa článku 13 ods. 1 Nariadenia 883/2004. Príslušné sú teda právne predpisy členského štátu miesta bydliska, pokiaľ osoba v tomto štáte vykonáva podstatnú časť svojej činnosti alebo pracuje pre rôznych zamestnávateľov, ktorých sídla sú v rôznych členských štátoch (čl. 13 ods. 1 písm. a) Nariadenia 883/2004). Avšak pokiaľ v členskom štáte miesta bydliska zamestnávateľ danej osoby nevykonáva podstatnú časť svojej činnosti, príslušné sú právne predpisy členského štátu, v ktorom má zamestnávateľ sídlo (čl. 13 ods. 1 písm. b).

Druhou možnosťou je súbeh samostatne zárobkovej činnosti, ktorú rieši článok 13 ods. 2 Nariadenia 883/2004. Tu je určujúce tiež miesto bydliska, pokiaľ osoba v danom štáte vykonáva podstatnú časť svojej činnosti (čl. 13 ods. 2 písm. a) Nariadenia 883/2004). Pokiaľ ale vykonáva podstatnú časť v členskom štáte, v ktorom nebýva, sú príslušné právne predpisy štátu, v ktorom sa nachádza stred záujmu ich činnosti (čl. 13 ods. 2 písm. b) Nariadenia 883/2004). Nakoľko je pojem „podstatná časť

⁵⁹³ PIKOROVÁ, Gabriela. Princip jediného pojištění migrujících osob. *Právo a zaměstnání*. 2005, ročník XI., č. 2, s. 14 - 20. ISSN 1211-1139.

⁵⁹⁴ PIKOROVÁ, Gabriela. Princip jediného pojištění migrujících osob. *Právo a zaměstnání*. 2005, ročník XI., č. 2, s. 14 - 20. ISSN 1211-1139

⁵⁹⁵ Případ C-76/76 *Di Paolo*, C-90/97 *Swadling*.

⁵⁹⁶ KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální zabezpečení osob migrujících mezi státy EU*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2007, xvii, 229 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-807-1796-220.

⁵⁹⁷ Podľa článku 1, písm. j se „bydliskom“ rozumie obvyklé bydlisko.

činnosti“ dost’ vágny, poskytuje inštrukcie pre výklad tohto pojmu Vykonávacie nariadenie 987/2009 v článku 14 ods. 8. Tento článok stanovuje, že o „podstatnú časť zamestnania alebo samostatnej zárobkovej činnosti“ ide v prípadoch, kedy je na území členského štátu vykonávaná kvantitatívne podstatná časť všetkých činností. Vykonávacie nariadenie ďalej stanovuje kritéria, na základe ktorých sa určí, či je podstatná časť činnosti vykonávaná na území daného členského štátu. V prípade zamestnania je kritériom pracovná doba alebo odmena. V prípade samostatnej zárobkovej činnosti môže byť kritériom obrat, pracovná doba, počet poskytnutých služieb alebo príjem. Súčasne je stanovená hranice výšky kritéria. Touto hranicou je 25 %. Pokiaľ výška skúmaného kritéria klesne pod túto hodnotu, znamená to, že časť činnosti nie je vykonávaná na území daného členského štátu. Taktiež v prípade vyššie uvedeného pojmu „stred záujmu“ nám Vykonávacia vyhláška 987/2009 poskytuje interpretačné vodítka. Podľa článku 14 ods. 9 sa členský štát „stred záujmu“ činnosti hodnotí podľa miesta, v ktorom sa nachádza stále a trvalé sídlo podnikania, podľa obvyklej povahy alebo doby trvania vykonávaných činností, podľa počtu poskytnutých služieb a zámeru dotyčnej osoby vyplývajúcej zo všetkých okolností.

Ďalšou možnosťou je súbeh zamestnania a samostatnej zárobkovej činnosti. V tejto situácii sa na danú osobu budú vzťahovať predpisy členského štátu, v ktorom je zamestnaná (čl. 13 ods. 3 Nariadenia 883/2004).

Poslednou možnosťou je výkon zamestnania alebo samostatnej zárobkovej činnosti v súbehu s úradníckym zamestnaním vo verejnej správe členského štátu. Na danú osobu sa budú vzťahovať právne predpisy členského štátu, ktorému podlieha správny orgán, ktorý dotyčnú osobu zamestnáva.

Ďalšou, dá sa povedať, že najvýznamnejšou výnimkou z princípu *lex loci labori* je inštitút vyslania pracovníkov do zahraničia. Tento inštitút existuje kvôli určitým prípadom, kedy by striktná aplikácia príslušnosti právnych predpisov miesta výkonu práce mohla pôsobiť kontraproduktívne. Pokiaľ by bolo nutné zmeniť kompetentný štát pri každom, aj aj krátkom výkone práce v inom členskom štáte, pracovníci by stratili motiváciu na využívanie svojho práva voľného pohybu. Nehovoriac o množstve administratívy, ktorá by zasypala príslušné inštitúcie. Inštitút vysielania pracovníkov teda umožňuje zachovať pôvodnú príslušnosť k právnym predpisom v prípadoch krátkodobej zmeny štátu výkonu činnosti.⁵⁹⁸

Podľa článku 12 Nariadenia 883/2004 platí, že pokiaľ predpokladaná doba vyslania nepresahuje 24 mesiacov, podlieha vyslaný pracovník právnym predpisom štátu, kde jeho zamestnávateľ bežne vykonáva svoje činnosti (pre osobu samostatne zárobkovo činnú platí, že pokiaľ začne vykonávať podobnú činnosť v inom členskom štáte, než ju obvykle vykonáva a pokiaľ očakávané vykonávanie tejto činnosti nepresiahne 24 mesiacov, vzťahujú sa na ňu predpisy štátu, v ktorom obvykle vykonáva svoju činnosť).

Zmluvným zamestnancom Európskych spoločenstiev dáva článok 15 Nariadenia 883/2004 možnosť opcie medzi právnymi predpismi štátu, v ktorom sú zamestnaní, právnymi predpismi, ktoré sa na nich vzťahovali naposledy, alebo právnymi predpismi štátu, ktorého sú štátnymi príslušníkmi. Právo voľby majú pri nástupe do zamestnania a môžu ho využiť len raz. Nariadenia 883/2004 v článku 16 ešte umožňuje špecifickú

⁵⁹⁸ PIKOROVÁ, Gabriela. Princíp jediného pojištění migrujících osob. *Právo a zaměstnání*. 2005, ročník XI., č. 2, s. 14 - 20. ISSN.

výnimku z vyššie uvedených článkov (11 až 15). Dva alebo viac členských štátov sa môže dohodnúť na výnimke z aplikácie článkov 11 až 15 Nariadenia, a to všetko v záujme osôb alebo skupín osôb. Na udelenie takejto výnimky však nie je právny nárok.

Aby bolo možné sa v praxi definitívne vyhnúť problémom s určovaním príslušnosti k právnym predpisom a najmä, aby nedochádzalo k prípadom, kedy migrujúca osoba nebude poistená v žiadnom z členských štátov, bol zavedený inštitút dočasného určenia právnych predpisov. Tento inštitút upravuje článok 16 Vykonávacieho nariadenia 987/2009. Pokiaľ je osoba činná vo viacerých členských štátoch, je povinná to nahlásiť príslušnej inštitúcií v štáte svojho bydliska. Táto inštitúcia dočasne určí právne predpisy, pod ktoré bude dotyčná osoba patriť a informuje o tom určené inštitúcie dotknutých členských štátov. Pokiaľ nie je provizórne určenie príslušnosti danej osoby spochybnené dotknutým štátom do dvoch mesiacov od upovedomenia inštitúcií dotknutých členských štátov, je možné toto určenie príslušnosti k právnym predpisom považovať za konečné. Pokiaľ sa zistí, že príslušnými právnymi predpismi nie sú tie, ktoré boli určené dočasne, potom dočasne určená inštitúcia vykoná vyúčtovanie a dotknuté inštitúcie medzi sebou vysporiadajú ako prevod príspevkov tak aj vyplatené dávky⁵⁹⁹.

10.1.3 Princíp sčítania dôb

Osoba využívajúca svoje právo voľného pohybu môže určitý čas pracovať v jednom členskom štáte, určitý čas v inom, pričom môže nastať situácia, že pri nároku na dávku, ktorá je podmienená získaním určitej doby poistenia /zamestnania/samostatne zárobkovej činnosti/bývania, nesplní podmienku predpísanej doby pre nárok na dávku v niektorom zo štátov. Túto možnú situáciu rieši čl. 6 Nariadenia, ktorý zakotvuje princíp sčítania dôb. To znamená, že pre získanie nároku na dávky sa prihliada aj k dobám získaným v iných členských štátoch.

10.1.4 Princíp zachovania nadobudnutých práv

Vnútroštátne právne predpisy niektorých členských štátov viažu možnosť výplaty dávok oprávneným osobám na podmienku bydliska v danom štáte. Toto obmedzenie je diskriminačné vo vzťahu k migrujúcim pracovníkom, pretože sa môžu dostať do situácie, kedy v jednom členskom štáte získajú nárok na dávku a chcú sa presťahovať do iného členského štátu, poprípade sa vrátiť do štátu svojho pôvodu. Bez koordinácie by ich nárok na dávku odchodom z daného členského štátu (teda zmenou bydliska) zanikol. Princíp zachovania nadobudnutých práv teda týmto situáciám zabraňuje a umožňuje výplatu dávok do cudziny, a to na základe článku 7 Nariadenia 883/2004, podľa ktorého členské štáty môžu upustiť od pravidiel týkajúcich sa bydliska, teda že nie je možné znížiť, zmeniť, pozastaviť, odňať alebo konfiškovať peňažité dávky z toho dôvodu, že príjemca býva v inom štáte, než v štáte, v ktorom sa nachádza

⁵⁹⁹ Článok 73 Vykonávacieho nariadenia 987/2009.

inštitúcia zodpovedná za poskytovanie dávok.

Export dávok sa týka všetkých druhov dávok poskytovaných podľa Nariadenia 883/2004, a to nie len dôchodkových dávok alebo peňažitých dávok v chorobe, ale tiež vecných nemocenských dávok, teda hlavne poskytovanie zdravotnej starostlivosti. Osoba, ktorá je poistená v jednom členskom štáte, má právo na to, aby jej bola poskytnutá zdravotná starostlivosť v ktoromkoľvek inom členskom štáte, pričom sa bude jednať len o starostlivosť nevyhnutnú, alebo o starostlivosť plnú.⁶⁰⁰

Poskytovanie dávok bez ohľadu na bydlisko sa vzťahuje aj na dávky v nezamestnanosti alebo rodinné dávky vrátane prídavkov na dieťa. Výnimkou sú len dávky bezprostredne zviazané so sociálnym prostredím, v ktorom žije potenciálny príjemca dávky. Poskytovanie týchto dávok je možné obmedziť len na územie štátu, kde má osoba bydlisko. Tieto dávky definuje článok 70 Nariadenia 883/2004. Ide o tzv. „zvláštne nepríspevkové peňažité dávky“, ktoré sú na rozhraní sociálneho zabezpečenia a sociálnej pomoci.⁶⁰¹

10.2 Pôsobnosť koordináčnych nariadení

10.2.1 Územná pôsobnosť

Pred vymedzením územnej pôsobnosti Nariadenia 883/2004 je potrebné spomenúť územnú pôsobnosť predchádzajúceho Nariadenia 1408/71, ktoré bolo účinne takmer štyridsať rokov. Toto Nariadenie bolo priamo záväzné nie len na celom území Európskej únie, teda na území 27 štátov Európskej únie⁶⁰², ale platilo tiež na území ďalších troch štátov, ktoré nie sú členmi Európskej únie a patria len do Európskeho hospodárskeho priestoru⁶⁰³ a tiež vo Švajčiarsku. Dohromady sa teda Nariadenie 1408/71 vzťahovalo na 31 európskych štátov. K tomuto územiu ešte môžeme pridať mimoeurópske územia, ktoré administratívne spadajú pod pôsobnosť niektorého z členských štátov.⁶⁰⁴

Nariadenie 883/2004 od 1. mája 2010 nahradilo Nariadenie 1408/71 len na území Európskej únie. Na území ďalších štyroch štátov⁶⁰⁵ sa ďalej aplikuje Nariadenie 1408/71 spolu s Vykonávacím nariadením 547/72 a bude sa aplikovať do doby podpísania dohody o pristúpení k Nariadeniu 883/2004 a Vykonávaciemu nariadeniu 987/2009 medzi týmito štátmi a EU.

⁶⁰⁰ *Sociální zabezpečení osob migrujících mezi státy EU*. 1. vydání. Praha : MPSV, 2009. 282 s. ISBN 978-80-7421-009-9.

⁶⁰¹ *Sociální zabezpečení osob migrujících mezi státy EU*. 1. vydání. Praha : MPSV, 2009. 282 s. ISBN 978-80-7421-009-9.

⁶⁰² Belgicko, Bulharsko, Česká republika, Dánsko, Estónsko, Finsko, Francúzsko, Taliansko, Írsko, Cyprus, Litva, Lotyšsko, Luxembursko, Maďarsko, Malta, Nemecko, Holandsko, Poľsko, Portugalsko, Rakúsko, Rumunsko, Grécko, Slovensko, Slovinsko, Španielsko, Švédsko, Veľká Británie

⁶⁰³ Nórsko, Island a Lichtenštajnsko.

⁶⁰⁴ Azory, Baleárské ostrovy (Malorka, Ibiza), Ceuto, Kanárské ostrovy, Francúzskou Guayanu, Gibraltár, Guadeloupe, Hebridy, Ostrov Wight, Madeiru, Martinik, Melikou, Orknejské ostrovy, Réunion, Shetlandské ostrovy, francúzskou časť ostrova St. Martin a Západní ostrovy (Western Isles)

⁶⁰⁵ Nórsko, Island, Lichtenštajnsko, Švajčiarsko.

10.2.2 Osobná pôsobnosť

Osobná pôsobnosť Nariadenia 883/2004 je vymedzená článkom 2, ktorý stanovuje, že sa Nariadenie vzťahuje na občanov Európskej únie, osoby bez štátnej príslušnosti a utečencov, pokiaľ majú bydlisko v niektorom členskom štáte a na ich rodinných príslušníkov a pozostalých, a to bez ohľadu na ich štátnu príslušnosť.

Predchádzajúce nariadenie bolo pôvodne nástrojom slúžiacim k odstráneniu bariér (v súvislosti so sociálnym zabezpečením) brániacim voľnému pohybu pracovníkov. Nariadenie 1408/71 a aj predchádzajúce Nariadenie 3/58 boli zamerané priamo len na zamestnancov (aj na tých bez štátnej príslušnosti alebo na utečencov), ich rodinných príslušníkov a pozostalých. Postupom času však bolo Nariadenie 1408/71 niekoľkokrát modifikované a jeho osobná pôsobnosť sa neustále rozširovala. Najprv na osoby samostatne zárobkovo činné⁶⁰⁶, ďalej na úradníkov⁶⁰⁷ a študentov⁶⁰⁸. Je potrebné podotknúť, že Nariadenie 1408/71 už pokrývalo i ekonomicky neaktívne osoby, ako napríklad dôchodcov, invalidov alebo rodinných príslušníkov pracovníkov. Teda išlo v podstate o tri kategórie osôb: bývalých pracovníkov, budúcich pracovníkov a osoby odvodzujúce svoje práva z ekonomickej aktivity rodinného príslušníka. Z toho vyplýva, že vo všetkých prípadoch bola prítomná určitá ekonomická väzba.⁶⁰⁹

Rozsah osobnej pôsobnosti je sférou koordinácie, ktorá zaznamenala snád' najvýraznejšie zmeny v priebehu času. Bol pomerne široko vykladaný a postupne upresňovaný judikatúrou Európskeho súdneho dvora. Zo súčasne platného článku 2 Nariadenia 883/2004, ako je zrejme vyššie, boli odstránené akékoľvek referencie na zárobkovú činnosť, a teda je orientované na všetkých poistených európskych občanov a na tých, ktorí boli poistení v minulosti.⁶¹⁰ Podľa súčasne platných koordinačných nariadení teda môžeme vymedziť okruhy osôb, ktoré sú kryté : zamestnanci, osoby samostatne zárobkovo činné, úradníci, študenti, poberatelia dôchodku, nezamestnaní, rodinní príslušníci pracovníkov, ale aj iné osoby, ktoré sa nachádzajú v situácií s európskym (medzinárodným) prvkom.⁶¹¹

Pre úplnosť je potrebné ešte spomenúť, akým spôsobom je vyriešená situácia štátnych príslušníkov tretích štátov, ktorí sa legálne zdržujú na území Európskej únie. Európska rada v roku 1999 prehlásila, že je potrebné, aby Európska únia zaistila spravodlivé zaobchádzanie s občanmi tretích štátov legálne sa zdržujúcimi na území

⁶⁰⁶ Nariadenie Rady (EHS) č. 1390/81 zo dňa 12. mája 1981, ktorým sa rozširuje Nariadenie Rady (EHS) č. 1408/71 o uplatňovaní systému sociálneho zabezpečenia na zamestnané osoby a ich rodiny pohybujúce sa v rámci Spoločenstva na osoby samostatne zárobkovo činné a ich rodiny.

⁶⁰⁷ Nariadenie Rady (ES) č. 1606/98 zo dňa 29. júna 1998, ktorým sa mení nariadenie (EHS) č. 1408/71 o uplatňovaní systémov sociálneho zabezpečenia na zamestnané osoby, samostatne zárobkovo činné osoby a ich rodinných príslušníkov pohybujúci sa v rámci Spoločenstva a nariadenie (EHS) č. 574/72, ktorým sa stanoví vzkonávacie pravidla k nariadeniu (EHS) č. 1408/71, za účelom rozšírenia ich pôsobnosti na zvláštne systémy sociálneho zabezpečenia pre úradníkov.

⁶⁰⁸ Nariadenie Rady (EHS) č. 307/99 zo dne 8. februára 1999, ktorým sa rozširuje Nariadenie Rady (EHS) č. 1408/71 o uplatňovaní systému sociálneho zabezpečenia pre študentov.

⁶⁰⁹ JORENS, Yves; VAN OVERMEIREN, Filip. General principles of coordination in Regulation 883/2004. *European Journal of Social Security*. 2009, Volume 11, Nos. 1-2, s. 47 - 79. ISSN 1388-2627.

⁶¹⁰ JORENS, Yves; VAN OVERMEIREN, Filip. General principles of coordination in Regulation 883/2004. *European Journal of Social Security*. 2009, Volume 11, Nos. 1-2, s. 47 - 79. ISSN 1388-2627.

⁶¹¹ CHVÁTALOVÁ, Iva. Koordinace sociálního zabezpečení v Evropské unii. *Práce&mda*. 2010, roč. 58, č. 6, s. 33 - 35. ISSN 0032-6208.

Európskej únie. Predovšetkým šlo o to, aby im boli poskytnuté práva a povinnosti porovnateľné s právami a povinnosťami občanov Európskej únie a aby sa ich právne postavenie priblížilo právnemu postaveniu občanov Európskej únie.⁶¹² Z tohto dôvodu bolo 14. mája 2003 prijaté Nariadenie Rady (ES) č. 859/2003, ktorým sa rozširuje používanie Nariadenia (EHS) č. 1408/71 a Nariadenia (EHS) č. 574/72 na občanov tretích krajín, ktorých sa toto ustanovenie doposiaľ netýkalo výhradne z dôvodu ich občianstva.⁶¹³ Ako je zrejmé už z názvu, Nariadenie 859/2003 rozširuje osobnú pôsobnosť Nariadenia 1408/71 a Nariadenia 574/72 aj na občanov tretích krajín, ktorí bývajú na území Európskej únie legálne. Podľa článku 1 Nariadenia 859/2003 sa Nariadenie 1408/71 a jeho vykonávacie nariadenie vzťahujú tiež na rodinných príslušníkov a pozostalých týchto občanov, opäť za podmienky legálneho pobytu na území niektorého členského štátu. Situácia sa mierne skomplikovala aplikáciou nového nariadenia, teda Nariadenia 883/2004 a jeho Vykonávacieho nariadenia 987/2009. Istý čas panovala situácia, kedy sa Nariadenie 883/2004 aj Vykonávacie nariadenie 987/2009 už aplikovalo, avšak Nariadenie 859/2003 ešte nebolo zmenené ani zrušené, takže na občanov tretích krajín, ktorí sa legálne zdržiavali na území niektorého členského štátu sa aplikovalo predchádzajúce Nariadenie 1408/71 a jeho Vykonávacie nariadenie 574/72, a to za podmienok stanovených Nariadením 859/2003. V súčasnosti však už je účinné Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EU) č. 1231/2010 zo dňa 24. novembra 2010, ktorým sa rozširuje pôsobnosť nariadenia (ES) č. 883/2004 a nariadenia (ES) č. 987/2009 na štátnych príslušníkov tretích krajín, na ktorých sa toto nariadenie doposiaľ nevzťahujú len z dôvodov ich štátnej príslušnosti⁶¹⁴. Prijatia tohto Nariadenia 1231/2010 sa však nezúčastnili Dánsko a Veľká Británia, preto pre ne toto nariadenie nie je ani záväzné ani použiteľné. Ostatne vo vzťahu k Dánsku nebolo použiteľné ani predchádzajúce Nariadenie 859/2003 a teda sa koordinačné nariadenia na príslušníkov tretích zemí oprávnené sa zdržiavajúcich na území Dánska nevzťahovali a v súčasnosti ani nevzťahujú. Veľká Británia na nezúčastnila prijatia Nariadenia 1231/2010, avšak zúčastnila sa prijatia Nariadenia 859/2003, preto sa na osoby z tretích krajín v jej prípade naďalej aplikuje Nariadenie 859/2003, a teda aj nariadenie 1408/71 a Nariadenie 574/72.

10.2.3 Vecná pôsobnosť

Nariadenie 883/2004 vymedzuje svoju vecnú pôsobnosť nie len pozitívne, ale aj negatívne. Článok 3 stanovuje, že Nariadenie 883/2004 sa vzťahuje na všetky predpisy týkajúce sa týchto oblastí sociálneho zabezpečenia:

- a) dávky v nemoci,
- b) dávky v materstve a rovnocenné otcovské dávky,
- c) dávky v invalidite,
- d) dávky v starobe,
- e) pozostalostné dávky,
- f) dávky pri pracovných úrazoch a chorobách z povolania,
- g) pohrebné,
- h) dávky v nezamestnanosti,

⁶¹² Porov. Preambula Nariadenia Rady (ES) č. 859/2003.

⁶¹³ Ďalej len Nariadenie 859/2003.

⁶¹⁴ Ďalej len nariadenie 1231/2010.

- i) preddôchodkové dávky,
- j) rodinné dávky,⁶¹⁵
- k) zvláštne zmiešané nepríspevkové peňažité dávky (na ktoré sa vzťahuje článok 70 Nariadenia 883/2004).⁶¹⁶

V porovnaní s predchádzajúcou úpravou pribudli v Nariadení 883/2004 otcovské dávky, ktoré zodpovedajú dávkam v materstve a dávky preddôchodkové poskytované osobám, ktoré sa svojím vekom blížili dôchodkovému veku, ale na dôchodok ešte nemajú nárok.

Naopak Nariadenie 883/2004 sa nevzťahuje na sociálne a liečebnú pomoc alebo dávky, ktorými štát nahradzuje osobe škodu, ako sú napríklad dávky pre obeť vojny, vojenských akcií, trestných činov, atentátov či teroristických útokov, alebo dávky pre obeť škôd spôsobených štátnymi predstaviteľmi pri výkone služby alebo pre obeť, ktoré utrpeli znevýhodnením z politických a náboženských dôvodov alebo dôvodov svojho pôvodu.⁶¹⁷

10.3 Pravidlá koordinácie sociálneho zabezpečenia pri vybraných sociálnych udalostiach

Pretože popis všetkých dávok krytých Nariadením 883/2004 by si vyžiadal omnoho obsiahlejšiu prácu, bude v tejto podkapitole pojednávané iba o dávках spojených so sociálnymi udalosťami, s ktorými sa s najväčšou pravdepodobnosťou v priebehu života stretne väčšina pracovníkov – nemoc a staroba.

10.3.1 Dávky v nemoci

Problematika koordinácie dávok v nemoci je pomerne zložitá, a to najmä z dôvodu odlišností systémov v jednotlivých členských štátoch. Rozdiely je možné vymedziť do troch okruhov: z hľadiska organizácie, z hľadiska pôsobnosti a z hľadiska počtu inštitúcií.⁶¹⁸

Z organizačného hľadiska môžeme systémy členských štátov rozdeliť podľa toho, či je systém spravovaný štátom alebo štát preniesol správu systému na nezávisle inštitúcie. Pre prvý prípad je typické financovanie zo štátneho rozpočtu a pre nárok na dávku musí osoba spĺňať kritérium bydliska na území daného členského štátu. Pre druhý okruh štátov je zasa charakteristické poistenie, ktoré vzniká v súvislosti s výkonom zárobkovej činnosti. Príslušné inštitúcie následne zinkasované poistné spravujú a prerozdeľujú jednotlivým príjemcom.

Čo sa týka pôsobnosti, môžeme rozlíšiť systémy členských štátov podľa toho, či sú vecné dávky (liečba) a peňažné dávky súčasťou jedného systému nemocenského poistenia, alebo sú vecné dávky oddelené a sú súčasťou samostatného systému

⁶¹⁵ a) – j): článok 3 odst. 1 Nariadenia 883/2004.

⁶¹⁶ k): článok 3 odst. 3 Nariadenia 883/2004.

⁶¹⁷ Článok 5 Nariadenia 883/2004.

⁶¹⁸ KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální zabezpečení osob migrujících mezi státy EU*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2007, xvii, 229 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-807-1796-220.

zdravotného poistenia. V niektorých štátoch okrem toho môže existovať ešte špecifický systém úrazového poistenia, ktorý reflektuje onemocnenia spôsobené úrazom alebo onemocnenia z povolania, zatiaľ čo v ostatných pokrývajú tieto udalosti všeobecné systémy zdravotného alebo nemocenského poistenia.⁶¹⁹

Z hľadiska počtu inštitúcií môže byť systém dávok v nemoci v členskom štáte spravovaný jednou inštitúciou. V iných členských štátoch zase môže byť systém spravovaný celou radou inštitúcií.⁶²⁰

Z vyššie uvedeného je jasné, ako odlišné systémy je potrebné v rámci dávok v nemoci koordinovať. Koordinačné Nariadenie 883/2004 ďalej delí dávky v nemoci na vecné, teda zdravotnú starostlivosť, a peňažnú starostlivosť, teda náhradu príjmu v dobe onemocnenia.

Peňažité dávky nemocenského poistenia majú nahradiť stratený príjem ekonomicky činnej osoby, ktorá ho dočasne stratila z dôvodu takej sociálnej udalosti ako je onemocnenie. Peňažité dávky v nemoci umožňujú osobe v dobe trvania pracovnej neschopnosti zabezpečiť si bežné životné potreby. Z článku 21 Nariadenia 883/2004 vyplýva, že peňažité dávky v nemoci sú vyplácané inštitúciou a podľa právnych predpisov štátu poistenia, a to bez ohľadu na miesto bydliska alebo pobytu. Ďalej tento článok pripúšťa možnosť dohody medzi inštitúciami štátu poistenia a štátu bydliska alebo pobytom o tom, že peňažité dávky v nemoci budú vyplácané inštitúciou štátu bydliska na náklady inštitúcie štátu poistenia. Aby osoba získala nárok na peňažitú dávku v nemoci, je podľa právnych predpisov niektorých členských štátov potrebné okrem iného taktiež potvrdenie pracovnej neschopnosti a určenie pravdepodobnej doby jej trvania od lekára, ktorý posudzuje zdravotný stav dotyčnej osoby. Zdravotný stav posudzuje a potvrdenie vydáva lekár členského štátu bydliska a následne ho dotyčná osoba posieľa na inštitúciu štátu poistenia⁶²¹, ktorá doklad uznáva bez ďalšieho overovania ako by bol vydaný na území štátu poistenia. Tento postup je upravený článkom 27 Vykonávacieho nariadenia 987/2009.

Väčšina štátov poskytuje peňažité dávky v nemoci až po uplynutí tzv. čakacej doby, čo je vlastne doba poistenia (alebo taktiež zamestnania alebo bydliska) potrebná k uplatneniu nároku na peňažnú dávku v nemoci. Aby nedochádzalo k prípadom, kedy osoba pracuje (alebo býva) vo viacerých členských štátoch nesplní povinnú predpísanú čakaciu dobu pre nárok na dávky, využíva sa tu koordinačný princíp sčítania dôb podľa článku 6 Nariadenia 883/2004.

Čo sa týka výpočtu dávok, stanovuje ďalej článok 21 Nariadenia 883/2004, že pokiaľ sa dávky podľa právnych predpisov štátu poistenia vypočítavajú na základe priemerného príjmu alebo priemerného príspevkového základu, určuje príslušná inštitúcia štátu poistenia tieto priemerné príjmy alebo priemerné príspevkové základy výhradne vo vzťahu k príjmom alebo príspevkovým základom behom dôb získaných podľa predpisov štátu poistenia. Pokiaľ sa dávky, podľa právnych predpisov štátu poistenia, vypočítavajú na základe štandardných príjmov (poprípade na základe priemerných štandardných príjmov) za doby získané podľa právnych predpisov. Tieto

⁶¹⁹ KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální zabezpečení osob migrujících mezi státy EU*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2007, xvii, 229 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-807-1796-220.

⁶²⁰ KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální zabezpečení osob migrujících mezi státy EU*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2007, xvii, 229 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-807-1796-220.

⁶²¹ Napríklad v Českej republike môže byť za príslušnú inštitúciu považovaný aj zamestnávateľ, a to z toho dôvodu, že z hľadiska prevedenia Nariadenia 883/2004 sa za peňažnú dávku v nemoci považuje aj náhrada mzdy poskytovaná zamestnávateľom podľa Zákonníka práce po dobu prvých troch týždňoch (okrem prvých troch dní) dočasnej pracovnej neschopnosti.

pravidlá sa podobne použijú aj na prípady, kde právne predpisy, ktoré vykonáva príslušná inštitúcia, stanovujú zvláštne referenčné obdobie, ktoré odpovedá dobám získaným danou osobou podľa právnych predpisov jedného alebo viacerých členských štátov.

Poistené osoby⁶²² bývajúce v inom členskom štáte než je štát poistenia podľa článku 17 Nariadenia 883/2004 podliehajú v prípade potreby zdravotnej starostlivosti právnym predpisom štátu bydliska a podľa týchto predpisov majú taktiež nárok na vecné dávky. Zachádza sa s nimi teda rovnakým spôsobom ako s miestnymi poistencami. Vecné dávky sú im poskytované na účet príslušnej inštitúcie v štáte poistenia. Ak tieto osoby pobývajú na území štátu poistenia, majú taktiež nárok na vecné dávky podľa predpisov štátu poistenia, ktorej príslušná inštitúcia uplatňuje (inštitúcia poskytuje dávky na svoje náklady), ako by v tomto štáte bývali. Vyššie uvedené sa vzťahuje aj na ich rodinných príslušníkov, avšak pre rodinných príslušníkov pohraničných pracovníkov platia v určitých prípadoch zvláštne pravidlá. Niektoré štáty⁶²³ si vyhradili právo obmedziť nárok na vecné dávky pre rodinných príslušníkov pohraničných pracovníkov len na dávky nutné zo zdravotných dôvodov s prihliadnutím k povahe týchto dávok a k očakávanej dĺžke pobytu (článok 18 Nariadenia 883/2004). Majú teda nárok na vecné dávky len v takom rozsahu ako osoby, ktoré pobývajú mimo svoj štát poistenia, napríklad ako turisti.

V prípade pobytu mimo príslušný členský štát (štát poistenia), upravenom článkom 19 Nariadenia 883/2004, ide o osoby poistené (a ich rodinných príslušníkov) a súčasne bývajúce v jednom členskom štáte, ktoré v inom členskom štáte len pobývajú. Tieto osoby majú nárok na nevyhnutnú starostlivosť, ktorú vyžaduje ich zdravotný stav. Pričom sa prihliada k povahe vecných dávok a k očakávanej dĺžke pobytu. Postupuje sa podľa právnych predpisov štátu pobytu a dávky poskytuje príslušná inštitúcia štátu pobytu menom inštitúcie štátu poistenia. Vykonávacie nariadenie 987/2009 ďalej v článku 25 písm. a) ods. 3 vlastne bližšie stanovuje rozsah týchto vecných dávok. Dávky majú byť poskytnuté štátom pobytu v takom nevyhnutnom rozsahu, aby sa zabránilo nútenému odchodu danej osoby z členského štátu, v ktorom dočasne býva, pred koncom plánovanej doby pobytu z toho dôvodu, aby sa liečba podrobila vo svojom štáte poistenia. Súdny dvor Európskej únie interpretoval pojem „nevyhnutná starostlivosť“ extenzívne a rozhodol, že tento pojem nie je možné vykladať „v tom zmysle, že uvedené nároky by boli obmedzené iba na prípady, kde sa poskytnutá starostlivosť stane nevyhnutnou z dôvodu náhleho onemocnenia. Obzvlášť okolnosť, že starostlivosť vyžadovaná vývojom zdravotného stavu poistenca behom jeho dočasného pobytu v inom členskom štáte môže súvisieť so skôr prítomnou patológiou, o nej poistenec vedel, akou môže byť chronická choroba, neznamená, že nie sú splnené podmienky na uplatnenie týchto ustanovení.“⁶²⁴ Judikatúra Súdneho dvora Európskej únie reflektuje Nariadenie v článku 19 ods. 2, ktorý nariaďuje Správnej

⁶²² Za poistenú osobu sa podľa článku 1 Nariadenia 883/2004 považuje každá osoba, ktorá spĺňa podmienky nároku na dávky vyžadované právnymi predpismi členského štátu príslušného podľa Hlavy II (Určenie použiteľných právnych predpisov)

⁶²³ Ide o členské štáty uvedené v Prilohe III. Nariadenia 883/2004: Dánsko, Estónsko, Írsko, Španielsko, Taliansko, Litva, Maďarsko, Holandsko, Fínsko, Švédsko, Spojené kráľovstvo. Estónsko, Španielsko, Taliansko, Litva, Maďarsko, Holandsko sa rozhodli uplatňovať toto obmedzenie len behom obdobia štyroch rokov odo dňa účinnosti Nariadenia 883/2004, teda do 1.5.2014 (článok 87 odst. 10a Nariadenia 883/2004).

⁶²⁴ Vec C-326/00, Ionnidis.

komisii⁶²⁵ zostaviť zoznam vecných dávok poskytovaných v súvislosti s chronickými alebo existujúcimi chorobami⁶²⁶. Tieto vecné dávky sú podmienené predchádzajúcou dohodou medzi dotýčnou osobou a zariadením poskytujúcim starostlivosť v štáte pobytu. Správna komisia rozhodnutím č. S3 zo dňa 12. júna 2009, ktorým sa vymedzujú dávky, na ne sa vzťahuje čl. 19 ods. 1 a čl. 27 ods. 1 nariadenia (ES) č. 883/2004 a čl. 25 písm. A) ods. 3 nariadenia (ES) č. 987/2009 rozhodla, že okrem dávok v súvislosti s chronickými alebo existujúcimi chorobami zahŕňa „nevyhnutná starostlivosť“ aj dávky v súvislosti s tehotenstvom a pôrodom, avšak nie v prípadoch keby poskytnutie týchto dávok bolo cieľom pobytu na území v štáte pobytu.

Nariadenie 883/2004 umožňuje v určitých situáciách poisteným osobám a ich rodinným príslušníkom plánovane vycestovať do iného členského štátu za účelom lekárskej starostlivosti. Podľa článku 20 Nariadenia 883/2004 je poistená osoba povinná o takúto liečbu požiadať dopredu príslušnú inštitúciu svojho štátu poistenia. Na takúto liečbu nie je právny nárok a posudzovanie je na príslušnej inštitúcii, avšak príslušná inštitúcia nesmie odmietnuť v prípade, že daná liečba je súčasťou vecných dávok poskytovaných podľa právnych predpisov v štáte bydliska, ale danej osobe sa nemôže zabezpečiť táto liečba v lekársky odôvodniteľnej lehote, pričom sa prihliada k jej zdravotnému stavu a pravdepodobnému priebehu jej choroby. Relevantná je tu aj judikatúra Súdneho dvora Európskej únie, ktorá špecifikuje možnosti odmietnutia súhlasu s vycestovaním za starostlivosťou.⁶²⁷ Pokiaľ príslušná inštitúcia udelí súhlas s vycestovaním za liečbou, je táto liečba poskytovaná dotýčnej osobe podľa právnych predpisov členského štátu, v ktorom liečba prebieha, a to tak ako by daná osoba bola podľa týchto predpisov poistená. Liečba je poskytovaná na náklady a menom príslušnej inštitúcie štátu poistenia.

Zaujímavé však je, že v tomto prípade Nariadenie 883/2004 v podstate ignoruje vzťah medzi koordináciou vecných dávok v chorobe, teda zdravotným poistením a primárnym právom Európskej únie garantujúcim voľný pohyb tovaru a služieb. Do Nariadenia neboli napríklad zapracované rozsudky Kohll⁶²⁸ a Decker⁶²⁹, čím sa v podstate nevzal úplne do úvahy predchádzajúci právny vývoj v oblasti plánovanej liečby mimo členský štát poistenia.⁶³⁰ V oboch prípadoch šlo o luxemburských občanov, ktorí sa nechali ošetriť v iných členských štátoch, a to bez predchádzajúceho súhlasu ich poisťovne. V prípade Kohlla šlo o ortopedickú starostlivosť a v prípade pána Deckra o nákup okuliarov. Keď potom požiadali o úhradu nákladov podľa luxemburských taríf, bola im táto úhrada poisťovňou odmietnutá, pretože s poskytnutím starostlivosti v inom členskom štáte neudelila súhlas, tak ako to vyžadovali luxemburské národné predpisy a tiež platné Nariadenie 1408/71.⁶³¹ V týchto prípadoch Európsky súdny dvor (súčasný Súdny dvor Európskej únie) po prvý krát vyslovil názor,

⁶²⁵ Správna komisia pre koordináciu systémov sociálneho zabezpečenia sa zaoberá administratívnyimi záležitosťami, otázkami vákladu ustanovení jednotlivých nariadení o koordinácii sociálneho zabezpečenia a podporuje a rozvíja spoluprácu medzi krajinami Európskej únie. Zloženie, fungovanie a úlohy Správnej komisie upravujú články 71 a 72 Nariadenia 883/2004.

⁶²⁶ Zoznam nie je vyčerpávajúci a zahŕňa tieto výkony: dialýza ľadvín, liečba kyslíkom, zvláštne astmatické ošetrenia, echokardiografia v prípade chronických autoimunitných ochorení, chemoterapia.

⁶²⁷ Napríklad Věc C-173/09, Elčinov.

⁶²⁸ Věc C – 158/96.

⁶²⁹ Věc C – 120/95.

⁶³⁰ MARHOLD, Franz. Modernisation of European Coordination of Sickness Benefits. *European Journal of Social Security*. 2009, Volume 11, Nos. 1-2, s. 119 - 131. ISSN 1388-2627.

⁶³¹ Článok 22 Nariadenia 1408/71.

že aj keď národné predpisy, ktorých sa obidva spory týkali, spadajú do oblasti sociálneho zabezpečenia, organizácia ktorého je plne v právomoci členských štátov, je nutné uplatniť taktiež zásadu voľného pohybu služieb⁶³² a tovaru⁶³³. Ďalej konštatoval, že obmedzenie voľného pohybu je možné len z dôvodu, že by mohla byť ohrozená dostupnosť starostlivosti a jej kvalita. Rozsudky Kohll a Decker boli len začiatkom dlhej série rozsudkov, pretože mnohé otázky zostali otvorené. Napríklad pokiaľ sa závery uvedené v rozsudkoch týkajú všetkých typov vecných dávok, vrátane nemocenskej starostlivosti. Preto sa v nasledujúcich rokoch Európsky súdny dvor zaoberal ďalšími prípadmi súvisiacimi s vycestovaním za zdravotnou starostlivosťou,⁶³⁴ čím posunul výklad pravidiel poskytovania zdravotnej starostlivosti v iných členských štátoch smerom k voľnejšiemu rozhodovaniu pacientov pre liečbu v inom členskom štáte a súčasne k uvoľneniu možnosti pre poskytovateľov zdravotníckych služieb ponúkať starostlivosť klientom zo zahraničia.⁶³⁵ Preto sa právom očakávalo, že judikatúra Európskeho súdneho dvora (súčasný Súdny dvor Európskej únie) bude zahrnutá do Nariadenia 883/2004, ktoré si vyslovene kladie za cieľ nie len modernizáciu a prehľadnosť, ale aj spracovanie relevantnej judikatúry Súdneho dvora Európskej únie, čo sa ale nestalo. Niektoré štáty, ktoré spracovanie tejto judikatúry nepodporili argumentovali najmä tým, že judikatúra v tejto časti, ktorá sa zaoberá správnou aplikáciou ustanovení o voľnom pohybe služieb, vytvára nový systém oddelený od systému medzinárodného poskytovania zdravotnej starostlivosti na základe koordinačných nariadení.⁶³⁶ Nezpracovanie týchto rozsudkov však len zbytočne zvyšuje neprehľadnosť úpravy zdravotnej starostlivosti, či zvyšuje mieru právnej neistoty.

10.3.2 Dávky v starobe

Dávky v starobe reagujú na predpokladanú sociálnu udalosť, ktorou je dosiahnutie určitého veku stanoveného právnym predpisom. Dôchodkové zabezpečenie vychádza z úvahy, že ľudia by po dosiahnutí určitého veku už nemali vykonávať zárobkovú činnosť, ale že by im mala byť zabezpečená (po splnení určitých podmienok) dlhodobá poskytovaná dávka, ktorá nahradí ich príjem. V súčasnosti môžeme systémy zabezpečenia v starobe rozdeliť do dvoch veľkých množín :

- a) systémy kde pre poskytnutie dávok v starobe je potrebné splniť podmienku určitej doby poistenia (systémy založené na tzv. bismarkovskej tradícii)
- b) systémy poskytujúce dávky všetkým osobám žijúcim na území daného štátu (tzv. univerzálne systémy).⁶³⁷

⁶³² Tak ako vyplývajú z článku 59 a 60 SES.

⁶³³ Tak ako vyplývajú z článku 30 a 36 SES.

⁶³⁴ Napríklad Vec C-157/99, Peerboms-Smits; Vec C-368/98, Vanbraekel; Vec C-385/99, Müller-Fauré a Van Riet; Vec C-56/01, Inizan; Vec C-372/04, Watts.

⁶³⁵ TOMEŠ, Igor; KOLDINSKÁ, Kristína. *Sociální právo Evropské unie*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2003. 284 s. ISBN 80-7179-831-2.

⁶³⁶ TOMEŠ, Igor; KOLDINSKÁ, Kristína. *Sociální právo Evropské unie*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2003. 284 s. ISBN 80-7179-831-2.

⁶³⁷ KOLDINSKÁ, Kristína. *Sociální zabezpečení osob migrujících mezi státy EU*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2007, xvii, 229 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-807-1796-220.

Úprava všetkých podmienok nároku na dôchodok⁶³⁸ je plne v kompetencii jednotlivých štátov, preto sa dôchodkové systémy jednotlivých členských štátov značne odlišujú. Z toho dôvodu sú aj pravidla koordinácie dávok v starobe pomerne komplikované. Nariadenie 883/2004 aj v prípade dávok v starobe vyžaduje zaobchádzanie so štátnymi príslušníkmi iného členského štátu ako s vlastnými štátnymi príslušníkmi, teda podľa všeobecného koordinačného princípu rovného zaobchádzania. Celkove sa v prípade dávok v starobe uplatňujú výrazne všetky princípy koordinácie, aj keď najvýraznejšie asi princíp sčítania dôb poistenia.⁶³⁹

Ešte pred tým, než bude popísané ako Nariadenie 883/2004 upravuje dávky v starobe, je potrebné v súvislosti s nimi upozorniť na vecný rozsah tohto nariadenia. Európska komisia vo svojej už vyššie spomenutej žiadosti o nové koordinačné nariadenie z 12. decembra 1998⁶⁴⁰, okrem iného uviedla, že definícia „právnych predpisov“ by mala zahrňovať aj zmluvné ustanovenia, ktoré boli predmetom rozhodnutia orgánov verejnej moci, ktoré ich činia záväznými alebo rozširujú oblasť ich pôsobnosti. Úmyslom bolo rozšíriť pôsobnosť koordinačných nariadení i na doplnkové zamestnanecké dôchodkové systémy, a to v prípadoch, kedy verejná moc zaviedla ich obligatórnosť alebo ich rozšírila aj na osoby, ktoré neboli súčasťou zmluvy. Z toho vyplýva, že na tieto doplnkové dôchodkové systémy by sa aplikovali koordinačné princípy ako je sčítanie dôb poistenia alebo export dávok.⁶⁴¹ To sa však nestalo a Nariadenie 883/2004 tieto doplnkové systémy výslovne vyradzuje zo svojej pôsobnosti okrem tých, o ktorých členský štát urobí v tomto smere prehlásenie, ktoré oznámi predsedovi Európskeho parlamentu a predsedovi Rady Európskej únie.⁶⁴² Nedostatok koordinácie v tomto prípade zanecháva naďalej istú medzeru v európskej ochrane pracovníkov a iných osôb migrujúcich v rámci Európskej únie.⁶⁴³ Istým krokom smerom k ochrane práv migrujúcich pracovníkov je smernica Rady 98/49/ES zo dňa 29. júna 1998 o ochrane nárokov zamestnancov a samostatne zárobkových osôb, ktorí sa pohybujú v Spoločenstve, na penzijné pripoistenie, avšak tá neupravuje problematiku prenosnosti doplnkových dôchodkov, teda v tomto smere, prekážka voľného pohybu naďalej pretrváva.

Nariadenie 883/2004 rozlišuje v prípade dávok v starobe medzi tzv. dávkou nezávislou, teda plným (sólo) dôchodkom, a medzi pomernou dávkou, teda čiastkovým dôchodkom. Nezávislá dávka sa priznáva poistenej osobe, keď splnila podmienky nároku na dávku výhradne podľa vnútroštátneho práva (článok 52 ods. 1 pís. a) Nariadenia 883/2004), teda nie je potrebné prihliadať k dobám poistenia v iných členských štátoch a súčasne je výška takejto dávky v starobe vyššia, než by bola výška čiastkového dôchodku. Príslušná inštitúcia vypočíta výšku dávky podľa vnútroštátnych

⁶³⁸ Napríklad dĺžka potrebej doby poistenia alebo dôchodkový vek pre odchod do starobného dôchodku

⁶³⁹ PÁV, Jan. Důchodové nároky migrujících osob podle nových koordinačních pravidel v EU. *Národní pojištění*. 2010, roč. 41, č. 6, s. 5 - 7. ISSN 0323-2395.

⁶⁴⁰ KOM (1998) 779 final

⁶⁴¹ VERSCHUEREN, Herwig. Regulation 883/2004 and invalidity and old - age pensions. *European Journal of Social Security*. 2009, Volume 11, Nos. 1-2, s. 143 - 162. ISSN 1388-2627.

⁶⁴² Článek 1 písm. 1 : „...Tento výraz (právní předpisy) nezahrnuje jiná smluvní ustanovení kromě těch, která slouží k plnění pojistné povinnosti vyplývající z právních předpisů uvedených v předchozí pododstavci nebo která byla předmětem rozhodnutí orgánů veřejné moci, které je činí závaznými nebo rozšiřuje oblast jejich působnosti, pokud dotčený členský stát učiní v tomto směru prohlášení, které oznámí председови Evropského parlamentu a председови Rady Evropské unie. Toto prohlášení se zveřejní v Úředním věstníku Evropské unie.“

⁶⁴³ VERSCHUEREN, Herwig. Regulation 883/2004 and invalidity and old - age pensions. *European Journal of Social Security*. 2009, Volume 11, Nos. 1-2, s. 143 - 162. ISSN 1388-2627.

predpisov.

Pomerná dávka prináleží poistencovi, ktorému nárok na dávku v starobe vznikne iba s prihliadnutím k dobám poistenia získaným v iných členských štátoch, pretože samotná doba získaná v jednom členskom štáte nestačí k vzniku nároku na dávku.⁶⁴⁴ Teda k vzniku nároku na dávku je nutné doby poistenia získané v jednotlivých členských štátoch spočítať.

Takže príslušná inštitúcia vypočíta výšku prináležiacej dávky nasledovne :

1. Najprv podľa článku 52 ods. 1 písm. a) Nariadenia 883/2004 vypočíta nezávislú dávku podľa vnútroštátneho práva, pokiaľ sú teda splnené podmienky nároku na dávku, ako bolo uvedené vyššie. Tento výpočet samozrejme nie je možné uskutočniť v každom prípade, napríklad preto, že dotyčná osoba v príslušnom štáte nezískala dostatočnú dobu poistenia, zamestnania alebo bydliska, aby splnila podmienky nároku na dávku.⁶⁴⁵
2. Následne podľa článku 52 ods. 1 pís. b) vypočíta pomernú dávku, a to najprv teoretickú výšku a potom skutočnú výšku :
 - a) teoretická výška dávky sa vypočíta ako dávka, pri ktorej sa doby poistenia získané v iných členských štátoch berú ako doby poistenia získané len v štáte, ktorého predpisy uplatňuje príslušná inštitúcia
 - b) následne je za použitia teoretickej výšky dávky stanovená skutočná výška pomernej dávky, a to takým spôsobom, že sa teoretická výška dávky vynásobí pomerom medzi dĺžkou dôb získaných podľa vnútroštátnych predpisov, ktoré príslušná inštitúcia uplatňuje a celkovej doby poistenia získanej vo všetkých členských štátoch.
3. Pokiaľ bol uskutočnený výpočet ako nezávislej dávky tak aj pomernej dávky, dôjde následne k ich porovnaniu a dotyčnej osobe sa podľa článku 52 ods. 3 Nariadenia 883/2004 vyplatí tá z vypočítaných dávok, ktorá je vyššia.

Rovnaký výpočet uskutočnia všetky príslušné inštitúcie členských štátov, v ktorých bola dotyčná osoba behom svojho ekonomicky aktívneho života činná, pričom bude dotyčná osoba poberať z každého z daných členských štátov samostatný dôchodok.

Článok 52 ods. 4 Nariadenia 883/2004 ešte upravuje prípady, kedy sa od pomerného výpočtu upúšťa, alebo kedy sa pomerný výpočet nepoužije. Pomerný výpočet sa nepoužije na situácie, ktoré sú uvedené v časti 1 prílohy VIII Nariadenia 883/2004, ďalej za predpokladu, že nie je možné použiť právne predpisy pre predchádzanie súbehu, a tiež pokiaľ dotyčná osoba bola v jednom členskom štáte poistená po dobu kratšiu než je jeden rok a tento členský štát neposkytne dôchodok, druhý členský štát nemôže použiť výpočet pomerného dôchodku, teda je zaručené, že toto obdobie kratšie ako jeden rok nebude stratené.⁶⁴⁶

Pomerný výpočet sa nepoužije ani na systémy poskytujúce dávky, ktorých výpočet nie je založený na časovom období a zároveň sú tieto systémy uvedené v časti 2 prílohy VIII. Vyššie už bola spomenutá podmienka minimálnej doby poistenia alebo bydliska v dĺžke jedného roku, ktorá je upravená článkom 57 Nariadenia 883/2004.

⁶⁴⁴ PÁV, Jan. Důchodové nároky migrujících osob podle nových koordinačních pravidel v EU. *Národní pojištění*. 2010, roč. 41, č. 6, s. 5 - 7. ISSN 0323-2395.

⁶⁴⁵ KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální zabezpečení osob migrujících mezi státy EU*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2007, xvii, 229 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-807-1796-220.

⁶⁴⁶ TREZZIOVÁ, Dana. Nová pravidla koordinace sociálního zabezpečení v rámci EU od 1. května 2010 (2.). *PSK - Personální a sociálně právní kartotéka*. 2010, roč. 13, č. 6, s. 11 - 16. ISSN 1211-9482.

Pokiaľ je doba poistenia⁶⁴⁷ kratšia než jeden rok a nie je možné získať podľa predpisov daného členského štátu len na základe tejto doby nárok na dávku v starobe, nie je príslušná inštitúcia povinná zohľadniť túto dobu pri nároku na dávku, a teda nie je povinná priznať pomernú dávku. Túto krátku dobu poistenia zohľadní potom vo výpočte teoretickej dávky ďalší členský štát, v ktorom bola dotyčná osoba tiež poistená.

10.3.3. Predchádzanie súbehu dávok

V praxi dochádza k situáciám, kedy osoba, ktorej vznikol nárok na dávku v starobe, poberá aj iné dávky alebo ešte má príjmy zo svojej zárobkovej činnosti. Jednotlivé členské štáty na takýto súbeh dávok, popri prípade na súbehu dávok a príjmu reagujú ustanoveniami, ktorými stanovujú pravidlá pre takéto prípady. Ustanovenia, ktoré stanovujú spôsob pre predchádzanie súbehu dávok, obsahuje aj Nariadenie 883/2004, pričom tieto ustanovenia patria k tým najzložitejším v rámci koordinačných pravidiel Nariadenia 883/2004 a ich vykonávanie v praxi je tiež veľmi komplikované.⁶⁴⁸

V oblasti koordinácie systémov sociálnych zabezpečení považujeme za súbeh dávok súbežné poberanie dávok danou osobou od niekoľkých členských štátov. Nariadenie 883/2004 rozlišuje medzi súbehom dávok rovnakého druhu a súbehom dávok rôzneho druhu. Za súbeh dávok rovnakého druhu sa dá považovať každý súbeh dávok v invalidite, v starobe a pozostalostných dávok vypočítaných alebo poskytovaných rovnakej osobe na základe získaných dôb poistenia alebo bydliska.⁶⁴⁹

Zatiaľ čo za súbeh dávok rôzneho druhu považujeme všetky ostatné prípady, ktoré nepovažujeme za súbeh dávok rovnakého druhu, a to vrátane prípadov, kedy dochádza k súbehu dávok a iného príjmu.⁶⁵⁰

Nariadenie 883/2004 stanovuje niekoľko všeobecných pravidiel, ako pre prípady súbehu dávok rovnakého druhu, tak aj pre prípady súbehu dávok rôzneho druhu používané pre účely vnútroštátnych pravidiel pre predchádzanie súbehu :

- príslušná inštitúcia prihliada k dávkam alebo príjmom získaným dotyčnou osobou v inom členskom štáte len vtedy, keď tak vyslovene stanovia vnútroštátne predpisy, ktorými sa riadi;
- príslušná inštitúcia prihliada k dávkam a príjmom, ktoré vypláca iný členský štát vo výške pred zrážkou dane, príspevku na sociálne zabezpečenie a iných jednotlivých poplatkov alebo zrážok;
- príslušná inštitúcia neprihliada k dávkam získaným na základe dobrovoľného poistenia v inom členskom štáte;
- pokiaľ členský štát znižuje dávku na základe svojich vnútroštátnych pravidiel proti súbehu dávok, pretože dotyčná osoba poberá dávky rovnakého alebo rôzneho druhu z iného členského štátu alebo získava príjem z iných členských štátov, môže dávku znížiť len o výšku týchto dávok alebo príjmov.⁶⁵¹

⁶⁴⁷ V texte se uvádza pre zjednodušenie len doba poistenia, avšak pre účely daného článku sa „dobami“ rozumie všetky doby poistenia, zamestania, samostatne zárobkovej činnosti, alebo bydliska, ktoré zakladajú nárok na dotknutú dávku alebo ju priamo zvyšujú (článok 57 odst. 1 Nariadenia 883/2004)

⁶⁴⁸ KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální zabezpečení osob migrujících mezi státy EU*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2007, xvii, 229 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-807-1796-220.

⁶⁴⁹ Článok 53 odst. 1 Nariadenia 883/2004.

⁶⁵⁰ Článok 53 odst. 2 Nariadenia 883/2004.

⁶⁵¹ Článok 53 odst. 3 Nariadenia 883/2004.

Ako už bolo vyššie spomenuté Nariadenie 883/2004 rozlišuje medzi súbehom dávok rovnakého druhu a súbehom dávok rôzneho druhu. Pravidlá pre predchádzanie súbehu dávok rovnakého druhu sa však nepoužijú na čiastkové dôchodky, teda pomerné dávky rovnakého druhu vypočítané podľa vnútroštátnych predpisov dotýčajúcich členských štátov. Vnútroštátne pravidlá pre predchádzanie súbehu dávok sa môžu použiť len pri určitých druhoch dávok. Ide buď o dávky, ktorých výška je nezávislá na dĺžke získaných dôb poistenia alebo bydliska, alebo o dávky, ktorých výška je určená na základe započítaných dôb. Započítané doby sú považované za získané medzi dňom vzniku sociálnej udalosti a dňom neskorším, ktorá je v súbehu s dávkou rovnakého druhu⁶⁵², alebo s dávkou, s výškou nezávislou na dĺžke získaných dôb poistenia alebo bydliska.⁶⁵³ Dávky jednotlivých členských štátov a dohody umožňujúce použitie týchto pravidiel sú uvedené v prílohe IX. Nariadenia 883/2004.

Ešte zložitejšie pravidlá platia v prípadoch predchádzania súbehu dávok rôzneho druhu, kedy dotyčná osoba poberá jednu alebo viac dávok rovnakého druhu súbežne s jednou alebo viacerými dávkami rôzneho druhu. Pokiaľ poberanie dávok rôzneho druhu vyžaduje použitie vnútroštátnych pravidiel o predchádzaní súbehu dávok, rozdelí príslušná inštitúcia výšku dávok, tak ako by bola vzatá do úvahy, počtom týchto dávok. Tak urobí v prípade, že ide o dve alebo viac nezávislých dávok. Pokiaľ ide o súbeh jednej alebo niekoľkých pomerných dávok, berú príslušné inštitúcie do úvahy dávky ako funkciu pomeru medzi dobami poistenia a bydliska, stanovené pre výpočet skutočnej výšky dávky, tzn. pomerné dávky podľa § 52 ods. 1 písm. b) bod ii) Nariadenia 883/2004.⁶⁵⁴

10.4 Záver

Voľný pohyb osôb ako jedna zo štyroch základných slobôd, ktoré patria medzi základné princípy fungovania Európskej únie, je v oblasti sociálneho zabezpečenia umožnený vďaka existencii koordinačných pravidiel, vytvorených pred viac ako päťdesiatimi rokmi. V priebehu tohto obdobia sa tieto pravidlá neustále rozrastali a vyvíjali. Pretože dňa 1. mája 2011 skončili všetky prechodné opatrenia obmedzujúce voľný pohyb pracovníkov z členských štátov, ktoré pristúpili k Európskej únii v roku 2004, a českým občanom sa definitívne otvoril pracovný trh v celej Európskej únii, bolo v tejto časti pojednávané aj o súčasne platných koordinačných nariadeniach č. 883/2004 a č. 987/2009, ktoré sa vzťahujú na všetkých občanov Európskej únie migrujúcich do iných členských štátov a bola vypracovaná s cieľom zjednodušiť a modernizovať predchádzajúcu právnu úpravu koordinácie systémov sociálneho zabezpečenia. Ako už bolo uvedené, dlhé vyjednávania členských štátov a prijímania rôznych kompromisov však spôsobilo, že úprava je naďalej zložitá a v budúcnosti bude vyžadovať ďalšiu interpretáciu Súdnyim dvorom Európskej únie. Je teda otázkou, nakoľko bol tento cieľ splnený.

Na druhej strane je potrebné povedať, že Nariadenie 883/2004 prinieslo niekoľko významných zmien. Napríklad rozšírenie osobnej pôsobnosti na všetkých

⁶⁵² Ak nebola uzatvorená dohoda medzi dvoma alebo viacerými členskými štátmi zaisťujúca, že tá ista započítaná doba nebude braná do úvahy viackrát.

⁶⁵³ Článok 54 ods. 2 Nariadenia 883/2004.

⁶⁵⁴ Článok 55 Nariadenia 883/2004.

občanov členských štátov bez ohľadu na ekonomickú aktivitu, čím aspoň v tomto prípade svoj cieľ naplnia.

V súvislosti s princípmi koordinácie bol rozobraný v kapitole zaoberajúcej sa princípom rovného zaobchádzania aj rozsudok Súdneho dvora Európskej únie v prípade Landtová, ktorý mal ilustrovat' zložitost' interakcie únie, národnej a bilaterálne zmluvnej úpravy sociálneho zabezpečenia. Tento prípad vznikol ako dôsledok špecifickej historickej situácie spočívajúcej v rozdelení Českej a Slovenskej Federatívnej republiky a v následnom vzniku dvoch samostatných štátov. Z toho logicky vyplýva taktiež vznik dvoch samostatných systémov sociálneho zabezpečenia, ktorý si vyžiadal usporiadanie vzťahov v tejto oblasti. Ku koordinácii systémov sociálneho zabezpečenia bola prijatá bilaterálna zmluva. Rozdelením vznikla situácia, kedy mala určitá skupina osôb z dôvodu zamestnania vzťah k obidvom štátom, teda situácia, kedy dané osoby začali byť vo svetle nových okolností považované za migrujúcich pracovníkov. Po pristúpení obidvoch štátov k Európskej únii sa začalo v oblasti sociálneho zabezpečenia migrujúcich pracovníkov aplikovat' koordinačné Nariadenie 1408/71. Zmluva síce zrušená nebola, avšak prestala sa aplikovat'. Výnimkou boli niektoré ustanovenia tejto zmluvy, ktoré boli výslovne stanovené Nariadením 1408/71 v prílohe III. Teda úprava vzťahov je veľmi komplikovaná a interpretácia ustanovení koordinačného Nariadenia 1408/71 (to samozrejme platí aj pre súčasné Nariadenie 883/2004) vo vzťahu k bilaterálnej zmluvnej a národnej úprave je často rozporuplná. To veľmi dobre ilustruje aj „spor“ medzi Ústavným súdom Českej republiky a Najvyšším správny súdom v prípade Landtová, ktorý mohol v podstate rozriešiť iba Súdny dvor Európskej únie, a to svojou interpretáciou, pričom poukázal na základné princípy koordinácie. Z uvedeného vyplýva, že úloha súdneho dvora pri interpretácii koordinačných pravidiel je naďalej zásadná. Aj keď súdny dvor prípad rozhodoval ešte podľa Nariadenia 1408/71 môžeme závery kludne aplikovat' aj na Nariadenie 883/2004, pretože ustanovenia interpretované v tomto prípade sa nezmenili.

Záver

Táto práca sa zaoberá vývojom právnej úpravy sociálneho poistenia od počiatkov jeho zavedenia v Rakúsko – Uhorskej monarchii v podstate až po súčasnosť a prezentuje bohaté základy právnej úpravy sociálneho poistenia vybudované už na konci 19. storočia, z ktorých sa dá čerpať poučenie i v dnešnej dobe.

V období Rakúsko – Uhorskej monarchie bolo významným počinom zavedenie povinného verejnoprávneho poistenia tromi zákonmi, zákonom č. 1/1888 r. z., o úrazovom poistení robotníkov, zákonom č. 33/1888 r. z., o nemocenskom poistení robotníkov a zákonom č. 127/1889 r. z. o bratských pokladniciach, ktoré boli súčasťou tzv. Taafeho reformy. Tá bola inšpirovaná reformou ríšskeho kancelára Otta von Bismarck v Nemecku, ktoru bolo v rokoch 1883 – 1889 prvý krát v histórii zakotvené povinné sociálne poistenie. Vznik povinného sociálneho poistenia bol vlastne reakciou na prílišný liberalizmus doby. Napriek tomu, že sa môže javiť, že bolo zavedené v rámci sociálnej solidarity, pravdou je, že takýmto spôsobom sa v duchu politiky „cukru a biča“ Bismarck snažil udržať vzťahujúcu sa robotnícku triedu a s ňou aj vzťahujúci sa socializmus na uzde. Bismarck svojimi reformami vytvoril základ tzv. Bismarckovho modelu sociálneho poistenia, ktorý na dlhú dobu ovplyvnil aj sociálne poistenie v Rakúsko – Uhorsku a neskôr v Československu. Bismarckov model sociálneho poistenia je charakteristický predovšetkým stavovskou diferenciáciou, teda zavedením rôznych schém poistenia pre rôzne kategórie pracujúcich (robotníci, úradníci) a tiež financovaním z poistného odvádzaného ako zamestnávateľmi, tak aj zamestnancami. V rámci charakteristiky dôchodkových systémov je Bismarckov model modelom korporatívnym, kedy sa výška dôchodku odvodzuje od predchádzajúceho pracovného výkonu a výška penzií tak zodpovedá príjmovým rozdielom medzi ľuďmi z dôb kedy ešte pracovali.⁶⁵⁵ V uvedenom môžeme vystopovať princíp zásluhovosti, ktorý sa uplatňuje v dôchodkovom poistení i dnes a v súčasnosti najmä v súvislosti s dôchodkovými reformami v Českej republike a na Slovensku bola vždy snaha o jeho posilnenie. Nevýhodou „čistého“ korporatívneho modelu je práve vytváranie bariér medzi jednotlivými kategóriami pracovníkov na základe príjmov.

Právnu úpravu sociálneho poistenia Rakúsko – Uhorska prevzalo aj Československo po svojom vzniku v roku 1918 a s ňou aj Bismarckov korporativistický model. Obrovskou nevýhodou takejto stavovskej diferenciácie bola nielen legislatívna ale aj organizačná roztrieštenosť, preto sa nemôžeme diviť, že odborná verejnosť neustále volala po zjednotení, minimálne tom organizačnom. Významným úspechom tejto doby bolo prijatie na svoju dobu veľmi pokrokového zákona č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad choroby, invalidity a staroby, ktorým síce stavovská diferencovanosť prekonaná nebola, keďže osobný rozsah sa vzťahoval len na zamestnancov, avšak zjednotil vecný rozsah a zjednotil predtým roztrieštené poistenia aj po organizačnej stránke, bola vytvorená centrálna inštitúcia Ústredná sociálna

⁶⁵⁵ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětzace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. Fontes (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy). ISBN 978-807-3083-038. s. 412-413.

poist'ovňa so sídlom v Prahe, čo poistenie značne administratívne zjednodušilo a znížilo jeho finančnú náročnosť. Problémom počas celej prvej republiky však bola výška týchto robotníckych dôchodkov, ktorými nebolo možné zabezpečiť dôstojnú starobu aj pre nižšie vrstvy obyvateľstva, avšak upraviť ich výšku na dostatočnú úroveň sa však nepodarilo. V tomto období, to ale nebolo nič výnimočné. V medzinárodnom porovnaní patrilo Československo v rámci dôchodkového zabezpečenia medzi najrozvinutejšie štáty.⁶⁵⁶ Netreba zabúdať ani na to, že v období prvej Československej republiky tu pôsobilo mnoho odborníkov zaoberajúcich sa sociálnou politikou, ktorých filozofia ovplyvnila mnohé krajiny Európy. Hovorí sa o českej sociálnej politickej škole, ktorá zdôrazňovala zodpovednosť jedinca za svoju budúcnosť.⁶⁵⁷ To je téza, na ktorú sa snažíme nadviazať aj v súčasnosti opäť predovšetkým v súvislosti s dôchodkovými reformami, a to ako v Čechách, tak aj na Slovensku. Avšak zmeniť postoj verejnosti po štyridsiatich rokoch paternalistického sociálneho systému, ktorý nasledoval, nie je vôbec jednoduché.

Prvorepublikové sny o univerzalite sa naplnili až po druhej svetovej vojne. V roku 1948 bol prijatý zákon č. 99/1948 Zb., o národnom poistení, ktorý napriek tomu ako bol prezentovaný po februári 1948, bol skôr vyvrcholením predchádzajúceho predvojnového obdobia. Zákon sa vzťahoval na 95% občanov, a to vrátane osôb samostatne zárobkovo činných, ktoré boli vlastne historicky prvýkrát poistené, keďže ich poistenie sa napriek snahám nepodarilo zaviesť počas prvej republiky. Častokrát sa tvrdí, že zákon o národnom poistení bol inšpirovaný Beveridgeovým modelom národného poistenia z roku 1942, ktorý je založený na myšlienke, že každý človek má právo na určitý minimálny štandard zabezpečenia v chorobe alebo starobe, ktorý má byť zabezpečený prostredníctvom poistného a štátnych príspevkov. Ostatne túto koncepciu môžeme vybadať aj v konštrukcii dávok dôchodkového poistenia v Českej republike, kde je dávka dvojjložková, pričom základnú výmeru tvorí pevná čiastka rovnaká pre všetky dávky dôchodkového poistenia, ktorá tvorí určitý minimálny štandard pre všetkých poberateľov dávok. Samozrejme inšpirácia Beveridgeovou správou sa nedá poprieť, ale univerzalistické teórie zjednotenia robotníckeho a úradníckeho poistenia sa objavili už počas druhej svetovej vojny. Okrem univerzality osobného rozsahu zákon tiež novo zaviedol princíp vzniku poistenia zo zákona. Samozrejme zákon zaviedol aj niektoré inštitúty, ktoré boli dobové a dnes už sú prežitkom. Napríklad započítavanie náhradných dôb poistenia, ktoré nie sú nikým hradené, čo je problém, ktorý zaťažuje ešte aj súčasný dôchodkový systém v Českej republike. Taktiež zavedením sociálneho dôchodku a dôchodku manželky bol do sociálneho poistenia vnesený zaopatrovací prvok.

Po februári 1948 sa začala postupne prijímať koncepcia sovietského štátoprávneho modelu sociálneho zabezpečenia, ktorý úplne potlačil národné tradície. K prerodu došlo v rokoch 1951 – 1953, kedy bolo zoštátnené sociálne poistenie a zdravotníctvo. Postupne bol opustený poist'ovací princíp, ktorý bol nahradený zaopatrovacím princípom. Rozvíjalo sa predovšetkým zabezpečenie zamestnancov, zatiaľčo osoby samostatne zárobkovo činné boli úmyselne diskriminované. Sociálne

⁶⁵⁶ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětzace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. Fontes (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy). ISBN 978-807-3083-038. s. 426.

⁶⁵⁷ TOMEŠ, Igor. Historický vývoj české sociální politiky. *Zlatý fond sociální politiky* [online]. 2011 [cit. 2014-06-08]. Dostupné z: <<http://praha.vupsv.cz/webisnt/zlatyfond.htm>>.

poistenie sa stalo nástrojom sociálnej preferencie alebo represie. Zákomom č. 55/1956 Zb., o sociálnom zabezpečení boli vytvorené pracovné kategórie, čím sa vlastne sociálne zabezpečenie vrátilo späť k bismarckovej koncepcii založenej na princípe zásluhovosti.⁶⁵⁸ Dôchodkové zabezpečenie a zdravotníctvo boli zoštátnené a nemocenské poistenie bolo zverené do rúk odborového hnutia, takže zamestnanec poberal nemocenské dávky na svojom pracovisku. V oblasti financovania sociálneho zabezpečenia boli najprv zamestnanecké príspevky zahrnuté do dane zo mzdy a neskôr zamestnávateľský príspevok splynul s podnikovými odvodmi, čím sa financie na sociálne zabezpečenia rozplývali v štátnom rozpočte. Väčšina obyvateľstva si zvykla na pomerne štedré dávky, ktoré mala „zadarmo“, a ktoré štát, predovšetkým v dôchodkovom zabezpečení, poskytoval na úkor budúcich generácií. Tak ako neprehľadné bolo financovanie sociálneho zabezpečenia, tak neprehľadná bola aj jeho legislatíva. Príznančná pre toto obdobie je úprava sociálneho zabezpečenia prostredníctvom množstva podzákonných predpisov, ktoré zapríčiňujú obrovskú neprehľadnosť v legislatíve tohoto obdobia. Typické pre toto obdobie je prijímanie nového zákona o sociálnom zabezpečení približne každých desať rokov, čo svedčí o neschopnosti zaujať jasný postoj a prijať systém, ktorý by bol dlhodobou udržateľný.

Po roku 1989 bolo jasné, že je potrebné sa vysporiadať so všetkými nešvarmi predchádzajúceho režimu. Najdôležitejšie bolo previesť ekonomickú reformu, ktorú musela sprevádzať reforma sociálna, aby vyrovnala tvrdý dopad ekonomických zmien. Preto bolo zo začiatku úsilie sústredné na vytvorenie záchranej sociálnej siete, ktorá by nedovolila klesnúť občanom do biedy. Tu sa nám znova vynára myšlienka Beveridgovho minimálneho štandardu. Koncept záchranej sociálnej siete bol súčasťou Scenáru sociálnej reformy, ktorý okrem toho v rámci sociálneho zabezpečenia zdôrazňoval predovšetkým návrat k poisťovaciemu princípu a oddelenie financovania sociálneho zabezpečenia od štátneho rozpočtu, a tiež odstránenie diskriminácie, najmä osôb sasmostatne zárobkovo činných.

Od roku 1993 už musel každý štát pokračovať v sociálnej transformácii sám a zaujímavé je, že napriek spoločnému vývoju sociálneho poistenia sa vývoj v Českej republike a na Slovensku značne odlišoval. Česká republika pomerne skoro, už v roku 1995 prijala zákon o dôchodkovom poistení, ktorý transformoval sociálne zabezpečenia na dôchodkové poistenie a zaviedol zásadné opatrenia, ako bolo postupné zvyšovanie zákonnej vekovej hranice pre nárok na starobný dôchodok, zjednotenie systému a zmena konštrukcie výpočtu dôchodkov. Na druhej strane na Slovensku platil zákon č. 100/1988 Zb., o sociálnom zabezpečení až do reformy sociálneho poistenia v roku 2004, a to vrátane pracovných kategórií. Zmeny sa na Slovensku udiali len čo sa inštitúcie a organizácie týka. V roku 1994 bola vytvorená Sociálna poisťovňa, ktorá zjednotila správu nemocenského a dôchodkového poistenia, ku ktorému sa po reforme sociálneho zabezpečenia pridali aj poistenie úrazové, proti nezamestnanosti a garančné. Taktiež bolo oddelené financovanie týchto poistení od štátneho rozpočtu. V oboch krajinách bol pomerne skoro vytvorený dobrovoľný kapitalizačný III. pilier, ktorý mal prvotne kompenzovať zrušenie pracovných kategórií.

V tejto práci boli pojednávané aj dôchodkové reformy Českej republiky a Slovenska, ktoré sú opäť napriek spoločným tradíciami a historickému vývoju úplne

⁶⁵⁸ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětzace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. Fontes (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy). ISBN 978-807-3083-038. s. 434.

odlišné. Slovensko previedlo svoju reformu sociálneho poistenia, ktorého súčasťou bola aj dôchodková reforma, takmer o desať rokov skôr ako Česká republika, v roku 2004. Bolo súčasťou ešte prvej vlny dôchodkových reforiem, kedy sa v presadzovala predovšetkým reforma podľa modelu Svetovej banky, ktorá presadzovala trojpilierovosť so zavedením povinného kapitalizačného II. piliera, ktorý mal do budúcnosti zabezpečiť finančnú stabilitu priebežne financovaného základného systému. Táto pomerne radikálna reforma vyzerala spočiatku úspešne predovšetkým kvôli širokej podpore obyvateľstva. Po výmene vlád sa však ale začali uplatňovať mnohé nesystémové kroky, ktoré reformu ohrozili. Je dôležité ešte pripomenúť, že Slovenská republika má osobitné dôchodkové systémy pre tzv. silové rezorty, ktoré spravujú príslušné ministerstvá. Čím sa opäť dostávame k reziduam bismarckovskej stavovskej diferenciácie.

Česká republika sa pri príprave dôchodkovej reformy dlho spoliehala na národnú tradíciu a svojich odborníkov a model Svetovej banky odmietala, aj keď vždy počítala s vytvorením II. kapitalizačného piliera, ktorý však mal byť dobrovoľný. Po desiatich rokoch prípravy sa vláda unáhnila a napriek doporučeniam druhej Bezděkovej komisie navrhla dôchodkovú reformu, ktorá v Parlamente prešla len veľmi tesne a prezident ju odmietol podpísať. Okrem toho opozícia proti nej zahájila silnú antikampaň. Dôchodková reforma sa nestretla s pochopením ani v odborných kruhoch ani medzi občanmi, a napriek desaťročným prípravám vyzerala ako „ušíť horúcou ihlou“. Dôchodková reforma je sociálne veľmi citlivou témou a vzhľadom na jej dlhodobosť je potrebné, aby pred prijatím dosiahla konsenzus skrz celé politické spektrum. Zatiaľčo trojpilierový systém zavedený dôchodkovou reformou na Slovensku sa stále drží aj napriek značnej finančnej záťaži, ktorú priniesli transformačné náklady a tiež napriek nesystémovému podkopávaniu zo strany súčasnej vlády, dôchodková reforma v českej republika skončila fiaskom a ešte len rok po zavedení II. kapitalizačného piliera bolo rozhodnuté o jeho ukončení a bola vytvorená ďalšia Odborná komisia pre dôchodkovú reformu. Tá zatiaľ do budúcnosti s II. pilierom neuvažuje, avšak chce posilniť III. pilier.

Martin Potůček, ktorý komisiu vedie, spomenul v istom rozhovore chybu, že nebolo zavedené zamestnanecké pripoistenie. Myslím si, že by možno bolo vhodné uvažovať do budúcnosti so zavedením takéhoto pripoistenia, predovšetkým pre okruh zamestnancov pracujúcich v sťažených podmienkach. Podľa môjho názoru však neostáva nič iné len súhlasiť so Záverom prvej Bezděkovej komisie, že ideálna reforma neexistuje, a že udržanie stability dôchodkového systému vyžaduje nejakú „obet“, ktorej podoba, veľkosť a časovanie musí byť určené politicky. Myslím si však, že je potrebné k tomu dodať, že sa nesmie stať nástrojom „politických bojov“, čomu sa nepodarilo vyhnúť ani na Slovensku ani v Českej republike.

V závere práce je ešte pripojená kapitola o koordinácii systémov sociálneho zabezpečenia, ktorá sa dotýka aj právnej úpravy sociálneho poistenia, respektíve celého sociálneho zabezpečenia v Českej a Slovenskej republike. Občania Českej a Slovenskej republiky, ktorí využívajú svoje právo voľného pohybu sú konfrontovaní aj so systémami sociálneho zabezpečenia iných členských štátov, preto sa táto časť venovala najmä koordinačným nariadeniam v oblasti sociálneho zabezpečenia.

To sa dotýka aj právnej úpravy sociálneho poistenia, respektíve celého sociálneho zabezpečenia v Českej a Slovenskej republike, ktoré vstúpili do Európskej únie v roku 2004. Keď sa občania Českej a Slovenskej republiky rozhodnú využiť svoje právo voľného pohybu a migrovať za prácou, budú konfrontovaní aj so systémami sociálneho zabezpečenia iných členských štátov, preto sa táto časť venovala najmä koordinačným nariadeniam v oblasti sociálneho zabezpečenia

Zhrnutie

Predkladaná dizertačná práca sa venuje téme vývoja sociálneho poistenia na území dnes už dvoch samostatných štátov, Českej a Slovenskej republiky, ktoré ako súčasť jedného štátoprávneho celku, s malou prestávkou v čase neslobody počas druhej svetovej vojny, zdieľali spoločnú minulosť od roku 1918 do roku 1993. Práca potom pokračuje vývojom sociálneho poistenia v každej republike po rozdelení federácie, pričom v závere sa sústreďuje na komparáciu dôchodkových reforiem, ktoré prebehli ako v Slovenskej, tak aj v Českej republike.

Práca začína vývojom právnej úpravy sociálneho poistenia v období, ktoré predchádzalo obdobiu prvej československej republiky. Oba štáty vtedy boli súčasťou Rakúsko – Uhorskej monarchie, kde v jej rakúskej časti prebehla v roku 1888 sociálna reforma, známa aj ako Taafeho reforma, ktorá tromi zákonmi zaviedla povinné verejnoprávne sociálne poistenie. Táto reforma bola inšpirovaná reformami ríšskeho kancelára Otta von Bismarcka.

Rakúsko – Uhorskú legislatívu, a to nielen v sociálnej oblasti, prevzalo po prvej svetovej vojne v roku 1918 novovzniknuté Československo. S ňou prebralo aj problémy celého predchádzajúceho systému sociálneho poistenia. Sociálne poistenie v období prvej republiky bolo stavovsky diferencované, čo znamená, že rôzne kategórie pracovníkov mali vlastnú úpravu sociálneho poistenia. To viedlo k značnej roztrieštenosti systému. V oblasti sociálneho poistenia sa za najvýznamnejšie považuje prijatie zákona o poistení zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby. Okrem zamestnaneckého poistenia bolo samostatne upravené ešte nemocenské poistenie verejných zamestnancov, banícke poistenie, penzijné poistenie zamestnancov vo vyšších službách a úrazové poistenie zamestnancov. Bol prijatý aj zákon o poistení osôb samostatne zárobkovo činných pre prípad invalidity a staroby, avšak ten nikdy nenadobudol právnu účinnosť.

Osoby samostatne zárobkovo činné zahrnul do osobného rozsahu až zákon o národnom poistení prijatý v roku 1948, ktorým bolo sociálne poistenie zjednotené. Ten bol čiastočne inšpirovaný Beveridgeovým modelom národného poistenia z roku 1942. Zákon o národnom poistení bol založený na zásade univerzality, keďže sa vzťahoval asi na 95% obyvateľstva, uniformity, keďže boli zjednotené dávkové systémy a na princípe rovnosti, na základe ktorého bol zjednotený stupeň sociálnoprávnej ochrany občanov.

Po februárovom prevrate v roku 1948 sa však postupne smerovanie vývoja sociálneho poistenia začalo orientovať na sovietsky model sociálneho zabezpečenia. Princíp poistenia bol postupne opustený. Dôchodkové zabezpečenie a zdravotníctvo boli zoštátnené a nemocenské poistenie bolo zverené do rúk odborového hnutia, takže zamestnanec poberal dávky na svojom pracovisku. Neprehľadné bolo tiež financovanie sociálneho zabezpečenia, keďže zamestnanecké príspevky sa stali súčasťou dane zo mzdy a príspevky zamestnávateľa zas súčasťou podnikových odvodov, takže sa príjmy na sociálne zabezpečenia rozplývali v štátnom rozpočte.

Po páde režimu v roku 1989 bolo nevyhnutné previesť sociálnu reformu, ktorá by zmierňovala dopady nevyhnutnej ekonomickej reformy. Bol prijatý Scenár sociálnej reformy. Jeho súčasťou bol koncept záchrane sociálnej siete, ktorá by nedovolila klesnúť občanom do biedy. Scenár sociálnej reformy okrem toho v rámci sociálneho zabezpečenia zdôrazňoval predovšetkým návrat k poisťovaciemu princípu, oddelenie

financovania sociálneho zabezpečenia od štátneho rozpočtu, a tiež odstránenie diskriminácie, najmä osôb samostatne zárobkovo činných.

V roku 1993 bol spoločný štát rozdelený a novovzniknuté nástupnícke štáty Česká a Slovenská republika museli v sociálnej transformácii pokračovať každá sama za seba. Napriek spoločným základom bol vývoj sociálneho poistenia v každom štáte úplne odlišný. Česká republika pomerne skoro, už v roku 1995 prijala zákon o dôchodkovom poistení, ktorý transformoval sociálne zabezpečenia na dôchodkové poistenie a zaviedol zásadné opatrenia, ako bolo postupné zvyšovanie zákonnej vekovej hranice pre nárok na starobný dôchodok, zjednotenie systému a zmena konštrukcie výpočtu dôchodkov. Na druhej strane na Slovensku platil zákon o sociálnom zabezpečení z roku 1988 až do reformy sociálneho poistenia v roku 2004. V roku 1994 bola vytvorená Sociálna poisťovňa, ktorá zjednotila správu nemocenského a dôchodkového poistenia, ku ktorému sa po sociálnej reforme pridali aj poistenie úrazové, poistenie proti nezamestnanosti a garančné poistenie.

V závere dizertačnej práce sú analyzované dôchodkové reformy prevedené v oboch štátoch, ktoré sú opäť napriek spoločným tradíciám a historickému vývoju úplne odlišné. Následne sú tieto dôchodkové reformy podrobené komparácii. Dôchodková reforma na Slovensku bola prevedená podľa modelu Svetovej banky, ktorá presadzovala trojpilierovosť so zavedením povinného kapitalizačného II. piliera, ktorý mal do budúcnosti zabezpečiť finančnú stabilitu priebežne financovaného základného systému. Česká republika taktiež zaviedla druhý kapitalizačný pilier, avšak v umiernennejšej podobe, pretože je dobrovoľný. Reforma sa však nestretla s pochopením u odborníkov ani u verejnosti a v súčasnosti sa plánuje fungovanie II. piliera ukončiť.

Ideálna dôchodková reforma neexistuje, a preto rozhodnutie o nej musí byť učinené politicky, avšak je dôležité, aby sa v rozhodovaní o nej došlo ku konsenzu skrz celé politické spektrum.

V závere je pripojená ešte kapitola o koordinácii národných systémov sociálneho zabezpečenia.

Summary

The dissertation presented concerns the development trends in social security provision in the territory of the present-day independent states of the Czech and Slovak Republics, which, with only a short interruption in difficult Nazi occupation in World War II, made up the common state administration unit of Czechoslovakia, from 1918 to 1993. The dissertation continues tracing the evolution trends in the welfare system in each republic upon the dissolution of the federal state, and, finally, it focuses on the comparison of pension reforms implemented in both countries.

Firstly, the developments in the legal regulations concerning social security schemes in the period preceding the First Czechoslovak Republic are studied. Both states were integral parts of the Austro–Hungarian Empire, where a social reform was implemented in 1888 in its Austrian part, known also as Taaffe’s Reform. It introduced mandatory public social insurance in three separate acts. The reform was inspired by Otto von Bismarck, Chancellor of the German Reich. In 1918, after World War I, the Austro-Hungarian legislation was fully adopted by the newly formed Czechoslovakia and the burden of responsibility for all problems regarding the previous social security system assumed. Social security contributions in the period of the First Republic were professionally differentiated in the way of specific statutory provisions applied to various employment categories, which resulted in the fragmentation and disunity of the system. Among the most remarkable points in terms of social security, the system installed separate sickness, invalidity and old-age insurance under the National Employees Insurance Act. Besides the employees insurance, there were separate legal regulations for the health insurance of public servants, miners, pension schemes for higher civil servants and industrial injuries insurance. A law regulating the disability and old-age insurance of the self-employed was passed but never became truly effective. The self-employed were eventually entitled to social security or disablement benefits only after the National Insurance Act of 1948 united the social security system in the country, which was partly inspired by Beveridge’s Model of the 1942 National Insurance Scheme in Britain. The National Insurance Act was built on the universality principle, as it applied to approximately 95 % of the population, and uniformity, as all benefit schemes had been unified on the equality principle providing the same level of social and legal protection to all citizens.

Secondly, the dissertation offers insights into the situation after the coup d’état in 1948, when social insurance development trends were gradually oriented towards the Soviet welfare model. The insurance principle was abandoned, the pension and health care system was nationalised and taken over by trade unionists. Every employee was entitled to receive benefits at their own workplace. The funding of the social security benefits was somewhat ambiguous, as the employees’ contributions became part of income taxes and employers’ contributions part of companies’ transfer payments, so all social security payments simply vanished into the government budget.

Thirdly, upon the collapse of the communist regime in 1989, a social reform became inevitable in order to mitigate the impact of economic reform and the dissertation deals with a new scenario for social reform. As part of the reform after 1989, the concept of protective social network was introduced to prevent citizens from living on very low incomes and falling below a certain level of poverty. Moreover, the social reform scenario emphasised the return to the insurance principle, financial

separation of the social security system and its independence from the national budget, and the end of discrimination, chiefly of the self-employed. In 1993 Czechoslovakia was split up and the new succession states, the Czech and Slovak Republics, had to continue in the social transformation process on their own. Despite their common principles, the evolution of the welfare systems went in different directions in both countries. Quite early after the separation, in 1995, the Czech Republic introduced a new pension scheme transforming the national retirement pension plan by imposing such measures as the gradual increase in the state retirement age at which individuals could start to receive state retirement pensions, harmonization of the system, and an alteration to pension calculation methods. On the other hand, in Slovakia, the National Insurance Act of 1988 remained effective until the Social Insurance Reform in 2004. The Social Insurance Company was established in 1994, and became responsible for the administration of health and social security benefit. With the aforementioned new social reform, accident, unemployment and surety insurances were incorporated into the national insurance scheme.

Finally, the dissertation analyses and compares the pension reforms in both countries, which proved to be totally different despite their common traditions and historical developments. The pension reform in Slovakia was implemented according to the World Bank Model, preferring a three-pillar system. Besides the first basic pillar, the second compulsory capitalisation pillar was introduced, designed to ensure the financial stability of the continuously funded basic scheme in the future. The Czech Republic has also introduced the second capitalisation pillar, however, in a softened and voluntary form. Nevertheless, the reform has never found sufficient support with either professionals or the public, and nowadays the introduction of the second pillar is being reconsidered and its termination planned. The third pillar consists of private pension schemes provided by the private sector. It is optional and financed entirely by the citizens themselves.

It can be concluded that there is no ideal pension reform. Therefore, the decisions on such reform are mostly political. However, as regards to reform, it is important that a consensus across the whole political spectrum is achieved in the decision-making process.

Prílohy

Tabuľka č. 1: Denné nemocenské pre jednotlivé mzdové triedy podľa zákona č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby:

Mzdová trieda	Kč
I.	2,70,-
II.	5,30,-
III.	8,-
IV.	10,60,-
V.	13,30,-
VI.	16,-
VII.	18,-
VIII.	20,-
IX.	22,-
X.	24,-

Zdroj: §95 zákona č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby

Tabuľka č. 2: Rozdelenie poistencov do mzdových tried na základe dennej mzdy podľa zákona č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby:

Mzdová trieda	Denná mzda (Kč)		Stredná denná mzda
	od	do	
I.	-	6,-	4,-
II.	6,-	10,-	8,-
III.	10,-	14,-	12,-
IV.	14,-	18,-	16,-
V.	18,-	22,-	20,-
VI.	22,-	25,50,-	24,-
VII.	25,50,-	28,50,-	27,-
VIII.	28,50,-	31,50,-	30,-
IX.	31,50,-	34,50,-	33,-
X.	34,50,-	-	36,-

Zdroj: §12 zákona č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby

Tabuľka č. 3: Rozdelenie poistencov do tried služného podľa zákona č. 26/1929 Zb. z. a n., o penzijnom poistení zamestnancov vo vyšších službách:

Trieda služného	Ročné služné v Kč nad	Ročné služné v Kč do
I.		3 000,-
II.	3 000,-	6 000,-
III.	6 000,-	9 000,-
IV.	9 000,-	12 000,-
V.	12 000,-	15 000,-
VI.	15 000,-	18 000,-
VII.	18 000,-	24 000,-
VIII.	24 000,-	30 000,-

IX.	30 000,-	36 000,-
X.	36 000,-	42 000,-
XI.	42 000,-	

Zdroj: §4 zákona č. 26/1929 Zb. z. a n., o penzijnom poistení zamestnancov vo vyšších službách

Tabuľka č. 4: Čiastky zvyšovacie k dôchodku invalidnému a starobnému v jednotlivých služných triedach podľa zákona č. 26/1929 Zb. z. a n., o penzijnom poistení zamestnancov vo vyšších službách:

Trieda služného	Zvyšovacia čiastka v Kč
I.	2,-
II.	6,-
III.	10,-
IV.	15,-
V.	20,-
VI.	25,-
VII.	30,-
VIII.	35,-
IX.	40,-
X.	45,-
XI.	50,-

Zdroj: §21 zákona č. 26/1929 Zb. z. a n., o penzijnom poistení zamestnancov vo vyšších službách

Tabuľka č. 5: Mesačné poistné v jednotlivých služných triedach podľa zákona č. 26/1929 Zb. z. a n., o penzijnom poistení zamestnancov vo vyšších službách:

Trieda služného	Poistné v Kč
I.	12,-
II.	36,-
III.	66,-
IV.	96,-
V.	120,-
VI.	150,-
VII.	170,-
VIII.	190,-
IX.	210,-
X.	230,-
XI.	250,-

Zdroj: §63 zákona č. 26/1929 Zb. z. a n., o penzijnom poistení zamestnancov vo vyšších službách

Tabuľka č. 6: Celková mesačná čiastka rodinných prídavkov podľa počtu nezaopatrených detí podľa zákona č. 58/1947 Zb., ktorým sa mení a doplňuje zákon zo dňa 13. decembra 1945, č. 154 Zb., o rodinných prídavkoch niektorých osôb poistených pre prípad nemoci

Počet nezaopatrených detí	Čiastka podľa zákona č. 58/1947 Zb.	Čiastka podľa zákona č. 154/1945 Zb.
1	150 Kčs	150 Kčs
2	350 Kčs	300 Kčs
3	600 Kčs	450 Kčs
4	900 Kčs	600 Kčs
5	1 250 Kčs	750 Kčs
6	1 650 Kčs	900 Kčs
7	2 100 Kčs	1 050 Kčs
8	2 600 Kčs	1 200 Kčs
9	3 100 Kčs	1 350 Kčs
10	3 600 Kčs	1 500 Kčs

Zdroj: Dôvodová správa k zákonu č. 58/1947 Zb., ktorým sa mení a doplňuje zákon zo dňa 13. decembra 1945, č. 154 Zb., o rodinných prídavkoch niektorých osôb poistených pre prípad nemoci

Tabuľka č. 7: Rozdelenie dôchodkov Ústrednej sociálnej poisťovne podľa mesačnej výšky - stav z konca roku 1945.

Mesačná výška	Invalidný d.	Starobný d.	Vdovské d.	Sirotský d.
do 250 Kčs	22,60%	17,70%	60,70%	99,20%
250 - 500 Kčs	63,70%	51,90%	39,30%	0,80%
500 - 750 Kčs	13,10%	29,80%	0,0	0,0
750 - 1000 Kčs	0,50%	0,60%	0,0	
nad 1000 Kčs	0,10%	0,0		
Spolu	100%	100%	100%	100%

Poznámka: Kolónky, kde je uvedené 0,0 znamenajú, že takýto dôchodok sa poskytoval, ale netvoril ani stotinu percenta celku a prázdne kolónky znamenajú, že takéto dôchodky sa nevyplácali vôbec.

Zdroj: Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o přídavcích k důchodům z veřejnoprávního sociálního pojištění.. [online]. [cit. 2013-04-13]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/tisky/t0023_00.htm>.

Tabuľka č. 8: Rozdelenie dôchodkov Všeobecného penzijného ústavu podľa mesačnej výšky - stav z konca roku 1945

Mesačná výška	Invalidný a starobný d.	vdovské d.	sirotské d.	d. ostatných pozostalých
do 250 Kčs		21,91%	86,50%	89,91%
250 - 500 Kčs	20,30%	62,08%	13,02%	9,84%
500 - 750 Kčs	31,42%	15,58%	0,46%	0,25%
750 - 1000 Kčs	26,97%	0,41%	0,02%	
1000 - 1500 Kčs	19,32%	0,02%		
nad 1500 Kčs	1,99%			
Spolu	100%	100%	100%	100%

Poznámka: Prázdne kolónky znamenajú, že takéto dôchodky sa nevyplácali vôbec.

Zdroj: Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o přídavcích k důchodům z veřejnoprávního sociálního pojištění.. [online]. [cit. 2013-04-13].

Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/tisky/t0023_00.htm>.

Tabuľka č. 9: Rozdelenie poistencov do jednotlivých zárobkových tried podľa zákona č. 158/1945 Zb., o úprave a rozšírení tried vo verejnoprávnom sociálnom poistení.

Trieda	Zárobok							
	Denne		Týždenne		Mesačne		Ročne	
Korún československých								
	Nad	Do	Nad	Do	Nad	Do	Nad	Do
1.	---	10,-	---	60,-	---	250,-	---	3 000,-
2.	10,-	20,-	60,-	120,-	250,-	500,-	3 000,-	6 000,-
3.	20,-	30,-	120,-	180,-	500,-	750,-	6 000,-	9 000,-
4.	30,-	40,-	180,-	240,-	750,-	1 000,-	9 000,-	12 000,-
5.	40,-	50,-	240,-	300,-	1 000,-	1 250,-	12 000,-	15 000,-
6.	50,-	60,-	300,-	360,-	1 250,-	1 500,-	15 000,-	18 000,-
7.	60,-	70,-	360,-	420,-	1 500,-	1 750,-	18 000,-	21 000,-
8.	70,-	80,-	420,-	480,-	1 750,-	2 000,-	21 000,-	24 000,-
9.	80,-	90,-	480,-	540,-	2 000,-	2 250,-	24 000,-	27 000,-
10.	90,-	100,-	540,-	600,-	2 250,-	2 500,-	27 000,-	30 000,-
11.	100,-	120,-	600,-	720,-	2 500,-	3 000,-	30 000,-	36 000,-

12.	120,-	140,-	720,-	840,-	3 000,-	3 500,-	36 000,-	42 000,-
13.	140,-	160,-	840,-	960,-	3 500,-	4 000,-	42 000,-	48 000,-
14.	160,-	180,-	960,-	1 080,-	4 000,-	4 500,-	48 000,-	54 000,-
15.	180,-	200,-	1 080,-	1 200,-	4 500,-	5 000,-	54 000,-	60 000,-
16.	200		1 200,-		5 000,-		60 000,-	

Zdroj: Zákon č. 158/1945 Zb., o úprave a rozšíření tříd vo verejnoprávnom sociálnom poistení.

Tabulka č. 10: Pravděpodobné roční rozpočty příjmů a výdajů v mil. Kčs na území Čech, Moravy a Slezska v banickém pojištění podle důvodové správy k zákonu č. 44/1947 Zb., o banickém penzijním pojištění

Rok	Poistné	Dávka z uhlí	Úhrn příjmů	Výdaje	Schodok
1947	585,67	110,88	696,55	1 038,50	341,95
1948	649,23	110,88	760,11	1 079,11	319
1949	649,23	110,88	760,11	1 123,90	363,79
1950	649,23	110,88	760,11	1 190,14	430,03
1951	649,23	110,88	760,11	1 253,59	493,48
1952	649,23	110,88	760,11	1 317,88	557,77
1953	649,23	110,88	760,11	1 381,81	621,7
1954	649,23	110,88	760,11	1 446,80	686,69
1955	649,23	110,88	760,11	1 511,40	751,29
1956	649,23	110,88	760,11	1 575,33	815,22
1957	649,23	110,88	760,11	1 637,33	877,22
1958	649,23	110,88	760,11	1 699,97	939,86
1959	649,23	110,88	760,11	1 762,35	1 002,24
1960	649,23	110,88	760,11	1 824,42	1 064,31
1961	649,23	110,88	760,11	1 886,15	1 126,04
1962	649,23	110,88	760,11	1 947,52	1 187,41
1963	649,23	110,88	760,11	2 008,40	1 248,29
1964	649,23	110,88	760,11	2 068,01	1 307,90
1965	649,23	110,88	760,11	2 125,13	1 365,02
1966	649,23	110,88	760,11	2 177,03	1 416,92
1967	649,23	110,88	760,11	2 224,71	1 464,60
1968	649,23	110,88	760,11	2 269,41	1 509,30
1969	649,23	110,88	760,11	2 311,98	1 551,87
1970	649,23	110,88	760,11	2 353,19	1 593,08
1971	649,23	110,88	760,11	2 393,84	1 633,73
1972	649,23	110,88	760,11	2 434,96	1 674,85
1973	649,23	110,88	760,11	2 477,11	1 717
1974	649,23	110,88	760,11	2 520,27	1 760,16
1975	649,23	110,88	760,11	2 564,39	1 804,28
1976	649,23	110,88	760,11	2 609,50	1 849,39

Zdroj: Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o hornickém penzijním pojištění. [online]. [cit. 2013-04-13]. Dostupný z WWW: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0357_06.htm.

Tabuľka č. 11: Pravdepodobné ročné rozpočty príjmov a výdajov v mil. Kčs na území Slovenska v baníckom poistení podľa dôvodovej správy k zákonu č. 44/1947 Zb., o baníckom penzijnom poistení

Rok	Poistné	Dávka z uhlia	Úhrn príjmov	Výdaje	Schodok
1947	77,01	2,50	79,51	106,49	26,98
1948	77,01	2,50	79,51	113,57	34,06
1949	77,01	2,50	79,51	124,01	44,50
1950	77,01	2,50	79,51	134,42	54,91
1951	77,01	2,50	79,51	144,69	65,18
1952	77,01	2,50	78,98	154,68	75,70
1953	77,01	2,50	78,45	164,71	86,26
1954	77,01	2,50	77,92	184,29	96,64
1955	77,01	2,50	77,39	193,86	106,90
1956	77,01	2,50	76,85	203,29	117,01
1957	77,01	2,50	75,79	212,62	127,50
1958	77,01	2,50	74,73	221,88	137,89
1959	77,01	2,50	73,67	231,13	148,21
1960	77,01	2,50	72,61	240,29	158,52
1961	77,01	2,50	71,54	248,76	168,75
1962	77,01	2,50	70,48	256,6	178,28
1963	77,01	2,50	69,42	264,24	187,18
1964	77,01	2,50	68,36	270,82	195,88
1965	77,01	2,50	67,29	277,23	203,53
1966	77,01	2,50	66,23	283,46	211,00
1967	77,01	2,50	65,17	289,36	218,29
1968	77,01	2,50	64,11	289,36	225,25
1969	77,01	2,50	63,05	295,13	232,08
1970	77,01	2,50	61,98	300,71	238,73
1971	77,01	2,50	60,92	304,92	244,00
1972	77,01	2,50	59,86	309,02	249,16
1973	77,01	2,50	58,80	312,90	254,10
1974	77,01	2,50	57,73	316,33	258,60
1975	77,01	2,50	56,67	319,55	262,88
1976	77,01	2,50	55,61	322,60	266,99

Zdroj: Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o hornickém penzijním pojištění. [online]. [cit. 2013-04-13]. Dostupný z WWW: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0357_06.htm.

Tabuľka č. 12: Vzťah medzi výškou invalidných a starobných dôchodkov a mzdou v sociálnom poistení jednotlivých kategórií pracovníkov v období prvej republiky

Rok	Priemerná výška starob.			Priemerná mzda v Kč			Priemerný dôchodok v %		
	invalid.dôchodku v Kč mesačne			mesačne			priemernej mzdy		
	súkromní zamest.	baníci	robotníci	súkromní zamest.	baníci	robotníci	súkromní zamest.	baníci	robotníci
1930	596	226	97 (odhad)	1 358	930	478	43,9	23,4	20,3
1931	711	228	106	1 317	899	467	54	25,4	22,7
1932	768	231	109	1 283	800	443	59,9	28,9	24,6
1933	775	235	110	1 233	771	418	62,9	30,5	26,3
1934	766	234	139	1 217	796	408	62,9	29,4	34,1
1935	785	234	141	1 192	802	399	65,9	29,2	35,3
1936	787	234	141	1 183	843	405	66,5	27,8	34,8
1937	787	235	142	1 200	981	428	65,6	24	33,2

„Je potrebné prihliadnuť k tomu, že štatisticky vykazovanú priemernú mzdu robotníkov znižovalo priemerne vysoké percento zamestnaných žien, ktorých priemerná mzda bola o 40% nižšia ako priemerná mzda mužov.“

Zdroj: JERÁBKOVÁ, Ludmila a Miluše SALCMANOVÁ. *Vývoj dôchodového zabezpečení v ČSSR (1930 - 1956)*. Praha: Státní úřad sociálního zabezpečení, 1965, str.43

Tabuľka č. 13: Výška starobných (invalidných) dôchodkov osôb samostatne zárobkovo činných a členov Jednotných roľníckych družstiev I. a II. typu podľa vyhlášky č. 46/1952 Zb., o úprave národného dôchodkového poistenia členov jednotných roľníckych družstiev, osôb samostatne zárobkovo činných a spolupracujúcich členov rodín

Pri priemernom ročnom vymeriavacom	Po 4 rokoch poistenia Kčs mesačne	Po 6 rokoch poistenia Kčs mesačne	Po 8 rokoch poistenia Kčs mesačne	Po 10 rokoch poistenia Kčs mesačne
do 10 500	700	800	800	800
od 10 501 do 16 500	775	875	950	1 000
od 16 501 do 22 500	820	950	1 060	1 150
od 22 501 do 28 500	865	1 025	1 170	1 300
od 28 501 do 39 000	910	1 100	1 280	1 450
od 39 001 do 51 000	955	1 175	1 390	1 600
nad 51 000	1 000	1 250	1 500	1 750

Zdroj: §20 vyhlášky č. 46/1952 Zb., o úprave národného dôchodkového poistenia členov jednotných roľníckych družstiev, osôb samostatne zárobkovo činných a spolupracujúcich členov rodín

Tabuľka č. 14: Výška starobných dôchodkov jednotlivo hospodáriacich roľníkov a ostatných osôb samostatne hospodáriacich podľa vládneho nariadenia č. 56/1956 Zb., o nemocenskom a dôchodkovom poistení členov jednotných roľníckych družstiev a o dôchodkovom poistení jednotlivo hospodáriacich roľníkov a osôb samostatne hospodáriacich

Pri priemernom ročnom vymeriavacom základe v Kčs	Do 6 rokov poistenia Kčs mesačne	Po 6 rokoch poistenia Kčs mesačne	Po 8 rokoch poistenia Kčs mesačne	Po 10 rokoch poistenia Kčs mesačne
do 2 100 Kčs	210	230	230	230
od 2 101 Kčs do 3 300 Kčs	225	245	260	270
od 3 301 Kčs do 4 500 Kčs	234	260	276	294
od 4 501 Kčs do 5 700 Kčs	243	269	296	318
od 5 701 Kčs do 7 800 Kčs	252	284	314	340
od 7 801 Kčs do 10 200 Kčs	261	299	336	370
nad 10 200 Kčs	270	308	350	390

Zdroj: §24 vládneho nariadenia č. 56/1956 Zb., o nemocenskom a dôchodkovom poistení členov jednotných roľníckych družstiev a o dôchodkovom poistení jednotlivo hospodáriacich roľníkov a osôb samostatne hospodáriacich.

Tabuľka č. 15: Základná výmera starobného dôchodku podľa zákona č. 32/1962 Zb., o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov

pri priemernej mesačnej		dôchodkové pásmo
pracovnej odmene		mesačne Kčs
nad Kčs	do Kčs	
	300	230
300	450	270
450	600	310
600	750	350
750	900	390
900		440

Zdroj: §37 ods. 1 zákona č. 32/1962 Zb., o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov

Tabuľka č. 16: Priemerná výška zamestnaneckých dôchodkov starodôchodcov v porovnaní s priemernou výškou dôchodkov novodôchodcov

Druh dôchodku	Priemerná výška dôchodku vyplácaná v Kčs v roku 1956	Priemerná mesačná výška dôchodku vyplácaná v Kčs v roku 1970	
		starodôchodci	novodôchodci
starobný	527	802	919
invalidný	527	663	823
vdovský	336	534	649

Zdroj: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu.* Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o zvýšení dôchodkov starodôchodcov a niektorých nízkych dôchodkov v sociálnom zabezpečení. [online]. [cit. 2014-05-12]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1969fs/tisky/t0081_01.htm>.

Tabuľka č. 17: Úroveň dôchodkov vo vzťahu ku mzde v percentách

Priemerný mesačný zárobok v Kčs	Podiel dôchodku k hrubej mzde pri plnej dobe zamestnania (podľa pracovných kategórií)		
	I.	II.	III.
2000	77,4	77,4	70
3500	68,9	55,3	49,6
5000	51,2	44,2	41,4
6500	39,4	34	31,8
8000	32	27,6	25,9

Zdroj: Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o sociálním zabezpečení. [online]. [cit. 2014-05-19]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0074_08.htm>.

Tabuľka č. 18: Rozloženie počtu pracujúcich podľa výšky mzdy v percentách

Hrubá mzda v Kčs	Rozloženie počtu pracujúcich podľa výšky mzdy v %			
	1960	1970	1980	1985
pod 2000	87	56	24	21
2001 - 3000	12	35	42	35
3001 - 4000	1	7	24	26
4001 - 5000	0	1	7	12
5001 - 6000	0	1	2	4
6001 a viac	0	0	1	2

Zdroj: Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu. Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona o sociálním zabezpečení. [online]. [cit. 2014-05-19]. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0074_08.htm>.

Tabuľka č. 19: Prehľad celkového salda hospodárenia dôchodkového systému v rokoch 1996 - 2012

Rok	Saldo dôchodkového účtu (mld. Kč)
1996	4,384
1997	-6,516
1998	-12,493
1999	-19,445
2000	-19,658
2001	-18,501
2002	-18,909
2003	-19,912
2004	8,326
2005	6,560
2006	- 0,864
2007	9,897
2008	2,598
2009	- 36,828
2010	- 35,617
2011	- 45,353
2012	- 26,174

Zdroj: Ministerstvo financií ČR

Tabuľka č. 20: Počty osôb v ekonomicky aktívnom veku

			2005	2015	2025	2035	2045	2055	2065
Muži	15 - 39	<i>tis. osob</i>	1 905	1 684	1 491	1 434	1 412	1 354	1 330
	40 - 64	<i>tis. osob</i>	1 728	1 772	1 829	1 798	1 562	1 485	1 463
	Celkem	<i>tis. osob</i>	3 633	3 456	3 320	3 232	2 974	2 839	2 793
Ženy	15 - 39	<i>tis. osob</i>	1 837	1 626	1 407	1 328	1 302	1 246	1 222
	40 - 64	<i>tis. osob</i>	1 789	1 803	1 854	1 823	1 541	1 432	1 402
	Celkem	<i>tis. osob</i>	3 626	3 429	3 261	3 150	2 843	2 678	2 624
Celkem	15 - 39	<i>tis. osob</i>	3 743	3 310	2 898	2 762	2 713	2 600	2 552
	40 - 64	<i>tis. osob</i>	3 517	3 575	3 683	3 620	3 104	2 918	2 865
	Celkem	<i>tis. osob</i>	7 259	6 885	6 581	6 382	5 817	5 518	5 417

Zdroj: Demografická prognóza PŘF UK, Burcin, Kučera, 2003. In: Důvodová zpráva k vládnemu návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

Tabuľka č. 21: Dôchodkový vek poistencov narodených v období rokov 1936 až 1968 podľa zákona č. 306/2008 Zb., ktorým sa mení zákon č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení, v znení neskorších predpisov, zákon č. 582/1991 Zb., o organizácii a prevádzaní sociálneho zabezpečenia, v znení neskorších predpisov, a niektoré ďalšie zákony

Rok narodenia	Dôchodkový vek predstavuje u						
	mužov	žien s počtom vychovaných detí					
		0	1	2	3	4	5 a viac
1936	60r+2m	57r	56r	55r	54r	54r	53r
1937	60r+4m	57r	56r	55r	54r	54r	53r
1938	60r+6m	57r	56r	55r	54r	54r	53r
1939	60r+8m	57r+4m	56r	55r	54r	54r	53r
1940	60r+10m	57r+8m	56r+4m	55r	54r	54r	53r
1941	61r	58r	56r+8m	55r+4m	54r	54r	53r
1942	61r+2m	58r+4m	57r	55r+8m	54r+4m	54r+4m	53r
1943	61r+4m	58r+8m	57r+4m	56r	54r+8m	54r+8m	53r+4m
1944	61r+6m	59r	57r+8m	56r+4m	55r	55r	53r+8m
1945	61r+8m	59r+4m	58r	56r+8m	55r+4m	55r+4m	54r
1946	61r+10m	59r+8m	58r+4m	57r	55r+8m	54r+8m	54r+4m
1947	62r	60r	58r+8m	57r+4m	56r	56r	54r+8m
1948	62r+2m	60r+4m	59r	57r+8m	56r+4m	56r+4m	55r
1949	62r+4m	60r+8m	59r+4m	58r	56r+8m	56r+8m	55r+4m
1950	62r+6m	61r	59r+8m	58r+4m	57r	57r	55r+8m
1951	62r+8m	61r+4m	60r	58r+8m	57r+4m	57r+4m	56r
1952	62r+10m	61r+8m	60r+4m	59r	57r+8m	57r+8m	56r+4m
1953	63r	62r	60r+8m	59r+4m	58r	58r	56r+8m
1954	63r+2m	62r+4m	61r	59r+8m	58r+4m	58r+4m	57r
1955	63r+4m	62r+8m	61r+4m	60r	58r+8m	58r+8m	57r+4m
1956	63r+6m	63r	61r+8m	60r+4m	59r	59r	57r+8m
1957	63r+8m	63r+4m	62r	60r+8m	59r+4m	59r+4m	58r
1958	63r+10m	63r+8m	62r+4m	61r	59r+8m	59r+8m	58r+4m
1959	64r	64r	62r+8m	61r+4m	60r	60r	58r+8m
1960	64r+2m	64r+2m	63r	61r+8m	60r+4m	60r+4m	59r
1961	64r+4m	64r+4m	63r+4m	62r	60r+8m	60r+8m	59r+4m
1962	64r+6m	64r+6m	63r+8m	62r+4m	61r	61r	59r+8m
1963	64r+8m	64r+8m	64r	62r+8m	61r+4m	61r+4m	60r
1964	64r+10m	64r+10m	64r+4m	63r	61r+8m	61r+8m	60r+4m
1965	65r	65r	64r+8m	63r+4m	62r	62r	60r+8m
1966	65r	65r	65r	63r+8m	62r+4m	62r	61r
1967	65r	65r	65r	64r	62r+8m	62r	61r+4m
1968	65r	65r	65r	64r	63r	62r	61r+8m

Vysvetlivky: „r“ znamená rok a „m“ znamená kalendárny mesiac

Zdroj: Príloha k zákonu č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení v znení neskorších predpisov

Tabuľka č. 22: Dôchodkový vek poistencov narodených v období rokov 1936 až 1977 podľa zákona č. 220/2011 Zb., ktorým sa mení zákon č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení, v znení neskorších predpisov, a niektoré ďalšie zákony

Rok narodenia	Dôchodkový vek činí u					
	mužov	žien s počtom vychovaných detí				
		0	1	2	3 a 4	5 a viac
1936	60r+2m	57r	56r	55r	54r	53r
1937	60r+4m	57r	56r	55r	54r	53r
1938	60r+6m	57r	56r	55r	54r	53r
1939	60r+8m	57r+4m	56r	55r	54r	53r
1940	60r+10m	57r+8m	56r+4m	55r	54r	53r
1941	61r	58r	56r+8m	55r+4m	54r	53r
1942	61r+2m	58r+4m	57r	55r+8m	54r+4m	53r
1943	61r+4m	58r+8m	57r+4m	56r	54r+8m	53r+4m
1944	61r+6m	59r	57r+8m	56r+4m	55r	53r+8m
1945	61r+8m	59r+4m	58r	56r+8m	55r+4m	54r
1946	61r+10m	59r+8m	58r+4m	57r	55r+8m	54r+4m
1947	62r	60r	58r+8m	57r+4m	56r	54r+8m
1948	62r+2m	60r+4m	59r	57r+8m	56r+4m	55r
1949	62r+4m	60r+8m	59r+4m	58r	56r+8m	55r+4m
1950	62r+6m	61r	59r+8m	58r+4m	57r	55r+8m
1951	62r+8m	61r+4m	60r	58r+8m	57r+4m	56r
1952	62r+10m	61r+8m	60r+4m	59r	57r+8m	56r+4m
1953	63r	62r	60r+8m	59r+4m	58r	56r+8m
1954	63r+2m	62r+4m	61r	59r+8m	58r+4m	57r
1955	63r+4m	62r+8m	61r+4m	60r	58r+8m	57r+4m
1956	63r+6m	63r+2m	61r+8m	60r+4m	59r	57r+8m
1957	63r+8m	63r+8m	62r+2m	60r+8m	59r+4m	58r
1958	63r+10m	63r+10m	62r+8m	61r+2m	59r+8m	58r+4m
1959	64r	64r	63r+2m	61r+8m	60r+2m	58r+8m
1960	64r+2m	64r+2m	63r+8m	62r+2m	60r+8m	59r+2m
1961	64r+4m	64r+4m	64r+2m	62r+8m	61r+2m	59r+8m
1962	64r+6m	64r+6m	64r+6m	63r+2m	61r+8m	60r+2m
1963	64r+8m	64r+8m	64r+8m	63r+8m	62r+2m	60r+8m
1964	64r+10m	64r+10m	64r+10m	64r+2m	62r+8m	61r+2m
1965	65r	65r	65r	64r+8m	63r+2m	61r+8m
1966	65r+2m	65r+2m	65r+2m	65r+2m	63r+8m	62r+2m
1967	65r+4m	65r+4m	65r+4m	65r+4m	64r+2m	62r+8m
1968	65r+6m	65r+6m	65r+6m	65r+6m	64r+8m	63r+2m
1969	65r+8m	65r+8m	65r+8m	65r+8m	65r+2m	63r+8m
1970	65r+10m	65r+10m	65r+10m	65r+10m	65r+8m	64r+2m
1971	66r	66r	66r	66r	66r	64r+8m
1972	66r+2m	66r+2m	66r+2m	66r+2m	66r+2m	65r+2m
1973	66r+4m	66r+4m	66r+4m	66r+4m	66r+4m	65r+8m

1974	66r+6m	66r+6m	66r+6m	66r+6m	66r+6m	66r+2m
1975	66r+8m	66r+8m	66r+8m	66r+8m	66r+8m	66r+8m
1976	66r+10m	66r+10m	66r+10m	66r+10m	66r+10m	66r+10m
1977	67r	67r	67r	67r	67r	67r

Zdroj: Príloha k zákonu č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení v znení neskorších predpisov

Tabuľka č. 23: Pomer dôchodok/mzda pri rôznych úrovniach mzdy

Násobok priemernej mzdy	Starobný dôchodok priznaný v roku				
	2003	2004	2005	2006	2007
0,7	55,6	53,6	55,4	55,7	55,2
1,0	44,3	42,9	44,2	44,4	44,0
1,5	32,1	31,2	32,2	32,3	32,0
2,0	25,6	24,9	25,6	25,7	25,5
2,5	21,7	21,1	21,7	21,8	21,6
3,0	19,1	18,6	19,1	19,1	19,0

Zdroj: Nález Pl. ÚS 8/07

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Monografie, komentáre, učebnice

Annual European report : Free Movement of Workers., 2010. 102 s. Dostupné z WWW: <<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=475&langId=en>>.

BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠIMÍČEK (eds.). *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, 1005 p. ISBN 80-210-4844-1.

DEYL, Zdeněk. *Sociální vývoj Československa 1918 - 1938*. 1. vyd. Praha : Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985.

DOSTAL, Jaroslav. *Transformace sociálního systému České republiky: Důchodové pojištění : Teze přednášky pro Parlament České republiky (předneseno 29. 9. 1993)*. 1. vyd. Praha: Naše beseda, 1994, 40 s. ISBN 80-855-2909-2.

FEDERÁLNÍ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historická statistická ročenka ČSSR*. Praha: SNTL - Nakladatelství technické literatury, Alfa, vydavatelství technické a ekonomické literatury, 1985.

GOLIAŠ, Peter. INEKO. *Dôchodkový systém - vývoj po 1.1.2011*. 2012, 14 s. Dostupné z: <<file:///C:/Users/Kvo%C4%8Dka/Downloads/Dochodkovy%20system%20-%20vyvoj%20po%201.1.2011.pdf>>.

GOLIAŠ, Peter. INEKO. *Zmeny v dôchodkovom systéme na Slovensku 2000 – 2010*, 20 s. Dostupné z: <<file:///C:/Users/Kvo%C4%8Dka/Downloads/Zmeny%20v%20dochodkovom%20syste-me%20SR%202000-2010.pdf>>.

JEŘÁBKOVÁ, Ludmila a Miluše SALCMANOVÁ. *Vývoj důchodového zabezpečení v ČSSR (1930 - 1956)*. Praha: Státní úřad sociálního zabezpečení, 1965.

JINDŘICH, Alois. *Nemocenské, invalidní a starob. pojištění osob nesamostatně výdělečně činných v cizině a u nás*. Praha: "Sociální služba", 1926.

JINDŘICH, Alois J. *Sociální (národní) pojištění: Díl II. část zvláštní*. Praha: Spolek poslucháčů vysoké školy politické a sociální, 1947.

KALINOVÁ, Lenka. *Sociální reforma a sociální realita v Československu v šedesátých letech*. V Praze: Vysoká škola ekonomická, 1998, 90 s. Studie z hospodářských dějin, č. 5. ISBN 80-707-9490-9.

KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969*. Praha: Academia, 2007, 363 p. ISBN 80-200-1536-1.

KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální zabezpečení osob migrujících mezi státy EU*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2007, xvii, 229 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-807-1796-220.

KRÁL, Richard. *Volný pohyb pracovníků v EU v kontextu skončení přechodných opatření*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2012, 214 s. ISBN 978-808-7146-521.

LASAGABASTER, Esperanza; ROCHA, Roberto; WIESE, Patrick. 2002. *Czech pension system : challenges and reform options*. Social Protection discussion paper series ; no. SP 0217. Washington, D.C. : The World Bank. Dostupné z: <<http://documents.worldbank.org/curated/en/2002/06/1977242/czech-pension-system-challenges-reform-options>>.

LOUŽEK, Marek. *Důchodová reforma*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2013, 77 s. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 10/2013. ISBN 978-808-6729-923.

MALÝ, Karel, et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. upr. vyd. Praha : LINDE, 1999. 672 s. ISBN 80-7201-167-7.

MATLÁK, Ján, Helena BARANCOVÁ a Zuzana MACKOVÁ. *Právo sociálneho zabezpečenia*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1995, 172 s. Učebné texty Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. ISBN 80-716-0012-1.

MINISTERSTVO FINANCIÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY. *Vplyv dôchodkového sporenia na verejné financie a občanov*. 2004. Dostupné z: file:///C:/Users/Kvo%C4%8Dka/Downloads/ea_1_vplyv_dochodkového_sporenia_web.pdf

MUSIL, Libor. *Chudoba a československý stát mezi dvěma světovými válkami*.

PENNINGS, Frans. Introduction: Regulation 883/2004 - the third coordination regulation in a row. *European Journal of Social Security*. 2009, Volume 11, Nos. 1-2, s. 3 - 7. ISSN 1388-2627.

SPFFBU , Brno : Filosofická fakulta MU Brno, 1995, G36, G36s. 23-44. ISSN 80-0231-512-2. 1995.

OECD (2011). *Pensions at a Glance 2011: Retirement-income Systems in OECD and G20 Countries*, Paris: OECD Publishing. [online]. [cit. 2014-06-25]. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1787/pension_glance-2011-en>.

O národním pojištění. Praha: Svoboda, 1946.

PREIS, František. *Československé sociální pojištění*. Praha, 1933. 243 s.

PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. 1. vyd. Doplněk, 2009, 1002 s. ISBN 978-807-2392-285.

RÁKOSNÍK, Jakub. *Odvrácená tvář meziválečné prosperity : Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 - 1938* . 1. vyd. Praha : Karolinum, 2008. 434 s. ISBN 978-80-246-1429-8.

RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětizace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. Fontes (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy). ISBN 978-807-3083-038.

RÁKOSNÍK, Jakub a TOMEŠ, Igor. *Sociální stát v Československu: právně – institucionální vývoj v letech 1918-1992*. Praha: Auditorium, 2012, 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8.

RYS, Vladimír. *Česká sociální reforma: (sociologická studie)*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2003, 170 s. ISBN 80-246-0588-0.

Sociální reformy ve střední Evropě - cesta k novému modelu sociálního státu?. Vyd. 1. Editor Kristina Koldinská, Martin Štefko. Praha: Auditorium, 2011, 240 s. ISBN 978-808-7284-148.

SOCIÁLNÍ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY. *Současné problémy sociálního pojištění*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec a spol., 1937.
Sociální zabezpečení osob migrujících mezi státy EU. 1. vydání. Praha : MPSV, 2009. 282 s. ISBN 978-80-7421-009-9.

SVĚTOVÁ BANKA. *Hodnocení spolupráce České republiky a Světové banky 1998 - 2005*. Dostupné z: <http://siteresources.worldbank.org/INTCZECH/Resources/evaluation-Czech-partnership-cz.pdf>.

THOMAY, Martin. NADÁCIA F.A.HAYEKA. *Koncepcia reformy dôchodkového systému*. Bratislava, 2002. Dostupné z: http://www.ineko.sk/reformy2003/menu_dochodky_koncepcia_fahayek.pdf.

TOMEŠ, Igor. *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost: výběr z přednášek přednesených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy*. Vyd. 1. Praha: Sociopress, 1996, 213 s. ISBN 80-902-2600-0.

TOMEŠ, Igor a Kristina KOLDINSKÁ. *Sociální právo Evropské unie*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2003, XVI, 267 s. Právnícké učebnice. ISBN 80-717-9831-2.

TOMEŠ, Igor, et al. *Sociální správa : Úvod do teorie a praxe* . 2. rozšířené a přepracované vyd. Praha : Portál, 2009. 304 s. ISBN 978-80-7367-483-0.

TRETERA, Rajmund Jiří a Zábaj HORÁK. *Slovník církevního práva*. Vyd. 1. Grada, 2011, 147 s. ISBN 978-802-4736-143.

TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstatně přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013. ISBN 978-80-7400-473-5.

VENCOVSKÝ, František. a kol. Dějiny bankovníctví v českých zemích. 1. vyd. Praha: Bankovní institut, 1999, 594 s. ISBN 80-726-5030-0.

VOSTATEK, Jaroslav. Česká důchodová reforma: Co dál. In: [online]. 2012 [cit. 2014-06-26]. Dostupné z: <http://www.vsfs.cz/prilohy/konference/vostatek_duchodova_reforma_2012.pdf>.

Vývojové trendy důchodových reform v Evropě: Les tendances de développement des réformes des pensions en Europe. Editor Věra Štangová, Petr Tröster. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2010, 68 s. Sborník (Univerzita Karlova), č. 46. ISBN 978-808-7146-347.

ZACHAR, Dušan. INEKO. *Zdravotníctvo v SR: (január 2011 – február 2012)*. 2012, 31 s. Dostupné z: <<file:///C:/Users/Kvo%C4%8Dka/Downloads/Zdravotnictvo%20v%20SR%20-%20vyvoj%20po%201.1.2011.pdf>>.

ZACHAR, Dušan. INEKO. *Zdravotnícky systém v SR: (2012 - 2013)*. 2013, 40 s. Dostupné z: <[file:///C:/Users/Kvo%C4%8Dka/Downloads/Zdravotn%C3%ADcky%20syst%C3%A9m%20v%20SR%20\(2012-2013\).pdf](file:///C:/Users/Kvo%C4%8Dka/Downloads/Zdravotn%C3%ADcky%20syst%C3%A9m%20v%20SR%20(2012-2013).pdf)>. *Závěrečná zpráva: Výkonný tým.* Praha, 2005. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf>.

Závěrečná správa PES. Praha, 2010. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/8896/2010_06_03_Zaverecna_zprava_final_cistopis.pdf>.

Články

BARANCOVÁ, Helena. Reforma sociálneho zabezpečenia Slovenskej republiky. *Právo a zaměstnání*. 2004, X., č. 5, 15 - 21.

BARANCOVÁ, Helena. Reforma sociálneho poistenia Slovenskej republiky v európskom kontexte. *Právny obzor*. 2004, roč. 87, č. 6, 477 - 505.

DOSTAL, Jaroslav. Důchodové pojištění v České republice. *Právo a zaměstnání*. 1997, III., 7-8, 26 - 31.

GLOVA, Jozef a Beáta GAVUROVÁ. Vybrané aspekty systémov zdravotnej starostlivosti. *GRANT Journal* [online]. 2013, roč. 2, č. 2, 16 - 24 [cit. 2014-07-05]. Dostupné z: <<http://www.grantjournal.com/issue/0202/PDF/0202glova.pdf>>.

HOLUB, Martin. Historie vývoje sociálního a zdravotního pojištění na našem území. Fórum sociální politiky [online]. 2008, ro č. 2, č. 3 [cit. 2009-12-09], s. 26-27. Dostupný z

WWW: <http://www.vupsv.cz/sites/File/forum_socialni_politiky/Casopis_FSP_3_2008.pdf>. ISSN 1802-5854.

CHVÁTALOVÁ, Iva. Koordinace sociálního zabezpečení v Evropské unii. *Práce& mzda*. 2010, roč. 58, č. 6, s. 33 - 35. ISSN 0032-6208.

IPSOS. *Důchodová reforma: Názory populace ČR*. 2011. Dostupné z: <<http://img.ct24.cz/multimedia/documents/31/3018/301718.pdf>>.

JORENS, Yves and Filip VAN OVERMEIREN. General principles of coordination in Regulation 883/2004. *European Journal of Social Security*. 2009, Volume 11, Nos. 1-2, s. 47 - 79. ISSN 1388-2627.

KINDL, Vladimír. O původně rakouských právních předpisech, které se dnem 28. října 1918 staly součástí československého právního řádu, a o jejich vyhlášení. *Právní fórum*. 2008, ro č. 5, č. 8, s. 1-12. Příloha časopisu.

KLIMENTOVÁ, Jana. Jednotná pravidla pro všechny. *Sociální politika*. 1992, roč. 18, č. 3.

Ministerstvo financií očakáva o 361 miliónov eur nižšie príjmy, ako predpokladá schválený štátny rozpočet. *Nový Čas* [online]. 8.2.2013 [cit. 2014-06-30]. Dostupné z: <<http://www.cas.sk/clanok/242920/v-rozpocte-bude-chybat-361-milionov-dieru-ma-zaplatat-2-pilier.html>>.

KŘEPELKA, Filip . "Českoslovenští" důchodci před Soudním dvorem Evropské unie. *Národní pojištění*. 2011, roč. 42, č. 10, s. 37 - 39.

MARHOLD, Franz. Modernisation of European Coordination of Sickness Benefits. *European Journal of Social Security*. 2009, Volume 11, Nos. 1-2, s. 119 - 131. ISSN 1388-2627.

Návrh zásad zákona o sociálním pojištění. *Sociální politika*. 1991, roč. 17, č. 11, 4 - 6.
PÁV, Jan. Důchodové nároky migrujících osob podle nových koordinačních pravidel v EU. *Národní pojištění*. 2010, roč. 41, č. 6, s. 5 - 7. ISSN 0323-2395.

PIKOROVÁ, Gabriela. Princip jediného pojištění migrujících osob. *Právo a zaměstnání*. 2005, ročník XI., č. 2, s. 14 - 20. ISSN 1211-1139.

RADIČOVÁ, Iveta a Martin POTŮČEK. Porovnanie vývoja českej a slovenskej sociálnej politiky po roku 1989. *Sociální studia*. 1998, roč. 3, č. 3. Dostupné z:< <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080319132024.pdf>>.

RIEVAJOVÁ, Eva, Peter SIKÁ a Mária HUSÁKOVÁ. Dôchodkový systém v zmenených sociálno - ekonomických podmienkach vo väzbe na príjmovú situáciu dôchodcov. *Sociológia*. 2012, roč. 44, č. 4, 456 - 477. Dostupné z:<<http://www.sav.sk/journals/uploads/09101226Rievajov%C3%A1%20-%20OK.pdf>>.

TOMEŠ, Igor. Národní pojištění: Významný milník naší sociální politiky. *Sociální politika*. 1998, č. 10, s. 6-9.

TOMEŠ, Igor. Na počátku byly myšlenky národního pojištění. *Národní pojištění*. 1999, Jubilejní mimořádné číslo, s. 3 - 7.

TOMEŠ, Igor. Ohlédnutí za významným dílem našich předků. *Národní pojištění*. 2004, roč. 35, č. 6, 3 - 5.

TREZZIOVÁ, Dana. Nová pravidla koordinace sociálního zabezpečení v rámci EU od 1. května 2010 (2.). *PSK - Personální a sociálně právní kartotéka*. 2010, roč. 13, č. 6, s. 11 - 16. ISSN 1211-9482.

VERSCHUEREN, Herwig. Regulation 883/2004 and invalidity and old - age pensions. *European Journal of Social Security*. 2009, Volume 11, Nos. 1-2, s. 143 - 162. ISSN 1388-2627.

Z II. piliera vystúpilo viac ľudí, ako ministerstvo práce očakávalo. Nešlo o čísla, hovorí rezort. *Nový čas* [online]. 1.2.2013 [cit. 2014-06-30]. Dostupné z: <<http://www.cas.sk/clanok/242340/takmer-80-tisic-ludi-odislo-z-ii-piliera-neslo-nam-o-cisla-tvrdi-rezort.html>>.

Internetové zdroje

Kancelář Poslanecké sněmovny. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna: Dokumenty českého a slovenského parlamentu [online]. [2000] , 25.8.2003. Dostupný z WWW: <<http://www.psp.cz/eknih/>>.

KREBS, Vojtěch. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Formulace doporučení MPSV v oblasti sociálního pilíře udržitelného rozvoje vycházejících z mezinárodní komparace*. Praha, 2005. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2902/Zaverecná_zpráva_2005.pdf>.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Vývoj důchodového systému v ČR*. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/18251/vyvoj.pdf>>.

MPSV.CZ : Sněmovna dnes přijala návrh zákona, který řeší dorovnávání slovenských důchodů v souvislosti s rozhodnutím soudního dvora EU [online]. 2011, poslední aktualizace 9.9. [cit. 2011-09-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/11358>>.

TOMEŠ, Igor. Historický vývoj české sociální politiky. *Zlatý fond sociální politiky* [online]. 2011 [cit. 2014-06-08]. Dostupné z: <<http://praha.vupsv.cz/webisnt/zlatyfond.htm>>.

Právne predpisy

Zákon č. 1/1888 r. z., o úrazovom poistení robotníkov

Zákon č. 33/1888 r. z., o nemocenskom poistení robotníkov

Zákon č. 127/1889 r. z., o bratských pokladniach

Zákon č. 63/1918 Zb. z. a n., o podpore v nezamestnanosti

Zákon č. 91/1918 Zb. z. a n., o osemhodinovej pracovnej dobe

Zákon č. 199/1919 Zb. z. a n., o organizácii starostlivosti o vojnových poškodenecov

Zákon č. 207/1919 Zb. z. a n., ktorým sa menia zákony o úrazovom poistení robotníkov

Zákon č. 142/1920 Zb. z. a n., o požitkoch vojnových poškodenecov

Zákon č. 130/1921 Zb. z. a n., ktorým sa upravujú zaopatrovacie požitkov bývalých zamestnancov na veľkom majetku pozemkovom

Zákon č. 267/1921 Zb. z. a n., o štátnom príspevku k podpore v nezamestnanosti

Zákon č. 481/1921 Zb. z. a n., o drahotných príplatkoch k úrazovým dôchodkom

Zákon č. 221/1924 Zb. z. a n., o poistení zamestnancov pre prípad nemoci, invalidity a staroby

Zákon č. 148/1925 Zb. z. a n., o poistení osôb samostatne hospodáriacich pre prípad staroby a invalidity

Zákon č. 103/1926 Zb. z. a n., o úprave platových a niektorých služobných pomerov štátnych zamestnancov

Zákon č. 104/1926 Zb. z. a n., o úprave platových a služobných pomerov učiteľstva obecných a občianskych škôl

Vládne nariadenie č. 124/1928 Zb. z. a n., o úprave platov duchovenstva

Zákon č. 26/1929 Zb. z. a n., o penzijnom poistení zamestnancov vo vyšších službách

Zákon č. 74/1930 Zb. z. a n., o zvýšení štátneho príspevku k podpore v nezamestnanosti

Vládne nariadenie č. 95/1941 Zb., o zjednotení niektorých lehôt a podmienok v sociálnom poistení

Vládne nariadenie č. 87/1943 Zb., o zachovaní čakateľstva a o dobrovoľnom poistení v dôchodkovom poistení robotníkov a v dôchodkovom poistení súkromných zamestnancov vo vyšších službách

Dekrét prezidenta republiky č. 53/1945 Zb., o odčinení krívd československým veřejným zaměstnancom

Dekrét č. 93/1945 Sb., o dočasných opatřeních v obore veřejnoprávního sociálního poistění

Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 11/1945 o dočasnej organizácii robotníkov (baníkov), súkromných zamestnancov vo vyšších službách a veřejných zamestnancov

Zákon č. 154/1945 Zb., o rodinných přídavkoch

Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 17/1946 Zb. n. SNR o penzijnom poistění niektorých súkromných zamestnancov na vyššie dávky

Zákon č. 47/1946 Zb., o odstránení krívd a o niektorých ochranných opatřeních v obore veřejnoprávního sociálního poistění

Zákon č. 16/1947 Zb., o umístění a inom zaopatření zamestnancov na skonfiškovanom poľnohospodárskom majetku a ich rodinných príslušníkov

Zákon č. 17/1947 Zb., o uznání nároků získaných u cudzozemských nositel'ov sociálního poistění

Zákon č. 44/1947 Zb., o banickom penzijnom poistění

Zákon č. 58/1947 Zb., ktorým sa mení a doplňuje zákon z dňa 13. decembra 1945, č. 154 Zb., o rodinných přídavkoch pre případ nemoci

Zákon č. 18/1948 Zb., o zjednotění niektorých lehôt a podmienok vo veřejnoprávnom dôchodkovom poistění

Zákon č. 98/1948 Zb., o sústředění penzijného poistění súkromných zamestnancov vo vyšších službách a o niektorých ďalších opatřeních v obore veřejnoprávního sociálního poistění

Zákon č. 99/1948 Zb., o národnom poistění

Ústavný zákon č. 150/1948 Zb., Ústava Československej republiky

Zákon č. 90/1949 Zb., o rodinných přídavkoch

Zákon č. 269/1949 Zb., ktorým sa mení a doplňuje zákon o národnom poistění
Vyhláška Ministerstva práce a sociálnej starostlivosti č. 66/1951 Ú. l. I., o národnom poistění členov jednotných roľníckych družstiev so spoločným hospodárením (JRD III. a IV. typu)

Zákon č. 102/1951 Zb., o prebudování národního poistění

Vládné nariadenie č. 74/1951 Zb., ktorým sa zriaďujú nové ministerstvá

Vládne nariadenie č. 46/1952 Zb., o úprave národného dôchodkového poistenia členov jednotných roľníckych družstiev, osôb samostatne zárobkovo činných a spolupracujúcich členov rodín

Vyhláška č. 46/1952 Zb., o úprave národného dôchodkového poistenia členov jednotných roľníckych družstiev, osôb samostatne zárobkovo činných a spolupracujúcich členov rodín

Vyhláška predsedu štátnej komisie dôchodkového zabezpečenia č. 50/1952 Ú.1., o niektorých dočasných opatreniach v obore penzijného nadlepšenia

Zákon č. 76/1952 Zb., o dani zo mzdy

Vládne nariadenie č. 101/1952 Zb., o úprave podmienok pre trvanie nárokov na niektoré dôchodky z dôchodkového zabezpečenia

Vládne nariadenie č. 109/1952 Zb., o úprave zamestnávateľskej časti poistného v národnom poistení zamestnancov

Vládne nariadenie č. 10/1953 Zb., o niektorých opatreniach v obore penzijného nadlepšenia

Vládne nariadenie č. 25/1953 Zb., o presune pôsobnosti v niektorých veciach dôchodkového zabezpečenia a nemocenského poistenia

Vládne nariadenie č. 22/1953 Zb., o úprave dôchodkov z dôchodkového zabezpečenia a zaopatrení osôb nepriateľských ľudovo demokratickému zriadeniu

Zákon č. 41/1953 Zb., o peňažnej reforme

Vyhláška č. 84/1953 Zb., o úprave poistného národného poistenia

Vyhláška predsedu vlády č. 100/1953 Zb., ktorou sa uverejňuje opatrenie Ústrednej rady odborov o organizácii a prevádzaní nemocenského poistenia zamestnancov
Vládne nariadenie 18/1954 Zb., o úprave nárokov z doterajšieho penzijného nadlepšenia

Zákon č. 54/1956 Zb., o nemocenskom poistení zamestnancov

Zákon č. 55/1956 Zb., o sociálnom zabezpečení

Vládne nariadenie č. 56/1956 Zb., o nemocenskom a dôchodkovom poistení členov jednotných roľníckych družstiev a o dôchodkovom poistení jednotlivo hospodáriacich roľníkov a iných osôb samostatne hospodáriacich
zákon č. 58/1956 Zb., o náhrade škody za pracovné úrazy a o náhrade nákladov liečebnej starostlivosti a dávok nemocenského poistenia a dôchodkového zabezpečenia

Zákon č. 32/1957 Zb., o nemocenskej starostlivosti v ozbrojených silách

Vyhláška č. 141/1958 Ú.l. o nemocenskom poistení a dôchodkovom zabezpečení odsúdených

Zákon č. 16/1959 Zb., ktorým sa mení a doplňuje zákon o nemocenskom poistení zamestnancov

Zákon č. 17/1959 Zb., ktorým sa mení a doplňuje zákon o sociálnom zabezpečení
Vyhláška Ústrednej rady odborov č. 74/1959 Ú.l., o poskytnutí prídavkov na deti v nemocenskom poistení zamestnancov

Zákon č. 150/1961 Zb., o náhradách pri úrazoch a chorobách z povolania

Zákon č. 32/1962 Zb., o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov

Vyhláška Štátneho úradu sociálneho zabezpečenia č. 34/1962 Zb., o zásadách pre posudzovanie invalidity a čiastočnej invalidity pre účely dôchodkového zabezpečenia (poistenia)

Zákon č. 56/1964 Zb., ktorým sa mení zákon o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov

Zákon č. 58/1964 Zb., o zvýšení starostlivosti o tehotné ženy a matky

Zákon č. 101/1964 Zb., o sociálnom zabezpečení

Zákon č. 103/1964 Zb., o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov
Vyhláška Štátneho úradu sociálneho zabezpečenia č. 105/1964 Zb., o dôchodkovom poistení jednotlivo hospodáriacich roľníkov a iných osôb samostatne hospodáriacich a o poskytovaní zaopatrovacieho príspevku členom ich rodín

Zákon č. 30/1965 Zb., o odškodňovaní pracovných úrazov a chorôb z povolania

Zákon č. 65/1965 Zb., zákonník práce

Zákon č. 67/1965 Zb., o niektorých zmenách v nemocenskom poistení

Zákon č. 20/1966 Zb., o starostlivosti o zdravie ľudu

Zákon č. 53/1968 Zb., o zmenách v organizácii a pôsobnosti niektorých ústredných orgánov

Zákon č. 87/1968 Zb., o zmenách v nemocenskom poistení a v nemocenskej starostlivosti

Zákon č. 88/1968 Zb., o predĺžení materskej dovolenky a o dávkach v materstve a o prídavkoch na deti z nemocenského poistenia

Ústavný zákon č. 143/1968 Zb., o československej federácii

Zákon č. 106/1971, Zb., o zvýšení dôchodkov starodôchodcov a niektorých nízkych dôchodkov v sociálnom zabezpečení

Zákon č. 121/1975 Zb., o sociálnom zabezpečení

Zákonné opatrenie predsedníctva Federálneho zhromaždenia č. 8/1982 Zb., o zvýšení materského príspevku a o zmenách v nemocenskom zabezpečení

Zákon č. 73/1982 Zb., o zmenách zákona o sociálnom zabezpečení a predpisov o nemocenskom poistení

Zákon č. 148/1983 Zb., o zjednotení sadzieb nemocenského

Zákon č. 109/1984 Zb., o zmenách v nemocenskom zabezpečení

Zákon č. 51/1987 Zb., o zmenách v nemocenskom zabezpečení

Zákon č. 53/1987 Zb., o zvýšení dôchodkov, ktoré sú jediným zdrojom príjmu

Zákon č. 100/1988 Zb., o sociálnom zabezpečení

Zákon č. 105/1990 Zb., o súkromnom podnikaní občanov

Zákon č. 110/1990 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 100/1988 Zb., o sociálnom zabezpečení a zákon č. 54/1956 Zb., o nemocenskom poistení zamestnancov

Zákon č. 180/1990 Zb., o zmenách predpisov o nemocenskom a sociálnom zabezpečení a materskom príspevku a niektorých ďalších predpisov

Zákon Českej národnej rady č. 210/1990 Zb., o zmenách v pôsobnosti orgánov Českej republiky v sociálnom zabezpečení a o zmene zákona č. 20/1966 Zb., o starostlivosti o zdravie ľudu

Nariadenie Českej a Slovenskej Federatívnej republiky č. 231/1990 Zb., o zvýšení vyplácaných dôchodkov a hraníc nízkych dôchodkov, ktoré sú jediným zdrojom príjmu
Úznesenie vlády Českej republiky č. 339/1990

Zákon Slovenskej národnej rady č. 543/1990 Zb., o štátnej správe sociálneho zabezpečenia

Ústavný zákon č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky

Zákon č. 46/1991 Zb., o zvyšovaní dôchodkov

Zákon č. 246/1991 Zb., o druhom zvýšení dôchodkov v roku 1991

Zákon č. 463/1991 Zb., o životnom minime

Zákon č. 482/1991 Zb., o sociálnej potrebnosti

Zákon Českej národnej rady č. 547/1992 Zb., o zvýšení dôchodkov v roku 1993

Zákon Českej národnej rady č. 548/1991 Zb., ktorým sa mení a doplňuje zákon č. 20/1966 Zb., o starostlivosti o zdravie ľudu, v znení zákona Českej národnej rady č. 210/1990 Zb. a zákona Českej národnej rady č. 425/1990 Zb.

Zákon Českej národnej rady č. 550/1991 Zb., o všeobecnom zdravotnom poistení

Zákon Českej národnej rady č. 551/1991 Zb., o Všeobecnej zdravotnej poisťovni

Zákon č. 116/1992 Zb., o zvýšení dôchodkov v roku 1992

Nariadenie vlády Českej republiky č. 216/1992 Zb., ktorým sa vydáva Zdravotný poriadok a prevádzajú sa niektoré ustanovenia zákona Českej národnej rady č. 550/1991 Zb., o všeobecnom zdravotnom poistení

Zákon č. 235/1992 Zb., o zrušení pracovných kategórií a o niektorých ďalších zmenách v sociálnom zabezpečení

Zákon Českej národnej rady č. 280/1992 Zb., o rezortných, oborových, podnikových a ďalších zdravotných poisťovniach

Zákon č. 286/1992 Zb. o daniach z príjmov v znení neskorších predpisov

Vyhláška Ministerstva zdravotníctva Českej republiky č. 462/1992 Zb., o úhrade liečiv a prostriedkov zdravotníckej techniky

Vyhláška Ministerstva zdravotníctva Českej republiky č. 467/1992 Zb., o zdravotnej starostlivosti poskytovanej z úhradu

Zákon Českej národnej rady č. 589/1992 Zb., o poistnom na sociálne zabezpečenie a príspevku na štátnu politiku zamestnanosti

Zákon č. 592/1992 Zb., o poistnom na všeobecné zdravotné poistenie

Zákomom č. 7/1993 Z.z. o zriadení Národnej poisťovne a o financovaní zdravotného poistenia, nemocenského poistenia a dôchodkového poistenia

Zákon č. 10/1993 Z.z. o Fonde zamestnanosti Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých ďalších zákonov

Zákon č. 37/1993 Zb., o zmenách v nemocenskom a sociálnom zabezpečení a niektorých pracovnoprávných predpisov

Zákon č. 59/1993 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 100/1988 Zb., o sociálnom zabezpečení v znení neskorších predpisov

Zákon. č. 97/1993 Z.z. o zvýšení dôchodkov v roku 1993

Zákon č. 255/1993 Zb., o druhom zvýšení dôchodkov v roku 1993 a zvýšení dôchodkov priznaných v roku 1994

Zákon č. 285/1993 Z.z. o druhom zvýšení dôchodkov v roku 1993

Zákon č. 39/1994 Zb., o predčasnom poskytovaní starobného dôchodku a o zmene zákonov na úseku zamestnanosti

Zákon č. 41/1994 Zb., o zvýšení dôchodkov, ktoré sú jediným zdrojom príjmu, a sociálnych dôchodkov

Zákon č. 42/1994 Zb., o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom a o zmenách niektorých zákonov súvisiacich s jeho zavedením

Zákon č. 71/1994 Z.z ktorým sa mení zákon č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení v znení neskorších predpisov a zákon Slovenskej národnej rady č. 410/1991 Zb. o služobnom pomere príslušníkov Policajného zboru Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov

Zákon č. 183/1994 Zb., o zvýšení vyplácaných dôchodkov a dôchodkov priznávaných v roku 1994 a v roku 1995

Zákon č. 193/1994 Z.z. o prídavkoch na deti a o príplatku k prídavkom na deti

Zákon č. 194/1994 Z.z. ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré predpisy v oblasti sociálneho zabezpečenia

Zákon č. 195/1994 Z.z. o zvýšení dôchodkov v roku 1994 a o úprave dôchodkov priznaných v roku 1995

Zákon č. 273/1994 Z.z. o zdravotnom poistení, financovaní zdravotného poistenia, o zriadení Všeobecnej zdravotnej poisťovne a o zriaďovaní rezortných, odvetvových, podnikových a občianskych zdravotných poisťovní

Zákon č. 274/1994 Z.z. o Sociálnej poisťovni

Zákon č. 365/1994 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení v znení neskorších predpisov

Zákon č. 76/1995 Zb., o zvýšení vyplácaných dôchodkov a dôchodkov priznávaných v roku 1995

Zákon č. 135/1995 Z.z. o zvýšení dôchodkov v roku 1995, o úprave dôchodkov priznaných v roku 1996 a o zmene niektorých predpisov v oblasti sociálneho zabezpečenia

Zákon č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení

Zákon č. 308/1995 Z.z. ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony v oblasti sociálneho zabezpečenia

Zákon č. 387/1995 Z.z. o zamestnanosti

Zákon č. 110/1996 Z.z. o zvýšení dôchodkov v roku 1996 a o zmene niektorých zákonov

Zákon č. 123/1996 Z.z. o doplnkovom dôchodkovom poistení zamestnancov a o zmene a doplnení niektorých zákonov

č. 206/1996 Zb., Nález Ústavného súdu Českej republiky

Zákon č. 376/1996 Z.z. o úprave dôchodkov priznaných v roku 1997 a o zmene niektorých predpisov

Zákon č. 48/1997 Zb. o verejnom zdravotnom poistení

Zákon č. 376/1997 Z.z. ktorým sa mení zákon č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení v znení neskorších predpisov

Zákon č. 132/1998 Z.z. o zvýšení dôchodkov v roku 1998, o úprave dôchodkov priznaných v roku 1999 a o zmene a doplnení niektorých zákonov v oblasti sociálneho zabezpečenia

Zákon č. 235/1998 Z.z. o príspevku pri narodení dieťaťa. o príspevku rodičom, ktorým sa súčasne narodili tri deti alebo viac detí alebo ktorým sa v priebehu dvoch rokov opakovane narodili dvojčatá a ktorým sa menia ďalšie zákony

Zákon č. 238/1998 Z.z. o príspevku na pohreb

Zákon č. 107/1999 Z.z. o zvýšení dôchodkov v roku 1999, o úprave dôchodkov priznaných v roku 2000 a o zmene a doplnení niektorých zákonov v oblasti sociálneho zabezpečenia

Zákon č. 170/1999 Zb., ktorým sa mení zákon č. 42/1994 Zb. o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom a o zmenách niektorých zákonov súvisiacich s jeho zavedením, v znení neskorších predpisov, a zákon č. 586/1992 Zb., o daniach z príjmu, v znení neskorších predpisov

Zákon č. 344/1999 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení v znení neskorších predpisov

Zákon č. 355/1999 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení v znení neskorších predpisov

Zákon č. 233/2000 Z.z. o zvýšení dôchodkov v roku 2000, o úprave dôchodkov priznaných v roku 2001 a o zmene a doplnení niektorých zákonov v oblasti sociálneho zabezpečenia

Zákon č. 409/2000 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 123/1996 Z. z. o doplnkovom dôchodkovom poistení zamestnancov a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 446/2000 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení v znení neskorších predpisov

Zákon č. 467/2000 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 274/1994 Z.z. o Sociálnej poisťovni v znení neskorších predpisov

Zákon č. 311/2001 Z.z. Zákonník práce

Zákon č. 385/2001 Z.z. o zvýšení dôchodkov v roku 2001, o úprave dôchodkov priznaných v roku 2002 a o zmene a doplnení niektorých zákonov v oblasti sociálneho zabezpečenia

Zákon č. 306/2002 Z.z. o zvýšení dôchodkov v roku 2002, o úprave dôchodkov priznaných v roku 2003 a o zmene a doplnení niektorých zákonov v oblasti sociálneho zabezpečenia

Zákon č. 328/2002 Z.z. o sociálnom zabezpečení policajtov a vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 413/2002 Z.z. o sociálnom poistení

Zákon č. 639/2002 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 413/2002 Z. z. o sociálnom poistení a o zmene zákona č. 306/2002 Z. z. o zvýšení dôchodkov v roku 2002, o úprave dôchodkov priznaných v roku 2003 a o zmene a doplnení niektorých zákonov v oblasti sociálneho zabezpečenia

Zákon č. 222/2003 Z.z. o zvýšení dôchodkov v roku 2003 a o zmene a doplnení niektorých zákonov v oblasti sociálneho zabezpečenia

Zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení

Zákon č. 462/2003 Z.z. o náhrade príjmu pri dočasnej pracovnej neschopnosti zamestnanca a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 551/2003 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 312/2001 Z. z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 36/2004 Zb., ktorým sa mení zákon č. 42/1994 Zb., o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom a o zmenách niektorých zákonov súvisiacich s jeho zavedením, v znení neskorších predpisov

Zákon č. 43/2004 Z.z. o starobnom dôchodkovom sporení

Zákon č. 577/2004 Z.z. o rozsahu zdravotnej starostlivosti uhrádzanej na základe verejného zdravotného poistenia a o úhradách za služby súvisiace s poskytovaním zdravotnej starostlivosti

Zákon č. 650/2004 Z.z. o doplnkovom dôchodkovom sporení a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 580/2004 Z.z. o zdravotnom poistení a o zmene a doplnení zákona č. 95/2002 Z. z. o poisťovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 581/2004 Z.z. o zdravotných poisťovniach, dohľade nad zdravotnou starostlivosťou a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Zákon č. 108/2006 Zb., o sociálnych službách

Zákon č. 187/2006 Zb., o nemocenskom poistení

Zákon č. 262/2006 Zb., zákonník práce

Zákon č. 266/2006 Zb., o úrazovom poistení

Predpis č. 460/2006 Z.z. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky zo 7. júna 2006 o vyslovení nesúladu § 263 ods. 2 a ods. 4 až 7 zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov s čl. 1 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky

Zákon č. 529/2006 Z.z., ktorým sa dopĺňa zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov

Zákon č. 585/2006 Zb., ktorým sa mení zákon č. 187/2006 Zb., o nemocenskom poistení, zákon č. 189/2006 Zb., ktorým sa menia niektoré zákony v súvislosti s prijatím zákona o nemocenskom poistení, zákon č. 262/2006 Zb., zákonník práce, zákon č. 264/2006 Zb., ktorým sa menia niektoré zákony v súvislosti s prijatím zákonníka práce, zákon č. 589/1992 Zb., o poistnom na sociálne zabezpečenie a príspevku na štátnu politiku zamestnanosti, v znení neskorších predpisov, zákon č. 117/1995 Zb., o štátnej sociálnej podpore, v znení neskorších predpisov, zákon č. 111/2006 Zb., o pomoci v hmotnej núdzi, v znení zákona č. 165/2006 Zb., a zákon č. 582/1991 Zb., o organizácii a prevádzaní sociálneho zabezpečenia, v znení neskorších predpisov

Zákon č. 592/2006 Z.z. o poskytovaní vianočného príspevku niektorým poberateľom dôchodku a o doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 261/2007 Zb., o stabilizácii verejných rozpočtov

Zákon č. 555/2007 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 26/2008 Zb., ktorým sa mení zákon č. 218/2000 Zb., o rozpočtových pravidlách a o zmene niektorých súvisiacich zákonov, v znení neskorších predpisov, a ďalšie súvisiace zákony

Predpis č. 204/2008 Z.z. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 30. apríla 2008 vo veci vyslovenia nesúlady § 82 ods. 10 zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení zákona č. 310/2006 Z. z. s čl. 1 ods. 1 prvou vetou v spojení s čl. 12 ods. 2, s čl. 13 ods. 3 a s čl. 39 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, ako aj s čl. 3 ods. 1, s čl. 4 ods. 3 a s čl. 30 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd a vo veci vyslovenia nesúlady § 293e ods. 1 až 3 zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení zákona č. 244/2005 Z. z. s čl. 1 ods. 1 prvou vetou v spojení s čl. 39 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, ako aj s čl. 30 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd

Zákon č. 305/2008 Zb., ktorým sa mení zákon č. 187/2006 Zb., o nemocenskom poistení, v znení neskorších predpisov, a niektoré ďalšie zákony

Zákon č. 306/2008 Zb., ktorým sa mení zákon č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení, v znení neskorších predpisov, zákon č. 582/1991 Zb., o organizácii a prevádzaní sociálneho zabezpečenia, v znení neskorších predpisov, a niektoré ďalšie zákony

Zákon č. 449/2008 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov
Zákon č. 362/2009 Zb., ktorým sa menia niektoré zákony v súvislosti s návrhom zákona o štátnom rozpočte Českej republiky na rok 2010

Zákon č. 52/2010 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 5/2005 Z.z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony

Predpis č. 135/2010 Zb., nález Ústavného súdu zo dňa 23. marca 2010 vo veci návrhu na zrušenie § 15 zákona č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení
Zákon č. 347/2010 Zb., ktorým sa menia niektoré zákony v súvislosti s úspornými opatreniami v pôsobnosti Ministerstva práce a sociálnych vecí

Zákon č. 543/2010 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 220/2011 Zb., ktorým sa mení zákon č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení, v znení neskorších predpisov, a niektoré ďalšie zákony

Zákon č. 364/2011 Zb., ktorým sa menia niektoré zákony v súvislosti s úspornými opatreniami v pôsobnosti Ministerstva práce a sociálnych vecí

Zákon č. 369/2011 Zb., ktorým sa mení zákon č. 48/1997 Zb., o verejnom zdravotnom poistení a o zmene a doplnení niektorých súvisiacich zákonov, v znení neskorších predpisov, a niektoré ďalšie zákony

Zákon č. 372/2011 Zb., o zdravotných službách a podmienkach ich poskytovania

Zákon č. 373/2011 Zb., o špecifických zdravotných službách

Zákon č. 374/2011 Zb., o zdravotníckej záchrannej službe

Nariadenie vlády č. 410/2011 Zb., o zvýšení čiastky rozhodnej pre účasť zamestnancov na nemocenskom poistení

Zákon č. 426/2011 Zb., o dôchodkovom sporení

Zákon č. 427/2011 Zb., o doplnkovom penzijnom sporení

Zákon č. 428/2011 Zb., ktorým sa menia niektoré zákony v súvislosti s v súvislosti s prijatím zákona o dôchodkovom sporení a zákona o doplnkovom penzijnom sporení

Zákon č. 470/2011 Zb., ktorým sa mení zákon č. 187/2006 Zb., o nemocenskom poistení, v znení neskorších predpisov, a niektoré ďalšie zákony

Zákon 521/2011 Z.z., ktorým sa dopĺňa zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov

Zákon č. 252/2012 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony

Zákon č. 397/2012 Zb., o poistnom na dôchodkové sporenie

Zákon č. 399/2012 Zb., o zmene zákonov v súvislosti s prijatím zákona o poistnom na dôchodkové sporenie

Zákon č. 463/2012 Zb., ktorým sa mení zákon č. 266/2006 Zb., o úrazovom poistení zamestnancov, v znení neskorších predpisov, a ďalšie súvisiace zákony

Zákonné opatrenie Senátu č. 344/2013 Zb., o zmene daňových zákonov v súvislosti s rekodifikáciou súkromného práva a o zmene niektorých zákonov

Nariadenie Rady EHS č. 1612/68 o voľnom pohybe pracovníkov v Spoločenstve

Nariadenie Rady č. 1408/71 o uplatňovaní systémov sociálneho zabezpečenia na zamestnané osoby a ich rodiny pohybujúce sa v rámci Spoločenstva

Nariadenie Rady č. 574/72 zo dňa 21. marca 1972, ktorým sa stanovujú vykonávacie pravidla k nariadeniu EHS č. 1408/71 o uplatňovaní systémov sociálneho zabezpečenia na zamestnané osoby a ich rodiny pohybujúce sa v rámci Spoločenstva

Nariadenie Európskeho Parlamentu a Rady (ES) č. 883/2004 o koordinácii systémov sociálneho zabezpečenia

Nariadenie Európskeho Parlamentu a Rady (ES) č. 987/2009, ktorým sa stanovujú vykonávacie pravidlá k nariadeniu (ES) č. 883/2004 o koordinácii systémov sociálneho zabezpečenia

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 492/2011 o voľnom pohybe pracovníkov v Únii